TIGHT BINDING BOOK
Text cut

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_190083

UNIVERSAL
LIBRARY

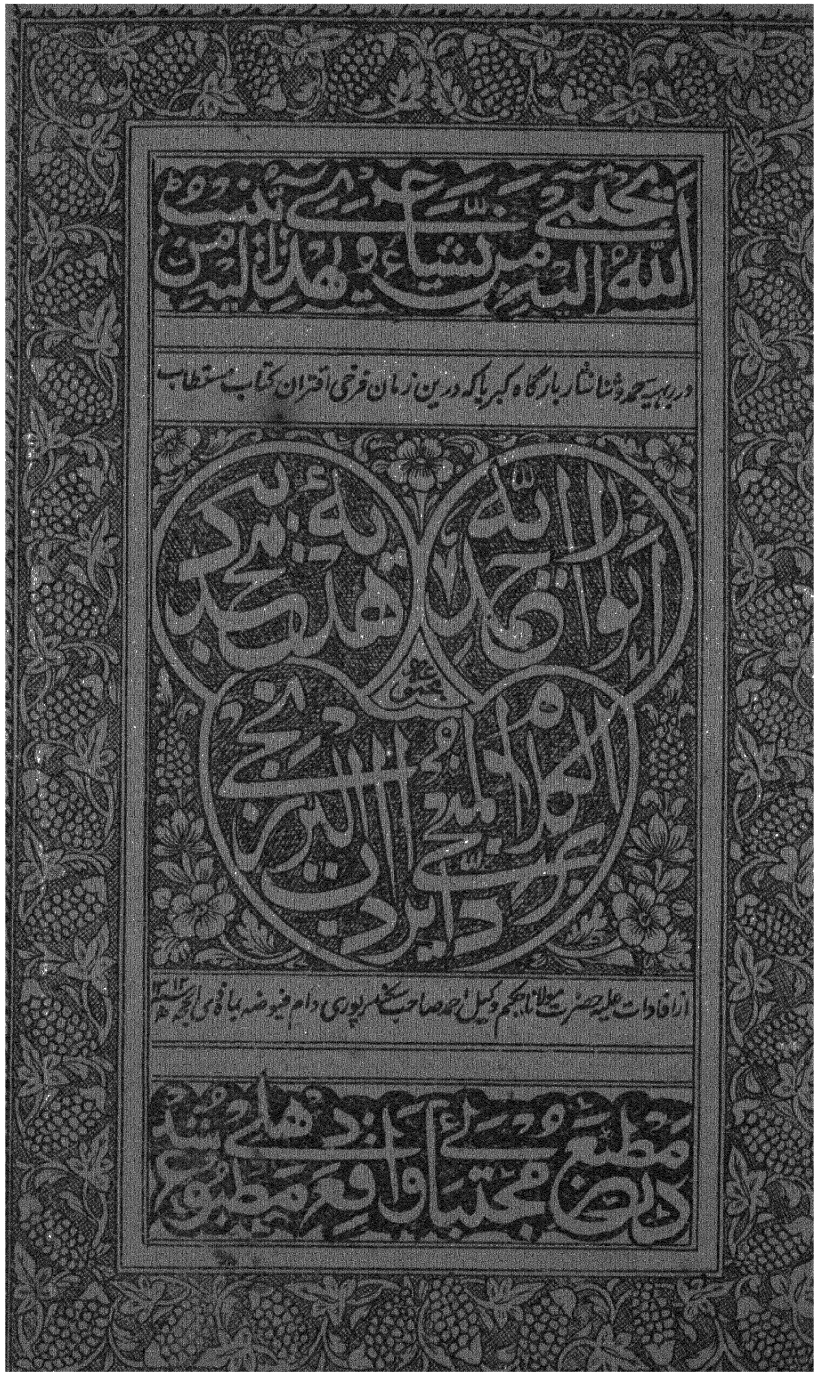
اللہ یضل من یشاء ویھدی الیہ من ینیب

در ہیبہ سجدہ و ثنا نثار بارگاہ کبریا کہ درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب

انوار الحق

مسمی بہ

تاریخ دیوبند

از افادات علیہ حضرت مولانا حکیم وکیل احمد صاحب سکھرپوری دام فیوضہ بیاض می آید سنہ ۱۳۱۲ھ

در مطبع مجتبائی دہلی سنہ ۱۳۱۲ھ مطبوع

مختصر فہرست کتب تصوف موجودہ کتبخانہ تجارت مطبع مجتبائی دہلی

احیاء العلوم عربی کشوری

انیس الارواح ملفوظات حضرت خواجہ عثمان ہارونی رح مرتبہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی رحمہ اللہ

اسرار العارفین ترجمۂ اردو دلیل العارفین۔

اسرار الاولیا فارسی ملفوظات حضرت بابا فرید گنج شکر مرتبہ حضرت بدر اسحٰق رحمہ اللہ

افضل الفوائد ملفوظات حضرت سلطان نظام الدین اولیا محبوب الٰہی مرتبہ حضرت امیر خسرو رح۔

آداب الطالبین مع رسالہ رفیق الطلاب والباب ثلاثہ وغیرہ

اخلاق جلالی فارسی

اخبار الاخیار فی اسرار الابرار فارسی از حضرت مولانا شیخ عبد الحق محدث دہلوی رحمہ اللہ تعالیٰ

انیس العاشقین فارسی مجتبائی

در بیان معرفت و تصوف از مولانا حسام الدین مانکپوری۔

ارشاد الطالبین فارسی از قاضی ثناء اللہ پانی پتی رح

[illegible] ترجمۂ کیمیائی

اصول السماع عربی مع ترجمہ فارسی از مولانا فخر الدین زرادی خلیفہ حضرت نظام الدین اولیا رحمۃ اللہ علیہ

انیس الغربا مصنفہ حضرت شاہ نور قطب عالم پنڈوی۔

انوار التہذیب منظوم

اخلاق ناصری فارسی

ارشاد رحمانی ملفوظات حضرت قطب دوران حضرت فضل الرحمن گنج مراد آبادی۔

اخلاق محسنی فارسی۔

انوار العیون فی اسرار المکنون

اعجاز غوثیہ وحکایات اصفیہ بزبان اردو۔

ارشاد محمدی از مولانا شیخ محمد صاحب محدث تھانوی رح

ارشاد مرشد از حاجی امداد اللہ صاحب اردو مجتبائی۔

انوار احمدیہ فارسی از مولوی حکیم وکیل احمد صاحب سکندپوری

انیس الاشباح ترجمۂ اردو مونس الارواح ملفوظات حضرت خواجہ معین الدین چشتی رح

ارشا[illegible]

بحر الحقیقت اردو اصلاح نفس میں عجیب کتاب ہے

بحر العلم شرح عین العلم اردو

بحر المعانی مصنفہ حضرت سید کی رحمہ اللہ

پند نامۂ حضرت شیخ فرید الدین عطار

پیر اہن یوسفی ترجمۂ اردو مثنوی مولانا روم منظوم کامل۔

پدماوت اردو بھاکا ملک محمد جائسی

تحفۃ الاسرار از مولوی ولی اللہ صاحب

تذکرۃ الاولیا فارسی از حضرت شیخ فرید الدین عطار۔ رحمہ اللہ

تذکرۃ الاولیا اردو مطبوعۂ بمبی مجلد۔

تحفۃ العشاق منظوم از حاجی امداد اللہ صاحب

تحائف رشیدی۔

تحفۂ احرار جامی منظوم از مولانا عبد الرحمن جامیؒ فارسی

تحفۃ العاشقین کلان مع تحفۃ العارفین اردو۔

تذکرۃ الفقراء اردو دہلی

تذکرۃ المشایخ اردو لاہوری

جذب القلوب الی دیار المحبوب از [illegible]

تصفیۃ القلوب ترجمۂ ضیاء القلوب ایک کالم میں ضیاء القلوب فارسی اور دوسرے کالم میں باہ محاورہ اردو ترجمہ درج ہے

جمال العارفین ترجمۂ [illegible] رسائے حق نما۔

جواہر غیبی فارسی در بحث وجود وغیرہ

جامع الاخلاق ترجمۂ اردو

جہاد اکبر از حاجی امداد اللہ صاحب

چشمۂ فیض ترجمۂ پند نامہ

حکایات الصالحین

حکایات الصالحین اردو

حدیقۃ الاولیا اردو کشف

حدیقۂ حکیم ثنائی فارسی

حسنات العارفین فارسی معروف شطحیات از شکوہ قادری۔

دلیل العارفین ملفوظات حضرت خواجہ معین الدین چشتی رح مجتبائی جمع کردۂ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکی اوشی رح

در المعارف از مولانا رؤف احمد برادر حضرت شاہ ابو سعید صاحب

ملفوظات حضرت شاہ غلام علی تقدیم تاریخ ماہ ستمبر تفصیل کیفیت

صحت نامہ متن انوار احمدیہ

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۶	۱۲	گُل	کُل
〃	۱۳	ازمۃ	اَزِمّۃ
۷	۷	متخلّقون	متخالّقون
۸	۱۷	تانزلہ	تُنزِلُہٗ
۹	۳	ابراھیم	ابراھیمُ
۱۰	۱۹	ستین	آستین
۱۲	۱۶	ام	ایم
۱۳	۱۱	استکہ	است
۱۶	۲	وامعارف	والمعارف
〃	۱۵	وعلما	اولیاء وعلما
۱۷	۱۴	عین الیقین	عین الیقین وحق الیقین
۲۰	۱۶	پیشتر	بیشتر
۲۱	۵	واین	وآن
۲۴	۳	مجید	مجیدبہ
۲۵	۶	بغیر	تعبیر

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۲۸	۱۴	بکمال	بکلّ
۳۰	۸	بعضُہا	بعضَہا
۳۱	۱۴	صحت	صحبت
۳۲	۲	سارانند	سالارنہد
〃	۱۳	واول	واواول
۳۳	۸	تفصیل	تفضیل
۳۶	۱	صورت	درصورت
۴۱	۶	آورند	آدردند
۴۲	۱	نمی دارند	مے دارند
〃	۲	کمال	کلام
۴۴	۴	از	ازو
۴۵	۱	وھم	واوھم
〃	۱۲	اگر	
۵۲	۱۰	العاقبۃ	العافیۃ
〃	۱۱	نمود	نمودن

صفحه	سطر	غلط	صحیح
۵۴	۱۶	مبازک	مبارک
۵۵	۱۸	نصب	نصیب
۵۹	۷	باعتبار	وباعتبار
۶۰	۹	نمرده	نمودد
۶۱	۱۶	جنب	جنت
۶۵	۱۸	قوم آنحضرت	قدوم آنحضرت
۶۶	۹	تشکیکانکه	تشکیکاتیکه
۶۷	۱۶	اگر	اگر حقیقت محمدی د
۷۷	۱۲	تغییر	تعبیر
۸۱	۱۰	تحسین	نخستین
۸۳	۱۸	دوری	دردی
۹۲	۳	جیو	حضرت جیو

صحت نامه حواشی انوار احمدیه

۷	۹	فریقین	فریقین	۳۹	۱۰	الولابه است	الولایة
″	۱۹	مبالغه	ومبالغه	۴۰	۱۹	شمارا	شما
″	۲۰	ر	را	۵۸	۹	باسم	باسم اند
۱۳	۲۲	دلی حل	دخل	۸۴	۷	خودغیر	خودوغیر
۱۵	۶	لقب	نصیب	۸۶	۲۱	درین	ازین
″	۷	بهانکه	بدانکه	″	۲۴	متعرضین	معترضین
۰	۲۱	وجدان	فقدان	۰	۰	۰	۰

اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویھدی الیہ من ینیب

الحمد للہ والمنہ کہ درین زمانہ فرخی قرآن رسالہ حاوی نکات خفیہ مستوری بہر کات سترہ یعنی

۱۳۱۹

انوار احمدیہ

از محمد افاد اضاحت سجیہ جناب مولانا ویکیل احمد سکندرپوری مجددی اصلاً بیمقامی عن اللہ باسم جناب مولوی محمد عبد السلام

در مطبع مجتبائی واقع دھلی شد مطبوع

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد مر واحدی را سزد کہ وجود را آئینہ تجلیات ساختہ و شہود را در دیدۂ بصیرت از قیود تعینات پرداختہ وجود را در مقامات تجلیات ذات او بازنیست و شہود را در آئینہ تعینات او سروکاری صفاتش عین ذات است مگر از حیثیات تعینات اتصافش بذات مبدع کائنات است مگر نہ در مقام ذات و نعت مرسولی را زیبد کہ شاہد حقیقت محمدی را حلیہ محبوبیت و محبیت پوشانیدہ و از رائق حقیقت احمدی انوار ذات چنانی درخشانیدہ شہباز فضای مشرقین و مغربین چلہ نشین قاب قوسین سید اولاد آدم افضل وجود فرع عالم صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ اجمعین

اما بعد میگوید فقیر **وکیل احمد نقشبندی مجددی** عفا عنہ ربہ بلطفہ السرمدی کہ چون طبیعت مردم از جوہر شناسی حقائق و معارف سادہ میباشد بعض احیان بدام مکر شیطانی افتادہ بناخن لدد و عناد و شورش فساد دل اہل اللہ را کہ مرجع کمالات صوری و معنوی باشند می خراشد از ین جا است کہ گراتی عبث در انکار کلام معارف نظام سلطان طریقت برہان حقیقت کاشف اسرار سبع مثانی بحر مواج ہمہ دانی شمع بزم عرفانی مقتدای ارباب معانی آمام ربانی

حضرت شیخ احمد سہرندی مجدد الف ثانی قدس سرہ الروحانی افتادہ آب و دہان را بہ کلمات مزخرفات از سبّ و شتم کشادہ تا آنکہ او را ادراکی کجاست کہ بال طیرانی در ہوائے نکاتش بزند و قوت تخیل کو کہ در حول کعبہ مضامینش طوافی کند زنگار جہالت آئینہ خیالش را نہ چنان مظلم کردہ است کہ غیر ضلالت و گمراہی حرفی بر زبانش آید و دار عضال جہل مرکب نہ بوجہی او را از گلشن ہدایت دور افگندہ گاہے بکلمات حق ترنم نماید ؎

آن مجدد کہ داشت احمد نام	آن نہنگ محیط بحر آشام
آسمانی است بر مہ و پروین	بوستانی است بر گل و نسرین
رحمت ایزدی بجانش باد	لعنت حق بدشمنانش باد
ہر کہ او دشمن خدا باشد	دشمن جملہ اولیا باشد

چون خود را دید کہ یاوہ گوئیش را از حرکات مجنونانہ انکار ندوسنجید کہ بیہودہ مقالاتش را مثل پرکاہ بمقابلہ کوہ شمار ند از مکتوبات شریف عبارات چند را حسب فہم کاسد خود تعریب نمودہ با دہ ہزار روپیہ پیش سید محمد برزنجی فرستادہ کہ حسب مرام او جواب نگارد تا بذریعہ این تحریر دست آویزی شگرف بدست آرد برزنجی این عطیہ را از مغتنمات انگاشتہ رسالہ قدح الزند بکمال جد و جہد نگاشتہ و در توہین و تہجین و تکفیر حضرت ممدوح دقیقہ از دقائق فرو نگذاشتہ مگر قاضی و مفتی مدینہ طیبہ با وصف الحاح برزنجی بر و راضی نگردیدند و از مہر و دستخط ابا ورزیدند پس برزنجی بمکہ معظمہ رسیدہ از مفتی و قاضی و دیگر علماء حرم محترم التجاء مہر و دستخط نمودہ مگر احدی از علماء مشار الیہم بالبنان بسوئی او التفات نفرمودہ چار ناچار

از سوقیان کہ معرفتی و شہرتی نہ داشتہ اند آن رسالہ را حسب مرام خود بمہر و دستخط مستحل کنانیدہ پیش گجراتی فرستادہ گجراتی ترجمہ شبھاتش نمودہ و امور ی چند بر آن افزودہ مکاشف الاسرار نامش نھادہ و درین رسالہ بہ اوہنی گرفتار و از عجز و زاری بیزار بودہ زبان بتعنت بر حضرت امام ربانی کشودہ و لب و دہان را بدشنام زشت و تکفیر و تفسیق و اضلال آلودہ ؎

یارب چہ بلائی است کہ در مذہب خوبان ✤ دشنام حلال است و شکر خندہ حرام است

بخاری از انس و ابی ہریرہ روایت می کند انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال عن اللہ تبارک و تعالی من عادی لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربۃ یعنی ہر کسی کہ با ما نہ ولی خدای تعالی کرد پس از وی تعالی جنگ کرد ابن حجر مکی در زواجر میفرماید این وعید شدید در حق ربا خوار و معاندین اولیاء اللہ واقع است ہمچنین کس از فلاح محروم است بلکہ بر کفر خواہد مرد قول زرکشی نیز ہمچنین است در فتاوی بدیعی است کہ از استخفاف عالم زن مطلقہ گردد گویا این را قائم مقام زوت گردانیدہ ؎

واعظ بدر میکدہ از پا ئے در آمد ✤ باد ر دکشان ہر کہ در افتاد بر افتاد

ابن عساکر گوید کہ گوشت علما مسموم است و آنچہ عادت باری تعالی در پاداش منتقصین واقع است معلوم است کسی کہ نسبت عالم ارتکاب بی ادبی کند قبل موت طبعی قلبی بمیرد پس کسا نیکہ از حکم باری تعالی می ترسند باید کہ از فتنہ یا عذاب الیم خائف باشند ؎

ہیچ قومے را خدا رسوا نکرد ✤ تا دلی صاحب دلی نا مد بدرد

در قوت القلوب گفتہ ہر کہ منقبتی و مقامی از مقامات عارفان را منکر شود احسن حال او ضعف یقین است و بدترین احوال او کفر و نفاق و کینہ

۵ بیان معنی رسالہ و موجب تصنیف و تعیین مخاطب و وعید شدید در باب ایذاء اولیاء اللہ

عقوبت او حرمان وجد و فقدان شهود ؎

ما آبگینه ایم شویم از شکست تیز ❊ آزار یا بد آنکه بود در شکست ما

نقل است جوانی بر صوفیان انکار داشت روزی ذوالنون مصری نگشتری خود را بوی داد که بر فلان نان بائی برده بیک دینار گرو کن چون نزد او رفت بگرو نگرفت پیش شیخ آمد و ماجرا عرض کرد گفت پیش جوهری برتا قیمت کند جوهری هزار روپیه قیمت کرد شیخ گفت علم بحال صوفیان چون علم نان پز است بدین انگشتری جوان انتباه گرفت و مخلص شد طرفه این است که این گجراتی از عین عرفان هم خبرنه دارد مگر خود را عارف می شمارد و با وصف آنکه بر اصطلاح صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم الوافیه اصلا آگاه نیست لیکن تحریر هفوات مزخرفات خویشتن را از متصوفین متالهین می انگارد بنای تصوف بر تزکیه نفس نهاده اند نه بر قیل و قال و اساسش بر فنا و بقا حضور قلب و تواضع و انکسار داشته اند نه بر جنگ و جدال ؎

تو نقش نقشبندان را چه دانی ❊ تو شکل و پیکر جان را چه دانی

گیاه سبز و اند قدر باران ❊ تو خشکی قدر باران را چه دانی

هنوز از کفر و ایمانت خبر نیست ❊ حقائقهای ایمان را چه دانی

از ملا عبد الرحمن جامی پرسیدند که سبب چیست که شما از تصوف کم میگوئید بپاسخش گفتند این راه جستجو است نه راه گفتگو حضرت جنید فرموده این تصوف بقیل و قال نگرفتم و این علم را بجنگ و جدال بدست نیاورده ام بلکه از گرسنگی و ترک دنیا و مجاهده یافته ام حق این است که قدر این گل ندانند تا آنکه نبوید

وآین راه را نیابد تا آنکه نجوید ؎

قدر گل و مل باده پرستان دانند | نه خودمنشان و تنگ دستان دانند
از نقش توان بسوی بی نقش شدن | کین نقش غریب نقشبندان دانند

چون فقیر حقیر نقشبندی است اورا با امام کاروبار نیازمندی است ؎

از برای سجدهٔ عشق آستانی یافتم | سر زمینی بود منظور آسمانی یافتم

پس درخود یارای استماع اینچنین سخنان تضلیل وتکفیر نیافته ناچار قلم برداشتم ونگاشتم آنچه نگاشتم ؎

آزرده شد از چشم من امشب کف پایت | ای وای کف پای ترا چشم رسیده است

معهذا بحول الله وقوته مهما امکن لوله خاطر را ضبط نمایم وزبان قلم را بتکفیر وتفسیق ائمه

سینه ام کسب صفا از خاکساری میکند | از غبار آیینه مشق بی غباری میکند

دعا کنم که حق تعالی جل شانه اورا هدایت فرماید وراه راست برویش کشاید ؎

زمین عشق بگزین صلح گل گردم | تو خصم کرده زما دوستی تماشا کن

واین رساله را به **انوار احمدیه** نامیدم ومن الله التوفیق وبیده ازمة التحقیق

قبل ازانکه باز احت بفوات گجراتی متوجه شدم برفع چند اشتباهات می پردازم تا طالب را اطمینان بدست آید **اشتباه** چون بزرگان دین را باخداوند سبحانه نسبت درست باشد واورا تعالی شانه برین طائفه عنایت خاص بود پس چرا نسبت ایشان برالسنهٔ عوام هرنا سزا جاری نماید **انتباه** این از اسرار غیب است هٰذا یفعل بأولیائه ولا یبالی لا یسئل عما یفعل وهم یسئلون

نمی بینی که انبیاء مرسلین را علیهم السلام بجنون وسحر وکهانت نسبت نمودند وملائکه

ف بزرگان دین را چرا عوام تا سزا گویند

مقربین را بانوثت موصوف کردند بانواع اهانت یاد کردند سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِی قَدْ خَلَتْ فِی عِبَادِهٖ
وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ عزیزی از جفاء اعداء بدرگاه بار تعالی بنالید او را گفتند
اَلَمْ تَرَ اَنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيْفَةً الْاَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيٰطِيْنَ
الْاِنْسِ وَالْجِنِّ يُوْحِيْ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوْرًا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا فَعَلُوْهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُوْنَ
اشتباه در اظهار چنین مقالات شور انگیز مقتدایان دین را چه نفع است
و در کتمان آنها کدام ضرر **انتباه** این بزرگواران دین گفتگو معذورانند
بلکه ماجورند فَاِنَّهُمْ مُتَخَلِّقُوْنَ بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ وَاسْمُهُ تَعَالٰى ظَاهِرٌ وَبَاطِنٌ وَكَلَامُهُ سُبْحَانَهٗ بَيِّنٌ
وَمُشْكِلٌ وَمُتَشَابِهٌ يُضِلُّ بِهٖ كَثِيْرًا وَيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيْرًا لَيْسَ هٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَةٍ كُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ
از بزرگان عظام و مشائخ کرام چنین کلمات و این چنین شطحیات که بحسب ظاهر مخالفت
بشریعت غرا داشته باشد از اول تا آخر بظهور آمده است و اهل تعسف و تعنت در همه
دهان در تشنیع و تقبیح آنها کوشیده اند و راه تاویل و حسن ظن مسدود و ساخته بی تکلف
به تضلیل و تجهیل آنها جرات نموده اند در تکفیر شیخ ابو سعید ابو الخیر محضر نوشتند
و بر الحاد و زندقه معروف کرخی و ذو النون مصری فتوی دادند و در رد مذهب
صوفیه علیه کتب و رسائل تصنیف نمودند و انچنان را از ضروریات دین متین شمرده هر جانب
اشتهار دادند ابن جوزی که کتب تواریخ و طبقات محدثین از مدائح او مالا مال است
در ین باب رساله نوشته از تلبیس ابلیس نام کرده دران سر حلقه صوفیه کرام شیخ بایزید
بسطامی و عبد الله تستری و ابو بکر شبلی و امام غزالی علیهم الرحمه را بالنسبت بکفر کرده
و بر ولایت حضرت سیدنا عبد القادر جیلانی علیه الرحمه انکار نموده **اشتباه**
چون آن جماعه متعدین زبانها بچنین کلمات ناشایسته دراز نمودند چرا بستر از سید

وبعقوبت کردار خویش گرفتار نگشتند **انتباہ** این مقام دم زدنی نیست لیس ھذا دار الجزاء انما ھو دار الابتلاء نوح علیہ السلام را قریب ہزار سال ایذا رسانیدند فلم یعجل بجزاء جزائھم وشنائعھم **اشتباہ** بعضی ازان جماعہ بحسب صورت بصلاح موصوف اند ودر ظاہر تبعبد وتشرع معروف اند **انتباہ** قراوخوارج ہم بصلاح وعبادت مشہور بودند مہذا برامام برحق علی بن ابیطالب خروج نمودند وثائر قتال وجدال برپا ساختند پس ازینچنین صلاح باعث فلاح نخواہد بود **اشتباہ** چون آن جماعہ کہ جرات بچنین باطل بستند چرا مردم دیگر کہ خود را از اہل حق می گفتند ممد ومعاون آنہا گشتند وچون تقویت مفاسد آنہا نمودند **انتباہ** ھذہ ایضا سنۃ اللہ التی قد خلت فی عبادہ الم تقرأ ان الذین جاؤا بالافک عصبۃ منکم لا تحسبوہ شرا لکم بل ھو خیر لکم لکل امرئ منھم ما اکتسب من الاثم والذی تولی کبرہ منھم لہ عذاب عظیم بشنو بشنو طریقہ مرضیہ وشیوہ پسندیدہ دانشوران عالی فطرت وساکنان دار الحکمت ایست کہ چون در کلام یکی از بزرگان دین ومقتدایان شرع متین بر حرفی اطلاع یابند کہ بحسب ظاہر مخالف شریعت غرا باشد مہما امکن در توجیہ وتاویل آن سعی نمایند ودر اصلاح وتطبیق آن بقوانین ملت بیضا حسب المقدور کوشش فرمایند اگر پی بمقصود نبرند تہمت بر فہم قاصر وادراک ناقص خویش نہند وسوء ادب را در حق کابر راہ ندہند قال العارف الشعرانی فی الیواقیت اذا وجدت فی کلام احد من القوم ما یخالف ظاہرہ بالکتاب والسنۃ یجب علیک ان تنزلہ او لا علی سبعین محملا فبعد ذلک تنزل علی اقصوھن فھم الغبی ازینجا بلند تر رو وقول ملیین کہ در جواب انی جاعل فی الارض خلیفۃ گفتند اتجعل فیھا من یفسد فیھا ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک یاد کن ازینجا بالاتر

ف۱ این ۱۲ از زیر بحکم آزاد الی آخر الخ

ف۲ وبعقوبت کردار خویش گرفتار نگشتند

ف۳ بعضی مشکرین بصلاح موصوف اند

ف۴ الف بالکفر

ف۵ فقہاء دوم بیان ۱۲ امام شوافل در

ف۶ قرات کہ بروزن ۱۲ کلام اہل اولیاء الفراری یا ان اظہار

ف۷ کلام بزرگان دین

ف۸ بعضی ازان جماعہ بحسب صورت بصلاح موصوف اند

خرام و قول کلیم الله علیه السلام را که در مناجات گفته اَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَآءُ مِنَّا اِنْ هِيَ اِلَّا فِتْنَتُكَ برخوان ازینجا هم نظر را وسیع کن و قول خلیل الرحمان را علیه السلام که در جواب مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِاٰلِهَتِنَا يَا اِبْرٰهِيْمُ فرمود بَلْ فَعَلَهٗ كَبِيْرُهُمْ بنگر و برین هم قناعت مکن و حدیث فَوَجَدَتْ بَرْدًا اَنَامِلِهٖ بَيْنَ ثَدْيَيَّ وَمِحْمَلُ الرَّحْمٰنِ حَتّٰى بَدَتْ نَوَاجِذُهٗ ملاحظه نما و برین هم اکتفا مکن و عینک دوربین برچشم انصاف داشته کریمه ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ تلاوت فرما پس چنانچه درین نصوص سلوک راه تاویل لازم است کلام مشایخ عظام را که نابان و وارثان انبیا کرام اند علیهم الصلوٰة والتسلیمات نیز از ظاهر صرف نموده بر محامل حسنه فرود آر فَاِنَّهُمْ وَرَثَةُ الْاَنْبِيَآءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ حَاشَاهُمْ ثُمَّ حَاشَاهُمْ اَنْ يُّخَالِفُوْا فِيْ اَمْرِهِمْ حریفان بزم قدم با همدانی و آشنائی که به حفظ مراتب نتوانستند و سر یار را با غیار بر ملا گفتند همانا وجهش این ست که چون بمشاهدهٔ آفتاب جمال بیتاب گشته عنان اختیار دست داد ندساقی ازل از خمخانهٔ محبت بکمال اخفا و استتار جرعهٔ هوش ربا در جام جانشان انداخته ایشان را در خلوت گاه انس کشید پس در حالت سکر و بیخودی قدم ایشان نغزش نمود و افتاد آنچه افتاد تا آنکه گستاخانه بر بساط قرب گفتند آنچه گفتند باز چون محبوب عشوه ساز کرشمه باز جلوهٔ ناز درمیان آورد و نقاب استغنا و کبریا بر روی انداخت پس بحر متواج مستی از تموج باز ماند و زورق هستی ایشان را از عمان لاهوت بساحل ناسوت انداخت آنگاه بزوال سکر و بیخودی آثار عبودیت و استتار بشریت را دریافته و حقائق اشیا را کماهی شناخته بلوازم بندگی و آداب سرافگندگی سُبْحَانَكَ اِنِّيْ تُبْتُ اِلَيْكَ بر زبان آورند گاهی نیاز است وقتی ناز یَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكَارٰى مشعر مقام اول است و کریمه فَاِذَا اطْمَاْنَنْتُمْ فَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ مشعر مقام ثانی یعنی

از ملوک پیشین بر تو سن سپهر قرین بر سر مستی بگذشت مست گستاخانه بملک خطاب کرد و
گفت ای ملک این اسپ خود بمن بفروش ملک از راه وقار لب بجواب آن نجنبانید چون
بدولت سرا رسید حکم داد تا آن مست را حاضر کردند همان مستی او پرواز کرده بود و آب سرخوئی
او بر خاک ریخته آداب بندگی بجا آورد و داد مدح و ثنا داد ملک پرسید که سمند بادپیمای
ما را میخری گفت شاها آنکه خریدار او بود از اینجا رخت بیرون کشید و آنکه حریف این گستاخی
بود مهرهٔ اقامت برچید اکنون که تواند چنین جرات نمود و گلگون شاه را که تواند خرید
ملک بخندید و آن اسپ برق رفتار بوی بخشید جان برادر پارهٔ از تنگنای عقل بیرون
ای واندکی از خود بینی و خویشتن پرستی پای بیرون گذار تا بسر منزل مقصود رسی

قال بعضی ملحدان از معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء منکر اند همچنین عقائد باطل این
قوم بسیار است اما در ملک هند در قصبهٔ سهرند از طائفه مذکوره در وقت جهانگیر بادشاه
پیدا شده بود که دعوے اباطیل بسیار می نمود و لافهائے دروغ میزد که در آن ارشاد
انبیاء هم سری ایشان بود و اهانت انبیاء و اولیاء و علمای فرمود و این همه بمریدان خود
می نوشت چون بادشاه آنوقت بعضے ازین عقائد خبر یافت ریش او کندید و بر قلعه
گوالیار قید نمود

اقول این چه طعنهٔ بے سر و پا و افترای بے اصل است که بر فتراک
اهل الله بر بسته ؎

خدا کرخواری اهل وفا نخواسته باشد + چرا تو خواسته باشی خدا نخواسته باشد

سر حلقهٔ طائفهٔ علیهٔ مجددیه را از ملحدان منکرین معجزهٔ انبیاء و کرامت اولیاء گفتن و منسوب
به عقیده باطل نمودن دل را در حرکت و اضطراب مے آرد ؎

چون ستین همیشه جبینم زچین پر است + یعنی دلم ز دست توای نازنین پر است

منتقم حقیقی بکردار این بدزبانی و دشنام دهی بسزایش رساند

ناحقم گر کشته از قتل من منکر مشو + خون چون من بے کسی خم در قابل انکار نیست

واقعه جان گداز جس چنان نیست که دین داری بآن ابتهاج و فرح ظاهر سازد انبیاء اللہ از دست کفره چها چها روی مصائب دیده اند و اولیاء اللہ از فسقه فجره چه قدر مرات اذیت چشیده اند بر سر حضرت یحیی و یوسف علیهما السلام چه گذشت و با حضرت عیسی چه معامله پیش آمد مگر تن به قضا دادند و لب به گله نه کشادند

ای خوش آندم که من کشته بخون می گشتم + او زده تکیه بشمشیر تماشا می کرد

چاک پیراهن یوسف گواش تهمت بود + خنده برستی تدبیر زلیخا میکرد

اصل واقعه تاریخی به پهلوی دیگر بیان کردن از بد دیانتی است تا مردمان را بفریبد و قلوب صادقین و راسخین فی العلم را بدرد آرد

پا در حریم محفل دلها شمرده نه + آهسته باش تا ننزنی شیشه ها بهم

اصل واقعه این است که حضرت مجدد علیه الرحمه در ابتداء اکثر احوال خود را به پیر خود می نوشتند تا صحت و سقم احوال را معلوم کنند چنانچه داب پیر و مریدی است که مرید هر واقعه و حالی که بر و ظاهر شود واجب است که بشیخ خود ظاهر کند تا بصحت و مطلع شود والا او را مرید خام میگویند که از ترقی میماند لهذا وقتی حضرت ایشان را عروجی شده بود و دران عروج از مقام اولیاء و اصحاب گذشته بحضرت پیغامبر صلی اللہ علیه وسلم رسیده مراد خود را یافتند چون این احوال و عروج خود را به مرشد خود نوشته بودند قضارا این مکتوب بدست روافض افتاد و در آن زمان وزیر و خادمان بادشاه اکثر روافض بودند همین عروج ایشان را انگشت نما کردند و شهره دادند که فلان شیخ خود را از صدیق اکبر بهتر گفته وزیران بنا بر مصلحت خود بادشاه را

نامه خانه

درسکر غافل میداشتند درعین مستی همین قصه را به بادشاه عرض کردند و گفتند که شما اعتقاد دارید
که حضرت ابوبکر صدیق افضل الاولیا است الحال شیخ احمد سهرندی خود را بر حضرت ابوبکر
افضل نوشته است ازین سخن بادشاه جفا کشیده برای تحقیق این سخن حضرت ایشان را از سهرند
طلبیده بحضور خود این واقعه را پرسید ایشان دیدند که بادشاه در سکر است حقائق و دقائق
سخن را نمی فهمد تنزل کرده جواب میانه قریب لفهم عام گفتند که من خود را بر سگ افضل نمیدانم
چگونه بر حضرت صدیق اکبر خود را افضل گویم اما چون حالی و عروجی وارد شده بود بشیخ خود
مخفی نوشتم تا صحت سقم آن را معلوم کنند الحال دشمنان آرنا فهمیدگی بحضرت بادشاه
معروض داشته اند جواب بسیار است آسان تر جواب آن است که بادشاه مرا بعد از پنجاه
سال امروز یاد کرده بحضور خود طلبیده اند و از مقام امیران و شاهزادها گذشته اینک
قریب شما ایستاده ام نمیتوان گفت که من از پنجهزاری و ده هزاری افضل شدم مقام
همان خانه کهنه است که در سهرند معروف است بعد از مدتی یکبار مرا بحضرت بادشاه
رسانیدند و از مقام امرایان گذرانیده بشما مقرب ساختند و همین نمانتنزل کرده
بخانه خود میروم و تمام عمر در مقام اصلی خود می باشم وزیر آن شما همیشه از مقربانند و
مثل ما در عمری یکبار برای حاجتی آمدم و رفتم هم چنین اصحاب کرام همیشه از مقربان حضرت
پیغامبرانند مثل طالبان در تمام عمر یکبار بحضرت رسیدیم و حاجت خواسته زود رجوع کردیم
و در مقام اصلی خود ماندویم تا زنده ام ازین جواب ساده بادشاه خوشوقت شد ایشان را
باعزاز و اکرام رخصت کرد دشمنان دیدند که شیخ ازین بلا خاص شد بلای دیگر ترتیب
دادند و مکرها آغاز کردند و بادشاه در عین مستی گفتند که شیخ احمد اینقدر مریدان دارد اگر خواهد
دعوی بادشاهی کند و در تواریخ نوشته اند که فلان شیخ بادشاهی بزور گرفت و خود بادشاه

گشت آزین سخن بادشاه برسید و ایشان را حبس فرمود مصلحت ایزدی این بود تا ایشان ترقی نموده بمقام اعلی رسند و اهل حبس هم از ایشان مستفید شوند آری طالبان صادق شیخ کامل را بجذب و جذب می کنند منقول است که حضرت مجدد رح روزی فرمودند که مابین خمسین و ستین بر من بلا خواهد آمد که از من ترتیب جلالی خواهد شد مقامی کمالی که بی نظیر و بی نهایت است بی این محنت و مصیبت مرا میسر نخواهد شد به تقدیر الهی موصدق این بکاشفه حاسدان فتنه انگیزی کردند تا آنکه بادشاه ایشان را حبس کرد و در آن حبس بکمالات عالیه رسیدند و کافران محبوس را مسلمان کردند روی فرمودند اگر بادشاه بر من غضب نمیکرد این محبوسان کی ارشاد می یافتند و من بدرجات عالی و مقامات متعالی کی میرسیدم آزین سببها حضرت مجدد رح از بادشاه راضی بودند و او را بد دعا نه کردند و ضرر او را نخواستند بعضی از صوفیان ایشان خواستند که به بادشاه ضرر رسانند انها را در خواب بیداری منع کردند و گفتند که بدی بادشاه بدی تمام خلق است که هر بیادشاه ضرر رساند من از وی بیزارم ؎

قضا از خاک ظالم رفته رفته ٭ کند تعمیر دلهای شکسته

قال یکی از دعوی های او این است که من مجدد الف ثانی ام اگرچه بر سر هر مائه مجددی گذشته است اما مجدد مائه دیگر است و مجدد الف دیگر چنانکه میان مائه و الف فرق است همچنان در مجددین نیز فرق است بلکه زیاده از آن بر سر هر مکتوب او همین دعوی است این خلاف حدیث ست قال النبی صلی الله علیه وسلم ان الله تعالی یبعث لهذه الامة علی راس کل مائة سنة من یجدد لها دینها یعنی مجدد آن است که بر سر هر صدی حق تعالی برمی انگیزد در این امت مرحومه شخصی را که تجدید کند برای این امت امر دین را پس دعوی او خلاف حدیث است

مجدد بر صد سال خواهد بود نه بر هزار سال و برین دعوی هم دلیلی نیست که در مجدد مائة و الف
در مرتبه فرق است و این دعوی هم باطل است که آنچه درین مدت فیضان بامتان رسد از
توسط مجدد باشد و اگرچه دران وقت اقطاب و غوث و ابدال و اوتاد و نجبا و نقبا بوده
باشند و این دعوی او نیز باطل است که دلیل نه دارد و قصد او درین دعوی آن است که
سلاسل مشائخ برهم زند **اقول** چون شریعت محمدیه علی صاحبها الصلوة والسلام
تا قیام قیامت باقی خواهد بود و بسبب مرور دهور مداهنتی در دین پیدا می شود
مصلحت الهی مقتضی شد تا بر سر مائة مجدد دین پیدا کند تا تجدید مراسم دین متین نماید
و گمراهی از احوال عالم و عالمیان کشاید حضرت مجدد علیه الرحمه چنانکه بر سر مائة بود هم چنان
بر سر الف و دورهٔ الف از دورهٔ مائة قوی باشد و فوت تجدید حضرت مجدد درج بل قوی
بود لهذا ارباب علم حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گویند و بمقام خود بیان شده است
که مجدد را بقرینهٔ حال مجدد میگویند پس بقرینهٔ حال حضرت را مجدد الف ثانی گفتند
در حدیث انکار انیعنی یافته نمی شود که مجدد الف نخواهد بود بلکه در حدیث لفظ کل مائة واقع
است و کل گاهی مجموعی باشد گاهی افرادی اگر کل افرادی مراد گرفته شود بر صدر هر مائة
مجددی خواهد بود اگر مجموعی مراد داشته باشند بر سر الف مجدد خواهد بود و این معنی خود
ظاهر است که چنانکه در مائة و الف فرقها است همچنان در میان مجدد مائة و مجدد الف
چه مجدد مائة را همین قدر لیاقت کافی است که آنچه در عرصهٔ صد سال مداهنت واقع شده
آنرا دفع کند یا درین مائة آنچه ضرورت داعی باشد بآن متوجه گردد یا آنکه فیض او در مائة سایر
باشد و مجدد الف را لیاقتی درکار است که در امور مذکوره بالا به همچو امور قوتی داشته باشد
تا هزار سال را کافی باشد پس ظاهر است که قوت مجدد الف افزون تر از قوت مجدد

مایۂ باشد و این معنی کہ آنچہ درین مدت فیضان بامتیاز سداز توسط مجدد باشد امری است متعلق بکشف و الہام و اثرش بہ قطع سلاسل مشائخ نہ رسد چہ اگر مصلحت ایزدی مقتضی آن باشد کہ بجز سلاسل مذکورہ شخص واحد کہ او را تعلقی خاص بجز سلاسل بودہ است فیضی رسد درین ہیچ محذوری لازم نیاید چنانکہ از مبدء فیاض فیضان بذریعہ حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بہ مشائخ برسد و سلاسل چشتیہ سہروردیہ و نقشبندیہ ازان منقطع نہ گردد این را بارباب نظر و صاحب حال و قال دانند ہر کسی کہ از خدمت مشائخ بہرہ ندارد و بجز انکار و استحالہ چہ نگارد

حدیث عشق چہ داند کسی کہ در ہمہ عمر ✤ بسر نکوفتہ باشد در سرائی را

باقی ماند این معنی کہ درین دورہ الف ظہور حضرت عیسیٰ امام مہدی علیہ السلام خواہد بود بجز اتی جوابش ناقلا از حضرت مجدد رح میگوید کہ ہر امت یکی راہ قرب بنوت است و دوم راہ قرب ولایت در راہ قرب بنوت معاملہ توسط مفقود است ہر کہ این راہ رفتہ است ہیچ جائے توسطی درمیان ندارد و بے توسط اخذ فیوض و برکات می نماید حیلولت در راہ دوم ہست فقط معاملہ این موطن علیحدہ است و حضرت عیسیٰ علیہ السلام و حضرت امام مہدی علیہ الرضوان براہ اول داخل اند انتہی فالحمد للہ علی ذلک حق بزبان جاری است

عشق آن چاک کہ در پیرہن یوسف زد ✤ پردۂ بود کہ از کار زلیخا برداشت

قال لاف دیگر آنست کہ علوم و معارف من مقتبس از انوار مشکوۃ نبوت اند این علوم و معارف مرا در حیطۂ ولایت خارج اند ارباب ولایت در رنگ علمائے ظواہر در ادراک آن عاجز اند این نیز باطل و خلاف شرع چہ ہما ولیا اقتباس از مشکوۃ نبوت دارند از کجا ثابت شد کہ بجز مدعی دیگر را اقتباس نیست میگوید صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است حما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ و معارفہ التی تتعلق بالذات و الصفات

وَالْاَفْعَالِ وَالتَّلَبُّسِ بِالْاَحْوَالِ وَالْمَوَاجِيْدِ وَالتَّجَلِّيَاتِ وَالظُّهُوْرَاتِ فَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ هٰؤُلَاءِ الْعُلُوْمَ وَالْمَعَارِفَ وَرَاءَ عُلُوْمِ الْعُلَمَاءِ وَوَرَاءَ مَعَارِفِ الْاَوْلِيَاءِ بَلْ هُوَ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى تِلْكَ الْعُلُوْمِ قِشْرٌ وَّتِلْكَ الْمَعَارِفُ لُبٌّ ذٰلِكَ الْقِشْرِ ازین عبارت فضلیت اولیا بر ائمہ اربعہ و علماء کرام و اولیاء عظام لازم می آید کہ بدون شاہد کتاب و سنت و اجماع امت کسی چگونہ قبول نماید علاوہ برین اگر علوم و معارف بزرگواران قشر است علوم و معارف ایشان لب ازین اہانت و نقص ہمہ علما و انبیاء لازم می آید کہ در سلف اول گذشتہ اند و ہر کہ انبیاء و علماء علم ایشان را بنظر حقارت نگرد و یا ذکر ایشان باہانت کند کافر شود و جای دیگر برعکس این میگوید کہ چنانچہ انبیاء علیہم السلام علوم از وحی میگیرند ہمچنان اولیا آن علوم را از اصل اخذ می کنند و علماء ان علوم را از شرائع اخذ کردہ اند و بطریق اجمال آوردہ اند ہمان علوم ست چنانچہ انبیاء را تفصیلا و کشفا حاصل میشود ایشان را نیز بر ہمان نہج حاصل میشود اصالت و تبعیت درمیان ست این قول و دعوی او را کہ بالا کردہ بود رد میکند چون علوم و معارف انبیاء و اولیاء و علماء یکی باشد و فرق اصالت و تبعیت درمیان بود پس علوم و معارف کسی کہ ورای علوم علماء و ورای معارف اولیا باشد حکم او چہ خواہد بود و چون ہمان علوم ست کہ انبیاء علیہم الصلوات از وحی گرفتہ اند ہمان علوم ست کہ اولیا از الہام میگیرند و علماء از شرائع اخذ می کنند ازینجا تحقیق گشت کہ علوم و معارف انبیاء و علماء یکی ست فرق اصالت و تبعیت درمیان ست و علوم و معارف او مخالف ایشان ست پس کسیکہ علوم و معارف ایشان را بہ نسبت علوم و معارف خود قشر داند و علوم و معارف خود را لب خواند اہانت علوم و معارف انبیاء و اولیاء و علماء کردہ باشد چنانچہ خود قائل شدہ **اقول** حضرت مجدد علیہ الرحمہ در مکتوب چہارم از جلد ثانی کہ بمیر محمد نعمان صدور یافتہ می فرماید بدانند کہ علم الیقین

عبارت از شہود آیات است کہ افادہ یقین علمی نماید این شہود فی الحقیقت استدلال است
از اثر بمؤثر پس آنچہ از تجلیات و ظہورات و مرایای آفاق و انفس دیدہ شود ہمہ از قبیل
استدلال اثر بمؤثر است اگرچہ آن تجلیات را تجلیات ذاتیہ نامند و آن ظہورات را ہمہ کیف
خوانند چہ ظہور شئی در مرآت حصول اثر است از آثار آن شئی بحصول عین آن شئی پس سیر
آفاقی و انفسی تمامہ قدم از دائرہ علم الیقین بیرون نگذشتہ و غیر از استدلال از اثر بمؤثر نصیب
آن نباشد قال اللہ تبارک وتعالیٰ سنریہم آیاتنا فی الآفاق وفی انفسہم حتی یتبین لہم انہ الحق
دیگران سیر آفاق را از علم الیقین دانستہ اند و عین الیقین و حق الیقین در سیر انفسی اثبات نمودہ اند
و بیرون از نفس سیر نگفتہ ؎ آن ایشانند من چنینم یارب ؎
میدانند کہ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بہ بندہ از بندہ نزدیکتر است پس از بندہ تا حق جل وعلا
در جانب قربیت سیر دیگر متخیل است کہ وصول بہ قطع آن منوط است این سیر ثالث نیز
فی الحقیقت مثبت علم الیقین است ہرچند از دائرہ ظلیت بیرون است اما از شائبہ ظلیت
پاک و مبرا نیست زیرا کہ اسماء و صفات و اجمالی جل سلطانہا فی الحقیقۃ ظلال حضرت ذات اند تعالیٰ
و تقدس و ہر جا شوب ظلیت است داخل آثار و آیات است پس ایشان از ہمہ ستہ سیر علم الیقین
یک سیر اول را مخصوص بعلم الیقین ساختہ اند و سیر دوم را مصل عین الیقین گردانیدہ اند و
بسیر ثالث لب نکشادہ تا دائرہ علم الیقین تمام شود عین الیقین و حق الیقین ہنوز در پیش است ؎
قیاس کن ز گلستان من بہار مرا ؎ از عین الیقین و حق الیقین چہ گوید و اگر گوید کہ فہم
کنند و کہ دریابد این معارف از حیطۂ ولایت ارباب ولایت در رنگ علما رظواہر در ادراک
آن عاجز اند و در درک آن قاصر این علوم مقتبس از مشکوۃ انوار نبوت اند علی ربہا الصلوٰۃ
والسلام والتحیۃ کہ بعد از تجدید الف ثانی بہ تبعیت و وراثت تازہ گشتہ اند و بطراوت ظہور یافتہ

صاحب این علوم و معارف مجدد این الف است کما لا یخفی علی الناظرین فی علومہ معارف التی
تتعلق بالذات والصفات والافعال وتتلبس بالاحوال والمواجید والتجلیات والظہورات فیعلمون
ان ھؤلاء المعارف والعلوم وراء علوم العلماء ووراء معارف الاولیاء بل علوم ھؤلاء
بالنسبۃ الی تلک العلوم قشر وق تلک المعارف لب ذلک القشر سبحانہ الھادی
وبدانند کہ بر سر ہر مائۃ مجددی گزشتہ است امامجدد مائۃ دیگر است ومجدد الف دیگر چنانچہ درمیان
مائۃ والف فرق است درمجددین اینہا نیز ہمان قدر فرق است بلکہ زیادہ ازان مجدد آن
است کہ ہرچہ دران مدت از فیوض بامتان برسد بتوسط او برسد اگرچہ اقطاب وقت آن
وقت بوند وبدلا وبخبا باشند ؎ خاص کند بندہ مصلحت عام را ۔ انتہی اعتراضی کہ معترض
کردہ مبنی برنافہمی وست اینچہ حضرت مجدد میفرماید این معارف از حیطۂ ولایت ارباب لایت
ورنگ علما ظواہر ورادراک ان عاجزند ازین عبارت ظاہر است کہ ارباب لایت کہ برنگ
علما ظاہر اند بدرک ایشان این معارف درنہ آید ودرین ہیچ شبہ نیست کہ پایۂ این معارف عالیہ
ہمچنان است قطع نظر از دقائق کہ طائر ادراک بکنگرہ بلندش نرسد ہر سخنی از سخنان مشائخ
ظہری وبطنی دارد وہر بطنی بطنی دیگر تا اول بر مقتضای فہم ظاہر عمل بجای نیارند از فہم بطن اول
نصیبی نیابند وتا بر مقتضای فہم بطن اول عمل نکنند از فہم بطن ثانی بی بہرہ مانند وعلی ہذا ہر فہمی
دلیل علمی وہر علمی سبیل فہم دیگر تا انگاہ کہ بمنتہای بطون کلام برسند وامکان رسیدن بدان وقتی
بود کہ امکان رسیدن بمقام متکلم ودرجہ علم او باشد واز نجا معلوم شود کہ حصول بمنتہای بطون
کلام الٰہی وحدیث نبوی مقدور کسی نباشد وامالکلمات مشائخ ہر کہ اقتضای بطون اشارات
ایشان نماید ویا بپایۂ از مدارج ومعارج اعمال وفہوم آن ترقی کند وقوت وصول بمقام متکلم دارد
یمکن کہ بمنتہای بطون کلام ایشان رسد پس ہرگاہ صاحب این علوم ومعارف مجدد الف

باشد و آن سخن از حیطہ فہم اولیا کہ بر رنگ علما ظاہر اند خارج باشد چہ باک بود و ازان چہ محذور لازم آید و تشبیہ معارف بہ لب عموماً در اصطلاح رائج است مولانا رومی فرماید ؎

من ز قرآن مغز را برداشتم ✤ استخوان پیش سگان انداختم

و سوق عبارت حضرت مجدد رح ولالت بر اولیا بر زمان خود میکند پس ہیچگونہ فضیلت بر ائمہ اربعہ وغیرہ لازم نہ آید و ازین کلام اہانت و منقصت انبیا اللہ علیہم السلام فہمیدن سخت نادانی است چہ ہیچ جا ذکر انبیا اللہ یافتہ نمی شود پس این را کفر قرار دادن چہ اسلام است ؎

اگر طالب ہلاکم کرد تکفیر ✤ چراغ کذب را نبود فروغے ✤ مسلمانش نخوانم در مکافات ✤ دروغی را جواب بد دروغے

و آنچہ تقریر دیگر در باب اہانت انبیا اللہ پیش کردہ از تقریر اول سخیف تر است چہ اصل مدعا ہمین است کہ این معارف از حیطہ ادراک ارباب ولایت کہ در رنگ علما ظاہر اند خارج است پس ازین تقریر اہانت و منقصت ہیچ نبی از انبیا اللہ لازم نہ آید و ادعائے مساوات علوم و معارف انبیا و اولیا و علما را باوصف اظہار فرق ہم پایۂ ہذیان است ہر گاہ بفحوائے تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ پایہ فضل رسولان متفاوت است پس بہ تفاوت حالات و مقامات اولیا اللہ و علما چہ رسد ؎ ہست بر مقتضائے فیض ازل ✤ بعض از بعض افضل و اکمل در ہیچ مواقع از تکفیر بزرگان دین اجتناب کلی باید و الا ہر شب را فردائی است ؎

پند حکیم عین صواب ست و محض خیر ✤ فرخندہ بخت آنکہ بسمع رضا شنید

مقال از مکتوبات ششم از جلد ثانی و مکتوب نود و چہارم از جلد ثالث مراد آن است کہ خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم ولایت ابراہیمی حاصل نکردہ بودند و بہ ولایت خود متحقق نگشتہ بودند و بہ غیب الغیب نرسیدہ بودند و آنچہ برای حصول این دولت در دعائی اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ

محمد کما صلیت علی ابراہیم تا ہزار سال می خواستند مستجاب نشد مگر از توسط فرد است کہ بعد از ہزار سال آمدہ و بہ راہ دیگر کسب کردہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم بولایت ابراہیمی و ولایت محمدی و غیب الغیب رسانید بعد از آن مقام محبوبیت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم بدرجۂ علیا رسید و اظہار بزرگی خود میکند کہ مقصود از آفرینش من این بود کہ کمالات مذکورہ خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم حاصل آید و برکات حضرت ابراہیمی تحصیل نماید و درین چند قباحت پیدا می آید **اول آنکہ** خود بآن مقرر کردہ بود کہ در راہ نبوت حیلولت و توسط نیست **دوم آنکہ** حصول محبوبیت و خلت و محبیت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از کتاب و سنت و اجماع امت ثابت است و کمال ہمہ انبیا خواجہ عالم را صلی اللہ علیہ وسلم در شب تولد عطا شد و کمال انبیا علیہم السلام وہبی است نہ کسبی و ایشانرا اول ولایت عنایت میکنند بعد از آن نبوت **سوم آنکہ** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بحضرت یوسف است علیہ السلام نہ بحضرت ابراہیم علیہ السلام **اقول** اینہمہ تقریر مبنی بر نافہمی است ؎

عاقلی گر شنود طعنۂ نادان صد بار ✤ لائق آنست کہ آشفتہ و برہم نشود
ز آنکہ این بیت کمال است بعالم مشہور ✤ اینچنین بیت چرا شہرۂ عالم نشود
سنگ بد گوہر اگر کاسۂ زرین شکند ✤ قیمت سنگ نیفزاید و زر کم نشود

بر ما ضرر افتاد تا عبارت ہر دو مکتوب بقدر ضرورت در نیمقام نقل کنم و پیشتر اشکالے کہ در نیمقام وارد می کنند جواب یگان یگان کہ حضرت مجدد رح و منتسبان حضرت ایشان تحریر فرمودہ اند بر نگارم تا مسلک از خار و خاشاک پاک و صاف گردد در مکتوب ششم از جلد ثانی کہ بحضرت خواجہ معصوم قدس سرہ صدور یافتہ مذکور است انگارم کہ مقصود از آفرینش

من آنست کہ ولایت محمدی بولایت ابراہیمی علیہما الصلوٰۃ والتحیات منصبغ گردد وحسن ملاحت این ولایت باجمال صباحت آن ولایت ممتزج شود وَرَدَ فِی الْحَدِیْثِ اَخِیْ یُوْسُفُ اَصْبَحُ وَاَنَا اَمْلَحُ وبااین انصباغ وامتزاج مقام محبوبیت محمدیہ بدرجۂ علیا رسد ماناکہ مقصود ازامر باتباع ملت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حصول این دولت عظمی بودہ است وطلب صلوٰۃ وبرکات مماثل صلوٰۃ وبرکات حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام برای این غرض بودہ ورمکتوب نود وچہارم ازجلد ثالث کہ نیز بحضرت مخدوم زادہ خواجہ محمد معصوم صدور یافتہ تحریر فرمودہ اند حضرت حق سبحانہ تعالی فی حد ذاتہ جمیل است وحسن وجمال ذاتی اوراثابت است نہ آن حسن وجمال کہ مکشوف ومدرک ماگردد ودر تعقل وتخیل ما درآید مع ذلک درآنحضرت مرتبہ ایست اقدس کہ این حسن وجمال ہم ازغایت عظمت وکبریای آن بآن مرتبہ نمیتواند رسید وبحسن وجمال متصف نمی تواند ساخت تعین اول کہ تعین وجودی است تعین آن کمال وجمال ذاتی است وظل اول آنہا واز آن مرتبہ اقدس کہ کمال وجمال را ہم آنجا گنجایش نیست کہ اوازغایت عظمت وکبریای بہیچ تعینی متعین نمی گردد ودر کدام آئینہ درآید ومع ذلک سرے ونشانہ ازان مرتبۂ اقدس درمرکز دائرہ این تعین اول ودیعت نہادہ اند ونشانی انجا تعبیہ نمودہ اند چنانچہ تعین اول نشان ولایت خلیلی است آن سر وآن نشان کہ درمرکز این تعین نہادہ اند نشان ولایت محمدی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والتسلیمات واین حسن وجمال ذاتی کہ تعین اول وظل آنہاست شباہت بہ صباحت دارد کہ درعالم مجاز از قبیل حسن خد وجمال خال است وآن سر ونشان کہ درمرکز ودیعت نہادہ اند مناسبت بملاحت دارد کہ ورارشاقت قد وصباحت خدست ودرای حسن چشم وجمال خال امری است ذوقی تاذوق ندہند درنیابد شاعرے گوید ؎

ا درحاشیہ دارد است کہ بزبان ... حسن بہ بیضہ صبیح گویند ۱۲

آن دارد آن نگار که آن هست هر چه هست + آنرا طلب کنید حریفان که آن کجاست

ازین بیان تفاوت درمیان این دو ولایت دریاب هرچند هر دو از قرب حضرت ذات تعالی و تقدس ناشی میگردند اما مرجع یکی کمالات ذات ست و معاد دیگری صرف ذات تعالی و چون ملاحت فوق صباحت است پس وصول بملاحت بعد از طی مراتب صباحت صورت بندد و تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراهیمی میسر نشود وصول بحقیقت این ولایت که ذروهٔ علیای ولایت محمدی ست میسر نیاید علی صاحبها الصلوٰة والسلام ازینجا تواند بود که خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوٰة والتسلیمات مامور بمتابعت ملت حضرت ابراهیم گشت علیهما الصلوٰة والسلام تا بوسیلهٔ این متابعت بحقیقت ولایت او برسد و ازینجا بحقیقت ولایت خود که تعبیر ازان بملاحت رفته است متحقق گردد و چون حضرت پیغمبر صلے الله علیه وسلم را بر مرکز دائرهٔ ولایت خلت مناسبت ذاتی است که بحضرت اجمال فرات اقرب ست و بمحیط آن دائره مناسبت کمتر است که رو به تفصیل کمالات ذات دارد تعالی پس تا بکمالات محیط آن دائره هم متحقق نشود ولایت خلت تمام نگردد و ازینجاست که در صلوة منطوقه آمده است کَمَا صَلَّیْتَ عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ تا کمالات ولایت خلت تمام او را میسر آید چنانچه صاحب آن ولایت را میسر شده بود علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام وچون مکان طبیعی ولایت محمدی مرکز دائره ولایت خلیلی است علیهما الصلوٰة والتحیات و سیر او نیز مقصور بر سیر مرکزی آن دائره ناچار ازانجا برآمدن و به محیط آن دائره درآمدن و اکتساب کمالات آن کردن متعسر شد و خلاف مقتضای طبیعت بود پس متوسلی باید از افراد امت او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام که به تبعیت او علیه الصلوٰة والسلام در عین آن مرکز بود و از راه دیگر مناسبت به محیط آن دائره داشته باشد تا او اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد و به پیغمبر متبوع او بحکم

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهٗ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بتوسط وصول او بآن کمالات نیز متحقق شود و مراتب ولایت خلیلی تمام کند پس آن سرور را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بتوسط آن فرد کمالات محیط آن دائرہ نیز میسر شدہ ولایت خلیلی و رحق او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و السلام نیز تمام گشت و دعای اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ عَلٰی اِبْرَاھِیْمَ بعد از ہزار سال باجابت مقرون گشت و مسئول مستجاب شد آن سرور را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بعد از تمامی ولایت خلت کار و بار بآن سرو نشاء است کہ در مرکز ودیعت نہادہ اند و تعمیر آن بملاحت یافتہ است و آن فرد را از برای حراست و محافظت آن از انمقام بعالم باز گردانیدہ خود در خلوتخانہ غیب الغیب با محبوب خلوت داشتہ ؎

هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا ✦ وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ

باید دانست کہ محیط مرکز ثالث ہر چند نسبت بہ محیط مرکز تعین اول اصغری نماید اما اجمع است چہ ہر چہ بحضرت ذات جل شانہ نزدیک تر است جامع تر است صغر آن در رنگ صغر انسان باید دانست کہ باوجود صغر جامعترین جمیع اصناف عالم است ایضاً شخصی کہ بکمالات این محیط متحقق گشت و از جمال مرکز بتفصیل محیط آید آن بی مناسبتی کہ بمحیط و تفصیل داشت زائل شد و بی تکلف از تفصیلی فرت و بکمالات آن تفصیل نیز متحقق گشت بشنو با وجود کمال اقتدار چون نظام عالم بحکمت منوط ساختہ اند در تربیت محبوبان نیز از وجود اسباب چارہ نبود ہر چند وجود سبب بیش از بجانہ نباشد و زیادہ از رو پوش قدرت نبود سُنَّةَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيْلًا انتہی قبل ازان کہ بذکر ایرادات واجوبہ آن متوجہ شوم مناسب آنست کہ از رخ بعض عبارات نقاب اجمال بردارم قولہ رضی اللہ عنہ انکارم کہ مقصود از آفرینش الخ میگویم کہ چون بعض امور شرط یا

موقوف علیہ امری باشد تحقق مشروط و موقوف را محتاج الیہ باشد لیکن این معنی مستلزم فضلیت
شرط بر مشروط یا موقوف علیہ بر موقوف نباشد نمی بینی کہ اکثر صفات اضافیہ کہ تحقق آنہا موقوف
بر وجود ممکن است چنانچہ حق تعالی خویشتن را در کلام مجید رَبُّ الْعَالَمِیْنَ می ستاید و معنی تربیت
رسانیدن شی است بتدریج بمرتبہ کمال و اثر تربیت بی مربی صورت نہ بندد و کذلک
مضمون معیت ہم بغیر طرفین یافتہ نمی شود و ہکذا حال الرَّزَّاقِ وَالرَّحِیْمِ وَالْقَرِیْبِ وَالْمُجِیْبِ
اِلٰی غَیْرِ ذٰلِکَ مِنَ الصِّفَاتِ الْاِضَافِیَّۃِ و نمی توان گفت کہ این ہا صفات کمال نیستند
نَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنْ تِلْکَ الْاَوْہَامِ چہ خدای تعالی از ہمچنین صفات خود را می ستاید پس
بی کمال انہا چہ گنجایش است اگرچہ این ہمہ صفات در تحقق وجود محتاج ممکنات ہستند
لیکن ازین توقف و احتیاج فضل ممکن ثابت نمی شود بلکہ فضل و کمال مر حضرت باری را ثابت
است کہ بندہای عجزہ خود را بنواز شہای بوقلمون مرہون منت فرمود کذلک سیری و
سیرابی و شفا ہم فعل حق است تعالی شانہ و عادات او سبحانہ تعالی بران جاریست کہ بی طعام
و شراب و دوا این امور صورت نمی بندد پس ازین توسط تقصی بافعال و تعالی لاحق نمی شود
و ہمچنین است ارادات ازلیہ حق تعالی کہ باوقات و آنات منوط اند مثلا ارادہ موجودیت
زید در فلان وقت بودہ باشد و تا آن وقت نیاید ارادہ او تعالی در کمن بطون خواہد بود
پس وقت و آن ہم واسطہ موجودیت زید شد و این ہم مستدعی فضل آن وقت نیست پس عالم
نیز باعتبار ترتب آثار ایزدی متوسط است ازین توسط فضل عالم بر خدای تعالی ثابت
نمی شود و معاذ اللہ۔ قولہ رضی اللہ عنہ تا وصول بجمیع مقامات ولایت ابراہیمی میسر نشود وصول
بحقیقت این ولایت کہ ذروۂ علیای ولایت محمدیست میسر نیاید می گویم مقصود ازین
عبارت این است کہ ولایت ابراہیمی بمنزلہ سلم و نردبانست برای عروج بذروۂ علیای

لہ یعنی ان صفات حال در اطلاق و ترجیح و تقریب و اجابت و غیر ذلک از صفات اضافیہ ۱۲

حقیقت محمدی پس امر بہ اتباع ملت او فرمود تا بواسطۂ اتباع ملت مناسبتی بولایت ابراہیمی
حاصل شود آن را زینہ ساختہ عروج بمقام ارفع خود فرمایند پس آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از ہمان راہ بمقام خویش رسیدند و ازان ولایت بقدر اجمال در ممر طریق بہرہ بر داشتند
چنانچہ این عبارت پس ناچار از انجا بر آمدن و بہ محیط آن دائرہ در آمدن ولالت صریح دارد
بر آن کہ آن سرور در عین مرکز کہ اقرب است بذات تعالیٰ رسوخ و استقرار دارند و مراد
از لفظ حقیقت نہ عین آن مرکز است کہ بغیر از آن بملاحظہ رفتہ بلکہ مرکز با جمیع کیفیات
خصوصیات و عوارض مراد است و تحمیل کہ ظہور بعضی دقائق آن مقام منوط بطے جمیع مراتب محیط
بود و درین ہیچ محذور لازم نمی آید کہ حصول آن مقام کہ در مراتب قرب خداوندی از دیش
قدمی نیست آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم را ثابت است چون کہ حصول آن مقام کہ عبارت
از محبوبیت و ملاحت است آن سرور را حاصل است و کذلک محیط کہ عبارت از صباحت و خلت است
بطریق اجمال حاصل است پس محقق شد کہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام بمقام خلت و صباحت
و محبوبیت و ملاحت متحقق و ممتاز ند تحقیق مقام اینکہ مراد از حقیقت محمدی عین مرکز نیست بلکہ
مراد از مرکز با متمات و لواحق است و یکی از متممات محیط دائرہ است و موید است این تحقیق را
آنچہ کہ در مکتوب بیان طریق برنگاشتہ اند کہ مرکز آن مقام کہ مقام اجمال است نصیب خاتم
الرسل است و باقی ہمہ مفصل بحضرت خلیل مسلم تا آنکہ پیمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم ان اجمال طلب
فرمودند پس آن سرور را مقام محبوبیت کہ خاصہ او ست بالفعل حاصل است قولہ وچون
حضرت پیغمبر ما را بمرکز دائرہ ولایت خلت مناسبت ذاتی است الخ میگویم مرکز اینجا نہ
بمعنی جزء لا یتجزی است بلکہ بمعنی غایۃ رفیع است چہ شیٔ عظیم ہر چند دور تر میرود خرد می نماید
دلیلش آن است کہ در مثال مرکز اول نوشتہ اند چون دران مرکز دور تر رفتہ می شود آن

مرکز بصورت دائرہ می نماید الخ نمی بینی کہ آفتاب در حساب اہل تنجیم سہ صد و شصت چند ضعف
زمین است و از دوری و بلندی اوست کہ این قدر مرئی می شود فاین مرکز چون مقابل مبدء
تعالی واقع شدہ است برنگاشتہ برآمدہ است کہ او سبحانہ بسیط حقیقی است مع ذلک وسعت
مجہول الکیف نیز دران نزہتگاہ کائن است اِنَّ اللّٰہَ وَاسِعٌ عَلِیْمٌ و نیز اگرچہ محیط اوست
مگر ازان ہیچ قباحت نیست ظل اگرچہ ہزار چند از اصل باشد ہیچ مقدار ندارد و نسبت باصل
نمی بینی کہ سایہ ہر چیز کہ در ابتداء طلوع آفتاب مشاہد میگردد قریب غروب وہ چند آن
میشود اکنون بذکر اشتباہات و اجوبہ آن متوجہ می شوم ؎

زان و ہان وزان میان بوسہ و کنارم آرزوست ✤ نیست چیزی در میان و صد ہزارم آرزوست

اشتباہ اول مقام محبیت ارفع است از مقام خلت پس با وجود حصول مقام محبیت
تحصیل مقام خلت چہ درکار است **جوابش انکہ** بشب معراج بجناب حضرت خاتمیت
مقام محبیت عطا شدہ بود در حدیث صحیح وارد شدہ اِنَّ اللّٰہَ اتَّخَذَنِیْ خَلِیْلًا کَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاہِیْمَ خَلِیْلًا
پس معلوم شد کہ با وجود حصول مقام محبیت کہ ارفع از مقام خلت است حصول مقام خلت
درکار بود و الا بحصول آن فخر نمی فرمودند و نمی گفتند اِنَّ اللّٰہَ اتَّخَذَنِیْ خَلِیْلًا کَمَا اتَّخَذَ اِبْرَاہِیْمَ خَلِیْلًا
و نیز از احادیث صحیحہ ثابت است کہ جمیع کمالات از خاتمیت اولوالعزمی و رسالت بآنجناب
عطا شدہ است و ظاہر است کہ درین کمالات بعضی ارفع اند و بعضی غیر ارفع پس معلوم شد کہ
با وجود حصول ارفع حصول غیر ارفع ہم درکار میشود خصوصاً وقتی کہ آن غیر ارفع طریق حصول
ارفع باشد و در راہ آن واقع شود کہ درین صورت حصول آن غیر ارفع موقوف علیہ حصول ارفع است
اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر ارفع فی نفسہ کمال است نیز مطلوب است و اگر نظر بآن کنند کہ آن غیر
ارفع طریق حصول ارفع است پس نیز مطلوب است مثل آنکہ جسم را نامی بودن کمال است

۵ اشتقال را اصیل پرگنہ جوگیر ضلع ارہ میہ اسلام ۱۲۷

وحساس بودن کمالیست دیگر ارفع ازان و نطق و عقل کمالیست رای این دو کمال و آن
هر دو کمال در طریق این کمال آخر واقع اند پس آن هر دو کمال بهر دو وجه مطلوب اند
بذاتهما و بغیرهما و همچنان مقام خلت را نسبت با مقام محبیت باید فهمید **اشتباه دوم**
مقام خلت آنحضرت را حاصل بود چنانچه احادیث صحیحه بآن ناطق است پس حصول آن
بعد از هزار سال چه معنی دارد جوابش بچند وجوه داده می شود **وجه اول** حصول مقام
خلت آنجناب را بلا شبهه یقینی و قطعی است بدلیل احادیث صحیحه و هم باین دلیل که در راه مقام
محبیت واقع است موقوف علیه مقام محبیت است وَحُصُولُ الْمَوْقُوفِ بِدُونِ الْمَوْقُوفِ عَلَيْهِ مُحَالٌ
لیکن تصرف دران مقام فرمودن و طالبان را بالاصالة بآن مقام رسانیدن طریق تحصیل آن
مقام را مدون و مفصل ساختن موعود بود که بعد از هزار سال حاصل خواهد شد مانند آنکه موافق
حدیث صحیحه متواتره خلافت تمام روی زمین از مشرق تا بمغرب از جنوب تا شمال آنحضرت
را بالطریق اجمال حاصل بود بدلیل اُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در روایت دیگر است که وُضِعَتْ
مَفَاتِيحُ كُنُوزِ الْأَرْضِ فِي يَدِي و در صحیحین وارد است که زُوِيَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَشَارِقُهَا
وَمَغَارِبُهَا و یبلغ ملک امتی ما زوی لی منها و در روایت دیگر اِنَّ اللّٰهَ زَوَى لِيَ الْأَرْضَ مَشَارِقَهَا وَمَغَارِبَهَا
وَأُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ كُنُوزِ الْأَرْضِ و در بعضی روایات که در غیر صحاح آمده جَاءَنِي جِبْرِيلُ بِمَفَاتِيحِ كُنُوزِ
الْأَرْضِ عَلَى فَرَسٍ أَبْلَقَ حال آنکه اینمعنی در زمان سعادت نشان آن جناب و در عهد کرامت مهد
خلفاء راشدین واقع نه شد بلکه فتح هندوستان بر دست سلطان محمود غزنوی و فتح ترکستان
بر دست دیگران و فتح روم بالکلیه بر دست عثمان ترکمان داولاد او بوقوع آمده و هنوز
ملک حبشه و ملک سیم چین و خطا از قلمرو آنحضرت خارج است انشاء الله تعالی در عهد امام مهدی
و حضرت عیسی بوقوع خواهد آمد و خلافة الارض که میراث ابو البشر است کما لیست عمده دران وقت

۱۲ حصول موقوف بر دران موقوف ۱۲ علیها حال ایشان است ۱۲ بین علامتین خواهد آمد ۱۲ برای بین علامتین خواهد آمد ۱۲ در دست های او ۱۲ بین علامتین خواهد آمد ۱۲ برای بین علامتین خواهد آمد ۱۲ در دست های او ۱۲ از مشرق تا مغرب ۱۲ خواهد شد بین علامتین خواهد آمد ۱۲ خزانه های زمین ۱۲ پیش او جبریل ۱۲ بالبراق ۱۲ زمین بر سبیل ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲ ۱۲

آن جناب را بتوسط بعضی از افراد امت کہ اعوان مہدی و عیسی علیہ السلام خواہند بود حاصل خواہد شد
چنانچہ در جامع صغیر بایں معنی اشارتی واقع شدہ کہ خَیْرُ اُمَّتِیْ عِصَابَتَانِ عِصَابَۃٌ تَغْزُوا الْہِنْدَ
وَعِصَابَۃٌ تَکُوْنُ مَعَ عِیْسَی بْنِ مَرْیَمَ حالا مثل آفتاب روشن گشت کہ آنحضرت را جمیع کمالات حاصل بود
و تصرف دران کمالات بتوسط بعضی افراد امت واقع شدہ و در رنگ آنکہ آنحضرت را علوم
اولین و آخرین حاصل بود چنانچہ در صحاح ستہ وارد است کہ اُعْطِیْتُ عِلْمَ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ
لیکن تصرف در کلام مثلاً بتوسط شیخ ابوالحسن اشعری و شیخ ابو منصور ماتریدی و استاد
ابو اسحاق اسفرانی و امام غزالی و امام رازی و امثال این مردم آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در علم فقہ و تفصیل احکام شرعیہ از کتاب طہارت گرفتہ تا کتاب سلم و الشفعہ و فرائض و
وصایا بتوسط حضرت امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ و امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ آنجناب را حاصل شد و ہمچنین
تصرف در آداب طریقت و مقرر کردن اشغال و اوراد و ذکر جہر و خفیہ و طور مراقبہ آن حضرت را
بتوسط حضرت سید عبد القادر جیلانی و حضرت خواجہ بزرگ معین الدین چشتی و امثال این
بزرگواران حاصل شدہ و کمال آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقتضی آن بود کہ تہذیب
ظاہر با اعمال جوارح و تہذیب قلب و نفس و عقل با اعمال باطن فرمایند و تصرف در ماوراء ان
تفویض بکمال امت نمایند زیرا کہ اہم المقاصد و موقوف علیہ جمیع کمالات ہمین را میدانستند
و ایں معنی بر واقفان سیرت مصطفوی صلی اللہ علیہ وسلم از شغل جہاد و تعلیم ارکان اسلام و قواعد
اجمالیہ سلوک از مداومت ذکر لسانی و تکثیر مناجات و ادعیہ و اذکار و تفقد احوال قلب
از رحب و بسط احوال مدرکہ از یقظہ و غفلت و توجہ آن قوت دراکہ در ضمن ہر تغییر و تجدد
خواہ انفسی باشد خواہ آفاقی بسوئے مبدء و ایثار حب اللہ بر ماسوی و بذل مال و اہل و اولاد
در حب او و مانند این اعمال اوضح من الشمس است و این من الامس چنانچہ در تفسیر لِکَیْ فِی اللّٰہِ

۱ ایں زمان بہت من دوم قسم مردمان بودہ اند مردمان کہ بہتر ہر گذشتند و مردمان کہ بہتر ہر نگذشتند و ایشان یا صحبت عیسی علیہ السلام یافتہ اند یا نیافتہ اند من ہیچ نمیدانم ۱۲

۲ عصبہ مردمان ۱۲

سَبْحًا طَوِیْلًا دراحادیث مروی مذکور است قاعدہ مقرر ست کہ شغل مالوف بحکم اَلْعَادَۃُ طَبِیْعَۃٌ ثَانِیَۃٌ مقتضی طبیعت میشود وخلاف آن خلاف طبیعت انیست ودلیل انی این مطلب آنا دلیل نقلی پس دراحادیث صحاح موجود ست کہ مَرَّ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ بِمَجْلِسَیْنِ فِیْ مَسْجِدِہٖ فَقَالَ کِلَاھُمَا عَلَی الْخَیْرِ وَاَحَدُھُمَا اَفْضَلُ مِنْ صَاحِبِہٖ اَمَّا ھٰؤُلَاءِ فَیَدْعُوْنَ اللّٰہَ فَاِنْ شَاءَ اَعْطَاھُمْ وَاِنْ شَاءَ مَنَعَھُمْ وَاَمَّا ھٰؤُلَاءِ فَیُعَلِّمُوْنَ الْفِقْہَ وَالْعِلْمَ یُعَلِّمُوْنَ الْجَاھِلَ فَھُمْ اَفْضَلُ وَاِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا ثُمَّ جَلَسَ فِیْھِمْ و دلیل اصرح برین مقدمہ آنست کہ حق تعالیٰ در مقام عتاب میفرماید وَاصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّھُمْ بِالْغَدٰوۃِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْھَہٗ اگر خلاف مقتضی طبیعت آن حضرت نمی بود امر بصبر چرا میفرمود وہمچنین آیہ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِیْنَ یَدْعُوْنَ رَبَّھُمْ بِالْغَدٰوۃِ وَالْعَشِیِّ یُرِیْدُوْنَ وَجْھَہٗ و دلیل لمی برین مقدمہ آنست کہ تعلیم این یعنی تہذیب ظاہر وانچہ در حکم ظاہر ست از عقل وقلب ونفس موقوف علیہ جمیع کمالات ست وبنیاد تمام کارخانہ ولایت اگر دریں امور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قدم نمی نہادند وبکمال جہد تصرف دران نمی نمودند بنیاد کارخانہ خراب بودو ہیچکس از امت قائم مقام آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم دریں تعلیم نمی تواند شد زیرا کہ این امور بغیر نصوص صاحب شریعت نمی توان دریافت وکشف وعرفان بدریافت این مطالب نمی رسد بخلاف کمالات دیگر کہ دریافت آن بہ کشف وفراست میتوان شد وشدہ است لیکن کشف ومعرفت ہم موقوف بر تہذیب ظاہر ومافی حکمہ ست پس تعلیم تہذیب ظاہر ومافی حکمہ غنی ست از تعلیم تفاصیل مکشوفات اگر گوی این کلام واین آیات واحادیث بلکہ متبع سیرت جناب پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در تسلیک طریق خلت ہمچنان دلالت میکند بر ترک تصرف ایشان در جمیع ولایات گوییم فی الواقع

شغل وقصر فیکہ آنجناب دارد تہذیب ظاہر و باطن باطن
باطن نہ بود چنانچہ از متبع سیر ہویدا است لیکن در مقام خلت و دیگر ولایات فرق بدیہی است
بسبب وجہ **وجہ اول** آنکہ از مقامات دیگر نشان داده اند و طریق تحصیل آن ہم بیان
نموده تارۃً صریحاً وتارۃً کنایۃً مثلاً یحبہم ویحبونہ در رجلاً یحب اللہ و رسولہ
رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ لقد رضی اللہ عن المؤمنین اذ یبایعونک تحت الشجرۃ
فعلم ما فی قلوبہم ان اللہ امرنی بحب اربعۃ من اصحابی واخبرنی انہ یحبہم الی
غیر ذلک من الآیات والاحادیث الدالۃ علی ان بعض الافعال والاشغال
علامۃ حب اللہ کون الشخص محبا للہ وبعضہا موصل الی محبوبیۃ اللہ
بخلاف مقام خلت کہ ہرگز از طریق تحصیل و علامات حصول آن نشان نداده اند **وجہ**
دوم ولایات دیگر در زمان قریب زمان سعادت نشان آن حضرت رائج و
متداول شدند وصحابہ و تابعین و تبع تابعین وہلم جرا الی زمان الجنید واقرانہ
ثم ہلم جرا الی زمان رؤساء القادریۃ والچشتیۃ کثیر التداول و
طریق تحصیل آن مدون و مبوب و مفصل گردید بخلاف مقام خلت کہ درین عہود متداول
اصلا کسی مذکور آن نکرده و نہ طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا ہزار سال گزشت طریق تحصیل
آن مقام در پرده اخفاء و احتجاب ماند تا آنکہ حق تعالی حضرت مجدد را بر روی کار آورد و اشارات
نشانہا ظہور این مقام کہ در جوہر شریف آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم مودع و مکنون بود گردانید
و ہزاران طالبان را بالطفیل ایشان سلوک این طریقہ میسر شد الحمد للہ حالا بیان این طریقہ
بوجہی نمایم کہ اختصاص آن باتباع مجدد کالشمس فی رابعۃ النہار منکشف گردد
قبل از حضرت مجدد طرق سلوک ہم از راہ محبیت و محبوبیت بوده اند اول راہ محبیت

مے پیمودند و آخر بمرتبهٔ محبوبیت فائز میشدند و آنچه لوازم محبیت است از ذکر جهر و وجد و شوق و انکسار و تضرع و صبر و توکل و در رضاجوئی او و مراقبه صفات خصوصًا احاطه و معیت و استغراق در توحید فعلی و خود را کالمیّتِ فِی یَدِ الْغَسَّالِ داشتن و صفات خود را و غیر خود را مستهلک در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن و حسن و جمال او را در هر منظر مشاهده نمودن دران کوشش بلیغ می نمودند تا آنکه بانوار و تجلیات در ابتدائی سلوک و فنا و بقا و در انتهاء آن فائز می گشتند و دم اتحاد میزدند کہ اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَمَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه حضرت خضر بحضرت خواجه عبدالخالق غجدوانی کہ ارباص طریقه مجددیه بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز در عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ و بار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت عبید الله احرار علوم توحید باین نسبت ممتزج شدند و غلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن همه را در بطون بطون سازیدند و از چاک سینه خود سراغی بمحبوب خود پیدا کردند حالا غایت ساری موقوف شد و شوق و اشتیاق و وجد و مناجات و تضرع بکیطرف ماند هر چه هست در قلب و روح و سر خفی و اخفی و عناصر دیدن است تا آنکه انوار تجلیات از باطن خود می افتد در رفته رفته بمقام خلت می کشد معنی محبیت عاشقی است و معنی محبوبیت معشوقی است و معنی خلت یارانه اینجا صحبت یارانه است سابق عاشقی و معشوقی بوده در اینجا راز و نیاز از جانبین است و سرگوشیها از طرفین واقع میشود و در عاشقی نعره و بیتابی و سر بر در و دیوار شکستن و در معشوقی ناز و دلال و فخر و مباهات بوده است این است طریق خلت بطریق اجمال اگر تفصیل آن کسی خواهد باتباع مجددیه چند سال نشست و برخاست نماید و در روحدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا شود و رای طرق سابقین و از بسکه اَلْوِجْدَانُ لَا یَکُوْنُ دَلِیْلًا عَلَی الْغَیْر

اگر غیر منکر شود باکی ندارد ؎

نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ✤ کہ برند از رہ پنہان بحرم قافلہ را
حاسدی گر کند این طائفہ را طعن قصور ✤ حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را
ہمہ شیران جہان بستہ این سلسلہ اند ✤ روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

وجہ سوم خلت حالتی است ممتزج از محبیت و محبوبیت من الجانبین پس نسبت او با مقام محبیت و محبوبیت نسبت مرکب بسیط است وَالْبَسِیْطُ مُقَدَّمٌ عَلَی الْمُرَکَّبِ طَبْعًا فَقَدِّمْ وَضْعًا اول درین است محبیت صرفہ و محبوبیت صرفہ رائج شد باین طریق کہ در اوائل سلوک محبیت باشد و اخر آن محبوبیت گاہ فِی السَّالِکِ الْمَجْذُوْبِ یا بالعکس گاہ فِی الْمَجْذُوْبِ السَّالِکِ چون دورہ بسائط تمام شد دورہ مرکب شروع شد ؎

چون فراغت ز مفردات آمد ✤ وقت مشق مرکبات آمد

و عجب آنست کہ ہرچند این طریقہ مجددیہ در رواج و شیوع و فیضان فیوض الٰہی در ضمن آن برامت مصطفویہ متاخر است از طرق دیگر لیکن مبدأ آن متقدم است بر مبادی طرق دیگر زیرا کہ این طریقہ منسوب است بحضرت صدیق رضی اللہ عنہ و اول خلفاء است وَاَوَّلُ مَنْ اَسْلَمَ مِنَ الرِّجَالِ الْبَالِغِیْنَ است و نیز در حق او استحقاق خلت منصوص است جائیکہ پیغمبر فرموده است لَوْ کُنْتُ مُتَّخِذًا مِنْ اُمَّتِیْ خَلِیْلًا لَاتَّخَذْتُ اَبَا بَکْرٍ خَلِیْلًا اِلٰی اٰخِرِ الْحَدِیْثِ و اگر کسی را بخاطر خطور کند کہ درین صورت لازم می آید کہ عوام اتباع مجددیہ افضل باشند از اولیای سابقین سُبْحَانَکَ هٰذَا بُهْتَانٌ عَظِیْمٌ گویم جوابش سہ وجہ است **اول** آنکہ این وقت لازم می آید کہ طریق خلت را افضل از جمیع طرق انگاریم حال آنکہ چنین نیست بلکہ مقام محبوبیت افضل است از مقام خلت بدلیل لَاُوْثِرَنَّ حَبِیْبِیْ عَلٰی خَلِیْلِیْ

دوم آنکہ افضلیت بہ علوی مرتبہ است در ہر مقام کہ باشد خواہ خلت خواہ محبیت خواہ محبوبیت
مثالش آنکہ بادشاہان امرا را یاران و مصاحبان باشند کہ مدام در حضور حاضر باشند و از
و نیاز با آنہا در میان امرا و صوبہ داران عمدہ و رسالداران و داروغہای کارخانجات و
متصدیان دفاتر نیز میباشند و مرتبہ اینہمہ اشخاص بسیار بلند تر از مرتبہ یاران و مصاحبان
میباشد گو دوام در حضور و صحبت دائمی مخصوص بیاران و مصاحبان مجلس است بلکہ باخواص
و خدمتگاران سوم آنکہ منتہیان ہر طریقہ را این معنی یعنی دوام حضور و قرب دائمی حاصل است
پس بسبب این قرب دائمی نیز از منتہیان طرف دیگر نمیتواند شد آری مبتدیان این طریقہ
را باین وجہ ترجیح و تفضیل متوان بود کہ در مجاہدات و ریاضات و کشف و کرامات ظہور
خوارق عادات بہ مبتدیان طرق دیگر ارجح باشند و لہذا گوینده گفتہ است ؎

اول ما آخر ہر منتہی است ✻ ز آخر ما جیب تمنا تہی است

حاصل آنکہ فضل جزئی را بجای کلی گرفتن و ملاحظہ وجوہ فضل نکردن کار قاصر فہمان ست

تنبیہ نبی ہر چند بعضی کمالات را بتوسط فردی از افراد امت خود حاصل نماید و بتوسل
او بعض مقامات برسد اما لذتی کہ آن نبی ازین راہ لازم نہ آید و آن فرد را مزیتی باین
توسط بر آن نبی حاصل نہ شود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ است و
بطفیل او باین دولت رسیدہ پس آن فی الحقیقت از آن نبی است و نتیجہ متابعت اوست
و آن فرد بمثل از خادم او نیست کہ از خزائن او خرج کردہ لباسہای مزیت طیار کردہ
می آرد کہ باعث مزید حسن و جمال مخدوم میگردد و در عظمت و کبریائی او می افزاید اینجا
کدام نقص مخدوم است و کدام مزیت خادم امداد و اعانت از ہمکنان نقص است اما از
خدام و غلمان کہ امداد و اعانت واقع شود عین کمال است و موجب از دیاد جاہ و جلا

باقصی باشد که یکی را بدیگری خلط کند و در توهم منقصت افتد بادشاهان بامداد خدم و حشم
ملکها میگیرند و قلعها فتح می نمایند و ازین امداد و غیر از عظمت و ابهت بادشاهان هیچ معلوم
نمی شود و نیز از شرف عزت خدم و حشم هیچ ظاهر نمیگردد امتان خدام و غلمان انبیا اند
علیهم الصلوة والتسلیمات اگر ازینها امداد ها باین بزرگواران برسد چه جای توهم منقصت
شان است و آنکه گویند این بزرگواران اصلا محتاج بامداد نیستند و جمیع مراتب کمال
ایشان را بالفعل حاصل است مکابره صریحه است چه بزرگواران نیز بندگان خدا اند
جل شانه و همواره از فیوض و برکات فضل و رحمت او امیدوار اند و همیشه خواهان ترقیات
اند در حدیث آمده مَنِ اسْتَوٰى يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ و آن سرور مراتب خود فرموده است
علیه و علی آله الصلوة والسلام سَلُوا اللّٰهَ لِيَ الْوَسِيْلَةَ و ایضا در حدیث صحاح آمده است
كَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ
یعنی پیغمبر خدا علیه و علی آله الصلوة والسلام در جنگها طلب فتح میکرد بتوسل فقرای مهاجرین
این همه طلب و امداد و اعانت است جمعی که امداد و اعانت امتان را در حق این بزرگواران
تجویز نمی نمایند و این بزرگواران را محتاج بامداد ایشان نمی دانند نظر شان بر بزرگی
انبیا افتاده است علیهم الصلوة والتسلیمات و علوی درجات شان در نظر انها آمده مع
ذلک اگر نظر شان بر عبودیت این بزرگواران نیز می افتاد و احتیاجات ایشان که
بمولای خود دارند جل شانه معلوم شان می گشت از امداد امتان انکار نمی نمودند و از
اعانت خدام و غلمان شان استعفا نمیکردند **وجه چهارم** کشف اهل الله است
و درست است لیکن در بعض اوقات حقیقت الامر بطریق اجمال درمی یابند و در بعض اوقات
بتفصیل و در بعض اوقات مشیخ بشیخ و در بعض اوقات بغیر حجاب مستبعان کلام صوفیه لاجائز

ل صحوار
باللام فتاح و
ذوالرمل صحاليك
نظم ۱۲

از دانستن اجمال و تفصیل و اغماض نظر از مخالفتی که قائل را در میان کلام مجمل و کلام مفصل میباشد
پس ما شک نداریم که در هر طائفه از زمان فیضی دیگر فتح میکنند و درین زمانه فیضی دیگر
در میان مردمان مفتوح شد و چون روح حضرت خاتم النبیین علیه الصلوة والتسلیمات بسبب
علوی مبدأ تعین ایشان و عموم فیضی است که بر ایشان القا شده است هر فیضی جدید که در عالم
پیدا می شود و تبازگی بروی کار می آید ضمیمه خطیرة القدس میشود و اهل دل بسا است که این
امر را اجمالا ادراک کنند و باین لفظ تعبیر نمایند که این کمالات الحال آنجناب را حاصل شده
است و تفصیل این کلام وایفای حق آن آنست که گفته شود که مصلحت کلیه الهیه تقاضا کرده است
که بعض شروح و تفاصیل و عکوس تجلی اعظم در هر عصری پیدا شود و منشاء آن شخصی باشد از
کمل که بآن نور مجدد بمنزله شعاع تجلی اعظم و بمثابه اعراض آن جوهر افخم گردد و ان ظهور
خود است بحسب اطوار و ادوار و تطور خود است بحسب اشخاص و ازمان چون این مقدمه
ممهد شد باید دانست که حقائق اجمالیه که بر اهل الله ظاهر میشود چون لغت و عرف از
تعبیر آن کوتاه است این طائفه لفظی از کتاب و سنت که بحسب فن اشارة و اعتبار
بران حمل توان کرد میگیرند و ان را عنوان آن حقائق اجمالیه قائمه بر قلوب ایشان
میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضه را در پرده آن لفظ ادا
می فرمایند متفرسان از مطالعه کنندگان را لازم است که از خصوصیت این لفظ اغماض
نظر کنند و مطمح نظر خود همان حقیقت اجمالیه و معرفت غامضه سازند پس فیما نحن فیه
اقامت لفظ خلت و استجابت دعای اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ کَمَا صَلَّیْتَ
عَلٰی اِبْرَاهِیْمَ و تصویر دائره که مرکز صرف ذات است و محیط آن کمالات ذات و
باز صیرورة آن مرکز دائره تامه که مرکز آن محبوبیت است و محیط آن ممتزج محبیت

ہمہ نیرنگ غمن اشارہ و اعتبار است اعتراض بمثل این مقدمات وارد نمی شود چنانکہ صورت
رَأَيْتُ أَسْكَارِيَ اعتراض بفقدان اینجا واظفار اسد و یا و بروز ذنب وجھی ندارد
ہمچنین است سخن در حقیقت قرآن و حقیقت کعبہ و حقیقت محمدیہ و بیان و دائر و اقواس
علاوہ برین بدانند کہ ہر پیغمبر را با پروردگار خویش معاملہ علیحدہ است و سری جدا کہ ہیچ احدی
را دران معاملہ بالاصالت شرکت نیست مثلاً نسبتی و قربی کہ سید اولین و آخرین صلی اللہ
علیہ وسلم است غیر او را میسر نیست و ہمچنین قربی کہ مخصوص حضرت ابراہیم است دیگری
را و علی ہذا القیاس اما آن نسبت و قرب مجہول الکیفیۃ است و چون عارفی را خواہند کہ
بعلم آن نسبت و قرب کہ ہریکی را ازین ہا کابر ثابت است سرفراز سازند آن قرب و نسبت را
در صورت مثالی با مریکہ مناسب آن قرب و مشابہ آن نسبت است ظاہر میسازند بنا بر اطلاع
بر حقائق آن نسبت بی صورت مثالی متعسر است پس غایت قرب اتصال را بصورت مرکز
می نمایند و قرب دیگر را بصورت محیط و علی ہذا القیاس پس خلاصہ کلام آن است کہ بعد از الف
فتح دورہ دیگر شدہ است کہ بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمہ است مثلاً احوال قالب و روح و
سر و غیر آن ہمہ مجمل شدہ ہیئت جمعیت پیدا کردہ و بعض اعتبارات تفصیل فیوض متقدمہ است و
بالجملہ حضرت مجدد از ہاصل این دورہ اند و بسا معارف مختصہ این دورہ از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سرزدہ و شیخ قطب
ارشاد این دورہ است و بر دست وی بسیاری از گرفتاران بادیہ بدعت خلاص شدہ اند تعظیم
شیخ تعظیم حضرت مدور اد دار و مکون کائنات است و شکر نعمت شیخ شکر نعمت مفیض اوست
اعظم اللہ تعالیٰ لہ الاجور **وجہ پنجم** مبدأ التعین محمد صلی اللہ علیہ وسلم محبوبیت صرفہ است و
مبدأ التعین ابراہیم علیہ السلام خلت کہ زینہ پایہ تعین محمدی ست صاحب ولایت محمدی را
ولایت ابراہیمی ضرور است کہ زینہ پایہ وی است لیکن چون محبوبیت صرفہ می خواہد کہ محبوب

برزینه پایه توقف نه نماید و در مقام خلت هم فضیلتی عظیم است گو کہ زینه پایه از محبوبیت صرفه
است رب العالمین خواست کہ تفصیل مقام خلت هم بعضی پیروان محمد صلی الله علیه وسلم و اتباع او کسب
کنند تا آن منصب عالی زینگین آن سرور محبوبان باشد فَاِنَّ الْعَبْدَ وَمَا فِیْ یَدِهٖ
مِلْكٌ لِمَوْلَاهُ یعنی غلام و انچه در دست اوست ملک خداوند اوست حق تعالی بعد
هزار سال این مستجاب گرداند و حضرت مجدد را کہ یکی از اتباع آن سرور است بدولت
متابعت آن سرور علیه السلام باین سرفراز کرده **اشتباه سوم** هر چه گفته شد
کہ متوسطی از افراد است آن حضرت صلی الله علیه وسلم را باید کہ از راه دیگر مناسبت به محیط
داشته باشد تا اکتساب کمالات آن مرتبه نماید و بحقیقت آن مرتبه متحقق گردد این الفاظ
ناشی از کدام عالم است منجر به تشویش می شود گوییم جای تشویش نیست زیرا کہ مراد از راه
دیگر راه محبیت محبوبیت است و ازین هر دو راه مناسب به محیط دائره خلت میتوان شد
لِمَا سَبَقَ اَنَّ لِخُلَّةِ مَاهِیَّةً مُمْتَزِجَةً مِنَ الْمَحَبِّیَّةِ وَالْمَحْبُوْبِیَّةِ وَحُصُوْلِ
اَحَدِ الْجُزْئَیْنِ مِنْ شَیْءٍ یَحْصُلُ مُنَاسَبَةٌ مَعَ ذٰلِكَ الشَّیْءِ وَهٰذَا اَمْرٌ كَالْبَدِیْهِیِّ ظَاهِرٌ معترض از
راه دیگر راه و رای اتباع پیغمبر علیه السلام فهمیده و به تشویش افتاده حال آنکه خود در کلام سابق
اقرار نموده کہ جناب پیغمبر ما را صلی الله تعالی علیه وسلم جمیع راه ها کشاده بودند و هیچ راهی از حیطه
جمعیت ایشان بیرون نمانده باز این توهم چه معنی دارد و هر چند ازین عبارت بصراحت
مستفاد نمی شود کہ مراد ازین فرد ذات شریف خود را مراد داشته باشند لیکن واقع چنین است
و هر کہ از احوال حضرت ایشان آگاه ست میداند کہ جمیع قیود در ذات حضرت ایشان
متحقق بودند زیرا کہ ایشان را قبل از انکه این طریقه عنایت شود از والد بزرگوار خود شیخ
عبد الاحد قدس الله سره طریقه قادریه کہ بناء آن محبوبیت است با ستیفاء کسب فرموده بودند

بودند و حضرت شیخ عبد الاحد از شاه کمال کیتهلی و ایشان از سید فضیل و ہلم جرا الی آخر
السلسلہ عجب تر آنکہ حضرت ایشان را بعد ازان کہ این طریقہ عنایت شد و سالها
تسلیک طالبان درین طریقہ فرمودند باز حضرت شیخ سکندر بنیرہ حضرت شاہ کمال
کیتهلی قدس اللہ سرہما امر و اجازت از صاحب طریقہ محبوبیت خرقہ را آوردہ در سرہند بحضرت
ایشان پوشانیدند پس از راہ مقام خلت بمقام محبوبیت رسیدند چنانچہ سابق از راہ
محبوبیت بمقام خلت رسیدہ بودند و این قسم نیز نگہا از عجائب معاملات خدا است با
بندگان برگزیدہ خود چنانچہ حضرت پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم در ابتداء بوضع حجر اسود و
شرکت در بنا کعبہ مقام ابراہیم حاصل شدہ بود بعد ازان در مدینہ منورہ بسبب اشتغال
بجہاد و مقابلہ با یہود و نصاری مقام موسوی و عیسوی حاصل شد بلکہ از شب معراج و
وقوع اسراء بسوی بیت المقدس آغاز انمعنی شدہ بود تا غزوہ تبوک کہ اول غزوات
شام است انمعنی تضاعف و تزاید پذیرفت تا آنکہ در حجۃ الوداع باز بکمال ابراہیمی معنی
مشرف شدند و مقام ابراہیمی دران روز جلوہ عظیم نمود و النہایۃ ہی الرجوع
الی البدایۃ متحقق گشت **اشتباہ چہارم** و در بعض جا حضرت مجدد نوشتہ اند
آن فرد خضر باشد یا الیاس درینجا خود را صریح مراد داشتہ اند **جواب** درین کلام
تناقض نیست زیرا کہ در مکشوفات اکثر شی مبہم القامی شود باز تعین آن مبہم میفرماید و در وقتی
کہ شی مبہم القامی شود عقل را در تعین ما صدق آن مبہم جولانی روی میدہد چنانچہ از آنحضرت
صلی اللہ تعالی علیہ وسلم این قسم ابہام و تعین واقع شدہ در صحیحین موجود است اِنِّی رَاَیْتُ
فِی الْمَنَامِ اَنِّی اُہَاجِرُ مِنْ مَکَّۃَ اِلٰی اَرْضٍ بِہَا نَخْلٌ فَذَہَبَ وَہْلِیْ اَنَّہَا الْیَمَامَۃُ
اَوْ ہَجَرُ فَاِذَا ہِیَ الْمَدِیْنَۃُ یَثْرِبُ ہمچنین است حال حضرت مجدد درین کشف

ہ وصل بالفتح اذا وقف علیہ و بالضم اذا وصل
ہ اخبار الدولۃ المغلیۃ ۱۲ منہ
ہ فتح الباری ۱۲ منہ
ہ اخبار الدولۃ المغلیۃ ۱۲ منہ
ہ ان تجد لغیرنا ایمن منا ۱۲ منہ
ہ فتح الباری ۱۲ منہ
ہ ان الیاس تو ہمین کرد ۱۲ منہ

اول ایشانرا بطریق ابهام معلوم شد که فرد متوسط چنین و چنان می باید چون دیدند که اساس این طریقه حضرت خضر نهاده اند خیال آنطرف رفت باز ملاحظه نمودند که حضرت خضر با مردم اختلاط بسیار دارند و طریقهٔ خلت خلوت و انزوا لازم است خیال بطرف حضرت الیاس رفت انهمه بنا بر این بود که متوسط در حصول کمالی برای پیغمبر عالی مقدار خبر پیغمبر نمی تواند شد و در افراد این امت غیر ازین دو بزرگ پیغمبری نیست آخرها معلوم فرمودند که این متوسط را پیغمبر بودن ضرور نیست بلکه کمال متابعت پیغمبر خود کافی است و درین امر و نیز مقصود انزوا و خلوت در انجمن است که بنا بر طریقهٔ حضرت خواجگان بر آنست نه خلوت جسمانی و بهر حال بالیقین معلوم شد که آن متوسط ذات شریف ایشان است تحدیثا بنعمة الله که بآن هر کسے مامورست اَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ و انشگاف بآن معنی و انمودند این قسم اختلافات را تناقض فهمیدن کار کسی است که با مکشوفات این مردم آشنا نیست الا از کلام شیخ اکبر در جایهای بسیار مستفاد میشود که خاتم الاولیا را این امت امام مهدی است و در جاهای بسیار خود را خاتم الاولیا قرار داده ؎

چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست ✣ سخن شناس نئی دلبرا خطا اینجا است

اشتباه پنجم جوابش این بست که ازین عبارت صریح خیانت در نقل و تحریف واقع شده زیرا که مبتادر از کسب کنانیدن آنست که این فرد بجای شیخ و مرشد باشد و رسول خدا صاحا شامن فی لک بجای تلمیذ و طالب باشند و هرگز مفاد کلام حضرت ایشان انمعنی نیست حق عبارت آن بود که منم این کمالات را کسب کرده منسوب بجناب رسول خدا صلی الله علیه وسلم ساخته ام و در کمالات بی نهایت آنجناب بطریق نیاز گردانیده ام

ودر جریدۂ اعمال آنجناب نویسانیدہ ام اگر بزبان طالب علمانہ این معنی را ادا کردہ شود باید گفت ہرگاہ گفتہ شود کہ این صفت فلانی بواسطہ فلان چیز حاصل شد دو معنی بہم میرسد **اول** آنکہ واسطہ واسطی الثبوت باشد یعنی آن صفت اولا واسطہ را حاصل شد و از آن بطریق سبب مثل آن چیز بذی الواسطہ حاصل شد کحرارۃ الماء بواسطۃ النار فان ھناک حرارتین احداھما قائمۃ بالنار والاخری قائمۃ بالماء ناشیۃ عن حرارۃ النار واین معنی ہرگز مراد حضرت ایشان نیست **دوم** آنکہ واسطہ واسطہ فی العروض باشد یعنی صفت واحدہ قائم شود بواسطہ حقیقۃ وہمان صفۃ واحدہ قائمۃ بالواسطہ منسوب گردد بذی الواسطہ مثل حرکۃ جالس السفینۃ بواسطۃ سفینۃ فان ھناک حرکۃ واحدۃ قائمۃ بالسفینۃ لا بالجالس نعم ینسب ھذہ الحرکۃ الی جالس السفینۃ بالعرض والمجاز ومراد حضرت ایشان ہمین معنی است یعنی کسب این کمالات من کردم وآن کمالات بمن قائم شدہ منسوب بجناب رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم گشتہ اند بحکم آنکہ اعمال امت در جریدۂ اعمال پیغمبر محسوب میشود وآن حضرت مستغنی انداز کسب این کمالات بحصول کمال ارفع منہ واین معنی ہیچ قباحت ندارد ونیز این را بدلائل بسیار ثابت کردہ میدہم بعون اللہ وتوفیقہ از انجملہ قصۂ مفاتیح کنوز ارض وتصرف تمام زمین از مشرق تا مغرب بدست تابعان آن حضرت بآن حضرت منسوب گشت وبعد از صدہا سال بلکہ زیادہ بہزار سال وعدہ زویت لی الارض مشارقھا ومغاربھا متحقق خواہد شد واز انجملہ آنکہ فتح فارس وروم وہلاک کسری وقیصر از دست شیخین رضی اللہ عنہما واقع شد وبعد از چند سال از وفات آن حضرت بآن جناب منسوب گشت واز انجملہ آنکہ در حدیث صحیح وارد است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حضرت علی را فرمودند یا علی انک

ل اصل کی جناب [illegible] کردہ شود واز اصل ۲ زان باشد کہ [illegible] دیگری باشد کہ [illegible] ۳ ایشان است ۴ مثل کرکی کشتی ادا کردہ شود دریا یا [illegible] کشتی قائم ۵ ایشان ہمین معنی است یعنی کسب ۶ بحکم [illegible] ۷ اصل [illegible] ۸ زان قتال کردہ

تُقَاتِلُ عَلٰی تَاوِیْلِ الْقُرْاٰنِ کَمَا قَاتَلْتُ عَلٰی تَنْزِیْلِہٖ

و این معنی بعد از سی سال از دست حضرت مرتضی علی بوقوع آمد و در جریدۂ اعمال آن حضرت محسوب گشت اینجا نمی توان گفت کہ قتال علی تاویل القرآن کمالی بود عمدہ و آنحضرت را حاصل نہ شدہ مگر بواسطہ علی مرتضیٰ زیرا کہ کمال آنجناب کہ قتال علی تنزیل القرآن بود ارفع و اکمل بود از قتال علی تاویل القرآن لیکن چون این قتال یعنی تاویل القرآن آنحضرت را بی واسطہ متوسطی از افراد امت ممکن نبود ناچار متوسطی را بروی کار آوردند کہ بواسطہ او این قتال منسوب بآنحضرت گردد و وجہ عدم امکان آنست کہ در عہد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم قتال علی تاویل القرآن متصور نیست زیرا کہ ہر تاویلی را کہ آنحضرت بر زبان خود فرمایند آن تاویل تنزیل میگردد پس قتال بر آن قتال بر تنزیل می شود نہ بر تاویل و منکر آن تاویل کافر می شود گویا کہ منکر نص صریح قرآن شد پس لابد متوسطی باید ذو جہتین من جہۃ خلیفہ و مجتہد باشد تا انکار تاویل او کفر نگردد و بانکار تنزیل منجر نہ شود و من جہۃ متحد الحکم با پیغمبر کہ خلیفہ حکم مستخلف دارد چون انکار حکم او یا اعراض از انکار حکم پیغمبر است انکارش منسوب بآن حضرت میشود و در جریدۂ اعمال آن حضرت این کمال ہم ثبت گردد کذا ہذا بعینہ **اشتبہا**

ششم آن راہ از کجا آوردند **گویم** مراد از عالم دیگر عالم امتزاج محبیت و محبوبیت است کہ تعبیر ازان بمقام خلت کردہ میشود و ازین راہ از نزد خدا آوردند چنانچہ حضرت علی مرتضی کرم اللہ وجہہ قتال علی تاویل القرآن را از نزد خدا آوردند و آن قتال از عالم دیگر است از قبیل جہاد کفار ہم نیست و از قبیل قتل مسلمین ہم نیست ہیئت ممتزجہ دارد این معنی ایشان را بحکم خلافت بنود و متابعت آن جناب حاصل شدہ چنانچہ حضرت ایشان را نیز بسبب کمال متابعت آنجناب روزی شدہ و عجب است از کسانی کہ بر حضرت ایشان

طعن میکنند باین حیلہ کہ حضرت ایشان دم استقلال میزنند و برزخ را از میان برنمی دارند و نمی شنوند و نمی بینند کہ کمال حضرت ایشان در مکتوبات وغیر آن مشحون و مملوست از تحریص بر کمال متابعت پیغمبر و جا بجا برای خود و تابعان ہمین معنی را از خدا طلب دارند و جا بجا میفرمایند کہ بنا طریقہ ما بر کمال متابعت سنت است و اجتناب از بدعت **اشتباہ ہفتم** برزخ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم از میان برنمی خیزد و خلیلی تمام بواسطہ آن باشد از ولایت موسوی حاصل شدن معنی ندارد **گویم** فی الحال گذشت کہ تصرف ولایت خلیلی آن حضرت را حاصل بود و تصرف در آن نہ فرموده بودند بسبب شغل بہم تر از آن حضرت ایشان را محض بکمال متابعت آن حضرت حاصل شد از پیشگاہ جناب الٰہی و منسوب بآن حضرت گردید چنانچہ تصنیف مثنوی شریف کہ پر از جواہر گوناگون علم سلوک و علم معرفت است از حضور خداوندی مولانا رومی قدس اللہ سرہ محض بکمال متابعت پیغمبر خود عنایت و منسوب بحضرت رسالت گشت بی آنکہ تصنیف مثنوی از آن حضرت ممکن باشد بقولہ وَمَا عَلَّمْنٰهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْۢبَغِيْ لَهٗ طار ارتفاع برزخ را فہمیدن از قبیل اوہام شیطانیہ است مَعَاذَ اللّٰهِ مِنْ ذٰلِكَ وحل شبہ بالکلیہ آنکہ معنی و مضامین مثنوی ہمہ ماخوذ از مشکوۃ نبوت است و کسوت شعر پوشانیدن محض بمولانا جلال الدین رومی است چنانچہ اجزاء مقام خلت یعنی محبیت و محبوبیت ہمہ ماخوذ از جناب ختمی است و تصرف در ہیئت ممتزجہ مخصوص بحضرت ایشان است و تصرف در ہیئت ممتزجہ در اختصاص کافی است چنانچہ واضع سکنجبین اگر دعوی اختصاص سکنجبین بخود کند سزاوار است کہ سرکہ و شہد از دیگری باشد و خواص سرکہ و شہد را از دیگر آموختہ باشد کذا ہذا **اشتباہ ہشتم** دعاء اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ بعد از ہزار سال مقرون باجابت گشت و امید دل مستجاب شد

گویم درین هیچ استبعاد نیست لقوله تعالی یُدَبِّرُ الْاَمْرَ مِنَ السَّمَآءِ اِلَی الْاَرْضِ ثُمَّ یَعْرُجُ اِلَیْهِ فِیْ یَوْمٍ کَانَ مِقْدَارُهٗٓ اَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّوْنَ ۝ ازین آیه صریح معلوم میشود که بعض کارهای خدا بامتزاج فیض سماوی وارضی صعوداً وهبوطاً در مدت هزار سال تمام میشود فلیکن من جملتها هذا الدعاء وایضاً وعار وسیله ومقام محمود بعد هزاران سال مستجاب خواهد شد اگر این دعا بعد یک هزار سال مستجاب شد چه عجب وایضا بعض مواعید الهی درباره پیغمبر وامت پیغمبر در زمان حضرت امام مهدی علیه السلام بوقوع خواهد آمد اگر دعا راین مطالب کرده شود وقبول آنرا قطعاً زیاده تر بر هزار سال خواهد گذشت ودر تفاسیر وروایات صحیحه آمده است که حضرت آدم در حق خود وذریت خود دعاهای بسیار فرموده بودند وبعض ازان دعاها در عهد حضرت سلیمان علیه السلام مستجاب شد وایضاً دعا حضرت ابراهیم وحضرت اسمعیل علیهما السلام رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَیْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّیَّتِنَآ اُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ اِلٰی قَوْلِهٖ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْهُمْ یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِكَ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَیُزَكِّیْهِمْ بعد هزار سال مقرون باجابت شد وهمچنین وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِی الزَّبُوْرِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ یَرِثُهَا عِبَادِیَ الصّٰلِحُوْنَ ۝ بعد هزار سال مقرون باجابت شد **شتباه نهم** درین مدت هزاران اولیا وخلفا راشدین بوده اند از هیچ یکی این کار نه شد تعجب است **گویم** محل تعجب کلام بیهوده این شخص است نمی فهمد که ارادهٔ الهی مخصص بعض حوادث به بعض اوقات وبه بعض امکنه واشخاص سوای لم در ان جاری نمیست وچون وچرا در آن گنجایش نیست نمی توان گفت که حضرت خواجه بزرگ خواجه معین الدین چشتی چرا مخصوص بار خاد اهل هند شدند تا آنکه شهرهٔ آفاق است که ایشان را

۴۲ ربیع الاول سنه ۱۰۱۲ من بعد هجری صدور این کلمات از ایشان صدور این کلمات از ایشان با جلسه ناهید ۱۲

۴۳ ذوالحجه

۴۴ لکاشتن ام کلثوم ما دختر خود را در نکاح عمر رضی الله عنه

۴۵ حضرت مجدد الف ثانی در سرهند ۱۲

ولی الهندی گویند قبل ازیشان از وفات آنحضرت قریب ششصد سال گزشته بود و
در نیمدت هزاران هزار اولیا و خلفا راشدین بود مد از هیچ یک این کار نشد تعجب است
و فتح ظاهری ملک هندوستان بر دست سلطان محمود[۵۱] غزنوی انار الله برهانه مخصوص شد
حالانکه قبل از مدت چارصد و سال تقریباً گذشته[۵۲] بود و در آن مدت سلاطین عظام و خلفای
ذوی الاحترام از هیچ یک این کار نه شد جای تعجب است **اشتباه دهم** آثار آن
اکتساب که بر رسول خدا صلی الله علیه وسلم بسته می کند کجا است خیلی تعجب **گویم** معنی نسبت
کردن بر رسول الله صلی الله علیه وسلم سابق گذشت این شخص واسطه فی العروض و در لحوق صفتی
از صفات اضافیه بجناب حضرت رسالت مآب صلی الله علیه وسلم متوسط واقع می شود و امت
ایشان را ازان کمال بکسوب خود بهره ور سازد و آثار آن جز تهذیب باطن که عبارت از
لطائف است بحصول ملکه یاد داشت و حضور دائمی و نسبت بیرنگی در جمیع کثیر از امت
مصطفویه صلی الله علیه وسلم امری دیگر نیست و بحمد الله این معنی کالشمس فی رابعة النهار
مشخص است و اگر یقین مکان این جماعت کثیر که سوال کجا ازان بود می توان گفت که بخارا
و سمرقند و بلخ و بدخشان و قندهار و کابل و غزنی و تاشکند و یارکند و شهر سبز و حصار شادمان
که مسکن اهل اسلام است بی مشارکت هنود و روافض و نصاری است موجود است غیر ازین طریقه
طریقه دیگر در آن رائج نیست الا شذوذاً و ندوراً **اشتباه یازدهم** این فرد را برای
حراست است چگونه فرستاد **گویم** دلیل انی این دعوی پر ظاهر است که از وجود ذات شریف
حضرت ایشان شبهات ملاحده و روافض و غالیان توحید و مبتدعیان طرائق و معتقدان
شرک خفی و جلی بالکلیه برطرف شد و تابعان ایشان بفضله تعالی در اتباع سنت سرگرم و
اجتناب از بدعت پیش قدم پس بمنزله آن شد که شخصی بیاید و دعوی کند که مرا فلان حکیم

۵۱ سلطان محمود غزنوی در الکامل ابن اثیر ۱۲
۵۲ جلوس سلطان محمود غزنوی سنه ۳۸۷ هجری ۱۲

نائب خود درین شہر ساختہ و مردم از معالجۂ او منتفع شوند و ہم طریق دوا و تشخیص را بخوبی سرانجام دہد متیقن گردد کہ این شخص صادق القول است از عہدہ خدمت خود بوجہ احسن برآمد و سرانجام مہمات این خدمت نمود و اگر سند فرمانی از دفتر حکیم مطلق مطلوب است آن ہم موجود است جلال الدین سیوطی در جمع الجوامع حدیث آورده است یکون فی امتی یقال له صلة یدخل بشفاعته الجنة کذا وکذا شیخ بدر الدین در کتابہ حضرات القدس آورده شاید کہ این بشارت اشارت بوجود مسعود حضرت ایشان باشد چہ ایشان در میان علما و صوفیہ بودند کہ اختلاف فریقین را در وحدت وجود [illegible] جمع داشتہ اند اگر کمل الله الذی جعلنی صلة بین الکرین و مصلحا بین الفئتین و آن حضرت از سرور صلی الله علیه وسلم مبشر شده اند کہ فرد از چندین ہزار کس را بشفاعت تو بخشند منطوق حدیث و مضمون بشارت بران حضرت صادق می آید و درین مدت ہزار سال دیگری این لقب نگذشته و این استنباط موید بہ نقلیات و کشفیات ست

شبتاه دوازدہم اگر شکر نعمت است گویم اگر شکر نعمت را صاحب نعمت باید کہ قبول کند از قبول و نا قبول دیگران چہ می کشاید فقد قال الله تعالی لئن شکرتم لازیدنکم پس مدعی کہ قبول شکر در جناب الٰہی ست بموجب وعدۂ او تعالی محال ست از قبول کسان دیگر کاری نیست

إذ رضیت عنی کرام عشیرتی ❊ فلا زال غضبان علی لیالیها

شبتاه سیزدہم در بعضی مکاتیب جلد ثالث واقع شده است کہ حقیقت محمدی حقیقت الحقائق ست و حقائق دیگران اجزا اند مراورا یا جزئیات و ازین بیان ظاہر می شود کہ جامع جمیع حقائق ابراہیمی ست حقیقت ولایت محمدی ہم جزء آن بود کہ مرکز ست و مرکز

جز جزیئت چارہ نیست پس فضل کلی باید کہ نصیب خلیل باشد **گویم** دائرہ تعین اول مشتمل بر دو چیز است مرکز و محیط مرکز مبدء آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است و محیط مبدء تعین خلیلؑ نہ آنکہ مبدء تعین خلیل کل و مبدء تعین حبیب جز آن باشد و چون مرکز حکم اصل دارد و محیط ظل آن فضل کلی آن مرکز را بود و ازینجاست کہ در مکتوب صد و بست و دوم از جلد ثالث باین عبارت نوشتہ اند حقیقت محمدی کہ ظہور اول است حقیقت الحقائق است حقائق دیگران کانطلال اند مر او را و او اصل آن حقائق است پس ناچار آن حقیقت واسطہ بود میان سائر حقائق و میان حق جل و علا وصول احدی بی توسط او علیہ الصلوٰۃ والسلام محال باشد فَهُوَ نَبِيُّ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ وَإِرْسَالُهُ رَحْمَةٌ لِلْعَالَمِينَ و ازین جاست کہ انبیاء را و لوا العزم با وجود اصالت بعثت توسط او می خواہند و آرزوی اشتراک امت او می کردند فَهُوَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ كَمَا هُوَ اَفْضَلُ مِنْ كُلِّ فَرْدٍ مِّنَ الْاَنْبِيَاءِ الْكِرَامِ وَالْمَلَائِكَةِ الْعِظَامِ اَفْضَلُ مِنَ الْكُلِّ مِنْ حَيْثُ هُوَ كُلٌّ زیرا کہ اصل را بر ظل خود فضل است **اشتباہ چہاردہم** مراد از صباحت و ملاحت حسن ظاہر است نہ ولایت و این نیز غلط صریح است کہ نسبت صباحت بہ حضرت یوسف است علیہ السلام نہ بہ حضرت ابراہیم علیہ السلام **گویم** مراد از صباحت و ملاحت ہمان صباحت و ملاحت است کہ آن سرور فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام اَخِي يُوسُفُ صَبِيحٌ وَاَنَا اَمْلَحُ ملاحت از برای خود اثبات فرمودہ و صباحت را بحضرت یوسف منسوب ساخت کہ از پدر کلان خلیل الرحمۃ است بایشان رسیدہ است علی نبینا و علیہما الصلوٰۃ و التسلیمات اگر خادمی خدمت کاری نماید و مشاطگی کند و حسن صاحب جمال را طراوت دہد و زینت بخشد و مقرب سازد و بحسن دلالت خود صاحب جمال را جمع کند و حسن یکدگر را باہم گر

ممتزج ساز دچہ قصور آن دو صاحب جمال ست و کدام نقص ست در حسن شان خدا منگار ی
الحمد للہ کہ بنای شبہات منہدم گردید و چون گرد باد سر بھوا کشید ؎

از آہ حسرتم جگر شعلہ آب شد واز آتش دلم دل آتش کباب شد
چندین قفس ز شوخی بال و پرم شکست آہ از کجا نصیب من این اضطراب شد

قال در مکتوب نود و پنجم از جلد ثالث می نویسد کہ ولایت این فقیر ہر چند مربای ولایت
محمدی ست ولایت موسوی ست و بہ طفیل این دو اکابر مرکب از نسبت محبوبی و محبی ست
کہ رئیس محبوبان حضرت رسالت ست صلی اللہ علیہ وسلم و راس محبان حضرت کلیم اللہ علیہ
الصلوۃ والسلام اما بواسطۂ متابعت حضرت خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام در ولایت
من کار و بار دیگر ست و معاملہ من علاحدہ بآن مربوط ست اگرچہ اصل این ولایت
ولایت پیغمبر خود ست کہ ولایت محمدی باشد کہ منشا آن بالاصالت ناشی از محبوبیت
صرفست لیکن چون ولایت موسوی کہ منشا آن بالاصالت ناشی از محبیت صرفست
باین ولایت ضم گشتہ و منصبغ بزنگ آن شدہ ہیئتی دیگر پیدا کردہ بلکہ توان گفت کہ
حقیقت دیگر گشتہ و ثمرۂ دیگر دادہ و نتیجۂ دیگر بخشیدہ ازین عبارت او افضلیت ولایت
او از ولایت خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم و از ولایت حضرت موسیٰ علیہ السلام صریح
پیدا ست و این دعوی باطل محض ست **اقول** این شبہہ ہیچ و پوچ ست کدامی
لفظ دال بر ہیچ نمین افضلیت نیست مطلب نیست کہ ولایتم مربای ولایت محمدی و ولایت
موسویست علیہما السلام و از طفیل این دو ذوات متبرکات ولایتم از نسبت محبیت و محبوبیت
ترکیب یافتہ ست اما از میامن متابعت خاتم الرسل در ولایت من امر آخر لائح شدہ
اگرچہ کہ ملاک این ولایت ہم ولایت محمدیست کہ منشا او محبوبیت ست لیکن ولایت موسوی

فائدہ ولایت موسوی و محمدی محبیت و محبوبیت

کہ محبت صرفست بہ نسبت و لایتم الصباغ و تلوین و لایت محمدیہ یافتہ است ازین ہیئت امتیازی
و صورت الصباغی اطلاق ثمرۂ آخر بر و بجای خود است و این مستدعی اصالت آن
ہر دو ولایت و فرعیت ولایت امام است چنانکہ بر عاقل فطین مختفی نیست درین ہیچ شک
نیست کہ ولایت اولیا جزئیات و ظلال ولایات انبیا است علیہم السلام چنانچہ درین مقام
از لفظ مربا و اصل این و لایت و ولایت پیغمبر خود است صاف ظاہر است پس ولایت ایشان
در رنگ کوزہ باشد کہ از دو دریاے مختلف الطعم پر کردہ باشند این کوزہ اگرچہ امتزاج
کیفیتے جداگانہ بہم رسانیدہ است و خصوصیتی علیحدہ بدست آوردہ است لیکن فضل ہمان دو دریا
راست بلکہ بود کہ این کوزہ را بہ ین دریا با تفضیل و ہر یا بمساوات گمان برد چہ این کوزہ
را با آن بحار و خار ہیچ مقدار نیست و اگر بالفرض ازین کلام ادعای مزیت و خصوصیت
مفہوم می شود پس آن بہ نسبت ابنا جنس خود است کہ اولیا باشند نہ انبیا معاذ اللہ عنہ
و این منجملہ تذکار تحدیث بہ نعمت اللہ است و درین مقام شبہۂ دیگر ناشی می شود و تقریرش
این است کہ حضرت رسالت مآب علیہ الصلوٰۃ والسلام ہم محبوب است و ہم محب و این
ہر دو مرتبہ بکمال دارد پس جامع مراتب محبوبیت و محبیت باشد پس بطفیل این دو اکابر
ترکب در نسبت محبوبی و محبی گفتن چہ معنی ازین ظاہر می شود کہ در ولایت محمدی نسبت
محبیت نیست و لیس کذلک جوابش از مکتوب نود و ششم جلد ثالث ظاہر میشود و نوشتہ اند
کہ حضرت پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم مسمی بدو اسم است احمد و محمد صلی اللہ علیہ وسلم ہر کدام ازین دو اسم مبارک
را ولایت علیحدہ است ولایت محمدی اگرچہ ناشی از محبوبیت اوست علیہ السلام اما انجا
محبوبیت صرف نیست مزجی از نشاۂ محبیت نیز دارد ولایت احمدی پیش قدم است از ہر یک
مرتبہ [illegible] ازین بیان ہویدا گشت کہ آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم ہر دو

تمام محبوبیت ممتاز است غایة الامر آن است که محبوبیت عرف تعلق باسم مبارک
صلی اللہ علیہ وسلم دارد و محبوبیت ممتز جہ بمحبیت باسم مبارک محمد صلی اللہ علیہ وسلم متعلق و آنچہ
نوشتہ اند کہ فرجی از انشعاب محبیت نیز دارد و بنا بر آن است کہ با وجود امتزاج غلبہ محبوبیت رنگ محبیت دارین
تعریف بیان نبری کہ محبیت حضرت کلیم اللہ علیہ الصلوٰۃ والسلام بر محبیت آن سرور صلی اللہ
علیہ وسلم غالب باشد چہ انجا محبیت خالص است و اینجا محبیت با محبوبیت ممتز ج گردیدہ

شعر ما فہم

ہر نیست فروغ رخ عالم سوزش ✤ ہر چیز اغیست کہ از خود نہ فروختہ اند

قال در مکتوب نود و سوم از جلد ثالث تعیین اول را تعیین وجودی قرار دادہ است
و دائرہ و انسنتہ تعیین حضرت ابراہیم و خلت او میداند و مرکز این دائرہ را مبدء تعین
حضرت حبیب و محبیت او می خواہد و نویسد کہ این مرکز رفتہ رفتہ بصورت دائرہ شد کہ محیط
کمالات محبیت مبدء تعین حضرت موسوی است و مرکز آن مبدء ولایت محمدی است
و این مرکز نیز رفتہ رفتہ بعد ہزار سال بصورت دائرہ بر آمد کہ محیطش جامع خلت و
محبیت و محبوبیت گشتہ و این مبدء ولایت فرد است شدہ بود و مرکزش صرف محبوبیت
ماندہ کہ مبدء ولایت محمدیست صلی اللہ علیہ وسلم در آخر مکتوب نود و چہارم جلد ثالث
نوشتہ است کہ محیط این مرکز ثالث کہ مبدء ولایت فرد است ہر چند بہ نسبت
تعین اول مرکز نماید اما اجمع است چہ ہر چہ بذات جل شانہ نزدیک تر است جامع تر است
صغر آن در رنگ صغر انسان کہ با وجود صغر جامع ترین جمیع اصناف عالم است درین
عبارت از ہر سہ انبیاء اولی العزم کمال و زیادہ علم میشود اگر در خاطر سادہ لوحی بگذرد
کہ فضل نبوی انبیاء بر غیر انبیا آمدہ است گویم آمدہ است از سبب متابعت خواجہ عالم

صلی اللہ علیہ وسلم در خبر است فضلت علی الانبیاء بستۃ جعلت لی الارض مسجدا و ترابہا طہورا و احلت لی الغنائم و نصرت بالرعب و اعطیت الشفاعۃ و بعثت الی الخلق کافۃ و ختم بی النبیون پس از سبب متابعت خواجہ عالم علیہ السلام ازین ہمہ دو شش چیز این امت را نیز میسر شد کہ انبیاء سابق را نبود و این حقیقت فضل سوال است نہ فضل امت **اقول** ازین ہر دو مکتوب فضل بر شش انبیاء اولی العزم دانستن جہالت است حضرت مجدد در مکتوب نود و چہارم از جلد ثالث می فرماید نبی ہر چند بعضے کمالات را بہ توسط فردی از افراد امت خود حاصل نماید و بہ توسل او بہ بعض مقامات برسد اما نقص آن نبی ازین راہ لازم نیاید و آن فرد را مزیتی باین توسط بران نبی حاصل نشود چہ آن فرد این کمال را بمتابعت آن نبی یافتہ است الی آخرہ چنانچہ سالم عبارت پیش ازین مذکور شدہ است ؎

عرق نشستہ زپندم رخ نکوئی ترا ۔۔۔ زمن مرنج کہ میخواہم آبروئی ترا

و سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگر انبیاء فضل کلی بود نہ جزی اگر ہمان فضائل یا برخی از آن بامت اگرچہ بطفیل حاصل شود آنہم فضل کلی خواہد بود پس از تقریر معترض فضل کلی امت بر انبیاء لازم می آید با آنکہ باتفاق امت فضل کلی مر انبیاء را است علی نبینا و علیہم الصلوۃ والسلام ؎

سخت میخواہم کہ در آغوش تنگ آرم ترا ۔۔۔ ہر قدر افشردہ دل را بیفشارم ترا

بعد ازین ما نچہ بر مکتوب ہشتاد و ہشتم ایراد پیش کردہ چون شرحش در رسالہ ہدیہ محمدیہ برنگاشتہ شد لہذا درین مقام ذکرش ترک کردیم **قال** در مکتوب نوزدہم از جلد ثالث مینویسد واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما لا یطاق

فضل دادن ہشتم بر انبیاء اولوالعزم ۔۔۔ بر مسجد قرار دادہ شدہ ۔۔۔ خاک پاک گردانیدہ شدہ ۔۔۔ حلال شدہ ۔۔۔ فضل کلی

مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِيْنَ وَنَحْنُ فِيْ عَيْنِ الْبَلَاءِ مَعَ الْعَافِيَةِ فَلِلّٰهِ الْحَمْدُ
سبحانہ تعالیٰ مکتوب از ہمہ انبیاء بتفصیل جستہ **اقول** این اعتراض محمول بر نادانیست
بقتل من کشد غمیشر نے از بیم جان تبسم کہ طفل است و چو بیند کشتہ ام ترسد از ان تبسم
معنی این است بہ پرہیز بدار بلا بقدر طاقت خود زیرا کہ فرار از چیزیکہ انسان طاقت
آن ندارد از سنت رسولان علیہم السلام است چون عذاب بر قوم نوح آمدہ بر کشتی
سوار شد و لوط علیہ السلام با اہل خود بہ شبیکہ صباح آن عقاب نازل شد از بلد خروج
نمود و چون فرعون ارادہ قتل موسیٰ علیہ السلام کرد از مصر بطرف مدین بگریخت چنانچہ
خدای تعالیٰ در قرآن شریف از موسیٰ حکایت میکند فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ
و ذکریا علیہ السلام از اندیشۂ قوم بگریخت و در درخت منشور شد و درخت را بدو نیم کردند و او
دو پارہ شد و یونس علیہ السلام چون مایوس از ایمان قوم خود شد و بسبب
برایشان نمایان شد خروج کردہ و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تعوذ از
بلا خواستہ اند بخاری در صحیح خود از ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ روایت کردہ کَانَ
رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَوَّذُ مِنْ جُهْدِ الْبَلَاءِ **قولہ** اَلْجُهْدُ الْمَشَقَّةُ
قال ابن بطال وغیرہ جُهْدُ الْبَلَاءِ كُلُّ مَا اَصَابَ الْمَرْءَ مِنْ شِدَّةٍ وَّمَشَقَّةٍ وَمَا لَا طَاقَةَ
لَهٗ بِحَمْلِهٖ لَا يَقْدِرُ عَلٰى دَفْعِهٖ حافظ ابن حجر عسقلانی گفتہ وَفِي الْحَدِيْثِ دَلَالَةٌ لِاسْتِحْبَابِ
الْاِسْتِعَاذَةِ مِنَ الْاَشْيَاءِ الْمَذْكُوْرَةِ وَاجْمَعَ عَلٰى ذٰلِكَ الْعُلَمَاءُ فِيْ
جَمِيْعِ الْاَعْصَارِ وَالْاَمْصَارِ وَشَذَّتْ طَائِفَةٌ مِنَ الزُّهَّادِ
و در جامع الصحیح البخاری از عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ روایت کردہ اِذَا سَمِعْتُمْ
بِالطَّاعُوْنِ بِاَرْضٍ فَلَا تَقْدَمُوْا عَلَيْهِ وَاِذَا وَقَعَ بِاَرْضٍ وَاَنْتُمْ بِهَا فَلَا

ف۱ اقتدا بسنت رسول علیہ وسلم از جملہ ہزار ہا فوائد کہ دارد یکی ہم این است کہ از بلا ہای مرسوم خلق محفوظ میماند و ہمچنان از ہلاکت ہای نامرسوم ہم کہ بسا اوقات از ہلاکت ہای مرسوم ہم سخت تر میباشد

ف۲ دلالت است در ین حدیث بر استحباب استعاذہ از ہر چیزیکہ مذکور شد و بر ان اجماع کردہ اند علماء در ہمہ زمانہ و در ہمہ شہرہا بجز طائفہ از زہاد

ف۳ ہر گاہ شنیدید کہ در زمان طاعون شایع است در ان شہر و دیار مروید و ہر گاہ کہ در شہر و دیار شما واقع شود از ان مگریزید

تخرجوا فرارا منه وقتیکه وبا در شام واقع شد عمر رضی الله عنه از آنجا برگشت و اهل بلده نشد بر استفسار ابو عبیده بن الجراح گفت یا ابا عبیدة تفر من قدر الله التی قدر الله الحذر یست رواه البخاری ازین احادیث بعضی مراتب براجتناب از بلاد رفته و قول عمر رضی الله عنه صاف دلیل است بر فرار در الاشباه والنظائر از بزازیه بنقل میکند قیل الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین پس ازان نوشته روی العلاء فی فتاواه انه صلی الله علیه وسلم مر بهدف مائل فاسرع المشی فقیل له اتفر من قضاء الله تعالی فقال علیه الصلوة والسلام فراری الی قضاء الله تعالی ایضا

ازین روایت ثابت شد که فرار از بلاء مالا یطاق سنت مرسلین است و این فرار بسوی قضاء الله است و فرار الی الله بسوی رضای الهی است من فی عین البلاء مع العافیة الخ این جمله مستانفه است متعلق بما قبل نبوده است محض شکر بارتعالی و رباعافیت بجا آوردن با وجود مبتلا نمودن در بلا مارا بعافیت داشته بلاها که بر حضرت مجدد رح گذشته منظم ترین آن جور سلطان وقت و وفات صاحبزاده عالی مقام شیخ محمد صادق علیه الرحمة بطاعون و بالبوده است و ما با وجود مبتلا شدن باین بلیت ها بعافیت از شکریه آن بجا می آرد اگر گویم این جمله متعلق بجا قبل بوده است هم هیچ قباحت لازم نمی آید زیرا که در عافیت و فرار منافات نیست جائز است که در عین بلا فرار نماید و باعافیت باشد و یا صابر در مقام باشد و باعافیت باشد بلکه اولیاء را در مقام بلا باعافیت بودن دلیل بر عدم اشدیت بلا بوده است چه فرار انبیا بوجه بلاء مالا یطاق است و بر ایشان آنچنان بلا نازل نشده که باعث بر فرار شود آری درین قول که انبیا از بلاء فرار نموده اند و ما در عین بلا مقیم ایم اگرچه بظاهر

تناقض یافته شود امالفحوای حدیث اشد الناس بلاء الانبیاء ثم الامثل فالامثل
چون کم و زیادتی در بلا متصور است فی الواقع درین هم تناقض نیست و نه موجب تنقیص مرتبه
انبیاء ما آنم که تصریح باشدیت بلا مثل انبیا کند باین طور که بگوید انبیا از بلا فرار نموده اند
و ما باوجود مبتلا شدن بمثل بلائیکه بر انبیا نازل شده فرار نمودیم و مقیم هستیم و انبیا را صبر
ذکر نموده و ما صبر کرده ایم درین صورت البته موجب تنقیص شان انبیا متصور
می شد علاوه بریں خوش گفت آن کس گفت ؎

ترک اعلا مرتبیت انبیا است ۞ وآنکه ترا عافیت آمد بلا است

قال آنچه در مکتوب دویست و هشتم از جلد اول تحریر نموده بر آن چند اعتراض عائد
شود **اول** حقیقت محمدی احمدی زبده و خلاصه و منشأ همه حقائق است پس حقیقتی که
از روی کتاب و سنت و اجماع امت اول و اقرب بشرف و اعلی و زبده و مبدء و منشأ
و معاد جمیع حقائق باشد و ابعد از هزار و چند سال عروج کردن و بحقیقت کعبه متحد شدن
چه معنی باشد و حقیقت کعبه را مسجود حقیقت محمدی را ساجد دانستن بکدام دلیل بود که بالائے
آن حقیقت جز ذات حضرت احدیت ازین عبارت صریح اهانت حقیقت محمدی لازم
می آید **دوم** نیز گفته شد که حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام دارد و هر دو اسم مبارک بمسمی واحد شوند
این نیز خلاف واقع است برین برهان چیست اتفاق همه علماء و مشائخ برین که حقیقت
محمدی و احمدی یکی است از تعداد اسماء ذات مسمی متکثر میگردد **سوم** آنچه نوشته که حقیقت
محمدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات احد گردد بطلان صریح و دعوی قبیح است زیرا که حقیقت
محمدی از ازل تا ابد مظهر ذات احد است و همه حقائق مظهر او است **چهارم** آنچه نوشته
مقام سابق از حقیقت محمدی که خالی ماند در آن وقت حقیقت عیسوی از مقام خود عروج نموده

حقیقت محمدی احمدی و حقیقت کعبه

نازل شود از حقیقت محمدی
نازل شود از حقیقت کعبه

بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کند نیز خطای عظیم و ناصواب جسیم است معلوم شد
کہ اصلا از حقیقت محمدی بہرہ ندارد حقیقت محمدی برزخ است میان احدیت و واحدیت
اگر این برزخ درمیان بنا شد ہیچکس را وجود ماند نہ شہود و خالی ماندن حقیقت محمدی کہ
تعین علمی اجمالیست و بجای او در آمدن حقیقت عیسوی کہ تعین علمی تفصیلی است چون
راست آید زیرا کہ در علم الٰہی تغیر و تبدل نیست اینجا میر محمد نعمان سوال کردہ کہ چون حقیقت
محمدی و حقیقت عیسوی کہ تعین علمی اجمالی و تفصیلی است عروج و نزول او چگونہ راست آید
در جواب میگوید کہ مراد من از حقیقت محمدی و احمدی عالم خلق و امر است نہ تعین وجودی
کہ عروج تعین وجودی معنی ندارد پس عالم خلق او رجوع بعالم امر او نمود ازین جا نیز قباحت
عظیم پیدا میشود چون بالا مقرر کردہ بود کہ حقیقت کعبہ حقیقت احمدی یکیست و گفتہ کہ حقیقت
کعبہ مسجود حقیقت محمدیست از ینجا لازم می آید کہ تن مبارک او روح مطہر خود را سجدہ میکردہ خدا
را سبحانہ ازینہمہ عندیات او است کہ خلاف کتاب و سنت و اجماع امت است در کنز الہدایۃ
بہدایۃ ہمین دہم بر عکس این مینویسد کہ تعین اول حقیقت محمدی است کہ ظہور اول است
و حقیقۃ الحقائق است بالمعنی کہ حقائق دیگر چہ حقائق انبیاء کرام و چہ حقائق ملائکہ عظام کالنطل اندر
او راد اصل ہمہ حقایق است قال علیہ السلام اوّل ما خلق اللہ نوری ایضاً خلقت
من نور اللہ والمؤمنون من نوری و باید دانست کہ چون مراد او از
حقیقت محمدی تن مبارک آنحضرت است از حقیقت احمدی روح مطہر او پس حقیقت
عیسوی را چہ قرار دادہ باشد و چہ گفتہ **پنجم** چون نزد او حقیقت محمدی و احمدی یکی
بنا شد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد کہ خلاف اجماع امت و از کتاب و سنت
اثبات نیافتہ و اتفاق ہمہ برین است کہ حقیقت محمدی و احمدی یکیست چنانچہ از اسم مبارک

۵ فرمودہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم اول چیزی کہ اللہ تعالیٰ پیدا کرد نور من بود و دیگر

احمدؐ ذات بابرکات خواجۂ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک محمدؐ
ذات بابرکات آن خلاصۂ موجودات مراد است وحقیقت کعبہ از پرتو نور او است
وظل او وجزو او چنانچہ او نیز در کنز الہدایۃ بہ ہدایۃ یازدہم مقرر کردہ است بلکہ گویم کہ
چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چرا حقیقت کعبہ ربانی از پرتو نور او
نباشد پس حقیقتی کہ از پرتو نور او بود وظل جزو او باشد چگونہ مسجود وی گردد و او ظل و
ساجد آن شود بلکہ تواں گفت کہ حقیقت کعبہ ساجد او است وظل او است زیرا کہ ہر جزو
ساجد کل خود است ششم اجماع اہل سنت وجماعت بر آنست کہ در بقعہ کہ وجود شریف
خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مدفون است بر کعبہ فضل و شرف دارد بلکہ بر عرش و کرسی نیز
گفتہ اند وحدیث شریف بر بطلان او شاہد ست کہ المؤمن افضل من الکعبۃ
ایضاً قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم المؤمن اعظم حرمۃً من الکعبۃ اخرجہ ابن ماجۃ
عن ابن عمر رضی اللہ عنہ قول سلطان العارفین بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ زیارۃ
اہل القلب خیرٌ من زیارۃ الکعبۃ سبعین مرۃً ہفتم آنچہ در سوال و
جواب نوشتہ است پر از قباحت می نماید و فساد بر فسادی افزاید چہ حقیقت ہر شی
بطن بطون آن شی است علی ما الا یخفی علی الناظرین پس حقیقت محمدی را نہایت نزول
محمد صلی اللہ علیہ وسلم گفتن و حقیقت کعبہ را نہایت عروج کعبہ دانستن خلاف عقل و نقل
است ہرگاہ حقیقت کعبہ را اصل و مسجود حقیقت محمدی گفتہ پس ظاہر است کہ اصل و مسجود
چگونہ ظل و ساجد را زینہار اول خواہد بود و چون ولیار است او را از عروجات آن سرور
صلی اللہ علیہ وسلم نصیب تمام است و در ویزہ نمودن حقیقت کعبہ از برکات این بزرگواران
علی الدوام نہ بعد از مضی الف عام پس موقوف نمودن عروج حقیقت محمدی و اتحاد آن

۵۱ حدیث شریف المؤمن افضل من الکعبۃ
۵۲ زیارۃ اہل القلب خیر من زیارۃ الکعبۃ سبعین مرۃ

بحقیقت کعبه وحقیقت احمدی معطل داشتن مظهر تش مرذات احمدی را نیز بر ... حال
ازکدام کس صورت بندد وچون حقیقت کعبه وحقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف ... زیارت
امت آمدن واز ایشان درویزه نمودن وبطواف آمدن چسان راست آید و
چگونه صورت بندد **ششم** چون بالا از حقیقت محمدی جسد مبارک آن حضرت
صلی الله علیه وسلم مراد داشته واز حقیقت احمدی روح مطهر او مقرر نهاده ... لازم
می آید که چون تن مبارک او عروج میکند واولیا راست از و بهره می یابند پس
روح مقدس او از ایشان درویزه می نماید وبطواف می آید **هم** جای دیگر پسر او
محمد معصوم گفته است که مراد پدر من از حقیقت کعبه ذات حق است و ... اظهر
من الاول چه برین تقدیر لازم می آید که ذات حضرت حق تعالی از عرش اعلی
خود درویزه می نماید وبطواف ایشان می آید دیگر قول هم با نهایت حقیقت احمدی
لازم می آید وهم سوء ادب جناب حضرت احمدی نعوذ بالله منها **هم** در مکتوب
دویست وشصتم جلد اول نوشته است که کمالات ومقامات حقیقت کعبه فوق کمال
بشری وملکی است فوق کمالات نبوات ورسالات وولایات است خلاف آنست که
بالا گذشت چون بطواف اولیا راست می آید واز ایشان برکات میجوید ودرویزه می نماید
بکدام کس باشد که کمالات او را فوق کمالات نبوات وولایات ورسالات خوانده وفوق
کمال بشری وملکی داند **یازدهم** آنچه گفته که این کمالات حضرت ابراهیم را مفصل
حاصل بود وخواجه عالم علیه السلام او را مجمل حصول نمود وبعد از هزار سال ان حضرت صلی الله علیه
وسلم نیز مفصل تحصیل فرموده هیچ اصلی ندارد دلیل برین چیست چون حقیقت کعبه زینه
اول حقیقت محمدی است از اولیا راست او درویزه می نماید وبطواف می آید چگونه ممکن

مفصل و خواجه صلی الله علیه وسلم بعد از هزار سال تحصیل فرماید اقول این ایرادات از
مکتوب دویست و هشتم از جلد اول تعلقی ندارد در حواله غلطی واقع شده ع
بے عربده از من سخن آغاز نمیکرد ٭ یک حرف نمی گفت که صد ناز نمیکرد
تعلقش از مکتوب دویست و نهم از جلد اول معلوم میشود که به میر محمد نعمان بدخشی
در حل بعضی از عبارات مبدء معاد صدور یافته پس اولاً درین مقام عبارت مکتوب
مذکور نقل کرده می شود عبارت آن رساله این است که بعد از هزار و چند سال از زمان
رحلت آن سرور علیه و علی آله الصلوة والسلام زمانی می آید که حقیقت محمدی از مقام خود
عروج فرماید و بمقام حقیقت کعبه متحد گردد و این زمان حقیقت محمدی حقیقت احمدی
نام یابد و مظهر ذات احد جل سلطانه گردد و هر دو اسم مبارک به مسمی متحقق شود و مقام
سابق از حقیقت محمدی خالی ماند تا زمانیکه حضرت عیسی علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام
نزول فرماید و عمل بشریعت محمدی نماید علیهم الصلوة والتحیات در آنوقت حقیقت عیسوی
از مقام خود عروج فرموده بمقام حقیقت محمدی که خالی مانده بود استقرار کند باید دانست که
حقیقت شخصی عبارت از تعین وجوبی است که تعین امکانی آن شخص ظل آن تعین است
و آن تعین وجوبی اسمی است از اسماء الهی جل سلطانه کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم
و امثالها و آن اسم الهی جل شانه رب آن شخص است و مبدء فیوض وجودی و توابع
وجودی او و این اسم را نسبت بحضرت ذات تعالی شانه مراتب بشتی است و در مرتبه شان
صفت که وجود آن زائد است بر وجود ذات این اسم اطلاق می یابد و در مرتبه شان که
زیادتی آن بر ذات به مجرد اعتبار است نیز این اسم صادق می آید و فرق در میان صفت
و شان در مکتوبیکه در بیان سلوک و جذبه نوشته شده بتفصیل ذکر یافته است اگر خفای

باشد بآن رساله رجوع نمایند و شک نیست که حصول شان اگرچه مجرد اعتبار است نیز
تقاضا آن میکنند که فوق آن معنی زائد دیگر باشد مناسب آن شان که مبدء وجود
اعتباری او گردد پس این اسم را ازان مرتبه نصیبی حاصل شده و در فوق آن معنی زائد
نیز این احتمال جاریست اما قوت بشری از ضبط آن عاجز است این فقیر کم بضاعت
یکمرتبه دیگر را هم گذرانیده است اما در فوق آن مرتبه غیر از استهلاک و اضمحلال نصیب ندارد
وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ شعر

هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِينِ مَا يَتَجَرَّعُ

و تفاضل قدام اهل سد باعتبار این مراتب شتی است علی تفاوت الاستعداد
والقابليات والواصلون الى الاسم قليلون من الاولياء فان اكثرهم
واصلون الى ظل من ظلال ذلك الاسم بعد ان عرجوا من المراتب
الامكانية باسرها بطريق السلوك والسير التفصيلي وقد
يتوهم الوصول الى ذلك الاسم في طريق الجذبة الصرفة
ايضا لكنه غير معتبر ولا يعتد به والذين عرجوا من ذلك الاسم وقطعوا مراتبه
المتفاوتة قلت اولئك فهولاء اقل قليل منهم بر سر اصل سخن رویم و گوئیم که حقیقت
شخص چنانکه تعین وجودی او را گویند تعین مکانی او را نیز گویند چون این مقدمات
معلوم شد گوئیم که محمد رسول الله علیه وعلی آله الصلوات والتحیات در رنگ کافه انام مربی
از عالم خلق و عالم امر است و اسم الهی جل شانه که رب عالم خلق اوست شان العلیم است و
آنکه تربیت عالم امر او میفرماید آن معنی است که مبدء وجود اعتباری ایشان شانست کما مر
محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان است

وحقیقت کعبہ سبحانی نیز ہمان معنی است بنوتیکہ پیش از خلق حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام آن سرور را حاصل بودہ واز آن مرتبہ خبر دادہ وگفتہ کُنتُ نبیًّا وآدمُ بین الماء والطین باعتبار حقیقت احمدی بودہ است کہ بعالم امر تعلق دارد وہمین اعتبار حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ کلمۃ اللہ بودہ اند وبعالم امر بیشتر مناسبت داشتہ بشارت قدوم آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات باسم احمد دادہ وفرمودہ وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلٍ یَّاْتِیْ مِنْ بَعْدِی اسْمُہٗ اَحْمَدُ ونبوتی کہ بنشاء عنصری تعلق دارد باعتبار حقیقت محمدی است بلکہ باعتبار حقیقتین ست ورب ودر نیمرتبہ آن شان است ومبدا آن شان لہذا دعوت باین مرتبہ اتم است از دعوت مرتبہ سابق چہ در آن مرتبہ دعوت او مخصوص بعالم امر بودہ وتربیت او متصور بر روحانیان ودر نیمرتبہ دعوت او شامل خلق وامر است وتربیت او مشتمل بر اجساد وارواح غایت مافی الباب درین نشاء نشاء عنصری او را علیہ وعلی آلہ الصلوات والسلام غالب ساختہ بودند بر نشاء ملکی او تا مناسبت کہ سبب افادہ واستفادہ است بیشتر پیدا شود وبخلائق کہ جانب بشریت در ایشان غالب است حضرت حق سبحانہ وتعالی حبیب خود را صلی اللہ علیہ وعلی الہ وسلم باکد وجہ امر میفرماید باظہار بشریت خود کما قال سبحانہ وتعالی قُلْ اِنَّمَآ اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُکُمْ یُوْحٰٓی اِلَیَّ اتیان بلفظ مثلکم از برای تاکید بشریت است وبعد از ارتحال از نشاء عنصری جانب روحانیت او علیہ الصلوٰۃ والسلام غالب آمدہ ومناسبت بشریت رو بنقص آورد ونورانیت عوت تفاوت پیدا کرد وبعضی از اصحاب کرام فرمودہ اند کہ ہنوز از دفن آن سرور علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام فارغ نشدہ بودیم کہ در دلہای خود تفاوت یافتیم بلی ایمان شہودی بایمان غیبی مبدل گشت ومعاملہ از آغوش بگوش کشید واز دیدن بہ شنیدن آمد واز زمان رحلت او علیہ وعلی آلہ

الصلوٰة والسلام چون هزار سال گذشت که مدت مدیده است وازسنه شطاط له جانب
روحانیت برنهجی غالب آمد که جانب بشریت را بتمام متلون بلون خود ساخت که عالم خلق را
منصبغ عالم امر گرداینده پس ناچار انچه از عالم خلق او علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام رجوع
بحقیقت خود نموده بود یعنی حقیقت محمدی عروج فرموده ملحق بحقیقت احمدی گشت حقیقت
محمدی با حقیقت احمدی متحد شد مراد از حقیقت احمدی وحقیقت محمدی درینجا تعین امکانی
خلق وامر او است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام نه تعین وجوبی که تعین امکانی اوظل آن است
چه عروج تعین وجوبی را معنی نیست ومتحد گشتن آن تعین معقول نه چون حضرت عیسی علی نبینا و
علیه الصلوٰة والسلام نزول خواهد فرمود ومتابعت شریعت خاتم المرسل علیهما الصلوٰة والسلام
خواهد نموده از مقام خود عروج فرموده بتبعیت بمقام حقیقت محمدی خواهد رسید وتقویت
دین او علیهما الصلوٰة والتحیات خواهد نمود ازینجا است که نقل میکنند از شرائع ماتقدم که بعد
از هزار سال از ارتحال پیغمبران اولی العزم از انبیاء کرام ورسل عظام مبعوث می شدند که تقویت
شریعت آن پیغمبر فرمایند واعلاء کلمه او نمایند وچون دوره دعوت شریعت او تمام میشد
پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث می گشت وتجدید شریعت خود میفرمود وچون شریعت خاتم الرسل
علیه وعلیهم الصلوٰة والتسلیمات از نسخ وتبدیل محفوظ است علماء امت او را حکم انبیاء داده کار
تقویت شریعت وتائید ملت را بایشان تفویض فرموده مع ذلک یک پیغامبر اولی العزم را
متابع او ساخته ترویج شریعت او نموده است قال الله سبحانه تعالیٰ انا نحن نزلنا الذکر
وانا له لحافظون بدانند که بعد از هزار سال بعد از ارتحال خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوٰة
والسلام اولیاء امت او که بظهور آیند هرچند اقل ما یشند اکمل بوند تا تقویت این شریعت بروجه
اتم نمایند حضرت مهدی که خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والسلام از قدوم مبارک او بشارت

فرمودہ اند بعد از ہزار سال بوجود خواہند آمد و حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام خود نیز بعد از ہزار سال نزول خواہند فرمود و بالجملہ کمالات اولیاء این طبقہ شبیہ کمالات اصحاب کرام است ہر چند بعد از انبیاء افضل مر اصحاب کرام راست علیہم الصلوات والسلام اما جای آن دارد کہ از کمال تشابہ یکی را بر دیگری فضل نتوان داد از ینجا نتواند بود کہ آنسرور فرمودہ علیہ و علی آلہ الصلوات والسلام لا یدری ایھم خیر ام اخرھم نفرمود ادری اولھم خیر ام اخرھم لعلمہ بحال کل من الفریقین لھذا قال خیر القرون قرنی اما چون از کمال مشابہت جای تردد بود فرمود و لا یدری اگر پرسند کہ آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوات والسلام بعد از قرن اصحاب قرن تابعین را خیر ساختہ است و بعد از قرن تابعین قرن تبع تابعین را پس خیریت این دو قرن نیز برین طبقہ متیقن باشد پس تشابہ این طبقہ در کمالات باصحاب کرام چہ بود در جواب گوئیم تواند بود کہ خیریت آن دو قرن برین طبقہ باعتبار کثرت ظہور اولیا را للہ باشد و قلت وجود اہل بدعت و ندرت ارباب فسق و معصیت و ھو لا یبنا فی کون بعض الافراد من اولیاء اللہ فی ھذہ الطبقۃ خیرا من اولیاء ذینک القرنین کخفۃ المھدی مثلا فیض روح القدس ار باز مدد فرماید و دیگران ہم کنند انچہ مسیحا میکرد اما قرن اصحاب را ز جمیع وجوہ خیریت است انجا سخن کردن از فضولی است سابقان سابقانند و در جنب نعیم مقربان ایشانند کہ انفاق کردہ اند ذہب دیگران بحمد شعیر ایشان نرسد واللہ یختص برحمتہ من یشاء باید دانست کہ از بیان سابق واضح گشت معنی آن عبارت کہ در رسالہ مبدء و معاد فوق این مذکور مسطور گشتہ است کہ حقیقت کعبہ ربانی مسجود حقیقت محمدی گشت چہ حقیقت کعبہ ربانی بعینہا حقیقت احمدی است کہ حقیقت

محمدی فی الحقیقۃ ظل او است پس ناچار مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند کہ کعبہ بطواف اولیا راست او می آید و از ایشان برکات می جوید چون حقیقت او را تقدم باشد بر حقیقت محمدی انیعنی چگونہ جائز باشد در جواب گوئیم کہ حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدیت از اوج تنزیہ و تقدیس و حقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زینہ اول مر عروج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است و نہایت عروجات او را غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد و چون اولیا را اکمل است او را از عروجات آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام نصیب تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران دریوزہ نماید چہ عجب ؎

زمین زادہ بر آسمان تاختہ ❊ زمین و زمان را پس انداختہ

و عبارت دیگر از ان رسالہ کہ در ینمقام واقع شدہ بود نیز حل شد و آن عبارت انیست کہ صورت کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیا راست حقیقت کعبہ نیز مسجود حقائق آن اشیا راست چہ از مقدمات سابق معلوم شدہ است کہ حقائق اشیا عبارت از اسمار الٰہی است جل سلطانہ کہ مبادی فیوض وجودی و توابع وجودی ایشان است و حقیقت کعبہ فوق آن اسما است پس ہر آئنہ حقیقت کعبہ متبوع حقائق اشیا باشد آری اگر کمل اولیا را سیر بالاتر از حقیقت کعبہ واقع شود و انوار بالا را گرفتہ بمرتب حقائق خود کہ شبیہ باحیاز طبعی اشیا است در مراتب عروج فرود آیند کعبہ از برکات ایشان توقع خواہد نمود کما مر سابقا و ایضا در رسالہ مبدا و معاد چند فقرہ نوشتہ است در بیان افضلیت انبیا اولی العزم صلوات اللہ تعالی و تسلیماتہ علیہم معنی افضلیت ایشان را از بعض دیگر و چون مبنای آن بر کشف و الہام است کہ ظنی است از آن نوشتن و تفرقہ نمودن در فضل نادم و مستغفر است چہ دران باب سخن کردن جز بدلیل قطعی جائز نیست انتہی اکنون بدفع ایرادات متوجہ میشوم ؎

ساقی بیار بادہ و بنواز عود را ❊ یکدم بلبند کن نغمات سرود را
جامی بہ تشنگان حیات ابد رسان ❊ می بر زنید زاہد خشک حسود را

جواب امر اول جای تحریر نیافتہ کہ حقیقت احمدی بعد از ہزار و چند سال عروج کردہ بحقیقت کعبہ متحد شود ان ھذا الا افتراء بلا امتراء البتہ این معنی مذکور است کہ حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ متحد شود و تصریح این معنی خود در مکتوب مذکور اندراج یافتہ و این معنی را اہانت گفتن محمول بر نافہمی است از معنی حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ حضرت مجدد رح در رسالہ مکاشفات غیبیہ میفرماید کہ شیخ محمد طاہر بدخشی استفسار نمودند کہ در رسالہ مبدء و معاد واقع است کہ صورت کعبہ چنانچہ مسجود الیہ صورۃ محمدیست حقیقت کعبہ نیز مسجود الیہ حقیقت محمدیست علیہ و علی آلہ الصلوات التسلیمات ازین عبارت فضیلت حقیقت کعبہ معظمہ لازم می آید از حقیقت محمدیہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ حال آنکہ مقرر است کہ مقصود از خلقت عالم دعالمیان ا دست علیہ الصلوۃ والسلام و آدم و آدمیان ہمہ طفیلی وی اند علیہ الصلوۃ والسلام لولاک لما خلق اللہ الافلاک ولما ظہر الربوبیۃ کما ورد باید دانست کہ صورۃ کعبہ عبارت از سنگ و کلوخ نیست چہ اگر فرضنا سنگ و کلوخ درمیان نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود خلائق است بلکہ صورت کعبہ با آنکہ از عالم خلق است در رنگ حقائق اشیاء امری است مبطن کہ از حیطہ حسی و خیال بیرون است از عالم محسوسات است و ہیچ محسوس نیست و متوجہ الیہا است مر اشیاء را و ہیچ در توجہ نہ ہستی است کہ بلباس نیستی پوشیدہ است و نیستی است کہ بکسوت ہستی خود را نمودہ در جہت بے جہت است و در سمت بے سمت است بالجملہ این صورت حقیقت منشی اعجوبہ است کہ عقل در تشخیص آن عاجز است و عقلا در تعیین آن حیران گویا نمونہ از عالم بیچونی و بیچگونگی دارد و

نشانہ از بے شبہی و بے نمونی در وی تعبیہ ست بلی تا چنین نباشد شایان مسجودیۃ نبود و بہتر از موجودات علیہ الصلوٰۃ والتسلیمات بشوق و آرزو او را قبلۂ خود اختیار نفرمودی فِیْہِ اٰیٰتٌ بَیِّنٰتٌ درشان آن نص قاطع ست وَمَنْ دَخَلَہٗ کَانَ اٰمِنًا درحق وی قرآن ماوح بیت اللہ ست کہ کونینہ خاص مر صاحب را جل شانہ باوی ست و نسبت مجہول الکیفیت بیچون و بیچگون را با وَلِلّٰہِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی در عالم مجاز کہ قطرہ حقیقت ست بیت مبنی اربیتونہ ست کہ جائی قرار و آرامگاہ صاحب خانہ ست ارباب دول را ہر چند نشستگاہ بسیار ست و امکنہ نشست و خواہش بے شمار اما خانہ خانہ ست کہ از مزاحمت اغیار بیگانہ ست و مسکن و آرامگاہ جانانہ ست اگرچہ بحکم حدیث قدسی لٰکِنْ یَسَعُنِیْ قلبُ عبدِ المؤمنِ قلب عبد مومن گنجائش ظہور بیچونی پیدا کند لیکن نسبت بیتیۃ کہ مبنی اربیتونہ ست از کجا پیدا کند و منع مزاحمت اغیار کہ از لوازم بیت ست از کجا آرد و چون غیر و غیریت را در آن موطن مدخل نبود ناچار سجود گاہ خلائق باشد کہ غیرے را سجدہ نبود و غیریت منافی مسجودیۃ بود و محمد رسول اللہ بجانب خود سجدہ تجویز نفرمودند و بجانب بیت اللہ بشوق و رغبت سجدہ نمودند و سر تفاوت را از اینجا دریاب شَتَّانَ مَا بَیْنَ السَّاجِدِ وَالْمَسْجُوْدِ ای برادر چون شمۂ از صورت کعبہ معلوم نمودی اکنون نبذی از حقیقت کعبۂ معظمہ بشنو حقیقت کعبہ عبارت از ذات بیچون واجب الوجود ست جل سلطانہ کہ گروہی از ظہور ظلیت بوی راہ نیافتہ ست و شایان مسجودیۃ و معبودیۃ ست این حقیقت را جل سلطانہ اگر مسجود حقیقت محمدی گویند چہ مخدور آید و افضلیت آن از زین جہۃ قصور دارد حقیقت محمدی از حقائق سائر افراد عالم افضل ست اما حقیقت کعبہ معظمہ از حالم عالم نیست تا بوی این نسبت نمودہ آید و در افضلیت او توقف کردہ شود عجب ست کہ تفاوت صور این دو صاحب

۱ دین آیات بینات است
۲ ہر کہ ازا داخل شود فوفود باشد
۳ برای استقبال است مثل اعلیٰ
۴ لیکن بجائش
۵ دل مرد مومن
۶ فرق
۷ اجر سجدہ

دولت بہ ساجدیۃ و مسجودیۃ عقلائی ذوفنون رائی بہ تفاوت حقائق ایشان نبردہ است
کہ در مقام اعتراض نماند و لب بطعن تشنیع کشاوہ حضرت سبحانہ تعالی انصاف شان بدہد
کہ نافہمیدہ ملامت نکنند انتہی **جواب امر دوم** این خدشہ محمول است برین
غلط فہمی کہ حقیقت محمدی احمدی یکیست و آنچہ گفتہ شد کہ برین اتفاق علما و مشائخ است
ہرگز صحیح نیست عبارت قوم نگاشتنی است با این اتفاق از عبارت کدامی از علما و مشائخ
نقل کردنی است و برہان کشفی در مکتوب مذکور است پس استدلال عجیب است ۵
فریاد از آن لحظ کہ در دل آنشوخ ❊ پرسد زمن و قوت گفتار نباشد

۵ نعم نقصان آوردن

جواب امر سوم این معنی صحیح است کہ بعد از ہزار سال حقیقت محمدی احمدی
گردد حضرت مجدد در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید کہ نوشتہ بودند کہ بعد از ہزار سال
حقیقت محمدی احمدی گردد و تتمہ عبارت ننوشتند کہ بعد این فقرہ واقع است و مسمی
بھر دو اسم متحقق گردد بعد از ملاحظہ این عبارت بہ بینند کہ آن خدشہ می ماند یا نہ چہ ماہیت
کہ یک مسمی بدو اسم خود کہ عبارت از دو کمالات مخصوصہ اند متعاقب یکدیگر بعد از ازمنہ
متطاولہ متحقق شود و از کمالی بکمالی دیگر کہ بالقوہ داشت ترقی فرماید سخن فلاسفہ است
کہ در مجردات حصول جمیع کمالات را بالفعل اعتبار کردہ اند و ترقی از قوۃ بفعل تجویز ننمودہ
این از کوتہ نظری ایشانست مَنِ اشْتَقَّ یَوْمًا فَهُوَ مَغْبُوْنٌ از ینجا تواند بود
کہ حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوۃ والسلام کہ نزول او بعد از ہزار سال از بعثت آن
سرور است علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام آنحضرت را علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام باسم
احمد یاد کردہ است و قوم خود را بشارت قوم آنحضرت باین اسم دادہ کہ ایام دولت آن
اسم است والا این اسم غیر مشہور یاد کردن چہ گنجایش داشت کہ خلقی در اشتباہ افتد و از اسم

به مسمّی مهتدی نگردند و ازین نیز قیاس باید کرد که نام آن سرور علیه و علی آله الصلوة و السلام
بر زمین محمّد است و در آسمان احمد چه کمالات محمّدی مناسبت باهل زمین دارد و کمالات
احمدی مناسبت باهل آسمان و ملاء اعلی و چون از رحلت آن سرور علیه و علی آله الصلوة و
السلام هزار سال بگزرد که آن مدت را مدخلیتی تمام داده اند در تغیر و تبدیل امور و مناسبت
مراد از اعلی هینا و علیه الصلوة و السلام باهل زمین کم ماند کمال احمدی طلوع کند و علوم و معارف
آن کمال ظهور فرماید خدعه چیست و تزویر کدام انچه در خدشه نوشته اند انجا که حقیقت
است زمان نیست و تغیر و تبدیل نه تا از حقیقت چه مراد داشته باشد و از تغیر و تبدیل چه
خواسته قلب حقیقت نیست تقلب حقیقت است از کمالی بکمالی و انصباغ او است از
رنگی برنگی ازین بیان حل گشت تشکیکا نیکنموده بود که مراد او حقیقت خود است والا قید
هزار چرا است و چرا گفت که مسئول هزار ساله باجابت رسید چه حقیقت احمدی واضح گشت و
فائده هزار سال بوضوح انجامید انتهی مگر انچه در تقریر اعتراض بر نگاشته شد که حقیقت
محمّدی بعد از هزار و چند سال مظهر ذات گردد الخ مبنی است بر عدم فهم معنی حقیقة محمّدی
حقیقة محمّدی عبارت از شان العلیم است و حقیقت احمدی کنایه از آن معنی که مبدء آن شان
است و همین است حقیقة کعبه و فرق میان شان و صفات آن است که صفات در خارج
موجود ند بوجود زائد بر ذات تعالی و تقدس و شیونات مجرد اعتبار انند در ذات عز سلطانه
این مبحث بمثالی روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا به پایان فرود می آید این فعل
طبعی در وی باعتبار حیات و علم و قدرت و ارادت پیدا میکند چه ارباب علم بواسطه
تنقل خود بمقتضای علم از بالا به پایان می آیند و توجه فوق نمیکنند و علم تابع حیوة است و
اراده تابع علم است و قدرت نیز ثابت شد چه ارادت تخصیص احد المقدورین است این

اعتبارات در ذات آب اثبات کردہ شود بمنزلہ شئونات است اگر با وجود این اعتبارات صفات زائدہ در ذات آب اثبات کردہ شود بمنزلہ صفات موجود است بوجود زائد آب را با عتبارات اولی حی و عالم و قادر و مریدنمیتوان گفت از برای این اسامی ثبوت صفات زائدہ درکار است پس در صورت اتحاد و انطباق حقیقت محمدی با حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ مظہر ذات احد گردد و در صورت عدم اتحاد و انطباق مظہرشان احد باشد و ہذا ظاہر **جواب امر چہارم** وجہ عروج حقیقت عیسوی بمقام حقیقت محمدی بکمال بسط در مکتوب مذکور است فلا احتیاج الی اعادتہ و بر زخیت را مدخلی در ایراد نیست ہمچنین تعین علمی اجمالی را و انچہ صورت سوال از زبیر محمد نعمان مذکور شد غلط است و انچہ گفتہ کہ ہرگاہ حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی است حقیقت کعبہ مسجود و حقیقت محمدی ازینجا لازم می آید کہ تن مبارک او بر روح مطہر خود سجدہ میکرد نہ خدا را سبحانہ ہمہ اش ہذیان است و محمول بر نافہمی محو حیرتم کہ تن مبارک و روح مطہر از کدام عبارت مراد داشتہ اگر حقیقت محمدی را تن مبارک و حقیقت احمدی را روح مطہر فہمیدہ پس اعجوبہ است بہر حال این اعتراض عائد بر فہم معترض است افسوس کہ عبارت منقولہ کنز الہدایہ را ہم نفہمیدہ ہرگاہ تعین اول حقیقت محمدی باشد پس تن مبارک چگونہ مراد خواہد بود مہذا کنز الہدایہ از تصانیف حضرت مجدد رح نیست این انتساب از اوہامات فاسدہ برزنجی است[۱] **جواب امر پنجم** این چہ ضرور است کہ اگر حقیقت احمدی یکی نہ باشد حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی چگونہ یکی باشد و انچہ دعوی خلاف اجماع نمودہ شد پس اولاً اجماع یا اتفاق بر نمیغی از کتب قوم نقل نمودہ شود فدونہ خرط القتاد[۲] و منشاء غلط فہمی این است کہ معنی حقیقت نہ فہمیدہ و بر اصطلاح متصوفین نہ نبردہ می گوید کہ چنانکہ از اسم

مبارک احمد ذات با برکات خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم مراد است ہمچنان از اسم مبارک
محمد ذات با برکات آن خلاصہ موجودات مراد است انتہی ای بار در حقیقت محمدی و حقیقت
احمدی مراد از اسم مبارک نیست ہرگاہ معنی حقیقت و حقیقت محمدی و حقیقت احمدی
بہ تفصیل بیان کردہ شد پس این قول از معترض محمول بر کمال نافہمی و بلادت است والعجب
کل العجب کہ حقیقت کعبہ را پرتو نوروی صلی اللہ علیہ وسلم می گوید ہرگاہ حقیقت کعبہ مبدء
شان علیم باشد پس آنرا پرتو نوروی صلی اللہ علیہ وسلم گفتن بعید از عقل و گیاست است
انچہ نگاشتہ کہ چون حقیقت بانی کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد چہ حقیقت کعبہ ربانی از پرتو نور او نباشد الخ
محض سفسطہ است ندانم کہ مراد از حقیقت بانی کعبہ بانی چیست اگر حضرت ابراہیم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ
مراد داشتہ شوند پس اگر ازان لازم خواہد آمد ہمین کہ کعبہ ربانی از پرتو نور او باشد نہ آنکہ
مبدء شان علیم نَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنْ تِلْکَ الْخُرَافَاتِ وَالْھَذَیَانَاتِ
پس ہرگاہ میان کعبہ و رب کعبہ فرقہا است حضرت ابراہیم علیہ السلام بانی کعبہ باشد
نہ معاذ اللہ خالق رب کعبہ پس اگر کعبہ از پرتو نور مصطفوی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام
باشد رب کعبہ پرتو نوروی نہ خواہد بود و چون حقیقت کعبہ از تحقیق سابق مبدء شان
علیم بود پس چگونہ مسجود نخواہد بود فَاِنَّ ذَاتَ اللّٰہِ تَعَالٰی مَسْجُوْدٌ اِلَیْہِ الْبَتَّۃَ

جواب امر ششم در کعبہ و حقیقت کعبہ فرقہا است چنانکہ میان کعبہ و رب کعبہ
پس اگر بقعہ کہ وجود شریف خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم دران مدفون است بر کعبہ و
عرش و کرسی تفضیل و شرف دارد یا مومن افضل بر کعبہ باشد دران بحث نیست بحث در حقیقت
کعبہ است کہ بمعنی مبدء شان علیم است بر آن ہیچ چیز را مزیتی نیست این اعتراض نیز مبنی
بر نافہمی از معنی حقیقت کعبہ است **جواب امر ہفتم** اولاً معنی حقیقت کہ نگاشتہ شد خلاف

مصطلح است ثانیاً درین شک نیست کہ حقیقت کعبہ اصل و مسجود حقیقت محمدی است مگر حقیقۃ کعبہ را ظل و ساجد را زینۂ اول قرار دادن محض نافہمی است عبارت حضرت مجدد رح ازین پاک و صاف است عبارت حضرت مجدد رح این است زینۂ اول مرعروج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است معترض این عبارت را مطلقاً نہ فہمیدہ پس اعتراضش راجع بر فہم وے خواہد بود ثالثاً در وینرہ نمودن حقیقت کعبہ امر بیت عجیب آفسوس است کہ معترض میان کعبہ و حقیقت کعبہ فرقی نمیدانم و چون یکی را بجای دیگری استعمال میکند در تحریر می افتد منشا غلط این است کہ اولاً در وینرہ نمودن حقیقت کعبہ نگاشتہ درین مقام کعبہ تحریر کردنی بود پس بر آن تفریع کردہ کہ چون حقیقت کعبہ و حقیقت احمدی یکی باشد پس بطواف اولیا راست آمدن و از ایشان در ویزہ نمودن و بطواف آمدن چسان راست آمد در وینرگی کعبہ مستلزم جواز در وینرگی حقیقت کعبہ نیست کہ مساوی حقیقت احمدی است **جواب امر ہشتم** حقیقت محمدی را جسد مبارک و حقیقت احمدی را روح طیب قرار دادن از ہذیانیات

جواب امر نہم اعتراض بے سر و پا است ؎

زبانِ شوخ من ترا کی دمن تمیز کی نمیدانم ❊ چہ خوش بودی اگر بودی زبانش در دہان من

بر معترض لازم بود نشاندہی عبارتیکہ بر و اعتراض عائد کردہ میشود **جواب امر دہم** در نقل غلطی واقع شدہ تصحیح نقل مطلوب است لاکن درین شبہ نیست کہ آیۃ النَّاسُ وربُّ النَّاسِ حقیقت کعبہ بطواف اولیاء اللہ نمی آید تکرار خطا محمول بر غشاوت بصری معترض است **جواب امر یازدہم** ندانم کہ عبارت منقولہ کجا است و از ما نحن فیہ کدام تعلق دارد و حقیقت کعبہ را زینۂ اول حقیقت

محمدی گفتن محمول بر نافہمی است کما مبنیاً مسابقاً چہ ازان ظاہر است کہ زینۂ اول مرتبۂ تنزیہ حقیقت کعبہ است با این غلط فہمی دراز نفسی معترض محل شکایت است ؎

بعد ازین ما و برما عربدہ جو خواہد بود ✤ ہمہ را از ہمہ رو روی بدو خواہد بود
چکند خاطر من صبر و تحمل دارد ✤ تا ترا جور و جفا عادت و خو خواہد بود

تحقیق مقام و توضیح مرام این است کہ مراد از حقیقت ذات شئی و ما بہ الشئی ہو ہو نیست بلکہ حقیقت شئی بطور این طائفہ علیہ عبارت از اسم الٰہی است کہ مبدء تعین وجود آن بودہ است و آن شئی کا نظل و العکس آنست آن اسم واسطہ فیوض از حضرت قدسیہ برای آن شئی باشد و ہمچنانکہ شان ذاتی واسطہ میان آن اسم مقدس و ذات منزہ جل شانہ تعالی و عبرہا نہ است از انکہ توسط و وسائط در عالیات مناسبات درمیان مفیض و مستفیض عادۃ اللہ جاری است چون این دانستی اکنون بدان کہ پیغمبر ما صلی اللہ علیہ وسلم را کمالات و مقامات اند کہ استقصاء و احاطت آن مستحیل میماند و مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم دو اسم اند و ہر کدام را ولایت علاحدہ پس باعتبار وجود عنصری او وارشاد او مر این عالم ظلمانی را اسم مقدس او محمد است صلی اللہ علیہ وسلم و ولایت این اسم مبارک ناشی است از اسم الٰہی کہ مناسب بہ تربیت این عالم سفلی دارد و مسمی است بحقیقت محمدی باعتبار وجود روحانی او کہ مربی عالم ملکوت و روحانیات عالم علویست و پیش از وجود عنصری آن وجود نبی بود نام پاک او احمد است و ولایت این نام ناشی است از شان جامع کہ مبدء و اصل است مر حقیقت محمدیہ را و مناسب است مر تربیت آن عالم نورانی را کہ مسمی بہ حقیقت احمدیہ است و نیز معبر بحقیقت کعبہ ربانیہ است و مر آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم ورای این ہر دو تعین کہ بمنزلہ مکان طبعی او است باعتبار ہر دو اسم مبارک او

عروجات لا تعد ولا تحصی اند کہ نہایت آنرا علام الغیوب داند چنانچہ در قول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بہ آن اشارت رفتہ لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل وبآن مومی است قول اللہ تبارک وتعالی فکان قاب قوسین او ادنی واین است ثمرہ سر اصطفائی ومحبوبیت صرفہ واین است مناط فضل ومدار تفوق ازین تحقیق لائح گشت کہ این تفوق فی الحقیقت تفوق بعض کمالات آن سرور است صلی اللہ علیہ وسلم بر بعض دیگر او ونیز حقیقت کعبہ جزئی است از حقیقت جامعہ او صلی اللہ علیہ وسلم کہ جامع است مر کمالات جسمانیہ وروحانیہ خلق وامر اور صلی اللہ علیہ وسلم پس توہم تفوق باطل شد وحدیث افضلیت مضمحل گشت معلوم باید کرد کہ فضیلت حقیقتی بر حقیقتی دیگر موجب فضیلت صورتی بر صورتی نمیشود چہ جائز است کہ صورت را با حقیقت او کہ رب او است قرب اتصالی باشد کہ آن قرب اتصال بصورت دیگر با حقیقت او کہ رب او است مناسب نباشد واین ورا نحن فیہ اظہر آمد وران خفائی نبودہ است زیرا کہ کمال قرب نیست مگر بفناء وبقاء وعروج مخصوص بہ بشر وغیر انسان کل بل ملائکہ را مقامی است معلوم حضرت خواجہ معصوم قدس سرہ میفرمایند تفوق یک حقیقت بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست چہ می تواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود ومراتب قرب رود وہر دو صاحب حقیقت فوقانی محبوس حقیقت خویش بود عروج از حقیقت خود نہ نماید ومراتب قرب کہ مدار فضل بر آنست حاصل نکند نمی بینی کہ ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است وفضل مر خواص بشر را است باعتبار عروج از حقائق بلکہ ملک را عروج از حقائق خود ہا نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ در شرح مواقف مذکور است اِنَّ الْمَلٰٓئِكَةَ وَاِنْ كَانُوْا فَوْقَ الْبَشَرِ فِيْ بَعْضِ الْاُمُوْرِ

۴ مراد از تفوق تفوق بعض کمالات است بر بعض دیگر نہ تفوق ذات بر ذات ۱۲

۵ یعنی کمال قرب در اتصال است ۱۲

۶ ملائکہ ۱۲

۷ یعنی اگرچہ در بعض امور فوق بشر بوده اند لیکن افضلیت بحسب کثرت ثواب بشر است ۱۲

لکن الافضلیة بمعنی کثرة الثواب للبشر و نیز عالم امر فوق عالم خلق است و فضل مر عالم خلق را است چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین تر لطائف عالم خلق و عالم امر است و پستی او سبب رفعت او گشته است و قربی که خاکیان را است قدسیانرا نه

زمین زاده بر آسمان تاخته ❊ زمین و زمان را پس انداخته

انتهی باید دانست که لفظ حقیقت محمدی در عبارت حضرت امام ربانی قدس سره بمعانی مختلفه و انحاء شتی وارد شده چون بحقیقت احمدیه و با حقیقت کعبه تقابل شود مراد ازان اسم الهی جامع باشد که مناسبت به تربیت این عالم سفلی دارد و چون تقابل بحقیقت الهی شود مراد ازان شان ذاتی جامع باشد که متولی تربیت عالم علوی گردد و این جامع جمیع شئونات ذاتیه و اصل و مبدء اسم جامع باشد که متضمن جمیع اسماء است و این شان و کل بود برای سائر حقائق و این شان که حقیقت کعبه ربانی است نیز دران حقیقت جامعه داخل و جزء او باشد و همین است مبهر بحقیقت الحقائق و تدافع مندفع بود چنانچه در اخیر مکتوب دفتر ثالث بآن ذکر رفته که حقیقت محمدیه فوق جمیع حقائق است تذییل حضرت امام ربانی در مکتوبیکه مذکور شد میفرماید حقیقت محمدی نهایت مقامات نزول محمدی است از اوج تنزیه بتقدیس و حقیقت کعبه نهایت مقامات عروج کعبه است زینهار اول مرعروج حقیقة محمدی را مرتبهٔ تنزیه حقیقة کعبه است و نهایت عروجات او را علیه السلام غیر از حق سبحانه اطلاع ندارد و چون کمل اولیاء امت آن سرور را علیه الصلوة و السلام از عروجات او علیه السلام نصیب تمام است اگر کعبه از برکات این بزرگواران دریوزه نماید چه عجب انتهی و درین مقام مراد از حقیقت کعبه نه اسم الهی است که حقیقة احمدی هم همان است تا مخالفت بما سبق لازم آید

بلکه مراد روحانیت کعبه است نه احجار و خشاب حضرت مجدد در مکتوب صدم از جلد ثالث
که به شیخ نور الحق ابن شیخ عبد الحق دهلوی که یکی از مقتبسان انوار افادات حضرت مجدد
بود تحریر میفرمایند غایت مافی الباب منشاء ظهور قرآنی از صفات حقیقیه است و منشاء
ظهور محمدی از صفات اضافیه ناچار آنرا قدیم و غیر مخلوق گفتند و این را حادث و مخلوق
و معامله کعبه ربانی ازین و ظهور اسمی هم عجیب تر است که آنجا ظهور معنی متنزه بی است
بی کسوت صور و اشکال چه کعبه که مسجود الیه خلائق است از سنگ و گلو خ نیست و همچنین
جدران و سقف نیست چه اگر اینها بنا شدند کعبه کعبه است و مسجود الیه است پس آنجا ظهور
هست اما بهیچ صورت نیست و این از عجب عجائب است انتهی حضرت عروة الوثقی در
مکتوب بست و چهارم فرماید که حقیقت کعبه بزرخست میان حقائق مخلوقات و حقیقت
واجبی جل سلطانه که مرتبهٔ احدیت ذاتست تعالی چه کعبه مسجود الیه خلائق است حقیقت آن
از حقائق سائر خلائق البته باید که ممتاز باشد چه مسجود ذات حق است سبحانه کعبه باید که
ناشی از آن مرتبه مقدسه بود حضرت ایشان قدسنا الله سبحانه بسره الاقدس
در مکتوبیکه داخل سه جلد مکتوبات نیست نوشته اند که حقیقت کعبه ذات واجبی است
تعالی چه مسجود فی الحقیقت همان مرتبهٔ مقدسه است هذا یاید دانست که مسجود هرچند ذات
بیچون است لیکن باعتبار مسجودیت باو لحوظ گشته است لاجرم از مرتبهٔ احدیت ذات
که میرا از نسب و اعتبارات متنزل باشد و در دیدهٔ دانش و گرفتاری تمیز بود در مکتوب
صد و هشتاد و سوم میفرماید که آنکه از بعضی عبارات آنحضرت مستفاد میشود که حقیقت
کعبه فوق اعتبارشیون و صفات است و از ما سبق خلاف آن مفهوم گشت **جواب**
مراد از صفات و شیون که حقیقت کعبه را از آن تفوق است صور علمیه صفات است

که در مرتبهٔ یقین علمی ثبوت دارند چه در اصطلاح قوم مقام صفات و شیون عبارت
از همین صور علمیه تفصیلیه است چنانچه اجمال این مرتبه را مرتبهٔ ذات میگویند و تجلی آنرا تجلی
ذات میدانند و نیز مراد ازان صفات حضیض تفصیل مرتبهٔ تعین وجودی است که حضرت
ایشان باثبات این تعین ممتاز ند و نزد حضرت شیخ محی الدین عربی و تابعان او قدس
اسرارهم این مرتبه مرتبهٔ لاتعین و مرتبهٔ اطلاق ذات است تعالی چه فوق تعین علمی جملی که
تعین اول است نزد شان مرتبهٔ لاتعین است و وجود بحت و نزد ما این مرتبه که مرتبهٔ
وجود بحت است بتعین موصوف است و تعینات صفات نیز درین مرتبه ثابت است
که از جملهٔ آن تعینات تعین علمی است لیکن چون علم اجمع صفات است درانجا نیز در رنگ
وجود صفات و شیونات ذاتیه کائن است و آن را نیز در رنگ وجود و مرتبه است
مرتبهٔ اجمال که انرا دیگران تعین اول و حقیقت محمدی میدانند و مرتبهٔ تفصیل آزین تحقیق
لائح گشت که تعین علمی جملی تعین اول صفت علم است که از صفات حقیقت زائده است
نه تعین اول حضرت ذات تعالی بلکه در تعین اول بودن آن مر صفت علم را نیز سخن است
چه فوق تعین وجودی دران مکتوب اخیر تعین جمعی اثبات کرده اند که درانجا نیز اجمال
و تفصیل است بر سر اصل سخن رویم حقیقت کعبهٔ ربانی چنانچه فوق صور علمیه و احدیت است
که نزد قوم مقام شیون و صفات است و فوق اجمال علم که نزد شان مقام وحدت و
تجلی ذات است همچنین فوق تفصیل کمالات مرتبهٔ حضرت وجود است که نزد حضرت ایشان
ما هر حصه ازان کمالیست از کمالات حضرت ذات و صفتی است از صفات او تعالی و
نیز فوق اجمال حضرت وجود است که تعین اول و حقیقت محمدی است بقول قدیم آنحضرت
و در قول اخیر آنحضرت تعین اول و حقیقت محمدی تعین جمعی است که فوق تعین وجود یست

چہ حب است کہ سلسلہ وجود و ایجاد را اجنبا نیدہ است چنانچہ فلجبت ان اعرف
رمزیست ازان اگر گویند کعبہ ہر چند بیت اللہ است اما قلب مومن بحکم یسعنی الحدیث
نیز حکم آن دارد پس تفوق آن برین از کدام رو بود گوئیم وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی
در عالم مجاز سلاطین را ہر چند اماکن و نشستگاہ بسیار است لیکن خانہ خانہ است کہ از مزا
اغیار بیگانہ است و آرام گاہ جانانہ است نشستگاہ دیگر را با خانہ چہ نسبت و کدام
مساوات ہذا ماند صفات حقیقت زائدہ کہ اصلا انفکاک شان از ذات تعالی جائز
نیست اگر از بیت اللہ فوق بودند گنجایش دارد و العلم عند اللہ سبحانہ فَانْدَفَعَ
المنافات وَزَالَ الاشتباہ **تنبیہ** از بیان سابق لائح گشت کہ
حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدی است چہ حقیقت محمدی علی صاحبہا الصلوۃ و
السلام والتحیۃ ناشی از مراتب تعینات است و حقیقت کعبہ فوق مراتب تعینات
است ماند حقیقت قرآن مجید سبحانی کہ بحقیقت کعبہ ربانی چہ نسبت دارد در رسالہ
مبدا و معاد کہ از مصنفات حضرت ایشان ما است آنست کہ حقیقت قرآنی
و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت محمدیست و حقیقت کعبہ ربانی فوق حقیقت قرآنی و
در مکتوبی از مکتوبات جلد ثالث بر نگاشتہ اند کہ حقیقت قرآنی فوق حقیقت کعبہ است
و انچہ در ماسبق از انحضرت منقول شد نیز مشعر بہمین معنی است تطبیق میان این دو تحقیق
انچہ بخاطر فاتر راہ میدہد ناشی است از تحقیق سابق کہ در شیون و صفات و اجبی التعالیٰ
مشروح ساختہ چہ قرآن مجید ناشی از صفت یا شان اوست سبحانہ و در شیون و
صفات دو اعتبار مبین گشت اعتبار تعین و اعتبار اطلاق و لاتعین پس نظر باین
دو اعتبار حکم بسبقت ہر کدام از حقیقتین بر دیگری میتواند کہ بودہ باشد یک حکم بیک اعتبار

بود وحکم دیگر باندازہ اعتبار دیگر فلا تخالف فی الحقیقۃ و آنچہ در مکتوب صدم از جلد ثالث
اندراج یافتہ است کہ معاملہ کعبہ ربانی ازین دو ظہور اسمی یعنی ظہور قرآنی و ظہور محمدی
ہم عجیب تر است کہ انجا ظہور معنی تنزیہی است بی کسوت صور و اشکال چہ کعبہ کہ مسجود الیہ
خلائق است عبارت از سنگ و گلی نیست و ہمچنین جدران و سقف نیست چہ اگر اینہا
نباشد کعبہ کعبہ است و مسجود الیہ ست پس آنجا ظہور ہست اما ہیچ صورت نیست و این از
اعجب عجائب است انتہی و لالت بر تفوق این حقیقت بر حقیقت قرآنی ندارد چہ معنی
تنزیہی یا ہر چہ در انحضرت جل سلطانہ اعتبار نمودہ آید از الوہیت و ربوبیت و وجوب
و وجود و غیرہا از صفات حقیقت کہ بشرافت وجود خارجی پیوستہ انداز متنزل است چنانچہ
در مکتوب ثالث از جلد ثانی این معنی مبین و مشروح است آری ظہور این حقیقت بی کسوت
صورت است بخلاف ظہور کلام مجید و ظہور محمدی کہ بکسوت حرف و صوت و صورت
انسانی ست و این از غرائب ست و حقیقت محمدی چون اسمای اضافیہ است ناچار از ان
ہر دو حقیقت متنزل بود **سوال** ازین بیان لازم آمد کہ کعبہ حسنای از حضرت پیغمبر
ما صلی اللہ تعالی وسلم افضل باشد **جواب** گویم ممنوعست زیرا کہ تفوق یک حقیقت
بر حقیقت دیگر موجب افضلیت صاحب حقیقت اولی بر صاحب حقیقت ثانیہ نیست
چہ میتواند کہ صاحب حقیقت تحتانی را عروجات بر حقیقت فوقانی شود و مراتب قرب دہد
و صاحب حقیقت فوقانی محروس حقیقت خویش بود عروج از حقیقت خود ننماید و کثرت مراتب
قرب کہ مدار فضل بر انست حاصل نکند نمی بینی کہ ولایت ملاء اعلی فوق ولایت خواص بشر است
و فضل مر خواص البشر راست باعتبار عروج از حقائق ملک بے ملک را عروج از حقائق خود
نیست وَمَا مِنَّا اِلَّا لَهٗ مَقَامٌ مَّعْلُوْمٌ و در ما نحن فیہ نیز انچہ معنی ظاہر ست و نیز عالم امر فوق عالم

خلق ست و فضل مر عالم خلق راست چه قرب عالم خلق اصلی است و قرب عالم امر ظلی عنصر خاک پائین از لطائف عالم خلق و عالم امر ست و پستی او سبب رفعت او گشته و قربی که خاکیان راست قدسیان را نه

زمین زاده بر آسمان تاخته ✣ زمین و زمانرا پس انداخته

فافهم ولا تکن من القاصرین اگر گویند که آنحضرت قدس سره الاقدس در مکتوبی که به شیخ طاهر جونپوری نوشته اند و آن مکتوب داخل جلدهای مکتوبات قدسی آیات نه شده برنگاشته اند که حقیقت کعبه عبارت از ذات بیچون واجب الوجود ست جل سلطانه که گردی از ظلمت و ظهور بوی راه نیافته است و شایان مسجودیت و معبودیت ست ازین عبارت تفوق این حقیقت از صفات حقیقیه و حقیقت قرآنی مطلقا لازم می آید که خلاف تحقیق سابق است گوییم اولا چون مقرر قوم است که فوق مراتب تعینات که مراتب ظلال و ظهور اند مرتبهٔ اطلاق ذات تعالی بنا بران آنحضرت نیز ازین مرتبه تغیر بذات بیچون نموده باشند و این تحقیق و تفصیل را که فوق تعین علمی و وجودی وجهی است بعد ازان افاده فرموده و ثانیا آنکه میتواند که ان حقیقت را ذات بیچون مجازا باعتبار ملابستی که صاحب بیت را با بیت است فرموده باشند چه فی الحقیقت مسجود ذات بیچون ست تعالی و بیت واسطه است و این حقیقت که در اینجا سخن ازان میرود معنی بیت ست و ازان ملحوظ ست و ثالثا آنکه تواند بود که مراد از ذات بیچون ذات مقید باعتبار معبودیت و مسجودیت و مانند آن بود نه ذات مطلق معرا از نسب و اعتبارات چنانچه لفظ سلطان در خانه نیست که در اول کتاب مسطور شد شعر باین معنی ست یعنی سلطانرا قطع نظر ازانکه نسبت بخانه دارد باید

وبیرون ازین اعتبارات باید طلبید وصفات حقیقیه را وهمچنین شیونات را که کالاصول اند
مراین صفات را از سائر اعتبارات ذات تعالی تفوق است چه ذات مقید باعتبار ملحوظ
در آنجا همان اعتبار است نه ذات چنانچه ارباب معقول در علم شئی بوجهه گفته اند که معلوم
همان وجه است نه شئی وحقیقت قرآنی جامع جمیع کمالات ذاتیه است که اولا در مرتبه
صفت ملک شان کلام فائض می شوند ثانیا ازانجا بعالم افاده می آیند وآن حقیقت
بتوسط این شان صورت لفظی گرفته جلوه گر گشته است چنانچه حضرت ایشان نوشته اند
که در مرتبه شیونات که زائد بر ذات نیستند الا بالاعتبار شان کلام بانیمعنی مخصوص گشت و
هرچه از کمالات در مرتبه ذات وشیونات متحقق بود تمام در شان کلام فائض گشت وحاصل
تمام حقیقت آن شان همین قرآنست وبس به همین عبارت عربی وترتیب معهود مکتوب
در مصاحف وهر کتابی که بهر نبی منزل شده است جزویست از اجزای این قرآن که
از بعض عبارات او بعض وجوه مستفاد است وتخلیق جمیع ممکنات من الاول
الی الاخر هم مستفاد ازان اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَا اَرَدْنَاهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ کُنْ فَیَکُوْنُ
مصداق این قول است حاشا وکلا که کعبه سنگین را افضل گفته باشند اگر گفته اند که حقیقی را
افضل گفته باشند که آن سراد ل شان را نیست ومنشا معبودیت وقابلیت مسجودیت
است این بنا جمادی را افضل نگفته اند واین قول در مجلدات ثلثه مکتوبات داخل نخ شده
البته در رساله مبدء ومعاد نوشته اند که حقیقت کعبه فوق حقیقت محمدیست فوقیت مستلزم
افضلیت نیست بلکه میان این عموم وخصوص است فکلُّ اَفضَلَ فوقٌ صورةً ومعنًی
وَلَیسَ کُلُّ فوقٍ اَفضَلَ بنگرند که عالم ملائکه فوق عالم انسان است ولیکن بشر افضل است
از ملک وعالم امر فوق عالم خلق ست اما عالم خلق افضل است از عالم امر پس بقول اول

حضرت ایشان حقیقت احمدی وحقیقتہ کعبہ فوق حقیقت محمدی است اما حقیقت محمدی
افضل است از حقیقت احمدی و کعبہ پس ثابت شد کہ فوقیت مستلزم افضلیت نیست و بقول
آخر ایشان حقیقت محمدی مطلقا افضل است بر کعبہ و غیرہا چرا کہ او حقیقتہ الحقائق است
حضرت مجدد دو اصطلاح دارند و بہر دو اصطلاح حقیقت محمدی افضل است از کعبہ اہل حرمین
چند لمحظ دارند نظر بجانب خانہ مومن را افضل میگویند و نظر بر دوحانیت کعبہ انبیا و
اولیا را افضل میگویند و نظر بشان مسجودیت و اسرار الوہیت و منشاء معبودیت حقیقت
کعبہ را افضل می گویند ہر کہ کعبہ را افضل گفتہ است مراد کعبہ حقیقی است کہ آن سر اول شان
ربانی است و منشاء معبودیت و قابل مسجودیت است و ہر کہ مومن را افضل گفتہ است مراد
او کعبہ جمادی است اینجا مراد لمحظ است ہر کس بہ نظر خود حکمی فرمودہ ست کہ باعتبار ہر وجہ
صحتے دارد کجا بودم و از کجا بکجا رسیدم

ہمسایہ شنید نالہ ام گفت ❊ خاقانی را دگر شب آمد

امید ہا دارم کہ بسمع قبول در آید و شاہد مقصودم در بر آید

خوشم بہ سنگدلیہائے او کہ درد مرا ❊ دل ار نہ سنگ بود طاقت شنیدن نیست

قال آنچہ در مکتوب نود و ششم از جلد ثالث مینویسد کہ خواجہ عالم صلی اللہ علیہ وسلم
بدو اسم مسمی است الخ ہمہ از عندیات اوست کہ خلاف علوم علما و ورائی معارف اولیا است
و ہر دو اسم مبارک محمد احمد در قرآن مجید ست و بعضی مفسران بر آنند کہ طٰہٰ نیز اسم مبارک
او است و در حدیث دیگر آمدہ اَنَا اُسَمّٰی عَلَی الْاَرْضِ بِمُحَمَّدٍ وَفِی السَّمَاءِ بِاَحْمَدَ
وَفِی الْعُزّٰی بِمَحْمُوْدٍ وَعَلَی الْعَرْشِ بِاَحَدٍ و در حدیث دیگر است
اَنَا اَحْمَدُ بلا میم ازین ہر دو حدیث معلوم شد کہ احد ہم نام مبارک او است کہ از احمد ہم

نزدیک تر است ومقصود از ینهمه نامها ذات مبارک او است صلی الله علیه وسلم پس آنچه صاحب
مکتوب حقیقت محمدی را بجسد مبارک نسبت کرده وحقیقت احمدی را بروح مطهر قرار داده
خلاف همه است وآنچه گفته که از تعین جسدی آن حضرت صلی الله علیه وسلم بعد از هزار
سال هیچ اثر نماند غلط محض است وخلاف اجماع وحدیث واتفاق همه بزرگانست که وجود
شریف انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات در قبر بوسیده ودریده نشود تعین جسدی خواجۂ
عالم صلی الله علیه وسلم همیشه بحال خود است ومحمد احمد نام ذات مبارک او است وتن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم صفت روح گرفته است **اقول** درینمقام اولا عبارت
مکتوب نود وششم از جلد ثالث که بخواجه هاشم کشمی شرف صدور یافته نقل میکنم حضرت
پیغمبر ما علیه وعلی الا الصلوة والسلام مسمی بدو اسم است که هر دو اسم مبارک او در قرآن مجید
مسطور است فرمود محمد رسول الله نیز فرمود در حکایت بشارت روح الله اسمه احمد وهر
کدام این دو اسم مبارک را ولایت علیحده است ولایت محمدی هر چند ناشی از مقام
محبوبیت او است علیه الصلوة والسلام اما انجا محبوبیت صرف کار نمیکند مزجی از نشاة
محبیت نیز دارد اگرچه آن مزج بالاصالت او را ثابت نباشد اما مانع مقام محبوبیت صرف
است وولایت احمدی ناشی از محبوبیت صرف است که شائبه محبیت ندارد واین ولایت
از ولایت سابق پیش قدم است ویک مرحله بمطلوب نزدیک تر است وبه محبیت مرغوب تر
چه محبوب هر چند در محبوبیت تمام تر بود استغنا دلبی نیازی او را کامل تر باشد ودر نظر محب
زیباتر در آید ورعناتر نماید وبیشتر محب را بخود جذب سازد وشیفته ووالهتر گرداند ۵

نه تنها آفتم زیبائی او است ✤ بلای من زنا پروای او است

مراد از بلا افراط عشق است که مطلوب عاشق است سبحان الله احمد عجب اسمی است

که مرکب از کلمه مقدسه احد است و از حلقهٔ حرف میم که از غوامض اسرار الٰهی جل شانه در عالم هیچون گنجایش ندارد که در عالم چون تعبیر ازان سر مکنون بغیر از حلقهٔ میم توانکرد اگر گنجایش میداشت حضرت حق سبحانه و تعالی به آن تعبیر میفرمود و احد احد است که لاشریک له است و حلقهٔ میم طوق عبودیت است که بنده را از مولی متمیز گردانیده است پس بنده همان حلقهٔ میم است و لفظ احد از برای تعظیم او آمده است و اظهار اختصاص او کرده است علیه و علی آله الصلوة والسلام

چو نام اینست نام آور چه باشد ✤ مکرم تر بود از هر چه باشد

بعد از هزار سال که آنرا تاثیری نهاده اند در تغیر امور عظام معاملات آن ولایت باین ولایت کشید و ولایت محمدی بولایت احمدی انجامید و کار و بار از دو طوق عبودیت بیک طوق رسید و بجای طوق تحسین حرف الف که رمزی از رب او است متمکن گشت تا محمد احمد شد علیه و علی آله الصلوة والسلام بیانش آن است که دو طوق عبودیت عبارت از دو حلقهٔ میم است که در اسم مبارک محمد صلی الله تعالی علیه و آله و صحبه وسلم و بارک اندراج یافته است تواند بود که آن دو طوق اشارت بدو تعین او باشد علیه و علی آله الصلوة والسلام یکی از آن دو تعین جسدی بشری است و دوم تعین روحی ملکی و در تعین جسدی هر چند بواسطهٔ عروض موت فتور رفته بود و تعین روحی قوت گرفته اما اثر آن تعین باقیمانده بود دو هزار سال بایست تا آن اثر نیز زائل شود و نشانی ازان تعین نماند و چون هزار سال آخر آمد و اثری ازان تعین نماند و یک طوق عبودیت ازان دو طوق گسسته شد و زوالی و فنائی به آن طاری گشت و الف الوهیت که آنرا در رنگ بقای بالله توان گفت بجای آن بنشست ناچار

محمد احمد گشت و ولایت محمدی بولایت احمدی انتقال فرمود پس محمد صلی الله تعالی علیه وآله وصحبه وسلم عبارت از دو تعین آمد و احمد کنایت از یک تعین باشد پس این هم بحضرت اطلاق اقرب باشد و از عالم دور تر بود سوال فنا و بقا که مشائخ قرار داده اند و ولایت را بآن مربوط ساخته بچه معنی است و این فنا و بقا که در تعین محمدی گفته شد بکدام معنی جواب فنا و بقا که ولایت به آن مربوط است فنا و بقا شهودی است اگر فنا و زوال است باعتبار نظر است و اگر بقا و ثبات است هم باعتبار نظر آنجا صفات بشری را استتار است نه زوال و فنای این تعین اینچنین است بلکه اینجا صفات بشری را زوال وجودی متحقق است و انخلاع از جسدی بروحی کان در جانب بقا اینجا نیز هر چند بنده حق نفور و از بندگی برآید اما بحق نزدیکتر می افتد و معیت بیشتر پیدا میکند و از خود دور تر گشته احکام بشری از وی مسلوب تر میگردد باید دانست که این عروج محمدی که مربوط بانتفای صفات بشریت است هر چند کار روبار او علیه و علی آله الصلوة والسلام بالاتر برد و بذروهٔ علیا رسانید و از کشاکش غیر و غیریت وارهانید اما معامله برامتیان او علیه و علی آله الصلوة والسلام تنگ تر گشت و نور هدایت او که بواسطهٔ مناسبت بشریت بود کمتر شد و توهمی که بحال این در پس ماندگان داشت قلت پیدا کرد و بکلیت به محبوبیت خود متوجه شد و از اینجا است که بعد از هزار سال ظلمات کفر و بدعت مستولی گشته است و نور اسلام و سنت نقصان پیدا کرده انتهی از عبارت معترض دو شبهه مفهوم میشود و هر دو شبه مثل اعتراضهای سابق ناشی است از عدم معرفت فن تصوف ؎

هر عضو تنت ساده تر از عضو دگر بود ❊ موی که بر اندام تو دیدیم کمر بود

شبهٔ اول محمد و احمد نام ذات مبارک ست پس آنچه حقیقت محمدی را

بجسد مبارک نسبت کردہ و حقیقت احمدی را بروح مطہر قرار دادہ خلاف ہمہ است جوابش
این است کہ این شبہ ناشی از نافہمی معترض است سلمنا کہ محمد و احمد نام ذات مبارک است
صلی اللہ علیہ وسلم مگر حقیقت محمدی را جسد مبارک نسبت کردن و حقیقت احمدی را روح
مطہر یعنی چہ مضمون عبارت را نافہمیدہ شبہ بیان کردن باعث کمال تعجب است

شبہ دوم وجود شریف سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم در قبر پوسیدہ نہ شود
از حشش این است کہ این انتساب مبنی بر فہم معترض است حاشا کہ حضرت مجدد رح
قائل آن بودہ باشند بلکہ بعض سوال و جواب تقریری در توضیح معنی فنا و بقا بیان
فرمودہ تا معنی تعین جسدی و روحی ظاہر گردد متعہد الب باعتراض کشادن محمول
بر نادانستگی است از معارف ؎

صالح بزہد و توبہ و تقوی مزین است ❊ چون نیست نیست نشئہ او ہیچ در نیست

حضرت مجدد رح در رسالہ معارف لدنیہ فرماید فنا عبارت از نسیان ماسوی حق است
سبحانہ بواسطہ استیلا شہود ہستی او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مع ما یتضمنہ
مِنَ الْمَرَاتِبِ مِنَ السِّرِّ وَالْخَفِیِّ وَالْاَخْفٰی پیش از تعلق بہ بدن بصانع خود جل سلطانہ
علمی داشت و نحوی از توجہ بہ انجناب قدس او را تحقق بود و چون در نہاد او استعداد ترقیات
نہادہ بودند و ظہور آن استعدادات منوط بود بتعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت
تعشق و محبت عطا فرمودند و روی او را ثانیا باین پیکر ہیولانی گردانیدند و ارتباطی بروجہ
کمال در اینہا پیدا آوردند پس روح بواسطہ این تعلق حبی بسبب کمال لطافت خویش خود را
درین محبوب ظلمانی گم ساخت و وجود خود را با توابع آن دوری فانی گردانید لہذا بسیار
از عقلا خود را غیر از جسد نمی انگارند و ورای جسد امری دیگر اثبات نمیکنند و حضرت

حق سبحانہ کہ ارحم الراحمین ست از کمال حمیت خویش بالسنۂ انبیا کہ رحمتہای عوالمند
صلوٰۃ اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علی جمیعہم عموماً و علی افضلہم و خاتمہم خصوصاً
ایشانرا بجناب قدس خود دعوت فرمود و ازان تعلق ظلمانی منع نمود و قال اللہ سبحانہ
قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْھُمْ ہر کسی را کہ سعادت ازلی در کار گشت رجوع بہقہقری نمود و وداع
مودت عالم سفلی کرد و روی بعالم علوی آورد و ساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد
و وسوسۂ حادث روبزوال آورد تا آنکہ نسیان تام نسبت این محبوب ظلمانی میسر شد
و اثری از محبت او نماند این زمان فنای جدی متحقق گشت و ازو خطوہ کہ درین
راہ اعتبار نمودہ اند کہ خَطْوِ تانِ و قد وصلت بِک خطوۃٌ بانجام
رسانید بعد ازان اگر بہ محض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی ازان مقام واقع شود شروعی
می افتد در نسیان وجود نفس روح و توابع وجودی و آناً فاناً این نسیان ازدیادی پیدا میکند
تا آنکہ خود را بتمام منسی میگرداند و خبر مشہود حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ نمیماند این نسیان
معبر بفنا روحی ست کہ خطوۂ دومی ست ازان و خطوہ مقصود از فرود آمدن او بعالم
سفلی تحصیل این قسم اخیر فنا بود و بدون آن این دولت میسر نمیشد اَلَّذِیْ الْغَامِضُ
فِیْ ذٰلِکَ غَیْرُ مَخْفِیٍ عَلٰی کُلِّ اَھْلِ اللّٰہِ وَ ذٰلِکَ اَلسِّرُّ ھُوَ اَنَّ الرُّوْحَ لَا بُدَّ
لَہٗ بِنِسْیَانِ نَفْسِہٖ مِنْ شِدَّۃِ الْمَحَبَّۃِ وَکَمَالِ الْمَوَدَّۃِ مَعَ الْغَیْرِ وَالْمَحَبَّۃُ
کَمَا تَکُوْنُ غَلَبَتُھَا فِی الشَّھَادَۃِ لَا تَکُوْنُ فِی الْغَیْبِ مِثْلُھَا فَالتَّسَبُّبُ
فِی الشَّھَادَۃِ حَالُ الْمَحَبَّۃِ الْمُفْنِیَۃِ نَفْسَ الرُّوْحِ اَوَّلًا ثُمَّ اَعْمَالَہٗ فِی الْغَیْبِ بِفَنَاءِ
نَفْسِہٖ ثَانِیًا وَھٰذَا سِرٌّ غَامِضٌ لَا یَعْرِفُہٗ اِلَّا الْاَکَابِرُ مِنَ الْعُمَرِ فَاءِ اِنْتَھٰی
پس این اعتراض و این راز نفسی محمول بر بے خبری ست از علم تصوف

ف ۵ اعتراض بر شیخ کہ در بیان برتری اہل الله بر پیغمبر چرا نسیان را بر محبت و کمال مودت ترجیح داد و نگفت کہ از خود فنا شدن و بدست دیدن و بغیر محبت حق مشغول نشدن در نسیان نیست

ف ۶ نسیان شیخ بر محبت می تواند کہ کمال محبت نفس را مستلزم باشد و نیز فنای ذاتی بر فنای صفاتی مقدم است

ف ۷ ۱۲ منہ

ف ۸ ۱۲ منہ

از خودای بے خبر اکنون کہ شدی پیر بیا ❊ جمع کن خاطر و چون روغن ازین شیر برآ
خودنمائی است گزشتن ز لباسیکہ ترا ست ❊ از تہ پیرہن خویش چو تصویر برآ

قال در مکتوب دویست و ششم از جلد اوّل مینویسد باید دانست کہ منصب نبوت ختم بر حضرت خاتم الرسل صلعم شدہ است اما از کمالات آن منصب طریق متابعت با قسمیت متابعان او را صلی اللہ علیہ وسلم نصیب کامل است این کمالات در طبقہ صحابہ بیشتر است و در تابعین نیز این دولت بر سبیل قلت سرایت کردہ بعدہ روبا ستتار آوردہ و غلبہ کمالات ولایت ظلی جلوہ گر گشتہ اما امید است کہ بعد از مضی الف این دولت از سر نو تازہ گردد و غلبہ شیوع پیدا کند و کمالات اصلی رو بظہور آورد و ظلی استتار پیدا کند و حضرت مہدی علیہ الرضوان بظاہر و باطن مروج این نسبت علیہ باشند وجہ آن چیست کہ متابعت ہمیشہ باقی است و بعد از آنکہ رو باستتار آوردہ و غلبہ کمالات ظلی جلوہ گر گشتہ چہ نقص پیش آمدہ و غلبہ کردن ولایت ظلی چہ معنی دارد و بعد از مضی الف کمالات اصلی در سر تازہ گردد و ظلی استتار پیدا کند وجہش چیست از این عبارت ہمسری او با انبیا پیدا می شود

اقول در حدیث است خَيْرُ الْقُرُوْنِ قَرْنِيْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ ثُمَّ الَّذِيْنَ يَلُوْنَهُمْ بعد خیر القرون انواع انواع بدعات شیوع یافتند چنان در الف ثانی انشاء اللہ تعالیٰ ظہور امام مہدی علیہ السلام گردد دین از سر نو رونق یابد از شرک و کفر و بدعات دنیا پاک و صاف گردد و از شعاع اسلام و اتباع سنت چہار دانگ عالم منور گردد این را بر ہمسری محمول کردہ یاوہ گویہا نہ شاید ؎

ز مشوخی پشت بر من کردہ بر رو نمی آرم ❊ کنی گر جانب من پا دراز آن نیز بردارم

با بزرگان دین اینچنین بد بودن و بد گفتن چہ حاصل ؎

قال تحقیق منصب نبوت

نمیدانم چہ بد کردم کہ برخود کردہ لازم ✤ کہ من از بزم تو ہر بار ناخوشنود برخیزم
تسلیم کردم کہ تبعیت ہمیشہ باقی ست مگر این معنی را باور ندارم کہ تبعیت در ہر زمانہ یکسان
باقی ست چہ تبعیتی کہ در خیر القرون بود در ازمنۂ ما بعد آن بنا شد بلکہ در ہر ازمنہ ما بعد رو
بہ تنقاص دارد تا آنکہ درین ازمنہ متاخرہ چہا چہا بدعات شائع و ذائع گشتہ اند این مقتضی آنست
عظیمہ و ولایت ظلی عبارت از نہایت عروج ولایت صغری ست چنانچہ در مکتوب افادہ
میفرماید کہ چون سالک رشید محمدی المشرب پنجگانہ عالم امر را بہ ترتیب طی کردہ سیر در اصول
اینہا کہ در عالم کبیر ست فرماید و بہ بلند فطرتی بلکہ بہ محض فضل ایزدی جل سلطانہ آنہمہ را بہ ترتیب
و تفصیل طی کردہ بہ نقطۂ آخر آن برسد ہر آئینہ دائرہ امکان را سیر الی اللہ تمام کردہ باشد و
اطلاق اسم فنا بر خود حاصل کردہ شروع در ولایت صغری کہ ولایت اولیا ست نمودہ بود
و بعد از آن اگر سیر در ظلال اسماء وجوبی تعالت و تقدست کہ فی الحقیقت آن ظلال اصول
این پنجگانہ عالم کبیر ست و شائبہ عدم آنجا راہ نیافتہ واقع میشود و آنہمہ را بالفضل خداوندی
جل سلطانہ بطریق سیر فی اللہ طی کردہ بہ نہایت آن برسد دائرۂ ظلال اسماء وجوبی را
نیز تمام کردہ باشد و وصول بمرتبۂ اسماء و صفات واجبی جل سلطانہ حاصل نمودہ بود نہایت
عروج ولایت صغری تا اینجا ست و در نمو طن بشروعی در حقیقۃ فنا متحقق میگردد و قدمے
در بدایت ولایت کبری کہ ولایت انبیا ست علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات نہادہ می آید
انتہی در خاتمہ کتاب بگراتی اسماء چند علماء کہ بر حضرت مجدد علیہ الرحمۃ گام پیمودہ اند تحریر
نمودہ از انجملہ شیخ عبدالحق دہلوی و شیخ احمد قشاشی و شیخ ابراہیم کردی و سید محمد برزنجی
از مشاہیر وقت بودند و دیگر مردمان از مجاہیل و مناکیر بحر ابش ہمین قدر گذارش کافی ست
کہ این حضرات از علم تصوف بہرہ نمیداشتند ۵

۵ درینمقام
واقعی ست کہ از طرف
اہل حق زائد بر مضمار
رسالہ بجواب عنوات
مخالفین نگاشتہ شدہ
است چون لاچون
بالتماس وی از مختصر
حضرت مجدد بود
و طاعبدالحق سیالکوٹی
و دیگر بزرگان سیالکوٹ
قدس سرہم بزیارت
بنی بھلواری
شیخ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

یک نالهٔ مستانه زجای نه شنیدیم ∴ ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

و هر کسی که صوفی بنا شد کلام صوفی کے فہم تہذا انیقدر میگوئیم کہ جواب رسالہ شیخ عبد الحق
بہ ہدیہ مجددیہ ورد بر زبخی در الکلام المنجی بر ایرادات البرزنجی پرداختہ ام و تحریر کردی
در فقہ بودہ است برای جوابش تحریرات فقیر کہ بمقابلہ وہابیان است کافل است ؎

زمن مپرس کہ از دست او دلم چون است ∴ از و بپرس کہ انگشتہایش پر خون است

رسالہ اسرار المناسک قشاشی از نظر فقیر نگذشتہ فاما وجہ خصومت قشاشی مذکور
میشود کہ خالی از لطف نیست ؎

خوبان ہزار سنگ جفا بر دلم زدند ∴ این شیشہ شکستہ ہنوز از وفا پر است

قصہ اش چنان است کہ چون حضرت سید ادم بنوری علیہ الرحمۃ در کعبہ رسیدند شش ماہ
اقامت نمودند در ہمدت کشفیاتیکہ از کعبہ مکرمہ ظاہر میشد گاہی بیان میکردند روزے
فرمودند کہ چنین می بینم کہ این بیت طواف میکند حقیقت خود را و نورانیت او غالب است
بر نورانیت طائفان درین اثنا بعضی پرسیدند کہ انسان افضل است یا کعبہ فرمودند
کہ بر انسان ہیچ چیز افضل نیست درین ایام چیزی در معرفت افضلیت حقیقۃ و ماہیۃ
محمدی صلی اللہ علیہ وسلم بر حقیقت و ماہیۃ کعبہ بر ایشان ظاہر شدہ بود و در ورقی نوشتہ
بودند و اصول حقائق محمدی و سائر انبیاء بر کعبہ بیان میکردند علیہم الصلوۃ والسلام چنانچہ
تفسیر این مطالب در تفسیر فاتحہ مشروحا مبین نمودہ اند چون بمدینہ منورہ رسیدند اکثر
درون مسجد مخصوص با یاران می نشستند گاہے نزدیک حجرہ حضرت پیغمبر علیہ الصلوۃ والسلام
حلقہ نمودہ در مراقبہ میرفتند گاہے کلام میکردند و از کشفیات و الہامات و معارف خود بیان
میکردند اکثر اہل مدینہ بایشان مخلص شدند و جمعی از طالبان مرید گشتند و طالبان و یاران

ایشان واقعات خوب و احوالات نیک مشاهده میکردند بعضی از علمای ترک و سند بی اصل
بایشان مناظره کرده آخر در خواب بشارت یافتند و داخل طریقه شدند روز بروز شهرت
و جمعیت بسیار میشد چندی از خادمان و مریدان شیخ قشاشی نیز اخلاص ورزیده بعضے
مرید شدند ازین شهرت و تفرقه خادمانش قشاشی را حسد زیاده شد و همیشه پیش حاضران
مجلس خود تاسف نموده پیچ و تاب میخورد و میگفت که بینید این شیخ هندی را که نزدیک
حجره حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام بی ادبی نموده همیشه با مردم سخن میکند و گاهی بر پا نمود
به حلقه مراقبه می نشیند و تکبر او را بینید که ما ملاقات هم نکرد و دعا نگفته فرستاد آخر از فرط
حسد در فکر آن بود که اهانتی بایشان رساند تا شهرت ایشان را کم کند پیچ علاجی نیافت
الا آنکه کتابها پر از سوالات مشکل نوشته می فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بگوید شاید نکته
یابد که بهر آن استخفاف کند و اگر جواب نگوید باسم جهالت و نادانی مشهور سازد روزی از
توحید و مسئله همه اوست سوالی نوشته فرستاد به نیت آنکه اگر جواب بحسب ظاهر گوید او را
باصطلاح اهل باطن رد کنم و اگر موافق صوفیه پاسخ دهد او را باصطلاح شرعیه جواب دهم حضرت
شیخ رحمه الله از نیت های خبیثه و دواهی های شیطانیه وی مطلع گردیده پیچ یکی را جواب مفصل نگفتند
و عذر نمودند که من عربی نمیدانم تا جواب شافی بنویسم جواب این مسئله ها با قیل و قال
در کتابها نوشته اند بجواب ما حاجت نیست ازین اعتذار ایشان پی برده یافت و در
مجالسها شهرت داد که فلان شیخ هندی مردی جاهل است پیچ یکی سوالهای ما را جواب
نتوانست گفت باز سوالی نوشت که ما شنیده ایم که شیخ شما کعبه را از انبیا افضل گفته است
شما چه میگویید ایشان جواب نوشتند حاشا و کلا شیخ ما قدس سره کعبه دیوار را از احدی
افضل نگفته است بلکه شیخ محی الدین عربی در کشف خود همین دیوار را از بعض انبیا افضل

یافته است واین قصه در فتوحات یکیه مکتوب ست اما عقیدهٔ ما آنست که بر انبیا علیهم
الصلوات والتسلیمات هیچ چیز افضل نیست بلکه ایشان افضل اند بر کعبهٔ غیرها و مسجودهٔ کوه
وحقیقت محمدی وحقیقت کعبه نوشته بودند و افضلیت حقیقت محمدی وحقایق انبیا
دیگر را بر حقیقت کعبه ثابت نموده بودند طلبیده پیش ایشان خواندند رسولان رفتند و
باز رسولان آمدند همان مسوده را نقل نموده بردند چون شیخ قشاشی هیچ موقع طعن نیافت
خدشاتی چند در عبارت برآورده بمجالس تمسخری نموده و بجهالت شهرت میداد و
حضرت شیخ جیو در همین ایام که قرب رمضان بود نیت اعتکاف بعین کرده از شیخ الحرم
حجرهٔ از حجرها مسجد طلبیدند اتفاقاً همان حجرهٔ قشاشی را که گاه گاه در وی می نشست و کتابها
او نیز همان جا بود بایشان دادند ایشان درون حجره در نیامدند اما پیش دروازه قناعت
کشیده باعتکاف نشستند چون این خبر بقشاشی رسانیدند که حجرهٔ ترا شیخ فلانی
گرفته است و در مقام تو نشسته است آتش حسد در سینه اش در گرفت بگاه آمد قناعتها را
بینداخت فقرا را میخواست که برانند نتوانست پس طعن و تشنیع نموده بشیخ الحرم کس فرستاد
او جواب گفت مسجد ملک کسی نیست بلکه جای همه ایان مختلف است ازین جواب نتوانست
که ایشانرا دور کند پس بحث و مجادله را پیش کرد تا بیزار شوند و از بجا برونند همان نقل مسوده
ایشانرا برآورد و گفت که چرا از مومنان سکوت کرده و حال آنکه ایشان بر کعبه افضل اند ایشان
گفتند درین محل سکوت اولی ست او گفت لا غلط کرده این حدیث صحیح ست که مومن افضل است
از کعبه یا کعبة الله ما اطیبك واطیب ریحك وما اعظم حرمتك المؤمن اعظم حرمة
منك قشاشی گفت که در عبارت خود مینویس که هر مومن افضل ست بر کعبه ایشان گفتند
من نمی نویسم تا همه علما اتفاق نکنند حدیث و کلام ایشانرا پیش علماء مفتی فرستادند

مفتی شافعی شیخ عبدالرحمان حنباری کراهت کرد و هیچ جواب نگفت و گفت شیخ قشاشی
غوغا نگیرست همیشه فتنه و شر میخواهد درین مسئله مباحثه چه حاجت است درینباب سکوت
لازم است پیش مفتی روم حنفی المذهب که ابایزید افندی بوده است برو و او نیز در جواب
گفت درینباب سکوت اولی است اما این حدیث صحیح نیست بر تقدیر ثبوت مراد از
المؤمن اعظم مومن کامل است که انبیاء اند علیهم الصلوات والتسلیمات زیرا که لام
عهد از برای کمال می باشد پیش مدرسان برو و ندانند ازیشان ملا نافع که از علماء ترک بود
جواب خوب داد که من خود را از سگ افضل نمیدانم چه گونه بر کعبه که قبله عالمیانست افضل
دانم و حال آنکه تعظیم و احترام او بر انبیاء روا و ولیا فرض است و تعظیم هر مومن فرض نیست
بلکه مستحب است اگر مومن صالح باشد حدیث را نمودند گفت این حدیث منقول از
صحیحین نیست تا معتبر باشد و بر تقدیر ثبوتش مراد از مومن مومن کامل است که انبیاء
باشند هر مومن افضل نخواهد بود بعضی از مومنان از گاو و خر بد تر اند و دیگر آنکه بر ما لازم نیست
بهر حدیث عمل کردن و عقیده گرفتن تا ثابت شود و علما قبول کنند خصوصا در ین مسئله
که باب عقائد است تا حدیث صحیح نباشد اعتماد نباید کرد اما طالب علمان رومی و شامی
با مدرس بحث کردند که مومن چرا افضل ما بشد از کعبه ما قبول نداریم جمیع علماء و صلحا جانب
کعبه شب و روز سجده می کنند و بزاری و نالها طواف میکنند و رو های خود را بر خاک حرم
می مالند تا از طفیل او بخشیده شوند با این همه خواری عاجزی گوئیم که همه افضل از کعبه ایم اینچه
عقل است و چه انصاف است مدرس گفت لا مومن کامل افضل است ما و تو افضل نیستم
هر که بر کعبه افضل است سجده و طواف را لامر الله میکند اگر امر میکرد و جانب این گنبد همین
طرف سجده می کردیم سجده لامر الله است نه از جهت افضلیت طالب علم گفت پس سجده

ملائکہ حضرت آدم را لامر اللہ باشد و مسجود الیہ افضل نباشد برین تقدیر حضرت آدم بر ملائکہ
افضل نباشد بلکہ ساجد بر مسجود الیہ افضل باشد ازین لازم می آید کہ ملائکہ بر انبیاء افضل باشند
و این مذہب معتزلہ است مذہب سنی آنست کہ مسجود الیہ افضل است بر ساجد مدرس ہمین
قدر گفت شاید کہ این قاعدہ کلیہ نباشد و سکوت کرد غرض آنکہ میان طالب علمان
و علماء بحثہا پیدا شد و گفتگو در شہر منتشر گشت آخر چون علماء و مفتیان تقویت
قول حضرت جیو را کردند شیخ قشاشی ترسید اندکی ترک کرد اما تعصب عداوت کی می گذارد
کہ سخن او پس ماند شیخ قشاشی از خجالت و عجب سرخ و زرد میشد حضرت جیو ہم تبسم مینمودند
و میگفتند اگر مراد تو از کعبہ ہمین بناء و احجار است ہیچ کس توقف نمیکند کہ مومن از سنگ
افضل نباشد و اگر مراد تو از کعبہ و قبلہ اصل کعبہ و حقیقت اوست ناچار در افضلیت مومن
سکوت میکنم قشاشی گفت کعبہ نیست الا ہمین بناء و دیوار دیگر را نمیدانم ما و تو و ہمہ اہل
مجالس از کعبہ افضل ایم حضرت جیو تبسم نموده فرمودند یا شیخ غلاف کعبہ را متبرکی می برند
جامہ شما را کسی متبرک نمیبرد ازین تبسم و متابعہ در قہر و غضب شد و در حجرہ رفت
الغرض چون علماء و مفتیان تقویت کلام حضرت جیو کردند بلکہ بر سکوت ایشان تحسین
نمودند و شیخ الحرم و اعوان و خادمان حرم اکثر اہل مسجد مخلص بودند ہیچ علاجی نتوانست کرد
الا اگر حکمی بدست او بود فتنہ را بیشتر میکرد و امانت میرسانید ہمان مثل کہ خدای تعالی
نگہبان غریبان است ہیچ یک سر مو امانت نتوانست کرد بلکہ خود ش شرمندہ و مطعون
اہل مدینہ شد حسد و عداوت او بین الخاص و العام ظاہر گشت بعد ازین یک و نیم ماہ حضرت
جیو در قید حیات بودند از جانب قشاشی آوازی و حرکتی و سوالی ہیچ ظاہر نشد زیرا کہ
بعد اوت مشہور شد ہیچ کس سخن او را قبول نمیکرد و بعد وفات حضرت جیو قشاشی رسالہ نوشتہ

در رد کلام حضرت جیو کہ حاصل ہر حایک ورقی اوست باقی ہمہ مکرر و عبث و کذب و افترا و کج فہمی است لیکن بر رسالۂ خود را بر اہل مدینہ نمود زیرا کہ ایشان حسد و عداوت او را حقیقت کلام جیو را میدانستند ما رسالہ را بہ پنہانی بہندیان می نمود و نوشتہ می داد و اعانت خرچی میکرد و بصد لباس غلیبت جوی می نمود بدین وجہ بعضی ہندیان انمعنی را وسیلہ یافتند و باسم عداوت شیخ با او ملاقات می کردند و حجرہ و طعام می یافتند و رسالہ او را نوشتہ منتشر میکردند در سال ہفتم از وفات حضرت ایشان شیخ سورتی شطاریہ مقابلہ از دشمنان طریقہ نمود و رسالۂ خود را بمعاینہ علما در آورد و حقیقت اینحال بر اظاہر ساخت ملا نافع کہ اعلم علماء مدینہ منورہ بود رسالہ را دید و مضمون رسالہ را بحاضران تقریر کرد در مسجد جمعی از مخلصان قشاشی نشستہ بودند ہمہ تعظیم ملا بر خاستند ملا نافع افندی ایستادہ ماند و ایشان را مخاطب نمود کہ فلانی رسالہ بر رد رسالۂ شیخ شما نوشتہ است از انجملہ ملا عنایت اللہ جواب داد بلی و در کہ از ایشان بتحقیق کردہ ام حق جانب حضرت جیو است و شیخ قشاشی سہو کردہ است و اعتراضہای بی محل نمودہ اکنون تقریر را بانجام رسانم و سمند قلم را

در پی ہفوات ش نہ دوانم ؎

گر مست در جنادل و ہمچنان منم ✤ شرمندہ ام کہ حوصلہ مختتم نماند

دست بہ دعا بر دارم کہ او تعالی او را بجزائی این یاوہ گوئیہا ش و طعن و تشنیع بزرگان دین ہر انچہ مقتضای عدلست فرماید ؎

آن کشتہ ہیچ حق محبت ادا نکرد ✤ کز بہر دست و بازوی قاتل دعا نکرد

مناجات بدرگاہ وہاب العطیات بتوسل بزرگان نقشبند علیہم التسلیمات

خدا وندا بحسن بے مثالت — برآتے کرمے تا بد جمالت
بحق سرور ارض و سموات — بچشم نور بین جلوۂ ذات
بصدق ثانی صدیق اکبر — بسلمان حقیقت یاب داور
بنور قاسم نیکو سرشتہ — بصدق جعفر والا فرشتہ
بحق بایزید پیر بسطام — بحق بوالحسن نیکو سرانجام
بخواجہ بوعلی پیر کامل — بہ یوسف داشت کو آئینہ سان دل
بہ عبد الخالق ارشاد ایجاد — بخواجہ عارف توحید بنیاد
بہ محمود یکہ از اسرار باری — شدہ در دھر بحر فیض جاری
بحق فیض آن خواجہ عزیزان — زبان او ز وحدت نکتہ ریزان
بہ آن بابا سماسی پیر حق بین — دلش جوھر کش آئینہ دین
بہ آن سید امیر پیر عارف — کہ بود از نکتہ ہای راز واقف
الٰہی از فیوض پیر پیران — کہ ہست او دستگیر دستگیران
بہاء الدین چو باب فیض گشاد — درون عالمی شد وحدت ایجاد
از و سر حقیقت را پناہے — وز و توحید حق را دستگاہے
بعالم تافت ز و خورشید اسرار — نماید سینہ ہا سر مشق انوار
بہ او زیبد خطاب نقشبندی — کہ میدارد بعرفان ارجمندی
کشد بر لوحہ دل نقش اسرار — بہر سو جلوہ آرا گشت انوار

بدل تا نقش بند راز گردید — زبان من ز وحدت باز گردید
بہ آن خواجہ علاء الدین عطار[۱۷] — کہ در عالم فشاند او عطر اسرار
بہ آن یعقوب[۱۸] چرخی پیر عارف — کہ دستش بود از اسرار کاشف
بہ آن خواجہ عبید اللہ احرار[۱۹] — کہ چشمش بود دائم محو انوار
از و زیبا طریق نقشبندی — ز و والا مقام ارجمندی
دلش دریای انوار حقیقت — لبش گویای اسرار طریقت
محمد زاہد آن[۲۰] پیر صفا خیز — دلش از نور عرفانی جلا خیز
بہ درویش محمد[۲۱] کز معارف — حقائق راز بانش بود کاشف
بہ آن خواجہ محمد[۲۲] کز ہدایت — عیان میکرد اسرار ولایت
بہ آن سرمست نشہ خم ساقی — حقیقت کیش عالم عبد باقی[۲۳]
دلش سباح دریائے حقیقت — تنش سیاح صحرائے طریقت
بہ انوار مجدد الف ثانی[۲۴] — کہ بود او عارف راز نہانی
بہ اسرار ولایت راز گوئی — بہ ابواب حقیقت نکتہ جوئی
دلش از لوحہ آفاق و انفس — تماشا بین انوار تقدس
بادراکات جان خواجہ معصوم[۲۵] — کہ بود او حافظ اسرار قیوم
بہ سیف الدین[۲۶] و آن نور محمد[۲۷] — کز ایشان قصر ایمان شد مشید
بہ آن مظہر[۲۸] کہ بود و جانجانان — بچرخ زہد و تقوے ماہ تابان
بہ عبد اللہ آن بحر ہدایت[۲۹] — کز و سرسبز شد باغ ولایت
بہ سعد اللہ آن پیر[۳۰] ملک خو — کہ جانش بود محو معنے ہو

بہ آن اشرفؔ علی پیر طریقت ۔۔۔ دلش جوہر کشِ راز حقیقت

دل او مخزن انوارِ سبحان ۔۔۔ زبانش مطلع اسرارِ سبحان

بحق این وفاکیشانِ جانباز ۔۔۔ دل وجانم زعشقِ خویش بگداز

بہ این مستان بزم شاہدیت ۔۔۔ بہ این گلہائے باغ زاہدیت

الٰہی سینہ ام آئینہ زا کن ۔۔۔ درون از نور خود چو ہر نما کن

الٰہی من بغفلت آشنایم ۔۔۔ بزلف مکر شیطان مبتلایم

دلِ من ازمیٔ غفلت چو نوشید ۔۔۔ بصد خواری بروئے خاک غلطید

زعصیان در دل خود شرمسارم ۔۔۔ زآہ و ریخ در دل نالہ کارم

شررہای خجالت سینہ ام سوخت ۔۔۔ بن مویم ہزاران برق افروخت

بہر اشکے کہ از چشم چکیدہ ۔۔۔ شرر بر خاک چون برقی طپیدہ

گناہانے کہ من دانستہ کردم ۔۔۔ زخجلت ہا نمودہ رنگ زردم

زحیرانی پریشان کارم امروز ۔۔۔ نگاہے بر غزالان دارم امروز

زمن جز خفتن وخوردن نیامد ۔۔۔ زمن کارے نکو کردن نیامد

تمنایم زلطفت بیکرانست ۔۔۔ ازین دستم بہ سوی آسمانست

بلطفت احتیاجی دارم اینک ۔۔۔ زفضلِ تست یارب کارم اینک

خدایا عاجزم از دستِ عصیان ۔۔۔ خدایا بودہ ام سرمست عصیان

مبین کردارِ عصیان خیزِ من ۔۔۔ ببین کارِ ہوس انگیزِ من

مرا در غفلت و عصیان مپسند ۔۔۔ کشا از دست و پائی من غل و بند

بہ این عاجز بدہ دستی کہ خیزد ۔۔۔ زدیدہ اشک خون نابی بریزد

به آید سوئے تو افتان و خیزان | زدام مکر شیطانی گریزان
امیدم باشد از فیضت هزاران | بمن زا بر عنایت قطره باران
طپان چون برق از سوزش دلم را | چراغ طور گردان حاصلم را
ز عشق این و آن جانم تهی ساز | سرمن کن به عشق خود جنون تاز
دلم محو موز نازگردان ✤ | زبانم ترجمان رازگردان
چراغ معرفت بر سینه بر کن | بهر مویم تجلی پرشر کن
ضمیرم کن تهی از ماسوایت | دلم پر کن ز سر نکته زایت
مرا در عشق خود مخمور گردان | دلم دریاد خود مسرور گردان
خیال ماسوی باشد نه مارا | زبالم کن تجلے آشکارا
خدایا بر دلم بکشای راهی | نگاهی آرزو دارم نگاهی
خدایا کن نگاه لطف بر من | ازین ماؤ منی مگذار در من
دماغم را نه باشد جز خیالت | حدیث نفس من باشد وصالت
دل عاجز بر نگ شرق بکشا | رگ عرفان من چون برق بکشا
طپان بر جان عاجز برق تنویر | دلش را کن بدام قدس تسخیر

تمت

الحمد لله والمنة که کتاب انوار احمد از تصنیفات سرآمد فضلا مولانا وکیل احمد صاحب سلمه الله تعالے
باهتمام جناب مولوی حافظ محمد عبدالاحد صاحب در مطبع مجتبائی واقع دهلی طبع گردید فقط
ماه رمضان المبارک سنه ۱۳۰۹ هـ

فہرست انوار احمدیہ تصنیف مولوی وکیل احمد سکندرپوری نقشبندی مجددی

صفحہ	مضمون
۲	خطبہ
۳	وجہ تالیف
۴	وعید شدید درباب اہانت اولیاء اللہ قدس اللہ اسرارہم
۵	نقل انگشتری ذوالنون مصری رحمۃ اللہ علیہ
۶	اشتباہ کہ بزرگان دین را چرا عوام ناسزا گویند مع جواب
۷	اشتباہ در اظہار مقالات شور انگیز متقدایان دین را چنفع و در کدام ضرر مع جواب
״	اشتباہ جماعت منکرین چرا بسزا نرسیدند مع جواب
۸	اشتباہ بعضی از منکرین بہ صلاح موصوف اند مع جواب
״	اشتباہ معاونین این جماعت چرا دیگران شدند مع جواب
״	توجیہ کلام بزرگان دین رح
۱۱	جفائے جہانگیر پادشاہ
۱۳	تحقیق مجدد الف ثانی
۱۵	تحقیق علوم و معارف
۴۲	تحقیق ولایت ابراہیمی
۴۷	ولایت محمدی و ولایت موسوی و محبیت و محبوبیت
۴۹	تعین وجودی

صفحہ	مضمون
۵۱	فرار از مما لایطاق
۵۳	حقیقت محمدی و حقیقت احمدی و حقیقت کعبہ
۸۵	تحقیق منصب نبوت
۸۷	وجہ خصومت قشاشی

صحت نامہ ہدیہ مجددیہ

صفحہ	ح	غلط	صحیح
۲	۵	نازشکہ	نازشکدہ
۶	۱۳	اشارت	اشارات
۱۳	۲	بیش	پیش
〃	۱۵	نفتر	ولفتر
۱۴	۸	دگرے	دیگرست
۱۵	۲	یواقیت	الیواقیت
۲۰	۱۳	بیارانید	بیارامند
۲۱	۹	بدانند	انبیابدانند
۲۲	۱۵	مگرنبود	مکربود
〃	۲۴	مرادر	مرادورا
۲۳	۱۱	دوست	دوست است
۲۵	۱۶	نعمہائے	نعمائی
۲۷	۳	نعمت باشد	نعمت باشد وشکر نعمت ماموربہ باشد پس اظہار نعمت
۲۹	۱	خلقتی	خلقتی ورزقنی
〃	۱۱	الافکار	الانکار
۳۰	۱۸	خطیرہ	حظیرہ
۳۴	۱۲	اگر	اگرچہ
〃	۱۷	بخشے	بخشیدے
۳۸	۱	اگر	اگرچہ
〃	۶	شد	باشد
۳۹	۵	تابع	تابع لہ
〃	۸	عقد	عقائد
۴۴	۷	فرہ	نرہ
۴۷	۳	الاتحاد	الاتحاد بل شبہ الاتحاد
۵۵	۱	سرہ	سرہ گفتہ
۵۶	۲	مشرک	شرک
۶۶	۷	خیر	خیر
〃	۱۰	ایاہم	ایاہم
۷۱	۱	بخشید	بخشیدہ
〃	۱۱	مصباح	مصابیح الاقوال
۷۳	۳	آنگہ	آنکہ
۷۵	۱۲	اودا	اورا
۸۰	۱۸	بخشی	بخشی
۸۹	۴	خلق	قلق
۹۳	۱۲	اوستاذنا	استاذنا
۹۵	۱	وصحابہ	دورزمان صحابہ
〃	۲	والبخشیہ	والبخشیہ کثیر التداول
۱۰۶	۷	ایرادت	ایرادات
۱۰۹	۱۵	آستہ	آنہ
۱۱۰	۱	الزرائیل	الزذائل
۱۱۲	۱۲	ہدایت	بدایت
〃	۱۹	حضرت	مقولہ حضرت
۱۲۱	۳	مجاہدات	دمجاہدات
〃	۱۱	ازین	ازین راہ
۱۲۷	۱۸	نوشتہ	ناقص نوشتہ
۱۲۸	۲	مقربان	مقربان
〃	۱۲	معاملہ	دمعاملہ
۱۳۶	۱۴	اطمینان	اطمینان نفس

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۳۹	۹	اطاعت عین	عین اطاعت
۱۴۰	۲	ریاضت	ریاضات
〃	〃	نمائید	می نمایند
〃	۸	شرط	شرط راه
۱۴۲	۱۵	ظاہر شد	ظاہر خواہد شد
۱۴۶	۱۹	منکہ	کہ من
۱۴۷	۴	زغیر	غیر
〃	۸	بر	با
۱۴۸	۹	متواری	متواری
〃	۱۶	الکرا	الکبرار
۱۴۹	۴	الکرا	الکبرار
〃	۱۷	الہی	آلہی واصل شدند
۱۵۱	۲	والمعرفۃ والمتعلقۃ	والمعرفۃ المتعلقۃ
۱۵۲	〃	قص	فص
۱۶۱	۱۱	میدان	مندان
〃	۴	المحض	المخلص
۱۶۹	۲	یا اللہ	با اللہ
۱۷۰	۷	داولش	داولش
۱۷۵	۶	افردا	افرد
۱۷۶	۱	زیبد	نه زیبد
۱۸۲	۱۳	آنہ	اِنہ
۱۸۵	۲	تقلبد	وتقلید
۱۸۷	۸	بیچ	بیچ دقیقہ
۱۸۸	۱۲	بربائی	مربائی
۱۹۲	۷	بحث	بحث

صفحہ	سطر	غلط	صحیح
۱۹۲	۱۲	صبر	سیر
۱۹۳	۱۳	نمستے	تبسمی
۱۹۵	۹	یارسول	بارسول
〃	۱۰	ہم رسول	ہم پیرہ رسول
۱۹۶	۵	تقال	۰
〃	۱۰	ملاحلان	ملاحان
۱۹۷	۷	لعنت	تعنت
۲۰۱	۵	شد	شدہ
۲۰۲	۱۱	یاعبد	باعبد
۲۰۹	۱۳	تخسیہ	تخییلیہ
〃	۱۸	رین	درین
۲۱۰	۲	پیر	بد پیر
۲۱۲	۱۰	بربر	ہربر
۲۱۳	۱۳	آرای	آری
۲۱۴	۲۰	گردد	نگردد
۲۱۷	۱۶	بامریدان	یامریدان
۲۲۱	۱۴	نیافتند	نیافند
〃	۱۶	مخدومان	مخدومًا
۲۲۲	۳	درراہ اصلاح	دراصلاح
۲۲۴	۸	سیر	شیر
〃	۱۵	ندہن	بدہن
۲۲۵	۱	گردد	کرد
۲۲۶	۹	سیکنم	کنم
۲۳۰	۲	نشاید	شاید
۲۳۱	۱۹	اورا	اوراز
۲۴۰	۲۰	در	۰

صفحہ	ک	غلط	صحیح
۲۴۱	۴	وصفاتند	اوصفاتند
۲۴۳	۱۲	را	راکہ
۲۴۶	۲	ابتدا او مذکر	ابتدا مذکر
۲۵۵	۱۰	یُلہِمُ	یُلہِمُ
۲۶۹	۱۹	گو	کو
۲۷۱	۶	واسطہ	واسطہ صفات
۲۷۲	۱۳	و در	دارد
۲۷۸	۱۹	نداشت	بداشت
۲۸۳	۱	مقاصد	درمقاصد
۲۸۴	۲	درظاہر	ازظاہر
〃	۶	بدرجۂ	کہ ہیچ ولی بدرجہ
۲۸۸	۵	دوراس ست	دورنیست
〃	۱۴	قال	قال تحال
۲۸۹	۳	درین صورت	درین وقت صورت
〃	۵	مرئیات	مرئیات است
〃	۱۸	خطا	خطا ہم
۲۹۰	۱	غلیط	غلبتہ
۲۹۵	۵	الااہی	الاالٰہی
۳۰۱	۱۴	تقدیر سکر	تقدیر سکر ہم
۳۰۵	۴۰	نشاند	نشائد
۳۰۶	۴	انکشف	انکشفت
〃	۵	اثرٔ	اثرا
〃	۶	فاتاو	فاخاو
۳۱۲	۸	بسرش	بشرش
۳۱۳	۱۰	سرچشمہ	سرچشمہ سکر

صفحہ	ک	غلط	صحیح
۳۲۴	۱۱	گیربان	گریبان
۳۲۵	۱۱	ہو	ہوا
۳۲۷	۴	مشارت	اشارت
۳۲۸	۴	مادت	تمادت
۳۲۹	۹	اہتزار	اہتزاز

صحت نامہ حاشیۂ ہدیہ مجدیہ

صفحہ	ک	غلط	صحیح
۸	۱۸	سنہ ۱۶۴	سنہ ۲۴۲
۱۱	۷	اسلام	سلام
〃	۱۹	گفتہ	گفت
〃	۲۴	سنہ ۱۲۷	سنہ ۱۶۷
۱۴	۱۲	الربا	الربا
۱۵	۸	سنہ ۹۷۲	سنہ ۹۷۶
۱۹	۳	قرص	دو قرص
۲۴	۱	غرامت	غرم
〃	〃	غرم	غرامت
〃	۵	ملت	عدت
۲۸	۱۰	شرحی است	عود شرحی است
۳۳	۷	نمی نشود	نمی شود
〃	۱۸	ابن وبد	ابن درید
۳۹	۲۳	سنہ ۳۸۰	سنہ ۳۱۹
〃	۲۴	صولی	اصولی
۴۰	۱۱	چیست	نیست

صفحه	س	غلط	صحیح
۴۲	۲۷	نرچنان نیست	نه چنان است
۴۳	۵	بمعنی	یعنی
۴۶	۱۲	کر	سکر
۴۷	۱	۵۱	۷
〃	۵	شا اتحاد	شبه اتحاد
〃	۱۸	۵۲	۵
〃	۲۳	شود	شود که
۴۹	۲۲	استادن	استادند
۵۱	۴	قرمات	قریات
〃	۲۴	لو	او
۵۵	۲۷	زبد	زید
۵۹	۳	دانسته	دانسته تمام ازین کس بران ثواب تر تب نیشود یا نه شنود مثل مصباح و فضل کلی عبارت از کثرت و زیادتی
〃	۴	〃	ثواب است
۷۹	۵	در	فی
〃	۸	شوی	شود
〃	۱	۴۶۸	۴۶۰
〃	۴	که	ملکه
۱۰۶	۵	قصوص	فصوص
۱۴۲	۱	ربا	ربا
۱۴۲	۱۴	گر اگر پیش	اگر پیش
		باخود	رباخوار
۱۴۵	۱۶	ماشته	نگاشته
〃	۳۱	برقصه	وقفه

صفحه	س	غلط	صحیح
۱۵۰	۲	بکمال	بکمال تصرف
۱۷۲	۱	ضد	سد
〃	۲	حامل	حائل
〃	۴	مردم	که مردم
۱۷۷	۳	مغربگیر	مغربًا
۱۷۸	۱	۱۹۳ سنه	۱۵۳ سنه
۱۸۶	۱۳	۵۸۱ سنه	۱۱۵۸ سنه
۲۳۴	۴	متعرض	معترض
۲۷۱	۴	فقه	فقر
〃	۱۷	درعیال	واقتان
۲۷۳	۱۹	از	در
۲۷۴	۱۶	اسه	آئینه
۲۸۲	۶	محد دین	مجدد دین
۲۸۵	۲	بنده	بنده در نماز
۲۹۰	۱	معنی از	معنی از شرط
۳۱۱	۲	الجنة	الجنة
۳۱۳	۲۶	۲۹۹۰ سنه	۲۹۷ سنه
۳۱۵	۱۴	نیگرید انتهی	انتهی نیگرید
۳۲۵	۳	الظام	آن ظالم
۳۳۱	۱۲	سعید	سعد
〃	۱۶	حسن	حسن
〃	۱۷	علمای	ازعلمای

إِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْٓ إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ

در رتبهٔ حمد و ثنا نثار بارگاه کبریا که در بین مان فرمی اقران کتاب مستطاب گلزار احمدیه اعنی

هدایت المحمدیه

از افادات علیه مبرات الوارث حضرت اخوند حاجی ملا نقشبند جانم مولوی وکیل احمد صاحب پوری دام ظله و حضرات العلیه الخیفیه بهتمام مولوی محمد عبد الله

در مطبع مجتبائی واقع دهلی شد مطبوع

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد ذاتیکه مظاهر کونی را آئینه تجلیات حقیقت محمدیه ساخته و شکر مبدعیکه مشارق ذرات عالم ناسوت را از خور شید لاهوت حقیقت احمدیه تافته جلوه عروس غیب هویت از پرده های قاب قوسین بقا کشیده و نقاشخانهٔ اتحاد را بپیرایهٔ عالم شهادت بخشیده آزل پردهٔ ایست از جلوه نخستین گنجینهٔ ذات او و ابد منزلیست از لا انتهائی مدارج صفات او عالم حجابیست از نارشکدهٔ ظهور او و مقام جلوه ایست از تجلی کدهٔ نور او فنائی بحت فقر حقیقی ست و سواد الوجه فی الدارین رجوع بسوئی عدم اصلی در بارگاه رفیعش سکر انبساط آرد * و صحو بعد غیبت و زوال احساس عارف را بعالم اساس وارد تا غیبت آئینه ایست از جلوات انوار او و قبض و بسط نز هتکده ایست از گلشنستان اسرار او تا خیالات بطون را در آئینه های ارواح کشیده مقامات لا تعینی به تعینات رسیده الهی حرفی از ثنائی

بے منتہائے تو بر زبانِ خویش نمی آرم بکمال عجز و فراوان نیاز ثنائی تو بر تو می پسندم

بیت آنجا کہ کمالِ کبریائے تو بود	عالم نے از بحر عطائے تو بود
ما را چہ حد حمد و ثنائے تو بود	ہم حمد و ثنائے تو سزائے تو بود

و لفت مر رسولے کہ دریائی حقیقت قطرہ ایست از تموج شہود ش و تجلی گاہ معرفت ذرہ ایست از صیقل طرازی وجود ش پیکرش ظہور ایست در مظاہر حقائق امکانی و ذاتش جوہر ایست از گنجینۂ نہانی خلوت سرمدی نغمہ ایست از ارغنون حقیقتش و نوائی کن اشارتیست از عشرتکدۂ معرفتش نہال وجود او آرائشِ بوستان کائنات و گلِ شہود او پیرایۂ گلزار تجلیات مشاہد کمالش شہادت گاہ شاہد اطلاق و تماشگاہ بازار ظہورش تجلی فروش جواہر اشراق صیقلگری لمعات انظارش جوہر نمائی شمشیر امکانی و آئینہ خیزی اشعات توجہاتش خورشید بار مطلع اکوانی گوہریست کہ نیستان کن بجوہر نمائش باریدہ و مشرقیست کہ آفتاب احدیۃ از منظرش درخشیدہ عالم اجمال خلوتگاہ شاہد کمال اوست و عالم تفصیل جلوت کدۂ ظہور جمال او از اکابر امتیانش در ہر صدی شخصی پدید آید کہ تجدید دین متین فرماید و گرہی از احوال پر اختلال عالم و عالمیان کشاید نفوس آل او اظہارش در انجمن گاہ ملکوت چندان گوشۂ کلاہ نہ شکستہ اند کہ سیمائی نورانیان جبین سائی بارگاہ شان نتوان گردید و ذوات اصحابش در تجلی گاہ تقدیس آن قدر سر نکشیدہ اند کہ دیدہ روحانیان را غبار کف پائی این بزرگواران جلا نخواہد بخشید اما بعد فقیر حقیر **وکیل احمد سکندرپوری** نقشبندی مجددی عفا عنہ ربہ بلطفہ السرمدی می گوید کہ بر مرایائی ضمائر اولو الابصار کہ مقتبس اشراقات علم و کمال اند مخفی نخواہد بود کہ آفتاب فیضان مبدء فیاض تا المعیز

معادن قلوب انسانی گردیده هر جوهر بمقتضای صفا طینتی خویش در بازار کمال تابیده
آنرا که در نگارستان ازل نوز بنیش داده اند از لمعات آن آفتاب عالم تاب درخشید
و کسے را که در میثاق التفاتی کرده اند از ضیائی مهر انجلای باطنش آفاق منور گردید
مصداق این ذات تقدس تاب کمالیت انتساب سلطان طریقت برهان حقیقت
مهبط انوار الهی مورد برکات نامتناهی امام ربانی حضرت **شیخ احمد سهرندی**
مجدد الف ثانی علیه الرحمة است که از ظهور انکشاف صبح شعور در اقتباس انوار
تقدیس بوده و هر جادهٔ انوار قدس که در دیدهٔ تکوین مخفی بود از آئینهٔ خویش وانمود

قصیده

زهی خیال تو مرآت قدس نورانی — زهی جمال تو مصباح نور یزدانی
لوامع دل تو نور بار صبح وجود — سواطع رخ تو آفتاب عرفانی
نگار صورت تو کارنامهٔ ایجاد — سریر خامهٔ تو نقشبند اکوانے
خمیر مایهٔ تو آب و رنگ نور بقا — ضمیر پاک تو مرآت راز حقانی
دقائق تو هم آواز لوح محفوظ است — حقائق تو هم آهنگ راز قرآنی
دمیکه نور ضمیر تو لمعه ریزان شد — خرد چو دیدهٔ خفاش گشت ظلمانی
هوائی مقدم تو صبح جنت فردوس — درآی محمل تو عندلیب رضوانے
نسیم گلشن فیض تو مایهٔ اشباح — شمیم گیسوئے خلق تو طبع روحانی
شهود از رخ تو راز دان نقطه یکے — وجود از دل تو محو سر وحدانے
ثبات کون ز تکوین تو بقا پایه — ابد شکوه ز علم تو جوهر فانی
زهی جمال تو الماع آفتاب قدیم — زهی جلال تو اشراق نور رحمانی

تکلم تو نوا سنج از ترانہ کن ۔۔۔ تبسم تو شکر خند صبح امکانی
رموز لوحۂ غیبی عیان ز فیض رشش ۔۔۔ خطاب تو ز حق آمد امام ربانی
لموع نیر فیض تو لمعۂ اشراق ۔۔۔ سطوع اختر خلق تو لطف یزدانی
بآن خدائے کہ در کارگاہ لم یزلے ۔۔۔ گزید جوہر ذات تو بشرف روحانی
بلمعہ ریزی اشراق تیز ذہن عقول ۔۔۔ کہ کارگاہ جہان را کنند نورانی
بہ سطح باطن و قعر محدب افلاک ۔۔۔ کہ سقف گشتہ باوج خیام اکوانی
بعقل نقش طرازی کہ بر صفائح خاک ۔۔۔ کشید از قلم صنع نقش بلدانے
بصانعی کہ کشد بر لوائح اصلاب ۔۔۔ شیون منقلبات طباع دلدانی
بجوش تلبیۂ محرمان بیت اللہ ۔۔۔ بزہر طنتی عاکفان لبنانی
بگرمی لمعات شرار سوزش عشق ۔۔۔ بشوخی ازلی جمال نورانی
کہ ذات تست ز مشکوٰۃ احمد مرسل ۔۔۔ فروغ بخش دل کائنات امکانی
مقام پاک تو اورنگ کعبۂ دیدار ۔۔۔ مسیر قدس تو افرنگ بزم یزدانی
مقاصد تو تحیر دہ مزاج عقول ۔۔۔ مطالب تو دقائق فروش یونانی
نگاہ فیض تو اشراق آفتاب کمال ۔۔۔ فروغ روئی تو خورشید نور سبحانی
نکات تو کہ رموز کتاب محفوظ است ۔۔۔ بکرد طبع غرد خون ز فکر انسانی
معاقدت ہمگی عقدہائے لاینحل ۔۔۔ غوامض تو تحیر فروش لقمانی
کسی راز تو دی می برد بعالم کون ۔۔۔ کہ گشت مرشناس موز قرآنی
شہا بہ بین بدل من کہ نسخہ عصیان ۔۔۔ بود ظہور علامات لوح پیشانی
دمی نگاہ بکن بر غبار سینہ من ۔۔۔ کہ تا بدان رخ پر نور ضوء عرفانی

گداز جوهرم از بارقات الهامی	بتاب سینه ام از ساطعات عرفانی
مطالع تن من ساز محو جلوهٔ ذات	طوالع دل من کن شروق سبحانی
شوارق ازلی از دلم درخشان کن	بوارق ابدی از تنم بتابانی
مواطن ظلمم جلوه گاه موکب تو	بوطن دل من با تو در قدم رانی
امید هست مرا کز فروغ لمعهٔ خویش	رخم بدشت قیامت چو خور درخشانی
برین فسانهٔ **عاجز** ز التفات ببین	کشا بروی دلش باب ملک عرفانی

از انجا که بعض اعیان مشار الیهم بالبنان بسبب غشاوت بشری ایرادات چند بر کلام حضرت مجدد علیه الرحمة انگاشته باهتزاز نسیم توفیق ایزدی ازان رجوع آورده آن را قابل تلف انگاشتند فاما درین زمان به تمسک همان کلمات مرجوع عنها بعضی حضرات برصبح طرازی جوهر وجودش التفات نکرده زبان به بی گوهرے ذاتش کشادند و حجب نکوهش را مانع سواطع آفتاب کمالاتش گردانیدند صفای طینتش را نه دریافته اند که بچه مرتبه درخشیده است و کلام معجز نظامش را نه دانسته اند که بچه پایه رسیده اشارت پر معنیش را نه سنجیده اند که چه بلاغت دران صرف کرده و مجازات عبارتش را نه فهمیده اند تا به حقائق دران ودیعت نهاده لهذا بنده مسکین که جاده حقیقت شناسان را بپای دل پیموده است و عقده هائے غوامض عبارات شان بناخن خرد خرده دان کشوده خواست که ترشحات و مزخرفات از لوحهٔ اعتبار برانداز و جاده را این نگارستان با صفا را از خس و خاشاک بپردازد پس لعون الله و کرمه درین رساله که به **هدیه مجددیه** نامیده شد در حل غوامض کنایات مکتوبات شریف متوجه گردید و طریق را آنچنان از خارستان اشکال پاک کرد که سالکان بی سعی

[illegible]

پای فکرت بمنزل معنی تواند رسید اَللّٰهُمَّ احْفَظْنَا مِنَ الْاِشْتِغَالِ بِالْمَلَاهِیْ وَ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ

یارب دل پاک وجان آگاهم ده | آه شب وگریهٔ سحرگاهم ده
در راه خود اول ز خودم بیخود کن | انگه پی خود ز خود بخود راهم ده

مقدمه در بیان بعض امور ضروریه

امر اوّل علم حقیقت علمیست کزان به اسرار علوم شرعیه پی می برند چه این علم باطن ست مر علوم ظاهریه را و تا آنکه از آب زلال فیض الٰهی سیراب نگردند قطرهٔ ازین بکام احدی نه ریزند کار هر کس نیست که گامی درین گلشن جاوید بهار نهد یا درین بحر ناپیدا کنار غوطه زند پس فضل علوم باشد وَعَنِ الْحَسَنِ قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لِکُلِّ اٰیَةٍ ظَهْرٌ وَّ بَطْنٌ مراد این ست که برای هر آیت ظهر ثبت است که بارباب علم ظاهر از معانیش ظاهر گردد و اسرار یست که بران ارباب حقائق مطلع شوند اَخْرَجَ اَبُوْنُعَیْمٍ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ قَالَ اِنَّ الْقُرْاٰنَ اُنْزِلَ عَلٰی سَبْعَةِ اَحْرُفٍ مَا فِیْهَا حَرْفٌ اِلَّا لَهٗ ظَهْرٌ وَّ بَطْنٌ وَاِنَّ عَلِیَّ بْنَ اَبِیْ طَالِبٍ عِنْدَهٗ مِنْ عِلْمِ الظَّاهِرِ وَالْبَاطِنِ وَاَخْرَجَ الدَّیْلَمِیُّ فِیْ مُسْنَدِ الْفِرْدَوْسِ بِسَنَدٍ مُسَلْسَلٍ مِنْ طَرِیْقِ اَحْمَدَ بْنِ غَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الْوَاحِدِ بْنِ زَیْدٍ عَنِ الْحَسَنِ عَنْ حُذَیْفَةَ مَرْفُوْعًا سَاَلْتُ جِبْرَئِیْلَ عَنْ عِلْمِ الْبَاطِنِ مَا هُوَ فَقَالَ قَالَ اللّٰهُ هُوَ سِرٌّ بَیْنِیْ وَبَیْنَ اَحِبَّائِیْ

او دعتہ فی قلوبھم ہر گاہ علم باطن این چنین سرے باشد پس رفعت مایہ اش
باید سنجید تا انکہ طلب زیادتی علم باطنی از فرائض آمدہ قال اللہ تعالیٰ وقل
رب زدنی علما ابو طالب مکی رحمہ اللہ تعالیٰ در قوت القلوب بگو می فرماید
علمائے ظاہر زینت ارض و ملک ہستند و علمائی باطن زینت آسمان و ملکوت
و علمائی ظاہر اہل جرو لسان ہستند و علمائی باطن ارباب قلوب و اعیان بعضے
عارفین گویند علم ظاہر محکوم ست و علم باطن حاکم و محکوم موقوف ست تا آنکہ
حاکم در انجا آید بعضے عارفین گویند کہ چون بر علمائے ظاہر بسبب اختلاف ادلہ
مسئلہ مشکل افتد ایشان از اہل علم باطن سوال کنند زیرا کہ ایشان قریب تر اند بسوئی
توفیق و بعید تر اند از ہوا احمد بن حنبل و یحیی بن معین رح بیشتر بخدمت حضرت معروف
کرخی رح حاضری شدند با انکہ علم ظاہر ایشان بہ نسبت کرخی رح ہزاران درجہ زائد بود
از پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم از البر و الاثم سوال کردند فرمود استفت قلبک
وان افتاک المفتون یعنے مفتیین بر تاویل و ترخیص اعتماد کنند و قلبی کہ از
ایمان منور ست از اللہ تعالیٰ فتوی حاصل کند پس اگر علم قلب اصل حقیقت فقہ
نمی بود سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم سائل را از فتاوای اہل ظاہر بسوئی قلب رجوع
نمی فرمود و آن را قاضی قرار نمی داد پس علم باطن اصل علم و علم العلم باشد و عالم باطن
عالم اصل و عالم العلما باشد اگر قلب فقیہ علم باطن حاکم بر علم ظاہر نمی بود سرور عالم
صلی اللہ علیہ وسلم ہدایت بسوے علم باطن کہ علم قلوب ست نمی فرمود و قد
قال ابن مسعود رض لما مات عمر انی لاحسب انہ قد ذھب بتسعۃ اعشار
العلم قیل لہ تقول ھذا و فینا جلۃ من الصحابۃ قال لیس اعنی العلم

ف ضاء الحبیب وصف الحبیب
المرتبۃ الاسلام التوحید حضرت
کی نسبت ازانی طالب محمد بن علائی
قم الکی المتوفی ۱۰۳۲ھ
پیش ازین کی قلمی نسخہ
نسخہ قلمی ظاہر بہ پیش نہ دادم
احوالش ثبت نشد اگر مستفاد
ابو الفتح بوکرن محمد بن
احمد بن ابی الخیر المصری وفات
در بغداد ۱۰۲۱ھ
در ۱۰۲۱ھ وفات یافت
ابن مسعود رضی اللہ عنہ
گذشتہ

الَّذِیْ تُرِیْدُوْنَ وَاِنَّمَا اَعْنِیْ الْعِلْمَ بِاللّٰهِ تَعَالٰی قَالَ ابْنُ مَسْعُوْدٍ لَیْسَ الْعِلْمُ بِکَثْرَةِ الرِّوَایَةِ اِنَّمَا الْعِلْمُ الْخَشْیَةُ وَقَالَ بَعْضُهُمْ اِنَّمَا الْعِلْمُ نُوْرٌ یَقْذِفُهُ اللّٰهُ فِی الْقُلُوْبِ علمائے باطن علم باطن را بر کتاب و سنت عرض کنند زیرا که نزد اهل حقائق و ارباب ولایات در شریعت و حقیقت منافات نیست از پیشینیان بسی ارباب صدق و صفا جامع حقیقت و طریقت گذشته اند مثل جنید بغدادی و شیخ عبدالقادر جیلانی و ابن فارض و شمس الدین بساطی مالکی و علی بن وفا شاذلی و شیخ محی الدین بن عربی و شیخ شهاب الدین سهروردی و خواجه محمد پارسا نقشبندی و شیخ مجدد الف ثانی و دیگر اکابر رحمة الله علیهم که ذکر شان موجب اطناب است در حدیث وارد است اَلْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْاَنْبِیَاءِ معنایش اینست که علمای ظاهر و معارف وارث انبیا بوده اند زیرا که وراثت نبوة بر دو قسم است **اوّل** وراثت ظاهری **دوم** وراثت باطنی پس اهل شریعت صاحب علوم کسبیه ظاهریه اند و اهل حقیقت وارث علوم وهبیه باطنیه شریعت منع عبارات ظاهره است و حقیقت منع اشارات باطنه زیرا هر عبارات شرعیه مِنْ حَیْثُ الْاِشَارَاتِ احکام و معارف و حقائق بوده اند که حق تعالی جل شانه اصفیا و صدیقین را بران اطلاع داده پس از باطن عبارت اشارت لائح شود نه از ظاهر عبارت در حدیث وارد است فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَی الْعَابِدِ کَفَضْلِیْ عَلٰی اُمَّتِیْ درین حدیث مراد از علم علم بیع و شراء و طلاق و عتاق و غیره نیست بلکه علم بالله تعالی و قوت یقین است امام شافعی با وصف جلالت و رتبت با شیبان راعی می نشست و از و مسائل می پرسید از امام شافعی پرسیدند که مثل شما از ین بدوی سوال کند امام فرمود هٰذَا اَوْفٰی لِمَا عَلِمْنَاهُ شیبان بدوی رضی الله عنه اُمّی بود و چون از اُمّی مثل شافعی امام الائمه سوال کند پس عظمت شان ائمه اهل تصوف مگر نیست

ملا جامی امام شافعی و شیبان راعی

ابن تیمیه حنبلی انکار این اجماع دارد و می گوید که شیبان بعهد شافعی نبود مگر این انکار قابل اعتداد نیست زیرا که ائمه اسلام مثل قشیری و ابن جوزی قائل باجماع بوده اند چنانچه ابن جوزی نقل کرده که امام احمد و شافعی بر شیبان گذشتند امام احمد گفت که ازین راعی سوالی می کنم ببینم چه جواب میدهد شافعی منع کرد امام احمد باز نیامد و پرسید که اگر شخصی چار رکعت نماز بگزارد دو در سجدات اربعه سهو کند پس کدام امر اورا لازم می شود شیبان گفت بر مذهب من یا بر مذهب ایشان امام احمد گفت که این هر دو یک مذهب بوده اند شیبان گفت که نزد شما لازم ست که دو رکعت نماز گذارد و سجده سهو کند و نزد من این شخصیست که قلب او غافل ست بر و واجب ست که قلب خود را عقاب کند تا مرتکب این غفلت نشود امام احمد پرسید که اگر کسی مالک چهل گوسفند گردید و بروی حیال گذشت پس چه کند شیبان فرمود که نزد شما بر یک گوسفند لازم آید و نزد من بنده با وجود مالک نهار مالک کدامی شئی می شود از استماع این کلام امام احمد از هوش رفت هرگاه به هوش آمد امام احمد و امام شافعی راه خود گرفتند ائمه مجتهدین مثل شافعی وغیره برین معنی اعتراف دارند که علمای باطن را بر علمای ظاهر فضل ست **امر دوم** تابعین رضی الله عنهم چنانکه جمله علوم را از صحابه آموختند و فنون را به تبع تابعین تعلیم کردند همچنان علم زهد و معامله و احوال و اجتهاد و عبادت را حسن بصری و مالک بن دینار و ثابت بنانی و مطرف بن عبد الله و اویس قرنی و ربیع بن خیثم رحمهم الله از ائمه زهد و عبادت و حفاظ طریق معامله بودند حسن بصری رح امام الائمه بود و بر و علوم اختصاص و خصوص و محبت غالب بود و بر مذهب تصوف باشارات و عبارات شاهد بود و برای علم باطن و تصوف و نسک اصحاب خاص داشت مثل عبد الواحد بن زید و مالک بن دینار وغیره بعد حسن بصری و علوم خصوص و محبت و وجود و صفائی انوکار و علوم

امر دوم در بیان اضعف طریق تصوف و ذکر رفات و رواج این علم

اسرار و استاد عبدالواحد بن زید بر دیگران گوئی سبقت ربود و عتبة الغلام و رباح قیسی
و حبان حریری و موسی الاسبح و احمد بن عطاء الهجمی و غیره متصوفین و نساک اقتداش
فرمودند ازین بزرگواران در علوم محبت و تصوف اخبار و حکایات بر زبانها مشهور و معروف
است بعد عبدالواحد بن زید احمد بن عطاء الهجمی بر مسند تصوف نشست و استاذ این فن
گردید و در احوال و تصوف تکلم فرمود و در بیجم خانقاهی وقف کرد که در متعبدین و مریدین منقطعین
عن الدنیا گرد آمدند و مذهب تصوف مذهب متفرد بر سومه و احواله و حقائقه و ظاهره و باطنه
گردید و طرق تصوف از طرق دیگر علوم و مرسومات متمائن گشت پس متصوفین در جمیع هم
و افراد توحید و معامله و اسرار و حضور و اذکار و شواهد و انوار و وجود تکلم فرمودند پس
مذهب تصوف از وقت تابعین رواج یافت و مریدین آن را دست بدست گرفتند و در صدر
ترویج و انتقاد شدند پس حقائق تصوف طبقة بعد طبقة و عصراً بعد عصر و وقتاً بعد وقت
هل من مزید در امصار و دیار رواج کلی یافت بعد احمد بن عطاء احمد بن عثمان بر سجاده
تصوف نشست متصوفین و نساک دست بیعت و اتباع دادند احمد بن عثمان از احمد بن
عطاء در حسن عبارت و رقت معنی گوئی سبقت ربود و ذات مقدس خود را به مذهب
تصوف نصب کرد و مکانی که خانقاه گویندش بر مریدین وقف کرد و بر ایشان مذهب تصوف
بیان می فرمود خلیفه بمقصم حضرت ایشان را طلب داشت تا بخلق قرآن زبان کشاید مگر حضرت
ایشان انکار فرمودند پس به بغداد محبوس کرد او با احمد بن حنبل و ابی یعقوب بویطی در حبس بود
در زمان احمد بن عثمان در بصره جماعتی از متصوفین بودند مثل حمویه و ابی بکر عطشی و ابی عبدالله
الجمال و غیره که خود را عثمانیه می گویانیدند نسبة الی العثمان و ابو حاتم عطار در بصره در آن وقت
و بعد ایشان بوده و در عبارت تصوف و اشارت توحید کلام حسن بر زبان می آورد و منقرد بود

عبدالواحد بن زید متوفی سنه ۱۷۷ هجری
حسن البصری متوفی سنه ۱۱۰ هجری
حبیب العجمی متوفی سنه ۱۲۰ هجری
داود الطائی متوفی سنه ۱۶۰ هجری
معروف الکرخی متوفی سنه ۲۰۰ هجری
سری السقطی متوفی سنه ۲۵۳ هجری
جنید البغدادی متوفی سنه ۲۹۷ هجری
ابوبکر الشبلی متوفی سنه ۳۳۴ هجری
ابوالحسین النوری متوفی سنه ۲۹۵ هجری
ابوعبدالله المغربی متوفی سنه ۳۷۵ هجری
ابوعلی الرودباری متوفی سنه ۳۲۲ هجری
ابوالقاسم النصرآبادی متوفی سنه ۳۶۷ هجری
ابوعلی الدقاق متوفی سنه ۴۰۵ هجری
ابوالقاسم القشیری متوفی سنه ۴۶۵ هجری
ابوسعید ابوالخیر متوفی سنه ۴۴۰ هجری
ابوالحسن الخرقانی متوفی سنه ۴۲۵ هجری
ابوعلی الفارمدی متوفی سنه ۴۷۷ هجری
یوسف الهمدانی متوفی سنه ۵۳۵ هجری
عبدالخالق الغجدوانی متوفی سنه ۵۷۵ هجری
ابوالحسن الخرقانی متوفی سنه ۶۱۵ هجری
احمد الغزالی متوفی سنه ۵۲۰ هجری
عین القضاة الهمدانی متوفی سنه ۵۲۵ هجری
شیخ شهاب الدین السهروردی متوفی سنه ۵۸۷ هجری
شیخ نجم الدین الکبری متوفی سنه ۶۱۸ هجری
شیخ فرید الدین العطار متوفی سنه ۶۲۷ هجری
شیخ سعدی الشیرازی متوفی سنه ۶۹۱ هجری
شیخ محمود الشبستری متوفی سنه ۷۲۰ هجری
شیخ اوحدی الاصفهانی متوفی سنه ۷۳۸ هجری
شیخ عبدالرحمن الجامی متوفی سنه ۸۹۸ هجری

مَنْ ذَكَرَ نِعْمَةَ اللهِ وَقَدِيمَ مِنَّتِهِ نَسِيَ عَمَلَهُ وَمَنْ ذَكَرَ اللهَ

هر که یاد کند الله تعالی و منت های سابقهٔ او را یاد کند عمل خود را فراموش کند و هر که الله تعالی را

نَسِيَ نَفْسَهُ وَيَخْوَانَدْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ

یاد کند نفس خود را فراموش کند ای اهل کتاب بیایید بسوی کلمه که میان

بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللهَ بعد از حمد و ثنا بر ارباب بصیرت پوشیده نماند که هر که خدای تعالی را

+ + + +

که در حسن کلام و تصوف و تعبد ید طولانی داشت درین وقت سری سقطی و اسحاق

لبان و حداد کبیر و ابو حمزه بغدادی و حارث بن اسد المحاسبی و احمد بن مسروق

و ابو الحسن نوری و ابن ابی الورد و نصر بن رجا و حسن بن المثنی و احمد بن عمرو بن ابی عاصم

و شماخی و بن حثیمه رحمهم الله بودند که هر یکی از ایشان در سماء تصوف آفتابی بود

و بسبب صحت مذهب و حقائق تصوف قبولیتی در خاص و عام می داشتند و جنید

بن محمد رح درین وقت از مریدین به مجالس حسن موسوی رح بود بعد موسوی ابو حمزه

که از شاگردان حسن موسوی بود و موسوی ابو حمزه را استاد می گفت ابو حمزه مقبول و

معروف در تصوف بود و او را حلقه در جامع بود که در آن متصوفین جمع می شدند و

اهل این مذاهب بگرد می آمدند و با ابو حمزه را امام بن حنبل در مسالت باین طور خطاب

می کرد یا صوفی ما تقول فی مسئلة کذا و کذا اکمال

تصوف و غرائب امور درین وقت بشر بن حارث و معروف کرخی و سری سقطی

و محمد بن منصور طوسی و حسن موسوی را بود در سر گاه ابو حمزه در جامع نشست در مجلس

او حارث بن اسد محاسبی و احمد بن مسروق و جنید بن محمد و غیره رحمهم الله

جمع می شدند و تصوف در کمال بود و ابو حمزه در ربط علوم معارف از استاد
خود که حسن سوجی بود قدمی بیش داشت بعد وفات ابو حمزه ابو القاسم
جنید بن محمد رح در جامع بجایش نشست تمامی متصوفین در طلقهٔ اتباعش در آمدند
کلامش اجمع و اعرف و احسن از کلام استاد و استاد استادش بود و بر
اقران خود گوئی سبقت بود معاصرین بر امامت و جلالت او در فن تصوف
سر نهادند درین وقت بر صوفیه از دست فرقه طاغیه که قصه اش
طویل است جفی رفت تا آنکه گروهی از متصوفین محبوس گردیدند این سانحه در
سنه ۲۶۴ هجری اتفاق افتاد درین فتنه مخنتی عظیم بر اصحاب بشر بن الحارث
و معروف کرخی و سری سقطی و غیره افتاد چون فتنه فرو نشست جنید بن
محمد زینت ده مسند مذاکره مذهب تصوف گردید بقیه مشائخ پروانه وار
گردش جمع آمدند مثل ابی العباس بن مسروق و اسمعیل بن نجراسکری و موسی الخفاف
و ابی جعفر الحائک و ابراهیم الفناء و ابی جعفر بن مذهب و ابی محمد الحریری و ابی
احمد القلانسی و یعقوب الزیات و ابی العباس بن عطاء و غیرهم رحمهم الله تعالیٰ
افصح مشائخین در علم تصوف بودند و در صفائی احوال و توحید و مواجید و مواید و مشاهد
و حضور کلام کردند و در علوم خود اشارات نغز وضع کردند تا بجز ایشان کسی دیگر
نه شناسد حقائق تصوف از ناهل محفوظ ماند این وقت سری دنیا از ائمه متصوفین
و مشائخ کبری مصدر بود و آفتاب علم تصوف بر دائره نصف النهار تابان بود
طالبین در اکتساب بتجرد و اخلاص و توکل و زهد و صبر و اجتهاد فی الخدمة
و المحبة جهد بلیغ می کردند هر گاه بایشان در معرفت بحقائق تصوف ملکه تام حاصل شد

واضح رموز غدر گردد

اشارات دقیق در توحید و معرفت بیان فرمودند تا آنکه در غرائب علوم تصوف یکے بر دیگرے مے افزود و در اندک زمان علم تصوف به رموز و اشارات مثل سائر علوم بلکه ادق و اخفی و اعز از آن گردید و این علم مخصوص متصوفین گشت پس ایشان در جمع و تفریق و فرق اول و فرق ثانی و فنا و بقا و صحو و سکر و مشاهده و حضور و مراقبه و خفا و کشف و موارید و مواجید و شواهد و طوالع و احوال کثیره که متعلق بمعانی قلوب و اسباب غیوب ست کتب و رسائل مدون فرمودند و این علم در بلاد و امصار شائع گشت و کثرت جماعت مشائخ تصوف گردید و مکاتبات و رسائل میان عارفین تحریر یافتند و هر یکی از ایشان بر دیگرے در تفوق باظهار دقائق اشارات تصوف جهد بلیغ می فرمود تا آنکه العهد فیض مهد جنید بن محمد شرقا و غربا و جنوبا و شمالا از انوار تصوف منور گردید تقریبا تا سنه ۳۰۰ هجری کره بسیط رشک مطالع شمس بود مگر چون هر کمالی را زوالی است اکثری از مشائخ قبل و بعد سنه مذکور بسیر روضه رضوان تشریف فرما شدند ❖

امر سوم علمای باطن که ایشان را حق تعالی جل شانه بر حقائق معارف و حکم اطلاع داده گاهی تصنیفی کنند که بر ستر بعض مقاماتش سوای اهل باطن هیچ یکے از اهل ظاهر نرسد چه در ظاهر عبارتش اشکالات و رموز مغلقه باشد که بجز ناخن علمای باطن دیگرے آنرا نه کشاید مثل غنیة الطالبین و بعض قصائد حضرت سیدنا شیخ عبد القادر جیلانی رح و مصنفات شیخ محی الدین بن عربی و ابن فارض و ابن سبعین و ابن جلاد عفیف تلمسانی و مهلکات احیاء غزالی و منقذ و نفخ و تسویه و مضنونه علی غیر اهلها و خفیة علی اهلها و مضنونة علی اهلها و معراج السالکین

از رسائل غزالی و آداب المریدین شیخ نجیب الدین سهروردی و قوت القلوب
ابی طالب مکی و بعض مکتوبات جلد ثالث حضرت مجدد الف ثانی و دیگر ائمه سلوک رح
امام شعرانی در الیواقیت والجواهر این بیان را بکمال وضاحت نگاشته چنانچه
از شیخ محی الدین عربی نقل می کند اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ اللّٰهِ لَمْ یَضَعُوا الْاِشَارَاتِ
الَّتِی اصْطَلَحُوا عَلَیْهَا فِیمَا بَیْنَهُمْ لِاَنْفُسِهِمْ فَاِنَّهُمْ یَعْلَمُونَ
الْحَقَّ الصَّرِیحَ فِی ذٰلِکَ وَاِنَّمَا وَضَعُوهَا مَنْعًا لِلْغَیْرِ خِیلَ
بَیْنَهُمْ حَتّٰی لَا یَعْرِفَ مَا فِیهِ شَفَقَةً عَلَیْهِ اَنْ یَسْمَعَ شَیْئًا لَمْ یَصِلْ
اِلَیْهِ فَیُنْکِرَهُ عَلٰی اَهْلِ اللّٰهِ فَیُعَاقَبُ بِجَرِیمَتِهِ فَلَا یَنَالُهُ
بَعْدَ ذٰلِکَ اَحَدٌ اَطْرَفَهُ اَنِیَّتُ کہ ہر کہ در زمرۂ صوفیہ نشستہ محنتی می کشد بران
اصطلاحات خود بخود بداہۃ مکشوف می گردد حتی کَاَنَّهُ الْوَاضِعُ لِذٰلِکَ الْاِصْطِلَاحِ

ہر اہل ہر صفتی را و ارباب ہر صناعتے را یکدیگر اندر جریان اسرار خود عبارات ست و کلماتیکہ بجز ایشان معنی
آن ندانند و مراد از وضع آن عبارات دو چیز باشد یکی حسن تفہیم و تسہیل غوامض تا بفہم مبتدی نزدیک تر باشد دیگر کتمان
سر از کسانیکہ اہل آن علم نباشند دلائل آن واضح ست چنانکہ اہل لغت مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فعل ماضی و مستقبل صحیح و معتل
اجوف و لفیف و ناقص و انچہ بدان ماند و اہل نحو مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون رفع و نصب و جر و فتح و خفض و جزم و جر و
مصروف و غیر مصروف و انچہ بدین ماند و اہل عروض مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون بحور و دوائر و سبب و وتد و فاصلہ و انچہ بدین ماند و محاسبان
مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون فرد و زوج و ضرب و قسمت و کسب و جذر و اضافت و تضعیف و تنصیف جمع و تفریق و انچہ بدین ماند و فقہا
مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون علت و معلول و قیاس و اجتہاد و دفع و الزام و انچہ بدین ماند و محدثان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون مسند
و مرسل و احاد و متواتر و جرح و تعدیل و انچہ بدین ماند و متکلمان نیز مخصوص اند بعبارات موضوع خود چون عرض و جوہر و کل معجز و جسم و حدث و تحیز
و توالی و انچہ بدین ماند پس این طائفہ را نیز الفاظ موضوعہ ست مر ظہور سخن خود را تا ماند طریقت خود بدان متصرف کنند و از اکہ خواہند

تصفیہ خود دیدہ باشند و از انکہ خواہند پوشیدہ باشند ۱۲

۷ الیواقیت والجواہر فی بیان عقائد الاکابر مصنفہ عبد الوہاب بن احمد بن علی شعرانی
۸ شیخ محی الدین بن علی بن محمد بن عربی حاتمی طائی اندلسی متوفی ۶۳۸ھ
۹ شیخ نجیب الدین ابو النجیب عبد القاہر بن عبد اللہ سہروردی متوفی ۵۶۳ھ
۱۰ شیخ ابو طالب محمد بن علی بن عطیہ حارثی مکی متوفی ۳۸۶ھ
۱۱ شیخ احمد فاروقی سرہندی متوفی ۱۰۳۴ھ
۱۲ شیخ ابو حامد محمد بن محمد غزالی طوسی متوفی ۵۰۵ھ
۱۳ شیخ ابو القاسم عبد الکریم بن ہوازن قشیری متوفی ۴۶۵ھ
۱۴ شیخ ابو بکر محمد بن اسحاق کلابادی بخاری متوفی ۳۸۰ھ
۱۵ شیخ ابو نصر عبد اللہ بن علی سراج طوسی متوفی ۳۷۸ھ
۱۶ شیخ ابو الحسن علی بن عثمان ہجویری متوفی ۴۶۵ھ
۱۷ شیخ ابو الحسن علی بن اسماعیل اشعری متوفی ۳۲۴ھ
۱۸ شیخ ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب ماوردی متوفی ۴۵۰ھ
۱۹ شیخ ابو الحسن علی بن ابی علی بن محمد آمدی متوفی ۶۳۱ھ
۲۰ شیخ ابو الحسن علی بن اسماعیل بن ابی بشر اشعری متوفی ۳۲۴ھ
۲۱ شیخ ابو الحسن علی بن عثمان ہجویری متوفی ۴۶۵ھ
۲۲ شیخ ابو الحسن علی بن محمد بن حبیب ماوردی متوفی ۴۵۰ھ
۲۳ شیخ ابو الحسن علی بن ابی علی بن محمد آمدی متوفی ۶۳۱ھ

بخلاف دیگر علوم مثل نحو و منطق و حکمت که بدون زحمت تعلیم و تعلم عبور بر اصطلاحات آن امکانے ندارد اگر اهل انکار از جاده حسد برآیند و طریق اهل الله برگزینند این انکار و حسد دور شود و همان اصطلاح بر زبان حال و مقال ایشان جاری گردد که بر زبان این طائفه جاری ست آنچه این قوم می گویند همه از تعلیم الهی ست که بر قلوب شان از مبدء فیاض مطابق شریعت می ریزد حق جل شانه افزاید علّم الانسان ما لم یعلم کسانیکه زهد را گذاشته مدار علم بر ظاهر حال داشته اند در ایشان استعداد این معنی نیست که از مبدء فیاض اکتساب انوار علوم نمایند فکر هر کس بقدر همت اوست **اشتباه** اگر علوم صوفیه مقصود می بود پس ائمه مجتهدین درین باب توجه می کردند لیکن از ائمه مجتهدین هیچ یکے در تصوف رساله نه نگاشته **انتباه** ائمه مجتهدین بوجوه التفات باشاعت علم تصوف نکردند **اول** امراض قلوب در زمن ائمه شائع نشده بود تا ضرورت بیان طرق علاج داعی باشد چون ریا و حسد و کبر و عجب و غل و حقد ظاهر شد درین باب رسائل مستقله مدون کرده شد **دوم** ائمه مجتهدین بامر عظیم متوجه بودند ازان فرصتی نیافتند تا بامرے دیگر متوجه شوند همچون جمع ادله شریعت و بیان ناسخ و منسوخ و مفصل و مجمل و تمهید قواعد تا مردم بآن متوجه شوند اگر قواعد شریعت که آنرا مجتهدین ممهد کردند نمی بود کسے اعمال ظاهره و باطنه را نمی شناخت پس اشتغال ائمه مجتهدین باین سوا هم بود به نسبت تالیف رسائل بعلم تصوف **اشتباه** صوفیه بظاهر کتاب و سنت چرا متوجه نشدند آیا این امر ایشان را کافی نه بود **انتباه** چون صوفیه صافیه بتحصیل علم باطن پرداختند لهذا توجه این طائفه

اشتباه اگر علوم صوفیه مقصود می بود پس ائمه مجتهدین درین باب توجه می کردند

صوفیه بر ظاهر کتاب و سنت

بباطن کتاب وسنت گردید ۵ هر کسے را بهر کارے ساختند ۵ میل او در خاطرش انداختند ۵ مگر شریعت وحقیقت باهم مثل شیر وشکر ند ۵ فَحَقِيقَةٌ بِلَا شَرِيعَةٍ بَاطِلَةٌ وَشَرِيعَةٌ بِلَا حَقِيقَةٍ عَاطِلَةٌ يَعْنِي نَاقِصَةٌ **اشتباه** چرا نوم رمزها گفتند که ورائے ارباب تصوف کسی نه فهمد تا آنکه از ایشان نه شنود و چرا مطالب را بعبارات واضح بیان نه کردند **اشتباه** برائے رفق خلق ومقتضائے رحمت وشفقت بر ایشان چه فهم ظاهر پرستان بآن نرسد از نجاست که حسن بصری وجنید وشبلی علیهم الرحمة علم توحید بر ملا نمی گفتند بلکه در خانه بسته پیش کسانیکه در ایشان اهلیت ولیاقت مے یافتند بیان می فرمودند تا آنکه قلب صافی از کدورت بود ودران میل شهوات اثام نباشد زیرا این مدارک در وگنجد لیکن چون سنت برین جاری ست وتجربه در آمده که ۵ كُلُّ عِلْمٍ لَيْسَ فِي الْقِرْطَاسِ ضَاعَ اهل تصوف بتدوین آن متوجه شدند وبعض امور را برمز گزاشتند تا نااهل بسبب تصور فهم از جاده اعتدال برنگردد اگر صاف صاف بیان می شد در مسائل نامضه اهل اسه نااهلان خوض می کردند وبسبب نااهلی خود گمراه می شدند ودیگران را در ورطه ضلالت می افگندند حضرت امام زین العابدین رحمة الله علیه فرماید ۵

اِنِّي لَاَكْتُمُ مِنْ عِلْمِ جَوَاهِرَهُ	كَيْلَا يَرَى ذَا الْجَهْلِ فَيْقَتُنَا
وَقَدْ تَقَدَّمَ فِي هٰذَا اَبُو الْحَسَنِ	اِلَى الْحُسَيْنِ وَوَصّٰى قَبْلَهُ الْحَسَنَا
يَا رُبَّ جَوْهَرِ عِلْمٍ لَوْ اَبُوحُ بِهِ	لَقِيلَ لِي اَنْتَ مِمَّنْ يَعْبُدُ الْوَثَنَا
وَلَاسْتَحَلَّ رِجَالٌ مُسْلِمُونَ دَمِي	يَرَوْنَ اَقْبَحَ مَا يَاتُونَهُ حَسَنَا

شیخ عبدالقادر جیلانی رح فرماید ؎

فِی بَاطِنِی مِن نُورِکُم مَالَو بَدَا	اَفْتَی بِسَفْکِ دَمِی الَّذِی لَا یَعْلَم
لَو اَنَّنِی اَبْدِی سَرَائِرَ وَدِّکُم	قَالُوا الْعَوَاذِلُ لَیْسَ هٰذَا مُسْلِم

امر چهارم هر ولی را اظهار کرامت ضرور نیست فرق درمیان معجزه و کرامت آنست که نبی را واجب ست تا معجزه را ظاهر فرماید و هر ولی ضرور ست که کرامت را مخفی و مستتر دارد مگر بوقت ضرورت یا اذن یا حال غالب که در و اختیار نباشد یا برای تقویهٔ یقین بعض مریدین وغیره امور حضرت شیخ عبدالرشید جونپوری قدس سره در رساله محکم مربوط فرموده که اصل کرامت و اعظم آنخالذت گرفتن است باطاعت در خلوت و از جمله کرامات ست رعایت انفاس مع الله تا بغفلت نگزارد و از انجمله راضی ماندن از خدا در هر حال و از انجمله اطلاع بر عیوب جسمیه و روحانیه و معنویه هر یک ازین مذکور کرامات خاصه ست مگر کشف حسی چنانکه دیدن مکانها و شهرها بعید المسافت که این از برای خلق ست بدانکه کرامتی که عطا می کند الله تعالی اهل احوال را بسیار اند لکن ضابطه که جامع کل باشد این ست کسی که خرق عادت نفس خود کند از ان چیزها که نفوس خلق بران معتاد ست خرق کند الله تعالی او را عادت خود مشتمل آنکه در کون ست و این را در عامه کرامت می نامند و اما خواص پس کرامت عنایت الهی را می گویند که موجب استقامت بر احوال سنیه و اعمال صالحه باشد و ازین خوارق که عالم آن را کرامت نامند مردان خدا ننگ می کنند از برای آنکه اهل استدراج اندران مشارکت دارند و از انکه عارف بقدرے که حظوظ دردنیا می یابد در آخرت محروم می ماند مگر آنکه مقرون باشد با و بثبات

یا آنکه خارق زائد ست ناقص نمیکند حظ اقرب را آن هنگام او را کرامت نامند انتهی
بهر حال خرق عادات از لوازم ولایت نیست بعضی مردان اولیاء الله اند و مقربان
درگاه و خرق عادات از ایشان ظاهر نشده چنانکه از اکثر اصحاب رسول الله صلی الله
علیه وسلم خرق عادت مروی نیست حال آنکه ادنی اصحاب از دیگر اولیا الله
افضل اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیا بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه
فضل عبارت ست از کثرت ثواب و خوارق از خطوظ ست نه از ثواب نیست مگر
عبادت و قرب الٰهی و لهذا محدثین کرامات اصحاب را و مناقب را کرنه کرده اند بلکه کرامات
را بابی علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات و خرق عادات در[1] جوگیان هم می باشد

[1] اند درین معنی حکایتی آرند از ابراهیم خواص رحمة الله علیه و آن سخت اند خور بود اینجا ابراهیم گفت من بیابانیه فرود رفتم
بر تجرید بر حکم عادت خود چون لختے بگشتم یکے از گوشهٔ برخاست و از من صحبت خواست اندروی نگاه کردم از و میدانی
ربخی بدل من باز آمد گفتم این چه شاید بود در اگفت یا ابراهیم رنجه دل مکو که من یکی از مضاهای ام و صابیان ایشان کار از اقصای
بلاد روم آمده ام بامید صحبت تو گفتا چون بدانستم که بیگانه است دلم بر آسود و طریق صحبت و گزاردن حق وی بر من آسان تر گشت گفتم با
راهب النصاری با من طعام و شراب نیست در سر سم تر اندرین بادیه پیچ رسد گفت یا ابراهیم چندین با نگ مزن اندر عالم و تو نه توشه اندوخته طعام و
شراب میخوری گفتا اگر عجب داشتم از ان امتحان و بعضی تحقیق قبول کردم مر تجربت را اندر هوای خود بچه چالست چون نیمه شب شد بلند بر بقیتم تنگی مارا
دریافت دی با ایستاد و گفت یا ابراهیم چندین طبل تو اندر گردجهان می زنند بیار تا چه داری انگه تا چه بهاء برین درگاه کرا طاقت ماند انفشگی
گفتا من سر بر زمین نهادم و گفتم بارخدایا ترا پرسش این کار فرستاد اگر ان کردی تا اندرین عین بیگانگی من نظر و نظر نیکوست چه باشد که
ظن کا فری بر من دوا کنی گفتا چون سر بر آوردم طبقے دیدم دو قرص و دو کاسه شربت آب برآن نهاده بخوردم و انا نبا بر بقیتم چون بعد روز
دیگر بر آمد با خود گفتم که من این ترسا را تجربه کنم تا دل خود بمیند پیش از انکه وی چیزی دیگر را امتحان کند با من معارضه کند گفتم با راهب
النصاری بیا که امروز نوبت تست تا چه داری از ثمرهٔ مجاهده وی نیز سر بر زمین نهاد و چیزی گفت طبقی پدید آمد چهار قرص چهار کاسه
شربت آب بروی نهاده من ازان سخت عجب داشتم و رنجه دل شدم و اندر دگا خود امید گشتم و با خود گفتم که من این نخورم که این از بهر کافرے
پدید آمده هست معونتی وی باشد من این کی خورم با من گفت یا ابراهیم بخور گفتم نخورم گفتا چرا گفتم از انچه اهل این نعمتی و این از جنس حال تو
نیست و من اندکار تو متحیر م اگر این را بر کرامت حمل کنم بر کافر کرامت روا نباشد و اگر گویم معونت ست تو دعوی راستهبت انند با من گفت
یا ابراهیم بخور و بشارت ترا بده پیغمبر کی با سلام من اشهدان لا الٰه الا الله و اشهدان محمدا عبده و رسوله و دیگر آنکه مرا
بنزدیک عزوجل خطری بزرگ ست گفتم چرا گفت از انچه مارا از این جنس هیچ چیز نباشد من از شرم تو سر بر زمین نهادم و گفتم بارخدایا اگر

خوش گفت آنکه گفت

ز ابلیس لعین بے شهادت — شود پیدا هزاران خرق عادت
گه از دیوارت آید گاه از بام — گهی بر دل نشیند گه بر اندام
کرامات تو اندر حق پرستی ست — جز آن کبر و ریا و عجب مستی ست
کرامات تو گرد خود نمائی ست — تو فرعونی و این دعوی خدائی ست
همه روئی تو در خلق ست زنهار — تمن خود را درین علت گرفتار

حضرت مخدوم الملک بهاری رح در مکتوب هشتم می فرماید کسے که او را محل ولایت باشد با کرامت آرام نگیرد و خود را اهل کرامت نشناسد از بهر آنکه ضدانند هر دو چیز و هر چیز که ضد بین باشد روا نباشد که حکم این یکے حکم آن دیگرے باشد تحقیق ضدیت را بزرگان بکرامات بدین چشم نگرند و یکے از ایشان گفته ست که بت اندر عالم بسیار ست یکی از بتان کرامت ست تا کافران بدین بت تعلق کنند اعدا باشند چون از بت تبرا کنند اولیا گردند بت عارفان را کرامات ست اگر با کرامات بیارایند محجوب و معزول گردند و اگر از کرامات تبرا کنند مقرب گردند و موصول گردند عزیزے گفته ست **قطعه**

زاهدان را جنت الفردوس باید زنگاه — عاشقان را لذت اندر قعر زندان و بس
لطف او را عام و خاص و نیک و بد یابند راه — قهر او را پیش فتن کار مردان ست و بس

از اینجاست که چون خدائے عزوجل مر ایشان را چیزے از کرامات پدید آرد اندر دل ایشان خضوع و خشوع زیاده گردد و ذل و تواضع بیش ازان باشد که بود و ترس و خوف زیاده ازان گردد که بود سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس الله سره العزیز

طالبین راه حق را خصوصاً
بینوای بیبری مخدوم الملک را بهت
و فقاره در خصوص (دریافت)
نایابی اکثر حضرت مخدوم را
شرح بعض مقالاتش
نموده اند و خود ایشان
مطالب شرح از
است غیر از
از مقالات بیشتر
از فرمایشات بیشتر از او
بیرون ست او در پرسش
نجیب الدین فردوسی
بلند الاقبال جانان
بلخی ثم دهلوی
۱۲ × ۱۲ ×

در سفر خویش بر لب آبے رسیده که کشتی نداشت در خاطرش گزشت که اگر کشتی چون گزرم در حال راهبی در میان آب پدید آمد فریاد برآورد که المکر المکر و بازگشت و اینجا سر نیست لطیف و آن آنست که صحت ولایت متعلق ست باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک و اخذ ننداند و اقبال و اعراض مخالف یکدیگر اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بران اعتماد کرد از مکر م اعراض نمود و بغیر دوست اقبال کرد و لا ولا یدمع الاعراض ولایت باعراض هرگز نبود در مکتوب دهم مذکورست و معجزه اظهار شرطست و در کرامت کتمان شرطست دیگر آنکه بدانند که این معجزات ست و پیش از آمدن خبر دهند از معجزات اما اولیا ندانند که این کرامات ست و از رفتن کرامات خبر ندارند و پیش از آمدن کرامات خبر ندهند و این همان اصل ست که ولی را محل ولایت ثابت نگردد تا خویشتن را کمترین همه خلق نداند چون خویشتن را چنین داند او را دعوی کرامت کی بود و چون دعوی نباشد از آمدن و رفتن کرامت چه خبر دارد و گفته اند هر کرا از حق جز حق چیزے باید او را مقام ولایت نیست چون دعوی کرامت کند از دوست غیر دوست خواست پس این نفی ولایت باشد نه ثبوت ولایت باز در همان مکتوب می فرماید اما اتفاق کرده اند مشائخ این طائفه و جمله اهل سنت و جماعت بر انکه روا باشد که فعلی تا قض عادت مانند معجزهٔ انبیا و کرامات اولیا پدید آید بر دست کافرے و کسے را اندر کذب وی شک نیفتد و این چنان بود که فرعون چهار صد سال عمر یافت که وے را اندران میان هیچ بیماری نبود و آب از پس وے ببالا رسید و چون او بایستاد آب

۱۲ کرامات بیست است از تراوف نقض عادت مخالفت و ایشان حال بمعجزات و کرامات و اظهار آیات کرامات بعضی از مقربان درگاه ازدحام کنند بر اظهار معجزات پیغمبر علیه السلام ۱۲

بایستاد و چون او برفت آب برفت و هیچ عاقل را اینجا شبهه نیفتد در آنکه او دعوی
خدائی می کرد زیرا که همه عقلا متفق و مقرند که خداوند جسم و جوهر و خورنده و خسپنده
و رونده و آینده و گوشت و پوست نیست و اگر چنین افعال ناقض بروی بسیار
پدید آمدی هیچ عاقل را بر کذب دعوی او شک نبودی و شبهه نیفتادی
زیرا که اگر چنین چیز از خلاف عادت که بروی پدید آمد کسی را شبهه خواهد افکند
هزار چیز ظاهر که بروی پدید آمده است شاهد است بر کذابی وی آن شبهه را
دفع کند و مانند این را حضرت رسالت صلی الله علیه وسلم که سرصادقانست
خبر داده است که اندر آخر الزمان دجّال خواهد آمد و دعوی خدائی خواهد کرد و کوه
آتش بهشت یکی بر راست وی و یکی بر چپ وی می رود این کوه که بر راست بود
جایگاه نعیم بود و آنکه بر چپ وی بود جایگاه عذاب بود گوید این بهشت و آن
دوزخ هر که بمن ایمان بیارد او را اندرین بهشت اندازم و هر که بمن ایمان نیارد او را
اندرین دوزخ اندازم و حق تعالی بدست وی یکی را بمیراند و یکی را بزیاند
این همه که یاد کردیم مانند معجزه و کرامات ست و حق تعالی همه مردمان را بداند
از بهر آنکه اینجا شبهه نیفتد که هر که هست داند که هر که بر خر نشیند خدائی نبود و او عور
خدائی نبود و خورنده و خسپنده خدائی نبود پس این استدراج و مکر نبود و معنی استدراج
آن بود که ایشان هر چند بی حرمتی کنند ایشان را با آسانی و برادگزارد تا در
بی حرمتی و تمردی خویش هلاک شوند چنانکه با فرعون کرد اگر مرا در آب روان
نکردی او دعوی خدائی باز گشتی و معنی مکر آن باشد که نجات نماید و هلاک آرد
و عز نماید ذل آرد و هدی نماید و ضلال آرد با اعدا این صفت باشد یعنی هر که که دشمن را

چیزے ازین معنی بہند ہمہ استدراج و مکر باشد پس این سہ گونہ از انبیا را دہند و اولیا را دہند و اعدا را دہند اما انبیا را معجزات باشد و اولیا را کرامات باشد و اعدا را مکر و استدراج باشد باز درہمین مکتوب تحریر می فرمایند تا یکے از مشائخ چنین گفتہ است رحمہ اللہ علیہ کہ بت اندر عالم بسیار ست یکی از بتان این طائفہ کرامات ست تا کافران را بابت تعلق بود اعدا باشند چون از بت روے گردانند و تبرا کنند اولیا گردند ہمچنین بت عارفان کرامات ست اگر با کرامات سکون گیرند محجوب گردند و اگر از کرامات اعراض نمایند و تبرا کنند مقرب و مکشوف گردند ؎

ہرگز نشود اے بت بگزیدہ من	مہرت زدل و خیالت از دیدۂ من
گر از پس مرگ من بجوئے یابی	آن ذوق در استخوان بوسیدۂ من

و این سر آنست کہ در مکتوب بے تحریر افتادہ است کہ صحت ولایت متعلق باعراض از غیر دوست و ترک ما دون الحبیب و ترک مواخذ ہر دو ضد اند چون بکرامات اقبال کرد و کرامات دید و بر کرامات اعتماد کرد از دوست اعراض کرد و غیر دوست اقبال نمود وَلَا بَقَاءَ لِلْوَلَايَةِ مَعَ الْإِعْرَاضِ عَنِ الْحَبِيبِ وَالْإِقْبَالِ إِلَى غَيْرِ الْحَبِيبِ نقل ست کہ وقتی سلطان العارفین خواجہ بایزید بسطامی را در سفر آبی پیش آمد کہ بکشتی باید گذشت و کشتی حاضر نبود در خاطرش آمد کہ چگونہ گذرم در حال بدید کہ در میان آب راہ پدید آمد فریاد بر آمد و گفت المکر المکر و باز گشت و گفت ؎

من بگرمائی قیامت خون خرم بریا و دوست	جوی شیر آنرا نمائی کو تشنہ کو شربت بود

و دیگرے برین معنی اشارت کردہ است ؎

حاشا کہ دلم از تو جدا خواہد شد	یا با کسی دیگر آشنا خواہد شد

ما را کرا از دوست اعراض باشد و غیر دوست خواہیم و از دوست بترسیم و از دوست با غیر دوست پناہ خواہیم

از مهر تو بگسلد کرا دارد دوست	وز کوی تو بگذرد کجا خواهد شد

اے برادر آخر شنیدہ کہ اِنَّ الْحُبَّ اَوَّلُہٗ حَیٰوۃٌ وَّاٰخِرُہٗ مَمَاتٌ وَاَوَّلُہٗ خَطَلٌ وَّاٰخِرُہٗ قَتْلٌ اول محبت حیوہ ست و آخرش ممات و اول محبت مکرمت و آخرش قتل وَاَوَّلُہٗ کَرَامَۃٌ وَّاٰخِرُہٗ غَرَامَۃٌ و اولش کرامت ست و آخرش غرامت حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این مسئلہ را در مکتوب صد و ہفتم از جلد اول کہ بہ محمد صادق کشمیری صدور یافتہ و در صد و شانزدہم از جلد اول کہ ببرزا حسام الدین شرف تحریر یافتہ بکمال بسط تحریر فرمودہ اند بآن رجوع آوردہ شود کہ حل بیشتر ے از شبہات کند در باب ہشتاد و پنج از فتوحات مکیہ مذکور ست کَمَا اَنَّ الْاٰیَاتِ وَالْکَرَامَاتِ وَجَبَ عَلَی الرَّسُوْلِ اِظْھَارُھَا مِنْ اَصْلِ دَعْوَاہُ لَکَ یَجِبُ عَلَی الْوَلِیِّ التَّابِعِ سِرُّھَا ھٰذَا مَذْھَبُ الْجَمَاعَۃِ لِاَنَّہٗ غَیْرُ مُدَّعٍ لَا یَنْبَغِیْ لَہُ الدَّعْوٰی فَاِنَّہٗ لَیْسَ بِمُشْرِعٍ

لہ فتوحات مکیہ فی اسرار المالکیہ والملکیہ از عمدہ و اواخر تصانیف شیخ محی الدین بن عربی المتوفی سنہ ۶۳۸ است و شیخ فرماید کہ ہرگاہ برائی حج و عمرہ رفتم در دلم گزشت کہ کتابے در معارف نگارم و دران آنچہ حق تعالیٰ بما اطلاع دادہ بر نگارم تا ارباب لایۃ ازان فائدہ بردارند ترتیب ابواب بمقتضائے فکر و نظر نیست بلکہ بہدایت ملک الہام ست گاہی کلامی بوجہی مذکور می شود کہ آنرا علاقہ از ماقبل و مابعد نے باشد و این مشابہ ست بتدلی حق تعالیٰ خاتم علی الصلوات والصلوۃ الوسطی کہ در آن آیات طلاق و نکاح و عدت و فات ذکر فرمودہ در سنہ ۶۲۹ از تحریر فتوحات فراغ دست دادہ افسوس کہ بعد دینان در فتوحات امور سے چند خلاف مسلک اہل سنت و جماعت درج کردہ اند و نادانان آنہا را بما نسبت می دہند و انکار می سازند امام شعرانی ہمین تلخیص فتوحات اصل نسخہ فتوحات یافتہ کہ ازین عبارات پاک و صاف بود ۱۲ منہ

ف ۱۲ منہ

بعد ازان می طراز د ثم ان ترک الکرامۃ قد یکون ابتداء من اللہ
وھو ان الحق سبحانہ تعالیٰ لا یمکن ھذا الولی فی نفسہ بشیء من ذلک
جملۃ واحدۃ مع کونہ عندہ من اکابر عباد اللہ واغنی
خرق العوائد الطاھرۃ باللہ وقد یکون ھذا الولی قد اعطاہ
اللہ فی نفسہ التمکن من ذلک فیترک ذلک کلہ للہ فلا یظھر
علیہ منہ من شیء اصلا بعد ازان شیخ فرقۂ ملامتیہ را مدارک کرامت تحریر فرمودہ می طراز د
و اما الصوفیۃ فیظھرون بھا وھی عند الاکابر من رعونات النفوس
الا علی حد ما ذکرنا امر نجم نحدث بنعمۃ اللہ علی تفاوت
حالات گاہے مستحسن باشد گاہی واجب حق تعالیٰ جل شانہ فرماید واما
بنعمۃ ربک فحدث درین لفظ دلیل ست بر انکہ نعمتہائے خدا را کہ بر خود باشد
بیان کردن مستحب ست لیکن وقتیکہ غرض صحیح درمیان باشد مثل اشاعت
شکر پروردگار بزبان یا حصول اقتدا مردم دیگر باشد شیخ سلیمان جمل در حاشیہ
جلالین می نگارد وعن الحسن بن علی قال اذا عملت خیرا فحدث بہ
اخی انک لیقتدیٰ بک یعنی حضرت امام حسن رضی اللہ عنہ فرمودہ کہ ہر گاہ
نیکو کاری کنی ببرادران خود ازان اطلاع کن تا بتو اقتدا کنند ازین تقریر نمایان
ست کہ در اظہار نعمتہائے الٰہی نہ صرف تادیہ شکر مقصود می باشد بلکہ گاہی
اقتدا ملحوظ می باشد تا دیگران بوے اقتدا کنند علامہ جلال الدین سیوطی در
تفسیر درمنثور درین باب احادیث کثیرہ آوردہ چند احادیث درین محل
مذکور مے شود ؛

ع ۱۲ منعت پروردگار خود ذکر کن ۱۲

عَنْ اَبِیْ نَضْرَۃَ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ قَالَ کَانَ الْمُسْلِمُوْنَ یَرَوْنَ اَنَّ
مِنْ شُکْرِ النِّعْمَۃِ اَنْ یُّحَدَّثَ بِھَا ہر گاہ نزد اہل حل وعقد ذکر نعمت شکر نعمت
باشد پس چہ العم الٰہی بر زبان نرود عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِیْرٍ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ
قَالَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ عَلَی الْمِنْبَرِ مَنْ لَّمْ یَشْکُرِ
الْقَلِیْلَ لَمْ یَشْکُرِ الْکَثِیْرَ وَمَنْ لَّمْ یَشْکُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْکُرِ اللّٰہَ وَالتَّحَدُّثُ
بِنِعْمَۃِ اللّٰہِ شُکْرٌ وَتَرْکُھَا کُفْرٌ وَالْجَمَاعَۃُ رَحْمَۃٌ یعنی سرور عالم صلی اللہ
وسلم بر سر منبر فرمودہ ہر کہ شکر قلیل نکرد شکر کثیر نکرد وہر کہ شکر ان نکرد
شکر خدا نکرد وتحدث بنعمۃ اللہ شکر ست وترک آن کفر وجماعت رحمت ست
ازین حدیث صریح ظاہر ست کہ نعمائے باری تعالیٰ را مخفی داشتن فی نفسہ کفر ست
پس تحدث بنعمۃ اللہ کہ شکر ست امری باشد ضروری اگرچہ این حدیث ضعیف
ست مگر چون درین باب احادیث کثیرہ وارد اند ونیز در فضائل اعمال عمل بحدیث
ضعیف صحیح ست لہذا لائق احتجاج باشد امام شعرانی در لطائف المنن والاخلاق
فی بیان وجوب التحدث بنعمۃ اللہ علی الاطلاق می طراز د وَقَدْ رَوَی
الطَّبَرَانِیُّ وَالْبَیْہَقِیُّ وَغَیْرُھُمَا مَرْفُوْعًا اَلتَّحَدُّثُ بِالنِّعْمَۃِ شُکْرٌ وَزَادَ فِی
رِوَایَۃِ الْبَیْہَقِیِّ وَتَرْکُہٗ یعنی الشُّکْرُ کُفْرٌ یعنی تحدث بنعمت اللہ
شکر ست وترک آن کفر واخرج ابن جریر فی تفسیرہ وغیرہ عن ابی
نضرۃ الغفاری قال کان المسلمون یرون ان من شکر النعمۃ
اظہارھا والتحدث بھا بقولہ تعالیٰ لان شکرتم لازیدنکم
ولئن کفرتم ان عذابی لشدید فتوعدھم علی کفرھم

بالنعمة بالعذاب الشدید یعنی طریقهٔ مسلمانان آن بود که اظهار نعمت را شکری دانستند
حق تعالی فرماید لئن شکرتم الآیه درین آیه کفران نعمت را به عذاب شدید
وعده می فرماید هرگاه شکر نعمت اظهار نعمت باشد ماموربه باشد از همین جاست
که حضرات انبیاء علیهم الصلوة والسلام و اولیاء الله و علمای کرام رضی الله عنهم تحدیث
بنعم کرده اند بلکه فرشتگان نیز از تحدیث فرشتگان ست ونحن نسبح
بحمدك ونقدس لك و نیز انا لنحن الصافون وانا لنحن المسبحون
واز تحدیث انبیاء الله قول حضرت یوسف علیهم السلام ست اجعلنی علی
خزائن الارض انی حفیظ علیم وقول حضرت داود وسلیمان علیهما
السلام ست الحمد لله الذی فضلنا علی کثیر من عباده المؤمنین وقول
سلیمان علیه السلام ست علمنا منطق الطیر واوتینا من کل شیء ان هذا
لهو الفضل المبین وقول عیسی علیه السلام انی عبد الله اتانی الکتاب
وجعلنی نبیا وجعلنی مبارکا اینما کنت الآیه وقول حضرت نبینا
صلی الله علیه وسلم انا اول شافع واول مشفع وانا اول من تنشق عنه
الارض وانا سید ولد آدم یوم القیامة ولا فخر آنحضرت صلی
الله علیه وسلم که سیادت خود را مخصوص به یوم حشر فرمود منشا آن اینست
که بروز قیامت مجمع اولین و آخرین خواهد بود پس سیادت وی صلی الله علیه
وسلم بر تمامی اولین و آخرین متحقق خواهد گشت چون علو آنحضرت صلی الله علیه وسلم
از سیادت ولد آدم نبود بلکه فخر از عبودیت می باشد فرمود ولا فخر ولطائف المنن
مذکورست قال بعض العارفین لم یبلغنا ان احدا من العارفین نزکے

نفسه رياءً وسمعةً وانما زكاها لغرض صحيح شرعي كما قال
صلى الله عليه وسلم انا سيد ولد آدم الحديث يعني نمي دانم كه كدامي از عارفين
تزكيهٔ نفس خويش از رياكرده باشد بلكه هر كه چنين كند بغرض صحيح شرعي كند نه از رياء
سرور عالم صلى الله عليه وسلم فرمايد من سردار اولاد آدم هستم اما تحدث شاد ليارالله رضي الله
عنهم پس شنيدني ست كه ازديلمي وابونعيم مروي ست ان عمر بن الخطاب رضي الله
عنه صعد المنبر يوما فقال الحمد لله الذي صيّرني ليس فوقي احدٌ
ثم نزل فقيل له في ذلك فقال انما قلت ذلك اظهارا للشكر
يعني عمر رضي الله عنه روزے برمنبر آمد وفرمود كه شكر مرخداي راست كه مرا بوجهي گردانيد
كه فوق من كسي نيست پس از منبر فرود آمد صحابه درين باب پرسيدند حضرت عمر
رضي الله عنه فرمود كه براے اظهار شكر گفته ام ملاحظه فرمودني ست كه اين
چنين جمله تعلّي را براي اظهار شكر گفته قيصري در شرح فصوص از امير المؤمنين
علي عليه السلام نقل كرده كه در خطبه فرموده انا نقطة باء بسم الله انا جنب
الذي فرطتم به وانا القلم وانا اللوح المحفوظ وانا العرش وانا
الكرسي وانا السموات السبع والارضون الى آخر ما قال حضرت
شيخ ابوالحسن شاذلي فرمايد لا يكمل شكر العبد حتى يرى نعمة ملوك الدنيا
دون نعمه يعني شكر عبد تا وقتي كامل نمي شود كه نعمت ملوك دنيا را از نعمتي كه بوے
عطا شده كمتر نداند حضرت سري السقطي فرمايد لا فرق بين قول العبد ان
الله خلقني ورزقني وصوّرني وعلّمني العلم والقرآن وجعلني
مباركا وبين ان يقول انا ولي الله وانا من العلماء العاملين

---

۱ كلمه باقي شكر ازان على فرموده يعني شكر نعمت ديگران بجا آوردن عمل فرموده

۲ خصوص الحكم فص حكمت يوسفيه

۳ شرح فصوص قيصري

۴ شكر بنده كامل نمي شود تا نكه نعمت پادشاهان دنيا را از نعمتهاي خود كمتر نداند ۱۲

۵ فرق نيست درميان اين كلام كه الله تعالى مرا بنده اكرد

۶ آسمان و زمين هستم الخ ۱۲

وَنَحْوُ ذٰلِكَ چون بخیال مردم میان این الفاظ فرق است در خلقی وصوری باکے
ندارند فاما بر قائل انا ولی اللہ لب تعنت کشایند مگر از اندک تامل آشکارا گردد کہ انا
ولی اللہ گفتن باکی ندارد اللہ تعالی ہر مومن را ولی گفتہ می فرماید اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
اللہ دوست ہر کسی است کہ ایمان آورد
پس ہر گاہ اللہ تعالی ولی مومنان باشد مومنان ولی باری تعالی باشند پس در انا
ولی اللہ گفتن باکی نخواہد بود شیخ علی شاذلی بر سبب شیخ ابی المواہب می گوید کہ چون
شاذلیہ بہ ثنائے نفوس خود لب می کشادند از شیخ ابی المواہب کہ مریدش بودم
می گفتم کہ بہ فقیر کی رواباشد کہ زبان خود را بہ ثنا کشاید تا آنکہ بمقامی رسیدم کہ
بعد فوز آن مقام شاذلیہ ثنائی خود می کردند پس دیدم کہ بعد رسیدن آن مقام
بر فقیر واجب ست مدح خود کردن و شکر قلبی درین مقام کافی نمی باشد بلکہ
بر اظہارش مجبور می شود تا عام و خاص بران اطلاع یابند امام شعرانی در لطائف
می نگارد فَاِيَّاكَ يَا اَخِيْ اَنْ تُبَادِرَ اِلَى الْاِنْكَارِ عَلٰى اَحَدٍ مِّنَ الْعَارِفِيْنَ
اِذَا مَدَحَ نَفْسَهٗ وَتَحْمِلَهٗ عَلَى الْاَعْرَاضِ النَّفْسَانِيَّةِ بَعْدَ اطِّلَاعِكَ
عَلٰى هٰذِهِ الْاَدِلَّةِ وَالْمَنْقُوْلِ الَّتِيْ ذَكَرْنَاهَا وَعَلَيْكَ اَنْ تَحْمِلَهُمْ
عَلٰى اَحْسَنِ الْمَحَامِلِ یعنی اگر کسی از عرفا مدح سرای کند بران انکار نشاید و بر اغراض
نفسانی محمول نباید کرد بلکہ آن را بر احسن محامل حمل باید کرد و بیشتری از علماء اعلام
مناقب و مدائح خود در کتب و رسائل تحریر کردہ اند چنانچہ نام نامی شان مذکور میشود
شیخ امام فقیہ محدث عبد الغفار الفارسی علامہ عماد کاتب اصفہانی شیخ امام مقری
الفقیہ یاقوت المحوی شیخ علامہ لسان الدین بن الخطیب شیخ ابو عبد اللہ التقرشی
شیخ ابو الربیع المالکی شیخ صفی الدین بن ابی المنصور شیخ ابو شامہ شیخ حافظ

عماد نون را بہ باء بود
نام پدرش ابن صفی الدین محمد بن
بہ کمال محمد بن حامد کہ در سنہ ۵۱۹
بجری در اصفہان متولد
در شہر ۵ در دمشق انتقال
کرد ۱۲

تقی الدین فارسی شیخ ابوحیان حافظ ابن حجر شیخ جلال الدین سیوطی
عبد الوہاب شعرانی وغیرہم در لطائف المنن مذکورست وکان الحسن
البصری یقول فی قولہ تعالیٰ اِنَّ الْاِنْسَانَ لِرَبِّہٖ لَکَنُوْدٌ ای
بعد المصائب التی یصیبہ وینسی التحدث بالنعم یعنی حسن بصری رح
در تفسیر آیہ کہ ترجمہ اش اینست بتحقیق انسان برائے رب خود ناشناس
ست می فرمود کہ صورتش اینست کہ چون از انسان مصیبت دور شود و رنج
براحت مبدل گردد و روی آسائش بیند او تحدث نعمت را فراموش کند
وروی ابو نعیم فی الحلیۃ عن وھب بن منبہ انہ سئل عن سبب
سلب بلعام باعور بعد تلک الآیات والکرامات فقال ان بعض
الانبیاء سال ربہ عن سبب ذلک فاوحی اللہ تعالیٰ الیہ انہ لم یشکرنی
یوما قط علی ما اعطیتہ ولو شکرنی علی ذلک مرۃ واحدۃ لما
سلبتہ نعمتی ولکن جری بذلک قضائی وتمت فیہ ارادتی ومشیتی
یعنی از وہب بن منبہ سوال کردہ شد کہ بعد این چنین آیات و کرامات از
بلعم باعور چرا نعمت سلب کردہ شد گفت کہ بعض انبیا علیہم السلام از
حق تعالے جل شانہ از بسیبش سوال کردند وحی آمد کہ او گاہے شکر نعمای
الٰہی نہ کرد اگر یکبار شکری کردا زو سلب نعمت من نمی شد مشائی قضا و قدر
ہمین بود ہر گاہ بسبب عدم تحدث بنعمۃ اللہ محنت سابقہ را انگاں و مردم از
خطیرۂ قدس دور افگندہ شود پس چرا تحدیث نہ کنند بہجۃ الاسرار از ذکر
نعمائے حضرت غوث الاعظم رح مالا مال است روزے بعد ذکر نعمائے کثیرہ فرمود

ف در اخبار الاخیار در
ذکر شیخ علی متقی نہ کور
است کہ در وقت موت
گفتند کہ من بقلم و قدرت
سکرات موت را دفع
خواہم کرد من بہم
رفتم و دریافتم کہ
بمن شدت سکرات
موت بیفتاد اعتقاد
کم مکنید ۱۲ منہ

یا عزیز انت واحد فی السماء وانا واحد فی الارض یعنی تو در آسمان یکتا هستی ومن در زمین ودر مرض موت به اولاد خود فرموده بینی وبینکم وبین الخلق کلهم بعد ما بین السماء والارض لا تقیسونی باحد ولا تقیسوا علی احدا یعنی درمیان ما وشما وخلق فرق میان آسمان و زمین ست ما را بر کسی وکسی را بر ما قیاس نکنید روزے فرموده ما من نبی خلقه الله تعالی ولا ولی الا قد حضر مجلسی هذا الاحیاء بابدانهم والاموات بارواحهم یعنی تمام انبیاء واولیاء در مجلس ما حاضر شده اند زنده بذات خود ومرده با رواح خویش روزی ارشاد فرموده وکل رجال الحق اذا وصلوا الی القدر امسکوا الا انا وصلت الیه وفتح لی فیه روزنة فاطلعت فیها ونازعت اقدار الحق بالحق فالرجل هو المنازع للقدر لا الموافق له یعنی دستور تمامی اولیاء الله این ست که چون بقدر رسند خود را باز دارند مگر من که بقدر رسیدم وبرائے من روزنے کشاده شد پس در آمدم در آن وکشیدم اقدار حق را مرد همانست که منازعت با قدر کند نه آنکه با قدر موافق باشد درین مقام دو شبهه عویص وارد می شود

اول خلاف قضاء مبرم چون واقع شود جوابش انیست که حضرت مجدد رح در مکتوب دو صد ونهم از جلد اول که بملا طاهر قدسی صدور یافته چنان تحریر فرموده اند که قضائی معلق بر دو گونه است قضائیست که تعلیق او را در لوح محفوظ ظاهر ساخته اند وملائکه را بران اطلاع داده وقضائیکه تعلیق او نزد خداست جل شانه وبس ودر لوح محفوظ صورت قضائی مبرم دارد این قسم اخیر از قضائے

معلق نیز احتمال تبدیل دارد در رنگ قسم اول ازینجا معلوم شد که سخن سید رح
مصروف باین قسم آخر ست که صورت قضائی مبرم دارد نه بقضائے که
بحقیقت مبرم ست که تصرف وتبدل در آن محال ست عقلاً وشرعاً کما لایخفی
والحق که کم کسی را بحقیقت آن قضا اطلاع ست فکیف که دریں جا تصرف نماید انتہی
دوم آنکه در باب سی ونهم از فتوحات مکیه مذکورست فَکُلُّ صَاحِبِ
الْاِدْلَالِ فِی هٰذِهِ الدَّارِ فَقَدْ نَقَصَ مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِاللّٰهِ عَلٰی قَدْرِ اِدْلَالِهٖ
وَلَا یَبْلُغُ دَرَجَةَ غَیْرِهٖ مِمَّنْ لَمْ یَکُنْ لَهٗ اِدْلَالٌ اَبَدًا فَاِنَّهٗ فَاتَهُ اَنْفَاسٌ
کَثِیْرَةٌ فِیْ حَالِ اِدْلَالِهٖ غَابَ عَمَّا یَجِبُ عَلَیْهِ فِیْهَا مِنَ التَّکَلُّفِ الَّذِیْ یُنَاقِضُ
الْاِشْتِغَالَ بِهٖ اِدْلَالٌ فَلَیْسَتِ الدُّنْیَا بِدَارِ اِدْلَالٍ اَلَا تَرٰی عِبَادَ الْقَادِرِ
الْجَلِیْلِ مَعَ اِدْلَالِهِمْ لَمَّا حَضَرَهُ الْوَفَاةُ وَبَقِیَ عَلَیْهِ مِنْ اَنْفَاسِهٖ فِیْ هٰذِهِ
الدَّارِ اِذْ ذَاكَ اَلْقَدْرُ الزَّمَانِیُّ وَضَعَ خَدَّهٗ فِی الْاَرْضِ وَاعْتَرَفَ
بِاَنَّ الَّذِیْ هُوَ فِیْهِ الْاٰنَ هُوَ الْحَقُّ الَّذِیْ یَنْبَغِیْ اَنْ یَکُوْنَ الْعَبْدُ
عَلَیْهِ فِیْ هٰذِهِ الدَّارِ وَسَبَبُ ذٰلِكَ اَنَّهٗ کَانَ فِیْ اَوْقَاتِ صَاحِبِ
اِدْلَالٍ فَمَا کَانَ الْحَقُّ یُعْرَفُ بِهٖ مِنْ حَوَادِثِ الْاَکْوَانِ
این شبہ را دفع جواب بخیال می گزرد. **جواب اول** ہر ادلالے کز ان
شکر باری مقصود نباشد موجب نقص معرفت ست وادلالے کز وشکر
باری مطلوب باشد نقص نیست بلکه مامور به است کما فَصَّلْنَا وحکایت حضرت
غوث پاک رضی الله عنه بطور شکر ست **جواب دوم** ادلالے که از مقام
انس باشد منقصت نیست اینمعنی ادلال از انبیاء الله وخاصان خداوند تعالے

ہر کہ در پیشا صب ادلال
وترش خلق خود دیکھا کند بعد
ادلال در معرفت وی نقصان
پیدا شود این چنین ولی نباشد
بپایہ مخلصی از اولیاء کہ ہمیں
کہ گاہی ادلال خود ہا شنہ
در ہمہ صاحب ادلال ہا شنہ
ادلال حرمت تخلق اخلاق
الشتغال ست بر انفاس
کہ در شغال حرمت شغل
اورد و ہر دنیا جای
ادلال کردہ شود

ح

هم شده است حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله تعالی در فصل الخطاب می فرماید
باید دانست که چنین گفته اند که توسعات در عبارات و تجوزات در کلمات بطریق
مرخص اهل معرفت را بیشتر در سه حالت ست استغراق فنا و سکر حال و انس
ادلال وقد انشدوا فی وصف المستانسین من المحبوب ؎

قوم بخالجهم زهو لسیدهم	والعبد یزهی علی مقدار ادلاله

وقال بعض العارفین المحبوب لا یحاسب والعدو لا یحسب له ولا
یحب الله هذا النوع من الادلال الا لمن اقامه مقام الانس ولا
یحسن ذلک الا منه انچه سبب وضع خط تحریر فرموده شد امر ست قیاسی
چه حضرت غوث پاک این را بیان نفرموده و کیفیت ادلال که در مرض موت
خود فرموده و در بهجة الاسرار مذکور ست پیش ازین بیان کرده شد شنیدنی
است که تزکیه نفس و اظهار نعمت در صورت باهم التباس دارند لیکن در حقیقت متغایر
اند اگر کمالات را بنفس خود نسبت کند و نسبت آن را بخالق فراموش نماید آن
تزکیه نفس ست حق تعالی فرماید لا تزکوا انفسکم یعنی نفس خود را به پاکی یاد
مکنید این چنین تزکیه نکرده مذموم ست و اگر آن را نسبت بخدای تعالی کند
و خود را فی نفسه نشناسد و اتصاف خود بوجه رعایت بحول و قوت الهی بآن
کمالات دانسته شکر الهی بجا آرد آن را اظهار نعمت گویند این معنی هر چند در نظر
عوام التباس دارد لیکن نزد خدای تعالی التباس ندارد والله یعلم المفسد
من المصلح حق تعالی می داند مفسد را جدا از مصلح از اولیاء الله که از رذائل نفس
پاک اند متصور نیست مگر اظهار نعمت پس این امر اگر از انقیا نظهور آید بر او اعتراض نشاید کرد

حسن ظن مامور بہ است و درین شبہ نیست کہ اولیاء اللہ بحالت احتضار انوارے ببینند
کہ بملاحظہ آن کیفیت وصل دنیاوی را کہ مناط عبادت می دانستند ہیچ انگارند و این
معنی را بزبان حال و مقال آرند پس ضرورست کہ برای وی محملی صحیح برآورده شود
تا مورث منقصت کبار اولیاء اللہ نگردد حضرت سید آدم بنوری در خلاصۃ المعارف
می طراز د کہ حضرت سلطان العارفین بایزید بسطامی در آخر حیوۃ خود نزدیک باحتضار
در آخر وقت در مناجات خود فرموده اند الٰہی ما ذکرتک الا عن غفلۃ و
ما خدمتک الا عن فترۃ چون معلوم ست کہ ذکر و اصلان ظل واصل
عبارت از شہود و حضور آنہاست و نماز شان در حالت کانک تراہ است
خواہ واصل ظل شد خواہ واصل اصل زیرا کہ واصل ہر مرتبہ خود را اصل نفس
ذات می داند و اگر چنین نداندی آرام بود و در دانش خود ہم صاحب تمکین نبود
پس حضرت شیخ بایزید در آن وقت آخر حضورہاے سابق خود را کہ شہودی
بوده باشند اگر مجہول الکیفیت باشند ہم غفلت دانست کہ حضور اصل مطلوب
نبود فلا جرم از واجب تعالی خود را غافل گفت کہ گفت ما ذکرتک الا عن غفلۃ

انتہی ؎ گفتگوئی عاشقان در کار رب	جوششش عشق ست نی ترک ادب

امر ششم شطح در لغت حرکت را گویند و طاحونہ را شطاح خوانند بکثرت تحرک
وی چون آب غلبہ کند و در نہر نگنجد گویند شطح الماء فی النہر و فرکت اسرار
واجدین را گویند چون بایشان قوت گیرد بجنبشے کہ بریزد از انائے استعدادات
ایشان بمیاہ معارف و اسرار الٰہی بعبارتے کہ عقل از ادراک آن عاجز باشد کذا
فی اللطائف در کواکب آمدہ است اعلم ان الشطح من جملۃ ما امروا بہ

گلہاے قدرت تو ہر عضو خادم
دگاہا خاصہ تو ہر لمحہ مخدوم
قرۃ العین
الکواکب الدریۃ
اجتماع الاولیاء فی السماء الاولیاء
مطلع القمر
بن عبد القادر
بایزید
منصور
جلاء العینین
عالم
مسند
پیشوایان سلسلہ نقشبندیہ

فصلہ رعنھم امتثالا لامرہ ویکون ذلک الامر تنویھا لفضلھم
وبیانا لیتوشاھم وتعریفا للحامل لکبیر قدرھم وارشادا الی
التعلق لھم والتوسل برفیع جاھھم وسببا لصلاح العباد ونفعھم امام یا غوث
درشرح می فرماید کہ امر یا علام اللہ یا الہام شود یا کشف یا سماع خطاب یا غیر آن بعض
شطح تاویل قبول کند چنانچہ برائے ملاقات ابی الغیث بن جمیل رح جماعت فقہا
آمدند ابی الغیث بمعائنہ حال ایشان فرمود مرحبا بالعبید فقہا ناخوش
شدند واز اسمعیل محمد حضرمی شکایت آوردند حضرمی جواب داد راست گفت
أنتم عبید الھوی والھوی عبیدہ یا نعم گوید ؎

وبعض لہ التاویل فی الشطح ظاھری	وبعض لتعریف ونصح لیقتدے

شیخ ابی الغیث ابن جمیل گوید الارض ارضی والسماء سمائی وبعض جہال
یمن بوے نگاشتند ؎

جزت الصفوف الی الحروف وفی الھجا	حتی انتھیت مراتب الابداع

یعنی مقامات اولیا یا ملائکہ را تجاوز کردی و بہ سوی علم حروف واسما واطلاع
علی الاسرار شدی تا آنکہ بمقام تکوین خلق واختراع رسیدی ابو الغیث بجوابش
فرمودہ ؎

وحیانی الملک المھیمن واجتبے	فالارض ارضی والسماء سمائی

تخریب بالشطح آن را گویند کہ حالی عظیم بیان کند تا از قلوب مردم اعتقادش
زایل شود و باو سوی ظن کنند ومقصود شما کہ عدم التفات مردم ست حاصل شود
شیخ محی الدین بن عربی فرماید ؎

وَمَنْ شَاهَدَ لَمْ يَلْتَفِتْ لِحَقِيقَةٍ	قَدْ أَنْزَلَهُ دَعْوَاهُ مَنْزِلَةَ الْهَبَا

ابراہیم خواص رضی اللہ عنہ در کدامی شہر بسبب خوف شہرت زیادہ قیام نمیکرد چون در شہری داخل شد و ذکرش بر زبانہا رفت طبعش ناگوار گزشت و خواست تا ضرے دریابد پس در حمام داخل شد دید کہ لباس فاخرہ شاہزادہ نہادہ است کہ بحمامی تفویض بود و حمامی غافل است پس آن لباس را پوشید و بر در لباس خود پوشیدہ و بلشکرگاہ آمد تا آنکہ او را گرفتند و لباس از تنش برآوردند وَسَعَوْا فِي تِلْكَ الْبَلْدَةِ لِصِّ الْحَمَّامِ فَقَالَ لِنَفْسِهِ هُنَا طَابَ الْمُقَامُ اشتباہ ایا برائے این فعل دلیلی فقہی ست انتباہ بلی ہر گاہ دوائے امراض جسمانی بہ محرمات جائز ست پس تداوی قلوب کہ محل معرفت و نور ست بشئی محظور بدرجۂ اولی جائز باشد با آنکہ در ہر دو مرض فرقی بیّن ست مرض اجسام رحمت و شفاء ست و مرض قلوب لعنت و ہلاکت وَاِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْاَبْدَانِ مِنْ هٰذَا الْاَدْيَانِ امام یافعی فرماید

مباشرت ہلاکت ابدان بمقابلہ ہلاکت ادیان ۱۲

وَبَعْضُهُمْ اِلَى التَّجْرِيبِ مَالَ تَسَتُّرًا	لِكَيْلَا يُرَى فِيهِ الصَّلَاحُ وَيُحْمَدَا
يُدَاوِي لِقَلْبٍ فِي حَرَامٍ مُخَفَّفٍ	كَجِسْمٍ وَهَلْ أَوْلَى جَوَازًا مُؤَكَّدَا
كَأَنَّ سَقَامَ الْجِسْمِ أَجْرٌ وَرَحْمَةٌ	وَبِالضِّدِّ سَقَمُ الْقَلْبِ لِلدِّينِ مُفْسِدَا
كَمَا فَعَلَ الْخَوَّاصُ فِي لُبْسِ خِلْعَةِ ابْنِ	مُلَيْكٍ بِحَمَّامٍ لِغَسْلٍ تَجَرَّدَا
لِيَدْعُوَهُ لِصًّا ثُمَّ تَذْهَبُ شُهْرَةٌ	فَلَا قَطُّ يُدْعَى صَالِحًا مُتَعَبِّدَا

قید حرام مخفف ازان ست کہ علاج بحرام مغلظ جائز نیست و اقدام بر حرام وقتی جائز خواہد بود کہ بنور معرفت دریابد کہ اگر مرتکب حرام نشود او را ضرری از ان نکاب

۳ در مرقع اقطار ست و ایشان را جمع خلق و نحو استند کہ ملکی کہ بجوع باہی باشد جمع غیر را نحوا ہد در سنہ ۲۶۱ ہ انتقال فرمود اسلام لفیع باشہر ست مشہور ۱۲

خواص خلعت شاہزادہ کہ در حمام بود پوشید تا او را از گرفتن و بند نمی گرفتند و بدیگر اصابع ماہیچہ ۱۲

حرام زیاده ترخواهد رسید بعد از تلافی گناه استغفار کرده می شود تا وقتیکه کار از
ارتکاب بگذرد برآید ارتکاب حرام جائز نیست درین مقام چند اقوال شطح نگاشته
می شود اَلَوْلِیٰ کَایَۃٌ اَفْضَلُ مِمَّنَ النُّبُوَّۃِ توجیهاتے دارد **اول** آنکه
عموماً ولایت از نبوت افضل باشد زیرا که ولایت بنسبت مع اللہ و استفاضه
از حضرت تقدس و تعالی است پس دران رو بحق باشد و نبوت اخبار بخلق
و افاضت برکت بر ایشان بست که دران رو بخلق باشد و رو بحق افضل ست از
رو بخلق پس ولایت افضل باشد از نبوت این کلام منافی شرع ست زیرا که
بالاتفاق انبیاء افضل اند از اولیا رح چه نبوت اقصی مراتب فرد بشر ست درین
جهان مرتبه بالاتر ازان نیست هر درجه و مرتبه که ولی امید دارد لامحاله نبی را
حاصل ست در نبوت صرف رو بخلق نیست که توهم مفضولیت نبوت از ولایت
گردد بلکه در نبوت رو بخلق ست و هم رو بحق ظاهرش با خلق ست و باطنش با حق
پس انبیا جامع و شامل هر دو نسبت مذکوره اند چه ولایت جزو نبوت ست و نبوت
کل و وجود نبوت بدون وجود ولایت غیر ممکن که اَلْکُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ
پس نبوت افضل باشد از ولایت **دوم** آنکه ولایت افضل ست بعد از نبوت
درین فقره مِن بمعنی بعد ست چنانکه در اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوْعٍ گوئیم که این توجیه خلاف
قواعد ادب ست زیرا که در فقره اَلْوَلِیُّ کَایَۃٌ اَفْضَلُ مِمَّنَ النُّبُوَّۃِ مِن تفضیلیه است
و من تفضیلیه بمعنی بعد نمی باشد پس چگونه استعمالش بمعنی بعد جائز خواهد بود **سوم** آنکه
ولایت نبی افضل از نبوت تشریعی و رسالت او ست همین ست مسلک شیخ
محی الدین بن عربی رح ولایت عام ست مر جمله موجودات کامله را تا آنکه هر مومن من وجه

ولایت افضل ست از نبوت ۱۲
کمال از وجود کمالان باشد ۱۲
سر بعد بمعنی بعد ۱۲

ولی ست اگر بسبب دُنو رتبه عرفا هر مومن را ولی نخوانند همچنان هر نبی ولی اند
اگرچه عرفا نبی را ولی نه گویند وحق تعالی جل شانه خود را ولی خوانده چنانچه می فرماید
اَللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا و جای می فرماید وَهُوَ الْوَلِیُّ الْحَمِیْدُ پس ولایت منقطع نه شود
زیرا که کمالات عموماً منتفی نه شوند اگرچه نبوت بمعنی تشریع بعد ختم الانبیاء
منقطع گردید مگر نبوت عامه وولایت عامه باقی اند چون ایشان نبوت احکام
بقوت اجتهادیه نمایند در تشریع بایشان وارثت حاصل شد در حدیث ست اَلْعُلَمَاءُ
وَرَثَةُ الْاَنْبِیَاءِ وراثت احکام منصوصه ظاهرست اما در احکام اجتهادیه هر
مسئله را که مجتهد بقوت اجتهاد استخراج نماید مجتهد را بران فتوی وعمل
واجب باشد هرگاه نبی کلامی کند که از قبیل تشریع نباشد یعنی آن کلام از قبیل
احکام فرعیه وصلیه که عامه را بران اعتقاد واجب ست نباشد بلکه غیر آن
باشد مثل ذکر احوال صوفیه ومقامات ایشان وغیر آن این چنین ذکر بحیثیت
نبوت تشریعی نباشد بلکه بحیثیت ولایت وعرفان باشد ومقام او من حیث
هُوَ عَالِمٌ وَوَلِیٌّ اتم واکمل باشد از ولایت من حیث هُوَ رَسُوْلٌ وَذُوْ تَشْرِیْعٍ
ونص عزیزیه در شرح داؤد قیصری مذکورست اَلْوَلَایَةُ جِهَةٌ حَقَّانِیَّةٌ
فَهِیَ اَبَدِیَّةٌ وَالنُّبُوَّةُ جِهَةٌ خَلْقِیَّةٌ فِیْهَا مُنْقَطِعَةٌ غَیْرُ اَبَدِیَّةٍ فَاِذَا
سَمِعْتَ اَحَدًا مِنْ اَهْلِ اللّٰهِ تَعَالٰی یَقُوْلُ اَوْ یُنْقَلُ اِلَیْكَ عَنْهُ
اَنَّهٗ قَالَ الْوَلَایَةُ اَعْلٰی مِنَ النُّبُوَّةِ فَلَیْسَ یُرِیْدُ ذٰلِكَ الْقَائِلُ
اِلَّا مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ اَنَّ الْوَلَایَةَ اَعْلٰی مِنْ نُبُوَّةِ لَا اَنَّ وَلَایَةَ
الْوَلِیِّ اَعْلٰی مِنْ نُبُوَّةِ النَّبِیِّ وَذٰلِكَ كَمَا نَقُوْلُ فِیْمَنْ یَكُوْنُ عَالِمًا

ولایت بهت معانی آمده است
پس آن بمعنی باطن وبمعنی قرب
فلانست در مقابل ظاهر وبمعنی قرب
اوده وهم بمعنی نصرت گردد سلطنت
تشریعی یا کسی را دیدار کردن یا دیدار
گفت که ولایت اعلی از نبوت است
پس این بمعنی چه معنی دارد جواب
ولایت اعلی از نبوت نیست
اگر ولایت قال اعلی از نبوت
علمای آن ست کار گری
عالم تا جر فقیه
فی گر سفید کاغذ

ولایت بمعنی قرب
ولایت بمعنی نصرت
ولایت بمعنی سلطنت
ولایت بمعنی دیدار
ولایت بمعنی گفت
ولایت بمعنی علم
ولایت بمعنی عالم
ولایت بمعنی تاجر
ولایت بمعنی فقیه
ولایت بمعنی گر
ولایت بمعنی سفید
ولایت بمعنی کاغذ

۱۲

تاجرًا خياطًا هو من حيث انه عالم اعلى مرتبة من حيث انه تاجر
وخياط ومن حيث انه تاجر اشرف من حيث انه خياط
او يقول ان الولي فوق النبي والرسول فانه يعني بذلك
في شخص واحد وهو ان الرسول من حيث انه ولي اتم منه
من حيث هو نبي ورسول لان الولي تابع ش اي للرسول اعلى
منه فان التابع لابد ان يدرك المتبوع ابدًا فيما هو تابع له فيه
اذ لو لم يدركه لم يكن تابعًا امام شعراني در اليواقيت والجواهر في
بيان عقد الاكابر ے طراز اول ما قال الشيخ اختلف الناس
في نبوة النبي وولايته ايهما افضل والذي اقول له ان
ولايته افضل بشرف المتعلق ودوامها في الدنيا والاخرة
بخلاف الرسالة فانها متعلق بالخلق وتنقضي بانقضاء التكليف
انتهى ووافقه على ذلك الشيخ عز الدين بن عبد السلام في الكلام
في رسالة النبي مع ولايته لا في رسالته ونبوته مع ولاية غيره
شیخ علاء الدین قونوی در شرح تعرف می نگارند که در ولایت و نبوت
عموم خصوص مطلق ست هر نبی ولی ست ولا عکس پس مطلب این ست که
النبي من حيث كونه وليًا افضل من حيث كونه نبيًا
واز ین محظور لازم نمی آید زیرا که تفضیل ولی بر نبی وقتی قابل تسلیم بود که
کدامی نبی ولی نمی بود پس در نبی ولایت ست و نیز نبوت که اجل و اشرف
ست علامه عز الدین بن عبد السلام گوید که مقام نبوت افضل از مقام رسالت

است چنانکه ابن الجاعه در شرح جمع الجوامع حکایت کرده زیرا که نبوت مقام عمل است پس این از طرفین متعلق بالله تعالی است و رسالت مقام تبلیغ ست پس این متعلق بخلق ست ازین مقاله تفضیل نبی بر رسول لازم نمی آید زیرا که هیچ رسول غیر نبی نباشد شیخ محی الدین ابن عربی در کتاب مقام القرب در تحقیق قول الولایة هی النبوة الکبری والولی العارف مرتبة الرسول می نگارد و در اینجا اعتبار اشخاص من حیث هو انسان نیست و فضل و شرف در جنس نیست بلکه تفاضل بمراتب ست انبیاء صلوات الله علیهم سایر خلق تفضیل بمراتب ست پس برای نبی صلے الله علیه وسلم مرتبهٔ ولایت و معرفت و رسالت بوده است و مرتبهٔ ولایت و معرفت همیشه باشد و مرتبهٔ رسالت بسبب انقطاع تبلیغ منقطع گردد و فضل دائم باقی ست والولی العارف مقیم عنده والرسول حارج وحالة الاقامة اعلی من حالة الخروج فهو صلی الله علیه وسلم من کونه ولیا وعارفا اعلی واشرف من کونه رسولا وهو الشخص بعینه واختلف مراتبه لا ان الولی منا ارفع من الرسول نعوذ بالله من الخذلان

چهارم آنکه این کلام از شطحیات ست همین ست مسلک حضرت مجدد علیه الرحمة در مکتوب صد و هشتم از جلد اول مذکور ست بعضی از مشائخ در سکر وقت گفته اند که ولایت افضل از نبوت ست و بعضی دیگر ازین ولایت ولایت نبی خواسته اند تا وهم افضلیت ولی بر نبی رفع شود اما فی الحقیقت کار برعکس ست زیرا که نبوت نبی از ولایت او افضل است در ولایت از تنگی سینه رد بخلق نمی تواند آورد و در نبوت او کمال انشراح صوری نه توجه حق سبحانه مانع توجه خلق ست

۵ این کلیست نابایه از ابن گرفته شده ۱۲

۵ دل عارف نیز فی الجمله در رسول تابع وصال کامل است فروع اعلی باشد پس رسول الله علیه وسلم بحیثیت رسول الله مأمور افترض باشد از حیثیت رسالت در خصوص احاطه مراتب و جزئیات سایر کمالات که کمالات ولی و انبیاء اند از رسول افضل باشد فتدبر ۱۲

ونه توجه خلق مانع توجه حق تعالی در نبوت تنها رو بخلق نیست تا ولایت اگر رو بحق دارد
ترجیح بروی بدهند عیاذاً بالله سبحانه رو بخلق تنها مر عوام کالانعام است
شان نبوت ازان برتر است فهم این معنی ارباب سکر را دشوار است الا کابر مستقیم الاحوال
باین معرفت ممتاز اند هنیئاً لارباب النعیم نعیمها حضرت بایزید بسطامی قدس سره
فرموده خیمه بر پهلوئی عرش زده ایم همانا مراد از عرش قلب مومن باشد یعنی متعارف عرش
هستیم حضرت بایزید فرماید لوائی ارفع من لواء محمد برای تصحیح این کلام
چند توجیهات کرده اند توجیه اول آنست که لوای محمد جبریل بود و لوای
بایزید محمد صلی الله علیه وسلم پس لوای بایزید از لوای محمد برتر باشد این قول بقول
حضرت موسی علیه السلام ماند که در مناجات خود فرموده است الهی اینچه در کلبه گدائی
هست در خزانهٔ خسروی تو نیست ندا شنید که ای موسی آن چیست که تو داری
من ندارم عرض نمود الهی همچو توئی دارم و تو همچو خودی نداری می گویم که این توجیه
صحیح نیست زیرا که جبریل علیه السلام بلسان شرع یا عرف معبر بلواء محمد نیست توجیه
دوم آنکه این بر احکایته عن الحق سبحانه تعالی گفته همچو ظهور کلمه انی انا الله از
درخت مر موسی علیه السلام توجیه سوم من بمعنی بعد ست چنانکه اطعمهم من
جوع یعنی طعام داد ایشان را بعد از جوع نزد راقم این توجیه نیز راست نمی آید زیرا که
من بمعنی بعد در کتب نحو و تفاسیر موجوده از نظر نگذشته و این من تفضیلیه است
و درین محل زینهار من بمعنی بعد صحیح نخواهد بود توجیه چهارم ولایت افضل ست از
نبوت پس معنی چنین باشد که لوای ولایت من افضل ست از لوای نبوت این توجیه
هم صریح البطلان است زیرا که ولایت هیچ ولی بر نبوت هیچ نبی فاضل نیست در لطائف اشرفی

ع لوای ما ارفع است از لوای محمد
ع ما امتیان پیغمبر ایم و او امتی ما ست
ع ما از امت محمد صلی الله علیه وسلم بهتریم

مذکورست اما قولہ یکون الناس تحت لواء محمد یوم القیامۃ ومحمد علیہ الصلوٰۃ والسلام یکون تحت لوائنا وقولہ لوائی اعظم من لواء محمد صلی اللہ علیہ وسلم فقالوا اقبل لابی یزید یکون الناس تحت لواء محمد علیہ الصلوٰۃ والسلام یوم القیامۃ قالہ وھو فی غلبۃ الحال وقوۃ السکر فاجراھا اللہ تعالیٰ علی لسانہ من غیر قصدہ فیکون مضافا الی اللہ تعالیٰ لا الی ابی یزید وقال الجامع اللواء علی نوعین لواء یکون للہ تعالیٰ وھو لواء الخاص وھم الفقراء والعارفون ولواء یکون لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وھو لواء العوام فھم یکونون تحت لواء محمد صلی اللہ علیہ وسلم ومحمد علیہ الصلوٰۃ والسلام مع الخواص یکون تحت لواء اللہ تعالیٰ واحشرنی فی زمرۃ المساکین علی سبیل التواضع فقولہ ابی یزید لوائنا ولوائی اراد بہ اللہ تعالیٰ الا انہ اضاف الی نفسہ بسبب الاختصاص لاجل النقر والمعرفۃ وقد یضاف الشیء الی الشیء بادنی ملابسۃ بینھما **حضرت بایزید بسطامی فرموده** سبحانی ما اعظم شانی علامہ قطب الدین مصطلانی گوید تکلم اھل الطریق فی ایضاحہ فمن تکلم فی شرح معناہ الجنید وسواہ فنقل عن الجنید انہ قال فیہ جرت علیہ اوقات الغفلۃ ثم صحا فقال ذلک یعنی حیث محوت بربی وقیل نظر الی ذکر اللہ تعالیٰ القدیم لہ فغاب بذلک عن حدوثہ وصفاتہ فقال سبحانی اذ کنت محمودا فی الذکر للمحمودون ولا ماء ولا طین قال القسطلانی قلت ویحتمل ان یکون قامت بہ فی ذاتہ صفۃ من العظمۃ والجلال فتلاشی معھا

کہ بایزید نظر بر ذکر اللہ قدیم انداخت پس از حدوث و صفات خود بی خبر شد پس سبحانی گفتہ مصطلانی گوید کہ در ذات بایزید عظمت و جلال الٰہی سری تعالیٰ جلوہ
محیط کہ بایزید مذات خود را فراموش کرد پس این قول الجامع آن صفت را گفتہ و تنزیہ آن صفت نمود و صانع اند کہ خود را ستایند یا انکہ شیخان میت ۱۲

عِنْدَهُ وَجُودُ ذَاتِهِ فَشَبَّهَ تِلْكَ الصِّفَةَ وَغَابَ عَنْ وُجُودِهِ فَظَلَّ مُعَبِّرًا عَنْ تِلْكَ الصِّفَةِ
الْمُشَاهَدَةِ مُنَزِّهًا لَهَا بِعَظَمَةِ شَأْنِهَا فَظَنَّ السَّامِعُ أَنَّهُ يَعْنِي نَفْسَهُ وَهُوَ
لَمْ يَرَ لَهَا وُجُودًا فَيَكُونُ مُعَبِّرًا عَنْهَا بَلْ عَبَّرَ عَنْ تِلْكَ الصِّفَةِ الْقَائِمَةِ فِيهِ

خواجه مگو که من منم من نه منم نه من منم | جان من اوست در تنم من نه منم نه من منم
قاش و دهان او منم گنج و روان او منم | گوهر کان او منم من نه منم نه من منم

بایزید بسطامی فرماید لا اله الا انا فاعبدون در تاویل این کلام
مولوی معنوی رح در مثنوی می فرماید

بامریدان آن فقیر مختشم | بایزید آمد که یزدان تک منم
گفت مستانه عیان آن فوفنون | لا اله الا انا فاعبدون
چون گزشت آنحال گفتندش صباح | تو چنین گفتی و نبود آن صلاح
گفت این بار از کسم این مشغله | تیغ ها بر من زنید آندم هله
حق منزه از تن و من با تنم | چون چنین گویم بباید کشتنم
چون وصیت کرد آن آزاده مرد | هر مریدی کاردی آماده کرد
مست گشت او باز در استغراق رفت | آن وصیت هاش از خاطر برفت
عشق آمد عقل او آواره شد | صبح آمد شمع او بیچاره شد
عقل خود شحنه است چون سلطان رسید | شحنه بیچاره در کنجی خزید
عقل سایه حق بود حق آفتاب | سایه را با آفتاب او چه تاب
چون پری غالب بود بر آدمی | گم شود از مرد وصف مردمی

هر چه گوید آن پری گفته بود — زین سری نه زان سری گفته بود
چون پری را این دم و قالون بود — کردگار آن پری خود چون بود
ادی خود رفته پری خود او شده — ترک بی الهام تازی گو شده
چون به خود آید نداند یک لغت — چون پری راست این ذات و صفت
پس خداوندی پری و آدمی — از پری کی باشدش آخر کمی
شیر گیرد از شیر سگی ترسد بگو — شرح راه از کور کی پرسد بگو
شیر گیر از خون فره شیر خورد — تو بگوئی او نکرد آن باده کرد
در سخن پرواز از زر از کهن — تو بگوئی باده گفت ست آن سخن
باده را چون بود این شر و شور — نور حق را نیست آن فرهنگ و زور
گر ترا از تو بکل خالی کند — تو شوی لیست او سخن عالی کند
گر چه قرآن از لب پیغمبر ست — هر که گوید حق نه گفت او کافر ست
چون هوای بی خودی پرواز کرد — آن سخن را بایزید آغاز کرد
عقل را سیل تحیر در ربود — زان قوی تر گفت کاول گفته بود
نیست اندر جبه ام الا خدا — چند جوئی در زمین و در سما
آن مریدان جمله در هم آمدند — تیغها بر جسم پاکش می زدند
هر یکی چون ملحدان در گرد کوه — کاردمی زد پیر خود را بی ستوه
هر که اندر شیخ تیغی می خلید — باز گونه او تن خود می درید
وانکه او را زخم اندر سینه زد — سینه اش بشگافت شد مرده ابد
یک اثر نی بر تن آن ذوفنون — وان مریدان خسته و غرقاب خون

---

۱ کسی کار دی بست خراب و تو سبا شود مصطلحات و ترشیح کیک بخش سبا باشد و اذیا در بر خود داری یا نه ۱۲ اضافات

۲ نام او بست در ذی که نام او بست در ذی که محدثان را نام او بست در ذی که سنه بود در اکثر اوقات

ہر کہ او سوی گلویش زخم برد — حلق خود بدریدہ و دیوانہ مرد
وانکہ آگہ بود زان صاحبقران — دل نداد اش کہ زند زخم گران
نیم دانش دست او را بستہ کرد — جان بہ برد الا کہ او را خستہ کرد
روز گشت و آن مریدان کاستہ — نوحہا از جان شان برخاستہ
پیش او آمد ہزاران مرد و زن — کہ دو عالم درج در یک پیرہن
این تن تو گر تن مردم بدے — چون تن مردم ز خنجر کم شدے
با خودی یا بیخودی دو چار زد — با خود اندر دیدۂ خود خار زد
ای زدہ بر بیخودان تو ذوالفقار — بر تن خود میزنی آن ہوشدار
زانکہ نی خود فانی ست و این ست — تا ابد در امنی او ساکن ست
نقش او فانی و او شد آئینہ — غیر نقش روے غیران جائی نہ
گر کنی تف سوی روئے خود کنی — ور زنی بر آئینہ بر خود زنی
ور بہ بینی روئی زشت آنہم توئی — ور بہ بینی عیسی مریم توئی
او نہ اینست و نہ آن او سادہ است — نقش تو در پیش تو بنہادہ است
چون رسید اینجا سخن لب در بست — چون رسید اینجا قلم در ہم شکست
لب بہ بند از چہ فصاحت دست داد — دم مزن واللہ اعلم بالرشاد
بر لب بامی تو اے مست مدام — بست بنشین یا فرود آ والسلام
ہر زمانے کہ شوی تو کامران — آن دم خوش را کنی با ما بیان
ہر زمان خود را ہراسان باش تو — ہمچو بخش خفیہ کن نی فاش تو

ہمہ اقوال دائر بزنی خودی و بی اطلاعی حضرت سلطان العارفین

ابو یزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ در گویائی حضرت حق از زبان او حضرت خواجہ یارسا
در فصل الخطاب می فرماید کہ بایزید گفتہ سُبْحَانِی مَا اَعْظَمَ شَانِی یعنے جزاے
ذٰلِکَ عَلٰی لِسَانِہٖ فِی مَعْرِضِ الْحِکَایَۃِ عَنِ اللّٰہِ تَعَالٰی فِی سُکْرِ
وَغَلَبَاتِ حَالٍ کَمَا وَرَدَ فِی الْحَدِیْثِ الصَّحِیْحِ خَبَرًا عَنِ اللّٰہِ
سُبْحَانَہٗ فَبِیْ یَنْطِقُ وَبِیْ یَعْقِلُ وَبِیْ یَسْمَعُ وَبِیْ یُبْصِرُ در آداب المریدین
شیخ ابو النجیب عبد القاہر بن محمد السہروردی مذکور ست وَاَمَّا الشَّطْحِیَّاتُ
الْمَحْکِیَّاتُ عَنْ اَبِیْ یَزِیْدَ وَغَیْرِہٖ فَذٰلِکَ عَنْ غَلَبَۃِ الْحَالِ
وَقُوَّۃِ السُّکْرِ وَغَلَبَاتِ الْوَجْدِ فَلَا قَبُوْلَ لَھَا وَلَا رَدَّ اما غزالی
در مشکوۃ الانواری فرماید اَلْعَارِفُوْنَ بَعْدَ الْعُرُوْجِ اِلٰی سَمَاءِ الْحَقِیْقَۃِ
اِتَّفَقُوْا عَلٰی اَنَّھُمْ لَمْ یَرَوْا فِی الْوُجُوْدِ اِلَّا الْوَاحِدَ الْحَقَّ لٰکِنْ مِنْھُمْ
مَنْ اَلَّہٗ ھٰذِہِ الْحَالُ عِرْفَانًا عِلْمِیًّا وَمِنْھُمْ مَنْ صَارَ لَہٗ ذٰلِکَ
حَالًا وَوَقْتًا وَانْتَفَتْ عَلَیْھِمُ الْکَثْرَۃُ بِالْکُلِّیَّۃِ وَاسْتَغْرَقُوْا
بِالذِّکْرِ الذَّاتِیَّۃِ الْمَحْضَۃِ فَاسْتَوْفَیْتَ فِیْھَا عُقُوْلُھُمْ فَصَارُوْا
کَالْمَبْھُوْتِیْنَ فِیْہِ وَلَمْ یَبْقَ فِیْھِمْ مُتَّسَعٌ لِذِکْرِ غَیْرِ اللّٰہِ
وَلَا لِذِکْرِ اَنْفُسِھِمْ
اَیْضًا فَلَمْ یَکُنْ عِنْدَھُمْ اِلَّا اللّٰہُ فَسَکِرُوْا سُکْرًا
رَفَعَ دُوْنَہٗ سُلْطَانُ عُقُوْلِھِمْ فَقَالَ اَحَدُھُمْ اَنَا الْحَقُّ
وَقَالَ الْاٰخَرُ سُبْحَانِیْ مَا اَعْظَمَ شَانِیْ وَقَالَ الْاٰخَرُ مَا فِیْ
جُبَّتِیْ اِلَّا اللّٰہُ وَکَلَامُ الْعُشَّاقِ فِیْ حَالِ السُّکْرِ یُطْوٰی

وَلَا يُخَلِّي فَلَمَّا خَفَّ عَنْهُمْ سُكْرُهُمْ وَرُدُّوا إِلَى سُلْطَانِ الْعَقْلِ
الَّذِي هُوَ مِيزَانُ اللهِ فِي أَرْضِهِ عَرَفُوا أَنَّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ
حَقِيقَةَ الِاتِّحَادِ مِثْلَ قَوْلِ الْعَاشِقِ فِي وَقْتِ فَرْطِ عِشْقِهِ أَنَا مَنْ
أَهْوَى وَمَنْ أَهْوَى أَنَا وَلَا يَبْعُدُ أَنْ يَرَى الْإِنْسَانُ مِرْآةً
فَيَنْظُرُ فِيهَا وَلَمْ يَرَ الْمِرْآةَ قَطُّ فَيَظُنُّ أَنَّ الصُّورَةَ الَّتِي رَآهَا هِيَ
صُورَةُ الْمِرْآةِ مُتَّحِدَةً بِهَا وَيَرَى الْخَمْرَ فِي زُجَاجَةٍ فَيَظُنُّ
أَنَّ الْخَمْرَ لَوْنُ الزُّجَاجِ فَإِذَا صَارَ ذَلِكَ عِنْدَهُ مَالُوفًا وَرَسَخَ
فِيهِ قَدَمُهُ اسْتَغْرَقَهُ وَقَالَ ؎

رَقَّ الزُّجَاجُ وَرَقَّتِ الْخَمْرُ	فَتَشَابَهَا فَتَشَاكَلَ الْأَمْرُ
فَكَأَنَّهُ خَمْرٌ وَلَا قَدَحٌ	وَكَأَنَّهَا قَدَحٌ وَلَا خَمْرُ

وَفَرْقٌ بَيِّنٌ أَنْ يَقُولَ الْخَمْرُ قَدَحٌ وَبَيْنَ أَنْ يَقُولَ كَأَنَّهُ
قَدَحٌ وَهَذِهِ الْحَالَةُ إِذَا غَلَبَتْ سُمِّيَتْ بِالْإِضَافَةِ
إِلَى صَاحِبِ الْحَالَةِ فَنَاءَ الْفَنَاءِ لِأَنَّهُ فَنِيَ عَنْ نَفْسِهِ
فَأَفْنَى عَنْ فَنَائِهِ فَإِنَّهُ لَيْسَ يَشْعُرُ بِنَفْسِهِ فِي تِلْكَ الْحَالِ
وَلَا بِعَدَمِ شُعُورِهِ بِنَفْسِهِ وَلَوْ شَعَرَ بِعَدَمِ شُعُورِهِ بِنَفْسِهِ
لَكَانَ قَدْ شَعَرَ بِنَفْسِهِ وَيُسَمَّى هَذِهِ الْحَالَةَ بِالْإِضَافَةِ
إِلَى الْمُسْتَغْرَقِ بِهِ بِلِسَانِ الْمَجَازِ اتِّحَادًا وَبِلِسَانِ الْحَقِيقَةِ
تَوْحِيدًا وَوَرَاءَ هَذِهِ الْحَقَائِقِ أَسْرَارٌ يَطُولُ الْخَوْضُ
فِيهَا حضرت بایزید بسطامی علیہ الرحمۃ گوید ❊

خضت بحرا او قف الانبیاء بساحله در نشر المحاسن مذکورست
کیف یقال عنه انه قال خضت بحرا و قف الانبیاء بساحله فان
صح هذا القول عنه فینبغی ان یحمل علی صدوره عنه فی حال
السکر او علی انهم وقفوا لیعبروا فی ذلک البحر من راوا
فیه اهلیة العبور و یمنعوا من لیس فیه اهلیة او لیدرکوا
من راوه اشرف علی الغرق او نحو ذلک مما فیه نفع الغیر
کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنة و یدخل المفضول
او ما قال بعضهم ان وقوفهم وقوف صدور لا وقوف
ورود از حافظ ابن حجر سوال کردند که ازین قول بایزید نقصت انبیا لازم
آید جواب دادند القول لم یصح عنه و ان صح فمعناه جمیع ما اعطی
الاولیاء مما اعطی الانبیاء کزق ملا عسلا فرشحت
منه رشحات هی ما اعطی الاولیاء و ما فی باطن الزق هو
ما اعطی الانبیاء و وقوفهم بساحله لیعبروا من راوا فیه
اهلیة او لیدرکوا من راوه اشرف علی الغرق فهذا
القول ان لم یکن صدر منه حال السکر یتعین تاویله
بما یلیق بجلالة الانبیاء بمثل ما ذکرت مما فیه نفع
للغیر کما یقف الافضل یشفع فی دخول الجنة و یدخل
المفضول حافظ سیوطی در رسالة تنبیه الغبی تنزیه ابن عربی مے نگارد ✤

ف اشراف ناقف شدن بر چیزی ۱۲ ف این رسالہ ایست مختصر از حافظ سیوطی ۱۲ منه ف جلال الدین سیوطی

قَالَ الصَّفَدِیُّ وَحُکِیَ لِیْ بِاَنَّہٗ ذُکِرَ لِلشَّیْخِ تَقِیِّ الدِّیْنِ بْنِ تَیْمِیَّۃَ اَنَّ فِیْ دِمَشْقَ اُنَاسًا یَصْرِفُ کَلَامَ ابْنِ عَرَبِیٍّ بِالتَّاْوِیْلِ اِلٰی ظَاہِرِ الشَّرْعِ فَقَدْ رَاَیْتُہٗ اجْتَمَعَ بِہٖ فَقَالَ لَہٗ بَلَغَنِیْ عَنْکَ کَذَا وَکَذَا فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَ کَیْفَ تَعْمَلُ فِیْ قَوْلِہٖ خَصَّتْ لُجَّۃُ بَحْرٍ وَالْاَنْبِیَاءُ وُقُوْفٌ عَلٰی سَاحِلِہٖ فَقَالَ مَا فِیْ ذَا شَیْءٌ یَعْنِیْ اَنَّھُمْ وَاقِفُوْنَ لِاِنْقَادِ مَنْ تَغْرَقُ فِیْہِ مِنْ اُمَّتِھِمْ فَقَالَ وَھٰذَا بَعِیْدٌ فَقَالَ وَالْاَمْرُ الَّذِیْ تَفْھَمُہٗ اَنْتَ مَا ھُوَ الْمَقْصُوْدُ فَیَصْغُرُ حَقِیْر گوید کہ جواب بر تقدیر تسلیم بود والا آنچہ ابن تیمیہ این کلام را منسوب بشیخ محی الدین ابن عربی کردہ غلط ست اصل کلام از بایزید ست رحمہ اللہ تعالی در کواکب زاہرہ مذکور ست قَالَ قُطْبُ الدَّائِرَۃِ الشَّیْخُ اَبُو الْعَبَّاسِ الْمُرْسِیُّ مُرَادُہٗ اَنَّ الْاَنْبِیَاءَ خَاضُوْا بَحْرَ التَّوْحِیْدِ وَوَقَفُوْا مِنَ الْجَانِبِ الْاٰخَرِ عَلٰی سَاحِلِ الْغَرَقِ یَدْعُوْنَ الْخَلْقَ اِلَی الْحَوْضِ اَیْ فَلَوْ کُنْتُ کَامِلًا لَوَقَفْتُ حَیْثُ وَقَفُوْا قَالَ الشَّیْخُ تَاجُ بْنُ عَطَاءِ اللّٰہِ فِیْ لَطَائِفِ الْمِنَنِ وَھٰذَا الَّذِیْ فَسَّرَ بِہِ الشَّیْخُ کَلَامَ اَبِیْ یَزِیْدَ ھُوَ اللَّائِقُ بِمَقَامِ اَبِیْ یَزِیْدَ نیز شیخ بایزید بسطامی رح گوید اَرَادَ مُوْسٰی اَنْ یَّرَی اللّٰہَ تَعَالٰی وَاَنَا مَا اَرَدْتُ اَنْ اَرٰی اللّٰہَ بَلْ ھُوَ الَّذِیْ اَرَادَ اَنْ یَّرَانِیْ سُبْحَانِیْ نیز شیخ ابویزید بسطامی قدس سرہ گوید حق بمن فرمود ہمہ بندہ اند جز تو نیز شیخ بایزید گفتہ توبہ مردم از گناہان ست وتوبہ من از قول لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ ست وہم شیخ بایزید گفتہ

لوح محفوظ منم در جواب شخصی که گفت حق تعالی را لوح محفوظ است و هم شیخ
بایزید بسطامی از موذن شنید الله اکبر گفت انا اکبر و هم شیخ بایزید
بسطامی گفته برآمدم از پوست بشریت چنانچه مار از پوست خود برآید پس
دیدم که من اویم قال سمعت حین سئل عن المعرفة بالله و العارف
لون الماء لون انائه یعنی رنگ آب رنگ ظرف ست چه آب در حد ذات
خود رنگے مخصوص ندارد و برنگ ظرف ها ظاهر میشود آنچنانکه ذات مطلقه
حق تعالی در حقیقت خود از جمیع قیود و لوازمی که اذهان و افهام در تصور کرده
مطلق ست و بحسب قابلیات اذهان و افهام ادراک تصور کرده اند نه آن حق ست
که ذات مطلقه ست و او مبدأ آثار و احکام ذهنیه و خارجیه ست چه او عین جمیع
اشیاء ست ابن عقیل گوید شیخ شبلی گوید ان محمدا یشفع فی امته
و انا اشفع بعده فی اهل النار حتی لا یبقی منها احد نیز
حضرت شبلی گوید لیس فی الدار غیره دیار ای الطائفة
جنید رحمه الله روزے وے را عتاب کرد که انچه ما در سر دابها میگفتم
تو بر سر منبر گوئی شبلی رح گفت انا اقول و انا اسمع هل فی الدارین
غیری از شبلی رح پرسیدند تصوف چیست گفت تصوف شرک ست
از حضرت شبلی رح ابو محمد رویم قدس سره پرسید که توحید چیست گفت کسیکه
جواب از توحید دهد او ملحد ست و کسیکه تعریف کند او مشرک ست و کسیکه
توحید را بداند کافر ست و کسیکه بتوحید اشارت کند بت پرست ست و کسی که از
توحید سوال کند جاهل ست حضرت ابو بکر شبلی رح سکر غالب داشت و بسیارے

ازین قبیل ازو وی صادر شد حضرت غوث الاعظم حکایةً عن الله تعالی فرماید اَنَا مُکَوِّنُ مَکَانِ الْمُکَانِ لَیْسَ لِمَکَانٍ سِوٰی سِرِّ الْاِنْسَانِ فِیْ قَلْبِ الْاِنْسَانِ وَ فِی الْعُوْثِیَّةِ نَاقِلًا عَنْهُ سُبْحَانَهٗ وَ مَنْ اَرَادَ الْعِبَادَةَ بَعْدَ الْوُصُوْلِ فَقَدْ اَشْرَكَ بِاللّٰهِ الْعَظِیْمِ منصور حلاج رحمه الله گوید اَنَا الْحَقُّ و نیز گفته مَا فِی الْجُبَّةِ اِلَّا اللّٰهُ و بعضے این را منسوب به جنید رحمه الله کنند امام ابو حامد غزالی در مشکوة الانوار می نگارد هٰذَا مِنْ فَرْطِ الْمَحَبَّةِ وَ شِدَّةِ الْوَجْدِ یعنی این کلام از کثرت محبت و شدت وجد است چنانچه می گویند

اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَ مَنْ اَهْوٰی اَنَا	نَحْنُ رُوْحَانٍ حَلَلْنَا بَدَنَا
فَاِذَا اَبْصَرْتَنِیْ اَبْصَرْتَهٗ	وَاِذَا اَبْصَرْتَهٗ اَبْصَرْتَنَا

درین شبهه نیست که حلاج را محویت محض و استغراق تام بود ازین رو بے تحاشا این چنین کلمات از زبانش سر می زد

ما ز دریائیم و دریا ہم ز ماست	این سخن داند کسے کو آشناست

امام یافعی در نشر المحاسن از عوارف نقل می کند سُبْحَانِیْ حَاشَا اَنْ یُعْتَقَدَ فِیْ اَبِیْ یَزِیْدَ اَنَّهٗ یَقُوْلُ ذٰلِكَ اِلَّا عَلٰی مَعْنَی الْحِكَایَةِ عَنِ اللّٰهِ تَعَالٰی وَ هٰذَا یَنْبَغِیْ اَنْ یُعْتَقَدَ فِی الْحَلَّاجِ قَوْلُهٗ اَنَا الْحَقُّ حضرت معین الدین چشتی رحمه الله فرماید

من نمی گویم انا الحق یار مے گوید بگو	چون نمی گویم مراد دلدار می گوید بگو

حسین بن منصور گوید ما صحت الفتوة الا لاحمد و ابلیس
ابی طالب مکی گوید لیس علی الخلق اضر من الخالق

نیست بر خلق ضرر رسان تر یا ده از خالق ۱۲

چو خود کردند سر خویشتن فاش	عراقی را چرا بدنام کردند ✤

ابو سعید خراز رح گوید اکبر ذنبی الیه معرفتی ایاه

گناه کبیره من همین ست که او را شناختم ۱۲

مشائخ طریقت و حقیقت در فتوت سخن بسیار گفته اند بعضے از ان یاد کرده میشود شیخ حسن بصری رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که دشمنی کنی با نفس خود از جهة حق جل و علا حارث محاسبی رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که انصاف همه خلق بر خود واجب دانی و انصاف خود از کسی نستانی فضیل عیاض رحمة الله علیه فرمود که فتوت آنست که رفق کنی که نعمت تو که منعم دینی در مقام خدمت ایثار نعمت حق به بندگان او میان مؤمن و کافر تمیز نکنی و با همه دوست و دشمن تفاوت نکنی ابو القاسم جنید قدس الله سره فرمود که فتوت دادن عطاست و باز داشتن بدست یعنی حقیقت فتوت آنست که بیند انکه طاقت داری و جود خود را سبب خیر و احسان و واسطهٔ راحت بندگان حق سازی و در بساط احسان مقابلهٔ بدان شطرنج بدنیائی نبازی شیخ سهیل ابن عبد الله تستری رحمة الله علیه فرمود که فتوت متابعت سنت است یعنی انچه میداند که هیچ سنت از سنتهای رسول علیه السلام فرو نگذارد و بزرگترین سنتی از سنتها بحقارت نیاست پس هر انچه دنیا را اهل دنیا را بزرگ دارد مقام فتوت او درست نیاید بایزید قدس الله سره العزیز فرمود که فتوت آنست که هر چه از تو بگیرند رسوا نشوی اگرچه بسیار بود و آن اندک شمری و هر چه از دیگران بتو رسد اگرچه اندک بود آنرا بسیار دانی یحیی بن معاذ رازی قدس الله سره فرمود که فتوت سه چیز است خوبروئی با پارسائی و خوب سخنی با امانت داری و خوبخوئی با وفاداری یعنی فتوتها که ایزد تعالی بندگان خود را بدان مکرم گرداند بر سه نوع است یکی جمال نعمت ست که منبع علمیات و رنیت و حکمت و مکمن انوار جمال ازلیست نعمت دوم نفس حیات و بلاغت ست و این از جملهٔ نعمتهائی بی نهایت ست نعمت سوم مال ست که آن مکاسب دل ست از بیم معاش

(بقیه بصفحه ۵۲)

کتاب السرابی سعید احمد بن عیسی خراز از شطحیات مملوست جماعت علما بروزبان انکار کشاذند نیز شیخ ابوسعید خراز قدس سره گفت مدتی اورامی جستم خودرامی یافتم اکنون خودرامی جویم اورامی یابم درنفحات مذکورست که امام احمد غزالی گوید که شیخ ابوالقاسم گرگانی ابلیس رالبیس نمی گفت بلکه خواجهٔ خواجگان سرور مهجوران می گفت عین القضاة همدانی از بزرگے حکایت می کند که فرمود جوان مرد آنجا که ابلیس ست ترا راه نیست واین دولت ازکجا آوردی جبریل صفتی یابد که دیدهٔ او در جمال ابلیس نظر نکند عبدالکریم جیلی درکتاب[۱] مناظر الهیه دربیان فرق میان غافر وغفور مے نگارد ❊

(بقیه صفحه ۵۳)

نابدان بدار معاد مشغول شود و بسبب طاعت مهیا دار و پس اخی باید که این هر سه نعمت را مطیه سعادت ابدی و سرمایهٔ تجارت نعیم سرمدی سازد و در جمال پارسائی و پاکدامنی بود و در فصاحت حق گوئی ناصح و در برادری با بذل و وفا ابوحفص حداد رحمة الله علیه فرموده که فتوت آنست که ایزد تعالی اختیار کرده است در قرآن از برائی پیغمبر خود فرموده که یا محمد بگیر یعنی نگهدار صفت حلم و درگذار از برادران خود گناه ایشان را و کافات کن به نیکی و روبگردان از جاهلان یعنی جهل ایشان را بجهل مقابله مکن ابوعلی دقاق رحمة الله علیه فرموده که فتوت آنست که بردم نزد یک باشی و دیدبان ایشان غریب یعنی اخی باید که آمیزگار باشد بخلق و با همه بندگان حق بشفقت و نصیحت و مودت احسان زندگانی کند و با طن از همه بریده بود و در سر پیوسته بحق مشغول باشد ابوالحسن نوری قدس الله سره فرموده که فتوت آنست که تحمل کند بخوشدلی آنچه ترا دشوار آید ندانم که درین مقام از فتوت کدام معنی مراد ست که تصور با بلیس ثابت کرده اند

إِنَّ الْغَافِرَ هُوَ الَّذِي يَغْفِرُ جَمِيعَ الذُّنُوبِ إِلَّا الشِّرْكَ وَالْغَفُورُ هُوَ الَّذِي يَغْفِرُ الشِّرْكَ

ایضاً

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

بیان حال الغافر وان الله یغفر الذنوب جمیعا

بیان حال الغفور وهذا القول ناظر لعدم خلود الکفار فی النار

شیخ روزبهان فضیلی در تفسیر العرائس تصریح بآن کرده چنانچه شیخ محی الدین عربی هم بآن قائل ست نیز شیخ عبد الکریم جیلی می گوید که جمیع عباد حق عبودیت ادا می کنند از انکه بر مراد حق تم احسانه بر پا ایستاده و همین ست معنی عبودیت وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ و این قول مبنی بر آن ست که امر الهی تعالی مبنی اراده است و تخلف مراد از اراده محال ست پس همه اطاعت امری نمایند و عصیان متحقق نه شیخ محی الدین عربی نیز تصریح باین معنی کرده از مخدوم بهاء الدین ذکریا منقول است

دو دنیا چراگاه کمینه خران ست — عقبی شکارگاه شکاری سگان ست
من عرش و لوح و قلم و زیر قلم نهم — اسلام و کفر سوزم این امتحان ست
مرسل نبی طفیل من انبیا شدند — موسی و خضر و یونس از پس روان ست
همه بشر کواکب و افلاک انجمن — جبریل با ملائک از چاکران ست

معبود خود بدیدم زان ادلیا شدم
فرمان بشد که جنت تو لامکان ست

فضیل عیاض قدس سرّه عرش و کرسی و لوح و قلم منم جبرئیل و میکائیل و عزرائیل منم ابراهیم و موسی و عیسی و محمد علیه السلام منم ۲
از سهیل بن عبد الله تستری پرسیدند که مرد کی صوفی شود گفت
آنگاه که خوئش حلال و مالش مباح گردد و هر چه بیند از حق بیند و رحمت خدای را
عز و جل بر همه خلق شامل داند ابو حمزه خراسانی آواز گوسفندی شنید
و در وجد آمد گفت لبیک جل جلاله حارث کاردی گشید که اینچه حالت است
اگر بیان نکنی ترا بکشم گفت برو چندین سال خاکستر و سبوس با هم آمیخته بخور تا این
مسئله بر تو روشن شود ابو الحسن نوری قدس سره گوید الله تعالی
چون نظر بر لطافت خود کند حق ماند و چون بر کثافت خود نظر کند خلق ماند -
شیخ ابو الحسن نوری را روزی آواز موذن شنید گفت هلاکت باد ترا دران اثنا
آواز سگ شنید گفت لبیک و سعدیک گفتندای شیخ این چه حال است گفت
موذن از سر غفلت برای مزد خود گفت و سگ بی غرض گفت وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ
اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ ۞

۵۱ فضیل عیاض مرید و خلیفه خواجه عبد الله زید ست چنین گویند که فضیل سرخی می کرد و سر قوم دزدان بود و در بیابان با یاران
بسیار راهزنی و بیابان فضیل را هزنی می کردند و در بیابان نشسته قرآن خواندی و قرآن خواندن را دوست داشتی و گویند سبب
توبه وی آن بود که شبی کاروانی می گذشت و حافظی را بگذر گرفته بود تا همه شب قرآن بخواند از آنکه شنیده بود که فضیل عیاض قرآن
خواندن دوست دارد فضیل چون بر کاروان رسید حافظ این آیت می خواند الم یَأْنِ لِلَّذِیْنَ اٰمَنُوْٓا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوْبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ
این آیت چون تیر بر دل فضیل رسید بلی خود وقتی آمده بود بجزا نهاد کاروانیان خوشند که بزند یکی گفت کجای روید که فضیل
با یاران انبوه در راه خواهد بود فضیل این سخن بشنید گفت ای کاروان بشارت باد شما را که فضیل توبه کرده و از شما گریزد چنانکه پلنگ از
می گریزید فضیل صدا می رفت می گریست می گفت الهی فضیل گنه گار و معصیت تو به کرد و بحضرت پاک تو آورده قبول کن و فضیل را بیامرز
و خصمان او را خرسند گردان هر کجا که خصم او بود فضیل آنجا می رفت و او را خوشنود می کرد یک جهود خوشنود نمی شد و سوگند خورد تا زمانی که
خوشنود نشود نخورد فضیل گریه و زاری بسیار کرد آنگاه آن جهود صد مثقال زر سرخ بر فرق او نثار کرده و همیان کرده بالین خود نهاد

فارس بن علیسی بغدادی قدس سره گفت لذت طاعت و شرک برابر ست و در تاویل کریمه وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ می گوید هر که معبود را دید از عبادت بگذشت و هر که از عبادت گذشت از معبود گذشت عباس بن یوسف شکلی رحمة الله علیه گوید هر که با خدا مشغول ست از ایمان او نباید پرسید

پستی و بلندی همه شد هموارم | من مذهب هفتاد و دو ملت دارم

از مظفر کرمان شاهی پرسیدند که فقیر کیست گفت کسیکه حاجتش بخدا نبود شیخ ابوالحسن خرقانی که غوث وقت خود بود قدس سره گفت من بدو سال خردترم از پروردگار خود شیخ ابوسعید ابوالخیر گوید

تا روی ترا ندیدم ای شمع طراز | تا نے کار کنم نه روزه دارم نه نماز
چون با تو بوم فخار من جمله نماز | چون بے تو شوم نماز من جمله فخاز

جسمم همه اندک گشت چشمم نگریست | در عشق تو بی جسم همی باید زیست
از من اثری نماند این عشق از کیست | چون من همه معشوق شوم عاشق کیست

شیخ الاسلام عبدالله انصاری گوید زاهد بزهد خویش نازد و عالم بعلم از صوفی چه گویم که او الله است و نیز عبدالله انصاری گفته ربوبیت عین عبودیت ست امام محمد غزالی در رساله مصونة علی غیر اهلها و خفیة علی اهلها نعیم جنت و عذاب قبر را از قبیل خیال قرار داده اند شیخ احمد غزالی روزے در نیت نماز گفت کافر شدم زنار بستم الله اکبر شیخ برکة قدس سره گفت هفت صد بار پیغمبر خدا صلے الله علیه وآله وسلم را بخواب دیدم امروز

نماز اول ۱۲ منه
در رساله مصونه نگاران ادرات محسوسه و موجوده بهشت از مآکل و مشروب و ملبوس و مناکح و غیرها که در دار دنیا مشاهده می شود فارابی ظاهر است و در رساله فصوص شیخ محی الدین ابن عربی امکانه ولن تزال فالنعوت الوصال وان النعوت مستغرقة لا انقطاع لها لم یظهر فرق

الا بعد ان یکون بعض الاجسام السماویة موضوعا لتخیل النفس بعد الموت ۱۲ منه

معلوم شد که خود را می دیدم۔

عین القضاۃ ہمدانی گوید ہر که خدائی را شناخت عزوجل نمی گوید و ہر که الله گوید حق را نشناخت نیز عین القضات گفته از دیدن نور محمد صلے الله علیه وسلم جمله مؤمنان کافر شدند و ہیچکس را ازان خبر نیست

شیخ روزبہان بقلے گوید از ہر که می پرسی جز تو کس نیست سبحانی گوئی که ما را انا الحق بس نیست و نیز روزبہان رحمه الله گفته عارف در معروف غائب ست و نیز روزبہان در تاویل آیۂ کریمه وَلَا یَرْضٰی لِعِبَادِهِ الْکُفْرَ گفته است که حق تعالی کفر را خلق نکرده است در روی زمین و راضی نیست که کسے کافر شود پس کافر موجود نباشد

شیخ سعد الدین حموی قدس سره گوید

آنم که جهان چو حقه در مشت منست	این قوت حق ز قوت پشت منست
کونین و مکان ہر انچه در عالم ہست	در قبضهٔ قدرت دو انگشت منست

از سلطان المشائخ مشہور و معروف ست که گفت یاد دارم در روز میثاق که الله تعالے از من عہدی که گرفت در نغمهٔ زیر و بم بود ازین جهت شیخ این نغمه را فراوان دوست داشتی شیخ عبد الله بلیانی گوید خدا باشید و اگر خدا نباشید خود نباشید چون خود نباشید خدا باشید

شرف الدین یحیی منیری در ارشاد الطالبین می آرد که اگر کسے وجود عالم ظاہر را منکر شود که این وجود وجود او تعالی نیست کافر شود زیرا که آن وجود حقیقی است که به کسوت وجود ظاہر پیدا شده است پس منکر چگونه کافر نشود شیخ عبد الله گوید

با جمله خدائے پاک پاکیم ؛	نه زآتشم و باد و آب و خاکیم
تا حق بد و چشم سر نه بینم هردم	از پائے طلب نمی نشینم هردم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند و من چنینم هردم

مولانا رومی قدس سره در وحدت و اتحاد بسے اشعار دل پذیر و غزلیات موزون گفته است بیک بیت ازان اکتفا نمایم ؎

علم حق در علم صوفی گم بود	این سخن کے باور مردم بود

شیخ شرف الدین پانی پتی بسے سکریات در غزلیات خود آورده است کہ ناظر را جز حیرت نمی افزاید از آنجمله این بیت ؎

چه موسیٰ چه عیسیٰ و چه میر مرسلان احمدؐ	چه ترسا و چه مغ انجا همه گشته برابر بین

بالجمله ازین جماعه سکارے در دلولهٔ عشق و سطوت ظهور وحدت حقیقی کہ از خود گذشته اند و غیر محبوب حقیقی ندیده کلمات شطحیه فرمودن از شمار سر زده است و همچنین صوفیه وجودیه بخصوص از زبان شیخ محی الدین بن عربی جماعات و طبقاتے کہ خارج از احصا اند بر مسلک توحید رفته اند و سوائے آن کمالے نه انگاشته و این مشرب را باب و تاب چه در نظم و چه در نثر بیان نموده اند کہ کتب و رسائل بے شمار ازان مملو است یک چندے ازان کلمات کہ نقل شد و بعضی اشعار دیگر را اینجا ایراد نمایم تا معلوم همگنان شود کہ ازین طائفه علیه صاحب تصرفات و خوارق عادات کہ عقل بر کنگرهٔ مقام شان بلند پروازی نمے تواند کرد چه سان الفاظ سخت کہ ظاهر شرع متین آن را برنتابد صادر شده است تا قاصر نظرے جرأت و دراز نفسی نه نماید و پا از

---

۱۲ منه

جادۂ مراعات آداب بیرون نبرد ؎

غیر تش غیر در جہان نگذاشت	لاجرم عین جملہ اشیا شد
؎ تا صومعہ و مدرسہ ویران نشود	این کارۂ قلندری بہ سامان نشود
؎ بت اینجا مظہر عشق ست وحدت	بود زنار بستن عین خدمت
؎ چہ کفر و دین بود قائم بہستی	بود توحید عین بت پرستی
؎ می گفت در بیابان بندے دہن دریدہ	عارف خدا ندارد او نیست آفریدہ
؎ گنجے کہ طلسم اوست عالم مائیم	ذاتے کہ صفات اوست آدم مائیم
اے آنکہ توئی طالب اسم اعظم	از ما بگذر کہ اسم اعظم مائیم
؎ چہ غیر و کجا غیر کو نقش غیر	سوی اللہ و اللہ ما فی الوجود

ملا اسمٰعیل صوفی اصفہانی می گوید ؎

بشکستم ہر بتے کہ در راہم بود + باقی ست بت خدا پرستیدن من

میر فخر الدین محمد تفریشی بہ نکوہش و سرزنش ملا متوجہ شد ملا جواب داد کہ دریں نثار از دنیا دست برداشتہ ایم در دنیا با تو انباز نہ گشتیم و ہمچنین در آخرت چون بزعم تو ملحدیم بہ دوزخ رویم بہ بہشت با تو در نیائیم پس باید تو از ما راضی و شاکر باشی کہ دنیا و آخرت را بتو باز گذاشتیم ؎

ز اہل اسلام پرستان رضی اند از ما کہ ما +	خود شریک ہیچ در دنیا و در عقبی نہ ایم
دشمنی خیزد ز شرکت ما بہ قصد دوستی	آخرت را با خیتم و در پے دنیا نہ ایم

امر ہشتم اتفاق جمہور بران ست کہ فضل جزئی معارض فضل کلی نمی تواند شد والفضل الجزئی عبادۃ عن زیادۃ شیء قلیل منہا حسنۃ الشرع

ف ۱ فضل جزئی عبادت است از زیادت شی قلیل کہ آن را شرع حسنہ گردانیدہ

اعم من ان یترتب علیه الثواب اولا کالمباح والفضل الکلی
عبارة عن کثرة الثواب وزیادته باید دانست که فضل کلی مر انبیاء
علیهم السلام راست واحدی از اولیائی کرام بجنب رتبهٔ انبیائی عالی مقام نتوان رسید
زیرا که انبیاء علیهم السلام معصوم اند از جمیع معاصی و مامون اند از خوف خاتمه
مکرم اند بوحی ومشاهدهٔ ملک ومحکوم اند بارشاد انام وتبلیغ احکام بعد از
اتصاف کمالاتی که اولیائے عظام بآن متصف اند ملا علی قاری[1] در شرح فقه اکبر
میگوید اجماع العلماء علی ان الانبیاء افضل من الاولیاء در شرح عقائد نسفی
مذکورست لا تبلغ ولی درجة الانبیاء بالجملة افضلیت انبیاء علیهم السلام از
اولیائی کرام از قطعیات دین ست هر که بخلاف آن اعتقاد دارد از دائرهٔ ایمان بیرون
رود شیخ محی الدین عربی در طبقات صوفیه می طراز غلطت فی النبوة والولایة
وزعمت ان الولایة اعلی والتمر وذلک انهم نظروا الی قصة موسی
والخضر علیهما السلام فی قوله تعالی فوجدا عبدا من عبادنا الی قوله
لن تستطیع معی صبرا وتوهمت هذه الطبقة ان حال الولایة افضل
من حال النبوة لرجوع موسی الیه ولم یعلموا ان الله یخص من یشاء
بما یشاء خص الانبیاء بالمعجزات ثم خص مریم علیها السلام بقوله تعالی
وهزی الیک بجذع النخلة تساقط علیک رطبا جنیا ولم تکن هذا لاحد
من الانبیاء ولم تکن هی نبیة وما هی افضل من نبی واصفین

[1] این شرح مشهورست اگر فقه اکبر متن وی بوده است از امام اعظم رح نیست فقه اکبر امام ما از ابو مطیع بلخی مروی ست از بیشتر
دیرین باب خطاط واقع شده تفصیل این مقام در رسالهٔ مقدمهٔ مهر انور بحاشیه صلم ۱۲ منه [2] اجماع علما بر آن ست که انبیا افضل اند
از اولیا، ۱۲ منه [3] نمی رسد کرامی ولی درجهٔ پیمبران ۱۲ منه [4] این رساله ایست از ابن عربی خیلے کیاب در کشف مذکور نیست در ین

برخیا کان عندہ علم من الکتاب فانی بعرش بلقیس قبل ان یرتد الی سلیمان طرفہ ولم یکن نبیا ھذا اولا انہ افضل من سلیمان علیہ السلام مع ھذا وذکروا ان الانبیاء یوحی الیھم بواسطۃ والاولیاء یتلقفون من الحق وذلک غلط فان الانبیاء علیھم السلام لھم رسالۃ بالواسطۃ والتلقف جمیعا وانہا بعیدۃ من الاغترارات والاغترارات وقعت فی احوال الاولیاء فی احوال الانبیاء والولایۃ والصدیقیۃ انما تمامھما والتھما اقھما بانوار النبوۃ ولو القی علی الخضر علیہ السلام ذرۃ مما شاھد موسی من سماع الکلام او رویۃ النور لاحرق حتی لا یبقی منہ شئ وصحب الخضر عن موسی تھذیبا وتادیبا لا تعلیما واحسانا حضرت شیخ شرف الدین یحیی منیری رحمۃ اللہ علیہ در مکتوب بستم مے طراز اند ہمہ اوقات واحوال بالاتفاق جملہ مشائخ طریقت رضوان اللہ علیہم اولیا متابعان پیغمبر اند وانبیاء افضل تر اند از اولیا از انچہ نہایت ولایت بدایت نبوۃ است وجملہ انبیاء ولی باشند اما از اولیا کسے نبی نباشد وہیچکس را از علمائے اہل سنت وجماعت ومحققان این طریقت اندرین مسئلہ خلافے نیست مگر گروہے از ملحدان کہ گویند اولیا فاضل تر از انبیا اند وتمسک بدین کنند کہ گویند اولیا ہمہ وقت با خداوند تعالی مشغول اند وانبیاء بیشتر وقت بدعوت خلق مشغول اند پس کسے کہ ہمہ وقت بحق مشغول باشد فاضلتر بود از کسیکہ او در بعض وقت مشغول بود وگروہے از جہال کہ

دعوی محبت این طائفه کردند و بدیشان گمان نیکو کردند و ایشان را متابعت
کردند گفتند مقام ولایت برتر از مقام نبوة است و مر نبی را علم وحی باشد
و مر ولی را علم سر باشد و ولی بسر خبر باداند که پیغامبر ان را از ان خبر نباشد
و مر آن علم را علم لدنی نام کردند و این لقب را اشتقاق از قصه موسی و خضر
گرفتند صلوة علیهما و گفته که خضر ولی بود و موسی نبی موسی دانای وحی ظاهر بود تا او را
بوحی ظاهر خبر نکردندے ندانستی باد و خضر علیه السلام را علم لدنی بود غیب
بدانستے بے وحی تا موسی را بشاگردی حاجت آمد و استاد فاضلتر از شاگرد بود
اما آنکه پیران این مذهب اند و بر دین ایشان اعتماد ست ازین بیزاند و روا ندارند
که هیچکس را مقام برتر از مقام انبیا باشد یا برابر مقام انبیا باشد
اما جواب آن شبهه که ایشان گفتند آنست که خضر را فضل مقید بود آن علم لدنی
و موسی را فضل مطلق بود و فضل مقید مبطل فضل مطلق نیست چنانکه فضل مریم
پارسا رضی الله عنها و آن فرزند بے مماس بشریت باطل نه کند فضل عائشه رضه
و فاطمه رضه را که ایشان را فضل مطلق بود بر جمله نساء عالم انتهی و فضل جزئی مجال
معارضه با فضل کلی بوجه کلی ندارد چه ظاهر ست که هر اهل حرفه مثل حائک و حجام
و خیاط و نجار بلحاظ صناعات خود ها فی الجمله زیادتی بر علماء دارند چه علماء ازین فنون
و دستکاری واقف نباشند لیکن ایشان را فضلی بر عالم نباشد چه صرف
زیادات موجب شرف نمی باشد شیخ محی الدین ابن عربی رحمة الله علیه در باب
ثالث و سبعین از جزء ثانی فتوحات مکیه مے نگارد فَقَدْ یَزِیدُ
وَیَفْضُلُ بَعْضُ النَّاسِ غَیْرَهُ بِشَیْءٍ مَا فِیهِ ذٰلِكَ الْفَضْلُ فَإِنَّ الْفَضْلَ

ف
گاهی مفضول از افضل زیادتی دارد بر بعض امور
و فضیلت غالب شود

فِي هٰذَا الْوَجْهِ لَا يُنْظَرُ مِنْ حَيْثُ اَنَّهُ زِيَادَةٌ وَلٰكِنْ يُنْظَرُ مِنْ حَيْثُ اِعْتِبَارِ زِيَادَاتٍ لَهَا شَرَفٌ فِي الْعُرْفِ وَالْعَقْلِ كَالْعِلْمِ بِالتِّجَارَةِ وَالْخِيَاطَةِ وَالْعِلْمِ بِالْاَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ وَالْعِلْمِ بِمَا يَنْبَغِي بِجَلَالِ اللّٰهِ وَكُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ لَا يَعْلَمُ عِلْمَ الْاٰخَرِ فَيُقَالُ قَدْ فَضَلَ التَّجَّارُ عَلَى الْمُوَحِّدِ بِالدَّلِيْلِ بِالتِّجَارَةِ وَهٰذَا لَا يُقَالُ عَلٰى جِهَةِ الْفَخْرِ وَالْمَدْحِ بَلْ عَلٰى جِهَةِ الزِّيَادَةِ وَيُقَالُ فَضْلُ الْعَالِمِ بِاللّٰهِ عَلَى التَّجَّارِ عَلٰى طَرِيْقِ الشَّرَفِ وَالْفَخْرِ فَمِثْلُ هٰذِهِ الْمُفَاضَلَةِ هِيَ الَّتِي تُعْتَبَرُ وَهِيَ اَنْ يَزِيْدَ كُلُّ وَاحِدٍ عَلٰى صَاحِبِهِ بِرُتْبَةٍ تَقْتَضِي

الْمَجْدَ وَالشَّرَفَ ۵

آن یکی نحوی بکشتی درنشست — رو بکشتیبان نهاد او خودپرست

گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا — گفت نیمی عمر تو شد در فنا

دل شکسته گشت کشتیبان ز تاب — یک دمش گشت خامش از جواب

باد کشتی را بگرداب افگند — گفت کشتیبان بآن نحوی بلند

هیچ دانی آشنا کردن بگوی — گفت ازمن تو سیاحی مجوی

گفت کلی عمر تای نحوی فنا است — زانکه کشتی غرق این گرداب است

از قصهٔ حضرت موسی و حضرت خضر علیهما السلام که در کلام حضرت ملک العلام مذکورست نیک ظاهرست که باوصف نبوت حضرت موسے علیه السلام باکتساب بعضی از علوم از حضرت خضر محکوم و مامور شد قَالَ سُبْحَانَهٗ تَعَالٰی حِكَايَةً عَنِ الْخَضِرِ وَمُوْسٰى قَالَ هَلْ اَتَّبِعُكَ

عَلٰی اَنْ تُعَلِّمَنِیْ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا وَقَالَ الْقَاضِی الْبَیْضَاوِیُّ رح لَا بُدَّ فِیْ نُبُوَّتِہٖ وَکَوْنِہٖ صَاحِبَ الشَّرِیْعَۃِ اَنْ یَّتَعَلَّمَ مِنْ غَیْرِہٖ مَا لَمْ یَکُنْ لَہٗ سَبِیْلٌ فِیْ اَبْوَابِ الدِّیْنِ فَاِنَّ الرَّسُوْلَ یَنْبَغِیْ اَنْ یَّکُوْنَ اَعْلَمَ مِمَّنْ اُرْسِلَ اِلَیْہِ فِیْمَا بُعِثَ بِہٖ مِنْ اُصُوْلِ الدِّیْنِ وَفُرُوْعِہٖ لَا مُطْلَقًا وَقَدْ رَاعٰی فِیْ ذٰلِکَ غَایَۃَ التَّوَاضُعِ وَالْاَدَبِ فَاسْتَمْحَنَ نَفْسَہٗ وَاسْتَاْذَنَ اَنْ یَّکُوْنَ تَابِعًا لَّہٗ وَسَاَلَ مِنْہُ اَنْ یُّرْشِدَہٗ اَنْ یُّنْعِمَ عَلَیْہِ بِتَعْلِیْمِ بَعْضِ مَا اَلْھَمَ اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاز حضرت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم منقول ست کہ بعضے از درجات ظاہرہ وکمالات باہرہ در افراد امتان باشد کہ انبیاء علیہم السلام بآن غبطہ کنند علامہ شیخ جلال الدین سیوطی رحمۃ اللہ علیہ در بدور سافرہ فی امور الآخرہ آوردہ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ سَمِعْتُ رَسُوْلَ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اَلْمُتَحَابُّوْنَ فِی اللّٰہِ عَلٰی مَنَابِرَ مِنْ نُوْرٍ فِیْ ظِلِّ الْعَرْشِ یَوْمَ لَا ظِلَّ اِلَّا ظِلُّہٗ یَغْبِطُھُمْ بِمَکَانِھِمُ النَّبِیُّوْنَ وَالشُّھَدَاءُ

این چنین احادیث بیشتر در جامع صغیر وغیرہ کتب حدیث مذکورست بروز قیامت از صعقۂ اولے تمامے انبیاء را حالت غشے طاری شود بجز حضرت موسے علیہ السلام - در بدور سافرہ مذکورست وَھٰذِہِ الْغَشْیَۃُ لِلْاَنْبِیَاءِ اِلَّا مُوْسٰی فَاِنَّہٗ حَصَلَ فِیْہِ تَرَدُّدٌ فَاِنْ لَّمْ یَحْصُلْ لَہٗ فَیَکُوْنُ قَدْ حُوْسِبَ بِصَعْقَۃِ الطُّوْرِ وَھٰذِہٖ فَضِیْلَۃٌ عَظِیْمَۃٌ فِیْ حَقِّہٖ وَلٰکِنْ لَا یُوْجِبُ اَفْضَلِیَّتَہٗ عَلٰی نَبِیِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ لِاَنَّ الشَّیْءَ الْجُزْئِیَّ لَا یُوْجِبُ اَمْرًا کُلِّیًّا

فضیلت علیہ ست مر حضرت ایشان را اگر ازین فضیلت ہیچ بر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم لازم نیاید زیرا کہ شے جزئی موجب امر کلی نمی شود

و در تفسیر ابو مسعود رومی مذکورست یجوز تفضیل المفضول علی الفاضل فضلا جزئیا آمدی در ابکار می آرد یجوز فضل الجزئی للولی علی النبی ملا جامی در نقد النصوص فی شرح الفصوص مے آرد الفاضل یجوز ان یکون مفضولا من وجہ علامہ دوانی رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ تشبیہ مے آرد تفضیل الشئی علی الشئی قد یکون من بعض الوجوہ دون البعض چون این امر ثابت شد کہ فضل کلی مر انبیاست علیہم السلام پس واجب است کہ بعد نبی فضل کلی مر صحابہ راست رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کہ بے واسطہ جمال باکمال حضرت سرور انام علیہ الصلوٰۃ والسلام بچشم سر دیدہ و باو صحبت داشتہ اند و دین و قرآن مبین از زبان فیض ترجمان وے شنیدہ اند بامر و نہی الٰہی مخاطب گشتہ و صرف مال و جان در راہ وے بدون ریا و سمع نمودہ اند حضرت مجدد رحمہ اللہ در مکتوب دو صد و ہفتم از جلد اول فرماید ہیچ ولی بمرتبہ صحابہ نرسد اویس قرنی با آن رفعت شان کہ بشرف صحبت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات نرسیدہ بمرتبہ ادنی صحابہ نرسد شخصی از عبد اللہ بن المبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ پرسید ایہما افضل معاویۃ او عمر بن عبد العزیز در جواب فرمود الغبار الذی دخل انف فرس معاویۃ مع رسول اللہ علیہ و علی آلہ وسلم خیر من عمر بن عبد العزیز وکذا مرۃ انتہی فاضل جزئی ہمہ یگران ہم ثابت ست لیکن ازین فضل جزئی غباری فضل کلی صحابہ رضی اللہ عنہم نہ شنیدہ حق تعالیٰ جل شانہ فرماید یؤمنون بالغیب یعنی آن جماعت کہ ایمان مے آرند بہ غیب و مراد ازین امانند

۴ این تفضیل جزئی ست بعضی از جہات نہ تفضیل مفضول بر فاضل در جمیع امور

۵ تفضیل بعضی وجوہ ولی شود بر نبی در بعضی وجوہ دیگر از کمالات افضل

۶ غبار سم اسپ معاویہ رضی اللہ عنہ کہ در خدمت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رفتہ بہتر ست از عمر بن عبد العزیز

که بغیبت حضرت خیر البشر علیه الصلوة والتحیة یعنی بعد وفات آن سرور کائنات
علیه افضل الصلوة واکمل البرکات ایمان مے آرند وبدون مشاهدهٔ معجزهٔ ظاهره
مصدق بجمیع ما جاء به النبی صلی الله علیه وسلم می شوند قلب ایشان
مطمئن بایمان مے گردد واز نور ایمان منور وروشن می شود وحاجت بعاینه
معجزات ظاهره وکرامات باهره نمی افتد از سرور عالم صلی الله علیه وسلم سوال
کرده شد یا رسول الله احد خیر منا اسلمنا وجاهدنا معک قال
نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی ولم یرونی ملا علی قاری
در شرح مشکوة می نگارد ولا یخفی ان الصحابة کانوا مؤمنین بالغیب
لکن باعتبار بعض المؤمن به مع مشافهة بعضه بخلاف التابعین
فان ایمانهم بالغیب کله فمن هذه الحیثیة ایمانهم اعجب
وافضل شاه عبد العزیز در تفسیر عزیزی می طراز ند قدما صحابه ایمان بالغیب را
درین آیه بر معنے دیگر حمل فرموده اند از حضرت عبد الله بن مسعود بروایت امام احمد
در مسند خود بروایت حاکم ودیگر محدثان معتبر ثابت ست که حارس بن قیس
روزے با ایشان گفت که ما خیلے حسرت وافسوس می کنیم برانچه از ما فوت شد
وشمارا حاصل گشت ای یاران محمد که بدیدار آن ذات مشرف شدید
عبد الله ابن مسعود فرمودند که ما نیز افسوس وحسرت می کنیم بر چیزے که از ما فوت شد
وشمارا حاصل گشت که نادیده به محمد ایمان آوردید قسم بخدا که بنوت محمد نزد کسی
که او را دیده باشد از آفتاب ظاهر تر ست ایمان ایمان شماست باز سوره
بقر را تلاوت آغاز نهادند تا آنکه بمفلحون رسیدند واین مضمون را براز وابو یعلے

وحاکم بروایت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رض آورده اند که ایشان فرموده اند که من
روزے همراه آنحضرت نشسته بودم فرمودند که پیش من بنگوئید که افضل
انواع ایمان ایمان کدام مردم ست عرض کردند یارسول الله ایمان فرشتگان
آن حضرت فرمودند که ایشان را چه نوع ست منزلت فرشتگان را نزد خدا می دانید
مردم عرض کردند یارسول الله ایمان پیغمبران فرمودند از ایمان پیغمبران چه عجب که
حق تعالے ایشان را بر رسالت و نبوت خود ممتاز فرموده است عرض کردند
یارسول الله ایمان کسانیکه همراه انبیا حاضر شدند و بر دین جان خود را نثار کرده شهادت
یافتند فرمودند ایمان ایشان چه عجوبگی دارد که همراه انبیا صحبت داشته اطوار و اوضاع
آنها را دیده یقین تام حاصل کرده اند مردم عرض کردند یارسول الله پس بفرمائید
که ایمان کدام فرقه افضل ست فرمودند که ایمان آن فرقه که هنوز در پشت پدران اند و بعد
ازمن خواهند آمد و بر من ایمان خواهند آورد و مرا ندیده چند ورق سیاه کرده
در نظر ایشان افتاد و بسبب قوت ایمان موافق آن نوشته عمل نمودند این گروه
در ایمان افضل اند از دیگران انتهی و شیخ عبد الحق دهلوی رحمه الله در تکمیل الایمان می طراز
ابن مسعود رضی الله عنه فرموده است که امر محمد صلی الله علیه وسلم ظاهر و روشن بود بر هر که
او را دیده است ایمانی فاضل تر ازان نباشد که در غیب بوی ایمان آرند و بعضے از
مفسران یومنون بالغیب را هم بدین معنی تفسیر کردند و نیز در حدیث آمده است که در
آخر زمان چنان شود که تمسک بدین و سنت من مثل گرفتن اخگر سوزان باشد بدست
هر که در آن زمان متمسک بسنت بود اجر وے مقدار اجر پنجاه کس باشد پرسیدند
یارسول الله پنجاه کس از ایشان یا از ما فرمودند بلکه از شما انتهی فقیر حقیر گوید که بر

واتقان غموض کلام در موز مقام نیکو روشن ست که این حدیث اشارتے بفضل
جزئی می کند زیرا که فضل کلی مر صحابه راست رضے الله عنهم حق سبحانه تعالے
ایشان را برائے صحبت و نصرت و اعانت حضرت خاتمیت برگزیده و تقویت دین
قدیم و ارائه صراط مستقیم از ایشان رضا شده دیگران را چه یارا که به جنب و مقابل
ایشان در آیند در اشعة اللمعات شرح مشکوة مذکور ست نزد جمهور آنست که فضل
کلی ثابت ست مر صحابه را و این منافات ندارد به ثبوت فضل بوجوه جزئیه مر دیگران را
انتهی و نیز در تکمیل الایمان مے آرد تحقیق و مختار همان ست که جمهور علما بر آنند
و مراد با ین خیریت که پیشینان را اثبات کرده اند از وجه خاص ست که ایمان
به غیب باشد و لیکن فضل کلی صحابه راست و فضل جزئی منافات با فضل کلی ندارد
انتهی در رساله مسبد، و معاد حضرت مجدد رحمه الله مے فرماید اگر ولی را فضلے
از فضائل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نبود و درجهٔ خاص از درجات علیا میسر
شده که نبی نداشته نبی را نیز از ان فضل جزئی و از ان درجهٔ خاص نصیب
کامل ست چه حصول آن کمال بواسطهٔ متابعت نبی ست و نتیجه ایست از نتائج
اتباع سنت او پس ناچار نبی را از ان کمال بهرهٔ تام باشد قال علیه الصلوٰة والسلام
مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهٗ اَجْرُهَا وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا لیکن ولی
در حصول این کمال سابق ست و در حصول این درجه مقدم ست و این قسم فضل ولی بر
نبی جائز داشته اند که جزئی ست که مجال معارضه بکلی ندارد انتهی یعنے اگرچه
بنظر ظاهر در بعض فضیلت جزئیه سبقت و تقدم ولی بر نبی پیدا می شود که ناچار
راجع بفضل جزوی ست فاما در حقیقت بهیچ وجه فضل ولی بر نبی هرگز لازم نمی آید چه نبی را

ازان فضل خاص نصیب کامل و حظ وافر حاصل ست زیرا که فضل کلی که مناط افضلیت
و مدار محمدیت ست این حضرات را حاصل ست و مهذا آن نبی را ازین کمال مخصوص
استثناء تمام حاصل ست چه کمالیکه ارفع و اعلی ست حضرت ایشان را ثابت ست
لیکن باوصف این استثناء وهی پردائی از ثواب آن کمال و از ثمرهٔ آن در رجهٔ
حضرت ایشان را نیز علیه السلام بهرهٔ کامل حاصل ست چه کمال امت در جریدهٔ
اعمال پیغمبر محسوب ست بدانکه واسطه دو قسم ست واسطه فی الثبوت و واسطه فی
فی العروض و واسطهٔ فی الثبوت عبارت ست از صفتیکه واسطه و ذی الواسطه هر دو
متصف شوند ولیکن اول سبب حصول ثانی شود کحرکهٔ المفتاح بواسطهٔ
الید فانّ هناک حرکتین احدهما قائمة بالید و ثانیهما
ثابتة فی المفتاح ناشیة عن حرکة الید واسطه فی العروض
عبارت ست از صفتیکه واسطه متصف شود حقیقة و بالذات و ذو الواسطه متصف
گردد مجازاً و بالعرض کحرکة جالس السفینة بواسطة السفینة فانّ
حرکة واحدة قائمة بالسفینة حقیقة و ینسب الی جالسها
مجازاً و همین معنی در ما نحن بصدده مراد ست زیرا که کمال مذکور که موهم فضل جزئی
مسطور ست در حقیقت کسب آن ازولی و بواسطهٔ ایشان منسوب بجناب نبی می گردد محمد
بن نصیر الدین جعفر مکی در بحر المعانی فرماید جمیع شاهدان نبوت در درجهٔ افضل اند

---

۱ مثل حرکت کلید ست بواسطه دست وقت کشادن قفل و حرکت می باشد یکی از ان بدست کشاینده قائم می باشد و دیگری بکلید که از حرکت دست پیدا می شود ۱۲ ۲ مثل حرکت کشتی که نشیننده که بواسطه کشتی می بشود و بنجا یک حرکت ست که به سفینه قائم ست حقیقة و مجازا به سوی جالس سفینه منسوب می شود ۱۲ ۳ نصیر الدین جعفر مکی همینی از اعاظم خلفای شیخ نصیر الدین محمود ست و تفرید و توحید

از شاهان ولایت باتفاق جمیع مشائخ قدس الله اسرارهم اما بعضے اولیا را
حضرت رسالت علیه السلام که در مقام قربت رسالت صلی الله علیه وآله وسلم
نزدیک حضرت عزت جلت قدره فضل مقید دارند بر انبیاء دیگر چنانکه حضرت
علیه السلام رمزے ازین مقام اولیاء خود نموده است وگفته اِنِّیْ رَاَیْتُ رِجَالًا
مِنْ اُمَّتِیْ فِیْ لَیْلَةِ الْمِعْرَاجِ یَرَاهُمُ اللّٰهُ فِیْ مَقَامٍ فِیْ اینک قربت اولیاء
حضرت رسالت علیه السلام ازو جه تا به قربت معلوم ست پس مقام رویت الله تعالے
که خواجه عالم علیه السلام دارد هیچ پیغامبرے را نیست هم در رویت مشاهدهٔ دنیاوی
بین که رمزے نموده است وفرموده که لِیْ مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْهِ مَلَكٌ
مُقَرَّبٌ وَّلَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ اَمَا وَلَا وَلِیٌّ منگفته زیرا که ایشان را در مقام و در وقت
خود مشاهده کرده و کلام خود که با حضرت خداوند علی است باز نموده و هم درین معنی شیخ
شیوخ شهاب الدین سهروردی قدس الله سره نیز در رسالهٔ خویش نوشته
که یَرَاهُ الْمُؤْمِنُوْنَ فِی الْاٰخِرَةِ کَمَا یَرَاهُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الدُّنْیَا
وَیَرَاهُ الْاَوْلِیَاءُ فِی الْاٰخِرَةِ کَمَا یَرَاهُ النَّبِیُّ عَلَیْهِ السَّلَامُ فِی الدُّنْیَا
وَیَرَاهُ النَّبِیُّ فِی الْاٰخِرَةِ وَهُوَ الْمَقَامُ الْمَحْمُوْدُ الَّذِیْ لَا یُشَارِکُهٗ
فِیْهِ لَهٗ مِنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ اِلَّا اَوْلِیَاءُ اُمَّتِهٖ پس چون قربت
خویش را مشاهده و معاینه خواهی کرد انگاه معلوم خواهد شد که از درجه تا به قربت
چند مقدار تخصیص ست و دیگر ازین درخواست موسی وتمنای عیسی مسیح علیه السلام کن
که هیچ کس نکرده است و آنکه سلف معلوم کرده اند و درین رسیده اند اما از ذهن های
سقیم و عقل های عقیم پوشیده اند

۵۱ دوم از بعض اعتبار خود را در شب معراج بجناب خود دارد
۵۲ یا خداوند تعالی با او وقتی مخصوص دون رسل را یاد
۵۳ مسلمانان را آرزو چنان شده

اِعْلَمْ اَنَّ تِلْكَ الْوِلَايَةَ مَخْصُوصَةٌ بِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلِمُحَمَّدِيِّينَ
وَلِهٰذَا قَالَ عِيسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ
عَلَيْهِ السَّلَامُ ثُمَّ قَالَ فَوَاللّٰهِ لَا تَحْصُلُ لِيَ الْاِمْتِابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاَنَّهٗ كَمَا قَالَ اَبُوْ بَكْرِ الصِّدِّيْقُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ يَنْزِلُ
عِيْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ السَّمَاءِ الرَّابِعِ اِلَى الْاَرْضِ لِاَجْلِ تِلْكَ الْوِلَايَةِ
الَّتِيْ هِيَ مُعَانَقَةُ الْحَقِّ بِمُتَابَعَتِهٖ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَمَا
قَالَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنِيْ مِنْ اُمَّةِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پس این خواستن موسے کلیم اللہ و تمنا بردن عیسیٰ مسیح علیہما السلام
ہمین ولایت حضرت رسالت علیہ السلام است کہ خواجۂ عالم علیہ السلام فرمودہ است کہ
اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ وای محبوب گمان نبری کہ اولیاء را بر انبیا فضل می کنم گوش دار
اَلْمِثَالُ مُصَابِيْحُ الْاَقْوَالِ یعنی اگر تو درون خلوت با حضرت معشوق در قربت
مشاہدہ در آن مقام مخصوص باشی برادران ترا معیشت نباشند کیکہ محرمیت
برگردن خود دارند ایشان درون محرم و برادران بیرون نامحرم پس خوش آمد
و بہ آمد افضل بر برادران کہ در دلہیز اند کے باشد و روا بود همچنین همہ انبیا علیہم
السلام برادران حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم اند و اولیا بہ آمد و خوش آمد
آن حضرت اند لاجرم در مقام خواجۂ عالم علیہ السلام قربت مشاہدہ یابند همدرین معنی
حضرت رسالت علیہ السلام رمزے از قربت ایشان بیرون دادہ است کہ یَرْحَمُهُمُ
اللّٰهُ تَعَالٰى فِيْ مَقَامِيْ وانیک فرمودہ اَلْوِلَايَةُ مِنِّيْ یعنی اَنَا مَدِيْنَةُ
الْعِلْمِ اَيِ الْوِلَايَةِ یعنی گفت من شہرستان ولایت ام و عَلِيٌّ بَابُهَا

یعنی در آن شهرستان علم پسر عم من ست که علی ابن ابی طالب ست کرم الله وجهه
پس این مدینه شهرستان کدام ست که دربان این شهرستان همچون علی کرم الله وجهه
آمد اگر من این مدینه را تمامی بر حکم مشاهده عیان کنم و اسرار علی را کرم الله وجهه
بیانی دهم کار نبوت همه انبیا بر زبان رود اے محبوب فضل مطلق مر اہل بیت
راست المقصود این تفاضیل نبوت وقتی ست که ولایت و نبوت را در دو شخصی
اعتبار کنی اما ای محبوب هرگاه که نبوت و ولایت در یک ذات باشد باتفاق
جمیع مشائخ قدس الله اسرارهم ولایت را فضل ست بر نبوت وَلِهٰذَا قَالُوْا
اَلْوِلَایَةُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّةِ لِاَنَّ الْوِلَایَةَ عَیْنُهُمْ عِبَارَةٌ عَنْ
شُهُوْدِ الْحَقِّ وَالنُّبُوَّةُ عِبَارَةٌ عَنْ دَعْوَةِ الْخَلْقِ پس از اعلام شهود
افضل ست درین کلمات من چند بین کسان چون در فهم قاصر بودند گمراه گردند چنانچه
در کلام مجید و فرقان حمید عالمی ضلالت یافته اند که یُضِلُّ بِهٖ کَثِیْرًا وَّیَهْدِیْ بِهٖ کَثِیْرًا

ہر کہ رنقش دید کافر شد بحکم — ہر کہ روشش دید ایمان باز یافت
آفتاب ہر دو عالم آشکار — زیر زلف دوست پنہان باز یافت
چون تاریکی زنقش غوطہ خورد — زندہ گشت و آب حیوان باز یافت
طالب دردت الم چون شد بجان — کز میان در دو رمان باز یافت

اگر عالمان عصر و شیخان دہر درین کلمات من سالہا بسیار و قرنہائے بیشمار
تامل شافی کنند و اللہ ذرہ مقصود این فقیر را در نیابند انتہے ✦ ✦ ✦

اہر شتم از زبان پارستان ہیچ یکے از حضرات انبیاء یا اولیا نگذشتہ اند
کہ ایشان را از دست اعدا از ہیبتی نرسیدہ مگر آخطہ رود کہ برائے حضرت آدم علیہ السلام

از نسخہ مسودہ گفتہ او چہ افضل از نبوت ست یا ولایت و دلایت نبوت ایشان عبارت از شہود حق ست و نبوت عبارت از دعوت خلق ست پس آن کہ مرتبہ شہود دارد افضل ست

از زبان پارستان ہیچ یکے از حضرات انبیاء یا اولیا نگذشتہ اند کہ ایشان را از دست اعدا از ہیبتی نرسیدہ مگر آخطہ رود کہ برائے حضرت آدم علیہ السلام

ابلیس بود و به حضرت نوح علیه السلام حام که ایذا می رسانید و در پی داؤد علیه السلام
جالوت اُفتاده بود و برای سلیمان علیه السلام صخر بود حضرت عیسی علیه السلام را
دو حیات ست یکے حیات اولے در آن وقت بخت نصر عدو بود و دیگرے
حیات ثانی در آن دجال علم مخالفت خواهد برافراخت در پی ایذا رسانی حضرت
ابراہیم نمرود کمر بسته بود و بحضرت موسیٰ علیه السلام فرعون چها چها ایذا ها رسانید
و به سرور صلی الله علیه وسلم بوجهل دقیقه از ایذا رسانی فرو نگذاشت فرمود آنحضرت
صلے الله علیه وآله وسلم مَا اُوْذِیَ اَحَدٌ مَا اُوْذِیْتُ فِی اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ
چنانچه بخاری در مقاصد حسنه نگاشته نماز عبد الله بن زبیر علیه السلام را بریا و نفاق
منسوب کردند و در حالت نماز وے آب گرم شد بد الحرارت ریختند تا آنکه چهره
اش سوخت او را رضی الله عنه بغایت استغراق خبرے نه شد و بعد سلام واقعه
پرسید چون مطلع شد فرمود حَسْبُنَا اللّٰہُ وَنِعْمَ الْوَکِیْلُ و تا زمانه دراز در دست
و رود در ذاک بود سعد بن ابی وقاص را که از مشهولهم بالسنه بود جهال کوفه اذیت
می دادند تا آنگه گله پیش حضرت عمر رضی الله برند که او نماز بوجه حسن نمی گزارد از
ائمه اربعه امام ابو حنیفه را تازیانه زدند و حبس کردند به امام مالک جفاها رسید که
که بست و پنج سال برائے جمعه و جماعت برنیامد به امام شافعی اهل عراق و مصر مکروهات
رسانیدند و امام احمد حنبل را ضرب و حبس کردند و بخاری رحمه الله را از بخارا اخراج
کردند حضرت بایزید بسطامی را بواسطهٔ جماعتے از علماے هفت بار از بسطام خارج
کردند حضرت ذوالنون مصری را مقید کرده زنجیر انداخته از مصر سوئے بغداد فرستادند
و اهل مصر جوق جوق با وے بودند تا مشهادت رسند قدا اساز ند

سمنون را از استخوان زدند و زنے را اول دادند تا برود استغاثه زنا کرد سمنون یک سال مختفی ماند سهل بن عبد الله تستری را از تستر خارج کردند که بسوے بصره رفت و تکفیر کردند ابا سعید خراز را از استخوان زدند و علمائی عصرش از تصنیفاتش که در علم توحید بود کلمات چیده فتوے تکفیر دادند و جنید رحمة الله علیه وقتے که درس علم توحید میگفت علی رؤس الاشهاد چند بار حکم به تکفیر دادند تا آنکه در خانه خود بیان مے فرمود از اشد منکرین حضرت ایشان و سمنون و ابن عطا ابن دانیال بود تا آنکه پیش دانیال اگر مذکور ایشان می شد رنگ چهره اش متغیر می شد حسین بن منصور حلاج رحمه الله را بمجلس حامد بن عباس وزیر مقتدر باقاضی ابی عمر اتفاق بحث افتاد قاضی فتوے بقتلش نگاشت و دوستخط فقها که در آن مجلس حاضر بودند برگرفت حلاج گفت چرا در پے قتل من شدید من از اهل سنت و جماعت هستم عقیده سنیان دارم تصانیف من موجود اند بنگرید این کلام را حلاج بار بار می گفت مگر ایشان اصغا نکردند و بتکمیل جواب همان وقت حلاج محبوس شد وزیر فتوی پیش مقتدر فرستاد او حکم قتل در داد اولاً حلاج را هزار تازیانه زدند پس دست و پایش را بریده سرش از تن جدا کردند و جسمش سوخته خاکستر در دجله انداختند و سرش بر پل بغداد آویختند ابا عثمان مغربی را با وصف کثرت مجاهدات و علم و حال از نکه خارج کردند سخت زدو کوب و مجروح نمودند تا آنکه به بغداد اقامت ورزید و همدر انجا بحق پیوست دیر سبکی چند بار شهادت کفر داده شد امام ابو بکر نابلسی از مغرب بسوے مصر خارج کردند و شهادت زندقه دادند پس سلطان حکم کرد تا او را سرنگون کشیده پوستش برآورند در حالیکه پوستش برمی آورند او قرآن بجمال تدبر و خشوع میخواند حَتّٰی قُطِّعَ قُلُوْبُ النَّاسِ تا آنکه قلوب مردمان خفته گردید

غلام خلیل آمد و تهمتی چنانکه زبان نبندد بردی نهاد و چنانکه اعدهٔ شهر بند شد بشدت و عنف بربوت گرفت و طبلچه را بر دی شمشیر کرد تا بفرمود که مرا بکشند چون سیاف را برآورد بند و خلیفه فرمان خواست ۱۲ داد آرزو بانش بگرفت چون آن شب بغفلت بخواب دید که زوال ملک تو اندر زوال جهان سمنون بسه است دیگر روز عذر خواست و بنجیل بازگردانید شش ۱۲

وکادوا ان یفتنوا به نسیمی را بحلب سلخ کردند معامله اش عجیب وغریب ست
وقریب بود که بآن دفعته انداخته شود الا
چون منکرین را جواب قاطع میداد مخالفین حیلهٔ ایذارسانی چنین کردند که سورهٔ اخلاص
نگاشتند وکفش دوزرا مبلغے دادند تا در پاپوش دوخته پس آن را خریده از
مقام بعیده به پیش وے بطور تحفه فرستادند نسیمی که ازین معامله ناواقف بود
چون پاپوش در پا کرد به نائب حلب اطلاع کردند که نسیمی سورهٔ اخلاص نویسانیده
در پاپوش دارد چون نعلین به حکم نائب حلب پاره کرده شد ازان سورهٔ اخلاص
برآمد نسیمی هیچ جوابش نداد پس حکم به سلخ وے دادند او در توحید اشعار میگفت
و پوستش برمی آوردند و او روے مسلخ مے دید بشیخ ابامدین رامنسوب زندقه
نمودند و ازیجانه خارج کردند تا به سوے تلمسان رفت شیخ ابوالحسن شاذلی هرگاه
در دیار مغرب بود وصیت کمالاتش در اقصای مغرب افتاد مردمان آتش حسد
افروختند و از استخوانش زدند و در ایذائش دقیقه نگذاشتند تا آنکه مردمان را
از ملاقات وے بازداشتند و او از ندیق می گفتند هرگاه شیخ عزم مصر کرد
به سلطان مصر نگاشتند که از زنادقهٔ مغرب شخصی عازم آن نواحی ست که او را از بلاد
خود خارج کرده ام او عقائد اهل اسلام را ضائع می کرد چنان نه شود که از زبان درازی
خود سلطان را فریبد او از کبار ملحدین ست و قصه اش بس دراز ست مختصر این ست
که خداوند کریم او را از کید ایشان محفوظ داشت بر شیخ عزالدین بن عبدالسلام
فتوی کفر دادند و برائے تنقیح عقیدهٔ وے مجلسے قرار دادند بر شیخ تاج الدین
سبکی فتوے کفر دادند و شهادت دادند که او مسیح خمرست و لواطت و در شب
زنار می بندد و او را از نجیر انداخته از شام بمصر مقید آوردند عظم شان و رفعت مکان

امام ابو حامد غزالی نہ چنان ست کہ در ین ایام کسے لب بانکار او کشاید امام یافعی در نشر المحاسن می زاید وَمِمَّا حُكِيَ۔ وَاشْتَهَرَ وَرُوِّينَا عَنِ الشَّيْخِ الْعَارِفِ بِاللّٰهِ اَبِي الْحَسَنِ الشَّاذِلِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّهُ رَاٰى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي النَّوْمِ بَاهٰى مُوْسٰى وَعِيْسٰى عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِالْاِمَامِ الْغَزَالِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَقَالَ اَفِي اُمَّتِكُمَا حِبْرٌ كَهٰذَا قَالَا لَا شیخ ابن حوازم روزبے کتاب احیا را دیدہ گفت این بدعت مخالف سنت ست چون شیخ مذکور معتقد علیہ تمامی سکان بلاد مغرب بود از جمع مردمان کتاب احیا طلب داشت و بہ سلطان آن زمان تحریص نمود سلطان مغرب منادی عام کنانید

کلمات آرا و شہود فرشت و از بالی آمن شاذلی از اولیاء کرام زید رحمہا اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بخواب دیدن امام غزالی را بوسی و عیسی علیہما السلام و فرمودن صلی اللہ علیہ وسلم کہ مانند ایشان کسی در امت ما نیست ابن حوازم را کہ در ۵۱۲ھ بود دیدن کتاب احیا را

احیاء علوم الدین کتابی ست مشہور در تصوف می گویند کہ احیا چنان حاوی ست کہ اگر سبا دانہا ہمی کتب اسلام ضائع گردد و احیا باقی ماند کافی خواہد بود ابن جوزی در اغلاط احیاء (اعلام الاحیا باغلاط الاحیا) کتابی دارد و در تلبیس ابلیس ہم تعاقب نمودہ سبط ابن جوزی گوید کہ چون غزالی احیاء را بر مذہب صوفیہ تصنیف کردہ و قانون فقہ را گذاشتہ و احادیث غیر صحیحہ آوردہ ازین رو زبان انکار بر و کشادند ابو الخیر گوید کہ ایراد این چنین احادیث در ترغیب و ترہیب جایز ست صاحب کشاف فرماید بشرط یکہ حدیث موضوع نباشد حافظ زین الدین عراقی در تخریج احادیث احیا و کتاب دارد یکی ضخیم دیگری دچیز در دچیز احادیث بسیار درج کردہ کہ از ضخیم متروک شدہ بود کبیر ۸۰۱ھ تصنیف فرمودہ صغیر بعد ۸۰۶ھ تصنیف شدہ ناطش المغنی عن حمل الاسفار فی تخریج ما فی الاحیاء من الاخبار بودہ است چون ہنوز چند احادیث متروک بود حافظ ابن حجر در تخریج احیا کتابی نگاشتہ حافظ ابن حجر در ۸۵۲ھ انتقال فرمودہ حافظ قطاوبغا حنفی المتوفی ۸۷۹ھ تحفۃ الاحیاء فیما فات من تخاریج احادیث الاحیاء نگاشتہ غزالی کتابے دارد در حل مشکلات احیاء جمہور علماء بسبب قرب بہ احیاء اختصار وے کردہ اند احیاء در کہزار و بست و پنج یوم تصنیف شدہ ۱۲

مِنْہ سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی

احیاء علوم الدین کتابی ست مشہور در تصوف می گویند کہ احیا چنان حاوی ست کہ اگر سبا دانہا ہمی کتب اسلام ضائع گردد و احیا باقی ماند کافی خواہد بود ابن جوزی در اغلاط احیاء (اعلام الاحیا باغلاط الاحیا) کتابی دارد و در تلبیس ابلیس ہم تعاقب نمودہ سبط ابن جوزی گوید کہ چون غزالی احیاء را بر مذہب صوفیہ تصنیف کردہ و قانون فقہ را گذاشتہ و احادیث غیر صحیحہ آوردہ ازین رو زبان انکار بر و کشادند ابو الخیر گوید کہ ایراد این چنین احادیث در ترغیب و ترہیب جایز ست صاحب کشاف فرماید بشرط یکہ حدیث موضوع نباشد حافظ زین الدین عراقی در تخریج احادیث احیا و کتاب دارد یکی ضخیم دیگری دچیز در دچیز احادیث بسیار درج کردہ کہ از ضخیم متروک شدہ بود کبیر ۸۰۱ھ تصنیف فرمودہ صغیر بعد ۸۰۶ھ تصنیف شدہ ناطش المغنی عن حمل الاسفار فی تخریج ما فی الاحیاء من الاخبار بودہ است چون ہنوز چند احادیث متروک بود حافظ ابن حجر در تخریج احیا کتابی نگاشتہ حافظ ابن حجر در ۸۵۲ھ انتقال فرمودہ حافظ قطاوبغا حنفی المتوفی ۸۷۹ھ تحفۃ الاحیاء فیما فات من تخاریج احادیث الاحیاء نگاشتہ غزالی کتابے دارد در حل مشکلات احیاء جمہور علماء بسبب قرب بہ احیاء اختصار وے کردہ اند احیاء در کہزار و بست و پنج یوم تصنیف شدہ ۱۲

مِنْہ سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی

که بروے لعنت خدائے تعالے باد که کتاب احیا پیش خود داشته حاضر نیارد
مردمان جوق جوق بنسخ موجوده باتمثال امر شیخ و سلطان حاضر آوردند بروز پنجشنبه
مجلسے انعقاد یافت فقهائی وقت دیده فتوے باحراق دادند و چنان قرار یافت
که صباح آن بروز جمعه سوخته شود در شب جمعه که بیان بود شیخ ابوالحسن که مشهور
بابن حوازم ست بخواب می بیند که از باب جامع مسجد که از ان باب داخل مسجد
می شد به مسجد میرود و در رکن مسجد نورے دید و دریافت که سرور عالم صلی الله علیه
وسلم و ابوبکر و عمر نشسته اند و پیش این حضرات غزالی کتاب احیا در دست
گرفته ایستاده است و ابوالحسن را دیده گفت که خصم ماست پس غزالی هر دو زانو
بر زمین نهاده و چون کودکان بزانو نزد ابوبکر و عمر رضی الله عنهما رسید تا آنکه
نزد سرور عالم صلے الله علیه وسلم فائز گشت و کتاب احیا پیش کرده عرض داشت
که ملاحظه فرموده شود که اگر این بدعت و مخالف سنت ست چنانکه ابوالحسن
می فهمد توبه کردم و اگر شئے مستحسن ست از ان من برنکنند حاصل کن و از خصم من
انصافی بفرما سرور عالم صلے الله علیه وسلم ورق ورق تا آخر ملاحظه فرمودند
و ارشاد فرمودند وَاللّٰهِ اِنَّ هٰذَا شَیْءٌ حَسَنٌ پس ابوبکر او را گرفت همچنان
معانقه ساخت و بر زبان آورد وَالَّذِیْ بَعَثَكَ بِالْحَقِّ یَا رَسُوْلَ اللّٰهِ
اِنَّهُ لَحَسَنٌ پس عمر گرفت و بعد معانقه همچنان گفت پس سرور عالم صلی الله علیه
وسلم حکم کرد تا پارچه از جسم ابوالحسن برآرند و برو حد مفتری نافذ کنند چون حسب حکم
بعد تجرید از ثوب پنج تازیانه زده شد ابوبکر صدیق رضی الله عنه لب به شفاعت
کشاده که ابوالحسن انچه گفته بطریق اجتهاد در سنت و تعظیم سنت گفته غزالی هم

۵۱ قسم بجزا کردن ابوالحسن امر سنت ۱۲

۵۲ قسم خواندن او در احیا که چون بر او عرضه فرمودند یا رسول الله قرآن است یا سنت ۱۲ × ۱۲

مغفرت ساخت که ابوالحسن بیدار شد و به صبح جمعه از اصحاب خود واقعه
بیان ساخت و قریب یک ماه باین درد مبتلا بود پس احیارا معاینه کرد مطلبی
صافی موافق کتاب و سنت بدهنش در آمد پس سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم را بخواب
دید که از دست مبارک خود به جائے ضرب مسح فرمود که درد زائل شد بعد بست و پنج روز
چاق شد آمام یافعی بعد ذکر این حکایت می طراز د و لولا ان ھذا الشیخ
المذکور ادرکہ اللطف بالتوبۃ والھدایۃ وشفع فیہ
الصدیق وسبقت لہ العنایۃ لکان یموت علی ذلک الحال
ویلقی العذاب الشدید والنکال نه بینی که ابن جوزی که از حفاظ
واکابر محدثین ست چه قدر در تعصب حضرت محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ افتاده
در تاریخ یافعی مذکورست قد سمعت فیما مضے انہ حبس بسبب الشیخ
عبد القادر بانہ کان ینکر علیہ وکان بینہ وبین
ابنہ عداوۃ بسبب الانکار المذکور اخبرنی من وقف
علی کتاب لہ ینکر فیہ علی قطب الاولیاء وتاج المفاخر الذی
خضعت لقدمیہ رقاب الاکابر الشیخ محی الدین عبد القادر قدس
سرہ ونور ضریحہ در تکفیر شیخ محی الدین بن عربی مردمان دقیقه نگذاشتند

۵۲ مراۃ الجنان تاریخ یافعی مشہور ست شیخ
از امام یافعی فقیہ دین متین اند
بعض مواقع بغرضی بر اورده
واصاب فیہ ان تاریخ از ذکر
صحابہ خالی است انتہی غفرلہ
یافعی عارف کامل بود تصانیف
وی خصوصا در تصوف مقبول
قلوب اتقیا وده در ۷۶۸ سنه
انتقال کرد ۱۲ منه

۵۳ ابن جوزی که شیخ
یعنی ابن جوزی را از زمانه
حبس ابن جوزی بسبب انکار او
بود و خضوع من
علامت بود و در کتاب ابن جوزی
اطلاع و در کتاب ابن جوزی
کتاب بود و در انکار شیخ
عبد القادر و خلیفتی رضی اللہ عنہ

۵۱ اگر ابن شیخ را توبہ و ہدایت نصیب نمی شد و حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ اب به شفاعت وی نمی کشاد و عنایت بوی
متوجہ نمی شد وی را حال می و لغذا بسبب شدید و عقوبت مبتلا می نمود ۱۲ ۵۲ نکال المنع عقوبت ۱۲ ۵۳ ابن جوزی عالم عراق واعظ آفاق بود
ذہبی تاریخ کبیر مرآۃ الجنان صفحہ ۳۱۰ حافظ عبد العظیم منذری در ۵۹۶ سنه انتقال فرمود در ۵۹۵ سنه از مجلس اسط وی یافت آز
بعضے اولاد سید نا شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ عنہ تخم عداوت کاشت تا بیاد اشش وی رسد سخن دید در انکار سید نا جیلانی رحمہ رسالہ دارد ۱۲

شیخ کلیم الله جهان آبادی چشتی که از مشاهیر وقت خود بود در مکتوب نود و هشتم
می طراز د که چون فقیرے شهرت پیدا می کند عیب جویان و عیب بینان
برائے آزار خاطر او فکرها می کنند و می خواهند که رونق بازار او بکاهند
و آن معزز از کاوش این ها محقر شود این نمی دانند وَاللّٰهُ مُتِمُّ نُوْرِهٖ وَلَوْ
كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ سلطان نظام الدین اولیا را مردم بر سر منبر دشنام میدادند
و حضرت سلطان جیو بر آن مجلس حاضر مے بودند روزے کار از حد گذشت
بعض یاران شکایت به خدمت حضرت آوردند که زیاده ازین جواب نداریم که
دم حضرت بر سر منبر نشنویم ما کشته خواهیم شد حضرت فرمودند که قوم بدما را می گویند
ما عفو کردیم شما طفیل عفو ما نیز عفو کنید و این رباعی بر زبان مبارک راندند

رباعی

هر که ما را رنجه سازد در حقش بسیار باد	هر که ما را یار نبود ایزد او را یار باد
هر که خاری افگند در راه ما از دشمنے	هر گلے کز باغ عمرش بشگفد بی خار باد

شیخ محی الدین بن عربی گوید که او در شهر فارس با قطب وقت ملاقی شد
مردمان در پے انکار او بودند و دست راست او بریده بود چون قطب
وقت را معلوم شد که شیخ او را شناخته حکم کرد تا راز بر کسے فاش نه کند
شیخ قبول داشت و گفت که آنچه بر شما از دست مردم جفاها می رود بر ما خیلے
شاق می گزرد قطب لب به پاسخ کشاد که اے محمد اگر تمامی مردم شهر شخص متمکن
فی المقام را ایذا دهند حکمش آن است که جانورے کوه را به دندتا از مکان خود
حرکت کند امام شعرانی در لطائف المنن می نگارد وَمِنْ هُنَا كَانَ سَيِّدِي

عَلَی الْخَوَاصِ رَحِمَهُ اللّٰهُ تَعَالٰی یَقُوْلُ لَنَا کَثِیْرًا لَا یَکْمُلُ الْفَقِیْرُ
حَتّٰی یَکُوْنَ قُطْبًا یَدُوْرُ عَلَیْهِ الْاَذٰی مِنْ اَهْلِ اَقْلِیْمِهٖ کُلِّهِمْ
کَمَا تَدُوْرُ الرَّحٰی عَلٰی قُطْبِهَا شیخ ابوالحسن شاذلی فرماید کہ طریقۂ انبیا رالله
واولیا رالله چنان جاریست کہ در ابتدائے امر شان مردمان اذیت ہا رسانند
واز اوطان ایشان را خارج کنند وبہتان وزور بر بندند ایشان صبر کنند تا بدولت
رسند نکتہ لطیف در ایذار اولیا رالله این ست کہ چون زمرۂ اولیا رالله بہ عبادت
وزہد بسر برند بر دست شان خوارق عادات ظاہر شود احتمال بود کہ مردمان بعبادت
شان متوجہ شوند چنانکہ نصاری حضرت عیسیٰ علیہ السلام را پرستش می کردند پس
حق سبحانہ وتعالی منکرین را گماشت تا بایشان ایذا رسانند ومورد مطاعن سازند
تا مردمان نفور کنند نظیر شش آن ست کہ برای چشم زخم انواع حیل بکار می برند بر
نخ اطفال حسین وشکیل نقطہ سیاہ می زنند در کشت زار جماجم عظام مے آویزند
دیلمی مرفوعا روایت کرده اِجْعَلُوْا فِیْ ذُرُوْعِ الْجَمَاجِمِ پس این مطاعن بطور
دفع چشم زخم ست شیخ سراج الدین مخزومی کہ شیخ الاسلام شام بود در باب انکار شیخ
محی الدین عربی می فرماید اَنَّ لِلْحُوْمِ الْاَوْلِیَاءِ مَسْمُوْمَةٌ وَهَلَاكُ اَدْیَانِ
مُبْغِضِهِمْ مَعْلُوْمَةٌ وَبَعْضُهُمْ تَنْتَصِرُ وَمَاتَ عَلٰی ذٰلِكَ وَمَنْ اَطْلَقَ
لِسَانَهٗ فِیْهِمْ بِالسَّبِّ اِبْتَلَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰی بِمَوْتِ الْقَلْبِ اَبُوْعَبْدِ اللّٰهِ
الْمُقْرِیْ رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ می فرماید مَنْ عَضَّ فِیْ وَلِیِّ اللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ ضَرَبَهٗ فِیْ
قَلْبِهٖ بِسَهْمٍ مَسْمُوْمٍ ابوتراب نخشبی گوید اِذَا اَلِفَ الْقَلْبُ الْاِعْرَاضَ عَنِ اللّٰهِ
صَحِبَهُ الْوَقِیْعَةُ فِیْ اَوْلِیَاءِ اللّٰهِ امام یافعی در نشر المحاسن الغالیہ فی فضل

از بخارا رکی علی فرماں روا یافت
الکرشی گفت کہ فرض کل فی
شود ۱۲ کہ کرخی
از بن و تکلف عذر کرد
رابع چہ آسیا
قطب خود ۱۲
آسیا ۱۲
دعا
کہ آسیا بان می گوید ۱۲
وقت زار خود بخوان
علی الدوام ۱۲
اولیا رالله
از اولیا رالله
الله
الله
الله
الله

مشائخ الصوفیہ اصحاب المقامات العالیہ از اقوال مشائخ مے فرماید اَقَلُّ عُقُوْبَۃِ الْمُنْکِرِ عَلَی الصَّالِحِیْنَ اَنْ یَّجْرِمَ بِرَکَتَہُمْ قَالُوْا وَتُخْشٰی عَلَیْہِ سُوْءُ الْخَاتِمَۃِ
شیخ مجدالدین فیروزابادی صاحب قاموس گوید کہ ہیچکس را نمے رسد کہ انکار اولیاء کند بہ بادی الرای چہ ایشان در فہم و کشف مراتب عالی دارند گاہے نہ شنیدہ ام کہ کسے از اولیاء اللہ حکمی کردہ باشد کہ ہادم دین باشد مثلاً وضو یا نماز یا دیگر فرائض و مستحبات را منع کردہ باشد البتہ ایشان کلام دقیق میگویند کہ فہمیدن آن دشوار باشد و نیز گفتہ کہ قوم گاہے بمقامات و درجات علوم مجہولہ رسند کہ تصریحے ازان در کتاب و سنت نیست لیکن علماء عاملین گاہے بمقتضائے استنباط و حسن ظن ایشان باز مرہ صالحین آن را بر کتاب و سنت عرض کنند کار ہر کس نیست کہ ہر گاہ کلامے بہ شنود کہ از دائرۂ فہم او خارج باشد بآن خیال نیک پیدا کند بلکہ برخے از ایشان بر صاحب آن قول لب انکار مے کشاید وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ عَجُوْلًا ابی العباس بن سُرَیج کہ منکر صوفیہ بود در مجلس ابی القاسم جنید آمد تا از و کلامے شنود کہ از صوفیہ شائع گشتہ بعد سمع کلام ہر گاہ مراجعت کرد کیفیتش پرسیدند گفت من ہیچ نہ فہمیدم اِلَّا اَنَّ صَوْتَ الْکَلَامِ لَیْسَ بِصَوْلَۃِ مُبْطِلٍ نیز گفتہ کہ چنان کہ بہ اولیاء اللہ کرامات عطا کردند کہ فرع معجزات است پس درین چہ باک است کہ باایشان عبارتے عطا فرمودہ کہ از فہم آن فحول علماء قاصر بودہ اند شیخ الاسلام مخزومی گفتہ کہ ہرگز جائز نیست ہیچ عالمے را کہ بر صوفیہ انکار کند تا آنکہ بر طریقہ ایشان رود و افعال و اقوال ایشان را مخالف کتاب و سنت یابد صرف بر بنای کلامی کہ مردمان بایشان منسوب کنند انکار ایشان روا بود بر منکر ضرور است کہ اقل درجہ ہفتاد امر را نگہدارد پس ازان او را انکار میرسد

از انجملہ آن است کہ در معجزات انبیاء اللہ علی اختلاف طبقاتہم و کرامات اولیاء علی اختلاف طبقاتہم غور نماید و باآن ایمان آرد و اعتقاد کند کہ اولیاء اللہ در جمیع معجزات باستثناء بعضے از آن وارث انبیاء بودہ اند از آن جملہ آن است کہ بر کتب تفسیر سلفاً و خلفاً حاوی باشد تا اسرار کتاب و سنت و اختلاف ائمہ مجتہدین و تفسیر و تاویل و شرائط و لغات عرب و محاورات و استعارات را دریابد از آن جملہ آن است کہ مقامات سلف و خلف در معنے آیات صفات و اخبار آن بہ فہمد و بشناسد کہ کدام معنے ظاہر گرفتہ و کدام راہ تاویل ہیمودہ و دلیل کدام از ایشان راجح است از آنجملہ است تبحر در علم اصول و معرفت منازعات علم کلام و از انجملہ است معرفت اصطلاحات قوم از تجلی ذاتی و صوری و ما ہو الذات و ذات الذوات و معرفت حضرات الاسماء و الصفات و فرق میان حضرات و فرق میان احدیت و واحدیت و معرفت ظہور و بطون و اول و آخر و ابد و عالم الغیب و الکوان و شہادت و شیون و عالم الماہیۃ و ہویۃ و سکر و صحت

وَمِنْهُمُ الصَّادِقُ فِي السُّكْرِ حَتّٰى يُسَامَحَ وَمِنْهُمُ الْكَاذِبُ حَتّٰى يُؤَاخَذَ

وَغَيْرُ ذٰلِكَ پس ہر شخصیکہ از اصطلاحات قوم واقف نباشد چگونہ بر حل کلام یا انکار بامری کہ مراد ایشان نیست قادر باشد شیخ ابن حجر شرح بعض آیات ابن فارض رضی اللہ عنہ کردہ بہ شیخ ابی مدین فرستاد تا کہ اجازت نگارد شیخ تحریر فرمودہ

سَارَتْ مَشْرِقَةً وَسِرْتُ مُغَرِّبًا	شَتَّانَ بَيْنَ مَشْرِقٍ وَمَغْرِبٍ

لہ شیخ الاسلام شہاب الدین احمد عسقلانی ثم المصری در ۷۷۳ھ متولد شد اولا بہ فن ادب متوجہ شد پس در ۷۹۳ھ بہ تکمیل فن حدیث مصروف شد امام حفاظ محدثین بود کتب نافعہ در فن حدیث دارد فتح الباری از عمدہ تصانیف حضرت ایشان است در ذی حجہ ۸۵۲ھ انتقال فرمود ۱۲

ف امر نہم در ذکر حضرت مجدد الف ثانی

ونزد حافظ بن حجر فرستاد ابن حجر برامرے کہ از و مخفی بود انتباہ گرفت و تا موت ملازمت شیخ ابے مدین گزید +

امر نہم حضرت قطب الاقطاب شیخ احمدؒ بن عبد[1] الاحد از خطۂ پاک سہرند خاستہ کہ او شہری است میان دہلی و لاہور +

مثنوی

سوادش زلف رخسار فتوح است	غبارش توتیائے چشم روح است
ازان شہرے کہ نامش مضمر آمد	برائے ما عجب کانے برآمد
چہ معدن معدن قند مانے	بہ شکر او است این شکر فشانی
از و پیدا بہ ہر شہری دکانہا	روان در دشت جانہا کاروانہا

نسبت آن جناب بہ بست[2] و ہشت واسطہ بامیر المومنین سیدنا عمر رضے اللہ عنہ می رسد در ۹۷۱ھ قدم بعالم شہود نہادہ در کمتر ایام بتحصیل علوم فراغ حاصل کردند جامع معقول و منقول بودند و حافظہ قوی می داشتند بہ اندک زمان قران شریف یاد گرفتند بیشتر علوم از والد ماجد خود و برخی از علماء کبار آن زمان تحصیل کردند وبسیالکوٹ کہ شہری است از ملک پنجاب نزد مولانا کمال[3] الدین کشمیرے کہ از فحول دانشوران متورع بود و از باطن نیز بہرہ داشت بعضے کتب مشکلہ را چون عضدی و اشالہ

---

[1] شیخ عبد الاحد رح در عنفوان جوانی بخدمت شیخ عبد القدوس گنگوہی رح حاضر شدند و بکمند ارادت در آمدہ تلقین اذکار و تعلیمات اطوار فرا گرفتند و طلب مصاحبت نمودند حکم شد کہ بعد تحصیل علوم بلاحظہ کبر سن شیخ بر زبان آور و ذہنگہ برسم پس از اتمام و انصرام علوم دینیہ این گرامی صحبت را دریابم شیخ فرمود ذمان آن وقت بفرزندم رکن الدین بجوع کن پس بعد از تکمیل علوم ظاہری بسبب ارتحال شیخ از شیخ رکن الدین خرقہ خلافت قادریہ چشتیہ پوشیدند و گرامی حیات را بہ افادات و افاضات بانجام رسانیدند و از کمال بی نفسی و تفرید با وجود کثرت تلامذہ و وسیع کی ارشاد می خود قبول نکردند و حوائج خانہ از بانا خود می آوردند و خیلی متتبع سنت بودند و سنتے را متروک نگذاشتند در شش ماہ انتقال فرمودند مزارِ پر انوارش بیرون سہرند بجانب غربی واقع است

آن شیخ کہ بود عالم از سر تا بقدم	ہمہ اش گہر سراز ل داصطفا	چون شیخ زمانہ بود در علم و عمل	تاریخ وصال او گو شیخ زمن

[2] حلال و قائع و کشاف حقائق بود بست علمی غالب داشت مجموعہ علم و عمل نہ بود متقوی بود در سیالکوٹ دلاہور مستفاد و مفاد

[3] علوم ظاہر یہ را از شیخ کمال صاحب کہ از اجلہ تلامذہ شیخ رکن الدین بود و در سیالکوٹ بافادہ مشغول بود در یافت

خواندہ اند و بعضے کتب احادیث را نزد مولانا یعقوب کشمیری علیہ الرحمہ گزرانده بود و ند و
این شیخ یعقوب از خلفاء بزرگ شیخ معظم و قطب مکرم شیخ حسین خوارزمی بود و در حرمین
محترمین زادہما اللہ شرفا نزد کبار محدثین انجا تصحیح حدیث نموده و نیز حضرت ایشان اجازت
تفسیر واحدی[۱] را باجمیع مولفاتش چون بسیط و وسیط و اسباب[۲] نزول و نیز تفسیر بیضاوی
را باجمیع مصنفاتش چون منہاج[۳] الوصول و غایۃ[۴] القصوی و غیرہما و صحیح بخاری را
باجمیع مولفات او چون ثلاثیات[۵] و ادب المفرد و افعال العباد و تاریخ و غیر ذلک و مشکوۃ
تبریزی و شمائل ترمذی و جامع صغیر سیوطی و قصیدہ بردہ از عالم ربانی قاضی بہلول
بدخشانی یافتہ بود ند و قاضی مذکور اجازت این کتب مذکورہ از شیخ معظم عبد الرحمن بن
فہد داشتہ کہ او و آباے او در بلاد معظمہ عرب از کبار محدثین بودہ اند پس حضرت مجدد
حدیث مسلسل اَلرَّاحِمُوْنَ یَرْحَمُهُمُ الرَّحْمٰنُ تَبَارَكَ وَتَعَالٰی اِرْحَمُوْا مَنْ فِی الْاَرْضِ
(رحم کنندگان — اللہ تعالیٰ رحم فرماید — رحم کنید کسانے را کہ — زمین بودہ اند)
یَرْحَمْكُمْ مَنْ فِی السَّمَآءِ بیک واسطہ قاضی از شیخ عبد الرحمن یافتہ حضرت
(رحم کند شما را — اللہ تعالیٰ)
مجدد رح در علم ادب ید طولانی داشتند روزی حضرت ایشان بمنزل فیضی در آمدند
او در تحریر تفسیر بے نقطہ بود حضرت ایشان را دیدہ سر در گشتہ التماس کرد کہ موضع التفسیر
پیش آمدہ کہ آن را بحروف غیر معجمہ تاویل و تفسیر نمودن متعسر شدہ بسیار دماغ سوختم اما عبارت
دل خواہ بدست نیامد حضرت ایشان در ساعت مطالب کثیرہ در کمال بلاغت بر نگاشتند
کہ فیضی در حیرت رفت حضرت ایشان را بعیت و ارادت از قطب زمانہ شاہباز بلند آشیانہ

---

[۱] امام ابی الحسن علی بن احمد واحدی نیشاپوری در تفسیر تعالی کرده ۱۲ [۲] در کشف الظنون مذکور ہست ہو اشہر مصنفہ فیہ ۱۲ [۳] منہاج الوصول الی علم الاصول رسالہ ایست مختصر از جامل و حاصل ماخوذ ہست از محصول فخر رازی و محصول ماخوذ است از مستصفے غزالی و معتمد ابی الحسن بصری منہاج کتابی است کہ علماے مشاہیر بشرح آن متوجہ شدہ اند تفصیلش در کشف الظنون مذکور ہست ۱۲ [۴] غایۃ القصوی در فروع شافعیہ ہست و شرح
عدیہ وارد کما ہو مسطور فی الکشف ۱۲ [۵] در کشف الظنون مذکور ہست المراد بہا ما اتصل بہا الی رسول اللہ صلے اللہ تعالیٰ علیہ وسلم من الحدیث
ثلثۃ رواۃ تنحصر الثلاثیات فی صحیح البخاری فی اثنین وعشرین حدیثا التناعن مکی بن ابراہیم وہو من خیرۃ عن التابعین وہم

فی الطبقۃ الاولی من تلامیذ شیخ مثل محمد بن عبد اللہ الانصاری وابی عاصم النبیل وابی نعیم وفہاد بن بحیۃ وعلی بن عبد العزیز علیہ شرح نخبۃ الفکر لہ حاشیۃ علی شرح نخبۃ الفکر المتوفی سنۃ ۹۷۶ ہجری ۱۲

حضرت خواجه محمد باقی[1] بالله اویسی نقشبندی قدس الله سره حاصل بود منقول است
که حضرت خواجه قدس سره فرمودند که حضرت مخدوم ما مولانای بزرگ خواجه امکنکی
قدس سره ما را امر کردند که بهندوستان شو تا این سلسله شریفه را انجا از تو رواجی پدید
گردد ما خود را شایان این معنی ندیده تواضع نمودیم ایشان امر باستخاره کردند دران
استخاره دیدم که گویا طوطی بر شاخ نشسته و ما در دل خود نیت کردیم اگر آن طوطی
از ان شاخ آمده بر دست ما نشیند پس ما را کشایش ها درین روے خواهد نمود بجرد
این خطور آن طوطی پرواز نموده آمده بر دست ما نشست و ما آب دهان خود در منقار او
کردیم و آن طوطی در دهان من شکر ریخت فردای آن شب این واقعه را چون بعرض
حضرت مولانا خواجگی قدس سره رسانیدم فرمودند که شما را زود تر متوجه هندوستان
میباید شد که طوطی جانور هندی است در هندوستان از دامان شما عزیزی بوجود آید
که عالمی از و منور گردد و شما را نیز بهره رسد منقول است که حضرت خواجه فرمودند که چون
بشهر سهرند شما رسیدیم در واقعه نمودند که تو در جوار قطبیت فرود آمده و از حلیه آن قطب
نیز آگاه کردانیدند هم صباح آنروز بدر یافت درویشان و گوشه نشینان آن بلده رفتم
جماعه را که دیدیم نه ایشان را بران حلیه یافتم و نه آثار و حالت قطبیت از هیچ یک معاینه

[1] ولادت حضرت خواجه در کابل بظهور پیوسته در سنه ۹۷۱ در تحصیل علوم رسمی شاگردی جمع علوم و دانای مولانا صادق حلوای که از علمای اعلام آن ایام بوده اختیار نموده و هر نوبت که مولانا از کابل بهاورا النهر رفته و باز مراجعت نموده روز بروز از سمو فطرت ایشان را بین الاقران امتیازی پدید آمده و از فضائل بهره تمام روزی گشته اگرچه از تحصیل علوم صوری بقیه مانده که بسلوک این ... راه در آمده اند فاما از ذکای فطرت و صفای نسبت دانش ایشان پایه بلند داشته تا آنکه بر تدریس کتب مشکله و حل مطالب غامضه قدرت تمام داشته از ایام تحصیل علوم صوری جوش مناسبت این راه گاه بصحبت بایزیدگان محفل علی رغم الله مدبر میرسانید تا آنکه در بلاد ماوراء النهر که معدن این طائفه عزیز الوجود است بسیاری از مشائخ آن عهد دریافته و نزد بعضی بحر و س قربه و الابت نیز هم آغوش گردیده بحضرت خواجه اویسی بوعده قریبت از روحانیت حضرت رسالت صلی الله علیه و آله و سلم و حضرت

نمودیم گفتیم شاید کسی از اهل این شهر قابلیت این معنی داشته باشد که بعد ازین بظهور آید
همان روز که شما را دیدیم هم حلیه شما را موافق یافتم و هم نشان آن قابلیت در شما مشهود گشت
منقول است که حضرت خواجه فرمودند که در بلدهٔ سهرند دیده شده بود که ماچراغ عظیم آنجا
افروختیم و مشاهدی گشت که ساعت بساعت نور آن چراغ افزون شد و نیز مشهود میگردید
که مردم ازان یک چراغ افروخته ماچراغهاے کثیره برافروخته اند این را نیز اشارت بمعامله
شما میدانیم حضرت خواجگی بیکے از مخلصان خود تحریر فرموده شیخ احمد نام مردی است از
سهرند کثیر العلم و قوی العمل روزی چند فقیر با و نشست و برخاست کرده عجائب بسیار از
روزگار اوقات او مشاهده نموده بآن ماند که چراغ شود که عالمها ازو روشن گردد والحمد لله
تعالی احوال کامله او مرا بیقین پیوسته و این شیخ مشار الیه برادران و اقربا دارد همه
مردم صالح و از طبقه علماے چندی را دعاگوی ملازمت کرده جواهر عالیه دانسته استعداد هاے
عجیب دارند فرزندان آن شیخ که اطفال اند اسرار آلهی اند بالجمله شجرهٔ طیبه است انبتهم الله
نباتا حسنا و نیز حضرت خواجه فرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ماهزاران
ستارها در سایه او گم اند الحاصل حضرت ممدوح ازین نظر تربیت و برکات و هدایت
حضرت خواجه رح بکمال و تکمیل واصل گردیدند پس در ساعتی که مشتری از وکسب
سعادت نماید حضرت ایشان را خلعت اجازت کامله پوشانیده و بسپرند که وطن مالوف
آنحضرت بود رخصت فرمودند جمعی از طالبان صادق خود را در خدمت ایشان تعیین
نمودند پس حضرت ایشان با نعمت هاے فراوان بوطن بازگشتند و بامر حضرت خواجه
در آن بلده بتربیت طالبان پرداختند همدران اندک ایام آوازه حضرت بلند شد
و آستان فیض نشان محط رحال و مجمع اصحاب کمال گشت علما از دور و نزدیک

بخدمت رسیدند وامرا از ترک وتاجیک بشرف حضور بہرہ ورگردیدند مشائخ عہد ارادت آوردند اکابر زمانہ بتواضع برخاستند بدولت ایشان مس ہا طلا شد وذرہ ہا آفتاب گردید ذات بابرکات ایشان آیتے بود از آیات الٰہی ونعمتی بود از نعماے الٰہی ؎

ہر لطافت کہ نہان بود پس پردۂ غیب	ہمہ در صورت خوب تو عیان ساختہ اند
ہر چہ بر صفحہ اندیشہ کشد کلک خیال	شکل مطبوع تو زیبا تر ازان ساختہ اند

اطلاع بر مغیبات واشراف بر خواطر وتصرفات در مکنونات ادنی صفتے بود از صفات جمیلہ ایشان شمارۂ خوارق وکرامات کہ در کسب مقامات مروی شدہ بہ ہفت صد میرسد ہر چند بحکم کلام ذی الاحترام قطب وقت ابوالحسن نوری نور اللہ مرقدہ کہ فرمودہ وَاَعْظَمُ الْکَرَامَاتِ فِیْ زَمَانِنَا شَیْئَانِ عَالِمٌ یَعْمَلُ بِعِلْمِہٖ وَعَارِفٌ یَنْطِقُ عَنْ حَقِیْقَۃٍ ہمان کثرت علم وعمل ومعرفت اکمل حضرت ایشان کرامت شگرف بود ونیز بحکم آن گفتہ اند

؎ اشرف معجزات قرآن است ؎

دقائق حقائق آن غوث الخلائق عظیم ترین خوارق است فاما چون بعض متصدیانند کہ شمۂ از کرامات بشنوند لہذا کراماتے چند بمعرض بیان در آوردہ میشود تولد حضرت مجدد حسب بشارت شیخ الاسلام احمد نامقی است در نفحات مذکور است کہ از حضرت شیخ الاسلام احمد رسیدند کہ مقامات مشائخ شنیدہ ایم وکیفیت ایشان دیدہ از ہیچ کس مثل این حالات کہ از شما ظاہر میشود ظاہر نشدہ است فرمود کہ ما در وقت ریاضت ہر نہایت کہ دانستیم کہ اولیاء خدا کردہ بودند بجا آوردیم وبر آن مزیدی نیز کردیم حق بفضل وکرم خود ہر چہ پراگندہ بایشان دادہ بود یکبارہ بہ احمد داد ودر چار صد سال چون احمد شخصے پدید آید آنہا عنایت ایزد تعالی در باب او این باشد کہ ہمہ خلق بینند ذٰلِکَ اَمْرُ فَضْلِ رَبِّیْ وفات شیخ احمد

این ہمہ فضل خدای است

؎ در فرخنده اسم الاصیل
در فرخنده اسم مشتق تکمیل
شیخ احمد امید ولی یابی
در فرخنده اسم تو بود تاویل
شیخ احمد ارادت مشائخ
فرخنده بود بہ تو ہمی پیوست
فرخنده بود بہ تو ہمی پیوست
فرخنده بود بہ تو ہمی پیوست
فرخنده بود بہ تو ہمی پیوست

در سنه ۵۳۶ بود منقول است که آن حضرت بقصد سیر و گشت بیابان و دشت کابل متوجه شدند
روزی از قریه به قریه اخری تشریف فرما بودند که در میان راه آفتاب گرمی کرد و از حرارت
هوا و گرد و غبار تشنگی و ماندگی بر مخدوم زاده بزرگ رحمه الله و دیگران که پیاده در عنان
میرفتند غلبه نمود اما از غایت ادب جرأت عرض نداشتند درین میان حضرت ایشان بمرحومی
مولانا محمد یوسف سمرقندی که از قدما اصحاب آنحضرت بود خطاب نموده فرمودند همانا حرارت
آفتاب و تراکم غبار یاران را ایذا میدهد مولانا معروض داشت چون معلوم و مکشوف حضرت
ایشان است چه حاجت بعرض مخلصان است حضرت ایشان تبسم نموده گوشه چشم
حق بین بجانب آسمان کرده چیزی در زیر لب گفته قدمی چند نرفته بودند که قطعه ابر ظاهر شد و
محاذی ایشان و اصحاب ایشان آمده سایه افگند و بهمان مقدار که غبار فرو نشیند و به وجل
نه انجامد متقاطر شد و شمالی بغایت اعتدال وزیدن گرفت منقول است یکی از امرا زادها
را سلطان وقت به غضب تمام از لاهور طلبید که از و تقصیرات بوقوع آمده از مشاهده کثرت غضب
سلطان حاضران را عقیده آن بود که بحد رسیدن او را بزیر پای پیل افگند وی نیز این
معنی را دریافته سخت هراسان گردیده بود چون بسهرند رسید بخدمت ایشان که غائبانه
اخلاصی داشت آمده بزاری تمام التماس حمایت نمود ایشان فرمودند انشاء الله سبحانه
خاطر جمع باشید که هیچ مکروهی نمیرسد بل سلطان التفات و مهربانیها خواهد نمود وی از
غایت اضطراب معروض داشت که آنچه در حق این مخلص بزبان مبارک رفت آن را
بزبان قلم نیز بیارند و آن رقیمه را به من بسپارند که مرا اطمینان تمام حاصل گردد چون مبالغه
نمود حضرت ایشان تبسم نموده نوشته دادند که چون فلان از خوف غضب سلطان که
نمونه غضب الهی است به فقرا رجوع نمود فقرا او را در ضمن خم درگرفته ازین مهلکه رهانیدند بعد از

مرخص فرمودن او بچندین روز یکی ناگاه خبر آورد که این شخص را سلطان آزار ها داده
بزندان فرستاد چون خبر بسمع حضرت ایشان رسید تبسم نموده فرمودند در نظر بعض فقرا
چون قلق صبح درآمده که وی از سلطان شفقت و عنایت بیند این خبر که میگویند صدقی
ندارد تا بعد از دو سه روز خبر رسید که آن مرد همین که بنظر سلطان درآمد سلطان بخندید و
از روی نصیحت کلمه چند با و در میان آورد و انگاه بالتفات تمام خلعتش داد و رخصت فرمود
منقول است یکی از سلاطین زاده ها را بادشاه وقت در زندان کرد و رای ملک بقتل آن
مقرر شد آن بیچاره هر سو دست و پا می زد به فقرا نیز رجوعی نمود در ان اثنا حضرت
ایشان به آگره تشریف فرمودند محبوس مایوس یکی از مخلصان منظور حضرت ایشان را
که آشنای قدیم او بود طلب نمود و بزبان او از حضرت ایشان توجه خاص الخاص
برای رهائی و خلاص خود نمود آن عزیز آمده به نهایت تضرع و الحاح التماس او را بعرض
رسانید ایشان آن شب متوجه شده فرداش فرمودند که با و مژده رسان که از قتل
خلاص شدی و از حبس عنقریب رهائی خواهد یافت این مژده با و رسانید اما ویرا غلبه
اضطرابی که داشت اطمینان تمام روی نداد بیکے از مجاذیب معتبر کس فرستاده
التماس خلاصی خود از توجه او نیز نمود و آن مجذوب را بر زبان رفت که خاطر جمع دار
که دیدم که قلاب یکی از اکابر نقشبندیه آمده ماهی او را از گرداب هلاکت کشید مقارن
آن سلطان زاده از حبس خلاص یافت و به منصب رسید منقول است که در سفری حضرت
ایشان به رباطی فرود آمده بودند بناگاه بیاران فرمودند که مرئی گردید درین شهر امروز
بلیه روی خواهد داد و در عامه اهل شهر سرایت خواهد نمود یاران مایکدیگری را خبر کنند که
هر یک دعای ماثوره بسم الله الذی لا یضر مع اسمه شیء فی الارض ولا فی السماء وهو السمیع العلیم

وبکلمات اللہ التامات من شر ما خلق را تکرار نمایند کہ ہر کہ این دعا را بخواند بعنایت اللہ سبحانہ وی واسبابش محفوظ ماند ازین فرمودۂ ایشان دو ساعت نرفتہ بود کہ در بعضی خانہ ہای آن رباط آتش در افتاد و بہ شدتے ہر چہ تمام تر مشتعل شد چنانکہ مردم از اطفاے آن عاجز گشتند و بسا خانہ ہا بسوخت و بسا امتعہ چہ بحرقت و چہ بسرقہ رفت مولانا عبد المومن لاہوری کہ فاضل بود از مخلصان ایشان اسباب او نیز محروق گشت وا و خود را بصد محنت بخدمت ایشان رسانید حضرت ایشان بمولانا فرمودند کہ مگر شما را کسے بخواندن دعاء ماثورہ مذکورہ خبر نہ کرد گفت نہ حضرت ایشان یاران را از عدم اخبار مولانا عتاب نمود و ہر یاری کہ آن دعا خواندہ بود اسبابش بسلامت رہائی یافت منقول است شیخ محمد مسعود کہ برادر خرد حضرت ایشان بود از مریدان مقبول صاحب کشوف حضرت خواجہ عالیشان قدس اللہ سرہما جہت کفاف معیشت بر سبیل تجارت بہ قندہار رفتہ بود دران ایام بخبری حضرت ایشان بخادمی کہ حاضر وقت بود فرمودند کہ عجب معاملہ است متوجہ احوال مسعود شدم ہر چند بدیدۂ مکاشفہ جست و جو نمودم وی را ہیچ جا در زمین نیافتم بعد ازان چون نیک متوجہ شدم صورت قبر او کہ بتازگی فوت شدہ در نظر آمد سامعان در حیرت رفتند بعد ازین فرمودۂ ایشان بچند روز رفیقانش رسیدہ خبر وفات او رسانیدند منقول است از شاہزادۂ[1] حق پژوہ دارا شکوہ کہ در سفینۃ الاولیا

---

[1] این شاہزادہ بادشاہ صورت و درویش سیرت بود در خرقہ خلافت از دست عارف حق آگاہ ملا شاہ پوشید و بخدمت حضرت میان میر بالاہوری ہم حاضر شدہ مستفید گردید در فقر شانی عالی و مرتبہ بلند داشت سفینۃ الاولیا کہ گنجینۃ الاولیا سراکبر دیوان اکسیر اعظم رسالہ حق نما رسالہ معارف آگاہ و است نقش دریای توحید است از دست او نگ زیب عالمگیر برادر خویش بقتل رسیدہ ؎

آنکہ شاہ ملک اقبال است ۔۔۔ رتبہ اش در مقام ابدال است ۔۔۔ شاہ دارا شکوہ نامش بود ۔۔۔ بمقام ولی مقامش بود

شد چو زین دام گاہ حزن ملال ۔۔۔ شد بفردوس با دل خوشحال ۔۔۔ جمعہ و غرۂ مہ عاشور ۔۔۔ بود تاریخ وصل آن منفور

سال تاریخ نقل آن شہ دین ۔۔۔ شد رقم صاحب بہشت برین ۔۔۔ قدر آن قتیل عشق الہ ۔۔۔ ہست در گنبد سپہر نشاہ

در ذکر حضرت مجدد رح می طراز دازمتاخرین مشائخ و صاحب ریاضت و مجاهدت
وخوارق و تصانیف اند در اواخر حال بعضی بر شیخ تهمت کردند که شیخ میگوید مرتبه من
زیاده است از خلفاے راشدین رضی اللہ عنہم اما این محض بهتان و افترای مخالفان
است بر شیخ چرا که این فقیر خود شنیده از سیادت و نقابت پناه فضائل و کمالات
دستگاه حقائق و معارف آگاه افضل فضلای عصر علامی فهامی استاذی حضرت
میرک شیخ بن شیخ فصیح الدین که میفرمودند که وقتے[1] مارا عبور بسهرند واقع شد و کیف
ما اتفق ملاقات شیخ احمد روی داد در اثناے ملاقات بخاطر گذشت که اگر شیخ را
کرامتی است باید که مردم انچه از ایشان بیان میکنند خاطر نشان من سازند و دیگر آنکه
شنیده بودم که خواجه باقی که پیر ایشان است بے اجازت مولانا خواجگی امکنکی مرید
میگرفتند دیگر آنکه بخواجه خاوند محمود چه اعتقاد دارند چون ساعتے پیش شیخ نشستم
جزوی از زیر مسند خود بمن دادند که مطالعه نمایند چون آنرا تمام بدیدم بمن گفتند ازین
چیزی ظاهر میشود گفتم ازین خود هیچ ظاهر نمی شود و آنچه در نیجا است درست است

[1] روزی در سفر گلبرگه فقیر حقیر را انجناب شاه معروف صاحب قادری که از مشاهیر مشائخ حیدرآباد دکن بوده اند اتفاق صحبت
افتاد و قال قال ذکر تحریر هدیه مجددیه بمیان آمد جناب شاه صاحب بر محنت فقیر ترحم تحسین کشاوند و فرمودند که در ملت مشائخ انتصار پیران طریقت
از واجبات است و از واقعات خود بیان فرمودند که ایشان در عنفوان شباب بر دافادات حضرت مجدد الف ثانی علیه الرحمة متوجه شدند و مدت
نه سال جلدی ضخیم بر نگاشتند اتفاقا نواب لشکر جنگ بهادر کسانرا مراے حیدرآباد بردند برای ملاقات شاه صاحب تشریف فرما شدند و مجلد ضخیم را
که پیش نظر شاه صاحب بود بر داشته از کینه تش استفسار نمودند چون معلوم شد که تحریر شاه صاحب است برد حضرت مجدد رح نواب صاحب فرمودند
که صدور این فعل از حضرت شاه صاحب خیلی مستبعد است مناسب است که در ینباب استخاره کرده بر بشارت عمل نموده شود شاه صاحب استخاره شرعیه کردند
چون بجناب رفتند می بینند که ایشان در صحراے لق ودق وارد اند و در انجا دوازده تن از اقطاب سر بر اقبه فرو برده اند ایشان السلام علیکم گفتند یکی
از اقطاب اثنا عشر سر از جیب مراقبه بر آورده جواب سلام داد ند چون از ملاحظه حال معلوم میشد که این اقطاب با خطار کسی نشسته اند که بزرگی تولد نمانے
صبیح و ذخیره بلند بالا با لباس سفید وارد حال ایشان شدند اقطاب خوش حال شده به تعظیم برخاستند شاه صاحب را معلوم شد که حضرت مجدد علیه الرحمة
بوده اند همان قطب که بجواب سلام پرداخته بودند جسارت نموده اشارت به شاه صاحب کرده عرض داشتند که این شاه معروف اند که بجز براے ادا
حضرت مصروف از حضرت مجدد رح نظر غیظ بر ایشان انداختند تا آنکه از فرط ندامت غرق عرق شدند چون بیدار شدند همان وقت مجلد ضخیم در آب شستند

گفتند پس بدانید که انچه ازما واقع شده همین ست وباقی افتراست وباز بعد از ساعتی گفتند که روزی خواجه
خاوند محمد بانجا آمده بود گفتند که خواجه باقی اجازت صریح از پیر خود ندارد بجهت آنکه روزی مولانا خواجگی
امکنگی خربزه می خوردند وقاچ قاچ راخود بریده بدست حاضران ومریدان میدادند
وبخواجه باقی ندادند اصحاب گفتند خواجه نیز حاضر اند مولانا خواجگی امکنگی فرمودند ماخربزه
باو درست دادیم خواجه باقی ازین استنباط کردند که مرا اجازت ارشاد دادند من گفتم
این چنین نیست چرا که ما هرگز این چنین سخنی از پیر خود واز دیگر مردم نشنیده ایم بلکه خواجه
باقی ابامی کردند که این کار از دست من نمی آید واین بار را من نمیتوانم برداشت ومولانا
خواجگی میفرمودند که ما اجازت دادیم وترا این کار را باید کرد درین اثنا چندی از ریش
سفیدان نیز گفته اند که ما دران مجلس حاضر بودیم که مولانا خواجگی اجازت ارشاد بخواجه باقی
دادند خواجه خاوند محمود گفتند بس ما غلط شنیده بودیم وبعد ازان شیخ احمد فرمودند که انچه
از مریدان خواجه خاوند محمود به ایشان اعتقاد دارد خواجه آنچنان نیستند ومن آن اعتقاد
بخواجه ندارم هر سه سوالی که در خاطر حضرت اخوند گذشته بود شیخ جواب دادند منقول است
چون علامة الزمان شیخ الاسلام هندوستان مولوی عبد الحکیم سیالکوٹی در اوائل
یکے از معاندان حضرت شیخ بود شبی شیخ را بخواب دید که روبروی وی آیه قُلِ اللّٰهُمَّ ذَرْهُمْ
گو خدایا بگذار ایشان را
همی خواند به مجرد شنیدن این آیت جذب شیخ وشوق الٰہی مجددی در دل وی اثر کرد و
قلب وی ذاکر گردید چون از خواب بیدار شد دل خود را ذاکر یافت چند روز به تصور
شیخ ذکر حق کرد وخود را اویسی شیخ میگفت آخر بخدمت حاضر آمد وبدرجات والا رسید
منقول است شیخ ظاهر لاهوری قدس سره که از اعاظم خلفای حضرت مجدد است اوستاد
شیخ محمد سعید ومحمد معصوم هر دو صاحب زاده شیخ بود قبل ازین بیعت به خاندان شاه

کمال کیتھلی قادری داشت چون عالم متبحر بود هر دو صاحبزاده تعلیم علم ظاهری از وی
میگرفتند روزے در محفل خلد منزل حاضر بود که حضرت شیخ مجدد را از راه مکاشفه احوال
شیخ ظاهر ظاهر شد و فرمود که مرا معلوم شده است که شخصے از حاضرین این حلقه طوق کفر
بگردن خود خواهد انداخت و از راه هدایت و طریق دین متین خواهد برگشت و من بر پیشانی
وی بلفظه هو الکافر نوشته می بینم باستماع این معنی یاران که حلقه بندگی و اخلاص بگوش
جان میداشتند نهایت ترسان و لرزان شدند و از شیخ بزرگ مستفسر این حال شدند
که ایا از ین تمام اهل حلقه آن بے نصیب که باین بلا مبتلا خواهد شد کیست و نامش چیست
فرمود که آن شیخ ظاهر است یاران مجلس بظهور این معنی متاسف شدند مگر احدے این
سخن بگوش شیخ ظاهر نرسانید آخر کار بعد چند ماه شیخ ظاهر بزرسنے کافره عاشق شد و طهارت
اسلام را مبدل بنجاست کفر ساخت و زنار ارتداد بگردن جان آویخت چون شیخ
ظاهر اوستاد حضرتین عالمین بود از وقوع این حال بسیار غم و الم دامنگیر حال هر دو صاحبزاده
بلند اقبال شد آخر روزی بوقت خوش بخدمت والد بزرگوار عرض کردند که اوستاد ما
غریق دریاے کفر شده است توجه فرمایند که باز مشرف باسلام گردد فرمود که هر چه شدنی بود
شده که در لوح محفوظ بحق او همین مکتوب بود آخر هر دو فرزند سعادت مند در باب مغفرت
شیخ ظاهر از بس اصرار کردند حضرت شیخ بخاطر داری فرزندان دلبند دست دعا بجناب
کبریا برداشت و عرض کرد که الهی حضرت غوث الاعظم شیخ عبد القادر جیلانی فرموده است که
هیچ کس را بر قضای مبرم دست قدرت نیست مگر مرا چون یکی از دوستان خود را این
مرتبه عالی کرامت فرمودی من هم امیدوارم که بواسطه من از شیخ ظاهر این بلای ازلی
بگردد فی الحال تیر دعا بهدف اجابت رسید و شیخ ظاهر از خواب غفلت و مستی عشق مجازی

۹۷ شیخ ظاهر حضرت مجدد را بر خلاف مشرب خود دید و بسبب اختلاف مشرب با ایشان کینه ورزید و بر ایشان طعن کرد و بالاخر مرتد شد و بکفر مرد و سال فوت او در لفظ هو الکافر مندرج است ۱۰۳۷ھ

بیدار شده افتان وخیزان بخدمت شیخ حاضر آمد و دوباره خلعت اسلام پوشیده دست ارادت بدامان شیخ زد و در اندک زمان بدین مراتب عظمی رسید حضرت ایشان بعمر سه وشصت سال سنه ۱۰۳۴ از ین خاکدان به بهشت جاودان نقل فرمودند تفصیل حالات در برکات احمدیه وحضرات القدس وغیره مذکور است عاجز گوید ؎

بسوی باغ جنان شد امام ربانی	ز سوز عشق دل عالمی کباب شده
بسال رحلت او گفت عاجز خسته	بسیر انفس و آفاق کام یاب شده ۱۰۳۴

اکنون در یافتنی است که ذات بابرکات حضرت شیخ مجدد رح از حلیه جمیع کمالات ظاهری وباطنی واز سائر شرائط مجددیت محلی ومجلی ومزین بود وتجدید وتائید دین متین از حضرت ایشان بوجهی ظاهر شده که ظلمت کفر وبدعت با نوار ایمان وسنت متجلی گشت وعماد سداد در شاد در همگی قریه وبلاد برپا شده بنای اسلام استحکام یافت وتمامی دیار عرب وعجم از شام و روم وحجاز ویمن وحبش وتکرور وهند وسند وغیره از خلفاء حضرت ایشان رح فیضیاب گردید تا آنکه مشائخ وقت از مشیخت استعفا داده به ملازمت صحبت بابرکت حضرت رح افتخار دارین ورزیدند واولیاء عصر بانقیاد وفرمان برداری باوج بلندی وقرب صمدی رسیدند وسالکان طریقت برمدارج ولایت ومعارج هدایت اناً فاناً ترقی می نمودند وعجائب انوار وغرائب رموز کار در اندک زمانه مشاهده می کردند که به صحبت دیگران سالها میسر نبود وبعضی از کمالات ومقامات که برکملین سابقین رضوان الله علیهم اجمعین منکشف نه شده بود از زبان حضرت ایشان ظاهر شد چنانچه مولانا شاه عبدالعزیز دهلوی رح در ینباب تحریر می فرماید ولایات در

ملا امام المحدثین مقتدای مفسرین جامع علوم ظاهری وباطنی بود در علم حدیث و درع وتقوی وتدریس وتلقین رتبه بلند ومقامی ارجمند داشت خلق بے تعداد وبیشمار بشارگردی آن زبدة الابرار بهره یاب شده وبمقام فضیلت وتکمیل رسیدند درین زمانه اخیر اگر ذات بابرکات ویرا خاتم الاولیا گفته آید بجا است سراج الشهاوتین بستان المحدثین تفسیر عزیزی تحفه اثنا عشریه وغیره از تصانیف وی متبول عالم وعالمیان است تعلیقات بجواب شیخ عبدالحق دارد وفتاوی وتکاتیب

زمان قربت از زمان سعادت نشان آنحضرت رائج و متداول شدند و صحابه و تابعین و
تبع تابعین وَهَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ الْجُنَیْدِیَّہ وَاَقْرَانِہٖ ثُمَّ هَلُمَّ جَرًّا اِلٰی زَمَانِ رُؤُسَاءِ الْقَادِرِیَّہ
وَالْچِشْتِیَّہ وطریق تحصیل آن مدون ومبوب ومفصل گردید بخلاف مقام خلت که درین
عهود متطاوله اصلا کسی مذکور آن نکرد و نه طریق تحصیل آنرا کسی بیان نمود تا هزار سال گذشت و طریق
تحصیل آن مقام در پرده اختفا و احتجاب ماند تا آنکه حق سبحانه تعالی حضرت مجدد را بر روی
کار آورد و ایشان را مظهر این مقام که در جوهر شریف آنحضرت صلی الله علیه وسلم مرجوع
ومکنون بود گردانید و هزاران طالبان را بالطفیل ایشان سلوک این طریقه میسر شد الحمد لله
حالا بیان طریقه بوجهے نمایم که اختصاص آن باتباع مجددیه کالشمس فی رابعة النهار منکشف
گردد قبل از حضرت مجدد طرق همه از راه محبیت ومحبوبیت بوده اند اول راه محبیت می پیمودند
وآخر بمرتبهٔ محبوبیت فائز میشدند وانچه لوازم محبیت است از ذکر جهر و وجد وشوق وانکسار
وتضرع وصبر وتوکل ورضا جوئی او ومراقبه صفات خصوصاً احاطه ومعیت واستغراق در
توحید فعلے وخود را کَالْمَیِّتِ فِیْ یَدِ الْغَسَّالِ داشتن وصفات خود را وغیر خود را امتهلک
(مثل مردہ در دست غسال)
در صفات او دیدن بلکه ذات خود را در ذات او مندمج ساختن وحسن وجمال او را در هر مظهر
مشاهده نمودن دران کوشش بلیغ مینمودند تا آنکه بانوار وتجلیات در ابتدا سلوک و
فنا و بقا در انتها آن فائز می گشتند دوم اشخاصی زدند که اَنَا مَنْ اَهْوٰی وَمَنْ اَهْوٰی اَنَا تا آنکه
(من محبوبم ام محبوب)
حضرت خضر بحضرت عبد الخالق غجدوانی که ارشد طریقه مجددیه بودند تعلیم ذکر خفی نمودند باز در
عهد حضرت خواجه نقشبند این معنی برگ وبار پیدا کرد لیکن در عهد حضرت خواجه عبید الله احرار
علوم توحید باین نسبت ممتزج شدند وغلبه پیدا کردند تا آنکه حضرت مجدد قدس الله سره آن
همه را در بطون رسانیدند واز چاک سینه خود سراغی به محبوب پیدا کردند حالا عنایت ساری

ف
درویش سابق ایشان اسلام خان متوطن
جونپور ساکن دهلی

موقوف شد وشوق واشتیاق ووجد وجناحات وتضرع یکطرف ماند هرچه هست در قلب و روح
وسر وخفی واخفی وعناصر بدن است تا آنکه انوار وتجلیات از باطن خود می افتد ورفته رفته بمقام
خلت میکشد معنی محبیت عاشقی است ومعنی محبوبیت معشوقی است ومعنی خلت یارانه است
وسابق عاشقی ومعشوقی بود در نیجا آرزو ونیاز از جانبین است وسرگوشیها از طرفین واقع
میشود ودر عاشقی نعره وبیتابی وسر بر در ودیوار شکستن ودر معشوقی غنج ودلال وفخر ومباهات
بوده است اینست طریق خلت بطریق اجمال واگر تفصیل آن کسے خواهد با اتباع مجددیه
چند سال نشست وبرخاست نماید ودر وجدان خود نظر کند که چه رنگ پیدا میشود ورای
طرق سابقین انتهی علماء مشار الیهم بالبنان که در طول باع نظیر خود نداشتند بلا حظهٔ
براهین ساطعه وحجج قاطعه بمجددیت حضرت ایشان مرتب کشادند چنانچه مولانا عبد الحکیم
سیالکوٹی ومولانا جان محمد لاهوری ومولانا عبد السلام دیوکی وغیرهم رحمة الله علیهم اجمعین
در تحریرات وتقریرات خود ها حضرت ایشان را مجدد الف ثانی گفته اند صاحب جواهر الحقائق
در کتاب خود می آرد امام ربانی شیخ احمد سهرندی از اکابر صوفیه است وجامع علوم ظاهری و
باطنی وصاحب مقامات علیه وکرامت جلیه است اکثری از علماء وعرفا او را بزرگ داشته اند
فاضل محقق مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی بر مجددیت وی رفته ومجدد حادی عشر گفته است ومشاهیر
عرفا در سلسله وی در هند وسند وعرب وعجم خصوصاً در روم وشام وعراق وکردستان ودیگر

سلہ یعنی مجدد الف ثانی نزد ایشان وتعالی ایشان اینست که واسطه فیض ولایت است درین هزار دوم وجود مبارک ایشان است چنانچه تحریر
فرموده اند که بر موی متشوف مانقته که حضرت امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه وجمیع سعیدان دیگر واسطه فیض ولایت طلقا اند اگر چه اویسیا
هم سابقه باشند وبعد از ایشان تا زمانه شما غیر حضرت شیخ احمد [illegible] بهمه واسطه بیواسطه فیض ولایت ازین سرور یافته اند
شده اند بعد از ایشان بر سر الف ثانی حق سبحانه وتعالی مراتب ازین منصب نائب ایشان فرموده سر فراز باین خلعت نموده بعد درین هزار دوم
هر کس که بر رتبه ولایت میرسد واسطه فیض او منتهی باشم نزد تو سلسله هیچ ولی بولایت خود [illegible] سعیدان دار المعارف

ذکر مجدد الف ثانی بود ان حضرت

بلدان درین زمان اشتهار تمام دارد اوست، که نشر انواع علوم و اسرار فرموده در شرح مقامات طریقه از سابقین سبقت برده است و اوست که بفهم مقطعات قرانیه معزز گشته و بحصول اسرار متشابهات فرقانیه امتیاز یافته است و اوست که اسمار انبیاء به هندوستان و تابعان ایشان بروی مکشوف گشته و مقامات و درجات ایشان را مبین ساخته است و اوست که باعلام آلهی جلشانه مراتب ولایت و نبوت و رسالت و کمالات اولی العزم و مقامات خلت و محبت بیان فرموده و مخصوصات سید انبیاء علیه و علیهم الصلوة والسلام ظاهر نموده است قدس الله تعالی روحهم و افاض علینا فتوحهم انتهی مولانا شاه عبد العزیز دهلوی در مکتوب اسمی حافظ صدر الدین حیدر آبادی می طراز د هرگاه این معرفت پخته مقلد در رفته در فهم کلمات عارفان طریقه مردم کج فهم راه الحاد پیمودند و این معرفت غامضه را وسیله ابطال شرائع و تکلیفات نمودند و مذهب شیخ محب الله الله آبادی که ظاهرش قدم در وادی الحاد میزند شیوع تمام و رواج مالا کلام یافت عنایت خداوندی حضرت شیخ احمد سهرندی را بر روی کار آورد و علوم غریبه بر ایشان القا فرمود من قبیل تعدیل الحار بالبارد و الرطب بالیابس تا هیئت اعتدالیه در اذهان مردم جاگیر د و باطل ممزوج بحق ارتفاع و امضا پذیرد و همین است مصداق معنی مجددیت انتهی اول کسے که حضرت را مجدد الف ثانی گفت مولانا عبد الحکیم[1] سیالکوٹی رحمة الله علیه بود در برکات احمدیه میطراز د راقم حروف گوید مرا بر دل خطور میکرد اگر یکے از اعاظم علماے وقت این معنی را که حق سبحانه حضرت ایشان را مجدد الف ساخته مسلم میداشت تائید تمام بود تا روزی باین خطره بخدمت

[1] وی از اکابر علماء و اعاظم علمای عهد خود بود در علوم باطنی و حید عصر و در علوم ظاهری فرید دهر در تمامی علوم ماهر بود و در زمان وی مرجا میت کسے هم پایه او نبود و در میرزا هروی دلاهمود و جونپور غالب آمده غالگر و حضرت مولانا کمال الدین کشمیری است تصانیف عدیده دارد که همه اش مقبول افاده حاشیه بیضاوی حاشیه مقدمات تلویح حاشیه خیالی حاشیه شرح شمسیه حاشیه مطول حاشیه عبد الغفور بر جمع غنیة الطالبین بدغیره مولانا رامے

حضرت ایشان رسید باین حقیر خطاب نموده فرمودند که مولانا عبد الحکیم سیالکوٹی که در علوم
عقلیه ونقلیه وتصانیف علیه چون وی در دیار ہند نمی نماید کتابے بما نوشته بود تبسم نموده
فرمودند یکی ازان فقرات مدحیه این بود که مجدد الالف الثانی انتهی حضرت مجدد اشتغال با
تصانیف هم داشتند از تصنیفات حضرت ایشان هست رساله تهلیلیه ورساله اثبات النبوة
ورساله المبدء والمعاد ورساله مکاشفات غیبیه ورساله اداب المریدین ورساله معارف لدنیه
درین ذکر احوال ومقامات خاصهٔ خود بیان فرموده ورساله رد شیعه وتعلیقات عوارف و
شرح رباعیات خواجه عبد الباقی علیه الرحمه درای آن مکاتیب حضرت ایشان رساله هاست
که هر رساله ازان محتوی اسرارهاست هیچ یکے از متقدمین مثال آن بچشم سر ندیده واحدی
از متاخرین بگوش حقیقت ومعرفت نظیرش نه شنیده اشتهار وقبولیت آن امری است
خداداد تحریرش همان واشتهارش همان مکتوبات وتصانیف هیچ از مکملین باین غائت مشتهر
نگردیدند اگرچه در زمان حضرت مجدد بعض حضرات لب باعتراض کشادند وبعد ازان نیز سلسله
رد وانکار دراز بود مگر بقدر انکار بلکه مزیدی بر آن تائید غیبی درجه شهرت وقبولیت افزود حضرت
مجدد علیه الرحمه باوصف کمالی که داشتند به جواب هیچ معترض متوجه نه شدند بلکه در مکتوب دوصد
وچهارم از جلد اول تحریر می فرمایند از سخنان پریشان ارباب خسران محنت نه کشند کُلٌّ یَعْمَلُ عَلٰی
شَاکِلَتِهٖ لایق آنکه بمکافات ومجازات متعرض نشوند دروغی را فروغی نیست باعث کساد
بازار آنها کلمات متناقضه آنها خواهد بود وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰهُ لَهٗ نُوْرًا فَمَا لَهٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلے که پیش دارند
درهمان کوشند واز غیر ان چشم پوشند قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِیْ خَوْضِهِمْ یَلْعَبُوْنَ انتهی ازانجا که از زمان
پاستان چنان معمول است که مردمان درپے ایذا رسانی خاصان خدا افتند چنانکه ذکرش کرده
شد با حضرت مجدد رح نیز دقیقه از عداوت نامرعی نه گذاشتند وبیشتر سبب هیجان این فتنه انکار

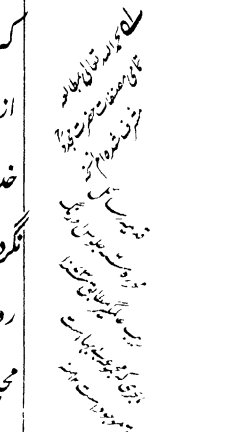

توحید وجودیست و اثبات توحید شهودی است چرا که از چهار صد سال یعنی از عهد حضرت شیخ
بن عربی رحمة الله علیه تا عهد مبارک ایشان ادعیه اسماع و اذهان مردم از مسله وحدت وجود
مملو بوده است و انکار حضرت مجدد بر توحید وجودی نه مثل انکار علمای ظاهر است بلکه از مقامی
که وجودیه تکلم می کنند تصدیق و تسلیم آن مینمایند این قدر هست که مقصود اصلی را فوق این مقام
میفرمایند و غیریتی فی الجمله بین الحق و الخلق مینهجه که مخل وحدت وجود حقیقی که متحقق در خارج
حقیقی است نگردد و ثابت می کنند به خلاف وجودیه که در میانه حق و خلق عینیت اثبات مینمایند و
نیز چون بنا بر طریقه حضرت ایشان بر اتباع سنت است [۱] بدعین در پی انکار حضرت
ایشان شدند و چون جهانگیر [۲] بادشاه بینشر اوقات در حالت سکر می بود و وقت را غنیمت
دانسته باو اطلاع دادند که حضرت مجدد رح مقام خود را فوق مقام صدیق اکبر گوید چون جهانگیر
تفتیش حال کرد حضرت امام ربانی لب به پاسخ گشادند که شما خدام را برای خدمتی خاص بالیوان
خود طلب می سازید و آن خادم بعد طی مقامات امر اپیش شما میرسد باز به محل خود عود می کند
ازین خادم را تفوقی بر امرا نمی باشد جهانگیر خاموش شد پس شخصی از حضار به جهانگیر گفت که تکبر
این شیخ نگر یستنی است که ترا سجده نه کرد شما که ظل الله و خلیفة الله هستی بلکه تواضع معمولی هم
بجا نیاورد پس جهانگیر حکم کرد تا به قلعه گوالیار مقید کردند ؎

حال درویش همان به که پریشان باشد	پر شود خانه ز خورشید چو ویران باشد

[۱] بعض اهل تواریخ این رانقطه انگیزی روافض قرار داده که در عهد جهانگیر سر برداشته بودند چنانچه بتفصیل در رساله انوار احمدیه مذکور گشته در
خزینة الاصفیا از مولوی غلام سرور چشتی مذکور است [۲] جهانگیر بن اکبر بادشاه چغتای بتاریخ چاردهم سیع الثانی ۱۰۱۴ سنه بر تخت سلطنت نشست
و تا است و یکسال و هشت ماه و سیزده یوم بادشاهی نمود و پنجاه و هفت سال و یازده ماه و ده یوم عمر یافت سلطان را با نور جهان زوجه شیر افگن خان
تعلقی بود چون شیر افگن خان بمرواز مکه معظمه گردید نور جهان بدین غایت بر مزاج شاهی مسلط شد که حکومت بادشاه محض برای نام بود و اجرای
احکام مالی و ملکی و فیصلجات و مهمات سلطانی صرف متعلق بذات نور جهان بیگم بود بحدیکه سکه زر هم بنام نور جهان بیگم بدین بیت مضروب شد ؎

شاه جهان که عقیدتے با حضرت امام میداشت افضل خان وخواجه عبدالرحمن را که از مقربان ومعتمدان شاه جهان بودند با بعض کتب فقهیه پیش حضرت فرستاد که چون علما سجده تحیت را برای سلاطین جائز داشته اند اگر وقت ملاقات به سلطان سجده کنی من ضامن هستم که ضرر ے بحضرت نه تواند رسید حضرت قبول نداشتند و فرمودند که این رخصت است وعزیمت دران است که سجده به غیر الله نه کرده شود چنانکه این واقعه را سید غلام علی آزاد بلگرامی در کتاب سبحة المرجان فی آثار هندوستان نگاشته ؎

فِی طَرِیقِ الْعِشْقِ اَنْوَاعُ الْبَلَا	اَیُّهَا الْقَلْبُ الْحَزِینُ الْمُبْتَلَا
لَاکِنَّ الْقَلْبَ الْعَشُوقَ الْمُمْتَحَنْ	لَا اُبَالِی فِی الْبَلَایَا وَالْمِحَنْ
سهل باشد در ره فقر و فنا	گر رسد جان را تعب تن را عنا
رنج راحت دان چو شد مطلب بزرگ	گرد گله تو تیاے چشم گرگ
کے بود در راه عشق آسودگے	سر بسر دردست وخون آلودگے
تا نه سازی بر تو آسائش حرام	کے توانی زد براه عشق گام
غیر ناکامی درین ره کام نیست	راه عشق است این ره حمام نیست

از بعض ثقات شنیده شد که هرگاه جهانگیر حکم نهب خانه حضرت مجدد علیه الرحمه داد حضرت به احفاد خود امر فرمودند تا زینهار نسبت بادشاه اسلام به دعاے بد لب نه کشایند ؎

شنیدم که مردان راه خدا	دل دشمنان هم نکردند تنگ

چون حضرت مجدد رح مهما امکن بهیچ سنت انبیا علیهم الصلوة والسلام را از دست نداده بودند تقدیر الهی متقضی حبس وی گردید تا سنت یوسف علیه السلام مودی گردید ؎

آنها که پاے در ره مولا نهاده اند	کام نخست بر سر دنیا نهاده اند

آوردہ اند پشت برین آشیان دیو | پس چون فرشتہ روی بعقبی نہادہ اند
آن طوطیان رہ چو قدم برگرفتہ اند | طوبے لہم کہ بر سر طوبی نہادہ اند
زادرہ و ذخیرہ این وادے مہیب | دوشت سر بریدہ چو یحیے نہادہ اند
اول بزیر پاے سگان خوار گشتہ اند | وآخر چو باد در سوے مولا نہادہ اند

امر دوم اول کسے کہ درین وادی قدم اعتراض نہادہ شیخ عبدالحق دہلوی اند کہ از مشاہیر علمای حنفیہ دیار ہند بود شیخ معاصرت باحضرت مجدد علیہ الرحمہ داشت واین معاصرت را باین وجہ کہ ہر دو از مقتبسان انوار بارگاہ حضرت خواجہ باقی باللہ علیہ الرحمہ بودند قوتی گردیدہ پس شیخ بحکم اَصْلُ الْمُعَاصَرَۃِ الْمُنَافَرَۃُ در بدو امر رسالہ بر حضرت مجدد تحریر کردہ چنانکہ حضرت شیخ در آخر رسالہ ناخوشی خود باین عبارت ظاہر می فرماید یکباری شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیت می خواندند وَاِنْ یَّاْتِکَ کَاَدِیًّا فَعَلَیْہِ لَکِنْ بِہٖ وَاِنْ یَّاْتِکَ صَادِقًا یُّصِبْکُمْ بَعْضُ وظاہر است کہ طعنہ ہای معاصر قابل اعتماد نباشد چنانکہ حافظ ذہبی کلام اقران را قابل سماعت نداند در سیر اعلام النبلا مذکور است ھٰذَا مِنْ کَلَامِ الْاَقْرَانِ الَّذِیْ یُسْمَعُ این فہمد در حاشیہ ضوء لامع فی اعیان القرن التاسع در ترجمہ علامہ سیوطی نگارد وَالَّذِیْ اَدِیْنُ اللّٰہَ بِہٖ اَنَّ مَا قَالَ کُلٌّ مِّنْہُمَا فِیْ صَاحِبِہٖ لَا یُجْتَجُّ بِہٖ لِمُقَالَۃِ الْعَصْرِیِّیْنَ بَعْضِہِمْ فِیْ بَعْضٍ ہرگاہ در علامہ سیوطی وسخاوی بسبب معاصرت این چنین اتفاق افتد بہ دیگران چہ رسد وعلامہ ابن حجر مکی در خیرات الحسان از ابن عباس روایت کردہ اِسْتَمِعُوْا کَلَامَ الْعُلَمَاءِ وَلَا تُصَدِّقُوْا بَعْضَہُمْ

(این از کلام معاصرین است کہ شنیدہ شد ولی شود)

سلہ شیخ عبدالحق از مشاہیر علمای دہلی است در رحم ۹۵۸ قدم در دنیا نہادہ قبل بلوغ بیشتری از علوم حاصل کردہ وہمہ بست و دو سالگی قرآن حفظ یاد کردہ و بر مسند افادہ نشستہ و در عنفوان شباب بحرمین محترمین رسیدہ از عبدالوہاب متقی بہ تحصیل علم حدیث پرداخت وطن مالوف خود مراجعت نمودہ تا پنجاہ و دو سال بہ تعلیم اولاد و طالبین مشغول شدہ تصانیف صغار و کبار وی تا صد میرسد و در ۱۰۵۲ بخدمت شیخ مہنی قادری خرقہ قادریہ بہ تہ سیب آن ساختہ در ۱۰۵۲ رحلت فرمودہ عمرش قریب بصد سال رسیدہ بود ۱۲ منہ سلہ الضوء اللامع تصنیف شمس الدین سخاوی است المتوفی ۹۰۲ سیوطی

فِی بَعْضٍ وَهُوَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهٖ لَهُمْ اَشَدُّ تَغَایُرًا مِنَ التُّیُوسِ فِی زُرُوبِهَا وَکَذٰلِکَ جَاءَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِینَارٍ وَمِنْ ثَمَّ ذَکَرَ فِی الْمَبْسُوطِ فِی مَذْهَبِ مَالِکٍ اَنَّهٗ لَا یَجُوزُ شَهَادَةُ الْقَارِی یَعْنِی الْعُلَمَاءَ لِاَنَّهُمْ اَشَدُّ النَّاسِ تَحَاسُدًا وَتَبَاغُضًا ۵

از صحبت دوستی برنجم	کا خلاق بدم حسن نماید
عیبم هنر کمال بیند	خارم گل و یاسمن نماید
کو دشمن شوخ چشم بیباک	تا عیب مرا بمن نماید

شیخ درین رساله که بمقابله حضرت مجدد است اولاً جواباً بالنیب نوشته درصد وجواب مکتوب هشتاد و هفتم از جلد ثالث گردیده که حضرت مجدد علیه الرحمه بمولانا صالح کولابی در اسرار مرادی و مریدی زیب تسطیر فرموده پس ازان بر دمکتوب یکصد و بست و یکم از جلد ثالث مگر شیخ به تقاضای همزمانی درین رساله راه تحقیق گذاشته در بادیه تعصب گام پیما شد بادنی تامل پیدا میشود که اولا چون شیخ از علمای ظاهر بود بنای اعتراض را بر علوم ظاهری نهاده است وازان غباری بر دامان علوم حقائق ومعارف نمی نشیند ۵

کاین ره که تو میروی به ترکستان است

ثانیا بیشتر بنای اعتراض بر مسموعات نهاده اند با آنکه در مکتوبات شریف اثری ازان پدید نیست بلکه بعض جا خلاف آن یافته میشود واین معنی از داب مناظره بمراحل دور است چه کدامی الزام برخصم عائد نمی توان شد تا آنکه منشاء الزام را در کلامش نیابند ثالثا الزامی که عاید کرده شد حضرت مجدد رح آن اعتراض را بطور خود دفع فرموده اند درین صورت نیز

۵ تیوس جمع تیس بزرآهوی نر ۱۲ زروب جمع زرب جانگاه گوسفند ۱۳ مولوی غلام سرور چشتی در خزینة الاصفیای نگارد پس بادشاه بار شیخ را نزد خواند وسجده تحیت خواست چون شیخ مرتکب ازین امر نشد معاندان باز سر بشورش برداشتند ومرتکب مکتوب که سابق ذکر کرده شده در نگر مضامین مکاتبت که فهم ظاهر بینان بان نمیرسد اعتراضها بوقوع آوردند خصوصا مولوی عبد الحق دهلوی قدس سره هم درین بحث مکتوبها نوشت وجوابها

کلام محل اعتراض نخواهد بود رابعا اعتراض بر کلامی کرده شد که مثل آن کلام یا بالاتر ازان بروایت ثقات بلکه بروایت شیخ از حضرات صوفیه مشار الیهم بالبنان منقول است پس اعتراض بر کلام حضرت مجدد علین اعتراض است بر حضرات صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم وازینجا است که اکابر علماء متوجه شده داد جواب شیخ[۱] دادند ۵

عنقا شکار کس نه شود دام باز چین	کانجا همیشه باد بدست است دام را

مگر الحمد لله که آخر الامر غشاوت بشری زائل گردید و شیخ رح از تحریر خود نادم و پشیمان شد حضرت شاه غلام علی رح در رساله خود تحریر می فرمایند اگرچه شیخ رح اوائل حال بے تحقیق اعتراضها نموده اما در آخر ازان باز مانده در واقعه رسالت پناه صلی الله علیه وسلم را دیده که میفرمایند هر که اخلاص بما دارد با ایشان نیز داشته باشد و اشارت بحضرت مجدد فرمود پس شیخ از انکار استغفار نموده بخدمت خواجه حسام الدین احمد خلیفه حضرت خواجه باقی بالله رح باین عبارت نوشته که درین ایام صفای باطن فقیر بخدمت میان شیخ احمد سلمه از حد متجاوز است اصلا پرده بشریت وغشاوهٔ جبلیت درمیان نماندی داند که ازکجا است قطع نظر از رعایت طریقه انصاف وحکم عقل که باچنین عزیزان وبزرگان بدنباید بود در باطن بطریق

[۱] در رساله کشف الخطاء مذکور است وقد رأیت بخط سند العظماء افضل المولانا عبد الحکیم سیالکوتی فی رسبعض شتاته الخ الفقیر عفی عنه کلامه قدس سره هذه العبارة قدح کردن در سخن بزرگان بے مراد ایشان جهل است ونتیجه نیک ندارد پس ردکلام شیخت پناه عرفان دستگاه شیخ احمد از جهل و نافهمیدگی است کتبه العفیر عبد الحکیم وان اردت تصدیق ذلک فذلک الخط عندنا واما العصر الشیخ محمد النقشبنه خلف قدوة العلماء الشیخ محمد صالح فعلیک به انتهی علمای زمان بملاحظه تصانیف فضیلت که شیخ الاسلام مولانا عبد الحکیم رح داشت نیک میدانند ۱۲ [۲] خواجه حسام الدین از مخلص احباب واجلهٔ اصحاب حضرت خواجه باقی بالله بود اول بتعمیر امارت وجاه متمثل بود پس ازو فوض نسبتی که او را بطائفه علیه اولیا بود بخدمت حضرت خواجه باقی رح رسیده ازیمن برکت صحبت حضرت ایشان پرده عنار ایکسو نهاده ادهم دار لباس محشن در پوشیده از سر حوالی وهوال وجاه وجلال برخاسته ودر تصدیقات امر اتفاقات ذکر وه پای همت برجاده استقامت بیفشرد حضرت خواجه باقی رح تربیت ایشان به شیوه جلال میفرمودند بظاهر عتابها مینمود می برانده ازنظاهر جاطن خطابها فرمود میخوانده اند ؎ چه خوش نازیست ناز خوبرویان ؎ رنجیده رانده را و رنجیده جویان ؎ پشیمانی بے اندازه کردش

دروغی زد بجدان وغلبہ چیزی افتادہ است کہ زبان از تقریر آن لال است اللّٰہ مُقَلِّبُ الْقُلُوْبِ
وَبَیْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِہٖ شاید ظاہر بینان را استبعاد است من نمیدانم کہ حال چیست وچہ مثال است
ودر مکتوبی جداگانہ بادلاد خود ہریک مضمون نوشتہ انچہ مسودات اعتراضات بر کلام میان
شیخ احمد سلمہ اللہ تعالی نوشتہ ام ہمہ را در آب بشویند غباری کہ بہ نسبت ایشان بخاطر رسیدہ
بود بصفا انجامید منتہی حضرت شیخ در آخر رسالہ می فرماید بعد از انکہ آوازۂ کمالات شما
در میان است آن نیز میگویم خداوندا این مرد از کمالات خود این چنین خبر میدہد اگر صادق
است مارا دلیل صدق وحقانیت او الہام فرما یا او را قصری در ما پیدا آید کہ رفیع شود بالتبار
کند انتہی ہمانا حق تعالی جل شانہ دعای او را قرین اجابت فرمود تا آنکہ بسبب انکشاف حقیقت
امر از تحریرات خود رجوع نمودہ شیخ در رسالہ تحصیل التعرف فی معرفۃ الفقہ والتصوف کہ بطور
شرح قول شیخ عبد الوہاب متقی است می نگارد کہ انکار از اقوال متصوفین گاہی بمقتضای
اجتہاد صحیح میباشد گاہی برای قطع ذریعہ یعنی ضلالت عوام کہ ظاہر شریعت را از دست
دہند گاہی بسبب عدم فہم تحقیق مطلب مگر این را علما بنسبت خود کے باور دارند گاہی بسبب
قصور مواد علمیہ گاہی بسبب جہل از علت گاہی بسبب بودن مقام از مہمات گاہی بسبب عناد
واستکبار در ناظرین رسالہ شیخ نیک پیداست کہ باستثنای صورت اول وثانی ہمہ دواعی انکار
در ایرادات شیخ مرجود است رجوع وی محض از توفیقات باری تعالی جل شانہ واضح باد کہ
ہرگاہ پیش حضرت شیخ اعتراضہا از غبار خاطر سر بر داشتہ اند وبعد صفای قابل شدن متصور
شدند پس لیاقت آن ندارند کہ در معرکہ اہل صدق وصفا پیش کردہ شوند کہ کیفیت رجعت
شیخ رہ بے انکار از ہمان عصر مشہور ومعروف است وبعض کملین سلسلہ چشتیہ در ہمان قرب
زمان تصدیق آن کردہ اند شاہ فتح محمد فتحپوری چشتی در مناقب العارفین آوردہ کہ چون بر ارقام

احوال شیخ احمد کابلی بیدم و مکتوبات او را مع معارضات شیخ عبد الحق دہلوی ملاحظہ کردم تحیرم افزود کہ چہ نویسم باوجود صدور چنین کلمات کفر در حق ختم المرسلین صلے اللہ علیہ وسلم و اہانت اولیا را کہ ارض وسما بر علو مرتبۂ آنہا شہادت میدہد ہمچنین اکابر مثل شیخ آدم بنوری ودیگر کسانیکہ در سلسلہ وی داخل اند اکثری علما ومحدثین صاحب حال وقال اند چسان اتباع کردند خصوصاً علمار بلخ وبخارا وکابل کہ در تدین وصلابت دین نظیری ندارند اکثری ہمین سلسلہ متمسک اند پس برای تفتیش حال وی قصد دہلی کردم واز شیخ نور الحق[ف] بن شیخ دہلوی ملاقی شدہ استفسار حال وی نمودم بہ تحقیق پیوست کہ شخصے حسن خان نامی از قوم افغان از مریدان شیخ کابلی چیزی از وی آزردگی پیدا کردہ مسودات مکتوبات شیخ را کہ نزد وی بود از ان تحریف کرد وبست نسخہ نویسانیدہ جابجا منتشر گردانید چون نقل مکتوبات شیخ دہلوی کہ از خلفار شاہ عبد الباقی بود رسیدہ کمال متوحش شدہ مکتوباتی در رد آن اقوال کاذبہ بشیخ کابلی نوشت وبسیار زجر وتوبیخ کرد از انجا شیخ کابلی مسودات خود را کہ دستخطی بود بجنسہ نزد شیخ دہلوی فرستاد ونوشت کہ معاذ اللہ کہ از من چنین کلمات بصدور پیوستہ باشد یکی از مریدان من مردود بطریقت گشتہ این فتنہ برپا ساخت ومرا ہدف برنا وپیر نمود وآخر بدعای من گرفتار شدہ در بخارا در تہمت ارتداد کشتہ شد بعد دریافت آن شیخ دہلوی در توصیف آن مقال واعتذار عدم علم بدین حال مکتوبی نوشت چنانچہ آن مکتوب شیخ دہلوی دستخطی شان ملاحظہ کردم والحمد للہ علی ذلک واگرچہ نزد وی زمرۂ اہل وجد وسماع از جنس فساق ایم لیکن بحکم ظنوا المؤمنین خیراً[ع] راہ انصاف پیمودہ در پے تفتیش حال وی شدیم انتہی ہمانا وجہ رجوع ہمین باشد کہ مولوی غلام سرور چشتی در خزینۃ الاصفیا می نگارد شیخ عبد الخالق سرہندی میفرماید کہ شیخ عبد الحق محدث دہلوی کہ اعلم علماے دہلی بود بحضرت شیخ مجدد نزاع داشت روزی من بتقریب ملاقات

[ف] نور الحق فرزند ارجمند شیخ عبد الحق محدث دہلوی است در علوم ظاہری وباطنی یگانۂ روزگار بود در سلسلۂ قادریہ مرید وخلیفۂ پدر بود وبعد آن بصحبت خواجہ محمد معصوم ... فرزندان حضرت مجدد حاضر شدہ باتمام مقامات سلسلۂ نقشبندیہ بدرجہ رسیدہ از کاملان وقت گردید شرح صحیح بخاری موسوم بہ تیسیر القاری از عمدہ تصانیف وی است وفات وی بر قول صحیح سنہ ۱۰۷۳ بودہ است ۱۲

[ع] گمان برید مومنین را بہتر ۱۲

نزدش رفتم وذکر کرامت آنحضرت شروع شد شیخ عبدالحق برسر انکار آمد جواب دادم که
بابزرگان دین عداوت داشتن خوب نیست منصف ماوشما قرآن است تجدید وضو کنیم ومصحف
مقدس بکشائیم هرآیتی که باول صفحه برآید فال حال شیخ احمد مجدد خواهد بود شیخ عبدالحق قبول
کرده بعد تجدید وضو دوگانه ادا نمود ومصحف را بدست گرفته بتواضع وتکریم تمام بکشاد سر
ورق مصحف این آیت برآمد رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ از خواندن این آیت
علامهٔ مذکور تائب شد وباز بر سر نزاع وعداوت نرفت چون از تحریر مقدمه فارغ نشستم
وقت آنست که باظهار اصل مرام کمر همت بربندم ویگان یگان از ایرادات شیخ نقل نمود هر جواب
آن متوجه شوم اهل ارادت عینک انصاف پیش نظر داشته ملاحظه فرمایند قال سالها است
که از بعضے کلمات ومقالات که در مکتوبات شریف مذکور است واز قبیل موهمات ومبهمات است
استفسار کند واستکشاف نماید مشرف نشد اقول هرگاه کلام از موهمات ومبهمات باشد ضرورت
موشگافی چیست مقتضای حزم واحتیاط همین است که درهمچنین مواقع سپر اندازند واشهب
خیال را در جولان گاه تقریر نتازند خود شیخ رح در رساله غایة الانصاف والاعتدال فی اعتقاد
الصوفیة من ارباب الاحوال میفرماید بالجمله توقف در محل اشتباه واجب است همچنانکه حزم در
مقام وضوح لازم وکتاب فصوص الحکم را بعضی مردم هم ازین قبیل میدانند ودر رد وانکار وقرار
آن توقف ننمایند انتهی ونیز درهمان رساله بجای دیگر می نگارد شیخ ذکره الله بالخیر در باب

قال مردمانی بوده اند که ایشان را بتجارت وبیع از ذکر خدا باز نمی داشت ۱۲ قال در خزینة الاصفیا مذکور است چون شیخ احمد سرهندی مجدد الف ثانی
قدس سره معاصر بود شیخ عبدالحق از منکران وی بود بر مضامین مکتوبات شیخ احمد بسیار اعتراضات از روی ظاهر نگاشت وبا هم جواب وسوال بسیار
بوقوع آمد آخر باهم بر رود بنرگوار بصفای کلی بوقوع آمد وشیخ عبدالحق از معتقدان آنحضرت شد ۱۲ ۳ در بعض نسخ میسر بوده است ۱۲ ۴ رساله
مختصر از شیخ عبدالحق دهلوی رح دوبرین کتاب هدیه محمدیه بیشتر بعرض عبارات رسائل شیخ داد جواب داده شد تا جمعت کافی باشد امنه ۵ در
اخبار الاخیار در تذکره جمهور شیخ علی متقی مذکور است وطریقه ایشان در باب کتب حقائق ودقائق توحیدیه مثل فصوص وامثال آن توقف وتسلیم انتهاء درس نگویند

نه آید اول خود بنشنود که چه میگوید وبفهم سخن نیک در رود که قائل آن چه مقصود دارد بعد ازان اگر تواند آنرا موافق حق سازند واگر نه رد کنند واگر این را نتوانند ساز سران

فصوص و فتوحات و امثال آن میفرمودند که از واضحات آن محظوظ باید شد و در مبهمات و موهمات آن خوض نباید کرد و میفرمودند در نیجا زهرها است شکر اندود کرده اگر کسے را از آنها احتراز ممکن باشد مطالعهٔ آن مبارک است والا محل خطر است انتهی و در رساله صدق التطفل والدوام فی طلب المقصد والمرام تحریر میفرمایند در مشکلات و مبهمات و موهمات قوم در نیفتد چون سخن بدینجا رسد ورق بگردانند و نظر بر درک واضحات و متفقات برگمارند حفظ و سلامت در نیصورت است و باقی محل خطا و خطر است و ذالک اصل عظیم (و این اصل عظیم است ۱۲) انتهی چون شیخ رحمه الله در تالیفات خود از منع تاویل مبهمات و موهمات اعتراف کرده است پس استفسار مبهمات و استدراک از چه معنی اختیار نموده است و همین است مسلک شیخ محی الدین بن عربی حیث قال فی الباب العاشر من الفتوحات المکیة فینبغی للعاقل المنصف ان یسلم لهولاء القوم ما یخبرون به فان صدقوا فی ذالک فذاک هو الظن بهم وانتفع من سلموا التسلیم حیث لم یردوا ما هو احق فی نفس الامر وان لم یصدقوا والعیاذ بالله نرکوا الغوص فیما لیس لهم به قطع ورد واعلموا ذلک الی الله تعالی فهو الربوبیة حقها واذا کان ما قاله اولیاء الله یعنی عاقل منصف را باید که انچه از ایشان می شنود آن را تسلیم کند مقتضای ظن با ایشان همین است که قول ایشان تصدیق نموده شود ازین تسلیم منتفع به شوند چه امر حق را تسلیم نمودند اگر تصدیق نکنند و علمش تفویض بر باری تعالے نمایند درین هم مضائقه نیست اگر اقوال اولیاء الله ممکن بود و در آن محال نباشد پس تسلیم اولی است هر گاه کار عاقل این است که اقوال اولیاء الله را تسلیم کند هر انچه ممکن باشد والا دران خوض نکند و علمش مفوض بجناب باری نماید پس احتیاجی باستفسار و استکشاف نماند در حقیقت منشا رصد و مبهمات حال صحیح و نسبت درست و نیت صادق میباشد که مشاهدهٔ آن جمال سوخته بلبل وار در سخن می آرد ؎

دل که دلبر دید کے ماند ترش		بلبلی گل دید کے ماند خمش	

پس تسلیم یا توقف ضرور افتاد چه بسبب غلبهٔ حال و استیلای وجد قدم ثبات از جای می لغزد و عنان ضبط و اختیار از دست میرود و نظر صرف بر معنی و روح عمل که حضور و اخلاص است مقصور میگردد و هیچ لحاظ بر قبیح شرعی نمی باشد و مناقشه عروض این احوال و اقوال مختلف باستعداد و طباع است بعضی را از صفای عمل و ذکای نفس میخیزد و برخی را از نور ذکر و تصفیه قلب و بندی را از سلطان مشاهده و جلاء روح کَمَا هُوَ فِی مَحَلِّهٖ مُشَرَّحٌ و انصاف آنست که اول در شان قائل مقالات نظر کنند اگر متبع کتاب و سنت است و اکثر اعمال و اقوال او موزون بمیزان شریعت است پس متشابهات کلام او را موافق محکمات کلام او تاویل کنند یا بعالم السر و العلانیه واگذارند و او را معذور دارند چرا که این قوم را عذرهای بسیار عارض میشوند گاه در غلبهٔ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کند و گاه در معلومات کشفی بنا بر خلط و وهم و خیال خطا واقع میشود و در آن خطا مثل خطای اجتهادی معذورند و گاه اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمی آید پس بر عایت این امور ترک اعتراض لازم است **قال** خواه بملاحظه خاطر شریف که در عنایت نزاکت است و خواه بجهت خوف گفتگوی بعضی از مریدان ایشان که در نقل اقوال و ذکر حکایات بی صرفه و بی احتیاط اند

اقول

او زمن از بیم بدنامی گریزان و مکسے		زد نمی پرسد من بیچاره بدنام از چه شد	

اگر ضرورت استدراک تسلیم کرده شود پس میگویم کسانیکه بمطالعه مکاتیب شریف بهره اندوز سعادت شده اند نیک میدانند که بیشتر کسان از حضرت امام ربانی رح استکشاف حقائق می نمودند و حضرت ممدوح بفصاحت بیانی تفهیم میفرمودند و کدامی از مریدان و عقیدتمندان

لہ یہ بیان کا یہاں موقع نہیں کیا کرنا شروع کا ہے

حضرت ایشان جهل مرکب نه داشت یا کج بحث نبود تا خوف گفتگو در خاطر خطور کند اگر تسلیم نموده آید که خاطر مبارک حضرت مجدد رحمة الله علیه در غایت نزاکت بود که ادنی استدراک ناگوار طبع شریف میگردید این هم مانع استدراک امر حق نیست چه هرگاه از انکشاف این چنین امور از سلاطین باک نمی کنند پس از حضرت مجدد رحمة الله علیه کدام اندیشه بود شیخ در آداب الصالحین تحریر می نرمایند اگر ناصح بداند که سخن او نفع میکند اما ضرر هم لاحق میشود از نصیحت و موعظت باز نه آید چنانچه محتسب شیشه شراب یا مزامیر بشکند و لکن میداند که سرش را خواهند شکست احتساب درین صورت حرام نیست بلکه کمال دین و تقوی در آنست که این قدر ضرر در راه خدا تحمل کند و در حدیث شریف از برای کلمة الحق و پیش سلطان جائر فضیلتیکه واقع است مطالعه آن در امثال این محل کمال نافعست انتهی

دانسته ام که بر سر خشم و بهانه	گر می کشی که از تو شکایت نمی کنم

ابو سلیمان دارانی رحمة الله علیه گوید که از بعضی خلفاء سخنی شنیدم خواستم که انکار کنم و میدانستم که مرا خواهند کشت کشته شدن مانع نبود اما دیدم که نفس من در آن گفتن خوشی پیدا کند پس ترسیدم که مبادا بی اخلاص کشته شوم و همین است مسلک اکابر صوفیه قدس الله اسرارهم الوافیه خصوص در غنیة الطالبین که بحضرت غوث الاعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه منسوب است تحریر یافته اذا ثبت انه یجب علیه الانکار فهل یجوز ترکه اذا غلب علی ظنه الخوف علی نفسه فعندنا یجوز ذلک وهو الافضل اذا کان من اهل العزیمة والصبر

باقی ماند خوف این معنی که بعد گفتگو و ظهور حق شاید مریدان حضرت مجدد رح به نقل حکایات و اقوال از جادهٔ توسط و اعتدال در گزند و از بی احتیاطی مرتکب اهانت و غیبت یا شوء و شغب شوند واضح باد که مستفیدان خدمت حضرت مجدد رضی الله تعالی عنه متحلی بفضائل

متخلی عن الزرائل بودند از اخلاق حسنه ایشان که بان مجبول بودند این چنین مظنه بر اصل دور است اگر معاذالله سوء ظن نسبت این بزرگان نبوده باشد پس میگویم که این مظنه سنگ راه استدراکی و استکشافی از امور خفیه نمی تواند شد که در آن امر بالمعروف ونهی عن المنکر مقصود بالذات است زیرا که خود شیخ در آداب الصالحین میفرماید وهمچنین خوف غیبت واهانت لسانی به تجهیل وتحمیق ونسبت بریا ونفاق عذر نیست زیرا که اگر مثال این امور معتبر باشد وجوب از احتساب بیفتد و خلوی احتساب از امثال این ممکن نیست قوله تعالی لا یَحُضُّونَ عَلٰی طَعَامِ الْمِسْکِیْنِ انتهی **قال** تفصیل این حکایت آنکه ایشان بعد از انکه در خدمت حضرت خواجه محمد باقی قدس سره افتادند واز صحبت شریف ایشان استفاده این نسبت کردند وروی بترقی نهادند در حیات وبعد از وفات ایشان از حالات وکمالات خود خبر دادن گرفتند زیاده از حد حصر وقیاس چنانکه وچندانکه مردم حیران شدند وچه جای حیرت است وَاللّٰهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ یَّشَآءُ **اقول** الحق وهمچو مواقع حیرت گنجایش ندارد درگاه حق تعالی جل جلاله وعم نواله بفضل عمیم خویش بندهٔ خاص را می نوازد وبه او مواهب عظمی عطا میسازد بنده باظهاران زبان حال میکشاید کَمَا مَرَّ فِی الْمُقَدِّمَةِ حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه در تحقیقات می فرماید از نوری پرسیدند که تصوف چیست گفت که تصوف نشر مقام است واتصال بقوام نشر مقام آنست که صوفی از حال خود سخن گوید یعنی از سر حال گوید نه از علم واتصال بقوام آنست که حال او او را در حال خود از حال غیر نگاهدارد یعنی چنان مستغرق حال خود بود که پروای غیرش نباشد **قال** وچون در ضمن آن تنقیص وتخطیه بزرگانی که اتفاق است بر بزرگی ایشان مثل سید الطائفه جنید بغدادی وسلطان العارفین بایزید بسطامی و امثال ایشان بود وگفته اند که این بیچاره ها حقیقت کار در نیافته وباصل نرسیده وگرفتار ظل مانده اند وامثال آن واوعار آنکه انچه ایشان را داده اند هیچکس را نداده اند موجب

حکایت ۷ خوض نمودن کشف و کرامت و امثال آن و تحقیق آن

۸ در بیان مقام اتصال بقوام و نشر مقام

وحشت مردم شد اقول درکدامی از رسائل ومکاتیب حضرت مجدد رضی الله عنه تخطیه و تنقیص این چنین بزرگان دین وراه یابندگان حضرت سید المرسلین اندراج نیافته بلکه جابجا در تقریرات وتحریرات حضرت مجدد رضی الله عنه تاویل وتوجیه مقالات وحالات بزرگان مشارالیه بالبنان یافته میشود به تخطیه وتنقیص چه رسد واگر در مسئله از مسائل تصوف که از وجدانیات ارباب کشف است رای حضرت مجدد رح خلاف مسلک کبرای متقدمین باشد هیچ محل اعتراض واستبعاد نیست چه اگر احدی از کبرای متاخرین در مسئله از مسائل ودلیلی از دلائل خلاف آرا وکشف احدی از کبرای متقدمین افاده فرماید باک نیست واین تخطیه محمول بر تنقیص نمی توان شد ؎ کم ترک الاول للآخر

اقوال امتیان وکبرا بریک وتیره نیست مروی است مثل امتی مثل المطر لا یدری اوله خیر ام آخره وقال المناوی نفی تعلق العلم بتفاوت طبقات الامة فی الخیریة واراد به نفی التفاوت لاختصاص کل طبقة منهم بخاصیة وفضیلة توجب خیریتها کما ان کل نوبة من نوب المطر لها فائدة فی النماء لا یمکن انکارها وهمین است مسلک شیخ محی الدین بن عربی رحمة الله علیه کما قال فی الفتوحات المکیة فی الباب الثالث والاربعین من الجزء الثانی فان الله قد جعلهم فاضلا ومفضولا فتامل هذا الذی ذکرته لک تجد کیفیت طبقات وفاضل ومفضول چنین باشد پس ممکن است که امری از امور کشفیه بر احدی از کبرای متاخرین ظاهر شود که خلاف رای احدی از کبرای پیشین باشد شیخ در مرج البحرین میفرماید بلکه خود نا امید نباید بود که حقیقت محمدی را دورات است مثل دورات فلکی تا وضع هر دوره نسبت بکه نشنید ونظر کرکبی از کواکب صفات وکمالاتش بر که افتد وبر روی که تابد تا نور کمال از ناصیهٔ حالش

ذکر تفویت تنقیص وتخطیه بزرگان

ع شمال برای آنرا است یمین یار ان است

ع خبر است یا آنرا ان صادق یمین

ع یعنی نفی تعلق علم بسبب تفاوت طبقات است

ع یعنی نفی تفاوت در کمالات

ع یعنی بیشتر کاملان طبقات یکسان بخاصیت وفضیلتی ممتازند که موجب خیریت طبقه است چنانکه هر نوبت از نوبت مطر را فائده خاصه وفضل مخصوص است

ع استعمال بتمثال مفضول آنچه در ذیل واقع شد

ع ذکر این اشارات در ذیل واقع شد

ظهور یابد و معنی عزت اسلام در جواهر ذاتش پیدا گردد انتهی هرگاه کیفیت دورات حقیقت محمدیه
چنین باشد پس اگر بمقتضای دوره فخری از کشف براحدی از اتباعان چنان تابد که قرب بتو یا
مساواتی بر عهد متقدمین داشته باشد محالی نیست و نه اظهار آن موجب تنقیص باشد و نیز شیخ
در رساله اتحاف الاجبه فی بیان حدیث المجتبه میفرماید که درین زمانه که مأته حادی عشر است نوری
جدید از مشرق ولایت و هدایت می تابد بیشک در نیجا سری از اسرار الهی مضمر است که توقف و
انکار را در انجا مجال تنگ است و دلائل حقانیت و ظهور نورانیت لائح و بائح است و جمعی از
طالبان که در ظل تربیت و حوزهٔ تصرف و عنایت این مظهر حق مشغول اند و کشف حقیقت حال
و استغراق و استنارا ایشان در ذکر الهی و ظهور انوار و اسرار شگرف از حیطهٔ تعبیر و تقریر بیرون است
امروز مثل این حلقه و اجتماع اهل ذکر در زیر طاس فلک نباشد و اگر باشد کمتر باشد انتهی بالجمله عادت
باری تعالی بدین نمط جاری است که چون یک دوره از ولایت باختتام میرسد و ابتدای
دورهٔ دیگر رو مینماید شخصی که اکمل و افسر انسان و الیق بفیض رحمان در آن خبر دی از زمان
متحقق باشد بوجود برکت آمود او هدایت دوره سابقه را به نهایت میرساند و او را ترجمان
خود قرار داده تشئید و تائید امر دین و تجدید و ترویج سنت سید المرسلین و افاضت و اشاعت
انوار و فیوضات حضرت رب العالمین و ارشاد و هدایت ناس اجمعین که بحقیقت بیچ صفتی و کاری
که باعث قبول و سفیدروی مرد در بارگاه عزت و درگاه نبوت باشد و ثمر سعادت ابدی و دولت
سرمدی گردد بالاتر ازان نتوان یافت از زبان فیض بنیان او میفرماید و او را حسب الاعیة
حکمت و اقتضای مصلحت گاهی مغفول میگرداند و گاهی فاضل و بهتر از سابق و فائق از
لاحق کما یقول بکلامه القدیم فوق کل ذی علم علیم هر که محرم این اسرار است و واقف ازین کار
ناچار بقدر استعداد معرفت خود حضرت مجدد رضی الله عنه را که نسبت حضرت جنید بغدادی

و بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہما فرمودہ اند از جادۂ شریعت و احاطۂ طریقت بیرون نخواہد یافت
و تنقیص و تضعیف نخواہد پنداشت اما بیرونیان کہ باین وادی حرکت ارادی نداشتہ اند
و بسکون جمادی ساکن اند لا محالہ در حیرت و تعجب خواہند افتاد کہ این چیست و از کجا است
فَلَا بَاْسَ بِہٖ وَاِنْ قَالُوْا فَقَالَتْ بِخِلَافِہِمْ اگر مشار الیہ اعتراض شیخ مکتوب دہم از جلد ثانی است این ہم
قابل تسلیم نیست چہ دران تنقیص این بزرگان درج نیست خصوصاً باین نہج کہ این بیچارہ
حقیقت کار در نیافتہ و بہ اصل نرسیدہ گرفتار خلل ماندہ اندرین شک نیست کہ لفظ بیچارہ
کلمہ تنقیص است کہ در کلام حضرت مجدد رح یافتہ نمیشود بحث ہمین است کہ حضرت مجدد رح ظہور فوق
عرشی را اصلی میفرماید و دیگر ظہور را ظلی و سلطان العارفین و سید الطائفہ قلب را قدیم گویند
و لمعہ اش را اصلی و حضرت مجدد رح دعوی خود را بدلیل واضح بیان فرمودہ فَانْظُرْ اِلٰی مَا قَالَ
وَانْتَظِرْ اِلٰی مَنْ قَالَ اگر دعوی حضرت مجدد رح بمیزان عقل نمی سنجد بخلاف آن دلیلی پیش
کردنی بود یا رد و منع یا نقض دارد میفرمود در مقامی کہ محل استدلال باشد این قدر تحریر
کافی نیست عبارت مکتوب دہم از جلد ثانی این است در بیان آنکہ ہر ظہور یکہ باشد بی شائبہ
ظلیت نیست بخلاف ظہور فوق عرشی و چون قلب بہ نہایت خود رسد لمعہ از انوار عرشی
اقتباس مینماید شیخ ابویزید بسطامی گوید اگر چہ عرش و آنچہ در عرش است در زاویہ قلب عارف
بنہند عارف را از فراخی قلب ہیچ احساس بآن نشود شیخ جنید تائید این سخن مینماید و بدلیلی
اثبات آن میکند و میگوید کہ حادث چون بقدیم مقرون گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و ما فیہ
حادث است قلب عارف کہ محل ظہور انوار قدم است چون آن حادث را با آن قلب اقتران
واقع شود مضمحل و متلاشی گردد فکیف کہ محسوس شود و عجب ہزار عجب رو سار صوفیہ کہ
سلطان العارفین و سید الطائفہ باشند ہرگاہ چنین گویند و عرش مجید را در جنب قلب عارف

هیچ اعتبار نه نهند و عرش را خالی از ظهورات انوار قدم دانسته حادث میگویند و قلب را بواسطه
ظهور انوار قدیم نامند از دیگران چه گویم و چه نویسم نزد این فقیر که مربای جذبات الهی است
آنست که قلب عارف چون بمقتضای استعداد خاص خود بنهایة النهایة رسد و کمال حاصل
کند که فوق آن متصور نباشد قابلیة آن پیدا کند که لمعه از لمعات بی نهایت ظهور انوار عرشی بروے
فائض گردد و این لمعه نسبت بآن لمعات قطره باشد نسبت بدریای محیط بل اقل عرش
آنست که حضرت سبحانه تعالی آنرا عظیم میگوید و بر استوی آنجا اثبات میفرماید و قلب عارف را
بواسطه جامعیت بر سبیل تشبیه و تمثیل عرش الله میگویند یعنی چنانچه عرش مجید برزخ است
درمیان عالم خلق و عالم امر و عالم کبیر جامع است هر دو طرف خلق و امر را قلب نیز برزخ است
میان عالم خلق و عالم صغیر و جامع است هر دو طرف خلق و امر آن عالم را پس قلب را نیز بر سبیل
تشبیه عرش میتوان گفت بشنو بشنو قابلیت ظهور انوار قدم که از شائبه ظلمیت منزه و مبراست
مخصوص بعرش مجید است هیچکس نه از عالم خلق و نه از عالم امر و نه از عالم کبیر و نه از عالم صغیر این
قابلیت دارد و غیر از عرش مجید قلب عارف کامل بواسطه علاقه جامعیت و برزخیت از ان
انوار اقتباس مینماید و غرفی از بحر بدست می آرد بعد عرش و قلب عارف بتمام المعرفت هر جا ظهور
است بداغ ظلمیت متسم است و بوی از اصل نیافته باید اگر منکر این چنین گوید میرسد اما از
جنید بغدادی که مدعی صحو است این سخن زیبا نیست چه کنند که از حقیقت معامله آگاهی نیافتند
و از گرداب دریای ظلمیت بساحل نشافتند این سخن هر چند امر وز در نظر اکثر خلق مستبعد می نماید
اما امر وز را فردا نزدیک است استعجال نه نمایند اَتٰۤی اَمْرُ اللّٰهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوْهُ سُبْحٰنَهٗ وَتَعَالٰی عَمَّا یُشْرِكُوْنَ ۝
انتهی باقیماند ادعا بر این معنی که حضرت مجدد رح دعوی کرده اند که انچه ایشان را داده اند هیچکس را
نداده اند این امر هم تصحیح طلب است که این چنین هیچ تحریر یا تقریر حضرت رح از نظر نه گذشته

۱۲ آنچه بعضی خداوندان علم گفته اند
پس دران حضرت ایشان را آگاهی نیست
خداوند تعالی با آگاهی گردانیده
از آگاهی دادن خویش بگیرد و نادان
۱۲

بر تقدیر تسلیم میگویم که این قول نسبت به معاصرین است نه بلحاظ تمامی متقدمین و متاخرین تا مورث وحشت گردد و دریناب هیچ شبهه نیست که انچه از کمالات و حالات حضرت مجدد رح را حاصل بود هیچ کس از معاصرین وی نصیبه لنان نداشت برای ثبوت این دعوی تحریرات و تقریرات حضرت باقی باللہ قدس سره شاهد عدل است که کتب و دفاتر ازان مالا مال است از انجمله آنست که میفرمودند که شیخ احمد آفتابی است که مثل ماهر اران ستارگان در سایهٔ او گم اند و امروز مثل ایشان زیر فلک نیست و درین امت مثل ایشان چند کس گزشته اند و ایشان از کمل محبوبان و مرادان اند از انجمله آنست که میفرمودند که درین دو سال شیخی نکرده ایم دوکانداری کردیم و بازی کردیم الحمد للہ که چنین گوهر بے قیمتی بدست آمد از آن جمله آنست که میفرمودند که تخم پاک این نسبت عزیز الوجود از زمین سمرقند و بخارا آورده در خاک هند کشتیم الحمد للہ که بعنایت الٰہی شجرهٔ طیبهٔ اصلها ثابت و فرعها فی السماء ظاهر هذا و البسط فی المبسوطات

بالجمله هرگاه حضرت مجدد رضی اللہ عنه حسب بشارت فیض اشارت حضرت مرشد برامثال و اقران خود سرفراز و ممتاز بوده اند بلکه در امت محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیة مثل حضرت ایشان رح چند کس گزشته اند تا آنکه حضرت مرشد رح خود را ستاره و حضرت ایشان را آفتاب فرمودند پس اگر بطور تحدیث بنعمة اللہ ایما فرمودند که انچه بایشان داده اند از معاصرین هیچکس را نداده اند جاے وحشت نیست ؎

در پس آئینه طوطی صفتم داشته اند	انچه استاد ازل گفت همان می گویم

قال و بیشتر غوغا مردم بر سر آن بود که ازیشان نسبت بحضرت خواجه که پیر و مربی ایشان بودند تقصیرها و رعایت آداب مریدی و حق نعمت شناسی سر بر زد و اگرچه باصطلاح این قوم ممکن است که مرید در کمال از پیر در گزرد لیکن رعایت ادب و بندگی و نیازمندی و فروتنی

ع و دشمن چو صاحب است بکام رسد
دوست دشمن شود بکام رسد

وحق نعمت شناسی باقی است شیخ علامہ اللہ ولہ اسمنانی رحمۃ اللہ علیہ کہ در کشف وتحقیق معاملات ووقائع آیتی بود ومعلوم میشود کہ در بنیاب از پیران خود درگزرانیدہ است میگوید اگر سر من برآسمان سایدہنوز خاک آستانہ شیخ عبدالرحمن اسفرائینی وشیخ ابوعلی لالا باشد ؎

بلند مرتبہ زین خاک آستان شدہ ام	غبار کوے توام گر برآسمان شدہ ام

اقول غوغای عوام کالانعام قابلیت این معنی ندارد کہ برآن گوش داشتہ شود ومفتریات ایشان نسبت باکابر دین باور پنداشتہ شود ؎

بدل فگار دارم گلہ بے نہایت از تو	بکدام امید داری نہ کنم شکایت از تو

بسا است کہ مردمان جاہل نابلد از کوی معارف غوغای بردارند وامری خلاف واقع کہ

؎ حق اینست کہ اگر مریدی کامل کہ امری امر واقعی نسبت پیر بزرگوار خود بمعرض بیان در آرد آنرا بر منقصت محمول کردن سخت ناروائی است حماد دباس رح کہ در طریقت پیرو شفیر حضرت پیران پیر علیہ الرحمہ بودہ اند کما یظہر من بہجۃ الاسرار وغیرہا نسبت ایشان حکایتی مشہور نقل میکنم ملاحظہ فرمودہ شود منقول است از شیخ ابی الحسن علی بن محمد بن احمد بن حسین بغدادی صوفی معروف بہ سقا رحمۃ اللہ علیہم کہ شیخ ما شیخ محی الدین عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ زیارت مقبرہ شونیزی روز چہارشنبہ بیست وہفتم شہر ذیحجہ سنہ یا نصد وبست ونہ کرد وبادی رضی اللہ عنہ گروہی از فقہا وفقرا بودند ونزد قبر شیخ حماد دباس قدس سرہ زمانی دراز ایستاد تا کہ گرمی آفتاب سخت شد ومردم پس روی رضی اللہ عنہ ایستادہ بودند چون انہا بازگشت سرورد چہرہ وی معلوم میشد یارانش از سبب طول قیام پرسیدند فرمود برآمدہ بودم از بغداد روز جمعہ منتصف ماہ شعبان سنہ چار صد ونود ونہ باجماعۃ از یاران شیخ حماد برای ادای نماز جمعہ وجامع رصافہ وشیخ حماد نیز دران جماعۃ بود چون بقنطرہ نہر رسیدیم شیخ حماد مرا از دست خود دفع کردہ در نہر فرو انداخت وایام شدت سرما بود وندانستم بسم اللہ گفتہ نیت غسل جمعہ نمودم ودر بدن من جبہ صوف ودر آستین اجزای کتاب بود دست بلند کردم تا اجزای کتاب تر نشوند وآنہا مرا گذاشتہ رفتند پس از آب برآمدم وجبہ را شیلیدم وانپس ایشان روان شدم واز سر ساخت اذیت یافتم ویاران شیخ حماد حقارت من کردند آنہا را زجر کردو گفت کہ اذیت نادم ودر اگمہ برای امتحان او پس دیدم اورا کوہی ہم استوار کہ جنبش نمیکند امروز شیخ حماد را در قبر ادیدم کہ حلہ جواہر در بر وتاج یاقوت بر سر ودر ہر دو دست سوار زر ودر ہر دو پای او نعلین زر ہست ودست راست او در اختیار اذیت گفتم این چیست گفت این ہمان دست است کہ جان ترا در نہر انداختہ بودم آیا عفو میکنی گفتم آری گفت سوال کن از خدا تعالی تا دست من بمن باز دہد پس ایستادم برای سوال از باری تعالی ونیم ہزار ولی در قبور خود ہا ایستادند واز باری تعالی اجابت مسالت من خواستند ونزد من شفاعت میکردند برای تمام مسالت پس قائم ماندم در مقام سوال تا کہ عطا فرمودی تعالی دست او باد وبا من از آن دست مصافحہ نمود وکامل (بقیہ در صفحہ ۱۱۷)

عقل و دور بین زنهار با ورش نه کند معرض بیان آرند مکاتیب شریف از مدائح و شکر گزاری حضرت مرشدم مالامال است پس این چنین غوغای بی سر و پای غوغائیان روسیاه زنها قابل اعتبار نباشد عرضداشت های حضرت مجدد که به پیر بزرگوار خود تحریر فرموده نگرستنی است که چها از آداب مملو است در مکتوب هجدهم از جلد اول به پیر و مرشد عرض میکنند امیدوار توجه و عنایت است از خرابی خود چه عرض نماید و هرچه خودمی یابد از عنایات توجه عالی است

والامن همان احمد پارینه که هستم هستم

در مکتوب چهل و دوم از جلد ثانی موسوم خواجه جمال الدین تحریر است انچه مرا از علم و معرفت حاصل شده است همه ببرکت تربیت پیران است در علم باطن از الف با تا بملکه مولویت بمحض توجهات علیه ایشان آن یافته ام که اهل مجاهده را در سنین حاصل نیست ؎

هر که به تبریز یافت یک نظر شمس دین	طعنه زند بر دو صد خنده کند بر چله

همچنین انچه الفاظ فروتنی و کسر نفسی و شکر گزاری بخدمت هر دو پیرزاده های خود غنی حضرت خواجه عبید الله و خواجه عبد الله رحمهما الله تحریر فرموده اند نگرستنی است در مکتوب دو صد و شصت و ششم از جلد اول موسوم به خواجه عبد الله رح تحریر یافت بعد الحمد و الصلوة و تبلیغ الدعوات

شد سرودا در روات مذکور ین میگویند که چون این سخن مشهور شده در بغداد جمیع شدند مشائخ صوفیه بغداد از اصحاب شیخ حماد تا مطالبه کنند از شیخ محی الدین عبد القادر رضی الله عنه بتحقیق انچه گفته است در حق شیخ حماد و بسیاری از فقرا تابع ایشان گشتند و بمدرسه وی رضی الله عنه آمدند لیکن بهیچ یکی بنابر اجلال وی رضی الله عنه سخن نگردید پس وی رضی الله عنه خود بیان مقصود ایشان نمود و فرمود که اختیار کنید دو کس را از مشائخ تا ظاهر شود شمار انچه گفته ام بر زبان آنها همه اتفاق کردند بر شیخ ابی یعقوب یوسف بن ایوب بن یوسف همدانی که آن زمان به بغداد آمده بود و بر شیخ ابی محمد عبد الرحمن بن شعیب بن مسعود کردی که مقیم بغداد بود و هر دو صاحب کشف خارق و حال فاخر بودند و همه گفتند که برای بیان آن بر زبان هر دو شیخ مهلت یک جمعه دادیم وی رضی الله عنه فرمود که از مقام خود ما نخواهیم برخاست که این سخن مرشما را تحقق خواهد شد پس سر فرود کرد و همه سر ها فرو کردند پس فقرا از خانقاه شیخ یوسف بانگ برآوردند ناگاه شیخ یوسف با برهنه سخت دوان آمد بمدرسه در امد و گفت که شهر گردانیده بر من خدا تعالی در این ساعت شیخ حماد را وی بمن گفت که ای یوسف زود رو بمدرسه شیخ عبد القادر رض و مشائخ را که در آن جمع شده اند بگو شیخ عبد القادر را دست بگرفت گفت بیا در حق من گفت است انچه گفت

ARCHIVE http://Archivebeta.Sakhrit.com

بجناب مخدوم زادهای گرام مینماید که این فقیر از سر تا قدم غرق احسانهای والد بزرگوار شما است درین طریق سبق از الف و ب را از ایشان گرفته است و تهجی حروف این راه از ایشان آموخته و دولت اندراج النهایة فی البدایة را ببرکت صحبت ایشان حاصل کرده و سعادت سفر در وطن را بصدقه خدمت ایشان یافته توجه شریف در رونیم ماه این ناقابل را بنسبت نقشبندیه رسانیده و حضور خاص این اکابر را عطا فرموده و درین مدت قلیل آنچه از تجلیات و ظهورات و انوار و الوان و بی رنگیها و بی کیفیها که بطفیل ایشان روی داده چه شرح دهد و چسان تفصیل آن نماید بمین توجه شریف کم دقیقه مانده باشد که در معارف توحید و اتحاد و قرب و معیت و احاطه و سریان که برین نکشاده اند و از حقیقت آن اطلاع نداده اند شهود وحدت در کثرت و مشاهده کثرت در وحدت از مقدمات و مبادی این معارف است بالجمله آنجا که نسبت نقشبندیه است و حضور خاص این اکابر نام این معارف بزبان آوردن و نشان این شهود و مشاهده را بیان نمودن از کوته نظری است کارخانه این اکابر بلند است بهر زرّاقی و رقاصی نسبت ندارد و هر گاه این طور دولتی رفیع القدر از حضرت ایشان باین رسیده باشد اگر در مدت عمر سر خود را پای مال اقدام خدمه عتبه علیه شما کرده باشد هیچ نه کرده باشد از تقصیرات خود چه عرض نماید و از شرمندگی ها خود چه اظهار کند اما معارف آگاه خواجه حسام الدین احمد را حق سبحانه تعالی از ما خیر از خیرها و که مؤنت ما مقصران را بر خود التزام نموده کمر همت را در خدمت خدمه عتبه علیه بسته اند و ما دور افتادگان را فارغ ساخته ؎

گر بر تن من زبان شود هر موی	یک شکر دی از هزار نتوانم کرد

انتهی رعایت آداب و شکر گزاری ازین تقریر آموختنی است که بسبب فیوضاتی که از پیر و مرشد حاصل شده خود را میخواهند تا پائمال اقدام خدمه علیه پیرزادگان خود کنند شیخ حسام الدین را

دعای خیر و شکر ہا می کنند که وی متکفل خبر گیری اند در مکتوب چہل و دویم از جلد ثانی میفرمایند پیران من و بخارا رہنمایان من بتوسل ایشان درین راہ چشم وا کرده ام و بتوسط شان ازین مقوله لب کشاده ام در طریقه سبق الف و باز ایشان گرفته ام و ملکه مولویت بتوجه شان حاصل کرده اگر علم دارم بطفیل ایشان است اگر معرفت است ہم اثر التفات شان طریق اندراج النہایه فی البدایه را ازین بزرگان آموخته ام و نسبت انجذاب بجہت قیومیت از ایشان اخذ نموده بیک نظر ایشان آن دیده ام که مردم در اربعین نه بینند و بیک کلام شان آن یافته ام که دیگران در سنین نیابند ؎

آنکه به تبریز یافت یک نظر شمس دین		طعنه زند بر دہنه سخره کند بر چله
نقشبند به عجب قافله سالار اند	؎	که بر ند ازره پنہان به حرم قافله را

انتہی این است کیفیت مکتوبات شریف که بطور نمونه درج گذارش رفته معہذا در دیگر رسائل حضرت مجدد رح آنچنان محامد حضرت پیر و مرشد زیب اندراج یافته که کمتر کسے مرشد خود را باین مناقب عظمی ستوده باشد ملاحظه فرموده شود حضرت مجدد رح در رساله مبدء و معاد میفرماید ما چہار کس بودیم در ملازمت خواجه خود که پیش مردم در میان سائر یاران امتیاز داشتیم و ہر کدام ما را نسبت بحضرت خواجه اعتقاد علیحده بود و معامله جدا این فقیر به یقین میدانست که مثل این صحبت و اجتماع و مانند این تربیت دار شاد بعد زمان آن سرور علیه و علی آله الصلوٰة والتسلیمات ہرگز بوجود نیامده است و شکر این نعمت بجای آورد که اگرچه بشرف صحبت خیر البشر علیه و علی اله الصلوٰة والسلام مشرف نشد باری از سعادت این صحبت محروم نمانده و حضرت خواجه ما از احوال آن سه دیگر چنین میفرمودند که فلانی مرا صاحب تکمیل میداند اما صاحب ارشاد نمی پندارد و نزد او مرتبه ارشاد زیاده از مرتبه تکمیل بوده و فلانے بما کاری ندارد و آن دیگر را میفرمودند که نسبت ما انکار دارد و ہر کدام

مارا باندازه اعتقاد بهره رسید باید دانست که اعتقاد مرید بافضیلت پیر و الکملیت او از ثمرات محبت است واز نتایج مناسبت که سبب فاده واستفاده است اما باید که پیر را بر جماعه که فضل آنها در شرع مقرر شده است فضل ندهد که موجب افراط است و محبت آن مذموم است شیعه را خرابی از فرط محبت اهل بیت آمده و نصاری از افراط محبت حضرت عیسی را علی نبینا وعلیه الصلوة والسلام ابن الله خواندند و در خسارت ابدی ماندند لیکن اگر هر ماسوای اینها فضل بدهد مجوز است بلکه در طریقت واجب و این فضل دادن نه باختیار مرید است بلکه اگر مرید مستعد است بی اختیار در وی این اعتقاد پیدا میگردد و بوسیله ان کمالات پیر را اکتساب میفرماید اگر این فضل دادن او باختیار باشد و به تکلف پیدا کند مجوز نباشد و نتیجه نبخشد حضرت مجدد رح در رساله مکاشفات غیبیه میفرماید امروز قائم مقام این حضرات علیه و نائب مناب اکابر نقشبندیه اَلْوَاصِلُ اِلٰی نِهَایَةِ النِّهَایَةِ الْبَالِغُ اِلٰی اَقْصٰی دَرَجَاتِ الْوِلَایَةِ قُطْبُ دَائِرَةِ مَدَارِ الْخَلَائِقِ کَاشِفُ اَسْرَارِ اَهْلِ الْحَقَائِقِ الْفَرْدُ الْکَامِلُ فِی الْمُحَمَّدِیَّةِ الْمُحَقِّقُ الْجَامِعُ لِکَمَالَاتِ الْوِلَایَةِ الْمُحَمَّدِیَّةِ مُسْنَدُ اَهْلِ الْاِرْشَادِ وَالْهِدَایَةِ مُرْشِدُ طَرِیْقِ دَرْجِ النِّهَایَةِ فِی الْبِدَایَةِ زُبْدَةُ الْعَارِفِیْنَ قُدْوَةُ الْمُحَقِّقِیْنَ مثنوی

شرح او حیف است با اهل جهان	همچو راز عشق باید در نهان ❊
لیک کشفم وصف او تا ره بوند	پیش ازان کز فوت آن حسرت خورند

شَیْخُنَا وَمَوْلَانَا وَمَلَاذُنَا الشَّیْخُ الْاَجَلُّ وَالْعَارِفُ الْاَکْمَلُ مُحَمَّدٌ الْبَاقِیْ اَبْقَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰی در اوائل حال بے تعلیم شیخ ظاهر بحضور خواجهها مشرف گشتند و بمقام جذبه ایشان رسیدند و در انجا استهلاک و اضمحلال حاصل کردند و در آن مقام نحوی از بقا و شهود وحدت و کثرت پیدا کردند و سر ایشان بنور نهایت النهایة که مقام قطبیة ارشاد بآن منوط است مملو و مستور گشت

چنانچه بعد از اجازت شیخ ظاهر بآن نور منوط علیه ارشاد یا شهود وحدت در کثرت تربیت
طالبان فرمودند و در مقام ارشاد و تکمیل شان عظیم پیدا کردند در یک صحبت ایشان آنقدر
طالبان را فوائد حاصل می گشت که به ریاضات مجاهدات شاقه حاصل نمیشد با وجود این از
مقام اقطاب اثنی عشر نصیبے کامل حاصل کرده بودند و ایضاً بمسلک خاص حضرت فاروق
متوجه فوق گشته بودند و سلوک آفاقی را نیز تا عین ثابته خود طی کرده بودند درین اثنا عنایت خداوند
جل شانه در رسید و راه سلوک آفاقی را بر ایشان واکردند و بآن راه متوجه اسمی که رب ایشان است گشتند
و بآن اسم رسیده در درجات ولایت و شهادت و صدیقیه ترقی نموده از همین راه به غیبت ذات فرقدین
و در نقطه نهایت النهایة مستهلک گشتند و بسیادت عظمی که حضرت امیر در شان حضرت امام حسن رضی الله تعالی
عنهما فرموده اند که این پسر من سید است مشرف گشتند و حضرت امام در آن نقطه همین نسبت استهلاک دارند
و در همان نقطه یک قسم بقا که مناسب بقاے قطب مدار است و حضرت خواجه نقشبند همین قسم بقا در آنجا
دارند پیدا خواهند کرد و ازین که ایشان به غیب ذات سید ند از اولیاء الله کم کسے رسیده است در اصل
به رسیدن بآن مطلب عالی مخصوص بعض اکابر الاکابر ست خصوصاً تا محبوب نباشد ازین راه به غیب
نمی تواند رفت یا بتصرف محبوب کامل مکمل بی این دو طریق رفتن صورت ندارد و از راه افراد با این مطلب
میرسند یا از راه معینه آما از راه سلوک ترقیات نموده بآن نهایت رسند بسیار دشوار بلکه محال می نماید الا المحبوب
المراد که به جذبات قویه او را بکشند و بمقصد رسانند **فَطُوبٰی لِاٰحَادٍ بِاٰبِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا قال** و یکی از ان
مواضع که بسے خطرناک و از رعائت مقام ادب دور ست آنست که در باب حضرت غوث الثقلین
رضی الله عنه گفته اند که کثرت ظهور کرامات از ایشان از جهت آن بود که نزول ایشان ناقص بود
اقول این انتساب صحیح نمی نماید هرگز حضرت مجدد رضی الله عنه نزول حضرت غوث الثقلین رضی الله
عنه را ناقص نفرموده اند حضرت مجدد رحمة الله علیه در مکتوب دو صد و شانزدهم از جلد اول می
فرماید مدار کثرت خوارق بر دو چیز ست در وقت عروج بلند تر رفتن و در وقت نزول کمتر فرود
آمدن بلکه اصل عظیم در ظهور کثرت خوارق قلت نزول ست جانب عروج بهر کیف که باشد زیرا که

ذکر فوقیت انتساب نقشبندی از انتساب حضرت غوث الثقلین

صاحب نزول بعالم اسباب فرود می آید و وجود اشیا را مربوط باسباب می یابد و فعل مسبب الاسباب را در پس پرده اسباب می بیند و انگه نزول نکرده است یا نزول کرده و با اسباب نرسیده نظر او بر فعل مسبب الاسباب است و بس زیرا که اسباب بتمام از نظر او مرتفع گشته است لاجرم حضرت حق سبحانه تعالی بمقتضای ظن هر کدام با هر کدام علیحده معامله میفرماید و کار اصحاب یقین را باسباب می اندازد و انگه اسباب نمی بیند کار او را بی توسط اسباب مهیا می سازد و حدیث قدسی انا عند ظن عبدی بی شاهد این معنی است تا مدت ها به خاطر می خلید که وجه چیست که اولیای کمل این امت بسیار گذشته اند اما این قدر خوارق که از حضرت سید محی الدین عبد القادر جیلانی قدس سره ظاهر گشته است از هیچ کدام آنها ظهور نیافته آخر الامر حضرت حق سبحانه و تعالی سر این معمار اظهر ساخت و معلوم فرموده که عروج ایشان از اکثر اولیا بلند تر واقع شده است و در جانب نزول تا بمقام روح فرود آمده اند که از عالم اسباب بلند تر است مناسب این مقام حکایت خواجه حسن بصری و حبیب عجمی است منقول است که روزی حسن بر لب دریا ایستاده بود و انتظار کشتی میبرد

لله من نزد ظن عبد خود هستم که با دارد لله حبیب عجمی رح کرامات و ریاضات شاقه داشت در ابتدا مال در بادیه دریا دادی به بصره و هر روزه بتقاضای معاملت خود رفتی و گرد بادی نرفتی الا آنکه خود طلب کردی و من نفقه خود و زن و فرزند طلب کردی، فتنه بود آن مدیون در خانه نبود زنش گفت شوهر غائب است و مرا چیزی نیست گوسفندی کشته بودم جز گردن چیزی از آن نمانده است اگر خواهی بتو دهم گفت شاد آن گردن گوسپند بگرفت و بخانه رفت و زن را گفت این از سوی است زن گفت نان و هیزم نیست گفت برو و م پسود نان و هیزم بیارم برفت و هم برین طریق نان و هیزم آورد زن دیگ بنهاد چون پخته شد خاست که در کاسه کند سائلی بر در آواز داد و چیزی خواست حبیب گفت برو که چیزی بتو نرسد که بدین قدر که بتو دهم تو تنگ نشوی و مادر توش شویم سائل نومید باز گشت زن حبیب چون کفچه در دیگ کرد همه خون شده بود شوهر را آواز داد که بیاد ببین که بشومی تو چه پیدا شد حبیب چون آن بدید آتشی در دلش افتاد که هرگز آن آتش فرو ننشست گفت ای زن از هر چه بد بود توبه کردم و روز دیگر بیرون آمد تا بطلب عزیمان رود و سیمها باز گیرد و دیگر بسودن دهد روزاد بینه بود و دکان بازی میکرد

که از آب بگذرد درین اثنا حبیب عجمی رسید پرسید که چرا ایستاده اید گفت انتظار
کشتی می برم حبیب گفت چه احتیاج کشتی است شما یقین ندارید خواجه حسن گفت
تو علم نداری حبیب بے اعانت کشتی از آب گزشته رفت وخواجه در انتظار کشتی
ایستاده ماند حسن بصری چون بعالم اسباب فرود آمده بود با او بتوسط اسباب معامله
فرمودند وحبیب عجمی چون اسباب را درست از نظر انداخته بود بے توسط اسباب با او
زندگانی میکردند آما فضل حسن راست که صاحب علم است وعین الیقین را بعلم الیقین
جمع کرده واشیار اچنانکه هست دانسته چه نفس الامر قدرت در تحکیم مستور ساخته اند

چون حبیب دید نگفت حبیب باخود آمده رشوید تا گرد پای او بمالند که همچو او بدبخت شویم حبیب این را شنید وبهم برآمد روی بمجلس حسن بصری نهاد
برزبان حسن چیزی رفت که یکبارگی دل حبیب را غارت کرد پس توبه کرد ودست از مجلس او برگشت که بخانه آید در راه بهمان کودکان رسید با یکدیگر
گفتند دور شوید که حبیب تائب آمد تا گرد بر در نرشند که در حق ما هم شویم حبیب گفت الهی بین یک ذرگ با تو آشتی کردم از این گناهای
دوستان را ببخشای دنام من بنیکوئی مهر دان انداختی پس ندا دی کرد که ای حبیب چیزی مخواهید داد ویابید وخط خود را باز ستاند جمله جمع شدند دو
مالها گرد کرده بود بمردمان داد تا چنان شد که هیچ نماند یکی پیامد وچیزی دعوی کرد سر انجنبر دعوی داد دیگری پیامد دعوی کرد چادر زن بود داد در
برهنه ماند رو بفرات صومعه ساخت ودر انجا بعبادت حق مشغول شد روز اخر حسن بصری علم می آموخت وشب عبادت میکرد واو را عجمی زان
می گفتند که قرآن درست نتوانست خواند چون روزگاری برآمد زن او بی نوا شد گفت نفقه می باید حبیب گفت بگذار دوم سر روز بصومعه می رفت
وبعبادت مشغول شد شب بخانه رفت زن گفت چیزی نیاوردی حبیب گفت آن کس که من از برای او کار کردم کریم است از کرم او شرم داشتم
که چیزی خواهم او خود چون وقت آید دهد وی گوید که هر بدره دزد مزدوری هم پس هر روز بصومعه می رفت وعبادت می کرد تا دو روز تمام شد روز سوم
اندیشه کرد که من امشب چه بخانه برم ودران تفکر فرو رفت حق تعالی جمالی فرستاد ودر خانه او بایک خروار آرد وجمالی با یک سلوچ گوشت وجمالی با یک سلوچ روغن وعسل وجوانی نابالغ
با میزان با صره صید در هم بر خانه حبیب آمد در بکوفت واین چیزها را زن حبیب بداد وگفت این خداوند کار فرستاده است وی گوید که نام حبیب
بگوئی که در کار افزاید تا من در مزد افزایم این بگفت وبرفت چون شب یابد حبیب شرمزده بدر خانه آمد بوی طعام از خانه وی می آمد نشان پیش
آمد تواضع نمود وگفت این کار از برای که میکنی گفت نیکو مهربست یا اکرام وچنین جیانی فرستاد وچنین ذخیره بخانه فرستاد حبیب گفت عجب زنی دارم
کردم با من این نیکی کرد وکه اگر پیش ازین کنم دانی چه کند پس بکلیت دنیا از دنیا بگرداند وعبادت حق بیگزید تا از بزرگان مستجاب الدعوات

وحبیب عجمی صاحب سکرست نفسے بہ فاعل حقیقی دارد بدانکہ اسباب را خلقی بود این دید مطابق نفس الامر نیست بلکہ
توسط اسباب بحسب واقعہ کہ این است تا معاملہ تکمیل و ارشاد بر عکس ظہور خوارق عادت است زیرا کہ در مقام ارشاد ہر چند نازل تر
کامل تر کہ در ارشاد حصول مناسبتہا میان مرشد و مسترشد در کار است کہ منوط بنزول است و بدانید کہ اغلب
آنست کہ ہر چند بالاتر فرود آید لہذا حضرت رسالت از ہمہ بالاتر رفت و در وقت نزول
از ہمہ فرود آمدہ انتہی پس ازین کلام بوی نقصان نسبت بحضرت غوث انام بشام
عوام نمی رسد چہ جای خواص زیرا کہ محصل کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ این است
کہ چون عروج حضرت غوث الثقلین از اکثر اولیا بلند تر واقع ست و نزول ایشان
تا بمقام روح فرود آمدہ ست کہ از عالم اسباب بلند تر ست و از خواص این مقام
ست کہ در ینجا نظر بر اسباب نمی باشد بلکہ توجہ بطرف مسبب می ماند لہذا از خصائص
ایشان خوارق عادات کثیرہ بظہور پیوستہ و این نزول امریست کامل فی حد
ذاتہ کہ سبب ظہور خوارق ست حضرت مجدد رضی اللہ عنہ در ہیچ جا این نزول را
ناقص نہ فرمودہ اند معلوم نمیست کہ حضرت معترض از کجا استنباط نمودہ
حضرت مجدد در رسالہ مبدء و معاد می فرماید و اصلان نہایۃ النہایہ را در وقت
رجوع قہقری نزول باسفل عنایات است و مصداق وصول نہایۃ النہایۃ ہمین
نزول غایۃ الغایہ ست و چون نزول باین خصوصیت واقع می شود صاحب
رجوع بکلیت خود متوجہ عالم اسباب می گردد نہ آنکہ بعض او متوجہ جناب حق است
سبحانہ و بعضے دیگر متوجہ خلق کہ این علامت عدم وصول ست بہ نہایۃ النہایۃ و عدم
نزول ست بغایۃ الغایۃ انتہی درین مقام شبہ بطور دیگر باین طور ناشی می شود کہ نزد
صوفیہ قدس اللہ اسرارہم نزول تا بمقام قلب غایت نزول ست کہ بعد ازان نزولے
نیست و این ہم در مقررات ایشان ست قدس اللہ اسرارہم کہ ہر کہ نازل تر ست
کامل تر ست پس ہر گاہ حضرت مجدد رضی اللہ عنہ نزول حضرت غوث الثقلین

رضی اللہ عنہ را تا بمقام روح فرمودہ پس گویا درجہ واحدہ از درجات نزول ہنوز
باقی است واین مستلزم نقصان است ازاحۃ این شبہ باین طریق اسان است
کہ سخن درین نمیرود کہ نزول تا بمقام قلب اکمل نیست صرف درین است کہ ایا
اکملیت او برائے تکمیل و ارشاد است یا برای ظہور خوارق عادات وکثرت کرامات
الحق نزول تا بمقام قلب اکمل است از نزول تا بمقام روح لیکن اکملیت او برائے ارشاد
و فیضان حق است تعالی شانہ نہ برائے ظہور کثرت خوارق کہ او منوط بہبوط است
تا بمقام روح فقط پس نزولے کہ علت ظہور خوارق است اکمل است بذات خود برابر
است کہ دران وقت مخصوص نزول تا بمقام قلب کہ علت ارشاد است یافتہ می شود
یا نہ اکملیت علت ظہور کثرت کرامت موقوف بر اکملیت علت ارشاد نیست و یکی
بدیگرے متعلق نے ارشاد چیزے دیگر است وکرامت شئ آخر و حضرت مجدد رضی
اللہ عنہ بصدد بیان وجہ ظہور کثرت کرامت اند نہ درپے بیان کیفیت وکملیت ارشاد
توضیح جواب این است کہ معاملہ ارشاد خلاف معاملہ خوارق است زیرا کہ در مقام
ارشاد ہر کہ نازل تر است کامل تر است چہ در ارشاد حصول مناسبت درمیان
مرشد و مرشد از اہم مہمات است وآن منوط بر غایت ہبوط است ازینجا است کہ از
اکثر متوسطان این راہ آن قدر افادہ و افاضہ بہ ظہور آمدہ کہ از منتہیان عشر
عشیر آن بوقوع نرسیدہ زیرا کہ متوسطان بہ نسبت منتہیان بمیشتر مناسبت
بمبتدیان دارند پس مدار قلت وکثرت افادہ برجوع و ہبوط قرار یافتہ نہ بر انتہا
و عدم انتہا درین صورت قلب کہ از عالم امر است حق سبحانہ تعالی او را بعالم خلق
تعلق و تعشق دادہ بعالم خلق فرود آوردہ بمضغہ گوشت کہ زیر پستان چپ مایل
بہ پہلو و بفاصلہ دو انگشت است تعلق خاص بخشیدہ و علاقہ مخصوص عطا فرمودہ
پس ہر گاہ مقربان درگاہ حضرت صمدیت و مقبولان بارگاہ حضرت خالقیت

نزول باین مقام فرمایند انگاہ بالکلیہ متوجہ بعالم اسباب می شوند و فعل مسبب را در پس پردہ اسباب می بینند و این مقامیست کہ افضل است از نزول تا بمقام روح زیرا کہ ارشاد و ہدایت باو مربوط است بمعنی اینکہ اغلب ہمین است کہ وقتی کہ نزول پایان تر بود ارشاد بالاتر رود چنانکہ حضرت سرور صلی اللہ علیہ وسلم از ہمہ انبیا علیہم السلام پایان تر فرود آمدہ و در دعوت و ارشاد از ہمہ بالاتر رفتہ کہ بر سائر موجودات و کافہ مخلوقات مرسل گشتہ چہ بواسطہ نزول تام مناسبت بہمہ پیدا کردہ و راہ افادہ تمام تر گردیدہ ؎

پیش از ہمہ شاہان عیور آمدہ	ہر چند کہ آخر بہ ظہور آمدہ
ای ختم رسل قرب تو معلوم شد	دیر آمدہ زراہ دور آمدہ

حضرت آدم علی نبینا و علیہ السلام پایان تر نیست بلکہ فوق تر است اما ارشاد از و مقصود نیست کہ عین مقصود است کما الاستقرائیہ از ینجا ہویدا گردیدہ کہ نفس ارشاد منوط برعایت ہبوط نیست البتہ کامل تر بودن آن مربوط برالست و فرقیکہ درمیان اکمل و کامل است مخفی نیست از ینجا است کہ جملہ انبیا علیہم السلام کامل بودند و پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم اکمل قَالَ سُبْحَانَہٗ تَعَالٰی تِلْکَ الرُّسُلُ (فرمودہ اللہ تعالے) (این پیغمبران اند کہ فضیلت دادہ) فَضَّلْنَا بَعْضَہُمْ عَلٰی بَعْضٍ پس حاملان اول اول اند و حاملان ثانی ثانی یعنی انانکہ تا بمقام قلب نزول نمودہ اند اکمل اند و انانکہ تا بمقام روح نزول آوردہ اند کامل نہ اینکہ ایشان ناقص اند نَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنْ ذٰلِکَ (پناہ مے خواہیم از خطا ازین) بالجملہ ہنگام نزول تا بمقام روح توہم نقصان صرف بیجا است و حضرت مجدد رضی اللہ عنہ ہرگز نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ را ناقص نہ فرمودہ اند و رجوع الی البدایت فی نفسہ کمال است نہ نقص حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در معارف لدنیہ مے فرماید —

اِنَّ الْعِنَایَۃَ الْاِلٰہِیَّۃَ جَلَّ سُلْطَانُہٗ جَذَبَنِیْ جَذْبَ الْمُرَادِیْنَ اَوَّلًا ثُمَّ سَیَّرَنِیْ

سلے یعنی مشائخ نقشبندیہ مجددیہ قدس اللہ اسرارہم کہ در سلوک اول بمقام قلب نزول میکنند و بعد ازاں بمقام روح صعود مے نمایند و آن سلسلہ کہ در سلوک اول بمقام روح صعود میکنند و بعد ازاں بمقام قلب نزول مے نمایند سلسلہ چشتیہ است رحمہم اللہ تعالے و علیہم اجمعین منہ

طیّ منازل السلوک ثانیاً فوجدت اللّٰه سبحانه اوّلاً عین الاشیاء
کما قالہ ارباب التوحید الوجودی من مشائخ الصوفیه ثمّ وجدت
اللّٰه تعالیٰ فی الاشیاء من غیر حلول وسریان ثمّ رایته تعالیٰ بعد
الاشیاء ثمّ قبل الاشیاء ثمّ رایت اللّٰه سبحانه وما رایت شیئاً من الاشیاء وهو
المعنی بالتوحید الشهودی وهو المعتبر بالفناء وهو قدم
اوّل یوضع فی اطوار الولایة وکمال اشرقت فی البدایة وهی
الرؤیة فی ای مرتبة کانت من المراتب المذکورة تحصل
اوّلاً فی الآفاق وثانیاً فی الانفس ثمّ ترقیت الی البقاء الذی
هو قدم ثانٍ فی الولایة فرایت الاشیاء ثانیاً ووجدت اللّٰه
تعالیٰ عینها بل عین نفسی ثمّ وجدته تعالیٰ قبل الاشیاء
بل قبل نفسی ثمّ رایته تعالیٰ بعد الاشیاء بل بعد نفسی
ثمّ رایت الاشیاء وما رایت اللّٰه تعالیٰ اصلاً وهی النهایة
هی الرجوع الی البدایة والعود الی مرتبة العوام وهذا المقام
هو اتمّ مقامات دعوة الخلق الی الحق سبحانه واکمل منازل
التکمیل والارشاد لاقتضاء المناسبة الی الخلق المقتضیة لکمال الافادة
ذلک فضل اللّٰه یؤتیه من یشاء واللّٰه ذو الفضل العظیم وکل من الاحوال
المذکورة والکمالات المسطورة حصل لی بل لکلّ من وصل
بطفیلی افضل الانبیاء وکمل البشر علیه وعلیهم من الصلوات افضلها

حضرت غلام علی شاہ صاحب رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ کہ بجواب حضرت شیخ تالیف
فرمودہ می فرمایند قولہ شما نزول حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالیٰ عنہم نوشتہ
ایدالیشان وجہ ظہور کثرت خوارق عادات از جناب غوث الاعظم نوشتہ اند کہ

عروج ایشان از اکثر اولیا بلند تر واقع شدہ وجہت کثرت ظہور خوارق گردید و ہیچ جا نسبت نقصان نزول بآن حضرت نہ کردہ اند معاذ اللہ آنچہ مقربان مے خواہند میگویند معلوم نیست کہ حضرت شیخ عبد الحق نقصان از کجا نوشتہ اند چنانکہ در کلام ایشان تجسس کردہ شد ہیچ جا نسبت نقصان بآنجناب نکردہ اند در صورت نقصان نزول افاضہ کم می شود و افادت جناب مبارک حضرت غوث الثقلین واسطہ فیض ولایت اند در عداد اصحاب کبار و اہلبیت عظام داخل اند رضی اللہ تعالیٰ عنہم و خود را نایب و آنجناب را نیب نوشتہ اند کہ خلیفہ قائم مقام پیر مے شود و در رسالہ دیگر می فرمایند قولہ شما در باب حضرت غوث الثقلین قدس سرہ آنچہ از مقام ادب نوشتید کہ نزول ایشان ناقص بود نیز خلاف واقع است ہیچ جا این سخن نفرمودہ اند بلکہ در بارۂ غوث اعظم در مکتوب آخر جلد ثالث مکتوبات خود نوشتہ اند کہ وصول فیوض و برکات در راہ ولایت بہر کہ باشد از اقطاب و نجبار بہ توسط شریف ایشان مفہوم می شود معاملہ اولین بوجود حضرت شیخ تعلق دارد ایشان واسطۂ رشد و ہدایت اند و در ہمان مکتوب خود را نایب و ایشان را نیب خود نوشتہ اند کہ استفادہ از طریقہ علیہا قادریہ نیز دارند و در رسالۂ مکاشفات غیبیہ میفرمایند کہ و اصلان ذات کہ بافراد ملقب اند اقل قلیل اند اکابر صحابہ و ائمہ اثنا عشر از اہل بیت رضی اللہ تعالےٰ عنہم باین دولت فائز اند و از اکابر اولیا غوث الثقلین شیخ عبد القادر جیلانی رحمہ باین دولت ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند و اولیاء دیگر ازین خصوصیت قلیل النصیب اند و قرب شان بان خصوصیت از ہمہ زیادہ درینباب تشارک اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و در رسالہ مبدء و معاد میفرمایند کہ این درویش را درین عروج اخیر کہ عروج در

مقامات اصلیت بمنزل روحانیت حضرت غوث الثقلین محی الدین شیخ عبد القادر
جیلانی بوده بقوت تصرف ازان مقامات گزرانیده باصل الاصل واصل گردانیدند
انتهی ازین هر سه عبارات که حضرت ایشان نوشته اند علو کمالات حضرت غوث
الثقلین وحسن عقیده وادب آن قطب معظم رضی الله تعالی عنهما دریاب اما تحریر
این معنی که نزول ایشان تا مقام روح واقع شده هیچ دور از ادب نیست ظهور
کثرت خوارق که از حضرت غوث اعظم ظاهر گشت از هیچ کدام اولیاء آن
قدر ظهور نیافته بیان نموده اند که عروج حضرت غوث اعظم از اکثر اولیاء الله
بلند واقع شده و در جانب نزول تا مقام روح فرود آمده اند که از عالم اسباب
بلند تر است ازین تحریر هیچ منقصتے بحضرت شیخ قدس سره عائد نمی شود کما لا یخفی
همچنین آن متادب به اداب رسول خدا صلے الله علیه وسلم رعایت آداب جمیع
اولیاء باقطبی مرتبه می نمودند در مکتوب چهل و دوم جلد ثانی میفرمایند من کمینه
خوشه چین خرمن های ایشانم در ذیل ذله برداران خوانهای نعم ایشان
ایشان اند که مرا بانواع تربیت مربی شده اند و باصناف کرم واحسان منتفع گردانیده
این بزرگواران در محبت حق عزوجل خود را و غیر خود را باخته اند و از خود و غیر
خود نام ونشان نه گزاشته باطل از سایه ایشان گریزان است اینجا همه حق
است و برای حق علماء ظاهرین از حقیقت اینها چه دریابند و غیر از مخالفت
صوری چه فهمند و از کمالات ایشان چه دریابند و از کمالات ایشان چه فرا
گیرند انتهی و در بارهٔ حضرت شیخ محی الدین ابن عربی نوشته اند که شیخ از مقبولان
بنظر می آید منکر او در خطر است مالیس ماندگان از برکات آن بزرگوار استفاده

نموده ایم واز علوم معارف حظها گرفته جزاه الله سبحانه عنا خیر الجزاء
جزا دہد او را اللہ تعالیٰ از ما بہتر جزا ۱۲
و در رساله مبدء و معاد نوشته اند که از روحانیت حضرت قطب الدین قدس
سره مرا درین کار مدد بسیار رسیده پس هندفع شد آنچه میگویند که ایشان تنقیص
اولیاء نموده اند این همه از عدم تتبع کلام ایشان است انتهی درین شک نیست
که افادات حضرت مجدد رح از مدایح بزرگان دین عموماً و محامد حضرت غوث الاعظم
رحمته الله علیه خصوصاً مالا مال است حضرت مجدد رحمته الله علیه در رساله مکاشفات
غیبیه می فرماید که حضرت خواجه نقشبند قدس الله سره الاقدس بعد از تحصیل
جذبه خواجهاء قدس الله تعالے اسرارهم سلوک فوقانی رجوع نمودند و سلوک
را تا بنهایت رسانیدند و بفنا فی الله و البقا مشرف گشتند و این مرتبه ولایت
است بعد ازان بمقام شهادت که فوق ولایت است رفتند و نسبت آن
بمقام ولایت نسبت تجلی صوری است به تجلی ذاتی بعد ازان بمقام صدیقیه که
فوق شهادت است به نسبت مذکوره عروج فرمودند و تا نهایت بمقام صدیقیت
رسیدند با وجود تحصیل این درجات کمال و مکمل از راه معیت ذاتی که حضرت امیر
کرم الله تعالے وجهه ازان راه بغیب هویت رفته بودند رفتند و در رنگ
حضرت امیر در آن نقطه نهایت مستهلک گشتند حضرت غوث الثقلین نیز ازین راه
به نهایت النهایت رسیده اند و دران نقطه مستهلک گشته اند و ازین استهلاک
در آن نقطه نهایت مراتب ولایت خاصه محمدی است علیه الصلوٰة والسلام و
آله الکرام اگر بقاے درین نهایت پیدا کند از مرتبه رسالت آنحضرت علیه من الصلوات
اشهاد من التحیات اکملها نیز بهره یابد این اکابر را نیز از ان مقام قسمی از بقا هست

که افاده طالبان ازان راه است انتهی این محامد را به عین انصاف نگریستی است و بهتانات بی سروپا را پس پشت انداختی ۵

جز این چه شکوه توانم ازان ستم گر کرد	که هر که در حق من هر چه گفت باور کرد

قال ـ و آنکه در بعض مکتوبات نوشته اند که انگارم که حکمت در پیدا کردن من آن ست که تا کمال ابراهیمی و محمدی در یک جا جمع شود اشد و اعظم است از همه **اقول** این عبارت بعینه[۵۱] در مکتوبات شریف از نظر فقیر نه گذشته لیکن باید دانست که مراد از کمال ابراهیمی خلت است و از کمال محمدی محبوبیت و این بحث به کمال توضیح در رساله انوار[۵۲] احمدیه نگاشته ام من شاء فلیرجع الیها **قال** و آن سخن که ترکیب وجود من از بقیه جوهر لیست یا خمیر مایه الیست که وجود حضرت رسول الله صلے الله علیه واله وسلم ازان ترکیب یافته است چنانکه ایجاد نخل از بقیه طینت آدم است **اقول** برین کلام هیچ نقض وارد کرده نه شد تا ازآن جواب داده شود اگر گفته شود که این مستلزم مساواتست جوابش بچند وجوه است **اول** آنکه در کلام حضرت مجدد رضی الله عنه لفظ ترکیب درج است و نه عبارت ایجاد و نه لفظ متکلم مذکور است عبارت مکتوب صدم از جلد ثالث که به شیخ نور الحق صادر شده این است تشبثو بشئو هر چند درین دولت خاصهٔ محمدی دیگرے را شرکت نیست اما این قدر می باید که ازان دولت خاصهٔ او علیه الصلوٰة والسلام بعد از تخلیق و تکمیل او علیه الصلوٰة والسلام بقیه مانده بود که در خوان دولت ضیافت گریمان زیاد تبها لازم است که اولش گویان نصیب خادمان بود آن بقیه را

۵ ذکر اجتماع کمالات ابراهیمی و محمدی در نبوت آن حضرت صلے الله علیه وسلم (از مؤلف)
۵۱ ذکر خلت و محبوبیت (از مؤلف)
۵۲ این رساله الیست در رد بعض خرافات صاحبگانوی ۱۲

بر یکے از دولتمندان او علیه وعلی آله الصلوة والسلام او لش گویان عطا فرموده اند
وآن را خمیر ساخته تخمیر طینت او نمودند وتبعیت ووراثت او شریک دولت خاصه
او گردانیده اند عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ۵ برکریمان کارها دشوار نیست
این بقیه در رنگ آن بقیه طینت حضرت آدم است عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ که نصیب خلقت درخت خرما آمده است[۵۱] کَمَا قَالَ عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ اَکْرِمُوْا عَمَّتَکُمُ النَّخْلَةَ فَاِنَّهَا خُلِقَتْ مِنْ بَقِیَّةِ طِیْنَةِ
اٰدَمَ بلے ۵ وَلِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ انتہی ازین عبارت
ظاہر است که حضرت مجدد رحمة الله علیه بطور عموم می فرماید نه انکه نفس خود را
مراد داشته دوم انکه مراد از طینت درین مقام اخلاق حمیده اصلیه حقیقیه است
برای سرور عالم صلی الله علیه وسلم اگر ازان خاک مراد باشد پس ضرور بود که قبرو
نزد قبر سرور عالم صلعم می بود چنانکه قبر شیخین است رضی الله عنهما سوم انکه اگر
تسلیم کرده شود که مراد از طینت خاک است پس شیخ اکبر در فتوحات نوشته که وجود
مبارک سیدنا علی مرتضی از بقیه طینت آن حضرت است صلی الله علیه وسلم فَمَا
تَخْصِیْصُ الْاِعْتِرَاضِ بلکه خود حضرت شیخ محدث در رساله بشری ان بالنخبة
در حدیثے در شان اهل بیت رضی الله تعالی عنهم از رسول خدا صلی الله علیه وسلم روایت
کرده اَنَّهُمْ خُلِقُوْا مِنْ طِیْنَتِیْ وخطیب از ابن مسعود رضی الله عنه روایت کرده
که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمود اَنَا وَاَبُوْ بَکْرٍ وَعُمَرُ خُلِقْنَا
مِنْ تُرْبَةٍ وَاحِدَةٍ مرزا محمد بدخشانی رحمة الله علیه گفته که این حدیث اشواهد انداز عمر و
ابن عباس وابو سعید وابو هریره بعضے را بعض قوت دهد ودر کشف الغطا مذکور است

[۵۱] چنانکه فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم اکرام کنید عمه خود را که درخت خرما است زیرا که او از بقیه طین آدم پیدا کرده شده است از بهشت بیاض زمین است از جانب شرق بعد از ۱۲

۵ ایشان پیدا کرده شده اند از خاک من و ابو بکر و عمر پیدا کرده شدیم از یک خاک ۱۲ کشف الغطا عن وجوه الانبیاء رساله ایست بسیار از جمله مصنفات ایشان در بیان آنکه حضرت سید ما علی مرتضی رضی الله عنه از بقیه طینت حضرت آدم علیه السلام پیدا شده اند

که عینی در شرح صحیح بخاری از ابن سیرین این حدیث آورده و از ابن عساکر مروی
است عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ اَنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قَالَ یَا عَبْدَ اللّٰهِ
هَنِیْئًا لَکَ مَرِیْئًا خُلِقْتَ مِنْ طِیْنَتِیْ وَاَبُوْکَ یَطِیْرُ مَعَ الْمَلٰئِکَةِ یَنْفِی السَّمَاءَ
اشتباه - این معنی معقول نمی شود چرا که هر کس از نطفه والدین خود پیدا می شود
انتباه - اکثر چیزها هستند که به عقل انسان ثابت نمی تواند شد از شرع ثابت می شود
یا کشف و الهام چنانچه نفس ولایت که عبارت از قرب چون است امام محی السنه بغوی
رحمة الله علیه در تفسیر معالم التنزیل در تفسیر آیه کریمه مِنْهَا خَلَقْنٰکُمْ وَفِیْهَا نُعِیْدُکُمْ
وَمِنْهَا نُخْرِجُکُمْ تَارَةً اُخْرٰی اقول عطای خراسانی ذکر کرده که گفته نطفه
که در رحم قرار می گیرد فرشته پاره خاک می اندازد مکانی که دران دفن کرده خواهد شد
پس در نطفه می اندازد پس از خاک و نطفه آدمی پیدا می شود و خطیب از ابن مسعود
رضی الله عنه روایت کرده که رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمود مَا مِنْ مَوْلُوْدٍ
اِلَّا فِیْ سُرَّتِهٖ مِنْ تُرْبَةِ الَّتِیْ وُلِدَ مِنْهَا فَاِذَا اُرِدَّ اِلٰی اَرْذَلِ عُمُرِهٖ
رُدَّ اِلٰی تُرْبَةِ الَّتِیْ خُلِقَ مِنْهَا یُدْفَنُ فِیْهَا وَاَنَا وَاَبُوْبَکْرٍ
وَعُمَرُ خُلِقْنَا مِنْ تُرْبَةٍ وَّاحِدَةٍ وَّفِیْهَا نُدْفَنُ یعنی نیست هیچ مولود
مگر آنکه در ناف او خاکی است که از آن پیدا شده بود پس چون به ارذل عمر یعنی بوقت
مرگ رسد باز گردانیده شود بهمان خاک که ازان پیدا شده بود و دفن کرده شود دران
بدرستی که من و ابو بکر و عمر از یک خاک پیدا شده ایم و یک جا دفون خواهیم شد و
جائز است که خاکے که حق تعالے برای پیغمبرے مهیا کرده باشد و از بدو خلقت زمین آنرا
بانوار برکات و نزول رحمت پرورش کرده باشد از جمله آن چیزے بقیه مانده باشد که خمیر

زعیم الامم
بن جعفر مروی است
کہ فرمود رسول خدا
صلی اللہ علیہ وسلم
برای تو نوشی باد
ازگل سرین و پیر
و خوشی پیدا کردہ شدی
در سرین و پیر سلمان
۱۲
سرین بکسر اول
سرین بضم اول
از زمین پیدا
کردم شما را باز بدو
خواهم کرد شما را و از
خواهم بر آورد
۱۲

مایهٔ شخصے از اولیا شود این امر عقلاً محال نیست و از شرع مستفاد و از کشف ثابت می
شود و این را در اصطلاح اصالت گویند و صاحب اصالت در نظر کشفی چنان بنظر می در
آید که گویا جسد او مرصع است از جواہر و اجساد دیگران از آب و گل چہارم آنکہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم فرمود و طِينَةُ الْمُعْتِقِ طِينَةُ الْمُعْتِقِ رَوَاهُ ابْنُ النَّجَّارِ وَالدَّيْلَمِيُّ
فِي الْفِرْدَوْسِ و از سیر و تواریخ معلوم می شود کہ آزاد کردہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
قریب چہل کس بودند پس طینت ہمہ آنہا بمقتضی این حدیث طینت آنحضرت باشد
پنجم آنکہ درخت خرما کہ از نباتات است بدین دولت سرفراز است در شان آن وارد
أَكْرِمُوا عَمَّتَكُمُ النَّخْلَةَ فَإِنَّهَا خُلِقَتْ مِنْ فَضْلَةِ طِينَةِ أَبِيكُمْ آدَمَ الْحَدِيثُ أَخْرَجَهُ
الْبُخَارِيُّ فِي التَّارِيخِ وَابْنُ أَبِي حَاتِمٍ وَالْعُقَيْلِيُّ وَابْنُ عَدِيٍّ وَابْنُ السُّنِّيِّ وَأَبُو نُعَيْمٍ
كِلَاهُمَا فِي الطِّبِّ وَابْنُ مَرْدَوَيْهِ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ
اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُلِقَتِ النَّخْلَةُ وَالرُّمَّانَةُ وَالْعِنَبُ
مِنْ فَضْلَةِ طِينَةِ آدَمَ پس از افراد اکرم موالید کہ انسان است کہ بہ تخمیر طینت بنی خود
شرف اندوزند چہ عجب و کدام مساوات است خدام لباسہای مخدومان را بے تکلف
استعمال می نمایند و از موائد نعم استیفاء تلذذ ذاتی کہ مخصوص بہ مخدومان است می نمایند
ہیچ کس گمان نبرد کہ خادم مساوات شرکت با مخدوم بہم رساند درین نوع ابہت و
رفعت قدر مخدوم می افزاید ششم آنکہ این کلام نہ امرے است مبتدع ایشان
بلکہ بسیاری از اولیا بدین قسم کلمات تکلم شدہ اند غایت امر آنکہ ایشان ہم از
مکشوف خود خبر دادہ اند شیخ شعرانی در لواقح الانوار از یکے ازین قوم حکایت می کنند
کہ میگفت خُلِقْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ہم شیخ شعرانی

۱۵ تخمیر کردن خود را از درخت خرما است او از بقیہ طینت آدم علیہ السلام پیدا شدہ ۱۲

۱۶ درخت خرما را اکرام کنید کہ او از باقی طینت آدم پیدا کردہ شد

۱۷ من بندہ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

در لواقح الانوار نقل از شیخ ابو الحسن شاذلی کہ قطب زمان خود بود می آرد اَلْاَوْلِیَاءُ عَلٰی ضَرْبَیْنِ صَالِحُوْنَ وَصِدِّیْقُوْنَ فَالصَّالِحُوْنَ اَبْدَالُ الْاَنْبِیَاءِ وَالصِّدِّیْقُوْنَ اَبْدَالُ الرُّسُلِ فِیْهِمُ الصَّالِحُوْنَ وَالصِّدِّیْقُوْنَ بِالتَّفْصِیْلِ کَمَا بَیْنَ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ اِنْفَرَدُوْا فِی الْمَادِّیَةِ مَادَّةٌ مِّنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ یَشْهَدُوْنَهَا وَهُمْ قَلِیْلُوْنَ وَفِی التَّحْقِیْقِ کَثِیْرُوْنَ وَمَادَّةُ کُلِّ نَبِیٍّ وَّوَلِیٍّ بِالْاَصَالَةِ مِنْ رَّسُوْلِ اللّٰهِ لٰکِنَّ مِنَ الْاَوْلِیَاءِ مَنْ یَّشْهَدُ عَنْهُ وَمِنْهُمْ اَیْضًا طَائِفَةٌ قَدْ مُدُّوْا بِالنُّوْرِ الْاِلٰهِیِّ اَلَا نَظَرُوْا حَتّٰی عَرَفُوْا اَبَالِیْهِمْ عَلَی التَّحْقِیْقِ وَذٰلِکَ کَرَامَةٌ لَهُمْ لَا یُنْکِرُهَا اِلَّا مَنْ یُّنْکِرُ کَرَامَةَ الْاَوْلِیَاءِ نَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ النُّکْرَانِ بَعْدَ الْعِرْفَانِ

انتہی ای برادر نیک درین عبارت تامل نمائے تا بدانی کہ شیخ بچہ ترانہ ترنم می نماید در آسمنہ عالم مشہور شدہ است حدیث خُلِقْتُ مِنْ نُوْرِی این حدیث ناطق است بدانکہ ہر کہ سوای سرور کائنات است علیہ الصلوٰۃ والسلام از نور و منین از نور او آفریدہ شدہ است شیخ درین مقام می فرماید کہ جماعہ باشند کہ مادہ خلقت انہا کلا او بعضا بے واسطہ نور محمدی نور الٰہی بود و بہ جہت تاکید این مقدمہ می گوید و ذٰلِکَ کَرَامَةٌ لَهُمْ پس حسبان باید گفت کہ این نیز دعوے شرکت است با فخر بشر صلی اللہ علیہ وسلم ؎

از تو امین نیستم اے بخت ورنہ پیش یار	می تواتم حال خود گفتن بسانم لال نیست

قال وجای دیگر گفتہ اند کہ متابعت را پنج مرتبہ است و ہمہ مراتب را حاصل است

اقول ندانم کہ این چہ اعتراض است یا معترض می خواہد کہ مراتب متابعت بکسے حاصل نہ شود ؎

نمی دانم ز منع گریه مطلب چیست ناصح را	دل از من دیده از من آستین از من کنار از من

معهذا در هیچ مقام این تقریر از نظر عاجزانه گزشته البته حضرت مجدد رحمته الله علیه در مکتوب پنجاه و چهارم از جلد ثانی که به سید شاه محمد صدور یافته تحریر می فرمایند که متابعت آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام که سرمایهٔ سعادت دینیه و دنیویه است درجات و مراتب دارد **درجه اول** مر عوام اهل اسلام راست از اتیان احکام شرعیه و متابعت سنت سنیه بعد از تصدیق قلبی و پیش از اطمینان نفس که بدرجه ولایت مربوط است و علماء ظواهر و عباد و زهاد که معامله شان باطمینان نفس نه پیوسته است همه درین درجه متابعت شریک اند در حصول اتباع برابر اند **درجهٔ دوم** از متابعت اتباع اقوال و اعمال اوست که به باطن تعلق دارد و از تهذیب اخلاق و دفع رذایل صفات و ازاله امراض باطنیه وغیره این درجه مخصوص است بارباب سلوک **درجه سوم** از متابعت اتباع احوال و اذواق و مواجید آن سرور است علیه و علی آله الصلوة والسلام که بمقام ولایت خاصه تعلق دارد و این درجه مخصوص بارباب ولایت است که مجذوب سالک باشند یا سالک مجذوب چون مرتبهٔ ولایت بانجام رسید نفس مطمئنه گشت **درجه چهارم** مخصوص به علمای راسخین است که بعد از اطمینان بدولت متابعت متحقق اند **درجه پنجم** از متابعت اتباع کمالات آن سرور است علیه و علی آله الصلوة والسلام که علم و عمل را در وصول آن کمالات مدخلی نیست بلکه حصول آنها مربوط به محض فضل و احسان خداوندی است جل سلطانه و این درجه بس عالی است درجات سابق را بآن مساسے نیست این کمالات بالاصالت مخصوص بانبیاء اولی العزم است علیهم الصلوة والتسلیمات و به تبعیت و وراثت تا کرا باین دولت مشرف سازند **درجه ششم**

از متابعت اتباع آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام در کمال که مخصوص بمقام
محبوبیت آن سرور است علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام درین درجه افاضهٔ کمالات بحر و محبت
است و فوق تفضل و احسان است ازین درجه متابعت نیز اقل قلیل را نصیب است
درجه هفتم از متابعت است که تعلق به نزول و هبوط دارد و این درجه جامع جمیع درجات
سابق است درین مقام تابع بمتبوع به نحوی مشابهت پیدا می کند که گویا اسم متبعیت ازمیان
می خیزد و امتیاز تابع و متبوع زایل می گردد بالجمله هر دولتی که آمده است از برای انبیا آمده
است علیهم الصلوٰة والتحیات سعادت امتیان است که بطفیل انبیا علیهم الصلوٰة والتسلیمات
ازآن دولت بهره یابند و از اولیش ایشان تناول نمایند ؎

در قافلهٔ که اوست دائم نرسم	این بس که رسد ز دور بانگ جرسم

تابع کامل کسی است که باین هفت درجه متابعت متجلی شود و انتهی مختصر از ادنی تامل واضح
شود که این کلام از نقص پاک و صاف است حضرت غلام علی شاه رحمة الله علیه فرماید شما
درجات متابعت رسول خدا صلی الله علیه وسلم پنج مرتبه نوشتید و دعوے حصول نمودید
و آن بغائت بعید می نماید بلکه ایشان درجات متابعت را هفت درجه ثابت کرده اند
درجه اول ایتان احکام شرعیه است بعد تصدیق قلب پیش از اطمینان نفس
درجه دوم تهذیب اخلاق است و رفع رذایل صفات و ازالهٔ امراض باطنیه
درجه سوم اتباع احوال و اذواق و مواجید است درجه چهارم حصول اطمینان
قلب است که اتباع هو لما جاء به المصطفٰی صلی الله علیه وسلم
گردد و بحصول مقام رضا چون وچرا برمجا ی تقدیر نماند درجه پنجم اتباع کمالات آن
سرور است صلی الله علیه وسلم که حصول آن مربوط محض بفضل و احسان خداوندیست
و علم و عمل را دران مدخلے نیست درجه ششم اتباع کمالاتے که مخصوص بمقام محبوبیت
آن سرور است صلی الله علیه وسلم درجه هفتم متابعت آن است که تعلق به نزول و هبوط

و دعوت خلق دارد حضرت شیخ متابعت را محمول بر اعمال ظاهر دانسته استبعاد و استعجاب حصول این دولت می نمایند الحق اتباع جمیع اعمال ظاهری حبیب خدا صلی الله علیه وسلم نهایت متعسر است بلکه توان گفت که طاقت بشر آن را بر نتابد ما بعد ادای شکل وظائف طاعات بقدر میسور موافق حدیث شریف خُذُوا مِنَ الْاَعْمَالِ مَا یُطِیْقُوْنَ و آیه کریمه وَاتَّقُوا اللّٰهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ اگر بموهبت الهی بجذبات محبت به تبعیت و وراثت درجات قربت حاصل شود نزد عقل سلیم و شرع قویم مستبعد نیست اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیثی است صحیح درین باب کمل اولیا را آن درجات حاصل است و تجلیات صفات و تجلیات ذاتیه ترقی بمحبت الهی سرفرازانند اگر حضرت مجدد باین درجات برسند و بفضل الهی مستفیدان خود را برسانند جای تعجب چرا باشد آری اَلْمَعَامَرَةُ اَصْلُ الْمُنَافَرَةِ انتهی

من بے درد بلفتوائے وفا گشتیم | یار را از گلهٔ جور پشیمان کردم

قال و گفته اند که همه کمالات محمدیه بے تفاوت در ذات من حاصل است لیکن به تبع و طفیل است مردی ثقه صادق از ایشان شنیدند این شخص گفت از اینجا فریت شما بر انبیا لازم می آید جواب دادند که اینجا باصالت است و اینجا بالطفیل **اقول** حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید که این خلاف واقع است این دعوی نه کرده اند این سخن گاهے نه گفته مگر اینکه از هر چه کمالات ما عنایت شده بمتابعت و طفیل آن حضرت است صلی الله علیه وسلم در کلام ایشان بسیار است آنهی فقیر گوید انصاف فرموده شود بطلان کلام شیخ ازین رد ظاهر است که هرگاه وجود کمالات بالتبع تسلیم کرده شده پس بے تفاوت چگونه خواهد بود در ما بالذات و ما بالتبع فرق آسمان و زمین راست

دیدی چه بر سر آمد فرهاد را ز خسرو | در خاندان کسری این عدل و داد باشد

حضرت خواجه محمد پارسا علیه الرحمه در فصل الخطاب از عمدة العقائد عبد الله نسفی نقل می فرماید اَلْمَسْاَلَةُ عِنْدَنَا تَثْبُتُ بِالْاِشْتِرَاكِ فِیْ جَمِیْعِ الْاَوْصَافِ حَتّٰی

بقیہ حاشیہ صفحہ گذشتہ
۱ کہ ہمہ اعمال را
۲ تعمیل ہم کنیہ
طاقت ندارد ۱۲
۳ ثابت
انتفاء لازم باطل
می شود کہ
جمیع اوصاف
از شرک باقی
شود تا کہ
کمالاتی
کمالاتی وصف
اختلاف باقی

ذکر تفوق انتساب حضرت مجدد بر کمالات محمدیه در ذات مجدد

لو اختلفا فی وصف لا تثبت المماثلة لان المثلین ما یسد احدهما
مسد الاخر ودر وجود نفس کمالات بالتبع مخدومی نیست چه هرگاه مخدومان اولیش
بخادمان عطا می فرمایند ایشان میگویند که بتبع و طفیل مخدومان از اطعمهٔ متنوعه حظ وافر
داریم وجمیع آلاء سفره مخدومان ما را حاصل است ازان کسی نمی نهند که اینها ادعاے
همسری و برابری آنها می کنند زیرا که اصل اصل است و فرع فرع مخدوم مخدوم و خادم خادم
خادمان که به بارگاه رفیع سلاطین بار می یابند و اولیش از خوان نعمت می خورند و عزت
و حرمت دارند همه اش به برکت متابعت مخدومان است ورنه مشهور است که ای ایاز
قدر خود بشناش پس هرگاه حضرت مجدد رضی الله عنه بدولت تبعیت و اطاعت حضرت خیر البریه
علیه الصلوة والتحیه که آن اطاعت عین حضرت رب العزت است از کمالات نبویه و ولایات
محمدیه علی صاحبها الصلوة والتحیه به طفیل سرور عالم صلے الله علیه وسلم اولیش یافتند انگاه اگر
برای اظهار نعماء پروردگار لب اعلان کشودند و از زبان فرمودند که همه کمالات محمدیه در
ذات من به تبع و طفیل حاصل است دران باکے نمی نیم یعنی کمالاتیکه حصول آن برائے
امت مرحومه ممکن و در حصول آن مخدورے شرعی نیست و نبوت و رسالت من جمله
کمالاتے است که باحدے متوقع الحصول نیست پس باستثناء عقلی و بداهت عقل خارج
باشد لفظ تبع و طفیل از الفاظ معمولی انگاشته شود این امرے است که بنای طریقهٔ
نقشبندیه بر آن نهاده اند حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید سلسله علیه
نقشبندیه از سائر سلاسل بوجوه فضیلت جدا است و مرتبه این طریق بر سائر طرق بمراتب
هویدا است این سلسله علیه منتهی بحضرت صدیق است رضی الله تعالی عنه که افضل بنی
آدم است بعد الانبیاء به خلاف سلاسل دیگر و درین طریق اندراج نهایت است و در بدایت
بخلاف سائر طرق و شهودے که معتبر نزد این بزرگواران است شهود دایمی است و اگر آن به
یاد داشت کرده اند و شهود که دوام نه پزیرد نزد ایشان از حیز اعتبار ساقط است بخلاف

سایر سلاسل طے منازل این طریق بے متابعت تمام صاحب شریعت را علیہ وعلی الہ الصلوۃ والتسلیمات میسر نیست بخلاف طرق سلاسل دیگر کہ بہ متابعت فی الجملہ بامداد و ریاضت و مجاہدات بانقطاع می رسند این دعوی برہان می طلبد برہان آنست کہ این بزرگواران بہ مدد جذبہ راہ را طی می کنند و در طریق دیگر بریاضات شاقہ و مجاہدات شدیدہ قطع منازل نمایند و جذبہ معنی محبوبیت می طلبد تا محبوب نباشد جذب نمی کنند و معنی محبوبیت وابستہ بمتابعت محبوب رب العالمین است علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام والتحیہ آیہ کریمہ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ شاہد این معنی است پس ہر چند متابعت تمامتر جذبہ بیشتر و ہر چند جذبہ بیشتر قطع منازل آسانتر و زود تر پس متابعت تام شرط این بزرگواران آمد لہذا ہمہ امکن عمل بہ عزیمت اختیار نمودند حتی کہ از ذکر جہر کہ عمدہ این راہ است منع کردند و از سماع و رقص کہ زبدہ ارباب احوال است اجتناب فرمودند و پر ظاہر است کہ کمالے کہ بر متابعت مترتب شود فوق جمیع کمالات خواہد بود لاجرم این عزیزان فرمودہ اند کہ نسبت ما فوق ہمہ نسبتہا است ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ پس طالبان حق را اختیار این طریق اولی و انسب باشد کہ راہ بہ غایت نزدیک است و مطلوب در نہایت رفعت انتہی درین مقام شبہ ناشی می شود کہ چون بعضے از انبیا علیہم السلام نیز در حصول بعضے از کمالات مخصوصہ محمدیہ طفیلی اند کہ بطفیل حضرت خاتمیت علیہ الصلوۃ والتحیہ بان رتبہ رسیدہ اند ناچار ہم مساوات در میان حضرت مجدد و حضرت انبیا ما سوائے حضرت مصطفی ہنوز باقی است کہ در نیجا ہمگنان طفیلی اند جوابش اینست کہ در حقیقت در نیجا دیگر انبیا ہم طفیلی اند اما ہر طفیلی یکسان نمی باشد بنی طفیلی ہم جلیس اصیل می باشند و ولی طفیلی خادم اند بلحاظ رتبہ در صورت اول جلیس دہم لقمہ می گویند و در صورت ثانی تابع و اوباش خورفشتان مینہا شیخ الشیوخ در عوارف می می فرماید اَقْرَبُ الْاَحْوَالِ اِلَی النُّبُوَّۃِ الصِّدِّیْقِیَّۃِ وَقَالَ اَبُوْ یَزِیْدَ اٰخِرُ مَقَامَاتِ

ف شیخ شہاب الدین سہروردی المقتول در عوارف المعارف از سلسلہ شریفہ جہ جلیلہ قادریہ بودہ است عبد القادر بن ابی صالح موسی بن عبد اللہ بن جنکی دوست شیرازی و عوف الدین بابا فرغانی و رکن الدین علاء الدولہ سمنانی و اوحد الدین کرمانی و فخر الدین عراقی و صدر الدین قونوی و مولانا شمس الدین تبریزی و مولانا جلال الدین رومی و امیر حسینی ہروی و بسیاری دیگر از اکابر طریقت و حقیقت بودہ اند

ف ایں جملہ معترضہ از مصنف است

ف ایں ہمہ از مصنف است

ف ایں ہمہ از مصنف است

ف ایں ہمہ از مصنف است

الصدیقین اول درجات الانبیاء قال ویکے از یاران ایشان گفت کہ من مقام خود را فوق مقام انبیا می یابم و این را توجیہے کہ موجب اثبات و تصحیح آنست کردہ اند اقول این اتہام است ہرگز در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ اثبات و تصحیح مقولہ مستفزہ موجود نیست ؎

تاب ستمت جز دل آوارہ کہ داند	این صبر بجز عاشق بیچارہ کہ داند

چہ بعض اقوال کہ بجواب این سوال در کلام حضرت ایشان رضی اللہ عنہ اندراج یافتہ است دلالت صریحہ می کند کہ نزد حضرت ایشان رضی اللہ عنہ این معنی از قوت متوہمہ است و محض خلاف واقع سالک این مقام را لازم است کہ ہنگام طریان چنین حالات باطلہ و خیالات عاطلہ ربقہ تقلید از دست نگزارد و ہر چہ در شریعت غرا وارد است کہ فضل کلی مر اینہا را است بدان متمسک باشد چنانچہ خود حضرت ایشان درین موقع سالک این مقام را بدین عبارت موعظت فرمودہ اند درین وقت التجا و تضرع و عجز و نیاز بہ حضرت حق سبحانہ تعالی در کار است تا آنچہ حقیقت کار است ظاہر گردد و این مقام از مزلت اقدام سالکان است الخ و ہم در مکتوب دویست و ہشتم از جلد اول این توہم را از جملہ اغلاط صوفیہ شمردہ از حق سبحانہ تعالی تعوذ خواستہ اند درین صورت صاف پیدا است کہ الفاظیکہ موجب اثبات و تصحیح باشد در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ یافتہ نمی شود ؎

بہ صبر دل نہم اما خدا روا دارد	کہ این چنین ستمے بر دلم رواداری

اکنون عبارت مکتوب شریف نقل می کنم تا واضح شود کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ چہا چہا تغلیط این فرمودہ اند عبارت مکتوب دو صد و ہشتم از جلد اول انیست فرزندی پرسیدہ بود کہ سالک این طریق در مقامات عروج گاہ انیست کہ خود را در مقامات انبیا علیہم من الصلوات والتسلیمات اتہا دا کملہا می یابد بلکہ در بعضے اوقات میداند کہ از آن مقامات

نیز بفوق رفته است سر این معنی چیست و حالانکه مقرر است و مجمع علیه است که فضل مر انبیارا است علیهم الصلوة والتسلیمات اولیا هر چه می یابند بطفیل ایشان می یابند و به کمالات ولایت بمتابعت ایشان میرسند جواب آنست که آن مقامات انبیا علیهم الصلوة والبرکات نهایات مقامات عروج ایشان نیست بلکه عروج این بزرگواران بمراتب از آن مقامات بالا رفته است چه آن مقامات عبارت از اسماء الهی است جل سلطانه که مبادی تعینات ایشان است و وسایل فیوض از حضرت ذات تعالی و تقدس چه حضرت ذات ربانی توسط اسماء بعالم هیچ مناسبتے نیست و غیر از غنا هیچ نسبتے حاصل آنکه کریمه ان الله لغنی عن العالمین شاهد این معنی است و چون این بزرگواران از مراتب عروج نزول می فرمایند و انوار بالا را با خود گرفته فرود می آیند درین اسماء علی تفاوت مراتبها که شباهت باختیار طبیعت ایشان دارند اقامت می فرمایند و توطن می نمایند لهذا اگر کسے ایشان را بعد از استقرار جوید در همان اسما یابد پس بلند استعداد که متوجه حضرت است تعالی و تقدس ناچار در وقت عروج بآن اسماء خواهد رسید و از انجا بفوق خواهد گذشت الا ماشاء الله تعالی اما ان سالک چون از بالا فرود آید و باسمی که مبدء تعین وجودی اوست نزول نماید آن اسم البته پایان ترازان اسامی که مقامات انبیا است علیهم الصلوة والتسلیمات خواهد بود و تفاوت مقامات اینجا ظاهر شد که مناط افضلیت است هر که مقام او بلند است افضل است و تا سالک باز باسم خود نگردد و اسم خود را پایان ترازان اسامی نیابد افضلیت آن بزرگواران را بطریق ذوق و حال نتواند دریافت به تقلید ایشان را افضل میگوید و به یقین سابق حکم باولویت انهامی کند اما وجدان او مکذب حکم اوست درینوقت التجا و تضرع و عجز و نیاز به حضرت حق سبحانه و تعالی در کار است تا انچه حقیقت کار است ظاهر گردد و این مقام مزلت اقدام سالکان است و این جواب بامثالی واضح گردانیم ارباب معقول گفته اند که دخان مرکب از اجزای ارضی و اجزای نار یست وقتی که دخان

۵۱ بر لیکه اسماء مقامات بلند دارند از مقامات فوقیات است ۱۲

صعود نماید اجزاے ارضی به مصاحبت اجزای ناری بالا خواهند رفت و بحصول قسر ۲۷
قاسر عروج خواهند نمود گفته اند اگر دخان قوی باشد عروج او تا کره نار متحقق شود درین
صعود اجزاے ارضی بمقات اجزای آبی و اجزائی هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند
رسید و از انجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت
که رتبه اجزاے ارضی بلند تر است از مرتبهٔ اجزاے آبی و اجزاے هوائی چه آن تفوق
باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات و بعد از وصول بکره نار چون آن اجزاے
ارضی هبوط نمایند و بمرکز طبعی خود برسند هر آئینه مقام اینها
فرود تر از مقام آب و هوا خواهد بود پس در ما نحن فیه عروج آن سالک از ان مقامات
باعتبار قاسر است که آن قاصر افراط حرارت محبت است و قوت جذب عشق و باعتبار
ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب که گفته شد مناسب حال منتهی است اما در ابتدا
اگر این توهم پیدا شود و خود را در فوق مقامات اکابر یابد وجهش آنست که هر مقام را در
ابتدا و توسط ظل و مثال است مبتدی و متوسط چون بظلال اینها میرسند خیال می
کنند که به حقیقت آن مقامات رسیدند فرق درمیان ظلال و حقایق نمی توانند کرد و همچنین
شبه و مثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان می یابند خیال می کنند که شرکتے باکابر
در مقامات پیدا کرده اند نه چنین است بلکه اینجا اشتباه ظل شی است به نفس شی انتهی
امثال این اقوال که دال بر تبیین منشاء تغلیط وقت عروض این احوال باشد در مکاتیب
حضرت ایشان رضی الله عنه جا بجا اندراج یافته من شاء فلیرجع الیها به پیشگاه حضرت
غوث اعظم محی الدین عبد القادر جیلانی رضی الله عنه نیز این چنین سوال پیش شده بود
و حضرت ممدوح رض بعد تفتیش واقعه از ان منع فرمودند در بهجة الاسرار مذکور است
هٰكَذَا قِيلَ لِلشَّيْخِ مُحْيِ الدِّيْنِ عَبْدِ الْقَادِرِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ اَنَّ فُلَانًا وَسَمُّوْا
اَحَدَهُمْ يُدِيْهِ يَقُوْلُ اِنَّهٗ يَرَى اللّٰهَ عَزَّ وَجَلَّ بِعَيْنِ رَاسِهٖ فَاسْتَدْعٰى وَسَاَلَهٗ

همچنین از شیخ محی الدین عبد القادر رضی الله عنه [illegible] ... باطل حضرت شیخ ارشاد فرمودند که بر سر حق است و لیکن التباس واقع شده اصل این است که او به بصیرت خود نور جمال را مشاهده کرده پس از بصیرت وی نوری به سوی بصر وی کشاد ... چون شعاع بصیرت به نور جمال می رسید پس گمان شد که بصر او نور جمال را مشاهده کرده با آنکه نه چنان بوده است. ۱۲

عَنْ ذٰلِكَ فَقَالَ نَعَمْ فَاَنْتَهَرَهُ وَنَهَاهُ عَنْ هٰذَا الْقَوْلِ وَاَخَذَ عَلَيْهِ اَنْ لَا يَعُوْدَ اِلَيْهِ
فَقِيْلَ لَهُ اَلْحَقُّ هٰذَا اَمْ مُبْطِلٌ قَالَ هُوَ مُحِقٌّ وَتَلْتَبِسُ عَلَيْهِ وَذٰلِكَ
اَنَّهُ اَشْهَدَ بِبَصِيْرَتِهٖ نُوْرَ الْجَمَالِ ثُمَّ خَرَقَ مِنْ بَصِيْرَتِهٖ
اِلٰى بَصَرِهٖ مَنْفَذًا فَرَاٰى بِبَصَرِهٖ بَصِيْرَتَهٗ وَبَصِيْرَتُهٗ تَتَّصِلُ شُعَاعُهَا بِنُوْرِ
شُهُوْدِهٖ فَظَنَّ اَنَّ بَصَرَهٗ رَاٰى مَا شَهِدَتْهُ بَصِيْرَتُهٗ
فَحَسْبُ بر نفس لقطعی پوشیدہ نیست کہ چنانکہ تفوق مقام احدے بر
مقام انبیا اندازِ محالات است ہمچنان رویت باری تعالی در دار دنیا و ہر دو رویت قابل
تاویل می باشند قال و در جای تجلی محمدی و احمدی گفتہ اند اقول جای در نصانیف
حضرت ممدوح رضی اللہ عنہ تجلی محمدی و احمدی مذکور نیست اگر این کلام تسلیم نمودہ شود
پس می گوئیم کہ در صحت کلام محل تردد نیست تجلی بمعنی روشن و آشکارا شدن و جلوہ کردن
است پس اگر باین معنی تجلی محمدی و احمدی گفتہ شود گنجائش دارد چنانکہ نزد صوفیہ صافیہ
قدس اللہ اسرارہم تجلی الٰہی تعالی و تقدس بہمان معنی مستعمل است در کتاب اخبار الاخیار
مذکور است کہ حضرت حبیب رب العالمین صلی اللہ علیہ وسلم و آلہ اجمعین نیز برائے
ترتیب و تائید تجلی می فرمودند انتہی از شیخ ابو العباس قریشی منقول است کہ می گفت
وے رضی اللہ عنہ و اللہ اگر پوشیدہ شود از من دیدار انوار حضرت رسالت خاتمیت
علیہ الصلوۃ و السلام ساعتی نمی ثمارم خود را از جملہ مسلمانان و اگر منشاء اعتراض
این است کہ تجلی احمدی منسوب است بحضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کہ احمد نام دارد پس
کسے این را باور ندارد و این چنین اعتراض از شان معترض بعید تر باشد قال دو دورۂ
الف یا مجدد الف گفتہ اند اقول درین تعبیر اشارہ است باین تقریر کہ چون حضرت
ایشان در سر الف مجدد شدہ اند فیضان ایشان در سالم الف ثانی ساری باشد
و در کدامی حدیث شریف نفی آن وارد نہ شدہ الحق ہزار سال باید کہ این چنین مردے پیدا

و گر بعضے از مشائخ ما رضی اللہ عنہم در بارۂ تجلی محمدی احمدی گفتہ اند

فکر دور ۂ الف یا مجدد

در دنیا بوجود آید و فیض خدا اشاعت فرماید **باقی ماندہ** این امر که مجدد را از مجددیت خود خبر دادن و اعلان نمودن درست است یا نه جوابش از تقریرے که بالا بیان کرده شد ظاهر است چه مجددیت الف ثانی نعمت است از نعمت های الٰہی و تحدیث نعمت جائز بلکه واجب است از همین جا است که دیگر اکابر دین اظهار مجددیت خود نموده اند چنانچه علامه سیوطی در رساله تنبیه فی من یبعثه علی راس کل مائة بر مجددیت خود خبر داده است حیث قال اِنِّی الْمَبْعُوثُ عَلٰی رَاسِ الْمِائَةِ التَّاسِعَةِ لِاِنْفِرَادِی بِالتَّبَحُّرِ فِی اَنْوَاعِ الْعُلُومِ مِنَ التَّفْسِیرِ وَاُصُولِهٖ وَالْحَدِیثِ وَعُلُومِهٖ وَالْفِقْهِ وَاُصُولِهٖ وَاللُّغَةِ وَاُصُولِهَا وَالنَّحْوِ وَالصَّرْفِ وَاُصُولِهِمَا وَالْجَدَلِ وَالْمَعَانِی وَالْبَیَانِ وَالْبَدِیعِ وَالتَّارِیخِ وَتَصْنِیفِی فِی جَمِیعِ ذٰلِکَ الْمُصَنَّفَاتِ الْبَارِعَةِ الْفَائِقَةِ الَّتِی لَمْ اُسْبَقْ اِلٰی نَظِیرِهَا وَعَدَّهَا اِلَی الْاٰنَ نَحْوَ خَمْسِ مِائَةِ مُؤَلَّفٍ وَقَدِ اخْتَرَعْتُ عِلْمَ اُصُولِ اللُّغَةِ وَدَوَّنْتُهٗ وَلَمْ اُسْبَقْ عَلَیْهِ وَهُوَ عَلٰی نَمَطِ عِلْمِ اُصُولِ الْحَدِیثِ وَعِلْمِ اُصُولِ الْفِقْهِ وَسَارَتْ مُصَنَّفَاتِی وَعُلُومِی سَائِرَ الْاَقْطَارِ

و این خطبه خوانی و خوش بیانی را کسے مکروه و مجعول بر ترفع نفسانی نه نموده است بلکه ملا علی قاری گفته است که او در دعوی خود مقبول و مشکور است و امام غزالی هم ادعای مجددیت خود نموده است ازین تقریر ظاهر و باهر شد که اگر حضرت مجدد رحمة الله علیه خود را مجدد میگفت و الف ثانی ملقب فرمودند یا کدامی از علما حضرت ایشان را بخاطر مجدد یا کردن محل انکار یا استبعاد نخواهد بود **قال** و امثال این کلمات در مکتوبات ایشان مذکور است و این همه را می گزرانیدیم تا نوبت باین مکتوب رسید که باعث این همه نفرت و وحشت گردید **اقول** اصل این است که علم تصوف دریای است ناپیدا کنار عبور بر آن کار هر کس نیست بسا است

رسالہ الاستمداد مختصر از رسوخی

حضرت امام عالیہ ۱۲

یعنی حق بر کرامت

شاید مبعوث شده ۱۲

و نیز در بیان اینکه شیخ

مراد از اتباع علوم و فهم

حاصل است از تفسیر

و اصول آن و حدیث

و علوم و اصول آن و فقه و اصول

و علوم و اصول لغت

و نحو و صرف و

و معانی و بیان و بدیع و

تاریخ و در بین علوم فقه نیز

دارم که مشتمل است بر

چنانکه تالیف زمان تا

تصنیف دارم و علم اصول

لغت ایجاد کرده ام و بر آن

اثر نیز نوشته ام و اصول

صریحت بر فقه است و

من در بلاد بهرت یافته

۱۲

که مردم باصل مراد متکلم نمی رسند و بر اصطلاح صوفیه اطلاع حاصل نمی نمایند و بر اقوال
مشایخ طریقت عرض نمی کنند و بر ظاهر الفاظ به نکته چینی و حرف گیری پیش می آیند
ازین رو ایشان را از کلام صوفیه نفرت و وحشت حاصل می گردد تا انکه قائل به تکفیر
این طائفه یا احدے از اکابر می شوند حضرت شیخ در رساله مرج البحرین می فرمایند از
وجوه اعراض و انکار بر ین طائفه علیه دقت علوم و لطافت اشارت ایشان است که در
فهم هر کس نرود نه در آید انتهی و در همان کتاب بجای دیگر بدین الفاظ نوشته است و گاه
باشد که در نفس الامر دلیلے باشد ولیکن ناظر را قوت دریافت آن نبود انتهی قال گفته اند
که من هم مرید امدادم و هم مراد الله عز شانه سلسله ارادت من بتوسط بالله تعالی متصل
است تعالی و بدون نایب بید الله است سبحانه ارادت من به محمد رسول الله صلے الله علیه وسلم
بوسائط کثیره است و در طریقه نقشبندیه بست و یک واسطه درمیان است و در طریقه
قادریه بست و پنج واسطه و در طریقه چشتیه بست و هفت و ارادت من به الله بدون واسطه
نمی نماید پس من هم مرید محمد رسول الله ام و هم هم پیرو پس او صلے الله تعالی علیه وسلم و بخود ان
این دولت هر چند طفیلی ام اما نا خوانده نیامده ام و هر چند تابع ام اما از اصالت بی بهره نیم
و هر چند امتم اما شریک دولتم نه شرکتے که از آن دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه
شرکت خادم است با مخدوم تا نطلبیده اند بر سفره این دولت حاضر نشده ام و تا نخوانده
اند دست باین دولت دراز نکرده هر چند اویسی ام اما مربی حاضر و ناظر دارم و هر چند
در طریقه نقشبندیه پیرم من عبد الباقی است رضی الله تعالی عنه اما تکفل تربیت من الباقی
است جل جلاله و عم نواله من بفضل تربیت یافته ام و براه اجتبا رفته سلسله من سلسله
رحمانی است نه عبد الرحمن ام چه رب من رحمن است جل شانه و عم احسانه و مربی من
ارحم الراحمین و طریقه من طریقه سبحانی است که از راه تنزیه رفته ام و از اسم و صفت
بذات اقدس نخواسته این سبحانی نه آن سبحانی است که بسطامی بآن قائل گشته است

مکتوب هشتاد و هفتم از جلد ثالث

که آن را باین مساے نیست آن از دائرہ النفس برآمدہ است و این ماورای النفس و
افاق است و آن تشبیہ است کہ لباس تنزیہ پوشیدہ است و این تنزیہ است کہ گروے
از تشبیہ بوی نرسیدہ و آن از سر چشمہ سکر جوش زدہ و این از عین صحو برآمدہ است۔
ارحم الرحمین در حق من اسباب تربیت کہ از غیر از معدات نداشتہ است و علت فاعلی در تربیت
من غیر از فضل خود را نساختہ از کمال کرم و اہتمام و غیرت کہ وی تعالی و تقدس در حق
من دارد تجویز نمی فرماید کہ فعل دیگرے را در تربیت من مدخلے باشد و یا من بدیگرے دریں
معنی متوجہ گردم من مربای الہی ام جل شانہ و مجتباے فضل و کرم نامتناہی او تعالی

بر کریمان کارہا دشوار نیست

اقول این عبارت مکتوب ہشتاد و ہفتم است کہ بمولانا محمد صالح کولابی در اسرار مرادی
و مریدی صدور یافتہ پس اولا شرح این مکتوب مے نگارم سپس بدفع شبہات متوجہ میگردم
قولہ رضی اللہ عنہ من ہم مرید اللہ ام جل و علا و ہم مراد اللہ عزوجل شانہ بدانکہ
لفظ مرید و مراد از مصطلحات صوفیہ کرام است در فصل الخطاب بحوالہ ترجمہ عوارف مذکور
است مرید و مراد را برد و معنی اطلاق کنند یکے بر معنی مقتدی و متقدمی دیگر بر معنی
محب و محبوب اما مرید بمعنی مقتدی آنست کہ دیدہ بصیرتش بنور ہدایت بینا گردد و بہ
نقصان خود و کمال دانش طلب کمال در نہاد او برافروزد و آرام نگیرد الا بحصول مراد و وجود
قرب حق سبحانہ و ہر کہ بصفت اہل ارادت موسوم بود و خبر حق سبحانہ در دو کون آن مراد
دیگر دارد تا لحظہ از طلب مراد بیارامد اسم ارادت بروی عاریت است و اما مراد بمعنی
مقتدی آن است کہ قوت ولایت او در تصرف بمرتبہ تکمیل ناقصان رسیدہ است و
اختلاف انواع استعدادات و طرق ارشاد و تربیت بنظر عیان دیدہ انتہی اندریں صورت
میان مرید و مراد تلازم است یکی از دیگری منفک نشود پس ہر کہ مرید است مراد است
و ہر کہ مراد است مرید است

مقیدان نواز ذکر غیب خاموش اند	بخاطر یکه توئی دیگران فراموش اند

در بهجة الاسرار به کمال بسط تحقیق این الفاظ نموده شد درین مقام لطور اختصار مذکور می شود اراده ترک چیزی است که عادت آن داشته باشد هر گاه شخص خطوط دنیوی و اخروی را گزارد اراده اش کامل گردد لا یزید پس حقیقت ارادهٔ ذات خدا است عز و جل که در ان لبوث زینت دنیا و آخرت نباشد پس مرید عامل کتاب و سنت باشد و بما سوای آن گوش نه نهد و بنور خداوند تعالی می نگرد و سوائے وی کسی را فاعل حقیقی نه بیند بلکه آله و سبب داند پس هر گاه او مانوس به خلوت مع الله گردد و از معاصی مجتنب باشد و راضی بقضا باشد و امر باری تعالی به پسندد و از و عبرت کند و بذل جهد در محبت وی نماید و سببے که موصل الی الله باشد بان کوشد و کار خود را ننگی و متوازی دارد و ثنائے مردمان نه پسندد و نوافل و عبادات خالصاً لوجه الله ادا کند تا انکه بخطیرهٔ قدس رسد و از خاصان گردد او را مراد گویند ۵

تا ترک مراد خود نگیری	یک بار مراد در کنارت ناید

پس از و بار سالکین الی الله کم گردد و معرفت ذاتش و سکون و طمانیت ویرا حاصل شود پس بحکمت و اسرار وی تعالی بعد اذن متر نم گردد و از و خبر دهد و این وقت وی به لقبے خاص که انا قران متمائز باشد ملقب گردد و با سرار خاصه آگاه گردد ۵

در هیچ زمان غیر بدل راه ندادند	تو میکه مریدند دگر وے که مرادند

در لطائف اشرفی مذکور است حضرت قدوة الکرامی فرمودند هر که مرید است حقیقة مراد است چه اگر مراد حق بنودے او را خلعت ارادت نپوشانیدی فرق میان مرید و مراد آنست که مرید مبتدی است و مراد منتهی مرید در تحصیل است مراد محصول چنانچه موسیٰ گفت رب اشرح لی صدری و محمد را صلے الله علیه وسلم گفت الم نشرح لک صدرک مهتر موسیٰ گفت علیه السلام رب ارنی انظر الیک قال لن ترانی حضرت رسالت پناه صلے الله علیه وسلم را فرمان شد الم تر الی ربک و مرید رونده است و مراد برده شده هر که رونده در پے برده

۵ الهی کس سینهٔ من تنگ
۵ الهی بندهٔ خود را
۵ الهی بحق مصطفیٰ
۵ آرایندهٔ بندی

شده است ۵

یکے از جان رود در راه دادار	دگر راے برند از جان باسرار
مرید اول بود آخر مراد است	میان این و آن فرقی فتاد است

حضرت قدوة الکرامی فرمودند در مرید حقیقی چهار چیز باید تا مرید حقیقی شود **اول** انکه مرض وصحت او برابر باشد و همه حال بر رضای حق تعالے رود **دوم** حالت فقر و غنا وی را مستوی باشد **سوم** مدحت و مذمت خلق و پیرا یکسان نماید **چهارم** بهشت و دوزخ او را برابر باشد کَمَا قَالَ الْمُرِیْدُ لَا یُرِیْدُ مِنَ الْکُوْسِ شَیْئًا غَیْرَهٗ — مرید را ارادت خود نباشد و مرید قائم بخود باشد و مراد قایم بحق و حضرت معترض انچه معنی مرید و مراد برنگاشته بباید انشاء الله تعالی در معنی مراد برنگاشته که نخست ایشان را جذبے میرسد پس معنی عبارت مکتوب شریف چنین باشد که من مجذوبم و اویسی ام و مجذوب او یسی همان طائفه را می گویند که بواسطه ظاهر و بے تلقین ذکر و اصل مقصود شود مثل شجره حضرت کلیم الله صلوات علیه السلام و مثل سیدنا اویس که احال این طائفه جذبه بایشان منسوب است و این خود علم لدنی است که خدای تعالی گفته است وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا و سلطان العارفین در جواب دانشمندان گفتند که اَنْتُمْ اَخَذْتُمْ عُلُوْمَکُمْ مَیِّتًا عَنْ مَیِّتٍ وَنَحْنُ اَخَذْنَا عُلُوْمَنَا عَنْ حَیِّ الَّذِیْ لَا یَمُوْتُ پس معلوم شد که مجذوبان که اویسیان می گویند مریدان حق شدند بواسطه و هم مراد ان حق شدند چرا که بعض فضل الهی طریقه وصول بواسطه را خود او تعالی در قرآن مجید بیان کرده است فَاَیْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِیَتِهَا اَلَا اِنَّهٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ وَاللّٰهُ مَعَکُمْ اَیْنَمَا کُنْتُمْ و این را بزرگان وجه خاص گفته اند حضرت مجدد رحمة الله علیه در رساله معارف لدنیه می فرماید اعلم اَنَّ الْوِلَایَةَ الْخَاصَّةَ الْمُحَمَّدِیَّةَ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ

وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مَخْصُوصَةٌ بِالْمَجْذُوبِينَ السَّالِكِينَ الَّذِينَ سُمُّوا بِالْمُرَادِينَ
وَلَيْسَ لِلْمُرِيدِينَ بِحَسَبِ اسْتِعْدَادِهِمُ الذَّاتِيَّةِ مِنْهَا نَصِيبٌ وَنَعْنِي
بِالْمُرِيدِينَ الَّذِينَ تَقَدَّمَ سُلُوكُهُمْ عَلَى جَذْبِهِمْ إِلَّا أَنْ يُرَى الْمُرَادُ
الْمَحْبُوبُ الْمُرِيدَ الْمُحِبَّ وَيَتَصَرَّفَ فِيهِ وَيَجْذِبَهُ بِكَمَالِ تَصَرُّفِهِ نَحْوَ
جَذْبِهِ كَمَا هُوَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ كَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى
وَجْهَهُ فَإِنَّهُ سَالِكٌ مَجْذُوبٌ وَصَلَ إِلَى الْوِلَايَةِ الْخَاصَّةِ تَرْبِيَتُهُ عَلَيْهِ
وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ وَالتَّسْلِيمَاتُ لِمَا تَصَرَّفَ فِيهِ وَجَذَبَهُ إِيَّاهُ بِخِلَافِ
الْخُلَفَاءِ الثَّلَاثِ الْمُتَّفَقَةِ عَلَيْهِ فَإِنَّ جَذْبَهُمْ مُقَدَّمٌ عَلَى سُلُوكِهِمْ
كَمَا هُوَ حَالُ حَضْرَةِ الرِّسَالَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
فَإِنَّ جَذْبَهُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مُقَدَّمٌ عَلَى سُلُوكِهِ صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ
وَعَلَى آلِهِ وَسَلَّمَ وَلَا يَتَوَهَّمُ أَنَّ كُلَّ مَجْذُوبٍ سَالِكٍ يَصِلُ إِلَى مُلْكِ
الْوَلَايَةِ كَلَّا بَلْ لَوْ وُجِدَ وَاحِدٌ مِنَ الْأُلُوفِ مِنْهُمْ كَذَلِكَ بَعْدَ قُرُونٍ
مُتَطَاوِلَةٍ لَاغْتُنِمَ وُجُودُهُ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وَصَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ السَّالِكُ الْمَجْذُوبُ
لَهُ زِيَادَةٌ فِي الْمَعْرِفَةِ عَلَى الْمَجْذُوبِ السَّالِكِ وَالْمَحَبَّةُ عَلَى عَكْسِ ذَلِكَ لِأَنَّ
الْمَجْذُوبَ السَّالِكَ رَبَّاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مِنْ أَوَّلِ الْأَمْرِ إِلَى آخِرِهِ بِمَحَبَّتِهِ الْخَاصَّةِ
وَجَذَبَهُ إِلَى جَنَابِ قُدْسِهِ بِعِنَايَتِهِ الْكَامِلَةِ وَنَفَى بِالْمَعْرِفَةِ الْمُتَعَلِّقَةِ بِالتَّجَلِّيَاتِ
الْأَفْعَالِيَّةِ مِنْ مَعْرِفَةِ الْأَشْيَاءِ الْكَوْنِيَّةِ وَالصِّفَاتِ الْإِضَافِيَّةِ الْإِلَهِيَّةِ أَمَّا الْمَعْرِفَةُ

بدانکہ ولایت خاصہ محمد صلعم مخصوص است بمجذوبین سالکین کہ مرادین باشند و نیست برای مریدین نصیب حسب استعدادات ذاتیہ مراد از مریدین مرادین زعم او لیاء است کہ سلوک ایشان بر جذبہ مقدم باشد مگر آنکہ بالدہ مراد محبوب مرید محب باشد و او تصرف کند و بکمال خود جذب نماید بسوی جذب خود مثل امیر المومنین علی بن ابی طالب کہ او سالک مجذوب بود و بولایت خاصہ رسید بسبب جذبہ و تصرف رسول اللہ صلعم بخلاف خلفاء ثلثہ کہ جذب این حضرات مقدم بر سلوک ایشان است و همین است کیفیت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم کہ جذبہ وے

الْمُتَعَلِّقَةِ بِالذَّاتِ تَعَالٰی وَهِیَ عِبَارَةٌ عَنِ الْجَهْلِ وَالْمُتَعَلِّقَةِ بِالصِّفَاتِ السَّلْبِیَّةِ
التَّنْزِیْهِیَّةِ وَهِیَ مُشْتَمِلَةٌ عَلَی الْحَیْرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ وَالْمُتَعَلِّقَةِ بِالصِّفَاتِ الذَّاتِیَّةِ
الْمَوْجُوْدَةِ وَالْمُتَعَلِّقَةِ بِالشُّیُوْنِ الذَّاتِیَّةِ الْاِعْتِبَارِیَّةِ فَالْمَجْذُوْبُ السَّالِكُ
اَحَقُّ بِهَا وَاَوْلٰی بِمَقَامِهَا اَمَّا الْمَعَارِفُ الْمُتَعَلِّقَةُ بِالْمَقَامَاتِ الْعَشَرَةِ
مِنَ الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَاءِ وَغَیْرِهَا فَالسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ اَحْرٰی بِهَا
وَبِمَقَامِهَا لِاَنَّهٗ قَطَعَ تِلْكَ الْمَقَامَاتِ مُفَصَّلًا وَعَبَرَ عَلَیْهَا مُرَتَّبًا یَعْرِفُ دَقَائِقَ
كُلِّ مَقَامٍ خَلَا مَا لَا یَحْصُلُ لِلسَّالِكِ الْمَجْذُوْبِ فَالسَّالِكُ الْمَجْذُوْبُ اَتَمُّ فِی
الْمَقَامَاتِ بِاعْتِبَارِ الظَّاهِرِ وَالصُّوْرَةِ وَالْمَجْذُوْبُ السَّالِكُ اَكْمَلُ فِیْهَا بِاعْتِبَارِ
الْبُرْدَةِ وَالْخَلَاصَةِ وَلِهٰذَا ظَنَّ الْعَوَامُّ اَنَّا نَظُرُ وْنَ اِلَی الصُّوَرِ اَنَّ الْاَوَّلَ
اَتَمُّ مِنَ الثَّانِیْ فِیْ مَقَامِ الزُّهْدِ وَالتَّوَكُّلِ وَالصَّبْرِ وَالرِّضَاءِ وَغَیْرِهَا
وَلَا یَعْلَمُوْنَ اَنَّ وُجُوْدَ الرَّغْبَةِ فِی الثَّانِیْ لَا یُنَافِیْ تَمَامِیَّةَ الزُّهْدِ وَكَذَا
التَّعَلُّقُ بِالْاَسْبَابِ لَا یُنَافِیْ كَمَالَ التَّوَكُّلِ وَوُجُوْدُ الْكَرَاهَةِ فِیْهِ لَا
یُنَافِیْ الرِّضَاءَ اِذْ اَنَّ رَغْبَتَهٗ بِاللّٰهِ تَعَالٰی وَتَعَلُّقَهٗ بِالْاَسْبَابِ اَیْضًا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ
وَكَذَا الْكَرْهُ حَاصِلٌ بِاللّٰهِ عَزَّ وَجَلَّ مَعَ اَنَّ وُجُوْدَ هٰؤُلَاءِ الْاَوْصَافِ فِیْهِ
خَالِصَةً لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ فَلَا یَرْغَبُ فِی الدُّنْیَا اِلَّا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ لَا لِغَیْرِهٖ وَلَوْ كَانَتْ
رَغْبَتُهٗ لِنَفْسِهٖ فَنَفْسُهٗ لِرَبِّهٖ فَیَكُوْنُ تِلْكَ الرَّغْبَةُ فِی الْحَقِیْقَةِ
لِاَجْلِ رَبِّهٖ عَزَّ وَجَلَّ اِنْتَهٰی

ان عبارت از جمله است وانچه متعلق بصفات سلبیه تنزیهیه ہے باشد آن مشتمل بر حیرت می باشد و معرفتے کہ متعلق بصفات ذاتیه موجوده و متعلق بشیون ذاتیه اعتباریه ہے باشد پس مجذوب سالک حق باشد بآن واولی باشد بہ تفاصیل آن لیکن معارف متعلقه بمقامات عشره از زہد و توکل و صبر و رضا وغیره پس سالک مجذوب بآن و بہ تفاصیل آن لائق باشد زیرا کہ او آن مقامات را مفصلاً طے کرده و بہ ترتیب بآن عبور کرده سالک مجذوب دقایق ہر مقام را می داند با استثنای مقاماتے کہ سالک مجذوب را حاصل

خوش گفت آنچه گفت ؎

دو عالم را بیکبار از دل تنگ	برون کردیم تا جان تو باشد

قوله رضی الله عنه سلسله ارادت من بے توسط باسه متصل است این عبارت مشتمل معانیها است **اولا** سلسله ارادت من بے توسط باسه تعالی متصل است دیده بصیرتم بنور هدایتش بینا است و به نقصان خودمی نگردد آتش طلب کمال در نهادم برفروخته و آرام نمیگیرد تا الحاصول مراد وجود قرب حق سبحانه تعالے ؎

مست توام از باده و جام آزادم	صید توام از دانه و دام آزادم ؎
مقصود من از کعبه و بتخانه توے	ورنه من ازین هر در مقام آزادم ؎

فیض بر دو قسم است فیض وهبی و فیض کسبی در فیض وهبی ضرورت و ساطت و حاجت توسل نیست آنچه حق تعالی جل شانه بلا واسطه عنایت فرماید وهبی خوانندش و آلا کسبیے شیخ محی الدین عربی در فصوص الحکم در رقص داودی فرماید وَفِينَا مَنْ تَأْخُذُهُ عَنِ اللهِ فَيَكُونُ خَلِيفَةً عَنِ اللهِ بِعَيْنِ ذٰلِكَ الْحُكْمِ فَيَكُونُ الْمَادَّةُ لَهُ مِنْ حَيْثُ كَانَتِ الْمَادَّةُ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

شیخ محی الدین بن عربی رحمة الله علیه در باب دوصد و پنجاه و پنجم از فتوحات مکیه می نگارد وَمِنْ خَصَائِصِ الْقُطْبِ أَنْ تَجَلَّى بِاللهِ تَعَالَى وَحْدَهُ وَلَا يَكُونُ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةُ لِغَيْرِهِ مِنَ الْأَوْلِيَاءِ أَبَدًا

در بحر المعانی می طراز د قطب عالم را فیض از حق تعالی بے واسطه باشد و قطب عالم را قطب مدار نیز گویند انتهی بلکه خود حضرت شیخ رحمة الله علیه در رساله تحصیل الکمال الابدی باختیار الفقیر المحمدی از حضرت شیخ علی متقی قدس سره که از شیخ عطا ناقل است نقل میکند قَدْ يُجْذَبُ الْعَبْدُ إِلَيْهِ فَلَا يُجْعَلُ عَلَيْهِ مِنَّةُ الْأُسْتَاذِ - شیخ عبد الوهاب شعرانی نیز همین تقریر را از شیخ تاج الدین عطاء الله نقل کند مولانا روم مے فرماید

۱ یعنی بعضے از اولیاء الله را حق تعالی بے واسطه مشائخ بطریق جذبه بخود میکشد و بمقام قرب میرساند و بر ایشان واسطه مشائخ را لازم نمیگرداند

۲ ماخصا من قوت القلوب

۳ این سند شیخ علی متقی در فیض وهبی و فیض کسبی و در قطب مدار و قطب ارشاد و قطب غوث و قطب ابدال و قطب اوتاد و قطب فرد و قطب جامع و قطب مکتوم و قطب مستور و قطب مجهول و قطب مشهور و قطب مدار و قطب ارشاد و قطب غوث و قطب ابدال و قطب اوتاد و قطب فرد و قطب جامع و قطب مکتوم و قطب مستور و قطب مجهول و قطب مشهور

پس فقیر آنست کو بیواسطہ است		شغلہا را با وجودش رابطہ است

مولانا عبد العلی در شرحش می طراز د یعنی بلا واسطہ از حق میگیرد و انوار حق را بوجود او رابطۂ خاص است کہ انوار حق بہ او بلا واسطہ می رسد و ازینجا ظاہر شد کہ از اولیاء آن کسان ہم ہستند کہ از حق سبحانہ فیض بلا واسطہ می گیرند و اسطہ از میان برمی خیزد اگرچہ آن سرور صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ موصلہ بودند اما بعد الوصال پس در اخذ حاجت بواسطہ نمی ماند و آن کس فقیر است از اولیاء اللہ و ہمین را مراد خوانند ثانیاً سلسلہ محبت من بے توسط باللہ تعالے متصل است ؎

حاصل عشق از سہ سخن بیش نیست		سوختن و سوختن و سوختن

این مرتبہ الیست کہ قبول وسائط نخواہد ؎

ای من بہ منت اگر منی ہست توئی		ور در بر من پیرہنی ہست توئی
در راہ عنمت مرا نہ تن ماند نہ جان		ور زانکہ مرا جان و تنی ہست توئی

در انوار الرحمان بنویر الجنان ملفوظات مولانا عبد الرحمن صوفی لکھنوی کہ جامع شان مولوی محمد نور اللہ بودہ است تحریر است کہ ارشاد شد کہ شیخ رضی اللہ عنہ بکمال تقوی و اتباع سنت فانی فی الرسول آن چنان گشتہ بود کہ ذات خود را غیر ذات آنحضرت (یعنی حضرت مجددؒ) نہ پنداشت پس شیخ از خواص آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بود لا محالہ در ذات فانی ظاہر گردد و از جملہ صفات نبوی برسیدن نجاست بواسطہ و ہمین حال ہر ولی است کہ فانی فی الشیخ شود یعنی میان خدا و طالب مرشد او واسطہ است مادامیکہ ہستی طالب باقی است ہرگاہ کہ ہستی خود را در ہستی شیخ خود فنا کرد و ہستی شیخ در خدا فنا گشتہ واصل خدا شد وصال او عین وصل فانی اوست ثالثاً سلسلہ ارادت بی توسط باللہ متصل است توسط دو یعنی دارد حیلولت و تبعیت مراد از توسط درین مقام حیلولت است نہ تبعیت چنانچہ حضرت مجدد رحمہ اللہ این معنی را بہ عبارت واضح می فرماید کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلی آلہ

ل حضرت غوث الثقلین رضی اللہ تعالے فرماید ؎ ونادنی من غیر واسطۃ وقربنی ہنالک اجتبانی وادنانی ہنالک اصطفانی

الصلوٰۃ والسّلام بدو معنی تواند بود یکے آنکہ او صلے اللہ علیہ وسلم حائل و حاجب بود درمیان سالک و درمیان مطلوب و معنی دوم آنست کہ سالک بطفیل او و بتوسط بتبعیت و متابعت او علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام بمطلوب واصل گردد در طریقہ جذبہ و سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہر کہ درمیان آمدہ است متوسط و حاجب شہود سالک است و ای اگر در اواخر حال جذبہ تدارک آن نہ نماید و معاملہ از پردہ بہ بے پردگی نہ کشد زیرا کہ در طریق جذبہ و بعد از رسیدن بحقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ طفیل و تبعیت است نہ حیلولت و حجاب کہ پردہ شہود و مشاہدہ و مانند انہا بود انتہی و این را بمثالی واضح گردانم معلوم است کہ تحصیل علم ظاہری و تکمیل کتب درس یعنی از میزان تا بیضاوی محتاج باستادے کامل باشد کہ او سبقا سبقا روزانہ درس دہد تا آنکہ بمدتے خاص و معین بذریعہ استاد اتفاق عبور کتب درسیہ افتد و بدون تعلیم استاد فہم مطالب دشوار تر باشد و بعد از آنکہ مرحلہ درس طے شد و ملکہ راسخ حاصل گردید کتاب را کہ مطالعہ کند بر فہم آن قادر باشد و ضرورت استفسار از استاد نیفتد پس بتوان گفت کہ بحصول ملکہ در فہم کتاب ضرورت حیلولت استفسار و توسط استاد نماند اگرچہ این ملکہ بذریعہ و توسط تعلیم استاد است و ازین قول ناشکری استاد لازم نمی آید **رابعًا** سلسلہ ارادت من بلا واسطہ یعنی بلا واسطہ غیر النبی باللہ متصل است ۵

شرط اول در طریق عاشقی دانی کہ چیست	ترک کردن ہر دو عالم را و پشت پا زدن

قولہ رضی اللہ عنہ یدمن نائب مناب یداللہ است سبحانہ یعنی ہر گاہ سلسلہ ارادت من بوجہے کہ مذکور شد بے توسط باللہ متصل است یدمن نائب مناب یداللہ باشد کہ مقتضاے جذب یا اقتدا یا محبت چنین باشد **قولہ** رضی اللہ عنہ ارادت من بہ محمد رسول اللہ بوسائط کثیرہ است یعنی در فیض سببے و سلوک نظیر شرینہ کاخ است کہ رسیدن بہ کاخ بتوسط می باشد **قولہ** رضی اللہ عنہ در طریقہ نقشبندیہ نسبت و یک واسطہ درمیان است

در سلسلہ نقشبندیہ نسبت و یک واسطہ درمیان است

زیرا که حضرت مجدد رحمه الله ارادت و انابت از حضرت خواجه محمد باقی قدس سره دارند
و ایشان از حضرت مولانا خواجگی[۵۱] امکنگی رضی الله عنه و ایشان از حضرت[۵۲] مولانا درویش محمد
رضی الله عنه و ایشان از حضرت[۵۳] مولانا محمد زاهد رضی الله عنه و ایشان از حضرت[۵۴] مولانا خواجه
عبید الله احرار رضی الله عنه

ذکر حضرت الشیخ رحمانیه سالقا رضه

[۵۱] او فرزند ان خواجه محمد درویش بوده اند تربیت ظاهری و باطنی از پدر بزرگوار یافته و در قصبه امکنگ که از مضافات سمرقند است سکونت داشته عابد و زاهد و بزرگ و صاحب کرامت و متوکل و خوارق عادت بودند و همیشه خود را از چشم خلایق پوشیده و پیوسته و بستر حالات خود می کوشیده و شنبه ۱۰ انتقال فرمودند مزار در امکنگ است عمر شریف نود سال بود [۵۲] جامع علوم ظاهری و باطنی و واقف رموز صوری و معنوی و باوصاف حمیده متصف بود و بعد از وفات پدر بزرگوار مسند ارشاد و هدایت مسترشدان بر او مقرر شد و بعد از آن به سمرقند آمده در محله بالا سکونت نمود و بعد از چند سال ریاضت و مجاهدات شاقه و مراقبات و مکاشفات و مشاهدات بمرتبه کمال رسید و در سنه ۹۰۰ وفات یافت مقبره اش در سمرقند است [۵۳] در فقر و تجرید و تفرید و ورع و تقوی از زهد و اتباع سنت مقامات عالی داشته و قبل از حضور خواجه امکنگی چند سال بریاضت چشم انتظار جواب آشنا نشسته و اشاره غیبی بخدمت خواجه حاضر شده شرف بیعت یافتند خواجه منور باطن ریاضت با استقبال برآمدند در راه اتفاق ملاقات شد بغل گرفته در سایه دوخته اند. تربیت خود سرفراز کردند و همان وقت خرقه خلافت پوشانیده مرخص فرمودند بخارا یک صحبت اتفاق صحبت دیگر نیفتاد [۵۴] خواجه ناصر الدین عبید الله احرار بعد تحصیل علوم ظاهر از تاشکند سفر کرده در سمرقند و بخارا و غیره جا بجا سیر نموده و بملازمت حضرات روزگار گذرانیده و الا در ولایت خواجه بهاء الدین شاه نقشبند در یافت و صحبت ها داشت و بفیض باطن مستفیض گشتند آخر بسمرقند بخدمت سید قاسم انوار که یکی از اولیای کبار بوده رسیده و بملازمت مولانا شرف الدین ناموش صحبت ها حاصل کرده و نیز خواجه سراج الدین پسر مسنی مولانا سلم الدین و مولانا حمید شاشی و خواجه علاء الدین عجمی و غیرها را دیده بعد ازان بخدمت خواجه یعقوب چرخی حاضر شده دست ارادت و بیعت بدامان وی زده و در پنج سال بخدمت باعظمت وی حاضر مانده تکمیل یافتند.

حضرت خواجه بهترین و کامل ترین مریدان مولانا یعقوب چرخی اند و در سلسله خواجه احراری اند و مقتدای طریقت در هفت اقلیم حقیقت بوده اند و اهل ماوراء النهر و خراسان ایشان را بجای بزرگ میدانستند و کرامات و خوارق عادات بی نهایت از ایشان بظهور رسیده.

وفات در ماه رمضان سنه ۸۹۵ در قریه باغستان که از توابع تاشکند است بوده وفات ایشان شب شنبه بیست و نهم ماه ربیع الاول سنه ۸۹۵ واقع شده مدت عمر شریف نود سال است چند ماه کم و قبر ایشان در سمرقند است

والیشان از حضرت مولانا یعقوب[۵۵] چرخی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه خواجگان امام الطریقه[۵۶] خواجه بهاء الدین نقشبند رضی الله عنه

[۵۵] مولانا یعقوب چرخی عالم بودند بعلوم ظاهری و باطنی و جامع رسوم صوری و معنوی اصل وی از موضع چرخ از مضافات غزنی است در مبادی احوال چندگاه در جامع هرات و چندگاه در دیار مصر به تحصیل علوم پرداختند و بعد آن بتحصیل علوم بخدمه محبت الهی باراده ارادت بخدمت حضرت شاه نقشبند رسیدند در راه با فقیرے مجذوبے ملاقی شدند فقیر گفت ای یعقوب زود زود قدم بردار که وقت آن رسیده است که نواز مقبولان حق باشی و بر زمین چند خطوط کشید خواجه یعقوب در دل اندیشیدند که آن خطوط را شمار کنم اگر طاق باشد کار من مبارک خواهد بود پس شمار کردند طاق برآمد بعد ازان در بخارا رسیدند و فال مصحف بگشادند بر سطر اول بوشنه بر آمد - اولئک الذین هدی الله فبهداهم اقتده ازین اشارت غیبی خورسند شدند و بملازمت خواجه آمده دست ارادت بداسن آنحضرت زدند و اول ماركه بخدمت شریف ایشان رسیدند فرمودند که ما از خود کاری نمیکنم امشب ببینم اگر تراقبول کند ما نیز قبول کنیم مولانا یعقوب چرخی فرمودند که هرگز شبے سخت تر ازان بر من نگذشته است که ایا چه شود چون با مداد بخدمت ایشان رفتم فرمودند قبول کردند و ایشان را بخواجه علاء الدین عطار سپردند بعد از ه وفات خواجه بزرگ در صحبت علاء الدین عطار بمرتبه کمال رسیدند و جامع گشتند در علوم ظاهر و باطنی ولادت ایشان در غزنین است و قبر ایشان در موضع ملنقوه که یکے از مواضع حصار شادمان است [۵۶] حضرت خواجه بهاء الدین نقشبند امام طریقت پیشوائے حقیقت حنفی مشرب بود بلکه اکثر مشائخین طریق حنفی مذهب بودند حضرت خواجه ترا فت و سیادت مورونی داشت نسب آبای حضرت ایشان بچند واسطه بحضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه میرسد حضرت خواجه میفرمودند که من و پدر و مادر من بصنعت کتاب بافی و نقش و نگار آن مشغول بودیم ازین سبب به نقشبند مشهور شدیم حضرت خواجه سوانی انکه سلسله ارادت بمیر سید کلال داشت از روحانیت خواجه عبد الخالق غجدوانی او یسی بود چنانچه از انکتاب مفهوم است که ثلث در مبادی احوال در حال جذب و استغراق پس مزارات متبرکه از مزارهای بخارا رسیم و بسر هر مزار چراغے افروخته دیدم که باوجود وجودگی روغن و فتیله روشنی کم داشتند و فتیله ها محتاج بودند که اگر اندک حرکت بایشان داده آیا از دهان چراغ بیرون آمیده و بجوی امر و حته شوند چراغها را بهمان حال گذاشتم و در بروی مزارات آخرین رسیده متوجه بقبله نشستم و از خود غائب شدم و مستاهده کردم که دیوار قبله گورستان شق شد و تختے بزرگ پیدا آمد پرده های سبز فرو هشته دگر دا گر دان تخت جماعتے بزرگ ایستاده در میان ایشان خواجه بابا محمد سماسی را شناختم کمازگذشتگان اند پس از انجماعت تختے مرا گفت که بر این تخت خواجه عبد الخالق غجدوانی رونق افروز انجمن این جماعت فخلفای ایشان است و بهریکے اشارت کرد که این خواجه احمد صدیق و این اولاد اویند این خواجه عارف ریوگری و این محمود انجیر فغنوی و این خواجه علی رامیتنی اند خواجه محمد سماسی خودمی شناسی پس خواجه غجدوانی عنایت بالمجال من کردند و کلاهے بمن فرستادند و گفت که کرامت این کلاه ایست که بلای نازل شده ازبرکت پوشنده این کلاه دفع شود بدامان سفالے که ببرد رسلوک و وسط و نهایت آن تعلق دارد بامن رسیدن آورند و فرمودند که چراغها که باین کیفیت بتو باز نموده اند اشارت است ترا باعتقاد و قابلیت این راه که قبله همه و اراد حرکت می باید آورد نارشان شود ولادت حضرت ایشان در محرم سنه ۷۱۸ و قصر عارفان بوده وفات در شب دوشنبه سوم ماه ربیع الاول سنه ۷۹۱ عمر وی دارده و مدت عمر شریف حضرت ایشان هفتاد و سه سال بوده و بایشان متصل شهر بخارا است زیارتگاه خواجه بزرگوار علیه الرحمة رصیت کرده بودند که پیش خیزه مالین بیت بخوانند ۵ مفلسانیم آمده در کوئے تو ۵ شیئا لله از جمال روئے تو

والیشان از حضرت سید[۵۶] امیر کلال رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ[۵۸] محمد بابا سماسی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت[۵۹] خواجہ عزیزان علی رامیتنی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ[۶۰] محمود انجیر فغنوی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ[۶۱] محمد عارف ریوگری رضی اللہ عنہ

۵۶ خواجہ میر سید کلال در علم شریعت و طریقت و حقیقت و معرفت از اولیای عہد خود گوی سبقت برده و شرف سیادت نیز داشت مولد وے قریہ سوخارست و بہ پیشہ کلالے مشغول بے بود و در ابتدائے حال بکشتی میں تمام داشت روزے بہنگام کشتی حضرت میر قایم گرم بود و ہزار ہا مخلوق حاضر بودند اتفاقاً محمد بابا سماسی را بدان طرف گذر افتاد بنظارہ آن ایستادہ خیلے توقف کردند بعضے اصحاب در دل گذرانیدند کہ باعث چیست کہ خواجہ سماسی بنظارہ این بدعتیان ناکارہ ایستادہ اند محمد بابا بریں خطرہ الیشان بنور باطن واقف شدہ فرمودند کہ درین معرکہ مردے ست کہ بسے مردان بصحبت و برکت وے بکمال خواہند رسید پس میخواہم کہ او را سید دام خود کنم در ہمین سخن بودند کہ میر کلال را نظر بجانب خواجہ افتاد و از اعانت جذب و کشش خواجہ بشتافت و خود را بر پاے خواجہ انداخت و چون خواجہ از انجا روانہ شدند بار کاب وی بودند ناگاہ آہ کندو مرید شدند و بکمالات ظاہری و باطنی رسیدند و بانا روی کشتی ندیدند و حضرت بابا ویرا بفرزندی قبول فرمودند و بخرقہ خلافت نواخت جانشین خود کردند ولادت الیشان در موضع سوخارا ست و فات الیشان در وقت نماز بامداد روز پنجشنبہ ہشتم جمادی الاول ۷۷۲ھ بودہ و قبر الیشان در موضع سوخارا ست — ۱۲

۵۸ بابا سماسی کماس از توابع قصبہ رامیتنی است و از بخارا بفاصلہ ۳۰ کروہ واقع است ولادت الیشان در قریہ سماسی بودہ است کہ از جملہ دیہاتی رامیتنی است و قبر الیشان نیز در انجا است ۱۲

۵۹ خواجہ علی رامیتنی از کبرا مشائخ خاندان نقشبندیہ اند لقب وی در سلسلہ این خاندان خواجہ عزیزان ست است مقامات رفیعہ و کرامت عجیبہ داشت و برائے حصول قوت حلال بکسب باغبانی مشغول میماند مولد شریف وے موضع سام تن است کہ قصبہ بزرگ از مضافات بخارا بدو فرسنگ واقع است و فات در ۷۲۱ھ بودہ و مدت عمر یکصد و سی سال و قبر در خوارزم است ۱۲

۶۰ خواجہ محمود ولادت الیشان در موضع انجیر فغنون است و آن دہی است از مضافات بخارا و فات الیشان در ۷۱۸ھ بودہ و قبر الیشان نیز در بخارا است ۱۲

۶۱ حضرت خواجہ ریوگری از عظمائے اولیائے ترک اند در علم و حلم و ریاضت و متابعت سنت شان عالی داشت مولد و مدفن در موضع ریوگر است و آن دہیست از توابع بخارا و فات الیشان در ۷۱۵ھ بودہ است — ۱۲

والیشان از حضرت خواجہ جہان خواجہ عبدالخالق غجدوانی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ یوسف ہمدانی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت ابوعلی فارمدی رضی اللہ عنہ

۱۲ خواجہ عبدالخالق غجدوانی نام والد الیشان امام عبدالجمیل است و والدہ الیشان از اولاد ملوک روم بودہ و سر حلقہ سلسلہ خواجہای بزرگان بزرگوار الیشان اند و انتساب خواجہ بہاؤالدین نقشبند قدس سرہ بالیشان است عالم بودہ اند بعلوم ظاہری و باطنی و طریقہ الیشان تمام متابعت شرع شریف و سنت آن سرور صلعم بودہ خضر الیشان را در جوانی بفرزندی قبول نمودہ فرمودند بجو ز آب در آے و غوطہ خور و بدل بگو لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ و ذکر دل را بالیشان آموختند چون خواجہ یوسف ہمدانی بہ بخارا آمدند صحبت الیشان را دریافتند و خرقہ از خواجہ یوسف پوشیدند و مرتبہ ولایت الیشان چنان شد کہ یک وقت ہر روز برائے نماز بکعبہ میرفتند و میخواندند و مے آمدند ولادت الیشان در غجدوانست و آن قصبہ الیست در شش فرسنگے از بخارا و نشو و نماے حضرت الیشان نیز بدانجا ہست و این کلمات از الیشان است ہوش در دم و نظر بر قدم سفر در وطن خلوت در انجمن وفات الیشان در ۵۷۵ھ واقع شد و قبر الیشان در غجدوانست ۱۲

۱۳ حضرت خواجہ یوسف کنیت الیشان ابویعقوب واصل الیشان از ہمدان است و مرید شیخ ابوعلی فارمدی اند و از شیخ ابواسحاق شیرازی نیز استفادہ نمودہ اند و بشیخ عبداللہ جوینی و شیخ حسن سمنانی صحبت داشتہ اند و چون بہ بغداد رفتند حضرت غوث الثقلین را ہم دریافتند و در مجلس حضرت غوث اعظم اکثر حاضر می شدند حنفی مذہب و سر سلسلہ خواجہای بزرگوار بودہ اند ولادت الیشان در ۴۴۰ھ ہجری بودہ و وفات در راہ مرو ۵۳۵ھ ہجری روے دادہ و قبر الیشان در مرو است ۱۲

۱۴ شیخ ابوعلی فارمدی نام الیشان فضیل بن محمد است و فارمد قریہ است از مضافات طوس شیخ الشیوخ خراسان بودہ اند و شاگرد استاد امام قشیری و انتساب وی در طریقت بدو طرف است یکے بشیخ بزرگوار ابوالقاسم گرگانی طوسی و دوم بشیخ المشایخ ابوالحسن خرقانی قدس اللہ اسرارہم و با شیخ ابوسعید ابوالخیر ملاقات نمودہ اند وفات الیشان در ۴۷۷ھ ہجری بودہ و قبر در طوس است ۔

والیشانات از حضرت خواجہ ابوالحسن[۱۵] خرقانی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خواجہ بایزید[۱۶] بسطامی رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امام جعفر صادق[۱۷] رضی اللہ عنہ۔

۱۵ شیخ ابوالحسن خرقانی نام نامی وے علی بن جعفر است و خرقان موضعی است نزدیک بہ قزوین کہ شیخ در انجا سکونت داشت بغوث و قطب روزگار خود بود و سلطان المشایخ و قطب اوتاد و انتساب وے در طریقت بروحانیت شیخ بایزید بسطامی است۔

نقل است کہ شیخ در ابتدا تا دوازدہ سال از خفتن بجماعت در خرقان بگذاردی و روے بزیارت مزار شیخ بایزید نہادے چون آنجا رسیدے بایستادی و گفتے بارخدایا ازان خلقے کہ نصیبے بابایزید علما فرمودے بابوالحسن ہم نصیبہ عطا کن و از انجا برگشتے و در خرقان نہادی و نماز فجر بوضو عشا در خرقان گذاردے و بوقت باز آمدن پشت بمحراب بایزید کردے بعد از دوازدہ سال از تربت بایزید آوازے برآمد کہ ای ابوالحسن گاہ آن آمد کہ بنشینی و خلق را بحق رہنمائی کنی گفت من امی ام از قرآن و علم رموز شریعت چیزے ندانم آوازآمد کہ ای ابوالحسن یافتی انچہ از حق خواستی و فاتحہ آغاز کن پس ابوالحسن فاتحہ آغاز کردند چون بخرقان رسیدند قرآن تمام کردند و باب علوم ظاہری و باطنی بر خود مفتوح یافتند وفات الیشان شب شنبہ عاشورا ۴۲۵ ہجری بودہ

۱۶ بایزید بسطامی لقب الیشان سلطان العارفین و نام طیفور بن عیسیٰ بن آدم بن سروشان است و جد الیشان گبر بودہ بسبب اسلام مشرف شدہ و اصل الیشان از بسطام است صاحب نفحات نوشتہ کہ الیشان را ولیسی حضرت امام جعفر صادق اند رضی اللہ عنہ و صاحب کرۃ الاولیا گوید کہ صد و سیزدہ پیر را خدمت کردہ بودند سید طائفہ میفرمود کہ بایزید در میان ما چون جبرئیل است در ملائکہ و از سخنان بلندی کہ از الیشان نقل میکنند شیخ السلام دران باب میفرماید کہ بایزید فراوان در وے عجایب بستہ اند ۱۲

۱۷ امام جعفر صادق کنیت الیشان بو عبد اللہ است یا ابو اسمٰعیل و لقب صادق جعفر نام و ہو ابن محمد بن علی بن حسین بن علی مرتضی رضی اللہ عنہم الیشان را مشہ شیم و نام مادر الیشان فروہ بنت القاسم بن محمد بن ابی بکر الصدیق رضی اللہ عنہم و مادرام فروہ اسماء بنت عبد الرحمن بن ابی بکر الصدیق است رضی اللہ عنہ و نسبت خرقہ حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ اند و جانبتا یکی از جانب حضرت امام محمد باقر بحضرت امیر المومنین علی کرم اللہ وجہہ میرسد و دیگر از پدر والدہ خود قاسم بن محمد بن ابی بکر است و الیشان را از سلمان فارسی الیشان را از صدیق اکبر رضی اللہ عنہ ولادت الیشان بمدینہ در سنہ از ہجرت و بقولی سنہ در روز دوشنبہ ہفتم ربیع الاول بودہ است و مدت عمر شریف الیشان شصت و ہشت سال و بقولے شصت و پنج سال بودہ وفات الیشان نیز در مدینہ

والیشان از حضرت امام قاسم[۵۱۸] بن محمد بن ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہم والیشان از حضرت صاحب رسول اللہ سلمان فارسی[۵۱۹] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت امیر المومنین ابو بکر صدیق[۵۲۰] رضی اللہ عنہ والیشان از حضرت خیر البریہ خاتم النبوۃ محمد رسول اللہ[۵۲۱] صلے اللہ علیہ وسلم۔

۵۱۸ قاسم بن محمد از کبار تابعین اند و یکے از فقہاے سبعہ مدینہ و در خانہ عمہ خویش حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا تربیت یافتہ اند یحییٰ بن معاذ فرمودہ اند کہ در مدینہ یکی را افضل تر از قاسم ندیدم و از زیاد مروی است کہ ہیچ یکے را عالم تر از وے ندیدم و از عمر بن عبد العزیز رحمہ اللہ منقول است کہ اگر معاملہ خلافت باختیار من مے بود بقاسم میگذاشتم وفات الیشان در سنہ ۱۰۶ بودہ و بقولے سنہ ۱۰۷ ہجری و بقولے سنہ ۱۱۲ ہجری و سنہ ۱۱۱ ہجری نیز گفتہ اند

۵۱۹ حضرت سلمان فارسی کنیت الیشان ابو عبد اللہ است از کبار صحابہ بودہ اند احادیث در مناقب الیشان دارد است در علم باطن مرید حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بودہ اند و وفات الیشان بمدائن بودہ است در سنہ ۳۳ ہجری عمر طویل داشتند واللہ اعلم بالصواب ۱۲

۵۲۰ حضرت ابو بکر صدیق لقب الیشان صدیق اکبر اول کسے کہ بے طلب معجزہ بہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم ایمان آورد الیشان بودند از مناقب جلیلہ حضرت الیشان آنست کہ در غار رفیق آنحضرت بودند خلافت الیشان دو سال و سہ ماہ بود و وفات در سنہ ۱۳ ہجری آخر روز دوشنبہ و بروایت صحیح شب سہ شنبہ مدت عمر شریف حضرت الیشان شصت و سہ سال بودہ و قبر الیشان متصل قبر حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم است ۱۲

۵۲۱ حضرت رسول مقبول صلے اللہ علیہ و علے آلہ و اصحابہ وسلم بہترین ماسواے اللہ از اعیان و اشراف قبیلہ قریش اند ہم از جانب پدر و ہم از جانب مادر ولادت باسعادت باتفاق علما و اہل سیر بعد از طلوع صبح صادق و پیش از طلوع آفتاب روز دوشنبہ بودہ لیکن در تعین سال و ماہ و تاریخ اختلافہا واقع است مشہور آن ست کہ بدوازدہم ماہ ربیع الاول واقع شدہ نزول وحی بران سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بروز دوشنبہ سیوم یا ہشتم ماہ ربیع اول سال چہل و یکم از ولادت آنحضرت صلعم بود سہ ہزار معجزات از آن حضرت صلے اللہ علیہ وسلم ظاہر شدند لیلۃ المعراج بمقام دنی فتدلی رسیدند بعمر شصت و سہ سالگی رحلت فرمودند نزد جمہور ارباب سیر ہنگام چاشت روز دوشنبہ دوازدہم ربیع الاول سال یازدہم از ہجرت ۱۲

نقشبندیه عجب طائفه پرکار اند — که چو پرکار درین دائره سر بر کار اند
همه گرد آمده بر مرکز یک دائره اند — همه واقف شده از گردش یک پرکار اند
نقشبند ندولے بند بیک نقش نتید — هر دم از بوالعجبی نقش دگر پیش آرند
در سیه خانه صحرائے فنا کرده نزول — خیمه بر تر زده زین نه تتق زنگار اند
پاس انفاس بود خصلت این شاه شان — پاسبانند ولے بادشه اخیار اند
خامشانند ولی وقت سخن طوطی وار — همه شیرین حرکات و شکرین گفتار اند
هر یکے سدا مانند به سیدان جهاد — گوه از لومه لائم بکجے نشمار اند
شاهد و شاه وجودند درین دار ولے — نه چو منصور سر عربده جوئی دارند
صورتے اند ولی دشمن صورتها اند — ور جهانند ولے از دو جهان بیزارند
سر دهانند که تا سرزندی سر نه دهند — ساقیانند که انگور نمے افشارند
سرمه کوری چشمان ارادت میلان — مردم دیده بینای اولوالابصارند
کره خاک تجلی کند از پرتو شان — همه ذرات جهان مقتبس انوارند

قوله رضی الله عنه دور طریقه قادریه بست و پنج زیرا که حضرت ایشان ارادت و انابت از حضرت شیخ[۱] اسکندر رحمة الله علیه دارند و ایشان از حضرت شیخ کمال[۲] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شاه فضیل[۳] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید[۴] گدا رحمان رحمة الله علیه ایشان از حضرت سید شمس الدین[۵] العارف رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید شمس الدین[۶] الصحرائی رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید عقیل[۷] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید بهاء الدین[۸] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت عبد الوهاب[۹] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید شرف الدین[۱۰] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید عبد الرزاق[۱۱] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت سید محی الدین[۱۲] عبد القادر جیلانی رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه ابو صالح[۱۳] رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه موسی[۱۴] جنگی دوست رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید عبد الله[۱۵] رضی الله

در سلسله قادریه بست و پنج واسطه

عنه و ایشان از حضرت شاه[۱۷] سید یحیی زاهد رضی الله عنه و ایشان از حضرت سید محمد[۱۸] مورث رضی الله عنه و ایشان از حضرت سید[۱۹] شاه داود رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید[۲۰] موسی رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید[۲۱] عبدالله المورث رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه موسی الجون[۲۲] رضی الله عنه و ایشان از حضرت شاه سید عبدالله[۲۳] المحض رضی الله عنه و ایشان از حضرت سید حسن[۲۴] المثنی رضی الله عنه و ایشان از حضرت امام حسن[۲۵] رضی الله عنه و ایشان از حضرت امیر المومنین علی[۲۶] مرتضی کرم الله وجهه و ایشان از حضرت خاتم النبیین سید المرسلین محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم دارند **قوله رضی الله عنه** و در طریقه چشتیه بست[۲] و هفت زیرا که حضرت ایشان ارادت و نیابت از حضرت عبدالاحد[۱] رحمة الله علیه دارند و ایشان از حضرت رکن الدین رحمة الله علیه و ایشان از حضرت عبدالقدوس[۳] و ایشان از حضرت شیخ محمد عارف[۴] رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شیخ احمد[۵] عارف رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شیخ عبدالحق[۶] ردولوی رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شیخ جلال[۷] پانی پتی رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شمس[۸] الدین ترک پانی پتی رحمة الله علیه و ایشان از حضرت شیخ علاء[۹] الدین مخدوم[۱۰] علی احمد صابر رحمة الله علیه

در سلسلهٔ چشتیه بست و هفت واسطه

۱ اسامی سلسلهٔ چشتیه بست و هفت واسطه سید دو عالم رسول اعظم صلعم

۲ بست و چهار طریقها رائج و معمول است

۳ کبروی سهروردی

۴ اویسی بودند

۵ و هفت فرمودند

---

۱ شیخ عبدالقدوس گنگوهی صاحب ظاهر و باطن و وجد و سماع بودند و از روحانیت شیخ احمد عبدالحق نیز تربیت یافته اند در ۹۴۵ هجری انتقال فرمودند قبر در گنگوه است که از توابع دهلی است ۱۲

۲ شیخ محمد عارف شیخی عظیم الشان بودند در طریقت و معرفت ثانی خود نداشت در ۸۵۹ هجری وفات یافتند ۱۲

۳ شیخ احمد عبدالحق ردولوی قدوهٔ اهل طریقت بودند و از عمر خردسالی ولوله محبت و شور عشق در سر داشتند بتاریخ پانزدهم جمادی الثانی ۸۳۶ هجری انتقال فرمودند ۱۲

۴ — جلال الدین پانی پتی گازرونی صاحب کشف و کرامت و عشق و محبت بودند در ۷۶۵ هجری انتقال نمودند ۱۲

۵ — شمس الدین ترک پانی پتی مقامات عالیه داشتند و از شیخ فرید هم خرقه خلافت پوشیدند در ۷۱۵ انتقال فرمودند ۵۶

حضرت علی صابر رحمة الله علیه به طریقت و حقیقت رتبه رفیع و منزلت بلند داشتند بتاریخ سیزدهم ربیع الاول ۶۹۰ هجری انتقال فرمودند این فقیر بمشرف زیارت مزار حضرت مشرف شده است ۱۲

والیشان از حضرت شیخ فریدالدین گنج شکر رحمة الله علیه والیشان از حضرت خواجه قطب الدین ۵۲ بختیار کاکی رحمة الله علیه والیشان از حضرت امام الطریقه خواجه معین ۵۳ الدین حسن سنجری چشتی رضی الله عنه

۵۲ حضرت فرید گنج شکر از اعیان اولیا و ارکان اتقیا بودند ولادت شیخ در ۵۸۲ هـ شده خطاب قطب الموحدین قطب الحق والدین و گنج شکر بوده است گنج شکر آن گویند که سوداگری شکر از ملتان بار کرده بسمت دهلی میرفت چون در اجودهن رسید شیخ از وی پرسیدند که بر شتر چه بار کرده گفت نمک است فرمود ند که بهتر است نمک خواهد بود چون منزل سیدیو بار را بکشاد همه بار پر از نمک برآمد حیران بماند دانست که وقوع این حال از سرامت و روغ گوئی من است همان وقت روانه خدمت شیخ گشت و حاضر آمده عذر ها خواست و نیاز مندی نمود فرمود ند که اگر شکر بود شکر خواهد شد و همچنان بوقوع آمد چنانچه خان خانان محمد بیرم خان این قصه را نظم کرده است **شعر**

کان نمک جهان شکر شیخ بحر و بر ۔ آن کز شکر نمک کند واز نمک شکر

وفات حضرت ایشان روز سه شنبه پنجم ماه محرم سنه ۶۶۶ هجری رخ داده مدت عمر تو د و پنج سال قبر در پتن است مابین ملتان و لاهور ۵۳ حضرت قطب الدین کاکی مولد و اصل حضرت ایشان از اوش فرغانه است و آن قصبه البست از توابع اندجان کاکی از انجهت گویند که چون در دهلی متوطن شده اند و فتوح از کس قبول نمیفرمودند و خود همیشه مستغرق بیبودند و بر فرزندان ایشان بعسرت میگذشت که از زن بقالی در همسایه ایشان بود بعد از فاقها سے جزوی قرض نموده اوقات گذاری خود می نمودند روزے زن آن بقال گفت اگر من در همسایگی شما نمی بودم کار شما بهلاکت مے رسید این سخن بطبعیت ایشان گران آمد عهد کردند که از قرض نگیرند روزے این قضیه را بعرض خواجه رسانیدند فرمودند که هرگز من از کسے قرض نمیگیرم و در وقت حاجت بطاقیکه در حجرهٔ ماست دست انداخته بقدر حاجت نان پنجه بردارند و صرف خود کنند و هر که خواهند بدهند بعد ازان هرگاه که میخواستند ازان طاق نان میگرفتند و این نان را کاکل میگویند در مجلس سماع برین بیت احمد جام **شعر** کشته گان خنجر تسلیم را ۔ هر زمان از غیب جانے دیگر است ۔ بروز دوشنبه چاردهم ربیع الاول ۶۳۳ هجری انتقال فرمودند ۵۴ حضرت خواجه معین الدین چشتی رحمة الله علیه قطب وقت و صاحب بصرف و نیر انوار معرفت و مشرف القلوب و زبدهٔ مشایخ اجل و قدوهٔ اولیای اکمل بوده اند اهل هند را روی ارادت بسخدمت حضرت ایشان بوده و در جمیع علوم ظاهری و باطنی یگانه زمان بوده اند کرامات و خوارق عادات عجیبه و غریبه از حضرت ایشان بظهور آمده زیاده از حد بیان است گویند که چون حق تعالی حضرت ایشان را توفیق توبه کرامت فرمود املاک و اسباب خود را صرف درویشان نموده متوجه سمرقند و بخارا شدند و در آنجا حفظ قرآن مجید و کسب علوم نموده اند و از انجا بطرف عراق و عرب غریمت کردند چون بقصبه هارون که از نواحی نیشاپور است رسیدند حضرت شیخ عثمان هارونی را ملازمت نموده اند و بسیار سال در خدمت شیخ بوده اند و حضرت خواجه در سیاحی اکثر مشایخ کبار را دریافته اند چنانچه بصحبت حضرت غوث الثقلین رضی الله عنه در جیلان رسیده پنج ماه و نیم با ایشان بوده انواع فوائد برده اند و شیخ نجم الدین کبری و شیخ نجار و خواجه یوسف همدانی را در سمرقند و شیخ ابو سعید تبریزی را در تبریز و شیخ حسین زنجانی را در لاهور دیده اند و از لاهور بدهلی آمده اند و از انجا بهلی و از دهلی باجمیر رفته متوطن شده اند و ولادت حضرت خواجه در ۵۳۷ هجری و وفات حضرت ایشان روز دوشنبه ششم ماه رجب ۶۳۳ هجری بوده مزار پر انوار ایشان زیارتگاه خاص و عام است و فقیر چند بار بزیارت مشرف شده ۱۲

والیشان از حضرت[۱۲] خواجه عثمان[۵۱] هارونی رضی الله عنه والیشان از حضرت[۱۱] حاجی شریف[۵۲] زندنی رضی الله عنه والیشان[۱۵] از حضرت خواجه قطب الدین مودود[۵۳] چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت شیخ عثمان هارونی قطب وقت و یگانه عصر خود بوده اند و بموضع هارون که یکی از مضافات نیشاپور است سکونت داشتند و هفتاد سال از عمر خود در ریاضت گذرانیدند و درین مدت آب و طعام سیر نخوردند و شبها خواب نکردند و دعائی حضرت ایشان گاهی از حضرت رب العزت رد نگردید و حافظ کلام ربانی بودند، روزی یک ختم قرآن کردندی و در سماع ذوق و شوق تمام داشتندی وفات حضرت ایشان در شانزدهم ماه شوال است در سنهٔ ۶۱۷ هجری قبر در مکهٔ معظمه است خود در یک سال عمر داشتند ۱۲

۵۲ خواجه حاجی شریف زندنی صاحب احوال عجیبه و مقامات غریبه بودند از عمر چهارده سالگی در صوی خرقه متوضأ شکست و همیشه جامه های کهنه پوشیدندی و فقر و فاقه را دوست داشتندی و روزه حضرت ایشان روزه ملے بود بعد سه روز لبنهٔ بی نمک افطار کردندی و از ان بهتری بی نمک نگذاشتند و اگر سیر کسے که خوردے مجذوب گشتے و اکثر سماع شنیدندی و حین سماع چندان گریستندی که بے هوش گشتندی و اگر دنیادار در مجلس سماع ایشان حاضر شدی تارک الدنیا گردیدی بتاریخ دهم ماه رجب سنهٔ ۶۱۷ هجری وفات یافتند عمر شریف حضرت ایشان یکصد و بیست سال بود

۵۳ خواجه مودود چشتی ولی مادرزاد بودند و قطب الاقطاب و قطب الدین لقب داشتند و بخطاب شمع صوفیان و چراغ چشتیان و یگانه روزگار و محبوب پروردگار و صاحب الاسرار و مخزن الانوار مخاطب بودند و خرقه فقر و ارادت از پدر بزرگوار خود داشتند و در هوا طیران می نمودندی و در عمر هفت سالگی قرآن حفظ کردند و در عمر شانزده سالگی بکمال تحصیل علوم رسیدند منهاج العارفین و خلاصة الشریعة تصنیف فرمودند چون بعمر بست و نه سالگی رسیدند پدر حضرت ایشان برحمت حق پیوستند و حضرت ایشان بر سجادهٔ مشیخت نشستند و بهدایت خلق مشغول گشتند چنانچه از بیت المقدس تا نواحی چشت و بلخ و بخارا و غیره سیر نمودند و دو هزار خلفاے نامدار داشتند و مریدان حضرت را حدے و نهایتے نبود و بشیخ الاسلام احمد جام ملاقات داشتند و چون خواجه مودود التماس تربیت و اخلاص خویش بخدمت ایشان نمودند حضرت شیخ احمد جام دست حضرت ایشان را گرفتند و بر کنار چار بالش خود بنشاندند و سه بار فرمودند بشرط علم و سه روز بخدمت حضرت شیخ جام بودند و فوائد ها حاصل نمودند و سلسلهٔ چشتیه از خواجه مودود بحضرت شیخ جام نیز میرسد وفات ایشان در غرهٔ رجب سنهٔ ۵۲۷ بوده و قبر حضرت ایشان نیز در مزار متبرکه چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجه ناصر الدین ابی یوسف[۵۱] چشتی والیشان از حضرت خواجه ابو محمد[۵۲] چشتی رضی الله عنه والیشان از حضرت ابو احمد[۵۳] چشتی رضی الله عنه

۵۱ حضرت خواجه یوسف رحمة الله لقب ناصر الدین داشتندی و خواهرزاده و مرید و تربیت یافته خواجه محمد بن خواجه ابو احمد چشتی اند گویند که خواجه محمد همشیره داشتند که سن او به چهل رسیده بود و بجهت خدمت برادر ارادت تزوج نداشتند و بطاعت و عبادت خدا تعالی مشغول بودند شبے خواجه محمد بزرگوار خود خواجه ابو احمد را در خواب دیدند که فرمودند در ولایت شام فلان مرد است محمد سمعان نام تحصیل علوم کرده و صالح است خواهر خود را باو عقد کن خواجه ادرا طلب داشته همشیره را باو عقد کردند و خواجه یوسف از چشت از الیشان متولد شدند و بر الیشان در آخر عمر سکر و حیرت چنان غلبه کرده بود که گاه بود سے که خادم آب صنوبر سخته در اثنای وضو از خود غائب می شدند و ساعتے دران غلیبت می ماندند و باز حاضر می شدند و وضو را باتمام می رسانیدند وفات الیشان در چهارم ربیع الآخر در ۵۵۹ هجری رے داده و مدت عمر هشتاد و چهار سال بوده ۱۲

۵۲ خواجه ابو محمد چشتی از اولیای کبار و مشائخ نامدار و مقتدائی روزگار بودند لقب حضرت الیشان ناصح الدین ولی مادرزاد بود شانے عظیم و رتبه بلند داشتند خرقه فقر و خلافت از پدر بزرگوار خود پوشیدند گویند در غزوه سومنات همراه محمود سبکتگین در سن هفتاد سالگی بجد گاری محمود باشارت و بشارت رفته بودند و ببرکت اقدام الیشان فتح سومنات شده وفات الیشان در غره رجب ۴۱۱ هجری بوده و قبر الیشان در چشت است ۵۳ حضرت خواجه احمد ابدال چشتی سر حلقه سلسله چشتیا مند و مرید شیخ ابو اسحاق شامی اند گویند چون شیخ ابو اسحاق بقصبه چشت رسیده اند خواجه دست ارادت بدامان شیخ زدند نقل است که روزی خواجه ابو احمد در سن بسیالگی همراه پدر خود سلطان فیروشانه بقصد شکار جانب کوه رفتند و در اثنای شکار از پدر و اتباع جدا افتاده بکوهے رسیدند که چهل از رجال الله بر سنگی استاده بودند و شیخ ابو اسحاق شامی نیز درمیان ایشان بجا عد بودند حال بر الیشان بگشت از اسپ فرود آمده در پای شیخ ابو اسحاق افتادند و سلاح هر چه داشتند بگذاشتند و شمینه پوشیده بالیشان پیوستند هر چند پدر و مردم طلب کردند الیشان را نیافتند بعد از چند روز آورده اند که با شیخ ابو اسحاق اند در فلان موضع پدر الیشان جمعی را فرستاد تا بیاورند هر چند پند دادند و بند نهادند باز نیامدند و در دو سه منزلی چشت وفات الیشان در سنه ۴۶۰ هجری بوده وفات در دهم جمادی الاخر سنه ۵۵۵ هجری داده و قبر الیشان در چشت است ۱۲

والیشان از حضرت خواجه ابو اسحاق شامی رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه ابو اسحاق علو دینوری رضی الله عنه والیشان از حضرت امین الدین خواجه هبیره بصری رضی الله عنه

۵۱ ابو اسحاق شامی جامع میان علوم ظاهری و باطنی بودند و بزهد و ریاضت از خلق بے نیاز و با خالق و مساز و بدر و لیشان همراز و در اولیا ممتاز و در فقر سرفراز بودند بعد هفت روز روزه افطار کردندی و فرمودندی که معراج الفقر جوع و در اوائل چون خواستند که مریدے از اولیا الله شوند چهل روز پے در پے استخاره کردند آخر ها تف غیب آواز داد که ای ابو اسحاق بر دروست ارادت بدامان همشاد دینوری زن که مراد خواهی رسید پس بخدمت خواجه دینوری حاضر شدند و تا هفت سال بخدمت حاضر ماندند تکمیل رسیدند و خرقه خلافت یافتند و مسند فرقه مشایخ اهل چشت نیک سرشت گردیدند چون در بغداد بخدمت پیر روشن ضمیر خود حاضر شدند حضرت خواجه فرمودند که از کجائی و چه نام داری گفتند که بنام ابو اسحاق چشتی موسوم فرمودند که شما خواجگان اهل چشت هستید چون خلافت یافتند باز حسب خصت پیر خود بمقام چشت تشریف بردند و خواجه چشت آنجا رحلت فرمودند و وفات ایشان بتاریخ چهاردهم ماه ربیع الثانی ۳۲۹ سنه هجری است و مزار پر انوار در شهر کبیر بلاشام واقع شده

۵۲ خواجه علو دینوری از مشایخ عراق حسب ولایت و کشف و کرامت و اقران شیخ جنید و رویم و ثوری بودند و بصحبت خلفای شیخ معروف کرخی نیز شرف یافته بودند و از ایشان نیز خرقه خلافت داشتند و در سلسله معروف کرخی نیز صاحب اجازت بوده اند بعضے گویند که خواجه علو دینوری و خواجه علو مشاد دینوری یکی بوده اند بعضے گویند که هر دو دو بزرگوار بودند انتقال ایشان در سنه ۲۹۸ هجری بود ۱۲

۵۳ خواجه هبیره بصری در فقر مقام رفیع داشتند در عمر هفده سالگی بتکمیل علم رسیدند و قرآن حفظ نمودند چنانچه هر روز دو ختم قرآن کردندی و مجاهده و ریاضت شاقه نمودندی روزی از غایت محبت حق بحق نالیدند ندا رسید که ای هبیره ما تراز بخشیدیم باید که برای حصول مقامات فقر نزد حذیفه مرعشی بروی پس وی بارشاد ربانی بخدمت خواجه مرعشی رسیدند و مرید شدند چون قبل ازارادت تا سی سال ریاضت سخت و محنت شاقه بجا آورده بودند در یک هفته بمقام قرب رسیدند و بعد یک سال خرقه خلافت یافتند و از روزیکه خرقه فقر پوشیدند تا شکر بخشیدیم الا ذکر دنیا ترک کردند و چندان گریستندی که حاضرین از خوف هلاک حضرت ایشان گشتند و تمام عمر یک صد معه بسر بردند و گاهی در خانه دنیا دار نرفتند و روی دنیا ندیدند و طعام ایشان نخوردند و تمام عمر در فقر و تجرید گذرانیدند و وفات خواجه در سنه ۲۸۶ هجری بتاریخ هفتم ماه شوال است ۱۲

الیشان از حضرت خواجه[۲۱] حذیفه مرعشی رضی الله عنه والیشان از حضرت سلطان[۲۳] ابراهیم ادهم[۲۴] رضی الله عنه والیشان از حضرت خواجه فضیل بن عیاض رضی الله عنه والیشان[۲۵] از حضرت خواجه عبدالواحد بن زید رضی الله عنه

۲۱ خواجه حذیفه مرعشی فقیه و عالم و عامل بودند و تصانیفها داشتند و تا سی سال وضوی از جز متوضا نشکست و افطار بعد شش روز کردندے و فرمودندے که غذای اهل دلان و قوت روح الیشان کلمه لا اله الا الله است چون از علوم ظاهری فراغت یافتند برهنهای خضر علیه السلام بخدمت حضرت سلطان ابراهیم آمدند و بمدت شش ماه تکمیل رسیدند و وفات خواجه در ۲۷۶ هجری شد ۱۲

۲۳ سلطان ابراهیم ادهم از مشایخ عظام بوده اند نسب کرام حضرت الیشان به پنج واسطه بامیرالمومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه میرسد بدین طریق که سلطان ابراهیم بن ادهم بن سلیمان بن ناصر بن عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنه سلطان بلخ بتخت بادشاهی سالها سال اجلاس فرموده حکمرانی بعدل و داد میکردند و شب و روز مشغول الطاعت و عبادت می بودند که شبے حضرت سلطان در خوابگاه شاهی بخواب راحت بودند که سقف خانه بجنبید سلطان از خواب بیدار گشتند و آواز دادند که بالای سقف کیست جواب آمد که من شخصے مسافرم و شتر خود گم کرده ام در بنجا میجویم سلطان فرمود که ای نادان شتر را بر بام خانه میجوئی جواب آمد که از من تو نادان تری که اراده آن داری که خدا را بیابی و دم از بادشاهی میزنی و بر بستر اطلس و دیبا خواب میکنی سلطان علی الصباح فرزند خود را بر تخت سلطنت بنشاندند و بکلی ترک سلطنت کرده روبصحراها نهادند در اثنای راه جامه های شاهی را بشبانی بخشیدند و جامه های شبانی زیب تن کرده به نیشاپور آمدند و در غار کوه بعبادت حق مشغول شدند روز پنجشنبه بالای غار برآمدندی و پشتاره هیزم جمع کرده بر سر برداشته بشهر بردندی و هر چه که از فروخت آن حاصل شدے نیمه آن براه خدا دادندے و نیمه آن بصرف محتاج خود آوردندے چون کار ریاضت و مجاهده تمام کردند باشارهٔ غیبی در مکه معظمه رفتند و بخدمت خواجه فضیل بن عیاض مریدگشتند و بکمالات ظاهری و باطنی رسیدند و سوای ایشان از خواجه عمران بن موسی بن زید رعی و از شیخ منصور سلمی و نیز از خواجه اویس قرنی خرقه خلافت و تبرک بعالم بالمن داشتند و بعد پنج فاقه افطار کردندی و بوقت افطار گاه سه روز بے نمک گذشتندے و تناول کردندی و خواب کم کردندی و جامه پوندی پوشیدندے و پا برهنه بگشتندے و بامام اعظم کوفی و جنید بغدادی صحبت داشتندے وفات الیشان شنبه نزدیک طلوع آفتاب ۱۶۲ هجری بوده مدفن حضرت الیشان در قلیم شام است عمر حضرت الیشان یکصد و دو سال بود ۱۲

والیشان از حضرت خواجه حسن بصری[۱۱] و والیشان از حضرت امیر المومنین علی مرتضی رضی الله عنه[۱۲]

[۱۱] خواجه حسن بصری سرخیل پیران چشت نیکو سرشت حرقه دارادت از امیر المومنین علی کرم الله وجهه پوشیده نخواجه حسن بصری را کرامات و مقامات بسیار اند و فضائل بے شمار ولادت باسعادت ایشان بمدینه واقع شده واز غایت حسن و جمال ظاهری مخاطب بخطاب حسن بولوی گردیدند و بعضے برآنند که خواجه حسن بازرگانی و تجارت مرداریه میکردند واز ین سبب بخواجه حسن بولوی موسوم گشتند واز کار بازرگانی دولت بے پایان بهم رسانیدند چون جاذب حقیقی او را بطرف خود جذب کرد دولت دنیا بمساکین و فقرا تقسیم نمودند بحدیکه برای خود قوت یکروزه هم نگذاشتند و بخدمت حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه حاضر شده دست ارادت بدامان آنحضرت زدند واز کاملان وقت شدند و کار ریاضت و زهد بدین غایت رسانیدند که بعد هفت روز طعام خوردندے و تا هفتاد سال وضوی ایشان سوای متوضا نشکست یقل است چون خواجه حسن بصری متولد شدند والدهٔ ایشان بخدمت امیر المومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه بردند حضرت عمر رضی الله عنه فرمودند که سموه حسنا فانه اسم الوجه یعنی نام او حسن کنید بدرستی که او نیک و است نقل است که در حالت شیر خوارگی چون مادر خواجه حسن بکاری مشغول بودندے والیشان بگریستندی حضرت ام سلمه پستان مبارک خود در دهان ایشان نهادندے واز غیب قطره چند شیر پدید آمدندے و در حلق مبارک ایشان رسیدندی و حضرت ام سلمه همیشه در حق ایشان دعائے خیر کردندے و فرمودندے که الهی این پسر را مقتدای خلق گردان پس همچنان بوقوع آمد و حضرت حسن بصری تن را از اصحاب کبار بنوی که منجمله ایشان هفت تن از اصحاب پیر بوده اند دریافته اند و در سلسله خرقه علما اختلاف دارند فیما بین مولانا فخر الدین حبشی و مولانا شاه ولی الله نقشبندی درین باب تحریر شده من شاء فلیرجع الی تحریرانها علامه سیوطی در رساله آخاذ الفرقه بوصل الخرقه ملاقات حسن بصری با جناب امیر علیه السلام روایت بدلایل ثابت کرده علامه دران رساله تحریر فرموده که جماعتے از حفاظ محدثین سماع حسن بصری را از امیر المومنین علی بن طالب گفته اند و بعض متاخرین باین تمسک کرده اند و بطریق اخر قوی و ملقن اعتراض کرده و جماعتے آنرا تائید کرده اند همین است راجح نزد من بوجوه و این را ترجیح داده اند حافظ ضیاء الدین مقدسی ولادت ایشان در سنه ۲۱ هـ بوده و مدت عمر شریف ایشان هشتاد و نه سال وفات در پنجم رجب سنه ۱۱۰ هـ و قبر ایشان در بصره است ۱۲

[۱۲] حضرت امیر المومنین علی مرتضی ولادت حضرت ایشان در مکه معظمه بوده است اول کسیکه از صبیان ایمان آورده حضرت ایشان بوده اند در سال سی و پنجم عام الفیل و ششم از هجرت بر خلافت نشستند و مدت خلافت ایشان پنج سال و سه ماه بود وفات حضرت ایشان شب نوزدهم شهر رمضان سنه ۴۰ هـ است قبر ایشان در

[illegible] است چنانکه مشهور است این کثیر در ین باب خلاف است چنانکه در تاریخ خود مسطور ساخته است کثیر کمال شرح و بسط یافته ۱۲

والیشان از حضرت خاتم الرسالت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ واصحابہ وازواجہ وذریاتہ اجمعین الی یوم الدین دارند **قولہ رضی اللہ عنہ** ارادت من یا اللہ تعالی قبول وسائطی کند چہ در جذب ومراد واسطہ نباشد بشنو بشنو کہ مراد از توسط وعدم توسط حیلولت وعدم حیلولت است نہ تبعیت وعدم تبعیت انچہ از حضرت غوث الاعظم قدس سرہ در فتوح الغیب وحضرت معترض در شرح آن وشیخ محی الدین عربی در فتوحات یکہ ودیگر اکابر انکار توسط مذکور است مراد ازان ہمان معنی اول است زیرا کہ ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این درگاہ بے متابعت حضرت خاتم الرسالت علیہ الصلوۃ والتحیۃ میسر نیست ؎

محال است سعدی کہ راہ صفا	توان رفت جز در پے مصطفی

در ہیچو مقامات از توسط تبعیت مراد گرفتن خطا است پس معنی این است کہ قبول وسائط در طریقہ جذبہ نیست **قولہ رضی اللہ عنہ** پس من ہم مرید محمد رسول اللہ علیہ السلام صلی اللہ علیہ وسلم وہم ہم پرہ پس رو ادیعنی ہر گاہ ارادت من بہ محمد رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بوسائط کثیرہ متحقق است چنانکہ مفصلاً مذکور شد پس من مرید رسول اللہ علیہ السلام صلے اللہ علیہ وسلم در سلوک و مقتدی ومحب وی وہم صف لشکر وپس رو دے پرہ بالفتح وتشدید ثانی صف لشکر را گویند واصحاب ارادت البتہ تشبیہی بہ صف لشکر دارند وپس رو باشند یعنی در طریق جذب وحق سبحانہ تعالی طریقہ جذب را بہ طفیل پیغمبران بامتان ایشان کرامت کردہ است یفعل اللہ ما یشاء واگر گویند کہ این بے ادبی است آری اگر قبول داریم ولاکن از مجذوبان خود قبول کردہ است بلکہ خوش آمدہ است مثل قصہ حضرت کلیم اللہ و چوپان ومثل آن مجذوبے کہ در حرم رسول اللہ گفت کہ لمعام مے دہی ویا قندیل ہاے شما بر شکنم

؎ در مثنوی مولانای رومؒ این قصہ بکمال بسط مذکور است چند شعر ازین مقام مذکور میشود ؎ دید موسے یک شبانے را براہ ؎ کو ہمی گفت ای کریم وای الٰہ ؎ گر بدانم خانہ تو من بدام ؎ شیر وروغن آرمت ہر صبح وشام ؎ ہم بپیرم دستہا ے رو غنین ؎ خم پاے جوعزات نازنین ؎ سازم وآرم بپیشت صبح وشام ؎ از من آورد ان تو خورد ن طعام ؎ گفت موسے ہاے خیرہ سر شدی ؎ خود مسلمان ناشدی کافر شدی ؎ وحی آمد سوی موسیٰؑ زغلط ؎ بندۂ ما را ز ما کردی جدا ؎ تو برائے وصل کردن آمدی ؎ نہ برائے فصل کردن آمدی

وقصہ[۵۱] برخ قولہ رضی اللہ عنہ برخوان آن دولت ہرچند طفیلی ام اما ناخواندہ نیامدہ ام الخ در رسالہ کشف الغطا مذکور ہست چہ مطلوب اند دعوت محبوبست دیگران را بالطفیل او خواندند و بہ تبعیت او طلبیدند اما جلیس یک سفرہ اند و در یک مجلس علی تفاوت درجات استیفاء تلذذات و تنعمات می فرمایند امتانند کہ ذلہ بردار ایشانند و اولش خوار شان مگر فردے را از افراد امت ایشان کہ بکرم خداوندی جل شانہ مخصوص بود و جلیس مجلس اکابر گردد این عبارت را غیر محمل فرود می آرند و استثناء راجع بطفیل و تبعیت می دارند و خیال می نمایند کہ درین کلام نفی تبعیت ہم نمودہ و این استثناء راجع بہ ذلہ بردار و اولش خوار است یعنی این فرد بصدقہ متابعت پیغمبر خود صلے اللہ علیہ وسلم بدین دولت سرفراز است کہ در رنگ انبیاء دیگر علیہم الصلوٰۃ والسلام نمنشیں سفرہ است و از اکثر افراد است بدین تشریف ممتاز۔ ۵

اگر بادشہ بر در پیر زن		بیاید تو ای خواجہ سبلت مزن	

غایت الامر مساوات این با نبیاء دیگر از ین بیان متوہم می شود لیکن این را در مکتوب دیگر بہ بیان شافی حل نمودہ اند کہ توہم مساوات مطلقاً بر مے خیزد حاصل آن تحقیق ایست کہ مقصود از دعوت ہرچند محبوبست اما انبیاء دیگر را بالطفیل او خواندند و شریک سفرہ ساختند پس اینہا طفیلے اند بدین معنی کہ مقصود اصلی نیستند اما مقصود بدعوت اند بخلاف استان کہ اینہا دعوت جداگانہ نیست بلکہ در ضمن متبوع و تبعیت او دران مجلس حاضر شدند و از خوان نعمت شان بہرہ برداشتند و استبعاد اینہا باین دولت بواسطہ عمل شریعت مطہرہ اوست

---

[۵۱] قصہ برخ این ست کہ در بنی اسرائیل دو سال قحط گردید موسیٰ برای دعای استسقا با ہفتاد ہزار تن بصحرا آمد وحی رسید کہ ایشان گستاخ بودہ اند کہ گناہان قلوب ایشان را تاریک ساختہ دعای ایشان بدون یقین است ایشان از مکر من ایمن بودہ اند بموسیٰ برخ رجوع کن کہ از بندگان من است از و برای دعا بگو حضرت موسیٰ برخ برآمد روزی موسیٰ را می فرمود شخصے حبشی را دید کہ بریشانی بوے انسجدہ تواضع و تذلیم پوشیدہ کہ گرہ آن بر گردن است موسیٰ بنور عرفان دریافت و نام پرسید چون معلوم شد کہ بمین برخ بودہ اند موسیٰ بفرمود تا دعا مزد باران نمودہ نشود برخ استسقا باین طور کرد کہ این چہ کار ست و این چہ حالت ست و ہمچنین سہ مرتبہ گفت باران بارید برخ گفت امیدی کہ چگونہ او بقال الصادقین کردموسیٰ از ین کلام مفہوم شد حکم رسید کہ برخ با پیغمبر آخر زمان ہ و زمانہ سہ بار مرا خوش مے کند ۱۲

که اگر درین کارخانه خللے راه یابد ازان دولت سرا محروم مانند و در حق انبیاء علیهم السلام
این تبعیت مفقود است در رنگ آنست که مهمانے به خانه کریمی دارد شود و میزبان بواسطه احباء
و اصدقاء خود را نیز استدعا نماید و شریک سفره سازد درین صورت این جماعه طفیلی محض اند بے
تبعیت و خادمان مهمان تابع محض اند که اگر از خدمت او یکسو می بودند ازین مائده بهره ور نمی شدند
و انکه گفتیم که این استثنا نه از معنی تبعیت است بنابر آنست که خود دران مکتوب تصریح کرده اند
که اینجا نیز حیلولت بنی مفقود است و تبعیت موجود و دیگر شبنوکه نهایت ازین کلام آنچه لازم آید
آنست که فردا ست همنشین سفره حضرت خاتمیت افضل الصلوٰة والتحیه شده و حال آنکه شیخ شعرانی
در مناقب شیخ ابراهیم التبوانی در لواقح الانوار بلند تر ازین می نویسد قَالَ سَمِعْتُ سَيِّدِي
عَبْدَ الْقَادِرِ الدَّسْطُوِي رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ يَقُوْلُ لَيْسَ اَحَدٌ مِّنَ الْاَوْلِيَاءِ
لَهُ سَمَاطٌ يُمَدُّ كُلَّ سَنَةٍ فَوْقَ سَدِّ الْاِسْكَنْدَرِ ذِي الْقَرْنَيْنِ غَيْرَ سَيِّدِنَا
اِبْرَاهِيْمَ لَا يَتَخَلَّفُ عَنْهُ اَحَدٌ مِّنَ الْاَنْبِيَاءِ وَ الْاَوْلِيَاءِ عَنْ
حُضُوْرِهٖ فَيَجْلِسُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَدْرَ
السِّمَاطِ وَ الْاَنْبِيَاءُ يَمِيْنًا وَّشِمَالًا عَلٰى قَدْرِ تَفَاوُتِ دَرَجَاتِهِمْ
وَكَذٰلِكَ الْاَوْلِيَاءُ وَنُقَبَاءُ ذٰلِكَ السِّمَاطِ الْمُقْدَادُ ابْنُ
اَسْوَدَ وَاَبُوْهُرَيْرَةَ وَجَمَاعَةٌ كَذَا فِيْ مَنْبَعِ الْكَمَالَاتِ
لِلْمُرَادِ الرُّوْمِيِّ اصل این است که جذبه الٰهی را تاثیریست عظیم چنانکه گفته

لہ یعنی از عبد القادر دسطوری شنیدم که می فرمود که برای کدامی ولی دستر خوان نیست که بر سد سکندر ذی القرنین بهر
سال گستر د سوای ابراهیم که ایشان را چنین دستر خوان گسترده می شود و هیچ یکے از نبی و ولی نیست که برین حاضر نشود و صلی الله
علیه وسلم صدر نشین این دستر خوان می شود دیگر انبیاء به یمین و یسار آن حضرت می نشینند حسب درجات خود و هاهمین حال اولیاء است
که نشست ایشان حسب درجات شان می شود و نقباء این دستر خوان مقداد بن اسود و ابو هریره و جماعت بوده انه همچنین
در منبع الکمالات مراد رومے بوده است ا

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

اگر خدا سے بنا شد زبندہ خوشنود	شفاعت ہمہ پیغمبران ندارد سود

نہ فہمیدہ اند کہ در عرف طفیلی کہ عزت دارد از برائے خوشنود ضیف می خوانند۔

قولہ رضی اللہ عنہ ہرچند تابعم اما از اصالت بی بہرہ نیم چرا کہ ولایت انبیاء اصل است وولایت اولیا ظل او واز کمال متبعیت از اصل بہرہ مند میشوند بقدر متبعیت دریں جا گفتہ اند بے بہرہ نیم ونگفتہ اند کما ہو ہو **قولہ رضی اللہ عنہ** ہرچند اسم اما شریک دولتم نہ شریک کہ ازاں دعوی ہمسری خیزد کہ آں کفر است بلکہ شرکت خادم است با مخدوم واین معنی خود منطوق آیات قرانی واحادیث نبوی است وپروردگار از برائے خوشنودی بندگان مومن ضعیف خود در حق بندگان خاص خود در دولت ایمان شریک گردانیدہ۔

گفتہ است إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ وبر فضل مخلوقات تبکر ارام کردہ است کہ گوید وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ وکلیم اللہ گفتند وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ وبفرماید وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ذَٰلِكَ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ

قولہ رضی اللہ عنہ ہرچند اویسی ام امابر بی حاضر وناظر دارم وہرچند در طریقہ نقشبندیہ پیرمن عبد الباقی رضی اللہ عنہ است اما مستکفل تربیت من الباقی است جل جلالہ عم نوالہ در عرف اویسی

کسے را میگویند کہ مربی ظاہر و حاضر داشتہ باشد و حضرت بلطافت می گویند کہ من اویسی ام و مربی حاضر و ناظر دارم یعنی اللہ و با مرشد طریقت یعنی در مجاز پیر من یعنی مربی من عبد الباقی است اما متکفل تربیت من در حقیقت اللہ باقیست ہمین مناسبت حضرت گفتہ اند کہ ہم مرید رسول اللہ ام و ہم ہم پرتو او ذکر پیر باین طور بے ادبی نیست زیرا کہ بمقابلہ نام باری تعالی است چنانکہ می گویند اللہ و محمد می گوید **قولہ رضی اللہ عنہ** من بفضل تربیت یافتہ ام و براہ اجتبا رفتہ ام سلسلہ من رحمانی است کہ من عبد الرحمن ام چہ رب من رحمن است و مربی من ارحم الراحمین و معلوم است کہ اویسی ام و فضلی و مجتبا بودن را مرجع یکی است یعنی بے ریاضت این کمالات بر من حاصل است و حکمت درین کہ بی ریاضت این کمالات حاصل است این کہ مربی من اسم رحمن است و مقتضای ارحم الراحمین چنین است در باب وصد و ہفتاد از فتوحات مکیہ مذکور است کہ اقطاب و صالحین را اگرچہ در دنیا اسما می باشند کہ بدان ندا کردہ می شوند مگر پیش حضرت ربوبیت باسم عبودیت مسمی می باشند حق تعالی جل شانہ فرماید لما قام عبد اللہ این اسم جامع است مر اقطاب را و بلحاظ مقامات اقطاب اسما باشند کزان ندا کردہ شوند پس نام موسی عبد الشکور است و نام عیسے عبد الملک و اسم مبارک سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم عبد اللہ پس برای ہر قطب سوائے نام مشہور دنیا و نام جامع کہ عبد اللہ است نامی باشد و نام حضرت مجدد علیہ الرحمۃ عبد الرحمن است مقتضای مقام حضرت مجدد رحمہ اللہ ہمین است **قولہ رضی اللہ عنہ** طریقہ من طریقہ سبحانی است الخ یعنی منسوب بذات باری تعالی بدون لحاظ اسمی و صفتی و این سبحانی را با سبحانی کہ حضرت با تیزفرمودہ مساسے نیست آن از سکر برآمدہ و این از صحو است بدون مزج سکر و معیش صحیح است و ظاہر یای سبحانی یای نسبت است نہ یای متکلم چرا کہ لفظ طریقہ و بعد او از راہ تنزیہ رفتہ ام نمی گذارد کہ یای متکلم باشد معلوم است کہ مرشدان طریقت لطالبان خود تلقین اسمی کردہ بذات بحت متوجہ میگرداند و میگویند بخاطرت ہیچ صفتے ترسد کہ بتاثیرات صفات درماندہ از مقصود اصلی باز مانے و ہمین معنی اشارات کردہ گفتہ اند

ذکر معنی سبحانی

از اسم و صفت جز ذات اقدس نخواسته ام و در اینجا تصریح کرده میگویند که سبحانی من سبحانی - بسطامی است سبحانی مرا از سبحانی او مساسی نیست چرا که سبحانی بسطامی از دائرهٔ انفس بر آمده است و سبحانی من از ورای آفاق و انفس است و یای او یای تکلم است، و در سبحانی من یای نسبت است باید دانست که در اصطلاح این طائفه علیه سیر آفاق و انفس است که در این آیه کریمه اشارت است سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ و بعضے نهایت را سیر انفس می گویند و سیر آفاقی را سیر تطویل می گویند یعنی بعید که مقصود را از ورای خود جستن است و سیر انفس را سیر تدنی میگویند که یعنی اقرب است یعنی مقصود را در اطراف قلب خود جستن است و جمعی مقصود را ورای آفاق و انفس می دانند و دلیل طائفهٔ اول که الا انه بکل شیئ محیط باحاطهٔ ذاتی بکیفی قائلند و صفات را زائد بر ذات نمی گویند دلا هو ولا غیره میدانند و طائفه که سبحانی گفته هر چند تنزیه اراده نمایند البته شائبه از تشبیه هست و طائفهٔ ثانی میگویند که از بس که ذات او اعلی و اجل است ممکن را ممکن نیست که کسب فیوض بیواسطه نماید و حق سبحانه در خارج ذات خود صفات ایجاد نمود که قدیم اند تا کسب فیوض از شیون کرده بمکن برسانند والا بی واسطه ذاتی خود مستغنی از صفات است و ازین جهت سبحانی این طائفه از ورای انفس و افاق است و منزه از تشبیه بلا اشتباه است و از عین صحو بر آمده است و سبحانی طائفهٔ اول از سر چشمه سکر جوش زده قوله رضی الله عنه ارحم الراحمین در حق بنده اسباب تربیت را غیر از معدات نداشته است الخ از اول این مکتوب تا اخر صریحا و ضمنا همین مفهوم شد که من مجذوب و اویسی ام در اصل وصول که در ظاهر مرا بغیرے احتیاج نشد به فضل اکرم خود اجتبا کرد و این همه از مقتضیات اسم رحمن ارحم الراحمین است در کشف العظاء مذکور است مراد النست که به پنهان احتیاج نمانده است بزرگان فرموده اند که پیر مثل دایه است و بچه هنگام فطام که تمامی مدت رضاعت باشد حاجت بهم صنعه ندارد و کذلک سالک چون بهبت و استعداد بمدد مرشد بفنای الله و بقا بالله مشرف شود بمقام شیخ خود برسد بحالت فطام میرسد که احتیاج او از پیر مرد

میشود و بعد ازان آنچه در کمن استعداد او وقوعت نهاده نظهور می آید لهذا مریدے به پیر خود گفته است اگر در وقت خاص من که باحق سبحانه باشد تو در میان درآئی سرت از تن جدا کنم پیر ازوے این سخن پسندید و در کنار گرفت منقول است که حضرت خواجه بزرگ در خدمت پیر خود امیر کلال چون سلوک تمام کردند حضرت امیر فرمود که آنچه درین راه حاصل کرده بودم نثار شما کردم اما استعداد شما بس بلند افتاده از هر کجا بوے مطلب بمشام شما برسد از ترک و تاجیک طلب نمایند حضرت غوث الثقلین در فتوح الغیب باین معنی اشارت می نماید آنجا که می فرماید فَاِذَا بَلَغَ الْمُرِیْدُ حَالَةَ شَیْخِهٖ اَفْرَدَ عَنِ الشَّیْخِ وَ قَطَعَ عَنْهُ فَتَوَلَّاهُ الْحَقُّ فَیَقْطَعُهٗ عَنِ الْخَلْقِ جُمْلَةً فَیَکُوْنُ الشَّیْخُ کَالظِّئْرِ وَالدَّایَةِ اِذَا رَضَعَ بَعْدَ الْحَوْلَیْنِ بشرح مکتوب که بفضل الله تعالے موفق شدم اگر دران ادنی تامل بکار رود واضح میتوان شد که اساس تمامی اعتراضات که وارد کرده میشود منهدم شده بخاک امیخت اکنون ضرورت ان نبود که هر یک قول النقل نموده بجوابش پرداخته شود مگر احتیاطاً بان متوجه میگردم البته جا بجا شیخ رحمته الله علیه اعتراض هر رفع توسط نموده و این از اعظم اعتراض شمرده چون شیخ خود در تعریف مجذوب سالک بر رفع توسط قایل است چنانکه مذکور شود پس هر اعتراض وے بر معترض عاید میگردد فما هو جوابا به فهو جوابنا لهذا در بعض مقام از جوابش طی کشیح نموده شد اگر حضرت معترض کلام خود را بغور ملاحظه میفرمود لب اعتراض بر حضرت مجدد رحمته الله علیه نمی کشود **قال** سبحان الله وله العظمته والکبریاء این چه سخنان و این چه کلمات است و این چه سلطنت مسطوت است و این چه خطبه خوانی و ثناگستری نفس است **اقول** اظهار نعمار ربانی را بر خطبه خوانی و ثناگستری نفس محمول نباید فرمود والا از بسے بزرگان دین مورث بسوظن خواهد بود حاشا که ازین سخنان جز تحدیث بنعمته الله ترفع و افتخار بر ابناء روزگار مطمح نظر بوده باشد و در کلام حضرت مجدد رحمته الله علیه کلمات انکسار که مذکور نه زاید بران چه توان بود در مکتوب یازدهم از جلد اول میفرماید و هر که در عالم است حتی که کافر فرنگ و ملحد زندیق از خود بوجود بهتر می دارند و بدترین همه این ناخود را انگار دانستی فکیف از اکابر دین

باوصف چنین تصریح انتساب باین اقوال بر خطبه خوانی و ثناخوانی و ثناگستری زید بحضرت شیخ در رساله ایراد العبارت النصیحة فی قوله الدین النصیحه میفرماید هرچه دران شبه بود توقف دران لازم اگر قائل و فاعل آن مردی است که امام است در علم و عمل و مستقیم است در تقوی و ورع تاویل و توجیه قول و فعل وے باید نمود انتهی پس هرگاه در کلام هیچ محل شبه نبود خواه مخواه بران ایراد پیش کردن کے جائز خواهد بود و همین است مسلک ابن حجر و دیگر اکابر کہ حسب طاقت بتاویل توجیه مقوله بزرگان پرداخته اند بلکه در بعضے مواضع تصحیح شطحیات هم نموده اند قال الله اکبر در درویشی شکستگی و خاکساری و ادب و تواضع و کم زدن نفس است حضرت خواجه محمد پارسا رحمة الله علیه رحمته واسعة در اخر رساله قدسیه باین رباعی وصیت کرده اند رباعی

اندرره حق جمله ادب باید بود	تا جان باقی است در طلب باید بود
در هر دم اگر هزار دریا به کشی	کم باید کرد خشک لب باید بود

اقول الحق درویشی شکستگی و خاکساری است ؎

چند پرسی که بندگی چه بود	بندگی جز فگندگی چه بود

کیست کہ مثل حضرت مجدد رحمة الله علیه تواضع نموده باشد کیست کہ مثل حضرت ایشان راه انکساری و شکستگی طے نموده باشد در مکتوب دوصد و بست و دوم از جلد اول فرماید بزرگے فرموده کہ مرید صادق آنست کہ مدت بست سال کاتب شمال او چیزے نیابد کہ بروی نویسد و این فقیر بر تقصیر بذوق و وجدان در حق خود می یابد کہ کاتب یمین بعلوم نیست کہ در مدت بست سال حسنه بیابد کہ در صحیفه اعمال او درج نماید خدا دانا است جل شانه کہ این سخن را بتصنع و تکلف نمی گوید و الصنا بذوق می یابد کہ کافر فرنگ از وی بمراتب بهتر

؎ مگر تحدیث بنعمة الله منافی شکستگی و خاکساری نیست حضرت غوث انام رضی الله عنه فرماید ؎ انا کنت قبل القبل قطبا مجللا ✦ تطوف بی الاکوان والرب همانی ✦ در قصیده می فرماید ؎ وقفت علی الاخیل جمعا عشیرتی ✦ فمن رفیقی کان موسی بن عمران ✦ وعلمت رمز اکان عیسی بسجله ✦ به کان یحیی الموتی والرسر سریانی ✦

فکر خاکساری

است واکرم آنرا پرسند از جواب عاجز آید وایضا بطریق ذوق خود را محاط خطیات
مسیدانند ومشمول سیات می انگارد وحسنات که بوجود مے آید کاتب شمال خود را
بکتابت آن حق مے بیند ومی یابد که کاتب شمال وے ہمیشہ در کار است و
کاتب یمین او معطل و بے کار وصحف یمین را خالی وسفید می داند وصحف شمال را مملو
سیاہ امیدی خیر بر حمت ندارد ودست آویزی خیر مغفرت نہ اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ
ذُنُوْبِيْ وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ ۵ موافق حال اوست عجب
کار وبار است فیوض وارادت الٰہی جل سلطانہ کہ علی الدوام در مدارج کمال وتکمیل فایض
دوارد ات تائید این دید قصور می نماید وتقویت این عیب بینی میفرماید بجائے عجب نقصت
می افزاید ودر محل ترفع راہ بتواضع وفروتنی می کشاید دوآن واحد ہم بکمالات ولایت مشرف
است وہم بدید قصور متصف ہر چند بالاتر میرود پایان تر خود را می بیند بلکہ ہمان بالاتر
رفتن سبب پایان تر دیدہ شدہ است ظرفا انرا باور دارند یا نہ واگر سر آنرا معلوم کنند
باور دارند انتہے ۵

رہ این است سعدی کہ مردان راہ	بہ عزلت نہ کردند در خود نگاہ ؎

مگر شکستگی وتواضع منافی تحدیث بنعمۃ اللہ نیست حاشا وکلا والعجب کل العجب کہ
ببین انکسار ہم مدعی التفات نہ نماید وزبان بتعنت کشودہ گوید کہ خود را از کافر بدتر دانستہ
سبحان اللہ وبحمدہ در بحر المعانی مذکور است چون عاشق را وصال در آید ہزار لقب و نام ازان
حضرت آید یعنی معشوق حقیقی اسمہای آن محبوب را مختلف گرداند تا آنکہ کافر گویند چون
آنرا بدین نامہا ولقب ہا خوانند در خاطر عاطر فتورے ونفورے نیاری بلکہ بہ عیش ابد در

---

۵ خدایا اصعب تو وسیع تر است از گناہان من ورحمت تو بسیار امید وار تر ہا از عمل من ۵ قصائد حضرت
غوث صمدانی رحمۃ اللہ علیہ از تحدیث بنعمۃ اللہ مالا مال است چند شعر درین مقام بمطالعہ در میشود ۵ اذا الواحد افرد الکبیر بذاتہ
؎ انا الواصف الموصوف علم الطریقۃ ؎ ملکت بلاد اللہ شرقا ومغربا ؎ وان شئت افنیت الانام بلحظتی ؎ ۱۲

رقص دراے وذوق گیری کہ لَیْسَ بِصَادِقٍ فِی حُبِّہٖ مَنْ لَمْ یَتَلَذَّذْ عَلٰی ضَرْبِہٖ
یعنی نیست در حب او کسے صادق کہ در زخم ہاے او لذت نہ گیرد انتہے نقل است
کہ مریدی از مریدان شقیق بلخی[۵۲] قدس اللہ روحہ اتفاق سفر حج افتاد و از شقیق رخصت
طلبید شقیق گفت برو بخدا سپردم اما چون در بسطام رسی باید کہ بپای بوسی سلطان العارفین بایزید
مشرف گردی از من او را دعا برسانی چون مرید بہ بسطام رسید بپای بوس ابو یزید مشرف
شد پرسید تو کیستی و از کجا آمدی او گفت من مریدی ام از مریدان شقیق بلخی بہ نیت حج میروم
پرسید کہ پیر تو چہ کاری کند او گفت پیر من مقام توکل درست می کند و پای توکل بجاے
رسانیدہ است کہ می گوید کہ اگر اسمان ہمہ ہنین گردد و روی زمین ہمہ سنگستان شود
نہ از آسمان چیزے بارد و نہ از زمین چیزے روید و جملہ خلایق عیال و اطفال من باشند
من از توکل خود نگردم سلطان العارفین گفت انیست صعب کافری و این ست مشرکی
اگر ابو یزید کافر باشد در مقام آن مشرک نپرد او را از من بگوی کہ از بہر دونان خداوند تعالے
را چرا می آزمائی اگر ترا بنانے حاجت افتد از ہمجنس خود بخواہ و بخور تا از شومی تو آن شہر
و آن ولایت خراب نہ گردد اینجا صاحب سبع[۵۳] سنابل گوید پایہ توکل شقیق قدس سرہ کہ در ہم
و فہم خلایق نمی گنجد عارفے ہمچو ابو یزید باید کہ بران توکل حرج کند و گرنہ کراحد و کرا مجال

---

[۵۲] نیست صادق در محبت دے ہر کہ لذت نگرفت بر ضرب دے [۵۲] فلاذ نامد طریق ابو علی شقیق یگانہ وقت بود
و شیخ زمان و در زہد و عبادت قدمی راسخ داشت و ہمہ عمر در توکل رفت۔ انواع علوم کامل بود و تصانیف بسیار داشت
استاد حاتم اصم بود و طریقت از ابراہیم گرفت و با بسیار مشایخ صحبت داشت و یکہزار و ہفت صد استاد را شاگردی کرد
شہادت ایشان در ۱۹۳ ہجری بودہ قبر ایشان در ختلان بودہ است ۱۲ [۵۳] از تصانیف مشہورہ میر عبد الواحد بلگرامی
است محتوی حکایات و مسائل تصوف میر عبد الواحد مرید شاہ صفی الدین بود و سجد مت شیخ حسین سکندرہ تعلیم یافت
اکبر بادشاہ ویرا بسیار احترام مے کرد شرح تحفۃ الارواح حقایق ہندی شرح قصہ چار برادر چل شہبات شرح مصطلحات دیوان
حافظ و رسائل در تصوف از دا نوا و رتصانیف وی شرح کافیہ است کہ بطور حقایق تا بحث غیر منصوف نگاشتہ در ین مقام

که درین چنین توکل سخن گوید ۵

منزل عشقت مکانے دیگر است	مرد این ره را نشانے دیگر است
عقل کے داند کہ این رمز از کجا است	این حکایت را بیانے دیگر است
بر سر بازار صرافان عشق	زیر ہر دارے دکانے دیگر است
معرفت در جبہ و دستار نیست	وآن عزیزان را نشانی دیگر است

۵ قال وَقَالَ بَعْضُ الْعُرَفَاءِ حَقِيقَةُ الطَّرِيقِ اَنْ تَكُونَ مُفْلِسًا اَبَدًا وَاَنْ تَكُونَ طَالِبًا لِلْاَعْلٰى وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ وَصَلْتَ مَا وَصَلْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ ظَفِرْتَ مَا ظَفِرْتَ وَمَتٰى ظَنَنْتَ اَنَّكَ حَصَلَ لَكَ حَالٌ لَا حَالَ لَكَ حالِ سالکان این راہ مقبولان و محبوبان درگاہ ہمہ ناظر درین است

منبی از اوائل آن بطریق اختصار ایراد می رود الکلمۃ لفظ آی کلمۃ التوحید ملفوظۃ علی الستنا و ملحوظۃ لقلوبنا و محفوظۃ بصوفنا یعنی کلمہ توحید در مرتبہ اقرار بر زبان ہای ما ملفوظ است و در مرتبہ تصدیق در دلہای ما ملحوظ است و در مرتبہ اعمال و احوال بباطن ہا ما چنان محفوظ است کہ ہرین معنی نفوق و شوق ما ازان مخطوظ است مصنف رح اکتفا بذکر مرتبہ اقرار کرد و دو معطوف محذوف فروگذاشت بحکم آنکہ حکم کردن بر اسلام و سبب جریان تکالیف شرعیہ منوط و مربوط بمرتبہ اقرار است و قرینہ حذف مفہوم از عبارت مصنف است کہ می گوید وضع لمعنی مفرد نہاده شده است یعنی للزم گردانیده شده قبول کلمہ توحید بر ہر آدمی نوعی بحیثیت یعنی کہ زود مرد است از کفر و نفاق و افراد از معاصی فالافراد من الکفر مرتبۃ الاقرار و الاقرار من النفاق فی مرتبۃ التصدیق و الافراد من المعاصی فی مرتبۃ الاحوال ان من یتقی بہ تعالی ہو حد ایمان الحد سیاتی حسنات و ہی اہم و ان کلمہ توحید نوع است یکے اہم چہ اقرار و تصدیق لفظ اہم توحید بدو صورت است و فعل دو فعل حج و عمل دو است و آن دیگر احوال است محرف سوم حرف تو سیاتی و این ہم حیث عظمی است کہ انا استعداد انسانی بجز و است و از علامات این ہر دو نوع حیث کہ بر بندگان بے کیف سنگ کہ علامۃ اسمہ خلوہ من علامات الاسم و الفعل گرامی از عمل حجاز بود وفات شان شب جمعہ سیوم ماہ رمضان سنہ اتفاق افتاد مزارش در بلگرام در قبہ است میر عبدالجلیل بلگرامی از اولاد او بود ۵۱ بانکہ تحقیق بلغی از مریدان سلطان العارفین بود پیران دیگر ہم بلگرام می کنند کاہی ساباش ۱۲ ۵۲ بعضی عرفا گویند کہ حقیقت طریق است کہ تو مدام مفلس باشی و ہیچ مقام عالی درگاہ گمان نبری نہ ہوسی کہ ہر گاہ خیال فقیر و درمندی در دماغ تو متقش گشت فقیر و درمند نگردیدی و ہر گاہ تصور نمودی کہ ترا حال حاصل شد ترا حالی نیست ۱۲

اقول این کلام فی حد ذاتہ صحیح است مگر ازان الزامے عائد نمی شود فلا یصح التقریب بزیرا کہ محصل مرام ہمین است کہ طالب را لازم است کہ مدام در عجز و افتقار و تضرع و انکسار بودہ باشد و ہمیشہ استدعا در رتبہ اعلی و درجہ ارفع نمودہ باشد و خود را واصل نہ پندارد و ظاہر است کہ این معنی منافی تحدیث نعمت نیست کہ او واجب است[۵] **قال** نعم از بعضے اقطاب مخر و مباہات بر اہل زمان خود بوقوع آمدہ است و از مقام و از مرتبہ خود خبر دادہ اند گویند کہ آن بامر پروردگار است نہ بطریق تکبر و نفسانیت شاید کہ درینجا نیز ازین قبیل خواہد بود و اللہ اعلم **اقول** فی الواقع ہمچو بعض اقطاب حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نیز فخر و مباہات نمودہ از مقام خود خبر داد اند نہ بطریق کبر و نفسانیت چنانچہ جا بجا در مکاتیب شریف فرمودہ اند کہ با فشاء این ہمہ امر کردند و نیز فرمودہ اند ؎

در پس آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند	ہر چہ استاد ازل گفت ہمان مے گویم

و نیز گفتہ مقصود ازین گفتگو اظہار نعمت حق است سبحانہ و ترغیب طالبان این طریقت نہ تفضیل خود بر دیگران الخ **قال** اما ان نسبت باقران و شرکاء گفتہ اند نہ نسبت بحضرت سید کائنات علیہ افضل الصلوات و اکمل التحیات **اقول** این کلام از پایہ اعتبار ساقط است اما اولا پس نقض تفضیلی آن است کہ من این را تسلیم نمی کنم چہ این حضرات رضی اللہ عنہم چنانکہ نسبت باقران و اخوان خود گفتہ اند ہمچنان نسبت بانبیاء عموما و نسبت بسید[۵] انبیاء خصوصا علی جمیعہم افضل الصلوۃ و اکمل التحیات شیخ محی الدین بن عربی در جزء ثانی از فتوحات مکیہ ناقل است لقد حدثنی ابو الیمن الشاشکی البغدادی رحمہ اللہ عن الشیخ بشیر من سادتنا بباب الازج عن امام العصر عبد القادر انہ قال معاشر الانبیاء اوتیتم اللقب و اوتینا ما لم توتوا فاما

[۵] حضرت غوث الانام فرماید ؎ شربت بکاسات الغرام سلافۃ بہا انتعشت روحی و حسبی و بہجتی ؛ و صرت انا الساقی لمن کان حاضرا

ادیر علیہم کرۃ بعد کرۃ ۱۲ [۵] حضرت غوث الانام فرماید ؎ علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا ؛ و فی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ ۱۲

بقیہ بر صفحہ (۸۱)

قَوْلُهٗ اُوْتِيْتُمُ اللَّقَبَ اَیْ جُعِلَ عَلَيْنَا اِطْلَاقُ لَقَبِ النَّبِيِّ وَاِنْ كَانَتِ النُّبُوَّةُ الْعَامَّةُ سَارِيَةً فِيْ اَكَابِرِ الرِّجَالِ وَاَمَّا قَوْلُهٗ وَاُوْتِيْنَا مَا لَمْ تُؤْتُوْا هُوَ مَعْنٰى قَوْلِ الْخَضِرِ الَّذِيْ شَهِدَ اللّٰهُ لَهٗ بَعْدَ اٰلَتِهٖ وَتَقَدُّمِهٖ فِي الْعِلْمِ وَاَتْعَبَ الْكَلِيْمَ الْمُصْطَفَى الْمُقَرَّبَ مُوْسٰى عَلَيْهِ السَّلَامُ فِيْ طَلَبِهٖ مَعَ الْعِلْمِ بِاَنَّ الْعُلَمَاءَ يَرَوْنَ اَنَّ مُوْسٰى اَفْضَلُ مِنَ الْخَضِرِ فَقَالَ لَهٗ يَا مُوْسٰى اَنَا عَلٰى عِلْمٍ عَلَّمَنِيْهِ اللّٰهُ لَا تَعْلَمُهٗ اَنْتَ فَهٰذَا عَيْنُ مَعْنٰى قَوْلِهٖ اُوْتِيْنَا مَا لَمْ تُؤْتُوْا فِيْ حَالِهٖ وَنِيز در فتوحات می طراز د وَكَانَ عَبْدُ الْقَادِرِ الْجِيْلِيُّ مِمَّنْ شَطَحَ عَلَى الْاَنْبِيَاءِ وَالْاَوْلِيَاءِ بِصُوْرَةِ حَقٍّ درین عبارت لفظ انبیاء کہ شامل است مرنبی ورسول را لاحظہ نمودنی است ونیز در فتوحات مذکور است وَمِنْهُمْ مَنْ يَّغْلِبُ عَلَيْهِ الشَّطَحَاتُ بِالْحَقِّ كَعَبْدِ الْقَادِرِ فَيُظْهِرُ الْعُلُوَّ عَلٰى اَمْثَالِهٖ وَاَشْكَالِهٖ وَعَلٰى مَنْ هُوَ اَعْلٰى مِنْهُ فِيْ مَقَامِهٖ صحابہ وانبیاء اللہ عموماً قائم مقام اعلیٰ بودہ اند حضرت غوث انام آنچہ بہ نسبت حضرت سید کائنات فرمودہ اند استقصار آن دشوار است درین مقام بچند اشعار قصیدہ اکتفا می رود بعضے فضلاء دعوی کردہ اند کہ

بقایا صفحہ ۱۸۰ یعنی ما را لقب نبی عطا نشدہ اگرچہ نبوت عامہ در اکابر اولیاء اللہ ساری است فانا عدالت وتقدم علمی خضر علیہ السلام از شہادت عالم شہادت پیدا است موسیٰ علیہ السلام را حکم شد تا ملاقات حضرت خضر علیہ السلام کنند باآنکہ نزد علماء حضرت موسیٰ علیہ السلام افضل بود از حضرت خضر علیہ السلام باحضرت موسیٰ علیہ السلام خطاب کردہ گفت کہ مرا علمے است کہ ازآں اللہ تعالےٰ بمن تعلیم فرمودہ واین علم شمارا حاصل نیست ۱۲ شیخ عبدالقادر جیلانی رضی اللہ عنہ بر انبیاء واولیاء شطح می کرد بصورت حق ۱۲ بر بعضے ارباب ولایت شطح غالب آید چنانکہ عبدالقادر رضی اللہ تعالےٰ عنہ کہ علوے فرمود بر امثال خود وکسانیکہ در درجہ ومقام از وبالاتر بودہ اند ۱۲

که آن بروایات متواتره صحیحه ثابت شده است ۵

انا اول المکنون فی علم خالقی	انا آخر المبعوث فی سرمدیة ۵
انا کنت فی العلیاء و نور محمدی	بمکنون سر احد قبل النبوة ۵
نعم نشأتی فی الحب من قبل آدم	و سری فی الاکوان من قبل نشأتی
و ما قلت هذا القول فخرا و انما	انی الاذن حتی تعرفون حقیقتی

ازین ظاهر است که حضرت غوث انام باذن باری تعالی افشا راین سری فرمایند که حضرت ایشان در علم خالق اول مکنون بودند و آخر مبعوث و هنوز نور محمدی در سر بود که حضرت ایشان در علیا بودند و در حب نشا حضرت ایشان قبل آدم بود و قبل نشاة دیگر سر داکوان بود پس ای برادر این را بچشم انصاف بنگر که از کجا به کجا می رسد و با وصف این قسم دلال انکار چگونه روا بود و کسی همچنین تبری لایق تصدیق باشد ۵

چند پرمین کنی ابرو ستم اغا کنی	خندهٔ زن که گره از دل ما وا کنی

امام شعرانی در لواقح الانوار فی طبقات الاخیار از حضرت بایزید بسطامی علیه الرحمة نقل می کند انه قال خضت بحرا و قف الانبیاء ببساحله در ین عبارت نیز لفظ انبیا مذکور است که جمع بنی است و از حضرت بایزید بسطامی لواء اعلی لواء محمد اشتهار تام دارد و این ترفع خاص نسبت بحضرت رسالت پناهی است صلوة الله علیه باعلان اسم مبارکش صلے الله علیه وسلم و کلمات حضرت غوث انام رحمة الله علیه نسبت به انبیا اولی العزم و غیر اولی العزم مشهور اند و بعض فضلا آنرا مردی بروایات متواترهٔ صحیحه مدعی بوده اند چند اشعار به طور انموذج تحریر می شود تا بر همین قیاس فرمایند ۵

انا کنت مع یعقوب فی حزن یوسف	و ما اجتمع الاثنان الا بسر کتمی
انا کنت مع نوح بما شهد الوری	بحار او طوفانا علی کنه قدرتی
انا کنت مع ادریس لما ارتقی العلی	و اسکنه بالفردوس احسن بقعة

انا کنت فی رویا الذبیح فداؤہ	وما انزل الکبش الا بفتوتے
انا کنت مع ایوب فی زمن البلا	وما شفیت بلواہ الا بدعوتے
انا کنت مع عیسے فی المہد ناطقًا	واعطے داؤد حلاوۃ نغمتے

ازین کلام حضرت غوث الانام رضی اللہ عنہ ترجیح وتفضیل وے بر حضرت یعقوب ویوسف ونوح وادریس وابراہیم وایوب وعیسے وداؤد علے نبینا وعلیہم الصلوۃ والسلام لازم می آید پس انچہ معترض انکار تمام فرمودہ مبنی است بر عدم تتبع کلام حضرات صوفیہ اما ثانیا پس بر تقدیر تسلیم می گوئیم کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بجز اظہار تواضع وتحدیث بنعمۃ اللہ جاے بہ نسبت امثال واقران خود ترفع نمودہ باکابر انبیاء اللہ صلوات اللہ علیہم واولیاء اللہ رضی اللہ عنہم چہ رسد بلکہ ہرگاہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مدارمدارج علیا ومناصب کبریٰ را بر متابعت حضرت خیر الورے علیہ صلوۃ الملک العلی جابجا ظاہر فرمودہ تا انکہ اگر نیک نگریستہ شود در مکتوب شریف تائیدی کہ در حکم متابعت مذکور است ہم پایۂ آن ذکری دیگر نیست پس انتساب ترفع خانہ انصاف را سوختن است اگر این مبحث را کہ بعبارات مختلفہ در مقامات عدیدہ اندراج یافتہ بطور استقصا انتخاب نمودہ درین مقام بنگارم موجب اطناب خواہد بود معہذا چند مقام را نشان میدہم در مکتوب چہل وچہارم از جلد اول می فرماید چون ان سرور محبوب رب العالمین است متابعان او بواسطہ متابعت بمرتبۂ محبوبیت می رسند چہ محب ہرگہ از شمائل واخلاق محبوب خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد ومخالفان را ازینجا قیاس باید کرد ؎

محمد عربی کابروی ہر دو سراست	کسیکہ خاک درش نیست خاک بر سراو

در مکتوب صد ودوازدہم از جلد اول می فرماید احوال ومواجید کہ بی تحقیق بحقیقت معتقد این فرقہ ناجیہ میسر شود خیر است دراج ہیچ نمیدانیم وخبر خرابی ہیچ کس انکاریم بااین دولت اتباع فرقہ ناجیہ ہر چہ بر ہند منت می داریم وشکر بجاے آریم اگر ہمین را بدہند وہیچ از

احوال و مواجید ندهند باک ملک اریم در راضی ایم انتهی در مکتوب صد و چهاردهم از جلد اول میفرماید ذره این متابعت مرضیه از جمیع تلذذات دنیاوی و تنعمات اخروی بمراتب بهتر است انتهی در مکتوب صد و پانزدهم از جلد اول که بملا عبد الحق دهلوی صدور یافته در باب قطع هفت گام می فرماید كُلُّ ذٰلِكَ مَنُوطٌ بِمُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْأَوَّلِيْنَ وَالْآخِرِيْنَ عَلَيْهِ مِنَ الصَّلَوٰةِ أَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ أَفْضَلُهَا ۔ و در مکتوب شصت و پنجم از جلد اول درین باب بسطی فرموده همچنان در مکتوب صد و هشتاد و ششم و مکتوب صد و نود و یکم و صد و نود و دوم وغیره از جلد اول و دیگر جلدها از حکم متابعت مالامال است در مکتوب هفتاد و هشتم از جلد اول میفرماید که وصول باین نعمت عظمی وابسته باتباع سید اولین و آخرین است علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها تا تمام خود را در شریعت گم نسازد و بامتثال اوامر و انتهاء از نواهی متحلی نگردد بوی ازین دولت بمشام جان او نرسد با وجود مخالفت شریعت اگرچه برابر سر موی باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست دهد داخل استدراج است آخر او را رسوا خواهند ساخت خلاصی بی اتباع محبوب رب العالمین علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها ممکن نیست درویشانی که قدم راسخ در شریعت دارند و از عالم حقیقت نیک شناسا اند از ایشان همتی باید طلب نمود و بمددی باید جست تا عنایت حق سبحانه از دریچهٔ ایشان ظاهر شده تمام بجانب قدس خود تعالی جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سر موی راه مخالفت شریعت کشاده است محل خطر است تمام سبیل مخالفت را باید مسدود ساخت

محال است سعدی که راه صفا		توان رفت جز در پی مصطفی	

صلوة الله و سلامه علیه و علی آله انتهی مختصرا و در کتاب مبدء و معاد بدین الفاظ نگاشته اند ولی هر کمالی که می یابد و بهر درجه که میرسد بطفیل متابعت نبی خود است علیه الصلوة والسلام حصول آن کمال بواسطهٔ متابعت آن نبی است و نتیجه ایست از نتائج اتباع سنت او

بیان نجات است براتباع رسول الله صلی الله علیه وسلم ۱۲

انتہی و نیز در ہمان کتاب فرمودہ اند حظ وافر از طریق صوفیہ بلکہ از ملت اسلام کسے راست کہ فطرت تقلید و جبلت متابعت در وے بیشتر است بمدار کار اینجا بر تقلید است و مناط امر درین موطن بر متابعت تقلید انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام بدرجات علیا میرساند و متابعت اصفیا بمعارج عظمیٰ می برد الخ و در رسالہ معارف لدنیہ بدین نمط ارشاد فرمودہ و عجب است از بعضے درویشان خام ناتمام کہ کشف خیال خود را اعتبار نمودہ بانکار و مخالفت این شریعت باہرہ اقدام می نمایند الخ پس با وصف چنین تحریرات و تصریحات چگونہ از حضرت ایشان فخر و مباہات خصوص نسبت بحضرت سید کائنات علیہ الصلوٰۃ والتسلیمات باور پنداشتہ شود **قال** و بعضے از کبرائے مشائخ گفتہ اند انا مادبانی الا رسول اللہ و حضرت غوث الثقلین رضی اللہ عنہ فرمودہ اند لیس علیّ منۃ الا للہ و لرسولہ این درست است **اقول** حسب مذاق حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ چگونہ درست باشد انکار نعمت پیران طریقت و ائمہ و صحابہ کرام رضوان اللہ علیہم اجمعین لازم بتین این کلام است و جائے دیگر مکاتیب و رسائل حضرت مجدد رضی اللہ عنہ انکار نعمت آن حضرات اندراج نیافتہ فشتان بینہما حضرت مجدد رضی اللہ عنہ در رسالہ مبدء و معاد می فرماید مرید ہر کمالے را کہ می یابد از تقلید پیر خود می یابد خطاء پیر بہتر از صواب مرید است انتہی و نیز در ہمان کتاب مذکور است کہ اعتقاد مرید با فضیلت پیر و اکملیت او از ثمرات محبت است و از نتایج مناسبت کہ سبب افادہ و استفادت است الخ **قال** اما آنکہ گویند در قرب وصول تا بمقامے رسیدہ ام کہ ہیچکس واسطہ نیست و ہیچ یکی را دخلے نہ رسول و نہ غیر وے را اگر واسطہ بودند در وقت سلوک بودند حالا کہ سلوک تمام شد و قرب درگاہ حاصل گشت و وصول بحصول پیوست ہیچکس واسطہ نیست

نکوانست این کلمہ گفتن بجز آنکس کہ او را ہیچ نیست

۵۲ مراد صرف رسول اللہ پروردہ ۱۲ ۵۳ بر اصرف منت اللہ و رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بودہ است حضرت غوث صمدانی فرماید ؎ لیس فی رجال اللہ تال مکانتی ٭ وجہی رسول اللہ فی الاصل ربانی ٭

وهمه منقطع شدند اقول حضرت غلام علی شاه صاحب رحمة الله علیه فرماید العیاذ بالله
این چیز خلاف نویسی است واین چیز بے تحقیق گوئی است در هیچ مکتوب ایشان این چنین
عبارت نیست یا شیخ عفی الله عنک از کلام ایشان چنین معلوم می شود که دو راه قرب الهی است
یکے طریق ولایت که بکسب و سلوک از توبه وانابت بمقام رضا روند واز تجلی صفاتی به تجلی ذاتی
ترقی نمایند دوم طریق کمالات نبوت واجتباکه موصل اصل الاصل است و به تجلیات ذاتیه
دائمی استمراری میرسد وحصول هر دو طریق بے تبعیت ومتابعت حبیب خدا صلے الله علیه و
سلم ممکن نیست در طریق ولایت در مشهود سالک ذات پاک رسول خدا حائل است و در طریق
کمالات نبوت در شهود سالک ذات مقدس مطهر آن حضرت صلی الله علیه وسلم حائل نیست انتهی تحریر

سال اول
سال اجتماع
رای کاشتر
علی گفتن
فی نوع بیان
وجه عدم
شهرت در
فی مفض
از حضرت
از اظهر
جان جانان
السنور
بیت
بیت

سلہ از اعاظم خلفای حضرت مرزا جانجانان است ونسب شریف وی بحضرت اسد الله الغالب کرم الله وجهه می رسد والد بزرگوار وی سید عبد اللطیف مدتی مرتاض واهل مجاهده بود که بجای طعام بکل یقوتا اکتفا کردی ودر صحرا ذکر جهر می نمود و در سلسله قادریه اعظمیه مرید ناصر الدین قادری بود منشای او قصبه ثمالہ پنجاب است وتاسن بلوغ در آنجا سکونت داشت بعد سنین ده سالگی والد بزرگوار وے را از ثمالہ در دهلی طلبید بار اده آنکه او را هم بخدمت پیر خود حاضر کرده مرید کند چون غلام علی شاه در دهلی رسید شاه ناصر الدین فوت کرد و نوبت به بیعت نرسید پس والد بزرگوارش فرمود که ما شما را برای بیعت شاه ناصر الدین طلبیده بودیم اما تقدیر نبود حالا هر کجا که بوی مقصود بشام جان شما برسد بیعت کنید پس حضرت شاه اول بخدمت شاه ضیاء الله ودشاه عبد العزیز خلفای خواجه محمد زبیر حاضر شد بعد ازان بخدمت میر درد فرزند خواجه ناصر الدین ومولانا فخر الدین چشتی دهلوی وشاه نانو وشاه غلام سادات چشتی ودیگر اعزه ومشائخ دهلی حاضر شده خط صحتها برداشت آخر در عمر بست و دو سالگی بخدمت حضرت مرزا مظهر جانجانان در سنه ۱۱۷۵ هجری حاضر شده دست ارادت بدامان آن حضرت زد واول بیعت بخاندان عالیه قادریه نموده به تکمیل رسیده خرقه خلافت سلاسل اربعه یافت وبعد از وفات پیر روشن ضمیر جانشین وصی مسجاده ایشان شده نزدیک سی هزار کس طالبان حق را الحق رسانیدند وخوارق وکرامات آنحضرت حد وحساب نیست ومعلوم ظاهری تلمذ بمولانا شاه عبد العزیز داشتند رسائل تصوف حضرت ایشان مشهور ومعروف اند رسائل که بجواب ایرادات شیخ عبد الحق رحمة الله علیه نگاشته اند محتوی تحقیقات بدیعه بوده اند ولادت باسعادت وی در قصبه ثمالہ علاقه ملک پنجاب بوقوع آمد در سنه ۱۱۱۵ هجری ووفات در سنه ۱۱۹۵ هجری سله چون جناب شاه عبد الله قیوم زمان از زین جهان فرمود در حلت سے و خبات الکریم

رفع توسط و وسائط بسبب حصول طریق این کمالات نبوت و اصطفا است که به فضل و موهبت
الهی از کمال متابعت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم بآن امتیاز یافتند در مکتوب صد و بست و یکم
از جلد ثالث می فرمایند که ساده لوحی ازین عدم توسط که در طریقه جذبه و غیر هاگفته شده استغنا
از بعثت خیر البشر صلے اللہ علیہ وسلم اگرچه نسبت به بعض بود توهم نکنند و عدم مبعوث احتیاج
بمتابعت و تبعیت او گمان نبرد که آن کفر و الحاد و زندقه و انکار است از شریعت حقه او
صلے اللہ علیہ وسلم که همه پس رداویند و بے توسط او کمال اخذ نمی نمایند چه هرگاه وجود شان
بے توسط وجود او صورت نه بندد و کمالات دیگر خود تابع وجود اند بے توسط او چه صورت دارند بلے
محبوب رب العالمین چنین مے باید صلی اللہ علیہ وسلم بکشف صحیح و الهام صریح به یقین پیوسته که هیچ از
دقایق راه و هیچ معرفت از معارف این قوم بے توسط او و بے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر
نیست و منتهی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض و برکات این راه بے تبعیت و طفیل حاصل نیست

محال است سعدی که راه صفا	توان رفت جز در پے مصطفے

انتهی پس معلوم شد که از کمال متابعت به مرتبه قرب رسیدند که انجا در شهود ذات پاک
آن سرور حائل نیست و عدم توسط در متابعت موجب نقصان نیست چنانچه عدم توسط
ازین آیه شریفه که مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ
مفهوم می شود و این آیه در شان مخلصان و صعالیک مهاجرین صحابه وارد است
رضی اللہ عنهم و رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم ازبس علو شان طلب نصرت از جناب الهی بواسطه آنها
مے نمودند چنانچه بروایت محی السنته در حدیث آمده کَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيكَ مُهَاجِرِيْنَ وَآن جماعت این مرتبه از متابعت حبیب
خدا صلے اللہ علیہ وسلم یافته اند و در حدیث است که چون بنده نماز می خواند حجابے که درمیان
بنده و خدا بود رفع مے شود و گفت حضرت عایشه رضی اللہ تعالی عنها در وقت نزول آیه براءة و
اذا لک تحمد اللہ و لا تحمد احدا انتهی درین مقام شیخ محی الدین بن عربی انچه

در باب هفتاد و سوم از فتوحات مکیه افاده فرموده حاسم مادهٔ اشکال ست مے فرماید و هم علی قسمین طائفه منهم قد ربطت همتهما علی ان الرسول انما جاء بنیها و معاما بالطریق الموصل الی جناب الحق تعالے فاذا اعطی العلم بذلک زال من الطریق و خلی بینهم و بین الله فهولاء اذا سار عوا و سابقوا الی الخیرات لم یروا اما مهم قدم احد من الخلوقین لانهم قد ازالوه من نفوسهم فانفردوا الی الحق کرکعبة العدد یة رحمها الله فهولاء اذا حصلوا فی المجالس و الحدیث خاطبهم الحق بالکلام الالهی من غیر واسطة کلام معین و اما الطائفة الاخری فهم قوم جعلوا فی نفوسهم انه لا سبیل لهم الیه تعالی الا الرسول هو الحجاب فلا یشهدون سنه امر الا و یرون فی سیرهم قدم الرسول بین ایدیهم و لا یخاطبهم الحق الا بلسانه و لغته این عبارت بدیدهٔ بینا نگریستی است مفادش این است که در طائفه علیه خدا رسیدگان دو طایفه بوده اند گروهے بمقامی رسند که واسطه برخیزد و اخری را واسطه در کار باشد فارتفع الاشکال بحذافیره فالحمد لله علی ذلک در کشف الغطاء[۱] مذکور است و خیال نکنی که نفی تربیت سرور کائنات علیه افضل الصلوات و التسلیمات کرده باشند حاشا و کلا زیرا که در مکتوب دیگری نویسند که ولایت من بر بهاے ولایت محمدی و موسوی است یعنی من از سر دو ولایت تربیت یافته ام و بولایت رسیده چه تربیت یافتن ولایت که عبارت از طوق

---

[۱] کشف الغطاء بن وجوه الاغبیاء تصنیف شیخ محمد فرخ رحمة الله ست که از بنارس شیخ احمد مجدد بوده اند با دو فرزند و در ع و تقوی موصوف و بعلوم مورثی معنوی معروف و بخوارق کرامت مشهور بوده اند تعلق کرده چون محمد فرخ بحرمین شریفین رفت شیخ رفیع الدین که از مکه معظمه بزیارت سید محمد بزنجی که در انکار شیخ احمد مجدد و تشدد داشت در مدینه منوره بود و خواست که از مدینه بمکه آمده در مقام مجددی مضامین مکاتیب احمدی بحث بشیخ فرخ کرده الزام دهد چون خبر آمدن سید بزنجی بشیخ فرخ رسید دست دعا بجناب حق برآورد و گفت که الهی عجبی ام دوعی فی است و مجادله و مباحثه در حرم کعبه مناسب نیست پس توشه اور از من کفایت کن تدبیر معاهدت اجابت آمد و وی سخت بیمار شد تا انکه شیخ فرخ بعد طواف کعبه معظمه رفت و بزیارت روضه نبوی صلی الله علیه وسلم مشرف شده باز بمکه آمد و رجوع بهندوستان کرده کشتی سوار شد و درین اثنا سید محمد بزنجی هم شنا یافته بتعاقب شیخ مشارالیه در زورقی نشسته خواست که در جهاز یکه شیخ مزبور دران دار بود در آید و فعاد له کند شیخ باطلاع این معنی باز برای کفایت شر او بجناب الهی مسئلت نمود زورق فی الحال بدریا غرق شد و آن منکر اولیا بسر رسید وفات ایشان در سنه ۱۱۴۲ است انچنین در سبحة المرجان فی آثار احمد خان مسطور است لیکن در حدیقة الاصفیا مرقوم است که واقعه بزنجی با حضرت مجدد آمد مرقوم است فلیتامل!

واتحاد است باسمی از اسماء الٰہی معنی ندارد بلکہ بیشتر اطلاق ولایت در اصطلاح ایشان
بر حقیقت عارف است کہ عبارت است از مبداء تلوین او ہیچ ابلہے اگر اگمان نکند زیرا کہ
خود در مکتوبات و رسائل سعادت او ابستہ باتباع شریعت داشتہ اند مراد ازان نفی تعینیت
نانگاری بلکہ مراد نفی حیلولت حقیقت اوست ما در میان ذات تعالی و تقدس میان ایشان
چنانچہ خود در مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث تصریح بدان کردہ اند باین عبارت مخدوما
وصول فیوض بسالک بتوسط و حیلولت خیر البشر علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام تا زمانے
است کہ حقیقت آن سالک کہ محمدی المشرب است بحقیقت محمدی منطبق نگشتہ است و
بآن متحد نشدہ است و چون بکمال اتباع بلکہ بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را با آن
حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست[۱] چہ توسط و حیلولیت در مغائرت است و
اشارت بدین معنی نمودہ است عارف جامی قدس سرہ در شرح فصوص در بیان قول شیخ
تَجَلِّی الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلِّیْ لَہٗ مے نویسد وَھٰذَا عَلٰی
دَرَجَاتِ التَّجَلِّیَاتِ اِلَّا اَنْ یَّکُوْنَ عَیْنُکَ عَیْنَ الْاَعْیَانِ الثَّابِتَۃِ
کُلَّمَا اِلَی اَنْ قَالَ فَتَعَیَّنَ الْحَقُّ لَکَ کَنَفْسِہٖ فِیْ نَفْسِہٖ چہ این عبارت صریح
دلالت بران دارد کہ از تجلی ذات بی پردہ و خصوصیات سالک بہرہ در گردد و واسطہ
در میان ذات او تعالے نماند و کذلک عبارتیکہ بعد ازین تحقیق آوردہ است قَالَ[۲] فَاَعْلٰی
دَرَجَاتِکَ شُھُوْدُکَ لِلْحَقِّ ھُوَ مَا یَکُوْنُ بَعْدَ تَحَقُّقِکَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ
فَاِذَا تَحَلَّیْتَ اَنْتَ بِعَیْنِکَ الثَّابِتَۃِ کُنْتَ اَنْتَ عَیْنُکَ الثَّابِتَۃِ

---

[۱] در کشف المحجوب از ابو سعید فضل اللہ بن محمد منقول است التصوف قیام القلب مع اللہ بلا واسطۃ
تصوف قیام دل بود با حق بے واسطہ ۱۲ [۲] پس اعلی درجات تو شہود است بحق او ان است کہ بعد تحقق تو بعین
ثابتہ تو گردد چون بعین ثابتہ خود متحد گشتی در تو عین ثابتہ تو امتیازی نباشد و خدا و ند اقدس را در خود چنان
خواہی دید کہ نفس خود را ہے یعنی و نفس خود را بصورت حق بینی ۱۲

مِنْ غَيْرِ امْتِيَازٍ وَرَأَيْتَ الْحَقَّ كَمَا تَرَى نَفْسَهُ فِيكَ وَرَأَيْتَ نَفْسَكَ صُوْرَةً فِي الْحَقِّ وصریح تر ازان است انچہ ہم عارف جامی در خطبہ شرح فصوص می نویسد

اِعْلَمْ اَنَّ الْحِكْمَةَ الْفَائِضَةَ مِنَ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ عَلٰى قُلُوْبِ مُكَمَّلِ عِبَادِهٖ وَمُخْلَصِ عَبِيْدِهٖ اَنْوَاعٌ مِنْهَا مَا يُفَيْضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةِ الْمَلٰئِكَةِ الْمُقَرَّبِيْنَ بِاَلْفَاظٍ وَعِبَارَاتٍ مَحْفُوْظَةٍ عَنِ التَّغَيُّرِ وَالتَّبَدُّلِ وَهُوَ الْقُرْاٰنُ وَمِنْهَا مَا يُفَيْضُ عَلَيْهِمْ بِوَاسِطَةٍ اَوْ بِغَيْرِ وَاسِطَةٍ وَمِنْ هٰذَا الْقَبِيْلِ الْحَدِيْثُ الْقُدْسِيُّ وَهٰذَا النَّوْعُ لَيْسَ مَخْصُوْصًا بِالْاَنْبِيَاءِ بَلْ يَعُمُّ الْاَوْلِيَاءَ وَصَالِحِي الْمُؤْمِنِيْنَ وَفِي مَنْبَعِ الْكَمَالَاتِ حَكَى الْاِمَامُ الشَّعْرَانِيُّ عَنْ بَعْضِ الْعَارِفِيْنَ اَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ اَنَّ الرَّجُلَ لَا يَكْمُلُ عِنْدِيْ فِيْ مَقَامِ الْعِلْمِ حَتّٰى يَكُوْنَ عِلْمُهٗ عَنِ اللّٰهِ تَعَالٰى عَزَّ وَجَلَّ بِلَا وَاسِطَةٍ اِلٰى اَنْ قَالَ كَمَا اَخَذَهُ الْخَضِرُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيْهِ اَيْضًا عَنْ بَعْضِهِمْ اَنَّهٗ كَانَ يَقُوْلُ اِذَا كَمُلَ الْعَارِفُ فِيْ مَقَامِ الْعِرْفَانِ اَوْرَثَهُ اللّٰهُ تَعَالٰى عِلْمًا بِلَا وَاسِطَةٍ وَقَالَ الشَّيْخُ فِي الْفُتُوْحَاتِ الْمَكِّيَّةِ فِيْ بَيَانِ اَحْوَالِ الْاَقْطَابِ اثْنَيْ عَشَرَ وَاَمَّا الْقُطْبُ اِثْنَيْ عَشَرَ

ل۱ بدانکہ حکمت از حق تعالے بر قلوب کاملین باقسام مختلفہ فایض می شود بعضے بواسطہ فرشتہ مقربین نازل می شود بعبارائے کہ محفوظ از تغیر و تبدل مے باشد آن قرآن است و بعضے بواسطہ و بغیر واسطہ ازین قبیل است حدیث قدسی بتسلیم مخصوص بانبیا نیست بلکہ اولیا و صالحین را عام باشد در منبع الکمالات مذکور است کہ شعرانی از بعض عارفین حکایت کردہ کہ مے گفت کہ مرد در مقام علم نزد ما ہرگز کامل نے شود تا انکہ علم وے از اللہ تعالے بلا واسطہ نباشد و دران است کہ بعضے از عرفا گویند کہ ہرگاہ عارف در مقام عرفان کامل شود اللہ تعالے او را علم بلا واسطہ عطا سازد و شیخ در فتوحات در بیان احوال با قطاب نگاشتہ کہ قطب دوازدہم بر قدم شعیب می باشد و تمامی علوم وے علوم الہیہ است کہ حاصل نکردہ آنرا مگر از اللہ تعالے ۱۲

فهو علی قدم شعیب ع الی ان قال وکل اصناف هذا العلوم عنده علوم الهیة ما اخذها الا عن الله سبحانه ودر مرصاد العباد می نویسد اما تجلی علمی مشعر ظهور حقائق علوم است بی واسطه وعلم آدم الاسماء کلها وعلمناه من لدنا علما که واقع بالا النقل کردیم از بعض کبرا که خضر مقام است انسان باین تحقیق نالمی تواند شد یعنی خضر مقام است که سالکان چون بدان مقام رسند از اصل بی واسطه فیض گیرند چنانچه خضر علیه السلام میگرفت دان را وراثت خضری خوانند و شک نیست که وراثت مقام است و نزدیک باین توجیه شیخ شعرانی از شیخ ابی المواهب شاذلی نقل کرده است ازین عبارات منقوله صریحا او دانسته اخذ فیوض بلا واسطه از اصل مفهوم میشود باید دانست که در کلام محققان صوفیه وصول بذات دایمی واقع شده است و آنرا وصل عریانی نامند سالک که سیر او در تفصیل اسماء صفات افتاد چون کلمات الهی لا تتعالت تفاد نیست این سیر او را هم پایانی نباشد ؎

نه حسنش غایتی دارد نه سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنه مستسقی و دریا همچنان باقی ؛

اما سالک رشیدی محمدی المشرب بواسطه حب ذاتی و تعطشی که از ان ناشی است قل الله ثم ذرهم گویان و پویان و جویان آستان قدس میگردد و زبان حالش بدین ترانه مترنم

ذات من نیست جز محبت ذات	ذات برمن زده است اه صفات

صفات و اگر چه تعالت هر چند از ذات جدائی متصور نیست لیکن واله ذات تعالی بدان در نمی آویزد و از صفات جز ذات نمی خواهد پس درین حالت بدیهی است که حائل و حاجبی میان این عارف و ذات تعالی نمی ماند هرگاه صفات واجبی تعالت و تقدست که نزد علماء اهل حق شکر الله تعالی سعیهم و همچنین نزد حضرت ایشان موجود اند بوجود زاید بر ذات تعالی حائل نباشند حقائق ممکنات که از صفات اعتباریه اند اگر حائل نباشند چرا محل استبعاد بود از بحر المعانی نقل است که فردا از تجلی ذات دایمی بهره مند میسازند حضرت خواجه احرار در فقرات می نویسند چون دل از مزاحمت غیر حق سبحانه آزاد شد الوهیت دیگری از پیش بصیرت او برخاست

ودرین مقام بشہود تجلیات صفات حق سبحانہ از شہود اوصاف خود و غیر خود نجات یافتہ از تجلی ذات از پیش پردہ تجلی صفات بہرہ مند شود رسیدن باین دولت کہ بشہود انکشاف ذات از تفاصیل اسماء وصفات ذاہل شدہ غیر ذات مشہود او نشود بسیار متعذر است مگر کسے کہ از ذات وصفات خود نیست شدہ باشد و بخلعت ماخاص کہ تعبیر ازان بوجود موہوب صفاتے کردہ اند مشرب شدہ باشد انتہی در رشحات می آرد کہ حضرت خواجہ احرار فرمودہ اند کہ معنی لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ پیش بعضے کہ اسد اسم ذات است من حیث ہی آن تواند بود کہ نیت الہ کہ عبارت است از مرتبہ الوہیت یعنی ذات مع الصفات الا اللہ یعنی ذات بحث معرا عن الکل شیخ عبد الکریم جیلی قدس سرہ در کتاب مناظرہ الہیہ می نویسد اَلسَّیَّارُوْنَ فِی اللّٰہِ ھُمُ الْاَفْرَادُ الْوَاصِلُوْنَ اِلَی اللّٰہِ تَعَالٰی یَجِدُوْنَ فِیْہِ لَذَّۃً ذَاتِیَّۃً تَاْخُذُھُمْ بِحُکْمِ الضَّرُوْرَۃِ اِلٰی قَطْعِ اَفْلَاکِ کُلِّ صِفَۃٍ ذَاتِیَّۃٍ اَوْ اِسْمِیَّۃٍ اَوْ فِعْلِیَّۃٍ فَیَسْتَوْفُوْنَ مَنَازِلَ کُلِّ بُرْجٍ مِنْ اَبْرَاجِ مُقْتَضِیَاتِ فَلَکِہِ الصِّفَۃِ بِالذَّوْقِ الْعَالِیْ انچہ گفتہ شد از صوفیہ وجودیہ منقول است ہمین است کہ عارف اصبر بر تراز مرتبہ صفات ممکن نیست وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰہُ نَفْسَہٗ بران حجت اند و نیز ذات من حیث ہی اگر متعلق علم گردد باید کہ در احاطہ در آید و آن ممکن نیست شیخ محی الدین عربی قدس سرہ انچہ درین بیان تجلی ذات مے نویسد کہ اَلتَّجَلِّیْ مِنَ الذَّاتِ لَا یَکُوْنُ اِلَّا بِصُوْرَۃِ الْمُتَجَلّٰی لَہٗ فَالْمُتَجَلّٰی لَہٗ مَا رَاٰی سِوٰی صُوْرَتِہٖ فِیْ مِرْاٰۃِ الْحَقِّ وَمَا رَاٰی الْحَقَّ وَلَا یُمْکِنُ اَنْ یَّرَاہُ اِلَی اَنْ قَالَ فَلَا تَطْمَعْ وَلَا تُتْعِبْ نَفْسَکَ فِیْ اَنْ تَرْقٰی اِلٰی اَعْلٰی مِنْ ھٰذِہِ الدَّرَجِ دلالت بر منع ترقی تا ذات بحث می کند و ہمچنین کلام خواجہ احرار قدس سرہ کہ در شرح قول حضرت امیر کرم اللہ وجہہ لَوْ کُشِفَ الْغِطَاءُ مَا ازْدَدْتُّ یَقِیْنًا فرمودہ اند مصرح است منع صاحب رشحات نقل می کند کہ فرمودہ اند کشف غطا ہرگز ظاہر نمی شود ممکن نیست و این پیش ارباب تحقیق مقرر شدہ است کہ ذات ہرگز ظاہر نمی شود الا در پردہ

صفات گوئیم انچہ از حضرت خواجہ بشیر افتاد و مختار ایشانست و انچہ در شرح قول حضرت امیر فرمودہ اند مبنی است بر قول صوفیہ وجودیہ و منع صوفیہ سیر و سلوک اتا ذات بحت مبنی بر اصل ایشان است کہ فوق تعین اول مرتبہ لاتعین است نزد ایشان کہ جمیع نسب و اعتبارات انجا ساقط است چہ ہرگاہ صفات و اضافات ازان مرتبہ مسلوب باشد پس اگر علم عارف بدان مرتبہ مقدس متعلق شود ذات تعالی می باید کہ معلوم گردد و اعتبار معلومیت پدید آید مع سقوط جمیع الاعتبارات عنہا و بر مشرب حضرت ایشان ذات تعالی چون موجود حقیقی است و صفات واجبی تعالت نیز موجودہ اند بوجودات زایدہ پس آنمرتبہ مقدسہ را حقیقت لاتعین نمی توان گفت و اگر اطلاق لاتعین بران مرتبہ واقع شدہ باشد بتسامح و تجوز خواہد بود ہمچنین ہر کہ ازین محققان بتجویز تجلی ذات کردہ است ناظر بہمین تحقیق است دیگر مقرر محققان صوفیہ است کہ تجلی ذات در میان سائر انبیا مخصوص بسرور انبیا است علیہ و علیہم الصلوۃ والسلام و اگر مرتبہ لاتعین بدان معنی باشد کہ اہل توحید وجودی قرار دادہ اند باید کہ آنسرور ہم بدان متحقق نباشد و ہو باطل یکے می گوید ؎

موسیٰ زہوش رفت بیک پرتو صفات	تو عین ذات می نگری در تبسمے ؎

معلوم تو باد کہ این امور کشفیہ اند و ذوق یکے بر دیگرے حجت نیست ؎

تو و طوبےٰ و ما و قامت یار	فکر ہر کس بہ قدر ہمت اوست

جمیع کمالات بازبستہ بمتابعت سید الاولین و الآخرین است و متابعت فرع محبت است و ہر کہ در محبت و متابعت آنسرور بیش قدم است در ترتب ثمرات و نتایج آن پیش قدم پس اگر تجلی ذات در خوان نعمت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم گردند ولش گویان نیز امیدوار شدند مَا صَبَّ اللّٰہُ شَیْئًا فِیْ صَدْرِیْ اِلَّا وَقَدْ صَبَبْتُہٗ فِیْ صَدْرِ اَبِیْ بَکْرٍ آن را شاہد عدل باید جملہ اقوال مشائخ در حیلولت و عدم حیلولت و حصول تجلی ذات و عدم حصول

؎ نہ انداخت اللہ تعالے در سینہ من چیزے مگر آنکہ انداز در سینہ ابی بکر صدیق رضی اللہ عنہ انداخت ۱۲

آن مختلف بنظر می درآید شیخ در فص شیثی می نویسد فَخَاتَمُ الرُّسُلِ مِنْ حَیْثُ وِلَایَتِہٖ نِسْبَتُہٗ مَعَ خَتْمِ الْوِلَایَۃِ نِسْبَۃُ الْوِلَایَۃِ نِسْبَۃُ الْاَنْبِیَاءِ وَالرُّسُلِ مَعَہٗ یَاْخُذُ خَاتَمُ الرُّسُلِ مِنْ مِشْکٰوۃِ خَاتَمِ الْوِلَایَۃِ وَخَاتَمُ الْاَوْلِیَاءِ الْوَلِیُّ الْوَارِثُ الْاٰخِذُ مِنَ الْاَصْلِ بِلَا وَاسِطَۃٍ وحضرت ایشان ما واصل بقرب نبوت صحابہ کرام را می دانند کہ بیلولیت در آنجا مفقود است و در تابعین ہم این دولت را عموماً و خصوصاً مغز می دارند پس اے عزیز تو خود درین مقام انصاف بدہ و بنظر صائب تامل فرما امرے کہ مختلف فیہ این طایفہ باشد و جماعتے عظیم از صحابہ و تابعین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین و غیرہم بدان سرفراز باشند اگر فردے از افراد است دراز سنہ متاخرہ اظہار نماید کہ مرا بطفیل سرور بشر صلی اللہ علیہ وسلم بعضے معاملات کہ بسابقان مرحمت فرمودہ اند نواخت چرا شغب بخاید امر مبتدع را دعوی نکردہ است قُلْ مَا کُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ آزادی پیرو رد بلکہ اگر امرے کہ دیگرے باظہار آن مبادرت نہ نمودہ است در معرض بیان آرد تا صریح مخالفت بقوانین ملت بیضا نداشتہ باشد نباید ش رد کرد قال بلکہ من مربا سے آنہی ام و مجتبائی ادیم فعل دیگرے را در حق من دخلی نیست و من بدیگرے درین معنی متوجہ نیم آن دیگر کدام ست رسول خدا حاشا اقول این اعتراض مبنی است بر مراد معترض بانکہ در مکتوبات این معنی درج است و نہ متفاہم عرف حضرت غلام علی شاہ صاحب فرماید بر ارباب فکر ظاہر است کہ از کلام قائلان رفع توسط مریدی خدا و پیغمبری رسول خدا لازم می آید اللہ تعالے در آیہ شریفہ یُرِیْدُوْنَ وَجْهَهٗ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِّنْ شَيْءٍ وَّمَا مِنْ حِسَابِهِمْ عَلَيْكَ مِنْ شَيْءٍ جماعہ صحابہ کرام را رضی اللہ عنہم مریدان خود فرمودہ و ارادت بیعت کہ بردست رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم می نمودند درین آیہ منسوب بذات خود نمودہ اِنَّ الَّذِيْنَ يُبَايِعُوْنَكَ اِنَّمَا يُبَايِعُوْنَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيْهِمْ فَمَنْ نَّكَثَ فَاِنَّمَا يَنْكُثُ عَلٰى نَفْسِهٖ کسے کہ در اتحاد این دو ارادت فرقے دارد آیہ کریمہ اَنَّ الَّذِيْنَ يُفَرِّقُوْنَ

بَیْنَ اللّٰہِ وَ رُسُوْلِہٖ تلاوت نکردہ است پس ارادت خدا مستلزم ہمسری رسول خدا گردید
آنچہ از کلام الٰہی و کلام بزرگان بستفاد گردد اگر در کلام کسے یافتہ شود چرا جاے اعتراض و آن
ہمہ غوغا باشد خدا دیدہ انصاف بے پردہ اعتساف کراست فرماید مردم بعد پانصد سال خود
را مرید غوث الثقلین قدس سرہ می گیرند و از ہمسری مشایخ کہ درین مدت تا بہ انجناب بے سابقہ
کثیرہ اند ہیچ محابا ندارند کہ در حقیقت سلسلہ ارادت بمرشد حقیقی آخرے شود و مریدی پیران
پیر است ۵ مرد آخر بین مبارک بندہ اوست + انتہی معہذا این معنی مسلم حضرت
معترض است کہ مراد ان را نخست کشش می شود پس استبعاد راجع بہ قول وے می شود ۵

کم طالعے نگر کہ من و یار چون دو چشم	ہم سایہ ایم و خانہ ہم رانہ دیدہ ایم ++

فما ہو جوابکم فہو جوابہ **قال** سبحان اللہ ہیچ کس یا رسول خدا این چنین در مے افتد و گستاخی
می کند و میگوید کہ من ہم رسول اللہ ام **اقول** در مکتوبات شریف لفظ ہم پیرہ نیست این
لفظ معنی ندارد و مزاد عی فعلیہ البیان من اللغۃ و شان حضرت مجدد رحمۃ اللہ ارفع از انست
کہ کدامی لفظ بے معنی استعمال فرماید البتہ لفظ پیرہ واقع است بالفتح و تشدید ثانی کہ بمعنی صف
لشکر و برگ کاہ است اگر از پیرہ صف لشکر یا برگ کاہ مراد گیرند ہیچ گستاخی نیست بلکہ محمول بر
عجز و انکساری است **قال** در وقتے مرید وے بودم الان مرید خدا ام بے وساطت او و در
قریکہ با خدا دارم وے صلی اللہ علیہ وسلم واسطہ نیست و از خلوتیکہ من با خدا دارم وی بیرون
درست **اقول** این قول بوجوہ مخدوش است خدشہ اول این ہمہ ناشی است
از خیال حضرت معترض اثرے ازان در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود خدشہ
دوم ہر گاہ در معنی مرید وساطت معتبر است چنانکہ عرض داشتہ ام و آن را حضرت معترض
خود بیان فرمودہ چنانکہ مذکور شود پس مرید خدا بے واسطہ گفتن نہ صرف اجتماع متنافیین است
بلکہ ذہول است از معنی مرید ۵

ای بخت من بدست من انداز دامنش	وین سر بہ بین کہ در قدم او چہ میکند

قال باید دریافت که مضمون این سخن چیست و ازینجا چه لازم می آید هیچ عارفی باین طرز سخن گفته و دعوی کرده است همانکه با اولیاء خدا در افتاده بود ندبس بنود تا نوبت پیغمبر خدا رسید بعد ازان نمی دانم بکجا خواهد کشید **اقول** حاشا که از کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه حسب مرام حضرت معترض استائی لازم آید بلکه آن مبنی است بر مضمونیکه حضرت معترض بیان فرموده حضرت مجدد ازان بری است **وَنَحْمَدُ اللّٰهَ عَلٰی ذٰلِكَ** **قال** معهذا این مرتبه عالیه را کسے نه داند و نه شناسد تا آنکه محنت ها نه کشد و این می را نه چشد کملین اولیاء الله کار بخدا می رسانند می داند هر که می داند حضرت سلطان المشایخ مے فرماید اگر دل سالک از غیر پاک گردد در زمره سالکان داخل شود چنانچه نماز و روزه و حج و زکوة و ظهور کشف و کرامات شرک و نفاق است نماز گزاردن کار بیوه زنان است و روزه داشتن کار مریضان است و بحج رفتن کار قاصدان است و زکوة دادن کار تاجران است و به هوا پریدن کار مگسان است و بر آب رفتن کار ملاحان است و علم خواندن کار باد فروشان است و مرید بسیار کردن کار جوگیان است و بنای مسجد و خانقاه و باغ و چاه کار باغبانان است و جبه و دستار و ریش دراز این همه اسباب شیطان است زهد و تقوی و چله و گوشه کار جای ماندگان است و لقی و اثبات کردن کار آهنگران است و از عورت باز ماندن کار عنینان و خواجه سلیمان است و ظهور کشف و کرامات کار بازی گران است و حکایت کم کردن و بعلم مشهور بودن و فتوح گرفتن و خلق را بابوسی کنانیدن کار ساحرانست و مشایخ شده پیر و مرشد گویانیدن و سجده گرفتن و خدا نمائیدن کار خود نمایان است و از خود رفتن و بخود بودن و تسلیم شدن کار مرد است سالک تواند که خدا شده ماند بنده شدن نه تواند این کار شیخ و مقتدایان است این که گفته شد کار فاسقان است و خود را گم کردن کار عاشقان است اعلم نکته نکته ایجمال انتهی این عبارت ابدیده امعان نگریسته شود که حل بیشتری اشکال نماید و عقده اکثری از اشتباه ها کشاید در خانه اگر کس است حرفی بس است **قال** و گفته اید اگرچه استم اما شریک ولستم یعنی اگرچه امت محمد رسول الله ام اما شریک ولیت ادیم در منقبت و کمالات و فضیلت و اگر تعمق نظر نمایند این معنی مفهوم می گردد که

که در وقتے امت او و تابع او بودم که در سلوک طریق قرب متابعت و پیروی وے می کردم و چون مقرب درگاه حق شدم و مرید وے تعالی گشتم شریک او شدم **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است **خدشه اول** تفسیر شریک دولت من تلقا نفس معترض است از کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه یافته نمی شود بادی النظر نگریسته شود یا با معان نظر **خدشه دوم** حضرت غلام علی شاه صاحب فرماید مسلم داشتیم که مشایخ طریقه در توسط آن سرور صلی الله علیه وسلم اختلاف دارند اما آن گروه که قائل اند بعدم توسط دعوی همسری و شرکت نمی کنند از کلام ایشان مساوات و همسری فهمیدن از راه لغت است ایشان مساوات و همسری را کفر صریح می فرمایند چنانچه در مکتوب هشتاد و هشتم از جلد ثالث مکتوبات گفته اند شریک دولتم نه شریک که ازان دعوی همسری خیزد که آن کفر است بلکه شرکت خادم است با مخدوم مراد از دولت فیوض رسول خدا است صلی الله علیه وسلم کَمَا وَرَدَ اللّٰهُ وَلِیُّ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانَ حَقًّا عَلَیْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِیْنَ وَاُولٰئِکَ لَهُمْ اَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُوْنٍ پس در ولایت و قرب الهی و نصرت و اجر غیر ممنون همه مومنان و انبیا علیهم السلام بر حسب مراتب خود شریک اند و در شریک دولت گفتن در شرع قباحتے نیست و هیچ بے ادبی نه انتهی طفیلی و خادم بجمیع مراتب مخدوم سیر کنند و برابری او یا مخدوم هم لازم نمی آید و این مثل این است بادشاهے بوستانے بنا کرده است و انواع اشجار و قصور و ابواب عجائب در انجا ترتیب داده است و امرا و اعظام را دعوت کرده اند بادشاه بر سر لطف و اکرام آمده گفته است شما یان با اصحاب و خدمه خود در بها رفته تفرج بکنید چرا که مردم کلان بے اصحاب و خدمه در سیر حظ ندارند و هر کدام با اصحاب و خدام خود سیر می کنند بمراتب در یک جمعے از خدام هستند که پیش رفته راه می نمایند و موانع راه دور کرده فتح ابواب وغیره می نمایند و جمعے اصحاب برابر مخدوم و یا پیش و یا عقب مشی می نمایند و شک نیست که این اصحاب و خدام همه طفیلی اند بمراتب که مخدوم رفته است همه رفته اند بعقل عاقل خطور نمی کند برابری و یا تفوق

خادم و یا اصحاب را با مخدوم و در دار آخرة حوران و غلمان که در خدمت سرور کائنات در مقام وسیله باشند لازم می آید که برابر افضل مخلوقات باشند و یا تفوق بر سائر انبیا داشته باشند

خدشهٔ سوم هر که کتب قوم را دیده و معنی فنا و بقا فهمیده است نیک می داند که بعد وصول بمرتبهٔ فنا غیریت یکسر زائل می شود و مولانا[۵] روم قدس سره می فرماید ؎

زین نمط بسیار آمد در خبر	کان بنسبت باشد ای جان معتبر
گفت قایل در جهان درویش نیست	در بود در درویش آن درویش نیست
هست از روی بقائے ذات او	نیست گشته وصف او در وصف هو
چون زبانه شمع پیش آفتاب	نیست باشد هست باشد در حساب
هست باشد ذات او تا تو اگر	بر تنی پنبه بسوزد زان شرر
نیست باشد روشنی ندهد ترا	کرده باشد آفتاب او را فنا
در دو صد من شهد یک او قیه خل	چون در افگندی و در وے گشت حل
نیست باشد طعم خل چون می چشی	هست یک او قیه فزون گر بر کشی
پیش شیرے آهوی بیهوش شد	هستیش در هست او روپوش شد
این قیاس ناقصان بر کار رب	جوشش عشق است بر ترک ادب
نبض عاشق بے ادب برمی جهد	خویش را در کفه شرمی نهد
بے ادب تر نیست هیچ کس در جهان	با ادب تر نسبت هیچ کس در نهان
هم به نسبت دان و فارق امتحان	این دو ضد با ادب یا بے ادب
بے ادب باشد چو ظاهر بنگری	که بود دعوی عشقش سرسری
چون به باطن بنگری دعوی کجا است	رو که دعوی پیش آن سلطان فنا است

[۵] ملا جلال الدین محمد بن محمد البلخی ثم القونوی در سنهٔ ۶۷۲ قضا کرد مثنوی مستغنی از توصیف است در کشف الظنون مفصل کیفیت مثنوی مذکور است علامه بحر العلوم لکھنوی رحمة الله علیه شرحی حاوی و جامع بر نگاشته ۱۲

مات زید زید اگر فاعل بود	لیک فاعل نیست کو عامل بود	
او زروے لفظ نحوی فاعل است	ورنه او مفعول و مولش قائل است	
فاعلے چه کو چنان مشهور شد	فاعلی ها جمله ازوے دور شد	

درین مقام حضرت معترض بر معنی مراد که ذکرش نموده نظر انداختنی است که بنای شبهه را متزلزل مے سازد ؎

آنکه من منع مخمور ز صهبا مے کرد	لب بگیون تر اکاش تماشا مے کرد	

خدشه چهارم لفظ مرید درین مقام غلط است و مبنی بر ذهول از معنی مراد درین جا مراد گفتنی است **اقول** سبحان الله در ارادت خدا امت به پیغمبر شریک می باشد خصوصاً با محمد که مهتر و بهتر پیغمبر است صلے الله علیه وسلم **اقول** این معنی هیچگونه محل استبعاد نیست زیرا که شرکت در ارادت نسبت بخواص مثل شرکت در ایمان است نسبت بجوام که بر مذهب منصور حضرت ابو حنیفه نعمان علیه الرحمة والرضوان در ایمان زیادتی و نقصان را بار نیست چنانکه شرکت ایمانیه با حضرت خیر البریه علیه الصلوة والتحیه باعث منقصت نیست همچنان از شرکت ارادیه شناعتے نی محصل این است که نفس شرکت در امری محل استبعاد نیست حق تعالیٰ جل شانه فرماید قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ البته شرکتے ممنوع است کز ان دعوی همسری خیزد فَتِلْكَ هُوَ مَمْنُوعٌ لَيْسَ بِثَابِتٍ حضرت مجدد رحمه الله در رساله مبدء و معاد می فرماید و لے هر کمالے که می یابد و بهر درجه که می رسد بطفیل متابعت نبی خود است علیه الصلوة والسلام اگر متابعت نبی نمی بود و نفس ایمان او نمی بود راه بدرجات از کجا می کشود پس اگر ولی را فضلے از فضایل جزئیه حاصل شود که نبی را حاصل نبوده و درجه خاص از درجات علیا میسر شود که نبی نداشته نبی را هزاران فضل جزئی و ازان درجه خاص نصیب کامل است چه حصول آن کمال بواسطه متابعت آن نبی است و نتیجه ایست از نتایج اتباع سنت او پس ناچار نبی را ازان کمال بهره تام باشد کما قال علیه الصلوة والسلام

بر شرکت در ارادت و

۱۲ محمد بن عبد الله بن عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف بن قصی بن کلاب بن مره بن کعب بن لؤی بن غالب بن فهر بن مالک بن نضر بن کنانه بن خزیمه بن مدرکه بن الیاس بن مضر بن نزار بن معد بن عدنان

۱۳ چنانکه فرمود رسول خدا صلے الله علیه وسلم اگر بودے که کسے سجده کند مر کسے را امر میکردم زنان را که سجده کنند مر شوهران را بجهت آنکه حق عظیم دارند شوهران بر ایشان ۱۲ منه

مَنْ سَنَّ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ اَجْرُهُ وَاَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا
لیکن ولی در حصول این کمال سابق است و در وصول باین درجہ مقدم و این قسم فضل
ولی بر نبی جائز داشتہ اند کہ جزئی است کہ مجال معارضہ بکلی ندارد و انچہ صاحب فصوص
می فرماید کہ خاتم الانبیاء علوم و معارف را از خاتم الولایۃ اخذ می کند راجع باین معرفت
است کہ این فقیر را بآن ممتاز ساختہ اند و سراسر موافق شریعت است و شارح فصوص در تصحیح
آن تکلف نمودہ اند و گفتہ اند کہ خاتم الولایۃ خزینہ دار خاتم النبوۃ است اگر بادشاہ از خزینہ
خود بگیرد ہیچ نقص لازم نیاید وَحَقِيقَةُ الْاَمْرِ مَا حَقَّقْتُهُ وَمَنْشَاءُ التَّكَلُّفِ عَدَمُ الْوُصُولِ
بِحَقِيقَةِ الْمُعَامَلَةِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ كُلِّهَا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
عَلٰى سَيِّدِ الْبَشَرِ وَاٰلِهِ الْاَطْهَرِ ولایت ولی جزئے است از اجزائے ولایت نبی او
علیہ الصلوۃ والسلام ولی را ہر چند درجات علیا میسر شود آن درجات جزئے از اجزائے
درجات آن نبی خواہد بود و جزء ہر چند عظمت پیدا کند کمتر از کل خواہد بود اَلْكُلُّ اَعْظَمُ مِنَ الْجُزْءِ
قضیۂ بدیہیہ است احمقی باشد کہ کلے را بجزء تخیل نمودہ از کل افزون داند کہ کل عبارت
از ان جزء و اجزاء دیگر است قال وعجب کہ با وجود اثبات شرکت گفتہ اند نہ شرکتے کہ از ان
دعوی ہمسری خیزد کہ آن کفر است دیگر شرکت کدام است کہ از ان دعوی ہمسری نمی خیزد
معنی شرکت و ہم سری یکے است نزد یک تبرادف یا متلازمان و متساویان انداقول
اطلاق ترادف خواہ تلازم و تساوی بر شرکت و ہمسری صحیح نیست زیرا کہ میان شرکت و
ہمسری نہ توحد در مفہوم است و نہ تلازم در لصادق ترادف عبارت است از اتحاد فی المفہوم
و متساوی آنست کہ در اطلاق یکے بر دیگرے تلازم داشتہ باشد توضیح این مقال و تفصیل
این اجمال آنست کہ شرکت عبارت است از انباز شدن یعنی از یافتن چیزے کہ محدود بے
می باشد در دو چیز و ہمسری عبارت است از برابر شدن یعنی بسبب شرکتے کہ در ذاتیات
و تمام صفات یا در ذاتیات و اکثر صفات یا در تمام صفات فقط یا در اکثر صفات فقط یافتہ شود

تحقیق معنی ہمسری و شرکت

پس شرکت عام مطلق باشد و همسری خاص مطلق زیرا که در مفهوم همسری[۵۱] شرکت معتبر است و تمام مفهوم همسری در شرکت معتبر نیست آما دلیل بر عموم شرکت آن است که شرکت گاهی بجای همسری مستعمل می شود و گاهی بجای غیر آن بوجهی که معنی همسری در آنجا هرگز در آن نمی شود اما استعمال اول پس شاهد میگوید ؎

دونون زدوابر و شدنا فی دو باطل	شرکت بخدا قول بجا دو سے محمدؐ ؛

چه ظاهر است که تا آنکه در نفس ذات و تمام صفات یا در نفس ذات و اکثر صفات یا در تمام صفات یا اکثر صفات فقط قائل شرکت نشوند هرگز هرگز اطلاق شرکت بدین معنی بر و روا ندارند و کافر نشمارند و چون کفار غیر خدا را در امور مذکوره شریک او تعالے جل شانه می کنند و معنی همسریت عیان عیان بزبان قال یا حال مثل سجده و غیر آن مودی می نمایند اطلاق کفر بر ایشان روا شد اما استعمال ثانی پس محقق دوانی در اخلاق جلالی در بیان حکمت عملی می نویسد و آن عبارت است از علم باحوال نفس ناطقه انسانی از این رو که افعال محموده و مذمومه بارادت از و صادر تواند شد تا بسبب آن علم از رذائل متخلی و بفضائل متحلی شود و بکمالے که متوجه آن است برسد و افعال مذکوره منقسم بر دو قسم است یکے آنکه راجع شود باهر نفسے بانفراد و آنرا علم اخلاق و فرهنگ خوانند و دیگر آنکه راجع باشد بمشارکت با فراد و این نیز دو قسم است یکی آنکه راجع شود بمشارکت منزل یعنی آنچه سبب انتظام احوال اهل منزل واحد باشد و آن را علم تدبیر منزل گویند

[۵۱] بدانکه اگر هم سری بمعنی برابر است مگر لفظ برابر هم مقتضی مماثلت کلیه نیست در سبع سنابل مولوی عبدالواحد بلگرامی مذکور است شیخ ابو احمد بعد دوازده سال شیخ محمد را خرقه خلافت پوشانید و دست شیخ محمد گرفته سمت قبله ایستاده شد و گفت الهی محمد چشتی را خرقه درویشی پوشانیدم او را در کار دین استقامت بخشی و فردای قیامت بروی محمد مصطفے صلے الله علیه وسلم و جمیع پیران ما سرخرو گردانی آوازے شنید که خلاط جمیع دار ما دعای تو قبول کردیم فردای قیامت محمد چشتی را برابر محمد مصطفے صلے الله علیه وسلم در بهشت بریم چون محمد چشتی یکی از دوستان ماست هر که محمد چشتی را دوست دارد او را نیز در بهشت بریم چون شیخ ابو احمد این بشارت یافت خوشحال گشت شیخ محمد گفت درویشے کار انبیاء ادا کند آن بین تا هر مرد صدیق نتواند شد ۱۲

دیگر انکه راجع بمشارکت در بلد ولایت یا اقلیم مملکت وآنرا علم مملکت داری وسیاست ملن خوانن انتهی وازین عبارت صاف مستفاد است که کسانیکه مشارکت در منزل یا بلد دارند در ایشان شرکت در منزل یا در بلد یافته می شود زیراکه مشارکت مصدر است از مفاعلة مع هذا همسریت بمعنی مذکور یافته نمی شود زیراکه در خانه مولے وعبد مسکن می پزیرند در بلد غنی وفقیر وبادشاه ورعیت می باشند ودرینها اصلا راجحه همسریت بمشام خواص وعام در نمی آید اما دلیل برخصوص همسری آن ست که معنی همسری سواے مفهوم مذکور جائی مذکور نشده وبر السنهٔ احدی از خواص وعوام نمی رود ومعنی الفاظ باتصریح ائمه لغت مدرک می شود یا بتفاهم عرف فاذا انتفی انتفی ازین تمهید مقدمات چند امور واضح شد **امر اول** انکه نفی شرکت از شرکتے که ازو دعوی همسری خیزد بے تاویل درست است زیراکه عام بدین حیثیت که در ضمن خاص یافته می شود از خاص دیگر مسلوب می شود **امر دوم** انکه در بعض شرکت دعوی همسری نمی خیزد چنانکه در شرکت منزل مولا با عبد یا شرکت در بلد غنی وفقیر وسلطان ورعیت **امر سیوم** انکه شرکت عام مطلق است وهمسری خاص مطلق نه انکه نزد یک تبرادف ویا متساوی واتحاد فی المفهوم را ترادف گویند ونزد یک تبرادف امرے است مستحدث ۵

گر دش لیل ونهار است چه می باید کرد	فتنه از چشم نگار است چه می باید کرد
دوش ازان شوخ جفا پیشهٔ خود نالیدم	دل کشیده آه که یار است چه می باید کرد

حضرت غلام علی شاه صاحب رحمته الله علیه فرماید الحق در فیض کسبی واسطه را دخل نیست نه در فیض وهبی اگر منصب داری که بواسطه وزیر معروضات خود به بادشاه میرساند پس بسبب کمال الفضل بادشاهی بواسطه مجهور معروض نمایدا ین از کمالات تقرب وجاه وزیر است نه حضرت بادشاه که بنده او باین مرتبه رسیده است حضرت شیخ رحمته الله علیه ازین مرفع توسط همسری فهمیده متعرض شدند حضرت مجدد رحمه الله نفی همسری نموده اند میفرمایند همسری کفر است پس ثابت همسری بخاتم الرسل صلی الله علیه وسلم بر ایشان بستن وبر از انصاف است وقول حضرت عایشه صدیقه وقت نزول آیه برائة

ایشان از افک جواب مادر خود گفتہ بحمد اللہ عزوجل و تعالیٰ و آیہ شریفہ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ رفع توسط می نماید توسط پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم در اتباع عقائد و اعمال و اخلاق ہمیشہ ثابت است بثوت رفع توسط در کلام بزرگان از احوال بزرگان از غلبہ احوال است کہ حیلولت ذات پاک واسطہ کائنات علیہ افضل الصلوٰۃ در آخر مشہود نمی شود نہ کہ در واقع نیست معاذ اللہ علم و عمل و اخلاق و محبت و قرب ہمہ بوسطہ آنجناب مقدس است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ایشان خود در مکتوبات انفی مساوات می نمایند شریک دولتم نہ شریک کہ ازان ہمسری خیزد کہ آن کفر است بلکہ شرکت خادم با مخدوم بدانکہ در دولت توحید و ایمان و انوار ولایت کہ پیغمبر ما صلے اللہ علیہ وسلم خازن و قاسم آن است ہر کہ شریک نیست مسلمان نیست پس شریک شدن مرضی حق سبحانہ است اما در نبوت کہ ختم است بر خاتم المرسلین صلی اللہ علیہ والہ وسلم ہیچ مسلمان نمی گویند و نمی اندیشند انتہی

قال وانکہ گفتہ اند بلکہ شرکت خادم با مخدوم است یعنی اگرچہ این خادم چیزے از خانہ خود بنیاورده و ہر چہ دارد از مخدوم دارد و لیکن ہر چیہ مخدوم داشت بوے داد و شریک خود ہمچو خود گردانید این ہرگز بوجود نمی آید مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال وے باشد مخدوم خادمان بسیار دارد بہر کدام بخشش وے می رسد چنانکہ ذکر اولش در کلام ایشان در بیان این معنی بسیار واقع شدہ است از اولش دادن لازم نمی آید کہ ہر چیہ در خانہ داشت داد بلکہ انچہ در خور او است می دہد و خود درین مطالب عالیہ چہ گنجائش این تمثیلات و تقریرات دارد

اقول تقسیر شرکت مبنی بر ہمان معنی غلط است کہ بطلانش بتوضیح بیان کردہ شد والا بر اے شرکت خادم با مخدوم ضرور نیست کہ انچہ مخدوم پیش خود داشتہ باشد بخادم سپارد و ہمچو خود گرداند فی الواقع معمول برین جاریست کہ مخدوم بخادم چیزے می دہد کہ مناسب حال خادم می باشد لیکن این قدر اعطا برائے ثبوت معنی شرکت بسند است و من ہم نمیگویم

---

۵۱ ستایش میکنم اللہ تعالےٰ را ۱۲ ۵۲ نیست از حساب تو بر ایشان چیزے ۱۲

کہ از اعطاء اولش لازم نمی آید کہ ہر چیز در خانہ داشت داد بلکہ آنچہ در خور اوست می دہد مگر در ہمچو مطالب عالیہ ذکر تمثیلات باکے نیست بلکہ از تمثیلات انکشاف مدعا بطرز دلخواہ مے گردد نمی نگرند کہ کلام رب العزت از تمثیلات[۵۱] و تشبیہات مالامال است قال تعالے و تقدس مَثَلُ نُوْرِہٖ[۵۲] کَمِشْکٰوۃٍ فِیْھَا مِصْبَاحٌ علاوہ برین اینجا تمثیل و تشبیہ نیست کہ ما خادیم و سرور ما مخدوم ما **قال** و مقرر است کہ دعوی مساوات با انبیا خصوصاً با سید انبیا صلوۃ اللہ وسلامہ علیہم باطل است **اقول** بلکہ کفر است چنانکہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بآن تصریح کردہ و خود حضرت شیخ آن را نقل کردہ حاشا کہ در کلام حضرت مجدد رضی اللہ عنہ دعوی مساوات[۵۳] و برابری با انبیا علیہم الصلوۃ والسلام واقع شدہ باشد حضرت غلام علی شاہ صاحب فرماید بدانکہ آیہ شریفہ یُرِیْدُوْنَ وَجْھَہٗ جماعت اصحاب امر دید حضرت حق سبحانہ می فرماید و آیہ شریفہ یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْھِمْ نیز اصحاب کرام را مرید حق تعالے می فرماید پس آنچہ از آیات ثابت شود جاے اعتراض چرا گردد انتہی **قال** و تفرقہ و تفصیل باعتبار خادمی و مخدومی و اصالت و فرعیت نیز باطل و عاطل **اقول** این تفرقہ باعتبار مخدومی و خادمی و اصالت و فرعیت ضروری است کہ انکارش از انکار بدیہیات است ہر کہ پیر است و فیض از حق گرفتہ بر خلق پاشیدہ مخدوم است و در ایصال فیض اصل است و مرید خادم و در اکتساب فیض فرع مولانا شاہ عبد الغنی نزد دہلوی رحمۃ اللہ علیہ درین باب رسالے کہ تحریر ساختہ قابل وجد است می فرماید کہ رسول اکرم صلے اللہ علیہ وسلم را مخدوم و اصل ندانند و خود را خادم و فرع نہ پندارد اگر این تفرقہ باطل است پس لازم می آید کہ فیض انبیا عقیم باشد و بدیگرے نرسد وَھُوَ[۵۴] بَاطِلٌ عِنْدَ

---

۵۱ حق تعالی جل شانہ و باید و تلک الامثال نضربہا للناس لعلہم یتفکرون ۱۲ ۵۲ مثل نور او در سینہ اوست کہ در و چراغ باشد ۵۳ و آنچہ در کلام اقطاب کلامی واقع شود آن را بر مساوات یا ترقی محمول نباید فرمود حضرت غوث الانام فرماید ؎ انا کنت مع نوح باعلی سفینتہ ✣ بحارا و طوفانا علے کف قدرتی ✣ و کنت و ابراھیم ملقی بنارہ ✣ و ما بردا لیزان الا بعوتی الی آخر القصیدہ ۱۲ ۵۴ این باطل است نزد تمامی اہل اللہ ۱۲

جمیع اہل اللہ انتہی **قال** واز زبان بعض مہدویہ شنیدہ شدہ است کہ ہر کمالے کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم داشت در سید محمد مہدی نیز بود فرق ہمین است کہ آنجا باصالت بود و اینجا بہ تبعیت رسول بجائے رسیدہ کہ ہمچو او شدہ و این بعینہ مقولہ ایشان است **اقول** این بناء فاسد بر فاسد است از تحریرات سابقہ ظاہر است کہ نسبتے کہ خادم را با مخدوم باشد ہرگز مقتضی مساوات نیست و خود از مہدی این چنین اقوال منقول نیست غلام معین الدین عبید اللہ الملقب بالخلیفۃ الخواجگی الچشتی در کتاب معارج الولایت فی مدارج الہدایۃ می نگارد سید محمد مہدی نام پدر او یوسف است و اصل او از جیون پور است مرید و خلیفہ شیخ دانیال است و از اولیاء مسلوب الحال و صاحب سکر بودہ در حالت سکر چنانکہ بعضے اکابر اَنَا اللّٰہُ وَاَنَا الْحَقُّ وَسُبْحَانِی وَقَدَمِی عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ و امثال آن گفتہ وے در ین حال اَنَا مَہْدِیٌّ فرمودہ و در حالت افاقہ چنانکہ اکابر از دعوی الوہیت استغفار کردہ و گفتہ وَاِنْ قُلْتُ سُبْحَانِی فَاَنَا مَجُوْسِیٌّ فَاَقْطَعُ زُنَّارِیْ وَاَقُوْلُ لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ او نیز از دعوے مہدویت تائب شدہ و مہدی موعود اقرار نمودہ چنانکہ نزد اکثر از اکابر این مقدمہ بدیہی است فاما جمعی از جہلاء کہ در زمان سکر حاضر بودہ و زمان صحو را ادراک نہ نمودہ معاودت او را اعتبار نکردہ و بر سخن اول اصرار نمودہ او را مہدی موعود دانند و طایفہ از جہال کہ معنی سکر و صحو اولیاء اللہ ندانند گفتہ کہ سخن سکر را اعتبارے نیست بلکہ وی در زبان صحو مدعی این معنی شدہ و دعوی خود را باثبات رسانیدہ است و این محض افترا و بہتان است کہ بر آن سید بیچارہ بستہ اند انتہی اگر عقیدت مہدویہ حسب تصریح حضرت شیخ تسلیم کردہ شود پس می گوئیم کہ حاشا از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این چنین دعوے یافتہ شود معلوم نمی شود کہ از کجا مقولہ مہدویان بعینہ مقولہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ فہمیدہ شد **قال** و چنین شنیدہ می شود کہ شیعہ نیز در شان ائمہ اثنا عشر رضوان

ف۱ من مہدی ام ۱۲ ف۲ اگر سبحانی گفتم پس آتش پرست ہستم ۔ پس زنار خود می شکنم و می گویم لا الٰہ الا اللہ ۱۲

اللہ تعالے علیہم اجمعین می گویند کہ ایشان شاگرد پیغمبر اند صلے اللہ علیہ وسلم بمرتبہ استاد رسیدہ **اقول** شائد مقولہ شیعان ہمچنان باشد مگر حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نہ نفس النفیس خود را ہم پلہ پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام می داند و نہ کدامی از ارادتمندان چنین عقیدہ نسبت وی دارد **قال** بر ہر تقدیر این خادم را باید حق نعمت شناخت و نزد مخدوم جز بہ بندگی و نیاز دم نزند و دعوی مساوات نگیرد ع اے ایاز آن پوستین را یاد دار **اقول** ہر گاہ بخیال حضرت شیخ در مطالب عالیہ گنجایش تمثیلات و تقریرات ہمچو دپس از خادم و مخدوم چرا حرف زد و چرا حکایت ایاز را بیاد آورد فافہم نفس صحت این کلام شبہ نیست **قال** و مثال این خادم با این مخدوم کہ دم از برابری میزند و گستاخی میکند حال آن غلام است کہ ہمراہ خواجہ کہ مقرب درگاہ سلطان بود در مجلس سلطان رفت پس خواجہ بمجلس قرب نشست و غلام نیز آنجا با ستاد و چون خود را در مجلس بادشاہ با خواجہ یکجا دید بناز رید و مغرور گشت از بس بے خردی و بیتابی کہ رسم غلامان است خود را گرم زد با خواجہ شریک و برابر گرفت و گفت من ہم بندہ بادشاہ و مقرب درگاہ او یم و ندانست کہ ہمچنان کہ نخست نزدیک سلوک طریق کہ قرب و وصول بوساطت و طفیل خواجہ بمجلس بادشاہ رسید و وی واسطہ بود الآن کہ قرب و وصول حاصل شدہ است نیز واسطہ است و لیکن از غایت غرور و بے خردی و کم فکری وجود وساطت از نظر وے ساقط شدہ و در حیطہ کفران نعمت افتاد **اقول** جواب این تقریر را برین کلام قل و دل حضرت مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ ختم کنم کہ ہمہ وہم خود است ہیچ خادم باین صفت موجود نیست انتہی **قال** - و ایضا ہم ہمین جواب بجا دے محمد و مراد اند این سخن ہیچ فائدہ نمی کند جز فرق بہ تبعیت و اصالت اما دعوی ہمسری و برابری لازم بین این کلام است بلکہ دعوی ہمسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامسموع تر است **اقول** الحق دعوی ہمسری و برابری از خادم و تابع نامقبول و نامسموع تر است خصوص با سرور انبیا محمد مصطفے صلی اللہ علیہ وسلم کہ الحاد و زندقہ و کفر اکبر است لیکن از ہیچ تحریر و تقریر حضرت ایشان دعوی ہمسری و برابری مستفاد نشدہ کما مر علیہ رحمۃ اللہ تعالیٰ سبقا

اینجا که احدے از عقلا از مقوله بالا برابر لی وهمسری کسی را مدعی نمی شود دعوی لازم همین عام ازین
که بالمعنی الاعم باشد یا بالمعنی الاخص نظری است محتاج بدلیل دیگر پیش ازین بطلان لزوم کرده
شد پس این امر محمول است بر عدم فهم معنی لازم بین کما لا یخفی علی ارباب المعقول

تو مهربان نه شدی ورنه آنچه در دل بود | هزار بار فزون بنده از تو با تو رفت

قال عجب آنکه فرموده اند که برخوان این دولت هر نیم طفیلی ام اما خوانده نیامده ام
هر چند تابعم اما از اصالت بے بهره نیم اینچه معنی دارد طفیلی خوان کسی باشی که نخواهد
بیاید و تبعیت ضد اصالت است و اجتماع ضدین محال **اقول** هر دو فرق ها بالذات
و ها بالتبع است یعنی طفیلی بالذات بوده ام و مدعو بالعرض و تابع بالذات ام و اصیل بالعرض
و میان هر دو تبعیت فرق ها است و تقریر رفع اجتماع ضدین این است که در طفیلی
که عزت دارد از برای خوشنودی ضیف می خوانند **قال** اگر گویند بوجه تابعم و بوجه
اصیل این سخن معنی محصلی ندارد و یا نخست در وقت سلوک شیخ پیر و مرید بودم اکنون بعد
از وصول بمرتبه اصالت رسیده ام و بسر خودم و همه وسائل و وسایط که بودند ساقط شدند و
از میان بدر رفتند چنانکه اسباب ترتیب خود را بمعدات تشبیه داده اند و پیش ازین مرید
محمد رسول الله صلے الله علیه وسلم یا مرید یکے از خاصه گان درگاه وے بودم اکنون مرید خدام
بیواسطه و ارادت من بالله تعالی قبول وسائط نمی کند و ارادت من بے واسطه بالله تعالی است
من هم مرید محمد رسول الله ام باعتبار سابق و هم هم پیره او یم بحکم حال تعالی الله از تصور این معنی و تکلم
باین کلام موی بربدن اعتقاد و اخلاص مسلمانے میخیزد بخدا سوگند بس عظیم است این کلام و
بغایت شنیع است این مرام **اقول** این ستاخی از عدم فهم کلام متکلم است پیش ازین معنی
کلام بتوضیح تمام برنگاشته ام درین تقریر غلطی صریح این است که حضرت معترض می نگارند اکنون
مرید خدام بے واسطه حالانکه این معنی مرید نیست بلکه معنی مراد است حضرت معترض در معنی
مرید و مراد خلط ملط می کند حالانکه او معنی مرید و مراد برنگاشته اند و مراد را بے واسطه انگاشته

کاش اگر در معنی مرید و مراد با معان نظر ملاحظہ می فرمود ازین چنین غلطی فاش مصون می ماند مذکر آن نقل بالمعنی است معہذا در ہیچ جا در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مرید بے واسطہ تحریر نشدہ نہ از کلامش مستفاد است و آنچہ تحریر فرمودہ من ہم مرید رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ام باعتبار سابق و ہم ہم پرہ اویم بحکم حال تقید سابق و حال از اختراعات حضرت معترض است البتہ این معنی از حضرت معترض باعث صد گونہ اعجاب است تعالی اللہ از تصور این معنی و تکلم باین کلام ہوے بر بدن اعتقاد و اخلاص می خیزد بخدا سوگند بس عظیم است این کلام بغایت شنیع است این مرام ؎

در دل گفتم تغافل کردخواری را بہ بین	گریہ کردم خندہ زد بے اعتباری را بہ بین
صبر کردم سر کشید و شور سر کردم رمید	شکوہ کردم رنجہ شد ناسازگاری را بہ بین

مولانا شاہ عبد العزیز دہلوی رحمۃ اللہ علیہ فرماید بدیہی است کہ دخل بیغمبر و مرشد در فیض کسبی است نہ در فیض وہبی یَدُلُّ عَلٰی ذٰلِکَ مَا قَالَہٗ عَائِشَۃُ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہَا لَمْ یَحْفَظِ اللّٰہُ وَلَا مُحَمَّدٌ اَحَدًا انتہی **قال** راہ راست آنست کہ اعتقاد کنند و بگویند کہ ہمہ مریدان حضرت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم و رسول مرید خدا است جل جلالہ از حق فیض می گیرد و بخلق میرساند معنی نبوت و رسالت این است **اقول** ظاہر درین کلام تخاشی است از اطلاق مرید اللہ و مراد اللہ و این معنی مبنی است بر اصطلاح صوفیہ ہر کہ از اصطلاح صوفیہ واقف است نیک میداند کہ این از مراتب کاملین از اولیاء اللہ است رضی اللہ عنہم چنانکہ مرید رسول اللہ گفتن جایز است ہمچنان مرید اللہ و مراد اللہ و آنچہ حضرت معترض گفتہ ہرگز راہ راست نیست بلکہ راہ راست این است کہ چنانکہ حضرت رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم را مرید اللہ گویند ہمچنان مراد اللہ نسبت وی صلی اللہ علیہ وسلم انتقاص ہرگز زیبا نیست اعتقاد باید داشت کہ سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم جامع جمیع صفات انسانی و ملکوتی بودہ اند **قال** ہیچ کس را بے وساطت وی صلی اللہ علیہ وسلم راہ نیست بسوی خدا و در درگاہ وے جائی نہ خواہ در وقت سلوک یا بعد از وصول **اقول** این کلام فی الجملہ منافاتے دارد

از تقریرے کہ حضرت شیخ در رسالہ تبیین الطریق لاہل الارادۃ بالتزام وظایف الخیر والعبادۃ۔
بدین عبارت نگاشتہ اما احتیاج مردم بمرشد واستاد پس از برای تسہیل طریق وسرعت وصول
است وسلوک طریق بے مرشد واستاد اگر توفیق رفیق گردد فی الجملہ ممکن ہست بموجب
قولہ تعالے وَالَّذِیْنَ جَاهَدُوْا فِیْنَا لَنَهْدِیَنَّهُمْ سُبُلَنَا لکن بہ تعب شدید و
مدت طویل وہو نادر جدا واللہ اعلم انتہی وتحقیق مقام این ہست کہ اگر از وساطت تبعیت مراد
باشد درصحت این کلام شبہ نیست واگر حیلولت مقصود باشد پس در فیض وہبی حیلولت نمی باشد
والا فیض وہبی نخواہد بود قال دیگر اطلاق سلسلہ در ارادت اللہ تعالی کہ بے واسطہ غیری
است عجب واقع شدہ است اطلاق سلسلہ در جای مناسب ہست کہ بوسائط باشد ظاہرا
سہو قلم ہست یا بطریق مشاکلت است این سخن طالب علمی ہست وَالْاَمْرُ فِیْ ذٰلِكَ سَهْلٌ
اقول جواب اشکال بدو وجہ گزارش می رود اول انکہ از تقریرات سابقہ اطلاع کافی دادہ
شدہ است کہ درین محل از عدم توسط عدم حیلولت مقصود است واین عدم توسط را توسط بمعنی تبعیت
لازم الوجود ہست وتوسط بمعنی تبعیت از وسایط چارہ نیست پس لفظ سلسلہ را مناسبتے خاص باشد دوم لم کہ بیچا
استعارہ تخییلیہ است ارادت را بباب تشبیہ دادند وسلسلہ را باو ماثت کردند درین صورت
ضرورت بہ وسائط نیست واین چنین استعارات متعارف است آیات قرانی ازین مالا مال است
حق تعالے جل شانہ فرماید فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَیَقْضُوْنَ عَهْدَ اللّٰهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِیْمٍ
وغیر ذلک من الآیات الکثرۃ یای حال اعتراض طالب العلمی کار طالب علم ہست سخن از تصوف
راندانی بود این ہوس در دل باقی ہست ؎

نہ خفت خسر و مسکین ازین ہوس شب ہا	کہ دیدہ در کف پایت نہند بخواب رود

قال وگفتہ اند کہ یدمن نائب ید اللہ است این فرع ونتیجہ ارادت اللہ است چہ یدمرید
نائب ید پیری می باشد اما تلوح می افتد بقول حق سبحانہ اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَكَ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ
اللّٰهَ الآیۃ واین بہ حقیقت وقتے راست آید کہ بروے اِذْ رَمَیْتَ اِذْ رَمَیْتَ

اعتراض بر لفظ سلسلہ بطور طالب علمی است

لیکن اللہ دکھی مترتب گردد کہ بیک مشت خاک لشکری را منہدم گرداند و بے آن حکایت ربانی بیش نیست اقول اگر چہ گفتہ شد چہ بید مرید نایب پیر می باشد بدو وجہ صحیح نیست اول انکہ حضرت شیخ از مرید معنی متعارف مراد داشتہ نہ مصطلح متصوفین چنانکہ در کلام حضرت مجدد رحمہ اللہ مصطلح صوفیہ مراد است مہنداد ریں مقام مراد بابد گفت نہ مرید دوم انکہ وجہ انابت حسب مذاق اہل فن فنا و بقا است در فصل الخطاب از ترجمہ عوارف منقول است فنا عبارت است از نہایت سیر الی اللہ عزوجل و بقا عبارت است از بدایت سیر فی اللہ سبحانہ و سیر الی اللہ سبحانہ وقتے منتہی گردد کہ بادیہ وجود را بقدم صدق یکبارگی قطع کند و سیر فی اللہ عزوجل آنگاہ محقق شود کہ بندہ بعد از فنائے مطلق در عالم اتصاف باوصاف الٰہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی نماید انتہے پس ہر گاہ مرتبہ فنا و بقا حاصل گردد دست وی نایب مناب ید اللہ باشد

آنرا کہ فنا شیوہ و فقر آئین است	نہ کشف و یقین نہ معرفت نہ دین است
رفت او ز میان ہمین خدا ماند خدا	الفقر اذا تم ہو اللہ این است

در حالت فنا دوئے برخیزد

زینسان کہ بقائے خویشتن میخواہی	از خرمن ہستیت جوے کے کاہی
تا یک سر موز خویشتن آگاہی	گردم زنی از راہ فنا گمراہی

در رسالہ مشاہدۃ الانوار بین التجلی والاستتار خود حضرت شیخ در میان عبد و معبود و قاصد و مقصود و طالب و مطلوب و محب و محبوب فرق را دور نمودہ حیث قال آما عنوانات دیگر کہ طالب و مطلوب و محب و محبوب است بیقین حکم نتوان کرد کہ طالب کیست و مطلوب کہ و محب کیست و محبوب کدام ہر دو ہم طالب اند و ہم مطلوب و ہم محب اند و ہم محبوب بوجہے او طالب

۱ فقر ہر گاہ تمام شد ان اللہ ست ۱۲ ۲ در کشف المحجوب از شبلی رحمہ اللہ منقول است تصوف آن بود کہ اندر دو جہان ہیچ چیز نہ بیند بجز خدای عزوجل و از علی بن بندار صیرفی نیشاپوری منقول است تصوف آن بود کہ ظاہر و باطن خود را نہ بیند و جملہ بر حق را بیند ۱۲

و این مطلوب و در مرتبہ دیگر او مطلوب این طالب دوئی بگذار کہ حقیقت یکی است مَنْ[۵۱] یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ وَیَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْہِمْ زیادہ برین چہ گویم کفرہائے حقیقی در سینہ درین باب مضمر است کہ اگر آن را بیرون افگنم صد ایمان مجازی ازان بر شک آید اسرار در پردہ بہتر و ناگفتہ بہ انتہے انچہ ذکر تلویح نمودہ شد صریح خطا است کہ نزول آیت در باب دیگر است یعنی ہرگاہ غزوہ حدیبیہ پیش بود آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از صحابہ رضی اللہ عنہم کہ یک ہزار چہار صد بودند بیعت گرفت بعضے صحابہ رضی اللہ عنہم برین امر بیعت کردند کہ ما جنگ خواہیم کرد تا انکہ قتل شویم و برخے برین امر کہ از جنگ فرار نخواہیم کرد قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ[۵۲] رضی اللہ عنہ بِالْوَفَاءِ لِمَا وَعَدُوْہُ مِنَ الْاِخْبَارِ فَوْقَ اَیْدِیْہِمْ در تفسیر ابی سعود رومی مذکور است اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَایِعُوْنَکَ[۵۳] اَیْ عَلٰی قِتَالِ قُرَیْشٍ اِنَّمَا یُبَایِعُوْنَ اللّٰہَ یَعْنِیْ اَنَّ مُبَایَعَتَکَ ھِیَ مُبَایَعَۃُ اللّٰہِ عَزَّوَجَلَّ لِاَنَّ الْمَقْصُوْدَ تَوْثِیْقُ الْعَھْدِ بِمُرَاعَاۃِ اَوَامِرِہٖ وَنَوَاھِیْہِ یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْھِمْ یَعْنِیْ اَنَّ عَقْدَ الْمُبَایَعَۃِ مَعَ الرَّسُوْلِ کَعَقْدِہٖ مَعَ اللّٰہِ تَعَالٰی مِنْ غَیْرِ تَفَاوُتٍ بَیْنَھُمَا کَقَوْلِہٖ تَعَالٰی مَنْ یُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰہَ انتہے مختصرا و در تفسیر کبیر مذکور است یَدُ اللّٰہِ بِمَعْنٰی نِعْمَۃِ اللّٰہِ[۵۴] عَلَیْھِمْ فَوْقَ اِحْسَانِھِمْ اِلَی اللّٰہِ یَدُ اللّٰہِ فَوْقَ اَیْدِیْھِمْ اَیْ نُصْرَتُہٗ اِیَّاھُمْ اَقْوٰی وَاَعْلٰی مِنْ نُصْرَتِھِمْ اِیَّاہُ

---

[۵۱] ہر کہ اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد اللہ تعالے را ۱۲ [۵۲] ابن عباس رضی اللہ عنہما گوید کہ آنچہ اللہ تعالی باینان وعدہ خیر کردہ دست او برای وفا بر دست ایشان است [۵۳] کسانیکہ بیعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بر قتال قریش می کنند ایشان بیعت اللہ تعالے می کنند یعنی متابعت رسول متابعت اللہ تعالے است زیرا کہ مقصود استحکام عہد است بمراعات اوامر و نواہی وے تعالے ید اللہ فوق ایدیہم یعنی عقد پیمان از رسول اللہ صلعم چنان است کہ با اللہ تعالے شدہ درین ہر دو ہیچ فرق نیست اللہ تعالی فرماید ہر کہ اطاعت کرد رسول را پس اطاعت کرد اللہ تعالے را ۱۲ [۵۴] معنی ید اللہ این است کہ نعمت اللہ تعالی بر ایشان زیادہ از احسانی است کہ انایشان ظاہر شدہ و نصرت مدد اللہ تعالی بر ایشان زیادہ تر است از نصرت ایشان کہ می کنند ۱۲

انتهی مختصراً ازین تقریر ظاهر است که سوق آیت در امر دیگر است و کلامے که در آن میرود چیزے آخر فشان مینهما و آیه مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ بے محل ذکر کرده شده زیرا که بیعت کنندگان صحابه اند رضی الله عنهم در امی مشت خاک سرور عالم بوده اند صلے الله علیه وسلم انچه ذکر اضمار کفر ها بیان فرموده شد از حضرت شیخ رحمه الله این چنین تحریر در ورطهٔ حیرت ماندم

گله در پیش صبازان گل رعنا کردم ؛ | گرهے داشت دلم غنچه صفت وا کردم

قال اکنون بمعارف و حقایق که در تحقیق این دعاوے نوشته اند دست زده دفع این خلجانات و شبهات کنیم و من الله الاستعانة و التوفیق **اقول** انچه پیشتر ازین نگاشته ام اگر دران تامل کافی رود دفع تمامی خلجانات و شبهات را متکفل خواهد بود مگر چون حضرت شیخ رحمه الله دست بدامان مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث زده ایرادات کرده است پس چنان مناسب دانم که عبارت مکتوب را اولا نقل کنم سپس بر هر ایراد ذکر کرده بدفع ان کوشم

به بینیم که تا کرد گار جهان | درین اشکارا چه دارد نهان

عبارت مکتوب این است **اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى** صحیفه گرامی که از روے شفقت و مهربانی نامزد این فقیر ساخته بودند بمطالعه آن مشرف گشت اندراج یافته بود که عزیزے بر عبارت مکتوبے که در اجمیر نوشته بودے اعتراضها دارد در حل ان باید نوشت و بعضے از یاران چون تعین مواضع اشتباه نوشته بودند باندازهٔ ان چند مقدمه در حل آن اشتباه نوشته آمد **وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاءُ اِلٰى سَبِيْلِ الرَّشَادِ** مخدوما مکرما سیر مرادی و سیر مریدی امرے است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد و الزام امرے نیست که بغیر تعلق داشته باشد پس محبت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و مع ذلک کسے را که حضرت حق سبحانه قوت قدسیه داده است اگر در احوال و اوضاع صاحب آن سیر نیک ملاحظه نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف

ف۱ ستایش مر خدای را است و سلام بر بندگان او که برگزیده اند ۱۲ ف۲ الله تعالیٰ هدایت کننده است راه راست را ۱۲

اهی بل شانه که او بان ممتاز است مشاهده کند تواند بود که حکم بسیر مرادی او نماید و هیچ محتاج بدلیل نبود در رنگ انکه بعد از ملاحظه قرب و بعد و مقابله و اجتماع که قمر را با شمس است حکم کند که نور قمر مستفاد از نور شمس است اگرچه این معنی بر غیر ارباب حدس حجت نبود و نیز حضرت خواجه ما قدس سره در اوایل حال سیر این فقیر را سیر مرادی مقرر فرموده بودند شاید یاران هم این معنی را از ایشان شنوده باشند و این ابیات مثنوی مطابق حال فقیر دانسته می خواندند ؎

عشق معشوقان نهان است و ستیز	عشق عاشق با دو صد طبل و نفیر
لیک عشق عاشقان تن زه کند	عشق معشوقان خوش و فربه کند
وز مرادان هر که واصل گشته است	او براه اجتبا سے رفته است

راه اجتبا مخصوص بانبیا نیست علیهم الصلوٰة والتسلیمات صاحب عوارف قدس سره در بیان مجذوب سالک و سالک مجذوب بتصریح باین معنی فرموده است و راه مریدان را راه انابت و راه مرادان را راه اجتبا گفته قال الله تعالے اَللّٰهُ یَجْتَبِیْۤ اِلَیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَهْدِیْۤ اِلَیْهِ مَنْ یُّنِیْبُ آرای راه اجتبا بالاصالت مخصوص بانبیا است علیهم الصلوٰة والتسلیمات و امتان را در رنگ سائر کمالات بتبعیت ایشان است نه انکه اجتبا مطلقا مخصوص بانبیا است علیهم الصلوٰة والتسلیمات و امتان را ازان اصلا نصیب نیست که آن غیر واقع است مخدوش وصول فیوض مر سالک را بتوسط وحیلولت خیر البشر علیه وعلی اله الصلوٰة والسّلام تا زمانے است که حقیقت آن سالک که محمدی المشرب است بحقیقه محمدیه منطبق نگشته است و بان متحد نه شد و چون بکمال متابعت بلکه بمحض فضل در مقامات عروج این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل شد توسط برخاست چه توسط وحیلولت در مغائرت است و در اتحاد متوسط و متوسط و حاجب و محجوب نبود انجا که اتحاد است معامله بشرکت است اما چون سالک تابع و الحاقی و طفیلی است از قبیل شرکت خادم بود با مخدوم و انکه گفتیم که حقیقت

ورا با حقیقت آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام انطباقے واتحادی پیدا می شود
بیانش آنست کہ حقیقت محمدی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام جامع جمیع حقایق است
آن را حقیقۃ الحقایق گویند وحقایق دیگران در رنگ اجزا اند مر او را با جزئیات زیرا کہ اگر محمدی
المشرب است حقیقت سالک در رنگ جزئی است مر آن کلی را و محمول است بروی حقیقت
غیر محمدی المشرب در رنگ جزء است مر آن کل را و غیر محمول است بروی واین حقیقت
محمدی المشرب اگر استعدادے در عروج پیدا شود با حقیقت پیغمبری خواہد بود کہ این برقدم
اوست ومحمول بر آن حقیقت خواہد شد و شرکتے در کمالات مناسبت او را پیدا خواہد کرد
لیکن از قسم شرکت خادم بود با مخدوم چنانچہ گزشت وچون این جزئی را بعلاقہ کما استعلیت
بلکہ بمحض فضل محبت خاص بکلی خود پیدا مے شود و شوق وصول آن دامنگیر او میگردد
وآن قید یکہ کلی را بہ جزئی آوردہ بود بفضل خداوندی جل شانہ روبزوال می آرد و بتدریج
بعد از زوال این جزئی را بآن کلی الکمالاتے واحاطتے حاصل می شود وانکہ گفتیم محبت خاص
پیدا می شود در رنگ، انکہ بمحض فضل این فقیر را پیدا شدہ و در غلبات ان محبت می گفت کہ محبت
من بحضرت حق سبحانہ ازان جہت است کہ او تعالےٰ رب محمد است صلے اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
وسلم ومیان شیخ تاج ویاران دیگر ازین بمقولہ تعجب میکردند انگار کہ از خاطر شما ہم نرفتہ باشد
وتا این قسم محبت پیدا نہ شود الحاق واتحاد چگونہ متصور بود ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وحقیقت توسط وعدم توسط را بیان می نماید نیک استماع فرمایند طریق
جذبہ را چونکہ کشش از جانب مطلوب است وعنایت الٰہی جل شانہ متکفل حال طالب است ناچار
قبول وساطت می کند در طریق سلوک چونکہ انابت طالب است از وجود وسائط چارہ نبود
ودر نفس جذبہ ہر چند وسائط در کار نیست اما تمامی جذبہ منوط بسلوک است کے اگر سلوک کہ
عبارت از اتیان شریعت است از توبہ وزہد وغیر ہما با جذبہ منضم گردد جذبہ ناتمام وابتر
است بسیارے از ہنود وملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذب دارند اما چونکہ بمتابعت صاحب

شریعت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام متجلی گشتہ اند خراب وابتر اند وغیر از صورت جذب
نمی دارند سوال حصول جذب سبحانی از محبوبیت می طلبد پس کفار را کہ اعدا را اللہ اند نصیب
از جذب چگونہ تجویز نمودہ اید جواب تواند بود کہ بعض از کفار سبحانی از معنی محبوبیت دائمۃ
باشند کہ باعث حصول جذب شان شدہ باشد وچون از متابعت صاحب شریعت علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام متحلی نساختند مخاسر و مخذول ماندند وآن جذبہ غیر از حجتہ بر ایشان
درست نکردہ کہ اعلام استعداد شان نمودہ کہ بجہل وعناد از از قوہ بفعل نیاوردہ اند وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ودر طریق جذبہ اگر بتوسط متابعت صاحب شریعت
علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ عبارت از سلوک است وصول بمطلوب میسر شود بیواسطہ و
بے متابعت امری خواہد بود گفتہ اند لَوْ وَلَّيْتُمْ دِلَالَوْنَ فَعَلَيْهِ اللّٰهُ یعنی اگر گشیدہ
شوید بحضرت حق سبحانہ ورسانیدہ شوید بالبطن بالبطون ہر آئینہ درمیان شما ودرمیان
حق جل وعلا حیلولت وحجاب امرے نخواہد بود وشاید کہ بخاطر شریف شما ہم ماندہ باشد کہ حضرت
خواجہ باقی قدس سرہ می فرمودند کہ وصول از راہ معیت کہ حق را جل سلطانہ با بندہ است اگر میسر
شود ناچار بے توسط امرے خواہد بود کہ مناسبت معیت است واگر واسطہ است در سلسلہ تربیت
است کہ عبارت از سلوک است وراہ معیت یکی از طرق جذبہ است وحدیث اَلْمَرْءُ
مَعَ مَنْ اَحَبَّ علی صاحبہ الصلوٰۃ والسلام نیز تائید این معنی می فرماید زیرا کہ مرد را با محبوب
خود چون معیت بہ ثبوت پیوست واسطہ مرتفع گشت استماع فرمایند ہر ظل را با صل خود شاہراہ
است وہیچ چیز درمیان شان حائل نیست اگر عنایت خداوندی جل شانہ ظلے را با اصل
خود نسبتے پیدا شود وکششے باو ہویدا گردد بدولت متابعت صاحب شریعت علیہ وعلی
آلہ الصلوٰۃ والسلام آن ظل را بآن اصل وصولے واتصالے حاصل آید ہر آئینہ بے حیلولت
امرے خواہد بود وچون آن اصل اسمی است از اسمائے الٰہی جل شانہ ناچار درمیان اسم
ومسمائے او حائلے نخواہد بود ووصول ظل ازین راہ باصل کہ مسمائے آن اسم است بے

توسط امرے خواہد بود و ایضاً ہر کہ واصل حضرت ذات است تعالی بوصول بے چونی توسط و حیلولت امرے درحق او مفقود است ہرگاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت وحجابیت صفات وجہی جل سلطانہ مرتفع گردد وحیلولت وحجابیت غیر صفات چہ گنجایش دارد **سوال** صفات واجبی را جل شانہ ہرگاہ انفکاکے از حضرت ذات او تعالی جائز نباشد ارتفاع حیلولت صفات از میان واصل وموصول البتہ بچہ معنی بود **جواب** سالک را چون وصول وتحققی باصل خود کہ اسمی است از اسمای الٰہی جل شانہ وآن سالک ظل اوست حاصل گردد ہر آئینہ در میان حضرت ذات تعالی ہیچ توسطے وحیلولتے نخواہد بود چنانچہ در میان اسم ومسمائے او حیلولت امری کائن نیست پس ارتفاع لازم آمد ونہ انفکاک مثل این تحقیق گزشتہ است در میان اتحاد حقیقت سالک وحقیقت محمدی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ونیز شمۂ ازین بیان در بیان وصول ظل باصل ہم گزشتہ **تنبیہ** سادہ لوحے ازین عدم توسط کہ در طریق جذبہ وغیرہا گفتہ شدہ است استغنای از تبعیت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام گمان نہ برد کہ ان کفر والحاد وزندقہ است وانکار است از شریعت حقہ او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام وبالا گزشتہ است کہ جذبہ بہ توسط سلوک کہ عبارت از ایتان شریعت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیہ ابتر وناتمام است ونعمت است کہ بصورت نعمت برآمدہ وحجت را بر صاحب جذبہ ناتمام تمام کردہ بالجملہ بکشف صحیح والہام صریح نیز بیقین پیوستہ است وہیچ دقیقہ از دقایق این راہ وہیچ معرفتے از معارف این قوم بے واسطہ او و بے توسط متابعت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام میسر نیست ومنتہی را در رنگ مبتدی و متوسط فیوض وبرکات این راہ بے تبعیت وبے طفیل او حاصل نہ

محال است سعدی کہ راہ صفا	توان رفت جز در پے مصطفے

افلاطون از بے خردی صفاے کہ در نفس خود از ریاضت ومجاہدات یافت خود را از بعثت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات مستغنی دانست گفت نَحْنُ قَوْمٌ مُهَذَّبُونَ لَا حَاجَةَ بِنَا إِلَى

مَنْ یَّهْدِیْ نادانست کہ این صفا کہ بریاضات بے توسط متابعت انبیا حاصل شدہ است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات حکم ان دارد کہ مس سیاہ را زر راند و دساز ند یا زہر را بہ شکر غلاف کنند متابعت انبیا است علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کہ حقیقت مس را منقلب گردانیدہ زر خالص سازد و نفس را از امارگی بہ اطمینان آرد حکیم مطلق جل وعلا بعثت انبیا، و وضع شرائع اینہا را علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات از برای تعجیز و تخریب امارہ مقرر ساختہ است و خرابی او را بلکہ اصلاح او را در غیر متابعت این بزرگواران نداشتہ علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات اگر ہزاران ریاضات و مجاہدات بے متابعت این بزرگواران علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کردہ شود سر موے از امارگی او کم نگردد بلکہ از دیاد سرکشی او نماید مصرعہ

ہر چہ گیرد علتے علت شود	

ازالۂ مرض ذاتے او منوط بشرائع انبیا است علیہم الصلوٰۃ والتحیات و بدو نہا خط القناد باید دانست کہ جذبہ را ہر چند از سلوک چارہ نیست مقدم باشد جذبہ بر سلوک یا موخر اما فضل مر تقدیم جذبہ راست کہ سلوک خادم او ست و در تاخیر جذبہ سلوک مخدوم او ست کہ بدولت سلوک او را جذب میسر شدہ است و در تقدیم جذبہ نہ این چنین است کہ او بالذات مطلوب و مدعو است لہذا این مراد آمد و آن مرید و راہ مرادان و رہبر محبوبان محمد رسول اللہ صلے اللہ تعالے علیہ وعلے الہ وسلم کہ مقصود ذاتی و مدعو اولے ازین دعوت او ست علیہ وعلے الہ الصلوٰۃ والسلام و دیگران را بطفیلی او طلبیدہ اند مرادان باشند بامریدان لَعَمْرُکَ لَمَا خَلَقَ اللّٰہُ الْخَلْقَ وَلَمَّا اَظْہَرَ الرُّبُوْبِیَّۃَ کَمَا وَرَدَ چون دیگران ہمہ طفیلی او باشند و او مقصود اصلی ازین دعوت بود علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ناچار ہمہ محتاج او باشند و بتوسط او فیوض و برکات اخذ نمایند علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام و باین معنی اگر ہمہ را آل او گویند گنجایش دارد علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام کہ ہمہ پس رو اویند و بے توسط او کمال اخذ نے نمایند چہ ہر گاہ وجود شان بے توسط وجود او صورت نہ بندد کمالات دیگر خود کہ تابع وجود

لہ ۔ از تخلیق اسرار یا فیض السبوحیہ وغیرہ ظہور نظر ہاری تعالیٰ شانہ بود اللہ تعالے خلق را پیدا کرد و ربوبیت خود ظاہر ساخت کذا ۱۲

اند بے توسط او چہ صورت دارند علیہ وعلی آلہا الصلوٰۃ والسلام بلے محبوب رب العالمین چنین باید استماع فرمائید کہ مکشوف گشتہ است کہ محبوبیت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بآن محبت واجبی جل شانہ کائن است کہ بذات بحت او تعالے بے ملاحظہ شیون واعتبارات تعلق گرفتہ است وحضرت ذات تعالے بآن محبت محبوب گشتہ بخلاف محبوبیت دیگران کہ بآن محبت کائن است کہ تعلق بشیون واعتبارات دارد متلبس باسماء وصفات است یا بظلال اسماء صفات علی تفاوت الدرجات

۵ کشف اسرار ۱۲

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللّٰهِ لَيْسَ لَهُ	حَدٌّ فَيُعْرِبَ عَنْهُ نَاطِقٌ بِفَمِ

علیہ وعلی جمیع اخوانہ من الانبیاء والمرسلین والملائکۃ المقربین الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات تحقیق این مقام آن است کہ توسط آن سرور کائنات علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکے او صلی اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم حائل وحاجب بود در میان سالک ومطلوب ومعنی دوم آنست کہ سالک بطفیل او وبتوسط تبعیت ومتابعت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام بمطلوب واصل گردد در طریق سلوک پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کائن است بلکہ می انگارم کہ طریق از شیوخ ہر کہ در میان آمدہ است متوسط وحاجب بشہود سالک است واے اگر در اواخر جذبہ تدارک آن نہ نماید ومعاملہ از پردہ بیرون پردگی نکشد زیرا کہ در طریق جذبہ بعد از رسیدن بحقیقت الحقائق توسط بمعنی ثانی است کہ طفیل وتبعیت است نہ حیلولت وحجاب کہ پردہ شہود ومشاہدہ وما نند آنہا بود گفتہ نشود کہ این عدم توسط اگرچہ بیک معنی بود قصورے بجناب حضرت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ لازم می آید گوئیم کہ این عدم توسط مستلزم کمال انجناب است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام نہ مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا کہ کمال بتبوع آنست کہ تابع او بطفیل وتبعیت او بہ جمیع درجات کمال برسد وہیچ دقیقہ فروگذارد واین معنی در عدم توسط کائن است نہ در وجود توسط کہ آنجا مشہود بے پردہ است کہ اقتضاے

درجات کمال است وایجا در پردہ پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط از شوکت و عظمت مخدوم است کہ خادم او در ہیچ مقامے از وے تخلف نکند و تبعیت او شریک دولت ہمگنان او گردد و از آنجا است کہ ان سرور فرمودہ است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام عُلَمَاءُ اُمَّتِی کَاَنْبِیَاءِ بَنِیْ اِسْرَائِیْلَ علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والتسلیمات رویت اخروی بے توسط و بے حیلولت امرے خواہد بود در حدیث صحیح آمدہ است علی صاحبہ الصلوٰۃ والسلام کہ بندہ چون بہ نماز داخل می شود حجابہا کہ درمیان بندہ وخدا است مرتفع می گردد ولہذا صلوٰۃ معراج مومن آمد و حظ وافر ازان نصیب منتہی واصل گشت چہ رفع حجاب مخصوص بواصل منتہی است پس ارتفاع توسط وحیلولت ثابت گشت این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است کہ بمحض فضل وکرم آنرا عطا فرمودہ اند وبحقیقت آن متحقق ساختہ ؎

من انخاکم کہ ابر نوبہاری	کند از لطف بر من قطرہ باری ؎

خوش گفت ؎

اگر بادشہ بر در پیرزن	بیاید تو ای خواجہ سہلت مکن

مشائخ طریقت قدس اللہ اسرارہم در توسط وعدم توسط آن سر وا اختلافہا دارند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات جمعے بتوسط رفتہ اند وگروہے بعدم توسط وہیچ کدام شان تحقیق توسط وعدم توسط نمودہ است واز کمال وقصور شان سخن نگفتہ ارباب ظواہر نزدیک است کہ عدم توسط را کہ کمال ایمان است کفر دانند وقایل آنرا نادانستہ تضلیل کنند، توسط را از کمال ایمان تصور نمایند وقایل آن را از اکمل تابعان شمرند وحال آنکہ عدم توسط مبنی از کمال متابعت است وتوسط مشعر از قصور متابعت کَمَا مَرَّ کُلُّ ذٰلِکَ مِنْہُمْ بِعَدَمِ الدَّرْکِ عَنْ حَقِیْقَۃِ الْحَالِ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی بَلْ کَذَّبُوْا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ کَذٰلِکَ کَذَّبَ الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِہِمْ

تند وما او لیسی گفتن انکارے از پیر ظاہر نیست زیرا کہ او لیسی کسے است کہ روحانیان را در

تربیت او مدخلے باشد حضرت خواجہ احرار را قدس سرہ باوجود پیر ظاہر چونکہ امدادے از روحانیت
حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ یافتہ بودند اویسی می گفتند وہمچنین حضرت خواجہ نقشبند باوجود
پیر ظاہر چون مدد ہا از روحانیت حضرت خواجہ عبد الخالق قدس سرہما یافتہ بودند اویسی بودند
علی الخصوص شخصے کہ باوجود اویسیت اقرار بہ پیر ظاہر دارد و بزور انکار بر پیر مراد بستن
عجب الضاف است مخدومنا مراد از ترکیب لفظ عبد الباقی معنی اضافی است نہ معنی علمی
ہر چند بالغ وجوہ اشعاری بمعنی علمی ہم دارد یعنے پیر من ہر چند بندہ باقی است اما متکفل
تربیت من اللہ باقی است اینجا کدام تحریف است وچہ سوء ادب اللہ تعالی الضافی بدہد مخدومنا
قصورے کہ در معنی سبحانی کہ از بسطامی قدس سرہ در غلبات سکر صادر شدہ است گفتہ
باشد لازم نمی آید از انکہ آن قصور در قائل آن مستقر و مستمر باشد تا دیگرے از وی افضل بود چہ
بسا معارف است کہ در وقتے بمقتضای حال آنوقت صادر شدہ است و در وقت دیگر بعنایت
خداوندی جل شانہ چونکہ قصور آن معرفت را دریافتہ است ازان در گزشتہ و بمقام فوق
رسیدہ در مکتوب شریف اندراج یافتہ بود کہ ارباب سکر اگر این قسم سخنان شطح آمیز نویسند
گنجایش دارد ما از ارباب صحو اظہار این سخنان بسیار مستبعد است مخدومنا ہر کہ این سخنان نوشتہ
است منشای آن سکر است و بی مخرج سکر درین باب دست بقلم نہ برده غایت ما فی الباب
در سکر مراتب کثیرہ است ہر چند سکر بیشتر شطح غالب تر سکر بسطامی باید کہ بے تحاشی قول
لَوَائِیْ اَرْفَعُ مِنْ لَوَاءِ مُحَمَّدٍ ازان بوجود آید پس ہر کہ صحو دارد گمان نکنند کہ سکر ہمراہ او
نیست کہ آن عین قصور است صحو خالص نصیب عوام است ہر کہ صحو را ترجیح دادہ است مراد ش غلبہ
صحو است نہ صحو صرف وہمچنین ہر کہ سکر را ترجیح می دہد مراد ش غلبہ سکر است نہ سکر خالص کہ آن
آفت است جنید قدس سرہ کہ رئیس ارباب صحو است وصحو را بر سکر ترجیح می دہد چندان عبارت
سکر آمیز دارد کہ چہ تعداد آن نماید فرموده هُوَ الْعَارِفُ وَالْمَعْرُوْفُ وگفتہ وَلَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِہٖ
وفرموده اَلْحَدِیْثُ اِذَا فَسَّرَ نَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَہٗ اَثَرٌ صاحب عوارف کہ از

ف ۱۲ آن سخنان شطح آمیز است و در شرح تعرف شرح آن مذکور است منہ عفی عنہ

ف ۱۲ عوارف نام کتابیست در علم طریقت تصنیف شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ علیہ منہ عفی عنہ

کمل ارباب صحو است در کتاب و چندان معارف سکریہ است کہ چہ شرح آن دہد و این فقیر در
ورقے بعضے معارف سکریہ اورا قدس سرہ جمع کردہ است از بقایاے سکر است کہ بتجویز افشاء
اسرار نمودہ می آید و از سکر است کہ مباہات و افتخار کردہ میشود و از سکر است کہ مزیت خود بر دیگری
اظہار کردہ می آید اگر صحو خالص باشد افشاے اسرار انجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک باشد
بقیہ سکر در صحو در رنگ نمک است کہ مصلح طعام است اگر نمک نہ باشد طعام معطل و بیکار بود ؎

اگر عشق نبودے و غم عشق نبودے	چندین سخن بتعرکہ گفتی و شنودی

صاحب عوارف قدس سرہ کہ قول قَدَمِیْ ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ را کہ از حضرت شیخ
عبد القادر قدس سرہ صادر شدہ است بر ہیئت سکر محمول داشتہ است مرادش قصور این قول
نیست کما توہم کہ آن عین محدث اوست بلکہ بیان واقع نمودہ است یعنی صدور این قسم سخن کہ
مبنی از مباہات و افتخار است بے بقیہ سکر کائن نیست کہ در صحو خالص بہ امثال این سخنان تکلم نمودن
دشوار است این فقیر کہ این ہمہ وفاتر در بیان علوم و اسرار اینطائفہ علیہ نوشتہ است ظاہر
بخاطر شریف شما قرار یافتہ است کہ از روی صحو خالص نوشتہ است بے مزج سکر حاشا کہ آن حرام
و منکر است و گزاف و سخن باقی است سخن بافان کہ بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم
سخنان نیافتند و دل ہاے مردم را از جا نہ برند ؎

فریاد حافظ این ہمہ آخر بہر زہ نیست	ہم قصۂ غریب و حدیث عجیب ہست

مخدومان این قسم سخنان کہ مبنی از افشاے اسرار باشد و از ظاہر مصروف در ہر وقتے
از مشایخ طریقت قدس اللہ تعالے اسرار ہم بظہور آمدہ است و عادت مستمرہ این بزرگواران
گشتہ امری نیست کہ این فقیر آن را ابتدا کردہ باشد و اختراع نمودہ لَیْسَ ھٰذَا اَوَّلَ قَارُوْرَۃٍ
کُسِرَتْ فِی الْاِسْلَامِ پس این ہمہ شور و غوغا چیست اگر لفظے صادر شدہ است کہ ظاہرش
مطابقت بعلوم شرعیہ ندارد آن را بہ اندک توجہ از ظاہر صرف نمودہ مطابق باید ساخت
و مسلمانی را متہم نباید کرد اشاعت فاحشہ و تفضیح فاسق ہرگاہ در شریعت حرام و منکر باشد تفضیح

مسلمانی بہ مجرد اشتباہ چہ مناسب بود و شہر بشہر آن منادی کردن کدام تدین باشد طریق مسلمانی و مہربانی آنست کہ کلمہ تا ہر ش مخالف علوم شرعیہ است اگر از شخصے صادر شود باید دید کہ قائل آن کیست اگر ملحد و زندیق بود بردان باید کرد و در راہ اصلاح آن نباید کوشید و اگر قائل آن کلمہ از مسلمانان بود و ایمانے بخدا و رسول داشتہ باشد در اصلاح سخن او باید کوشید و محمل صحیح از برای آن پیدا باید نمود یا از ان قائل حل آن باید طلبید و اگر در حل آن عاجز آید تصحیحش باید کرد و امر معروف و نہی منکر بر فق اولی است کہ باجابت نزدیک است و اگر مقصود دا بابت نباشد و تقبیح مطلوب بود امر دیگر است اللہ تعالی توفیق دہاد عجب آنکہ از مکتوب شریف مفہوم می شود کہ بعد از استماع کتابت فقیر از ان عزیز اشتباہی و انحرافے در ملازمان شما نیز طاری شدہ بود تا کہ انعکاسے باشد بایستی کہ منشان اشتباہ را ایشان خود حل می کردند و بر ین فقیر نمی انداختند و تسکین فتنہ می فرمودند از یاران دیگر چہ گلہ نماید کہ بعضے از ایشان با وجود قدرت دفع اشتباہ خود را معاف داشتند و سکوت ورزیدند ع

	ما ز یاران چشم یاری داشتیم

قال نوشتہ اند کہ سیر مرادی و مریدی امری است کہ بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس بحث و برہان بر اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد اینجا کس چہ سخن کند کہ راہ سخن بر بستند لاکن ہر چیز را بحث و برہان باید ہیچ چیز بے بحث و برہان معقول و مقبول نمی افتد مرادان و محبوبان خود دست مدح قوم ہمان کسانند کہ نخست ایشان را جذب می نمایند و بدرگاہ می کشند بعد ازان توفیق سیر و سلوک دادہ واصل می سازند کہ معنی مجذوب سالک است و مریدان انانکہ ایشان را بعد از سلوک می کشند و ایشان را سالک مجذوب می گویند ایا این ہم میباشد کہ صاحب سیر مرادی بجای میرسد کہ در ارادت او بحق و قرب و وصول وے بجناب قدس وے تعالے و ساطت حضرت سید المرسلین و سلطان المحبوبین صلے اللہ علیہ وسلم سقوط می پذیرد و بر مے افتد و در جمیع کمالات برابر سید المرسلین می باشد و بہ دعوے شرکت و ہمسری و برابری

می کشد و جامع کمالات ابراهیمی و محمدی می گردد و صاحب این سیر هم پرده محمد رسول الله صلعم می گردد و می گوید که هم چنانکه آن حضرت مرید خدا است بیواسطه من هم مرید خدا ام بیواسطه

اقول برین قول خدشه ها وارد می شود خدشه اول مرتبه مریدان و مرادان اگر یاسات نظر دیده شود ازان واضح خواهد شد که تا آنکه مرتبه سلوک و جذب اطے کرده باین مقامات نرسد مرید و مراد و مقامات ایشان را نتوان شناخت ۵

بسے قصهٔ بلقیس و قصهٔ هدهد	کسے رسد که شناسا سے منطق الطیر است

مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ع لذت می نشناسی نخدا تا نچشی ۞ در عوارف المعارف تعریف مریدین مذکور است وَالسَّالِكُ الَّذِي تُدْرِكُهُ الْجَذَبَةُ هُوَ الَّذِي كَانَتْ بِدَايَتُهُ الْمُجَاهَدَةَ وَالْمُكَابَدَةَ وَالْمُعَامَلَةَ بِالْإِخْلَاصِ وَالْوَفَاءِ بِالشُّرُوطِ ثُمَّ أُخْرِجَ مِنْ وَهْجِ الْمُكَابَدَةِ إِلَى رَوْحِ الْحَالِ فَوَجَدَ الْعَسَلَ بَعْدَ الْعَلْقَمِ وَتَرَوَّحَ بِنَسَمَاتِ الْفَضْلِ وَبَرَزَ مِنْ مَضِيقِ الْمُكَابِدَةِ إِلَى مُتَّسَعِ الْمُسَاهَلَةِ وَالْأُنْسِ بِنَفَحَاتِ الْقُرْبِ وَفُتِحَ لَهُ بَابٌ مِنَ الْمُشَاهَدَةِ فَوَجَدَ دَوَاءَهُ وَفَاضَ وِعَاءُهُ وَصَدَرَتْ مِنْهُ كَلِمَاتُ الْحِكْمَةِ وَمَالَتْ إِلَيْهِ الْقُلُوبُ وَتَوَالَى عَلَيْهِ فُتُوحُ الْغَيْبِ وَصَارَ ظَاهِرُهُ مُسَدَّدًا وَبَاطِنُهُ مُشَاهِدًا وَصَلَحَ لِلْجَلْوَةِ وَصَارَ لَهُ فِي جَلْوَتِهِ خَلْوَةٌ فَيَغْلِبُ وَلَا يُغْلَبُ وَيَفْتَرِسُ وَلَا يُفْتَرَسُ يُوهَلُ مِثْلُ هَذَا لِلْمَشْيَخَةِ لِأَنَّهُ أَخَذَ فِي طَرِيقِ الْمُحِبِّينَ وَدَرَجَ مُرَادِينَ مسطور است الْمَجْذُوبُ الْمُتَدَارَكُ بِالسُّلُوكِ بِدَايَةُ الْحَقِّ بِالْكَشْفِ وَأَنْوَارِ الْيَقِينِ وَيُرْفَعُ عَنْ قَلْبِهِ الْحُجُبُ وَيَسْتَتِرُ بِأَنْوَارِ الْمُشَاهَدَةِ وَيَنْشَرِحُ وَيَنْفَسِحُ قَلْبُهُ وَيَتَجَافَى عَنْ دَارِ الْغُرُورِ وَيُنِيبُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ وَيَرْتَوِي عَنْ بَحْرِ الْحَالِ وَيَتَخَلَّصُ مِنَ الْاِعْتِلَالِ وَالْاِعْلَالِ وَيَقُولُ مَعَ لَا أَعْبُدُ رَبًّا لَمْ أَرَهُ ثُمَّ يَفِيضُ مِنْ بَاطِنِهِ عَلَى ظَاهِرِهِ وَيُجْرِي عَلَيْهِ صُوَرَ الْمُجَاهَدَةِ وَالْمُعَامَلَةِ مِنْ غَيْرِ مُكَابَدَةٍ

آن روز که آتش محبت افروخت	عاشق روش سوز ز معشوق آموخت
از جانب دوست سر زد این سوز و گداز	تا در نگرفت شمع پروانه نسوخت

پس چنانکه مرید و مراد را سالکان راه دریابند همچنان سیر مرادی و مریدی امریست که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس محبت و برهان برای اثبات آن طلبیدن گنجایش ندارد و درین امر راه سخن بربسته نیست اگرچه راه مراد صعب است و وصول این راه بجز محنت محال است فاما اگر ذوق دارند چرا محنت نکشند و مقامات سلوک را طے نکنند و بمرتبه مریدی فایز نشوند تا این مقام را بچشم بصیرت بنگرند[۵۱] خدشه دوم برای هر چیز ضرورت حجت و برهان در محل نظر است در مرئیات و ندوقات که طفل شیرخوار هم ازان واقف باشد راه استدلال بربسته اند براعمی تبیین انوار شمس بهیچ حجت و دلیل نسزاید و کسیکه مدت العمر شکر و نمک را نه چشیده شکل اول بدیهی الانتاج گردد ازان نه کشاید خدشه سیوم تعریف مراد و مرید که بر نگاشته شد دران قصور است و[۵۲] الاهر ما بیناه خدشه چهارم در تعریف مجذوب سالک لفظ نخست تحریر فرموده شد و درمیان لفظ نخست و بواسطه درین مقام فرقے نمی نماید پس این هادم شبهاے تا باشد که جا بجا حضرت معترض بر لفظ بواسطه مرة بعد اولی و کرة بعد اخرے وارد نموده ۵

وقت مردن دامن قاتل بدست آمد مرا	آخر عمر آرزوے دل بدست آمد مرا

اگر حضرت معترض معنی لفظ نخست را نه بین خود منقش می فرمود بار بار این اعتراض را اعاده

[۵۱] حضرت معترض در اخبار الاخیار در ذکر حضرت شیخ عبد الوهاب متقی قادری شاذلی که استاد معترض بود می نویسند عرض کرده شد که فنای وحدت چه باشد فرمودند که آن لذتی است به چشیدن تعلق دارد مطلوب حقیقی جمیع عالمیان این را[۵۱] ادراک همان لذت است و هر کس که در عمر خود یکبار آن لذت چشید دیگر تا زنده است ذوق آن باقی است انتهی پس چرا معترض کلام استاد خود را فراموش کند و چرا برآن حجت و برهان نه طلبد و چرا نه گوید که هیچ چیز بے حجت و برهان معقول و مقبول نمی افتد سیر مرادی و مریدی همان مقام فناست افسوس است که معترض کلام استاد خود را فراموش کرده اعتراض می کند

[۵۲] راجع بسوی کلام استاد و است ۱۲ منه [۵۲] — امران است و سخن همان است که من بیان کردم ۱۲

نمی گردد اندرین صورت تمامی اعتراضش راجع بسوے کلامش خواهد بود

چه بے دردانه امشب بود دل با یار می گفتم	که او کم می شنید از من بسیار می گفتم

خدشهٔ پنجم حضرت معترض در تعریف مراد می فرماید بعد ازان توفیق سیر و سلوک داده واصل می سازند بالانکه اول گفته که نخست ایشان را بخود می کشد که بمعنی وصول است والا کلام صحیح نمی شود که معنی مجذوب سالک همین است که اول وصول است بعد ازان سیر و سلوک و سخن معترض رحمه الله که بعد ازان توفیق سیر داده واصل می سازند عکس آنست درین مقام بغایت ادب گزارش میرود که هرگاه حضرت معترض را به فن تصوف چنان ممارست نباشد که تعریف مراد و مرید صحیح بر نگارند پس اینجا کس چه سخن کند که راه سخن بر بستند بجز آنکه گفته شود که سیر مرادی و مریدی امرے است که بوجدان صاحب آن سیر تعلق دارد پس حجت و برهان بر اثبات آن طلبیدن گنج بایش ندارد ؎

اے که شور محشر از بے باکیت ہنگامه است	از خدا خلقت برای ما سفارش نامه است

خدشهٔ ششم هرگاه خود حضرت معترض در تعریف لفظ نخست زیب تحریر فرموده پس در سقوط و ساقطیت کدام استحاله است و اگر وساطت است پس نخست چرا تحریر ساخته فعلیه البیان

خدشهٔ هفتم انچه تحریر فرموده بر می افتد انچ هیچ جا از کلام حضرت مجدد یافته نمی شود کما بیناه

پرسید زمن کسیکه معشوق تو کیست	گفتم که فلان کس است مقصود چه توست
بنشست و بهای های من بگریست	کز دست چنین کسی چه جای خواهی پرست

خدشهٔ هشتم هرگاه معترض در معنی مرید نگاشته که بعد از سلوک می شنید پس درین قول که انحضرت مرید خدا است بواسطه و مرید خدا هم بواسطه اجتماع متنافیین است و ذهول است از معنی مرید ؎

جای نمی روی که دل بدگمان ما	تا باز گشتن تو بصد جا نمی رود

قال دانکه نوشته اند که کسے را که حق تعالے قوت قدسیه داده اگر در احوال و اوضاع صالحان آن سیر نیک ملاحظه نماید و فیوض و برکات و علوم و معارف الهی جل شانه که او بآن ممتاز است

مشاہدہ کند تواند کہ حکم بسیر مرادی او نماید ہیچ محتاج بدلیل نبود سخن عجبے است یعنی شما این قدر ادراک و شعور ندارید کہ اوضاع و اقوال و جمال و کمال ما را ملاحظہ نمائید و فیوض و برکات و علوم و معارف ما را کہ بدان متفرد و ممتاز ایم مشاہدہ کنید و بسیر مرادی ما حکم کنید دیگر دلیل چہ حاجت است **اقول** ندانم کہ این چہ اعتراض است و بجز و اصلان بارگاہ مقربان درگاہ را کہ شناسد و کسیکہ معنی مراد و مرید ندانستہ باشد از و توقع ادراک احوال و اوضاع سیر مرادی کے می توان شد مولانا نظام الدین خاموش علیہ الرحمۃ فرمودہ اند کہ چون علامہ سید شریف جرجانی بہ صحبت حضرت خواجہ علاء الدین عطار عطر اللہ تربتہ رسیدند و آنحضرت ایشان را قبول فرمودند ایشان از حضرت خواجہ التماس نمودند کہ مرا صحبت باکسے فرمایند از اصحاب خود کہ بواسطہ صحبت وی اہلیت این مجالس حاصل کنم و مناسبتے با اہل این نسبت پیدا سازم حضرت خواجہ ایشان را بہ صحبت ما حوالہ کردند و سید بعد از فراغ درس می آمدند و پیش ما می نشستند و سکوت می کردند روزے نشستہ بودند و مراقبہ کردہ ناگاہ بے خودی و بے طاقتی از ایشان ظاہر شد چنانچہ عمامہ از سر ایشان افتاد ما برخاستیم و عمامہ بر سر ایشان نہادیم چون بہ حال خود آمدند سبب آن بے خودی پرسیدیم گفتند عمر ہا بود کہ آرزوے آن داشتیم کہ یکساعت لوح مدرکہ من از نقوش علمیہ پاک شود و زمانے دل من از اندیشہ معلومات خود خلاص یابد درین ساعت بہ برکت این صحبت آن معنی دست داد از غایت ذوق و لذت آن مرا بے خودی روی نمود

از من بے ادبی صادر شد ؎

نقد حیات خواہی جان کن فدائے جانان	کین است در رہ عشق آئین مہربانان
مستان جام شوقش بر بوی لطف جانش	بر درگہ جلالش آیند جان فشانان ؎
از چشم بد نہانند از خویشتن نہان تر	عالم شدہ سمن بو از بوئے آن نہانان
چون تیرہ روزگاری زان رہ نشان چہ جوئی	گر رہ روی نشان جو از راہ بے نشانان

قال اینجا آن سخن یاد می آید کہ یکبارے از ہمین یاران یکے بخدمت ایشان نوشتہ بود

که عجب است که با وجود این عظمت و جلالت و مرتبت کرامات از شما ظاهر نمی شود در جواب او نوشتند کدام کرامت بالاتر ازین معارف و حقایق باشد که بایشان می کنیم و بر او وارد می گردد که دیگران را طاقت بیان آن نیست معجزه حضرت رسول الله نیز سخن بود که بمرتبه اعجاز رسیده بود **اقول** این کلام هیچگونه محل اعتراض نیست که همچنان از بزرگان مروی است **نقول** است که مولانا اصفهانی که در حدیث بی نظیر روزگار بوده بحضرت عزیزان خدای داد قدس سره بر سبیل تعرض گفته که شما دعوی قطبی میکرده اید سلطان ماشاء بیگ خان می خواهد که بر سر رافضی رود چند هزار زره و سلاح درکار است پیدا بکنید چون قطب هر چه خواهد می کند حضرت عزیزان فرمودند که دعوی از درویشان دور است لیکن اگر بمنصب قطبی قانع باشیم از فرعون و نمرود بدتر باشیم چه منظور این طائفه عالیه غیر از محبوب حقیقی نیست ؎

چه منصب تعلق بود ای پسر		تعلق حجابت بود سر بسر	
تعلق حجاب است و بی حاصلی		چو پیوند ها بگسلی واصلی	

پس از مجلس حضرت عزیزان بغضب برخواسته اند و مولانا ی مذکور دامن ان حضرت را بر سبیل معذرت گرفته ایشان التفات بوی نه کرده متوجه مزار فائض الانوار حضرت خواجه بهاء الحق والدین قدس سره شدند چون به پل علی سلیمان که در راه مزار آن حضرت است رسیده اند فاتحه بروح پر فتوح ایشان خوانده برگشته اند فرمودند که هر دانشمندی را ولی از اولیاء الله مربی است و هر ولی را نبی از انبیاء الله علیهم السلام مربی است چون مولانا اصفهانی بر ما بی ادبی کرد متوجه شدیم که از اولیا کدامی ولی مربی این مولانا باشد معلوم ما شد که حضرت خواجه بزرگ قدس سره مربی وی بوده اند چون بدینجا رسیدیم روح شریف حضرت خواجه بزرگ پیشوا آمده فرمودند ما از ان مربی که بر شما بی ادبی کرده گزشتیم و از ینجا خبر باد کرده

ف در رساله واردات ملا جهانی رحمه الله مذکور است مبتدی را غلبه کرامت است منتهی طالب استقامت ظهور کرامت مضر است مدرج اهل عرفان ثبوت استقامت سراج معراج ارباب الیقان ۱۲

برگشتیم بعد ازان بسیاه نه کشیده که مولانای اصفهانی ببلیت جذام مبتلا گشته بهمان علت هلاک
شده است فقط غرض از نقل این حکایت این است که از اولیاء الله اگر خواستگار کرامتے شوند
ضرور نیست که حسب تمنای شان ظاهر کرده شود اینجا آن سخن یاد مے آید که یکبارے از یاران
یکے بخدمت حضرت خواجه بهاؤالدین نقشبند رحمه الله عرض کرد که عجب است که باوجود این
عظمت و جلالت و مرتبت کرامات از شما ظاهر نمی شود در جواب او فرمودند کدام کرامت بالا
تر ازین خواهد بود که باوجود چندین بار گناه بر روی زمین میتوانم رفت و زمین از بار گناه ما
غرق نمی شود بتحقیق مقام آن است که خرق عادات از لوازم ولایت نیست ببعضے مردان
اولیاء الله اند و مقربان درگاه و خرق عادات انها ظاهر نه شد چنانچه از اکثر اصحاب رسول الله
صلے الله علیه واله وسلم خرق عادات مروی نیست حالانکه عموماً اصحاب اند از دیگر اولیاء الله افضل
اند پس معلوم شد که فضیلت بعضے اولیاء بر بعضے بکثرت خوارق نیست چه فضل عبارت است
از کثرت ثواب و خوارق در حظوظ است نه از ثواب نیست مگر عبادت و قرب الهی و لهذا محدثین
کرامات اصحاب را در مناقب ذکر نه کرده اند بلکه کرامات را بابے علیحده آورده اند بعد ذکر معجزات
خرق عادات در جوگیان هم می باشد این چنین حضرت مجدد رحمه الله فرموده صاحب
عوارف گفته که حق تعالے بعضے مردم را خوارق می دهد و دیگران را خوارق نمی دهد و انها
افضل باشند از صاحب خوارق و خرق عادات کمتر است در مرتبه از ذکر قلب و تجوید وے
و شیخ الاسلام خواجه عبدالله انصاری گفته که مراتب عارفان مطلق است بدریافت استعدادات
طالبان و مقامات اولیاء و فراست اهل ریاضت و گرسنگی مخصوص بدریافت صور و احوال
اشیاء که غائب از نظر اوست هرگاه که اکثر خلائق بدنیا مشغول اند و از خدا منقطع دلهای
شان بیشتر مائل است بسوی کشف احوال غائبان و این را بسیار عمده می داند انها
باکشف اهل عرفان و حقیقت کار ندارند و می گویند که اگر اینها از اهل الله می بودند از احوال
غیب خبردار بایستے چون این قدر خبر ندارند پس دیگر چه خواهند دریافت این چنین منافقان

در حق سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم می گفتند این سفیہان باین خیالات فاسدہ از برکات دوستان خدا محروم اند و نمی دانند کہ حق تعالے در بارہ دوستان خود غیرت دارد کہ او شان را بغیر خود مشغول نمی کند ۵

من ندائم فاعلات و فاعلات	شعر می گویم بہ از آب حیات
قافیہ اندیشم و دلدار من	گویدم مندیش جز دیدار من

حضرت مجدد رضی اللہ عنہ از پیر خود روایت کردہ اند کہ شیخ محی الدین عربی بعضے جا نوشتہ است کہ بعضے اولیا کہ از انہا کرامات بسیار ظاہر شدہ وقت رحلت آرزو کردہ اند کہ کاش کہ از ما این قدر کرامت ظاہر نمی شد اگر کسے گوید کہ اگر خوارق شرط ولایت نباشد چگونہ معلوم کردہ شود کہ این ولی اللہ است حضرت مجدد رضی اللہ عنہ ازین سخن دو جواب فرمودہ اند یکے انکہ معلوم کردن ولایت ولی چہ ضرور است ولایت نسبتے است با خدا کسے ازان مطلع باشد یا نباشد اکثر اولیاء اللہ از ولایت خود اطلاع ندارند تا دیگران چہ رسد بعد مرگ ثمرۂ آن خواہند دید احتیاج بخوارق مر انبیا را است کہ برای دعوت خلق اند ضرور است کہ بر خلق بنوت خود ظاہر کنند و با ثبات رسانند اولیا دعوت می کنند بسوی شریعت پیغمبر خود معجزہ برای دعوت او کافی است علما و فقہا بظاہر شرع دعوت می کنند اولیاء مریدان را اول بسوے بجا آوردن ظاہر شریعت دعوت می کنند پستر انہا را ذکر تعلیم می کنند و می فرمایند کہ اوقات خود بہ یاد الہی معمور کن تا کہ ذکر الہی مستولی شود و غیر خدا در دل تو خطور نکند و درین دعوت احتیاج کرامت نیست دوم انکہ مرید رشید ہر ساعت و ہر لحظہ کرامت شیخ در ذات خود بہ تغیر احوال خود می بیند کہ دل مردۂ او را زندہ کردہ بمشاہدہ و مکاشفہ سرافراز ساختہ زندہ کردن مردہ نزد عوام عمدہ کار است و زندہ نمودن روح و قلب نزد خواص معتبر است پس کرامت در نظر مرید موجود است و برای عوام در کار نیست در تحقیقات حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ مذکور است شیخ ابو القاسم گرگانی رحمۃ اللہ علیہ گفتہ است کہ بر آب رفتن و در ہوا پریدن و

واز غیب خبر دادن این ہیچ کرامت نبود کرامات آن باشد کہ کسے را بہ تمامی عمر بجز اتباع فرمان حرام نرود این عجائب را نشاید وآن دیگر ممکن باشد کہ از شیطان بود کہ شیاطین را نیز از غیب خبر است وکسانے کہ ایشان را کاہن گویند از بسیار ہا خبر دہند وخبرہای عجب بر ایشان برود اگر بر شیر نتوانی رفتن باک مدار چون آن سگ غضب را کہ در سینہ تست در زیر پاے زدی ومقہور کردی بر شیر نشستی واگر از غیب خبر نتوانی داد باک مدار چون عیب وغرور نفس خویش بدانستی واز آفت تلبیس وے آگاہ شدی از غیب خبر یافتی واگر بر آب نتوانی رفت ودر ہوا نتوانی پرید باک مدار چون بیرون از حس وخیال ترا مقامے پدید آید وبران برفتی در ہوا پریدی نہایتی تفصیل این بحث در مقدمہ مذکور شد فارجع الیہا وبرخی از کرامات حضرت مجدد رحمہ اللہ نیز مذکور شدہ مگر اصل این است ؎

ما برائے استقامت آمدیم		نے پئے کشف و کرامت آمدیم	

قال آمدیم مقصود کہ در امتیاز شما بہ بیان علوم ومعارف سخن نیست لیکن غایت آنچہ ظاہر مے گردد آن است کہ شما را عالم وفاضل وماہر ودانشور وسخندان دانیم بلکہ عارف ومکاشف ہم گوئیم اما آن را از کجا معلوم کنیم کہ شما بسیر مرادی بمرتبہ رسیدہ اید کہ وساطت حضرت سید المرسلین وسید کائنات صلی اللہ علیہ وسلم درمیان شما وخدای عزوجل نماندہ است تا آنکہ ہم پیرہ وپیرہای آنحضرت شدہ اید این معنی لازم سیر مرادی نیست واحوال واوضاع وعلوم ومعارف شما دلیل نیستند بر آن اقول ؎

پس از عمرے نگاہے گر بہ سویم کرد جا دارد		شہید زخم شمشیر تغافل اجر ہا دارد	

اے برادر عدم علم مستلزم علم عدم نیست اگر حضرت را علم این معنی نیست کہ حضرت مجدد رحمہ اللہ بسیر مرادی رسیدہ اند پس ازین لازم نمی آید کہ فی الواقع باین درجہ فائز نشدہ باشند اگر کدامی بزرگ خدا رسیدہ ظاہر کند کہ از واہب العطایا اکتساب فیض وہبی می نماید کہ محض بواسطہ است ضرورت انکار چیست آنچہ حضرت باقی باللہ قدس سرہ اثبات حضرت می فرمود

حضرت شیخ خود شاهد آن است واین چنین انکار نسبت ببیشتر اولیا را الا از علمای ظاهر واقع شده درین محل احوال واوضاع حسب دعوی خود پیش کردنی بود تا به دفع خلجان متوجهی شدم سکوت در همچو مواقع از آداب مناظره دو است ۵

رحم می آید مرا بر بلبل آن بوستان	گر نزاکت های گل فریاد نتوانست کرد

حضرت خواجه محمد پارسا رحمه الله در فصل الخطاب می فرماید طائفه مشایخ اند که بخدمات عبادت حق سبحانه سلوک راه دین وسیر بعالم یقین حاصل کرده اند واز مکاشفات الطاف خداوندی علوم لدنی یافته اند ودر پرتو انوار تجلی صفات حق سبحانه بنیای حقایق ومعانی واسرار گشته اند وبر احوال ومقامات وسلوک راه حق سبحانه وتعالی تمام یافته واز حضرت عزة سبحانه ولایت مشایخ بدلالت وتربیت خلق ودعوة بحق عزوعلا مامور گشته بعد ازانکه عمری واعظ نفس خویش بوده اند که غظ نفسک ثم غظ للناس والا فاستحیی منی واز واعظ الله سبحانه فی قلب کل مومن قبول وعظ کرده وکمین گاه مکر وحیله نفس نگاه داشته بحکم فرمان بدعوة خلق مشغول شده اند وخلق را از خرابات دنیا وخمر شهوات ومستی غفلات بخطار قدس ومجلس انس ومقعد صدق وشراب طهور وتجلی جمال ساقی وسقیهم ربهم شهوا انه بحکم وذکرهم بایام الله والیشانرا ازذوق مشارب مردان می چشانند وسلسله شوق ومحبت در دل الیشان می جنبانند وبحسب عقل وشناخت وذوق وشوق هر طایفه از شریعت وطریقه وحقیقه بیان میکنند تا هر کس خط ونصیب خویش بقدر همت خویش برمی دارند که قد علم کل اناس مشربهم واگر مرغ جانی کز آشیانه بجبهم طیران کرده بر شبکه ارادت می افتد وبدانه بحبوبه در دام بلا وعشق بند می شود آن شهباز بلند پرواز را که سخت غریب وبدیع افتاده است در گریزگاه خلوتخانه میکنند وچشم هوائی نفس اورا مرادات دوجهانی می دوزند ولطعمه ذکر پرورش میدهند تا انگاه که آن وحشت التفات بماسوای حق سبحانه ازو منقطع شود ومقام انس حاصل کند ومستعد ومستحق آن شود که نشیمن دست ملک اشاید اینها خلاصه آفرینش وخلیفه حق اند سبحانه ونایب ومیراث

دار انبیا اند علیہم الصلوۃ والسلام کہ علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل دیدہ ہرکس بر حال و کمال ایشان نیفتد کہ در زیر قباب غیرۃ حق متوازی اند ؎

مردان رہش زندہ بجانے دگرند	مرغان ہواش ز آسمانی دگرند
منگر تو بدین دیدہ بدیشان کایشان	بیرون ز دو کون در جہانے دگرند

خلق از ایشان ہمین سر و رشیں بنید کہ از خویش قیاس احوال ایشان بر خویش و دیگران کنند و ایشان را و اعظمی از و اعظان یا عالمی از علمان شمرند و ندانند لایقاس الملایکۃ بالحدادین **قال** و با وجود کثرت علوم و معارف ایا متصور نیست کہ یک جا خطا واقع شود و عصمت مخصوص انبیاء است صلوۃ اللہ و سلامہ علیہ و خطا در کشف بالاتفاق ارباب کشف جایز است و ملازمان کہ خطا ہا بر شیخ بن عربی ثابت کردہ اند از ہمین عالم است کہ با وجود این حقائق و معارف کہ شیخ دارد خطا کردہ است **اقول** بتحقیق مقام این است کہ اگر کشف و الہام مخالف حدیث احاد یا مخالف قیاسی باشد کہ جامع باشد شرائط قیاس را آنجا حدیث و قیاس را ترجیح باید داد و حکم باید کرد بخطا در کشف و این مسئلہ مجمع علیہ است در میان سلف و خلف چرا کہ قول رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم حجتے قطعی است و احتمال کذب و نسیان در روایت ثقات ضعیف است و در کشف اولیاء خطا بیشتر واقع می شود و وقتے کہ در میان دو کشف اختلاف واقع می شود پس ہر کدام کہ شرع موید او باشد اولے تر است بقبول و اگر شرع ازان ساکت باشد پس صاحب ہر دو کشف اگر یک شخص است پس کشف اخیر او اولے و مقبول است چرا کہ صوفی دائما در ترقی است پس صاحب کشف در زمان اخیر اقرب است بسوئے خدای تعالے و اصل است بانبیاء و اگر صاحب کشف دو کس باشند پس کشف صاحب صحو اولیٰ است از کشف صاحب سکر چرا کہ کلام سکران بسیار احتمال غلط دارد و اگر ہر دو در صحو و سکر یکسان باشند پس کسیکہ کشف او گاہی مخالف شرع نہ شدہ باشد از کشف آنکس بہتر است کہ کشف او مخالف شرع افتادہ باشد و کسے کہ نادرا مخالف شرع افتادہ باشد کشف او بہتر است از کشف کسیکہ غالبا مخالف افتادہ باشد

واگر درین هر دو برابر اند پس ترجیح کشف کسے راست که منزلت او اقرب است بحضرت تعالی این همه
وجوه قوت کشف اند واگر هر دو کشف در قوت برابر باشند ترجیح به کثرت اصحاب کشف است
اگر یک کشف برده کس منکشف شود و دیگر کشف بر یک مرد منکشف شده کشف ده اولی
و مقبول است لیکن اگر یک کشف مرد قوی باشد کشف اقوے بهتر باشد از کشف
جماعت و حکم الهام هم چو حکم کشف است علوی مرتبه کشفهای مجدد الف ثانی رحمة الله علیه در یافتنی
ست که گاهے مخالف شرع نه افتاده بلکه بیشتر از شرع مؤید است و بعضے چنان است که
شرع ازان ساکت است و این همه امور بر کسے که در کلام او بنظر انصاف بیند مخفی نماند و قال
خطا ملزم خطا نیست و نه ازین احتمال اطلاق خطا جائز است تا آنکه خطا ثابت نکرده شود
بدلیله اگر از شیخ ابن عربی خطا ثابت کرده شد ازان لازم نیاید که تمامی مکاشفات اولیاء الله
خطا باشد قال و آنکه نوشته اند که حضرت خواجه ماقدس سره در اوائل حال سیر این فقیر
را سیر مرادی مقرر فرموده بودند حضرت خواجه اثبات شما بسیار می کردند و کسان واقف اند
بران بیشتر از همه این فقیر اما اگر الآن در قید حیلوة صوری می بودند یقین است که باین سخنان
از شما راضی نمی شدند و هیچکس باین راضی نخواهد بود امیدواریم که شما هم در باطن راضی
نخواهید بود و الله اعلم عبارت در اوائل حال کسے را درین ورطه می اندازد که گوید شاید
در اوائل حال نشانهاے این دریافته باشید بعد ازان حال متغیر شده باشید و الله
یمحوا الاحوال یحو الله ما یشاء و یثبت مقصود شما خود آن است که در ابتداء حال این
حکم می کردند در انتهاء خود چه خواهد بود مسلم سیر مرادی و مقام مرادان ابتداء و انتهاء شما را
حاصل است اما آنکه سیر مرادی این نتیجه حضرت رسول الله علیه وسلم این معامله دست داد
و اینچنین در برابر افتادند که ایشان ازمیان ساقط شدند و واسطه نماندند قبیح است
اقول حضرت شیخ خود این امر را تسلیم می سازند که حضرت خواجه رحمه الله اثبات حضرت
مجدد رحمه الله بسیار می کردند و بسیار کسان ازان واقف اند و حضرت شیخ به نسبت

ل الله تعالی نسبت کشف احوال است نسبت ع کند الله تعالی بهتر داند ع دیگر چیزها را ع فواید ۱۲

دیگران زیادہ تر اطلاع دارند ۵

وَاللّٰہِ قَدْ شَہِدَ الْعَدُوُّ بِفَضْلِہٖ	وَالْفَضْلُ مَا شَہِدَتْ بِہِ الْاَعْدَاءُ

وظاہر است کہ ہرگاہ حضرت خواجہ رحمہ اللہ سیر حضرت مجدد رحمہ اللہ را سیر مرادی مقرر فرمودہ بودند آن اوائل حال بود پس بآخر چہ رسد انچہ ایما شد کہ اگر الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان راضی نمی شدند این محض خطا است حضرت خواجہ دریای معرفت بودند اگر شخصے کہ از فن تصوف بے بہرہ باشد بکدامی کلام معرفت راضی نباشد ازان لازم نمی آید کہ عارف ہم نارضامندی ظاہر فرماید البتہ این خیالش حسب مزعوم وے خواہد بود انچہ قباحت سیر مرادی ذکر کردہ شد ہمان است کہ خود معترض بان قائل است وجذب مرادان را بیواسطہ می انگارد پس ہرگاہ حضرت معترض تعریف مجذوب سالک بر نگاشتہ بود خیال این معنی کردنی بود کہ ازین تعریف مرادان را سقوط واسطہ می گردد وہمان اعتراض کہ صد بار اعادہ نمایند بر معترض عاید می شود پس اگر این کلام باعث نارضامندی حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ در تخیلہ معترض رحمۃ اللہ علیہ مرتکز است پس بہ کمال ادب گذارش می کنم کہ اگر حضرت خواجہ رحمۃ اللہ علیہ الآن در قید حیوٰۃ صوری می بودند یقین است کہ باین سخنان از شما راضی نمی شدند وہیچکس باین راضی نخواہد بود امید واریم کہ شما ہم در باطن ازین تعریف راضی نخواہید بود **قال** باز ہمان سخنان کہ مذکور شد پیش می آید و مکرر می شود **اقول** فی الواقع در مکتوب شیخ از بس تکرار واقع است تا انکہ اگر مکررات را حذف کنند بر چند ورق بیش نخواہد بود اگرچہ بمجبوری فقیر حقیر را اتفاق تحریر بعض مضامین بہ تکرار می افتد مگر مہما امکن بر مکررات

شیخ قلم می زند ۵

من ہم از فریاد خود آزردہ می گردم ولیک	گر نہ بندم لب بہ افغان سینہ روزن میشود

قال ونوشتہ اند کہ اجتباء مخصوص نسبت بانبیاء علیہم السلام وہمچنین باش کہ اگرچہ در آیات قرانی اجتباء ہمہ جا نسبت بانبیاء واقع شدہ است قولہ تعالے وَلٰکِنَّ اللّٰہَ یَجْتَبِیْ مِنْ رُّسُلِہٖ

مَنْ يَّشَاءُ فَاٰمِنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وبعد از ذکر انبیاء فرمودہ است اِجْتَبَاهُمْ وَهَدَاهُمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ودر وصف ابراہیم فرمودہ اِجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ وحقیقت آن است کہ معنی اجتبا برگزیدن است وحق تعالی بر مے گزیند انبیارا بے سابقہ کسب و سلوک واولیارا بہ کسب وریاضت واتباع انبیاء وایں آن اتباع نیست کہ در انبیاء است واین است تفسیر قول حق سبحانہ تعالے اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ پس وجہ مباہات نیست مگر عدم توسط چنانکہ ادعا کردہ اند **اقول** این کلام از سر تا سر مخدوش است ومبنی است بر عدم اطلاع کلام صوفیہ صافیہ قدس اللہ اسرارہم خدشہ **اول** آنچہ درین مقام حضرت مجدد علیہ الرحمہ تحریر فرمودہ از عوارف نقل می فرماید پس حضرت معترض را رجوع بکلام عوارف نمودنی بود بر ناقل تصحیح نقل است لاغیر ۔ ؎

طرفہ حالیست کہ عاشق شب ہجراں دارد	خواب نادیدن وصد خواب پریشاں دیدن

در عوارف مذکور است وَيَجْمَعُ جُمَلَ حَالِ الصُّوْفِيَّةِ شَيْئَانِ هُمَا وَصْفُ الصُّوْفِيَّةِ وَاِلَيْهِمَا الْاِشَارَةُ بِقَوْلِهٖ تَعَالٰى اَللّٰهُ يَجْتَبِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِيْٓ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ فَقَوْمٌ مِنَ الصُّوْفِيَّةِ خُصُّوْا بِالْاِجْتِبَاءِ الصِّرْفِ وَقَوْمٌ مِنْهُمْ خُصُّوْا بِالْهِدَايَةِ بِشَرْطِ مُفَقِّدِهِ الْاِنَابَةَ فَالْاِجْتِبَاءُ الْمَحْضُ غَيْرُ مُعَلَّلٍ بِكَسْبِ الْعَبْدِ هٰذَا حَالُ الْمَحْبُوْبِ الْمُرَادِ بِبَادِيَةِ الْحَقِّ بِمَنْحِهٖ وَمَوَاهِبِهٖ مِنْ غَيْرِ سَابِقَةِ كَسْبٍ مِّنْهُ يَسْبِقُ كُشُوْفُهٗ اِجْتِهَادَهٗ وَفِيْ هٰذَا اَخَذَ بَطَائِفَةٍ مِنَ الصُّوْفِيَّةِ رُفِعَتِ الْحُجُبُ عَنْ قُلُوْبِهِمْ وَبَادَرَهُمْ سُطُوْعُ نُوْرِ الْيَقِيْنِ فَاٰثَرَ نَاظِرُ الْحَالِ فِيْهِمْ شَهْوَةَ الْاِجْتِهَادِ وَالْاَعْمَالِ فَاَقْبَلُوْا عَلَى الْاَعْمَالِ بِاللَّذَاذَةِ وَالْعَيْشِ فِيْهَا فَتَرَةُ اَعْيُنِهِمْ فَسَهُلَ الْكَشْفُ عَلَيْهِمْ لِاِجْتِهَادِهِمْ قَالَ اَبُوْسَعِيْدِ الْخَرَّازُ اَهْلُ الْخَاصَّةِ الَّذِيْنَ هُمُ الْمُرَادُوْنَ اِجْتَبَاهُمْ مَوْلَاهُمْ وَاَكْمَلَ لَهُمُ النِّعْمَةَ وَهَيَّاَ لَهُمُ الْكَرَامَةَ فَاَسْقَطَ عَنْهُمْ حَرَكَاتِ الطَّلَبِ وَصَارَتْ حَرَكَاتُهُمْ فِي الْعَمَلِ وَالْخِدْمَةِ عَلَى الْاُلْفَةِ وَالذِّكْرِ وَالتَّنَعُّمِ بِمُنَاجَاتِهٖ وَالْاِنْفِرَادِ بِقُرْبِهٖ

اجتباء وانابت

وَقَالَ اَبُوْسَعِيْدٍ الْخَرَّازُ الْمُرَادُ مَحْمُوْلٌ فِيْ حَالِهٖ مُعَانٍ عَلٰى حَرَكَاتِهٖ وَسَعْيِهٖ فِي الْخِدْمَةِ مَكْفِيٌّ مَصُوْنٌ عَنِ الشَّوَاهِدِ وَالنَّوَاظِرِ وَهٰذَا الَّذِيْ قَالَهُ الشَّيْخُ اَبُوْسَعِيْدٍ هُوَ الَّذِيْ اِسْتَبَبَهُ حَقِيْقَتُهُ عَلٰى طَائِفَةٍ مِّنَ الصُّوْفِيَّةِ وَلَمْ يَقُوْلُوْا بِالْاِكْتَارِ مِنَ النَّوَافِلِ وَقَدَّرُوْا اَجْمَعُوْا مِنَ الْمَشَايِخِ قَلَّتْ نَوَافِلُهُمْ فَظَنُّوْا اَنَّ ذٰلِكَ حَالٌ مُسْتَمِرٌّ عَلَى الْاِطْلَاقِ وَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ الَّذِيْنَ تَرَكُوا النَّوَافِلَ وَاقْتَصَرُوْا عَلَى الْفَرَائِضِ كَانَتْ بَدَايَاتُهُمْ بِدَايَاتِ الْمُرِيْدِيْنَ فَلَمَّا وَصَلُوْا اِلٰى رَوْحِ الْحَالِ وَاَدْرَكَتْهُمُ الْمَكْشُوْفُ بَعْدَ الْاِجْتِهَادِ اِمْتَلَئُوْا بِالْحَالِ فَطَرَحُوْا نَوَافِلَ الْاَعْمَالِ فَاَمَّا الْمُرَادُوْنَ فَتَبْقٰى عَلَيْهِمُ الْاَعْمَالُ وَالنَّوَافِلُ وَفِيْهَا قُرَّةُ اَعْيُنِهِمْ وَهٰذَا اَتَمُّ وَاَكْمَلُ مِنَ الْاَوَّلِ فَهٰذَا الَّذِيْ اَوْضَحْنَاهُ اَحَدُ طَرِيْقَيِ الصُّوْفِيَّةِ فَاَمَّا الطَّرِيْقُ الْاٰخَرُ طَرِيْقُ الْمُرِيْدِيْنَ وَهُمُ الَّذِيْنَ شَرَطُوْا لَهُمُ الْاِنَابَةَ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَيَهْدِيْ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ فَطَوَّبُوْا بِالْاِجْتِهَادِ اَوَّلًا قَبْلَ الْمَكْشُوْفِ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَالَّذِيْنَ جَاهَدُوْا فِيْنَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا يُدَرِّجُهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى فِيْ مَدَارِجِ الْمَكْسَبِ بِاَنْوَاعِ الرِّيَاضَاتِ وَالْمُجَاهَدَاتِ وَسَهَرِ اللَّيَالِيْ وَظَمَاِ الْهَوَاجِرِ تَتَاَجَّجُ فِيْهِمْ نِيْرَانُ الطَّلَبِ وَتَتَجَبَّبُ دُوْنَهُمْ لَوَامِعُ الْاَرَبِ يَتَقَلَّبُوْنَ فِيْ رَمْضَاءِ الْاِرَادَةِ وَيَتَخَلَّوْنَ عَنْ كُلِّ مَاْلُوْفٍ وَّعَادَةٍ وَهِيَ الْاِنَابَةُ الَّتِيْ شَرَطَهَا الْحَقُّ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى لَهُمْ وَجَعَلَ الْهِدَايَةَ مَقْرُوْنَةً بِهَا وَهٰذِهِ الْهِدَايَةُ اِنَّمَا هِدَايَةٌ خَاصَّةٌ لِاَنَّهَا بِدَايَةٌ اِلَيْهِ غَيْرُ الْهِدَايَةِ الْعَامَّةِ الَّتِيْ هِيَ الْهُدٰى اِلٰى اَمْرِهٖ وَنَهْيِهٖ بِمُقْتَضَى الْمَعْرِفَةِ الْاُوْلٰى وَهٰذَا حَالُ السَّالِكِ الْمُحِبِّ الْمُرِيْدِ فَكَانَتِ الْاِنَابَةُ غَيْرَ الْهِدَايَةِ الْعَامَّةِ فَاَثْمَرَتْ هِدَايَةً خَاصَّةً وَاهْتَدَوْا اِلَيْهِ بَعْدَ اَنِ اهْتَدَوْا لَهٗ بِالْمَكَابِدَاتِ فَخَلَصُوْا مِنْ مُّضَيِّقِ الْعُسْرِ اِلٰى فَضَاءِ الْيُسْرِ وَبَرَزُوْا مِنْ وَهْجِ الْاِجْتِهَادِ اِلٰى رَوْحِ الْاَحْوَالِ فَسَبَقَ اِجْتِهَادُهُمْ كَشْفَهُمْ وَالْمُرَادُوْنَ سَبَقَ كَشْفُهُمْ اِجْتِهَادَهُمْ

ازین تقریر ظاہر است کہ برخے از صوفیہ بہ اجتبا صرف سرفراز باشند و بعض بہدایت خاص
باشند بشرطیکہ انابت مقدم باشد اما طائفہ اولے پس اجتبا محض این طائفہ علیہ منوط بہ ہبوب
الٰہی باشد الیشان را باصطلاح صوفیہ محبوب مراد گویند کہ بدون سابقہ کسب حق تعالے جل شانہ
بر الیشان ظاہر شود و کشف الیشان بر اجتہاد مقدم باشد چنانچہ بعض از اجلہ صوفیہ چنان
یافتہ شدند کہ اولا بجذب الٰہی حجب از قلوب الیشان زائل شد و شعاع نور الیقین بر قلب الیشان
پرتوے انداختہ تا آنکہ سحاب عنایت تمامی مفاخر الیشان باریدہ و کرامات و بخشالیش ہائے
انواع و اقسام بے طلب بالیشان بخشیدہ پس الیشان بتوجہ باعمال و اجتہاد نمودند اعمال الیشان
علت اجتبا نبودہ است بلکہ اجتبا مقدم باشد بر اعمال اما طائفہ ثانی پس قرب الیشان بر کسب
و ریاضت و مجاہدۂ نفس و بیداری شب و روزہ و کم خوردنی منوط باشد این طائفہ را سالک
محب مرید گویند مگر ہدایتے کہ بالیشان حاصل بود ہدایت خاصہ باشند نہ عامہ کہ ہدایت بسوے امر معروف و نہی عن المنکر
را گویند این انابت غیر ہدایت عامہ باشد بہ برکت این ہدایت این طائفہ از مضائق عسر برآمدہ
بہ فضاء یسر طیران کنند و بحالات و مقامات فائز گردند خرسشہ دوم انچہ اجتبا را اولیاء اللہ
منحصر در کسب و ریاضت گفتہ شد سخن بے دلیل است کہ بمقابلہ کلام شیخ الشیوخ بجوے نہ
ارزد اگر در ینباب اولیاء اللہ را با انبیا مشارکت باشد ہیچ محذورے لازم نیاید و این را
تفسیر قول حق سبحانہ تعالے یجتبی الیہ من یشاء و یہدی الیہ من ینیب دانستن بعید است
در ین آیۃ یجتبی الیہ من یشاء را بامعان نظر دیدنی است معنی این است حق تعالے اجتبا می
کند ہر کرا مے خواہد یعنی بدون سعی او برگزیدہ می کند و ہدایت می کند کسے را کہ رجوع می آرد
جذب بے مطلق کہ عبارت است از اجتبا چنانچہ انبیاء را مے باشد بہ سبب مناسبت یا مبداء
فیاض اولیاء را ہم دست می دہد لیکن بعد حصول مناسبت تام با حق تعالے چرا کہ مانع از جذب
مطلق عدم مناسبت بود و آن بمناسبت متبدل باشد پس معلوم شد کہ صوفی چوں بسیر
مریدی واصل شود و دیگر منازل طے کردہ بمقام محبوبیت رسد و بمتابعت رسول خدا صلے اللہ

علیہ وسلم محبوب خدا گردد درین وقت اجتباء او بہ نیابت موقوف نباشد پس انسان آنچہ ترقیات
او را خواہد شد بسیر مرادی خواہد شد مراد رومی از شیخ تاج الدین روایت کردہ کہ گفت کہ گاہ
باشد کہ حق تعالے جذب کند بندہ را بسوی خود و ہیچ استادی را بروی نگزارد و از حسن
پرسیدند کہ مرشد تو کیست فرمود پیش ازین عبد السلام بن شیش بود اکنون دہ در دریاست
و پنج در اسمان است و پنج در زمین است از شیش پرسیدہ شد کہ مرشد تو کیست گفت پیش ازین
حماد دباس بود اکنون از دو دریا می خورم دریاے نبوت و دریاے فتوت خدشہ سیوم
وجہ مباہات صرف عدم توسط نیست بلکہ تمامی احوال سیر مرادی کہ بمقام خود مذکور است
موجب ہزاران مباہات است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَاءُ قال قولکم
وصول فیوض سالک ابتوسط وحیلولت خیر البشر تا زمانے است کہ حقیقت سالک بحقیقت
محمدی کہ جامع جمیع حقایق است و آنرا حقیقۃ الحقایق گویند منطبق نگشتہ است و بہ آن متحد
نشدہ است و چون بکمال متابعت بلکہ بمحض فضل این حقیقت را بآن حقیقت اتحادی حاصل
گشت توسط برخاست چہ توسط حیلولت در مغائرت است انتہی اتحاد حقیقت سالک
با حقیقت محمدی کہ حقیقت الحقائق است چہ معنی دارد و چہ صورت دارد این سخن از مقام ادب
و انصاف دور است و گستاخی صریح و گذاف فضیح و با قطع نظر از حکم عقل کہ اتحاد جزء یکے شدن
آنہا ہر چند جزء و کل و جزئی و کلی باشند از محالات است لازم می آید کہ حقیقت ہر سالکے
کہ باین مرتبہ و مقام رسد حقیقۃ الحقائق گردد و ذلک ظاہر البطلان پس اگر از اہل حقیقت
کسے این اطلاق کردہ باشد و حکم باتحاد نمودہ معنیش فناے آن در دو غیبت از خود در
حضور وے خواہد بود بجہت کمال متابعت و غلبہ محبت چنانکہ فنا فی الشیخ می گویند و خود
تمام عالم و پیر جملہ بنی آدم و وجہ تمام کائنات و قبلہ موجودات اوست علیہ افضل الصلوٰۃ
و اکمل التحیات ہمچنانکہ اتحاد ذات مطلق الہی را تفسیر کردہ اند باستغراق در ہستی حق کذا فی
الفتوحات و چون اتحاد اعتبارے و حکمی است با مغائرت حقیقی و لفس الامرے منافات نخواہد

داشت ومنافی وساطت وحیلولت نخواہد بود وخود تعین وتشخیص حقیقت سالک وجزئیت او باقی است چنانچہ اہل فنا در توحید میگویند ؎

تو او نہ شوی ولے اگر جہد کنی	جای برسی کز تو توئی برخیزد

یعنی ان توئی و دوئی کہ پیش از فنا وگم شدن در وے بود بلکہ ہمین گم شدن و فانی گشتن در وے قرب و وصول بحق است بوساطت وی پس این اتحاد وانطباق کہ حاصل گشتہ است عین توسط است اگرچہ این واصل بجہت غلبۂ بیخودی و فنا در یافت این وساطت نمی تواند کرد حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند و می یابند در وجودات تمام اشیاء و صفات وکمالات از جواہر واعراض کہ وصول بحق وشہود وے نیز ازان جملہ است چہ آنہا کہ بآن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ وحکم اتحاد گرفتہ وچہ غیر آن بلکہ توسط نسبت بطائفہ اولے و در یافت ان انسب و اقرب باظہر باشد و این سخن دقیق است **اقول** این کلام از سر تا پا از عدم تتبع کلام قوم ناشی است اگر حضرت شیخ بہ کتب قوم رجوع می آورد البتہ تقریر حضرت مجدد رحمہ اللہ بہ فہم عالیش می رسید درین مقام از حضرت متعرض بسبب عدم مزاولت کتب تصوف بیشتر خطاہا سرزدہ کہ ذکرش باعث تطویل است فاما بطور انموذج بر چند امور اکتفا مے رود **امر اول** درین مقام اتحاد بمعنی یکے شدن جزو کل وجزئی وکلی نیست بلکہ در اصطلاح متصوفین **الاتحاد ظہور شہود الواحد الحق سبحانہ الذی الکل بہ موجود فالحق سبحانہ**

۱؎ اتحاد شہود واحد حق است کہ کل بوی موجود است پس حق سبحانہ بسبب شہود باو کل باین حیثیت کہ کل شے بوے موجود است و معدوم بنفسہ است نہ ازین حیثیت کہ برائے او وجود خاص است کہ با و متحد شدہ کہ این محال است و بعضے گفتہ اند اتحاد ظہور سلطان حق است بر بندہ باین حیثیت کہ او را از تصرف باز دارد و قایم مقام او شود و این اشارہ است بسوی حدیث صحیح کہ بطور حکایت است از اللہ تعالے من گوش او یم و چشم او یم و پرگاہ سلطان حق بر بندہ باین طور ظاہر نشود کہ او را از تصرف باز دارد و قائم مقام او گرداند ملاحظہ شود در حس ظہور صفات و افعال از بندہ وان فی الحقیقت از خدا تعالی است کہ در بندہ بصفات ذاتیہ خود متصرف است چنانچہ در حدیث کنت لہ سمعا و بصرا و آلۃ است ۱۲

يتحد به الكل من حيث كون كل شئ موجودا به معدوما بنفسه لا من حيث
ان له وجودا خاصا اتحد به فانه محال وقال بعضهم الاتحاد هو ظهور
سلطان الحق عز وعلا على العبد بحيث يعزل له عن التصرف ويثبوبه مناب
وهذا اشارة الى معنى الحديث الصحيح حكاية عن الله عز وجل كنت سمعه وبصره
واذا ظهر سلطان الحق عز وجل على العبد بحيث يعزل له عن التصرف ويثبوبه
مناب يرى في الحس ظهور الصفات والافعال من العبد وهي في الحقيقة لمولاه
عز وجل المتصرف بصفاته الذاتية في العبد على ما ورد في من كنت له سمعا وبصرا
چنانچه حضرت خواجه پارسا علیه الرحمه در فصل الخطاب افاده فرموده پس این چنین اتحاد را
از ادب والصاف دور دانستن یاگستاخی وگزافه شمردن علماء فهمی است امر دوم حقیقت
محمدی در اصطلاح صوفیه هی الذات مع التعین الاول وهو الاسم الاعظم کما فی مصطلح
حضرت مجدد رحمه الله در رساله مکاشفات غیبیه مے فرماید باید دانست که قابلیت اولے
که معبر بحقیقت محمدی است علیه الصلوة والسلام والتحیه قابلیت ذات است مراعتبار علمی را
که متعلق شود بر سبیل اجمال بآن همه کمالات که در شان کلام بلکه در قرآن مجید بتفصیل یافته و
این قابلیت رب محمد است علیه الصلوة والسلام وتواند بود که کلام بعض صوفیه که فرموده
اند که رب آن علیه الصلوة والسلام شان العلم است راجع بهمین معنی باشد وباعتبار این
قابلیت اولا به افاده نسبت اولهٔ متحقق گشت وارباب متابعان کمل او که بر قدم
وسید علیه الصلوة والسلام اولا وعلیهم ثانیا قابلیات اعتبار مذکور ند که کالاجزا اند مر این قابلیت
جامعه را وارباب انبیا اولے العزم وغیرهم من الانبیاء والرسل غیر از پیغمبر ما علیه وعلیهم
الصلوة والتسلیمات قابلیت ذات است مر اتصاف جمیع صفات را علی سبیل الاجمال
وهمین قابلیت به بعض اعتبارات متبعض شده حقایق متعدده ایشان گشته علی تفاوت در
درجاتهم وجماعه که بر قدم ایشان اند ازین مقدم بهره دارند لیکن حقایق ایشان سائر صفات اند

کہ در تحت ہمین قابلیت اخیرہ واقع شدہ اند و این قابلیت برزخیست میان ذات و صفات
او جل شانہ و قابلیت اولی برزخ است میان ذات و شیونات ذاتیہ و میان آن قابلیات
کہ کالاجزا اند مر آن قابلیت را و برزخ چون حکم جہتین خود مے کرد لاجرم در قابلیت اخیرہ حکم
حجابیت پیدا شد چہ جہتہ اخیر وصفانند کہ زاید اند بر ذات و موجود اند بوجود زاید بر ذات
کما ہو مقرر عند علمأ اہل الحق شکر اللہ تعالی سعیہم و الحق ہمچنین است و لا معنی للحجاب الا زائد علے
الشی و قابلیت اولے چون جہتہ تحتانیہ او قابلیات اند کہ زائد نیستند بر ذات الا بالاعتبار
المحض پس انصباغ ان قابلیت ازان جہتہ موجب حجابیت نباشد آرے اینجا ہم حجاب علمی پیدا
شد بخلاف در صورت اولی کہ حجاب عینی و خارجی است لیکن باید دانست کہ رفع حجاب علمی
ممکن ہست بلکہ واقع است و رفع حجاب خارجی ممکن نیست فَمِنْ ھٰھُنَا وَقَعَ التَّرَقِّیَاتُ
لِلْمُحَمَّلِ یْنَ وَالْعُرُوْجَاتُ لَھُمْ مِنْ اَرْبَابِھِمْ اِلٰی رَبِّ الْاَرْبَابِ فَلَا جَرَمَ یَکُوْنُ التَّجَلِّی الذَّاتِیُّ
مَخْصُوْصًا بِہٖ وَبِمُتَابِعِیْہِ عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّاتُ وَیَکُوْنُ شُھُوْدُھُمْ بِلَا حِجَابٍ فَتَاَمَّلْ
و در جناب صفات و قابلیات ان عروج از خلایق و ارباب خود ممکن نیست چہ این حجاب مرتفع
نمی شود و تا عروج ممکن باشد کما مر و بعضے از صوفیہ کہ حقیقت محمدی را علیہ الصلوۃ والسلام
قابلیت اتصاف ذات بجمیع الصفات علی سبیل الاجمال گمان کردہ اند منشا ان گمان آنست
کہ انجماعہ در خانہ صفات اند و ازان مقام بہرہ دارند و قابلیت آن مقام قابلیت مذکورہ
است کما مر پس بضرورت آن مقام عالی را بان سرور نسبت کردہ اند الحق فَاَذْکُرْ اَوَّلًا وَاللّٰہُ سُبْحَانَہٗ
اَعْلَمُ وَھُوَ یَھْدِی السَّبِیْلَ و ہمچنین است حکم الیشان با انکہ این قابلیت فوق شیونات است
و شیونات را در تحت او اثبات نمودہ اند ان شیونات نیستند بلکہ صفات اند کہ در تحت آن
قابلیت اند و چون نظر آن طائفہ ازان خانہ نگذشتہ است صفات را شیونات دانستہ اند و
ازین جہت زیادتی صفات را ہم منکر آمدہ بلکہ شیونات عین ذاتند و صفات زاید بر ذات اند
انتہی چون فرق میان شیون و صفات امرے نیست کہ بخر رجوع بعلم تصوف یا محنت بحث

مشائخ نقشبندیه میسر میتوان شد لهذا ذکرش خالی از فائده نیست حضرت مجدد رحمه الله در
رساله معارف لدنیه می فرماید حق سبحانه وتعالے شیون ذاتیه خود را که عین ذات اویند در
خارج در مرتبه واحدیه جدا جدا دانست وچون علم مقتضی تمیز است آن شیونات در خانه علم
تمیز پیدا کردند وهر شانی مقتضی تمیز خاص وتشخیص علاحده گشت واین شیونات متغایره در
علم ممکنات یافتند چه ممکن آنست که وجود وعدم در وے متساوی باشد دور ایشان همچنین
است زیرا که اینها برازخ اند بین الوجود والعدم نسبت بذات خویش رو بوجود دارند چه
شیون در خارج عین ذات اند ونسبت به تمیز وتشخیص او بعدم دارند چه تمیز وجود بعدم است وبضد ها بین الاشیاء
واین صور علمیه اصلا در خارج وجود ندارند واز خانه علم نه برامده اند بلکه حق سبحانه وتعالی باثار واحکام ایشان
در خارج ظاهر است پس این صور در علم باشند باحکام آثار ایشان در خارج لیکن این اثار واحکام در خارج
عین ذات اند زیرا که در خارج جز احدیت مجرد نیست کما مطلق الظهور علینا للوجود ومطلق الظاهر حکما للاشیاء
وانکه می نماید که این صور نیز در خانه چند توهمی است محض وتصوریست واهی کما یتوهم
به ذوق ارباب الکشف والعرفان ومنشاء این توهم آنست که حق سبحانه وتعالی بقدرت
کامله خود این صور علمیه را بظاهر وجود نسبت مجهول الکیفیت بخشید وخلق عبارت از ایجاد آن نسبت است
ان نسبت نمایندگی در خارج شد چنانکه صورت شخصے را نسبتے باشد که محاذی او است پیدا می شود
که سبب نمایندگی آن صور در آئینه می گردد وآئینه همچنان بر بیرنگی وصفائی خود است فهو
سبحانه الآن کما کان فی الازل ولا شیء معه فلا شیون در علم غیر از تمائز از یکدگر رنگ دیگر
قبول نکرده اند وانچه در خارج سوائے تمائز ایشان ظاهر است از احکام ولوازم خارجیه ایشان است
ولهذا سالک چون بعین ثابت خود میرسد وآن عین ثابته بر وے منکشف می شود از اشکال
خارجیه هیچ چیز در وے نمی یابد وغیر از شئ متمیز چیز دیگر بروے ظاهر نمی شود واگر در اے تمیز رنگے
دیگر میداشت ظاهر میداشت وانبساطے که می نماید بواسطه اشتمال اوست بر شیونات
متعدده وکثرتیه بواسطه آنست که شکل طبعی بسیط کرویست امر سیوم در معارف لدنیه

مذکور است فنا عبارت از نسیان ما دون حق است سبحانہ بواسطہ استیلاء شہود ہستی
او جل ذکرہ بیانش آنست کہ روح انسانی مع ما یتضمنہ من العمر اثنی من السر والخفی
واخفی پیش از تعلق بہ بدن بصنائع خود جل سلطانہ علمی داشت ونحوے از توجہ
بانجناب قدس او را متحقق بود وچون در نہاد او استعداد ترقیات نہادہ بودند وظہور آن
استعدادات منوط بود بہ تعلق بہ بدن عنصری لاجرم اولا او را صفت تعشق ومحبت عطا
فرمودند وروے او را ثانیا باین پیکر ہیولانی گردانیدند وارتباط جبی بروجہ کمال درانہا پیدا
آوردند پس روح بواسطہ این تعلق جبی بسبب کمال لطافت خویش خود را درین محبوب
ظلمانی گم ساخت وجود خود را با توابع آن وروے فانی گردانید لہذا بسیاری از عقلا خود
را غیر از جسد نمی انگارند وورائے جسد امرے دیگر اثبات وحضرت حق سبحانہ کہ ارحم الراحمین
است از کمال رحمت خویش بالسنۂ انبیاء کہ رحمت ہائے عوالمند صلوٰۃ اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ
علی جمیعہم عموماً وعلیٰ افضلہم وخاتمہم خصوصاً ایشان را بہ جناب قدس خود دعوت فرمود
وازان تعلق ظلمانی منع نمود وقال اللہ سبحانہ قل اللہ ثم ذرہم ہر کسے را
سعادت ازلی درکار گشت رجوع قہقری نمود ووداع مودت عالم سفلی کرد وروے بعالم علوی
اورد وساعت فساعت محبت قدیم غلبہ کرد ودوستی حادث روی بزوال آورد تا انکہ نسیان
تام نسبت باین محبوب ظلمانی میسر شد واثرے از محبت او نماند آین زمان فناء جسدی
متحقق گشت واز دو خطوہ کہ درین راہ اعتبار نمودہ اند کہ خطوتان وفد وصلت یک خطوہ
بانجام رسانید بعد ازان اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانہ ترقی ازان مقام واقع شود شروعے
مے افتد در نسیان وجود نفس روح وتوابع وجودی او آناً فاناً این نسیان از دیادے
پیدا می کند تا انکہ خود را بتمام منسے می گرداند وجز شہود حضرت واجب الوجود جل جلالہ ہیچ
نے ماند این نسیان بمعبر لفناء روحی است کہ خطوہ دومی است ازان دو خطوہ مقصود از
فرود آمدن بعالم سفلی تحصیل این قسم اخیر فناء بود وبدون این دولت میسر نمی شد الیسر الغامض

فی ذلک غیر مخفی علی کل اهل الله وذلک السر هو ان الروح لا بد له نسیان
لنفسه من شدة المحبة وکمال المودة مع الغیر والمحبة کما تکون غلبتها
فی الشهادة لا یکون فی الغیب مثلها فاکتسب فی اشهاده کمال المحبة المغنی لنفس الروح
اولا ثم اعمل فی الغیب بفناء نفسه ثانیا وهذا سر غامض لا یعرفه الا الاکابر من العرفاء بقی القلب للمعابر
بالحقیقة الجامعة وهو تابع للروح فلما ارتقی من مکانه الی مکان
الروح حصل له هذا النسیان بتبعیة الروح وفناء بفنائه
واما النفس پس تزکیه او بر سیدن است در مقام قلب بعد از ارتفاع قلب بمقام روح وصاحب
عوارف که شیخ الشیوخ است نسیان مذکوره را در مادهٔ نفس اثبات نمی کند و کمال طهارت او را
خبر وصول بمقام قلب نمی گوید اما این ضعیف می گوید که نسیان مذکور در مادهٔ نفس نیز متحقق
می شود لیکن بعد از ارتفاع نفس از مقام قلب بمقام روح پس نفس را هم فنا متحقق می
شود چنانکه قلب را این نفس است که بعد از حصول اطمینان رجوع برب خود کرده است
واز مقام قلب بقلب تحلب پیوسته وراضی مرضی گشته حق سبحانه وتعالے در شان او
می فرماید یَا أَیَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِی إِلَی رَبِّکِ رَاضِیَةً مَّرْضِیَّةً ارے نادر مقام
(ای نفس المطمئنه بر گرد بسوی پروردگار خود حو شنود از)
قلب است که شیخ الشیوخ ازان خبر داده است واز اطمئنه نامیده است نسیان مذکور در
حق او منفقود است بلکه اسم اطمینان نیز دران موطن اورا نمی شاید مرکبی شده است اما
تا با طمینان نه پیوسته است مقام قلب موطن بقلب است اطمینان ضد اوست پس خروج ازان
مقام شرط اطمینان باشد فهم هر کس اینجا نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیهِ مَن یَشَاءُ
(ان عشق فضل است ہر کرا مے خواہد)
وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ ما معامله که با قالب است سوای اعمال جوارح که شریعت مصطفویه علیه
(واللہ صاحب فضل بزرگ است)
وعلی الہ الصلوٰة والسلام والتحیة بآن ناطق است از دائرهٔ ولایت معروفه خارج است
واز هر دو طریق جذبه وسلوک بیرون است زیرا که ورای تصفیه قلب وتزکیه نفس است و
اطلاع نداده بر علوم ومعارف المقام مگر اقل قلیل را از اکابر اولیاء الله وچون همچنین درین باب

به تفصیل سخن نه رانده است و در کلام ربانی و احادیث نبوی اگرچه مذکور است اما باشارت و رموز است این ضعیف نیز درین اوراق از آن مقوله سخن بمیان راند و اقتصار بر مراتب اقینیه مرتبه ولایت معروفه مے نماید اگر در ثانی الحال در سمتعان فهم این سخن دریافت باندازه دریافت خود و فهم سمتعان درین باب خواهد راند انشاء الله تعالے وهو سبحانه الموفق للصواب باید دانست که لازم نیست که هر کرا فناء روحی میسر شود فناء قلبی هم میسر شود این قدر هست که قلب اصیلے بجانب روح که در رنگ پدر است مرا در اپیدا می شود و اعراض از نفس که در رنگ مادر است حاصل می گردد و اگر این میل وے غلبه کند و تمام او را بجانب پدر بکشد و بمقام او رساند آنزمان بصفت پدر که فناست متحقق می شود و هم چنین است حال نفس که فناء روحی و قلبی مستلزم فناء او نیستند غایة مافی الباب نفس را بجانب پسر که قلب است میلے و کششے پیدا می گردد و اگر این میل غلبه کند و بمرتبه پسر باز که بمقام پدر صالح رسیده است برساند ناچار بصفت پسر که تخلق بخلق پدر است متصف گردد و فناے حاصل کند و مراتب سه گانه که فوق روحند همین حال دارند که فناء روح مستلزم فناء آنها نیست آرے در وقت هبوط روح آن مراتب سه گانه کلا او بعضا بمرافقت روح هبوط کرده باشند و غلبه محبت روح در انها سرایت کرده باشد بمرتبه نسیان انفس انها رسانیده بودمی شاید که در وقت رجوع قهقری فناء نسبت بایشان کلا او بعضا راه یابد و در رنگ روح خالی کردند پوشیده نماند که رفع خواطر از قلب بالکلیه علامت

گرو ہے را اندرین معنی غلطی افتاده است و پندارند که این فنا بمعنی نفی ذات و نیست گشتن شخص است و این بقا انکه بقاء حق به بنده پیوندد و این هر دو محال است و اند رهندوستان مردے دیدم که مدعی بود تفسیر و تذکیر و علم با من اندرین مناظره کرد چون نگاه کردم دے خود فنا را نمی شناخت و بقا را نمی دانست و قدیم را از محدث فرق نمیدانست کردن و تر جهال این طایفه بسیار اند که فنا را کلیت روا میدارند و این مکابره عیان بود که هر گز فناء اجزا طبیعی و انقطاع آن روا نباشد مراین مخطیان جهلها میگویم که بدین فنا چه میخواهند اگر گویند فناء عین محال بود و اگر گویند فناء وصف روا داریم فناء صفتی ببقاء صفتی دیگر که حوالہ هر دو صفت به بنده باشد و محال باشد که کسے بصفت غیری قایم باشد ۱۲ کشف المحجوب ۱۲

نسیان اوست ہر ماد و ن حق سبحانہ زیرا کہ خطرہ قلبی عبارت از حصول شئی است از اشیاء و خطور التفات در خاطر ابتدا او ند کرا و حصول و خطور نفس علم است و چون خطرہ بالکل منفی شد تا بحدے اگر بہ تکلف بیارند نیاید و اگر یادش بدہند یادش نیاید پس علم بالکلیہ زایل گشت و زوال علم ہمان نسیان است کہ در فنا معبر است نہایت مقام فنا از مشائخ ہیچ کس باین تفصیل درین مقام سخن نکردہ است و پیش از نسیان ما دون حق سبحانہ از فنا تعبیر نمودہ و ہنوز گنجایش نیست سخن بسیار است اگر توفیق خداوندی جل سلطانہ مدد فرمود ازین ہم بہ تفصیل تر سخن خواہد کرد کہ این مقام محل غلط طلاب است و اللہ سبحانہ اعلم بالصواب گاہ باشد کہ نظر سالک بر عالم ارواح افتد و آن عالم را بواسطہ مناسبت بمرتبہ وجوب اگرچہ آن مناسبت بحسب صورت باشد حق مے انگارد و شہود آن عالم را شہود حق جل سلطانہ تصور می نماید بآن محظوظ و متلذذ مے گردد و چون عالم ارواح را بعالم اجساد نحوی از تعلق حاصل است مشہود آن عالم را درین عالم شہود و حدت در کثرت می ماند و حکم باحاطہ ذاتیت و معیت ذاتیت می کند و باین تخیلات راہ ترقی و وصول بمطلوب حقیقی بر سالک مسدود می گردد و احسن تا اگر او را ازین مرتبہ بگذرانند و از باطل بحق بعضے از مشائخ درین مقام سی سال روح را بخدائی پرستیدند و چون ازان مقام گذرانیدند شناعتہ از او استند ام چہارم عبارت فقرات این است اگر پرسند کہ اتحاد چیست بگو استغراق در ہستی حق انتہی این کلام نہایت مختصر و لطیف است لکن مراد ازان ہمان معنی فنا است کہ مذکور شد و این فنا منافی و ساطت و حیلولت است و لو کان الاتحاد اعتباریا

امر پنجم اینچہ قول اہل فنا مذکور شد

تو او نہ شوی ولے اگر جہد کنی	جای برسی کز تو دوئی برخیزد

پس ہر گاہ تو ئی و دوئی کہ پیش از فنا گم شدن در وے بود زائل شدہ پس لامحالہ این معنی منافی و ساطت و حیلولت خواہد بود چہ و ساطت و حیلولت مقتضی دوئی است فان الواسطۃ لا تکون بین الشیء و نفسہا پس این صریح اعتراف است بقول حضرت

نقاش ہر نقشم عیان من عاشق دیرینہ ام	دیگر کسے نے در میان من عاشق دیرینہ ام
من ہم زمینم ہم سمامن با تو ہستم جملہ جا	من آفتابم ہم ضیا من عاشق دیرینہ ام

امر ششم اتحاد و الطباق را عین توسط گفتن معنی محصلی ندارد و این عینیت نہ باعتبار ذات است نہ مفہوم **امر ہفتم** ہرگاہ معنی حقیقت محمدی بیان کردہ شد پس ادعائے این امر کہ حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند محمول است بر عدم فہم معنی حقیقت محمدی و انتساب غلط بسوئے عارفان مع[۵] انہم برئیون عن ھذا کہ رنتسابِ و این معنی ظاہر است کہ حقیقت محمدی بمعنی مذکور نزد عارفان چگونہ واسطہ در وجودات تمام اشیاء و صفات و کمالات از جواہر و اعراض کہ وصول بحق و شہود وے نیز از ان جملہ است خواہد بود چہ اینہا کہ بہ آن حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ و چہ غیر آن و العجب کل العجب کہ نسبت توسط بطائفہ اولے و انسب و اقرب و اظہر دانستہ شدہ و این معنی نہ تصور یدہ شد کہ ہرگاہ انتہا بان حقیقت رسیدہ و در وے فانی گشتہ و حکم اتحاد گرفتہ پس چگونہ حقیقت متحدہ حقیقت متوسطہ خواہد بود فشتان[۵] بینہما اللھم الا ان یقال قد خفی ھذا الامر عندہ لغموضہ و دقتہ عندہ و ان کان ظاھرا فی نفسہ عند الفحول

اگر زکاوش مژگان او دلم خون شد	خوشم کہ بھر من اسباب گریہ افزون شد

امر ہشتم برائے دفع خدشات حضرت معترض رحمۃ اللہ علیہ حضرت خواجہ[۵] معصوم رحمہ اللہ

۵ از فرزندان حضرت مجدد رحمہ اللہ علیہ بودہ اند و ولایت محمدی المشرب[۵] اشتند در عمر شانزدہ سالگی بہ تحصیل علوم پرداختہ بعلوم باطنی متوجہ شدند و در آخر عمر حضرت مجدد رحمہ اللہ را وصف کمالی حضرت خواجہ معصوم رحمہ اللہ تربیت مریدان خویش بالیشان تفویض فرمودند و وصیت کردند کہ ہمین کہنہ بوریای خانقاہ را تخت سلطنت دانستہ بہ قناعت پردازند و از صحبت اغنیا و بادشاہ محترز باشند پس ہمچنان بوقوع آمد شاہ جہان بادشاہ بصحابت وی بسیار میل کرد لیکن میسر نشد اورنگ زیب متعقد حضرت شد و ارادت آورد و دوام صحبت می خواست میسر نشد حضرت قبول نہ داشتند در کشف مقامات الہیہ حضرت ایشان پایہ بلند داشت نہ صدہ

در مکتوب شیخ ہفتاد و ہشتم کہ بمولانا محمد حنیف شرف صدور یافتہ مے فرماید بگوش ہوش استماع نمائید
قال عزّ من قائل ونحن اقرب الیہ من حبل الورید ذات حضرت واجب الوجود جل
سلطانہ وہمچنین کمالات ذاتیہ او تعالے از بندہ بہ بندہ نزدیکتر است پس سیر یکہ باین مراتب
متعلق شود ورائے سیر آفاقی و سیر انفسی باشد و نیز ورائے جذبہ و سلوک بود چہ سلوک
سیر آفاق است و جذبہ سیر انفسی سیر آفاقی را بعد در بعد فرمودہ اند و سیر انفسی را ہر چند
قرب در قرب گفتہ اند لیکن آن قرب ظلی است ازین قرب بے اتحاد باید گزشت تا معاملہ اقربیت
روے نماید وچنانچہ زوال علم حصولے اشیاکہ عبارت از فنا قلبی است بے تمامی سیر آفاقی
ممکن نیست و بے شروع در سیر انفسی میسر نہ ہمچنین زوال علم حضوری شخص کہ بذات وصفات
او متعلق است وفی الحقیقۃ فنائے نفس است بانتہائے سیر انفسی و دخول در مراتب اقربیت
مربوط است و در سیر انفسی علم حضوری عارف بر جاست چہ انفس درین ہوطن بعنوان حقانیت
پیدا است واز قیدان بہ تمام رہائے بحصول نہ پیوستہ تا وصول بمطلوب حقیقی پیدا آید چہ مطلوب
بموجب کریمۂ سابقہ ورائے انفس است وانچہ در انفس نمودار است از آیات وآلہ است چنانچہ
قرآن مجید بآن مشعر است سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ
وچون علم حضوری عین عالم است ناچار بزوال آن زوال نفس عارف خواہد شد واثری ازوے
نخواہد ماند وزوال علم حضوری باین معنی است کہ علمی تعلق بذات عارف داشت از انجا کندہ
بواجب تعالی متعلق شود و حاضر دران ہوطن حق باشد سبحانہ ذات او بیانش آنست کہ ہر
کمالیکہ در ممکن نمودار است ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب است تعالت از وجود و
حیوۃ و علم و قدرت وامثال آن وممکن این کمالات را از خود فہمیدہ خیانت در امانت نمودہ
است وچون عارف را بمحض فضل وکرم باین دید عاریتے بنواز ند مرۃ ثانیۃ تواند بود کہ بحکم
إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا امانات را درست بہ اہل امانات
بسپارد وچون علم حضوری او پرتوے است از حضور ذاتی مطلوب این حضور بآن حضور

فانی ملحق خواہد شد در رنگ سائر کمالات کہ باصول خود ملحق می گردد درین ہنگام عارف خود را خالی محض خواہد یافت وبعدم صرف ملحق خواہد دید نہ ذکرے در خود احساس نماید و نہ توجہے و نہ یافتے بود و نہ حضوری بعد از لحوق باصل اگر یافتست از خود بخود است و اگر حضوریست ہم از خود بخود کَلَّآ اِنَّ الْحَادِثَ اِذَا قُوْرِنَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَہٗ اَثَرٌ درین موطن کہ موطن فنائے نفس است بروجہ کمال اطلاق کلمہ انا عارف زائل مے شود و عارف از خود بہ انا نمے تواند تعبیر کرد زیرا کہ بعد از نفاد نفس کہ مورد کلمہ انا بود انا را امور دے نماند کہ بران اطلاق یابد نہ باین معنی کہ انا بر حق اطلاق شود و خود را حق بیند کہ خودی درمیان نماندہ است و انانیت بر کندہ **سوال** ہرگاہ علم حضوری عین عالم باشد و آن علم بعد از کمال باصل خود کہ علم حضوری واجب است ملحق می گردد و مقرر است کہ لحوق ہر کمال باصل خود کائن است نہ بامرے کہ مباین اصل آن باشد لازم می آید کہ حقیقت ہر شخص و مبدا تعین او علم بود و حال آنکہ صفات دیگر نیز مبادی تعینات خلایق است چنانچہ بطور حضرت الیشان ما قدسنا اللہ بسرہ الاقدس تکوین مبدا تعین حضرت ادم است و کلام مبدا تعین حضرت موسیٰ و قدرت مبدا تعین حضرت عیسیٰ علی نبینا و علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات وجمیعے کہ داخل ولایات این بزرگواران اند مبادی تعینات شان جزئیات این صفات اند و جزئیات جزئیات این صفات علی تفاوت الدرجات **جواب** حقیقت محمدی علے مصدرہا الصلوٰۃ والتحیہ چنانچہ مقرر این طائفہ است اجمال حضرت علم است و حقایق سائر خلایق بتفصیل این اجمال است پس نظر باین معنی توان گفت کہ حقایق جمیع خلایق علم است چہ ہمہ خلایق ظہور و تفصیل آن حضرت است علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام غایۃ ما فی الباب آن حقیقت جملی را در مرتبہ تفصیل حصص لا یحصی است باندازہ کمالات مفصلہ علم کہ در حضرت اجمال اندراج و اندماج داشتند پس حقیقت ہر شخصے از اشخاص سوای آن سرور علیہ و علے آلہ الصلوٰۃ والسلام حصہ بود از حصص علم کہ تعلق علم در مرتبہ تفصیل بہ کمالے از کمالات مندرجہ اجمال حاصل گشتہ است مثلاً مبدا تعین حضرت ابو البشر علی نبینا علیہ الصلوٰۃ والسلام

حصہ است از علم کہ از تعلق آن بصفت تکوین کہ در اجمال مندمج بود بحصول پیوستہ است و علی ہذا القیاس سائر الحقایق لیکن چون تمیز میان حصص و حقایق بآن کمالات است حقیقت ہر شخص مسمی بکمالے ازان کمالات کہ بنسبت خاص بآن شخص دارد کہ سبب تمیز او شدہ است نمودہ آید پس علم اشرف صفات شد و برکات آن شامل جمیع موجودات آمد جواب دیگر آنکہ اتحاد شئے با شئے مستلزم آن نیست کہ شئ اول حقیقت شئ ثانی باشد چنانچہ خاصہ را با ماہیت بنسبت اتحاد است با آنکہ از عوارض است اگر گویند برین تقدیر کہ علم ذات و حقیقت انسان بود حقایق جمیع موجودات را بالتفصیل حقیقت محمدی گفتن چگونہ راست آید چہ حقیقت محمدی علم است گوئیم ما را کار نیست کہ اجمال ذاتی بتفصیل بود چہ انواع مندرجہ تحت حیوان را بالتفصیل ماشئے توان گفت ہر چند ماشئے ذاتی آن نیست و لو سلم گوئیم کہ حقیقت محمدی را اجمال و کل ہمہ حقایق گفتن باعتبار اشتمال و جامعیت علم است مر آن حقایق را با آنکہ گوئیم تواند بود کہ حقیقت محمدی عبارت از جمیع کمالات ذاتیہ بود کہ متعلق علم است علی وجہ الاجمال نہ نفس علم من حیث ہو لیکن چون دران مرتبہ علم را ازان کمالات تمیزے نیست و غیر از حضور و انکشاف امرے دران موطن نبود و مفہوم نہ لہذا آن مرتبہ را وحدت گویند و قابلیت محض خوانند و نیز علم را با معلوم بطور بسیاری از محققان اتحاد کاین است ناچار بتغایر ازان حقیقت بعلم نمودہ اند لہذا در مرتبہ تفصیل ہمان کمالات بتمیز حقایق سائر اشخاص اند و برین تقدیر تقابل اجمال بالتفصیل بے تکلف می افتد و بغیر آن نہ چنان و مؤید این توجیہ است کہ نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس حقیقت محمدی اجمال تعین وجودی است بالتعین جبی کہ تعین علمی ازان بمراتب پایان است چنانچہ بتحقیق آن در جاے دیگر ثبت یافتہ است اگر گویند کہ کلام بعضے اکابر ناطق است باآنکہ علم حقیقت انسان است چنانچہ مولوی قدس سرہ فرمود ؎

اے برادر تو ہمین اندیشۂ الخ

و از حضرت ایشان نیز در بعضے اوقات مثل آن مسموع گشتہ گوئیم تواند بود کہ این اکابر

برسبیل تجوز و مبالغہ فرمودہ باشند یعنی عمدہ در تو ہمین فکر و اندیشہ است باید کہ آن در
غیر مطلوب حقیقی مصروف نبود بلکہ تمام مصروف آنجناب بمقدس گردد تحقیق درین مقام
آنست کہ حضرت ایشان ما افادہ نمودہ اند جائے کہ فرمودہ اند ازین بیان لازم آید کہ
در علم حضوری ہم صورت معلوم باوجود حضور نفس معلوم کاین است کہ حاضر نفس معلوم
خالص نیست اعتبارے در وی راہ یافتہ است کہ از نفس بصورت آوردہ است فہم ہر کس
باین وقت نرسد و تا بذات بحت واصل نشود بوصول بچونی این دقیقہ را در نیابد انتہے مختصر
ازین تقریر ظاہر شد کہ حقیقت محمدی در اصطلاح صوفیہ اجمال حضرت علم را گویند و از فنای
این مقام ہیچگونہ اساءت ادب لازم نیاید و ہمچنان معنی اتحاد ہم مذکور شد سلمنا کہ معنی اتحاد
فنا است چنانکہ اتحاد بذات مطلق را فنا می گویند و میان اتحاد اعتبارے و حکمے و مغائرت
حقیقی و نفس الامر منافات نیست لیکن ہرگاہ تو وی برخیزد البتہ این معنی منافی و ساطت و
حیلولت خواہد بود و این اتحاد را عین توسط گفتن ہرگز بخیال نمی آید و ہرگاہ این واصل بحضرت
غلبہ بے خودی و فنا در یافت این وساطت نمی تواند پس اگر او انکار وساطت نماید چہ
باک خواہد بود نظیرش برائے توضیح پیش میکنم نگر یعنی است کہ در سکنجبین سرکہ و انگبین را باہم
بنوعے مخلوط می کنند کہ اشارہ حسیہ بسوی احدی ازین اجزا عین اشارہ بسوی دیگرے
می باشد مگر نمے توان گفت کہ سرکہ انگبین گردیدہ یا انگبین بقلب ماہیت لباس سرکہ پوشیدہ
آنچہ ادعائے این معنی نمودہ شد کہ حقیقت محمدی را عارفان واسطہ می دانند مبنی است بر
عدم اطلاع بر اصطلاح صوفیہ کرام چنانکہ مذکور شد **قال** قولکم آنجا کہ اتحاد است معاملہ
بشرکت است این نیز خالی از غرابتے نیست چہ شرکت دوئی را می طلبد و شریک در امرے
دو کس مے باشند و حقیقت اتحاد خود اصلاً بشرکت جمع نمی شود و بمعنی فنا و غلبیت نیز کہ
اتحاد حکمی است فانی و غایب از میان رفت و حکم عدم گرفت شرکت از وے چہ صورت دارد تو سط را گفتند کہ دوئی
می طلبد شریک و شرکت نیز ہمچنین است **اقول** ہرگاہ حضرت مجبور حرجہ توجیہ کلام خود فرمودہ باشد پس ضرورت این معنی چیست

کہ آنرا تسلیم نساختہ بمعنی دیگر محمول کردہ قایل باستحالہ شوند اتحاد بمعنی فنا است و شرکتے کہ ہست مثل شرکت خادم است با مخدوم ملاحظہ فرمودہ شود اگر بہ تبعیت مخدومی خادمی در بارگاہ شاہنشاہی در آمد در شرکت منزل کلامی نخواہد بود مع فقدان التوسط زیرا کہ در یک محل جا گزینند تحقیق مقام این است کہ مراد حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ صورت ثانی است مثلا کسے در سیر سلوک خود را بحقیقت محمدی متحد یافت و ہر فیضے کہ می آید بیک حقیقت میرسد ظاہر او اما در ضمن او حقایق دیگر ہستند کہ بہمہ میرسد پس معاملہ بشرکت گفتن راست شد و ہمین لفظ معاملہ قربتہ است چرا انصاف از دست داده شود ۵

کاش گردون از سر مہ یرون برد سودامی تو	یا مرا صبرے دہد چندانکہ استغنائے تو

قال تو لکم طریقہ جذبہ را چون کشش از جانب مطلوب است و عنایت الہی متکفل حال طالب است ناچار قبول وسائط نمی کند و در طریق سلوک چونکہ انابت از جانب طالب است از وجود وسایط چارہ نبود این عین مدعاست و سخن بے دلیل است طریقہ جذبہ و مرادی و محبوبی چنانکہ سابق بیان رفت زیادہ بر آن نیست کہ لطف اللہ تعالے بندہ خود را پیش از آنکہ طلب کند و سلوک نماید جذب می کند و انجذب بہم اجمالی است کہ بدان سلوک آسان می گردد و قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات آن بعد از سلوک حاصل می گردد و این منافات بوجود وسائط آرد بلکہ چون جذبہ بتنہا کار نمی آید و سلوک بے وسایط نمی باشد لازم آید وجود وسایط چنانکہ مقرر قوم است و خود ہم گفتہ اند کہ در نفس جذبہ ہر چند وسائط در کار نیست اما تمامی آن منوط بہ سلوک است کہ اگر سلوک نباشد جذبہ ناتمام و ابتر است **اقول** این کلام از اول تا آخر مخدوش است **خدشہ اول** بارگاہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ درین باب مناط کلام بر عوارف شیخ الشیوخ نہادہ و این تقریر ہمان است کہ از عوارف منقول شد پس این را عین مدعا و سخن بے دلیل گفتن از داب مناظرہ بعید است برای ناقل کلام شیخ الشیوخ دلیل است کافی و ہمند ابہ کہ قدم در بادیہ عشق نہادہ و او را اتفاق ملاحظہ ناز و نیاز

جذب و سلوک

معشوق افتادہ است نیک می داند کہ ہر گاہ جذب از جانب مطلوب است ضرورت وساطت نمی باشد مطلوب را جذب طالب بیک اشارہ چشم کافی است ۵

دوستی را کہ باشد ہم جان و ہوش	حکایت کنانند و لب ہا خموش

خدشہ دوم این کلام معترض رحمۃ اللہ علیہ مخالف آن است کہ پیش ازین بہ تعریف مجذوب سالک بزبان کاشتہ چہ در تعریف لفظ نخست تحریر فرمودہ کہ بمعنی بیواسطہ است قَدْ ذَکَرَ مَا سَلَفَ، خدشہ سوم کشش مطلوب را ذریعہ آسانی سلوک تصور دن ترقی معکوس است و نہ صرف منافی عقل است بلکہ نقل خلاف آنست کما مر کلام السہروردی رحمۃ اللہ علیہ فِی تَحْقِیْقِ الْمُرَادِ وَالْمُرِیْد خدشہ چہارم قرب و وصول و حصول مراتب و مقامات مراد دین را منوط بر سلوک داشتن ہم غلط است کما مر خدشہ پنجم اینچہ نوشتہ شدہ کہ چون جذبہ تنہا بکار نمی آید و سلوک بی وسائط نمی باشد لازم آید وجود وسایط محمول است بر عدم و ہم کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ درین مقام چہ از سلوک معنی مصطلح متصوفین مراد نیست بلکہ مراد از سلوک انیان شریعت است از توبہ و زہد و غیرہما چنانکہ خود حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بالتصریح فرمودہ وَالْعَجَبُ خِفَائُہٗ عَلَی الْمُعْتَرِضِ مَعَ تِبْیَانِ مَعْنَاہُ اندرین صورت ادعای لزوم وسایط دعوی باطل است والعجب کل العجب کہ معترض در نقل عبارت تحریف فرمود عبارت اینست اگر سلوک کہ عبارت از اتیان شریعت است از توبہ و زہد و غیرہما با جذبہ منضم نگردد جذبہ ناتمام و ابتر است بسیاری از ہنود و ملاحدہ را دیدہ ایم کہ جذب دارند اما چونکہ بمتابعت صاحب شریعت علیہ و علی آلہ الصلوۃ والسلام متحلی نگشتہ اند خراب و ابتر اند و غیر از صورت جذب نصیبے ندارند انتہی اگر این عبارت سالم نقل می فرمود یا بامعان نظر آن را مطالعہ می کرد بناے اشکال منہدم می شد غرض اینست کہ متابعت شریعت موقوف علیہ مرادین است و این مستلزم وسائط نیست وَہُوَ مُسْتَلْزِمُ الْوَسَائِطِ لَیْسَ بِمُرَادٍ ہٰہُنَا فَارْتَفَعَ الْاِشْکَال وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَال اگر گویند کہ احتیاج در طریقہ جذبہ بسلوک و وسائط پیش از وصول است و بعد

از وصول برطرف می شود بخلاف طریقہ سلوک کہ انجا بعد از وصول نیز واسطہ می ماند چنانکہ
گفتہ اند کہ در طریقہ جذبہ اگرچہ بتوسط متابعت شریعت کہ عبارت از سلوک است وصول المطلوب
میسر شود بیواسطہ حلول امرے خواہد بود گوییم چہ دلیل است برین دعوی مفہوم جذبہ وحصول
طریقہ وے خود مقتضی این نیست چنانکہ معلوم شد و مدعاے دوم کہ در طریقہ سلوک از وسایط
چارہ نبود ما را کہ قایل بوجود توسط مطلقا دخل در آن مناسب نیست ولیکن بطریقہ بحث و
مناظرہ گفتہ آید کہ چرا انجا ہم بعد از وصول بوجود وسائط واسطہ برطرف نشود بوجود جذب
بعد از سلوک بلکہ ہمچنین باید بقول ایشان کہ خاصیت جذبہ عدم وسایط است وسقوط
انہا است و در کلام شما نیز اشارہ بہ آن واقع شدہ است انجا کہ گفتہ اند در طریق سلوک از شیوخ
ہر کہ در میان آمدہ است متوسط و حاجب شہود سالک است وای اگر در آخر حال جذبہ تدارک
ننماید یعنی وسایط از میان برندارد حاصل انکہ در طریقہ جذبہ و سلوک ہر دو پیش از وصول
وسایط درکار است وانکہ در طریقہ جذبہ بعد از وصول وسایط ساقط گردد و در طریق سلوک
میماند تحکم است چرا در ہر دو جا باقی نماند و چرا در ہر دو جا ساقط نگردد سخن در ہمین جا است واگر
گویند کہ این امر کشفی و وجدانی است بحث فایدہ ندارد آن چیز دیگر است اما شما مقید باستدلال
شدہ اید و توجیہ نمودہ اید کہ چون در طریقہ جذبہ کشش از جانب مطلوب است و عنایت الہی
متکفل حال طالب است ناچار قبول وسایط نمی کند و در طریق سلوک چون انابت از طالب
است از وجود وسایط چارہ نبود و خود جذب و سلوک بر ہر دو تقدیر فرق بتاخر و تقدم فایدہ
ندارد واگر گویند مدعا و دلیل ہر دو کشفی است چنانکہ یکبارے از شما مثل این سخن شنیدہ شدہ
است این گریزگاہ خوب است و بعد ازان در اثبات عدم توسط و تقریر ان طرف دیگر بیان
کردہ اند یکے وصول از راہ معیت کہ حق را با بندہ است ناچار بے توسط امرے خواہد بود
مناسب معیت است واگر واسطہ است در سلسلہ تربیت است کہ عبارت از سلوک است
اقول این قول سرتاپا مخدوش است و مبنی است بر عدم فہم معنی جذبہ و سلوک و توسط

خدشہ اول ہرگاہ حضرت معترض در مفہوم جذبہ لفظ تخست تحریر ساختہ پس مفہوم جذبہ وحصول وے مقتضی عدم توسط است ۵

خوش آن مجلس کہ انجا تو بہ خود چون کنم ظاہر	مرا ساقی گریبان گیرد و مے در گلو ریزد

خدشہ دوم حصول کدامی امر بدون واسطہ محل استبعاد نیست اگر بکتب قوم رجوع نمودہ آید آشکارا متیوان شد کہ در بعض امور توسط را بانیست وایجاب جزمی تناقض سلب کلی است امام شعرانی در مقدمہ طبقات می آرد وَكَانَ الشَّيْخُ أَبُو يَزِيدَ الْبِسْطَامِيُّ رَحِمَهُ اللّٰهُ يَقُولُ لِعُلَمَاءِ عَصْرِهِ أَخَذْتُمْ عِلْمَكُمْ مِنْ عُلَمَاءِ الرُّسُومِ مَيِّتًا عَنْ مَيِّتٍ وَأَخَذْنَا عِلْمَنَا مِنَ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ در فتوحات مکیہ نیز این حکایت منقول است این کلام بسطامی رحمۃ اللہ علیہ ناطق است بر عدم توسط امام شعرانی در بیوقیت میفرمایند ان قُلْتَ فَهَلْ يَكُونُ الْإِلْهَامُ بِلَا وَاسِطَةٍ فَالْجَوَابُ نَعَمْ قَدْ يُلْهِمُ الْعَبْدَ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ الَّذِي بَيْنَ كُلِّ إِنْسَانٍ وَبَيْنَ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَلَا يَعْلَمُ بِهِ مَلَكُ الْإِلْهَامِ لٰكِنَّ هٰذَا الْوَجْهَ يَتَسَارَعُ النَّاسُ إِلَى إِنْكَارِهِ وَفِيهِ إِنْكَارُ مُوسَى عَلَى الْخَضِرِ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ فَاعْلَمْ أَنَّ الرَّسُولَ وَالنَّبِيَّ يَشْهَدَانِ الْمَلَكَ رُؤْيَةً بِصَوْرَةِ غَيْرِ الرَّسُولِ بِحِسٍّ فَاثِرَةٍ وَلَا يَرَاهُ فِيهِمُ اللّٰهُ تَعَالَى بِوَاسِطَتِهِ فَإِيشَاءُ أَوْ يُعْطِيهِ مِنَ الْوَجْهِ الْخَاصِّ بِارْتِفَاعِ الْوَسَائِطِ وَهٰذَا أَجَلُّ الْإِلْقَاءِ وَأَشْرَفُ وَيَخْتَصُّ فِي هٰذَا الرَّسُولُ وَالْوَلِيُّ

۵ شیخ بایزید بسطامی رحمۃ اللہ علیہ می گفت بہ علمای زمان خود کہ شما علم خود از علمای رسوم حاصل کردہ اید کہ یکے بعد دیگرے مردہ اند و من علم خود را از زندۂ حاصل کردہ ام کہ ہرگز نمیرد یعنی اللہ تعالے حاصل کردہ ام ۱۲ ۵۲ اگر بگوئی کہ ایا الہام بدون واسطہ می باشد جواب آنست کہ بدون واسطہ می باشد گاہے الہام بندہ را مے شود بوجہ خاص کہ در انسان و خداوند تعالے مے باشد فرشتہ الہام را ہم بآن خبر نمی باشد مگر مردمان بانکارش متوجہ شوند و درین انکار موسی است بر خضر علیہ السلام پس دانستہ شد کہ رسول و نبی بچشم سر فرشتہ را می نگرند و غیر رسول نشانہائے فرشتہ می یابند و نے نگرند ۱۲

ہرگاہ الہام بلا واسطہ شود و درین مخذوری عاید نگردد پس اگر در جذب ہم واسطہ نباشد چہ باک بود و شیخ عبد الکریم جیلی در کتاب مناظر الہیہ می نویسد اَلْمُنْجَذِبُ عَنِ الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ یَکُوْنُ ھُوَ فِیْ نَفْسِہٖ ذَاتًا سَاذِجًا فَلَا یَکُوْنُ بِکَیْنُوْنَۃٍ وَبَیْنَ ذَاتِ اللّٰہِ تَعَالٰی وَاسْطَۃُ الْاِسْمِ وَالصِّفَۃِ و در موضع دیگر ازین کتاب می نویسد وَھُوَ مَعَ الذَّاتِ وَکُلَّمَا تَجَلّٰی عَلَیْہِ صِفَۃٌ رَجَعَ عَنْھَا اِلَی الذَّاتِ بِمَا ھُوَ کَمُلَ مِنْھَا وَفِیْ ھٰذَا الْمَشْھَدِ رَاَیْتُ الْاِمَامَ اَبَا الْحَسَنِ النُّوْرِیَّ وَمَعْرُوْفَ الْکَرْخِیَّ وَجَمَاعَۃً مِنَ الْمَشَایِخِ این عبارت بدیدۂ امعان نگریستنی است کہ چہ قدر حجاب و ساطت رامی در د قطب ابن عربی قدس سرہ در مکتوبات خود می نویسد کہ ہر مقصود را باحق تعالے دو راہ است در یک راہ واسطہ میان بندہ و حق ثابت است و در راہ دیگر ہیچ واسطہ در میان نیست این بعینہ ناظر ہمین تحقیق است کہ حضرت ایشان نوشتہ اند کہ واسطہ در راہ سلوک است نہ در راہ جذبہ چون اقوال ائمہ فن بسماعت در آمد پس گوش شنیدنی است کہ مفہوم جذبہ و حصول طریقہ وے مقتضی علم توسط است ہمچنان مفہوم سلوک و حصول طریقہ وی مقتضی توسط جذبہ بمعنی کشیدن است چون مطلوب طالب را بہ توجہ خاص بسوے خویش کشد احتیاج توسط چیست البتہ طالب را بوصول بمطلب احتیاج ذرایع و توسطے افتد ہرگاہ سلوک موصل بمطلوب شود تا آنکہ جذب نباشد بدون توسط چارہ نبود ہرگاہ جذب پدید آمد پس رفع توسط از جذب خواہد بود نہ از محض سلوک برای تصدیق قلب این مسئلہ را بعالم ظاہر و در بار سلاطین چرا قیاس نکنند و چرا بر حالات سلوک نظر نہ اندازند گاہے امیدوارے را شوق لقاے بادشاہ برای انجاح حاجات و عرض معروض در سرے افتد اولاً لباسے کہ برای حصول ملازمت سلطانی مقرر است از جامہ دینہ و دستار و قبا و عبا تیار کنانیدہ بر تن خود راست می کند و کمر را از کمر بند زرین محکم بر بستہ بند و نذر برای سلطان مہیا می دارد و بدربار گاہ وزیر رسانے حاصل می کند چون وزیر دران سامانے و لیاقتے کہ برائی حضوری بہ پیش سلاطین در کار می باشد ملاحظہ می فرماید موقع یافتہ بہ پیش

۵۱ بتجرد انا سماء صفات فی نفس فلان ساوہ می باشد پس فنا می باشد درمیان او و ذات اسماء و صفات واسطہ اسم و صفت ۱۲

۵۲ آن با ذات است ہم گاہ گاہی صفت بلا تشبیہ گردد از ان نسبتی ذات جمع عالم سر آن را نفہمیدن سر عمل باطل و در بین نظیر حسن نظری و بعد ازاں جمع و تفرقہ

سلطان عرض می دارد سلطان او را طلب می سازد و با وزیر تا وقت دربار حاضر می باشد
باز او را باریابی حاصل نمی شود اگر حاصل میشود همین طور که همراه وزیر رفت و واپس آمد مگر
سلطان را بوے میلانے خاص نمی باشد و نه بطور خود او را اجازت حضوری می باشد گاہے
شخصے باطاعت وزیر طبیعت وزیر را چندان بخویش مائل مے کند که وزیر بدرگاه سلطانی
چنان عرض میدارد که این شخص لیاقت آن دارد که او در سلک خاص و محرمان و جلیسان
سلطانی منسلک کرده آید پس سلطان بوساطت وزیر یا بطور خود او را طلب داشته از خواص
و محرمان و جلیسان خویش میسازد پس درین هر دو صورتیچ مخدور شرعی یا عرفی نیست اگر
نیک ملاحظه رود اول نظیر سلوک است و ثانی طریق جذب این نظیر برائے تفہیم شخصے که از کشف
بهره ندارد و بسند است اگر چشم بنیا داشته باشد این معنی او را از کشف و وجدانیات من قبیل
مرئیات خواهد بود چون حالت جذب و سلوک متفاوت است و هر دو متقابل بوده اند پس چگونه
حالت یکے ازان مثل دیگرے خواهد بود یعنی اگر واسطه باشد در هر دو جا و اگر ساقط شود در هر دو
جا بلکه در سلوک واسطه خواهد بود نه در جذبه خدشه سیوم کشفے بودن اصلا گریزگاه نیست
چنانکه معقولات از اوهام مدرک نه شود و موهومات در دام خیالات در نه آید و تخیلات به
ضبط حواس نرسد امرے که بعین یقین معاینه کرده می شود و راکش بعلم الیقین از دائره امکان
خارج باشد حضرت معترض در رساله تحصیل التعرف از شیخ عبدالوهاب نقل فرموده مبنی العلم
علی البحث والتحقیق و مبنی الحال علی التسلیم والتصدیق و حضرت خواجه محمد پارسا در تحقیقات
می فرماید بعد ازان علوم خواطر و علوم مشاهدات و مکاشفات که علم اشارت عبارت ازان علوم
است پدید آید و این ان علوم است که طایفه متصوفه بدان مخصوص گشته اند بعد از جمع و حصول
سائر علوم مذکور و اما این علوم را بدان سبب علوم اشارت خوانند که از مشاهدات قلوب و مکاشفات
اسرار عبارت نتوان کرد چه در تقریر نگنجد بلکه معرفت این علوم بمنازلات و مواجید که در باطن
سالک طالب پدید آید توان یافت و حقیقت این علوم را جز آنکس که بمقام مشاهده و مکاشفه

۵ تتمه الکشف والتحقیق است دربیان علم اشارت و تحقیق ۱۲

رسیده بود و این معانی حال او شده نتواند شناخت و ادراک نتوان کرد سعید بن مسیب روایت
کرد از ابی هریره رضی الله عنه قال[۵۱] قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان من العلم
کهیئة المکنون لا یعلمها الا اهل المعرفة بالله سبحانه فاذا نطقوا بها لم ینکرها الا اهل الغرة بالله سبحانه
و عبد الواحد بن زید گفت از حسن بصری سوال کردم که علم باطن چیست حسن گفت از حذیفة
الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت که از رسول صلی الله علیه وسلم پرسیدم از علم باطن فقال[۵۲]
رسول الله صلی الله علیه وسلم سالت جبرئیل علیه السلام عن علم
الباطن فقال جبریل علیه السلام سالت الله جل ثناؤه عن علم الباطن فقال هو
سر من اسراری احدثه فی قلب عبدی لا یقف علیه احد من خلقی **قال** و گفته اند که
راه معیت یکی از طریق جذبه است انتهی پوشیده نماند که هرگاه راه معیت یکی از طرق جذبه
باشد و قرار یافت که در طریق جذبه از سلوک چاره نیست پس در طریق معیت برای وصول
نیز سلوک در کار خواهد بود و از وسایط ناگزیر و کلام در وسے هم چنان خواهد بود که در طریق
جذبه گذشت **اقول** این تقریر خارج از داب مناظره است تقریر معیت را حضرت مجدد
رحمة الله علیه از حضرت خواجه رحمة الله علیه نقل میفرمایند و هر نا قل تصحیح است نه نقض بر
تقدیر تسلیم گفته شود که درین شک نیست که راه معیت یکی از طرق جذبه است و
در جذبه از سلوک چاره نیست پس در راه معیت از سلوک یعنی تبعیت چاره
نخواهد بود مگر سلوک مصطلح موقوف علیه یا متوسط جذب نمی باشد و من[۵۳] ادعی فعلیه
الاثبات **قال** دیگر مثال ظل با اصل نموده اند که هم طریقے است اگر بعنایت الهی ظل را

---

۵۱ فرمود رسول خدا صلے الله علیه وسلم که بعضے از علم مثل دُرست پنهان داشته شده است که آنرا بجز اهل معرفت کسے
نه داند هرگاه اهل معرفت بان کلام کنند از اکسے انکار نه کنند مگر شخصے که او را نا اشنائی باشد به خداوند کریم ۱۲ ۵۲ گفت
رسول الله صلے الله علیه وسلم که از جبرئیل علیه السلام پرسیدم که علم باطن چیست گفت من ازین از باری تعالی پرسیدم گفت
او راز یکی از رازهای ماست که در قلب بنده خود می اندازم هرگز کسے مطلع نمی شود ۱۲ ۵۳ و هر که دعوی کند بر و اثبات است ۱۲

باصل میلے پیدا شود کششے بوے ہویدا گردد و آن ظل را باصل وصولی حاصل شود ہر آئینہ
بے حیلولت امری خواہد بود چون آن اصل اسمے از اسماء الٰہی است نا چار در میان اسم
و مسمائے وی حایلی نخواہد بود و وصول ظل ازین راہ باصل الاصل کہ مسمائے آن اسم
است بے واسطہ امری خواہد بود انتہے پوشیدہ نماند کہ ظاہر ان است کہ این نیز از طرق
جذبہ خواہد بود چنانکہ در طریق معیت پس این نیز محتاج بہ سلوک خواہد بود چنانکہ طریق
جذبہ اینجا نیز ہمان کلام است کہ انجا است دیگر کشش ظل باصل مسلم و اتصال اسم با مسمی
نیز ہمچنین اما وصول ظل باصل الاصل کہ مسمائے ان اسم است چرا بواسطہ ان اسم نباشد
بَلْ لَّهُمْ كَذٰلِكَ **اقول** انچہ دعوے ظہور نمودہ شد در محل خفا است محتمل است کہ این غیر
طریق جذبہ باشد چہ در جذبہ کشش از اصل باشد و این کشش از ظل است باصل فَاِذَا جَآءَ
اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ واگر تسلیم نمودہ شود کہ این از طریق جذبہ است پس چون نفس جذبہ
را توسط سلوک در کار نیست این راہم در کار نخواہد بود باے حال اینجا نیز ہمان کلام است
کہ انجا است بہ عقل ہیچ عاقل نمی رسد کہ اسم از اسماے الٰہی را اصل چیزے قرار دہند و گویند
کہ در وصول آن چیز با مسمائے آن اسم این واسطہ است بر تقدیر تسلیم مراد از عدم حیلولت
آن است کہ پردہ شہود نہ شود ہمچنانکہ در توسط نبی صلے اللہ علیہ وسلم گفتہ شد نہ انکہ اصلا و
قطعا واسطہ نباشد **قال** قولکم ایضا ہر کہ واصل ذات است تعالی بہ وصول ہیچ نوعی توسط و
حیلولت امرے در حق او مفقود است و ہر گاہ در صورت وصول بحضرت ذات سبحانہ حیلولت
و حجابت صفات واجبی مرتفع گردد و حیلولت و حجاب غیر ذات چہ گنجایش دارد انتہی پوشیدہ
نماند کہ امرے مقرر است کہ صفات پردہ ذات است کہ ہرگز نمی افتد اگر یک پردہ برخاست
پردہ دیگر می نشیند ذات را خود در پردہ صفات نمی توان دید و شہود کرد و دریافت لیکن
صاحب شہود ذات را بحیثیت غلبہ انجذاب و توجہ تمام بسوی او و صفات بلحوظ و منظور نے
افتد و بر ہر تقدیر پردہ در میان است دریابد یا در نیابد **اقول** کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ

صفات پردہ ذات است

براصول صوفیه است خصوصاً نقشبندیه که طالبان خود را بذات بحت بدون ملاحظه صفات متوجه می گردانند وصفات را از ماسوے می انگارند چنانکه در حدیث اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ منه بآن اشارت شده است البته فهم این معنی بر کسیکه مذاق صوفیه ندارد خیلے دشوار است اکنون بگوش حقیقت نیوش شنیدنی است که این کلام منقوض است تسلیم نمی کنم که صفات پرده ذات است که هرگز نمی افتد واگر یک پرده برخاست دیگرے می نشیند وذات را جز در پردهٔ صفات نمی توان دید ذات حق سبحانه تعالے کافیست از اعتبار صفات بلکه مستغنی است از نفس صفات یعنی آنچه بر صفات مترتب می شود ذات مجرد از صفات در ترتیب آن کافیست مثلا امورے که بصفت حیات وعلم وقدرت وارادہ وابسته است اگر این صفات اصلاً متحقق نشوند ذات تنها کار آنها کند نه بآن معنی که صفات اصلا موجود نیستند یا در علم موجود نه در خارج چه این مخالف قول اهل سنت است بلکه صفات باوجود استغنا ذاتی موجوداند در خارج بوجود زاید بر ذات عز سلطانه کما هو مذهب اهل الحق این بمثالے واضح گردد گوئیم آب بالذات از بلندی احتراز نمود به پستی مایل است واین میل را میل طبعی می گویند پس ذات آب کار علم وحیوة وقدرت وارادہ می کند چه اگر علم می داشت هم به پستی می آمد وکار ارادت که تخصیص احد المتساویین است نیز کرد وازین حرکت ارادیه کار حیوة وقدرت هم شد وهمین آب چون در مرتبه تنزل خبر وحیوان می گردد باوجود این میل طبعی بصفات زائده هم متصف می شود این امور را باوجود صفات طبعیه زایده هم می کند وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰی ذات غرشانه باوجود استغنا ذاتی وکفایت او از صفات در مرتبه الوهیت بصفات زائده موجوده متصف می گردد وامورے که ذات در تحصیل آن کافی بود باین صفات از قوة بفعل می آرد پس چنانکه در آب مجرد از صفات نمیتوان گفت که صفات او عین ذات او ند بلکه انجا ذات است وبس صفت اصلاً گنجایش ندارد همچنین در ذات واجب تعالے نمی توان گفت که صفات عین ذات ند چه انجا صفت نیست تا بعینه حکم کرده شود وچون باعتبار صفت امر عینیة بر ذات

شد اگرچہ اعتبار علمی باشد پس واضح گشت کہ سخن متکلمین و اثبات صفات زایدہ موجودہ در واجب تعالے درست تر است از سخن بعض صوفیہ کہ بعینیتہ صفات قائلند صفات نمے اید موجودہ اثبات نمی کنند و تنبیہ حکم بعینیتہ صفات و نفی زیادتی آنہا بر ذات عرشانہ مبنی بر عدم وصول است بحقیقۃ الحقایق چہ ذات تعالی ہنوز در پردہ این صفات مشہود این جماعت است و چون ذات را در آئینہ صفات می بینند بحکم اختفاء مراۃ صفات از نظر اینہا مختفی می گردند حکم بعدم آنہا می کنند و اگر مشہود ایشان ازین پردہ مے برامد صفات از ذات جدا می دیدند و حکم بوجود آنہا مے کردند و ہمین سراست در حکم کردن ایشاں بوحدۃ وجود زیرا کہ مشہود ایشان از پردہ نہ برآمدہ است بلکہ در پردۂ ماسوی است لاجرم ماسوی از نظر شان تمام مختفی شدہ است این اختفا بحکم عدمیت آن رسانیدہ و چون در مراۃ مشہود مراۃ مفقود است و علم اسرت و علم آن موجود در ماسوے نیز باعتبار این دو حالت نفی وجود خارجی و ثبوت علمی کردہ اند لہذا فنائے ایشان اتم نمی شود بہ شعور ماسوی می ماند و شہود آن بر طرف می شود عدم شعور ماسوی وقتے متحقق شود کہ مشہود ایشان از مراۃ ماسوی بتمام برآید وَلَيْسَ فَلَيْسَ بقاء ایشان نیز اکمل نیست چہ اکملیت آن باعتبار بہ نسبت این است جماعت بعد از بقا خود را حق می یابند و منشا این علم نیز مکر است و اگر بکمال بقا مشرف بگشتند خود را چنانکہ ہستند میدیدند عبد مملوک لا یقدر علی شیء و ہمین جماعت در جمادات نیز اثبات علم و قدرت و سایر صفات می کنند و ثبوت آنہا باعتبار سریان فنا می دانند وَهُوَ سُبْحَانَهُ لَا يَجْرِي فِي شَيْءٍ وَاحَاطَتُهُ بِالْاشياء احاطة علمية والذات المنزه لا نسبة له مع العالم اصلا الا انه خالقهم ورزاقهم ومولاهم وحقیقت این سخن بالا مذکور شد در مبحث ذات آب و سیل طبعی آن و ایشان باندازہ علوم خود بر نگ دیگر حکم نمودہ اند وَاللّٰهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ منقول است در مجلس خواجہ یوسف ہمدانی کہ پیر حضرت خواجہ عبد الخالق غجدوانی است کہ سر حلقہ سلسلہ حضرات خواجہا است قدس اللہ تعالی باسرارہم روزے از احوال بعضے اعزہ شخصے مذکور ساخت فرمودند تِلْكَ

خیالات تربی بہا اطفال الطریقۃ (این خیالات اند کہ ازان اطفال طریقت پرورد بیشوند ۱۲) بالجملہ احکام شرعیہ و علوم ماخوذہ از مشکوۃ خاتمیہ علی صاحبہا الصلوۃ والتحیہ علی ظواہرہا المرادۃ و نصوصہا المستفادۃ بر مرکز عدالت و استقامت اند و خلاف انہا ولو کان بالتوجیہ والتاویل او بالکشف مستلزم اعوجاج و بے استقامتی است قال سبحانہ ان ہذا صراطی مستقیما فاتبعوہ ولا تتبعوا السبل الخ چنانچہ در کاشفات غیبیہ مذکور است ہر گاہ صفات زاید بر ذات باشد پس پردہ ذات بنود و ذات بدون پردہ صفات مشاہد گردد و انچہ این معنی و رموزات قوم نگاشتہ شدہ مرجوح است در ہمین رسالہ جائے دیگر می فرماید زیادتی شیون بر ذات تعالے شانہ بمجرد اعتبار است و زیادتی صفات بر ذات غیر سلطانہ بوجوہ خارجی است زیرا کہ صفات در خارج موجود اند بوجود زاید بر ذات کما ہو مذہب اہل الحق و فرق در میان شیون و صفات بسیار دقیق است کل محمدیان را بریں فرق اطلاع است و بسیاری ازین طائفہ بواسطہ عدم علم باین فرق شیون را عین صفات دانستہ منکر وجود صفات فی الخارج گشتہ اند و ہو کما تری مخالف اہل السنۃ والجماعۃ رضوان اللہ تعالے علیہم اجمعین این حقیر فرق مذکور را بہ تفصیل و بعضے از مسودہائے خود نوشتہ است و بہ تنظیر و تمثیل روشن ساختہ المقصود شیون داخل دائرہ اصلند ہیچ ظلیتے باینہا راہ نیافتہ قابلیاتے کہ در تحت این شیون اند و کالطفلان اند مر این شیون را حقایق محمدیان است علی حسب تفاوت درجاتہم و مراتبہم حقیقت محمدی اجمع جمیع اینہا است علی منظرہا الصلوات والتحیات والتسلیمات والبرکات او علی طراز الکمل نہایت عروج اقطاب اشیان تا نہایت مرتبہ قابلیتہ اولی است کہ حقیقت محمدی است صلوۃ اللہ تعالے و سلامہ علیہ و مقام این اقطاب گویا در نقطہ مرکز این قابلیتہ است ہر قطب کہ باشد مدار ارشاد و چون فرود می آید از ہمانجا فرود می آید الیشان را ترقی از ان مقام تا مقام فوق نیست اگر واقع است بعضے را فی الجملہ واقع است و ترقی از انمقام و وصول در دایرہ اصل مخصوص بافراد این است است رضوان اللہ تعالے و تقدس علیہم اجمعین و تا مقام فردیت نرسد ازین کمال بے حاصل است آرے بعضے کمل را بواسطہ

صحبت افراد و تاثیر آن در ایشان از ان کمال بہرہ میرسد بے انکہ بمقام فردیت برسند و بے انکہ داخل دائرہ اصل گردند چہ این دخول مخصوص بافراد است اما نصیبے از ان مقام دیگر ان را ہم بواسطہ مناسبت بافراد حاصل است و در افراد نیز تفاوتہا بسیار است بعد از دخول در دائرہ اصل چہ شیون نیز داخل دایرہ اند اگرچہ عین ذات ند اما بالاعتبار المحض زیادتی در ایشان حاصل است ۵

فراق دوست اگر اندک است اندک نیست	درون دیدہ اگر نیم مو است بسیار است

شہود ذات ہمہ را حاصل است خواہ در مرتبہ شیون است خواہ اصل ذات بعد الکمال و ادخلی فی تلک الدائرۃ لفظ شہود و غیرہ از ننگے عبارت است والا شہود را دران ہو طن مدخلیتے نیست و ایضاً صورت آن کیفیت خاص در عالم مثال بصورت شہود و نگرانی متمثل است و بآن اعتبار این الفاظ و امثال انہا اطلاق کردہ می شود نگرانی مذکور نیز بے دخول در دائرہ اصل متصور نیست طایفہ کہ غیر داخل اند و از مراتب ظلیت تجاوز نہا گذشتہ اند مشہود اینہا دائرہ اصل است کہ جامع حضرت ذات تعالی شانہ و شیونات تند مشہودات فقط بے مشارکت شیون مخصوص بافراد است باید دانست کہ اصلان ذات ازین بزرگواران کہ بافراد ملقب اند نیز اقل قلیل اند اکابر صحابہ و ائمہ اثنی عشر از اہل بیت رضوان اللہ تعالے علیہم اجمعین باین دولت فایز اند و از اکابر اولیاء اللہ غوث الثقلین قطب بانی محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی است قدس اللہ تعالے سرہ الاقدس باین دولت ممتاز اند و درین مقام شان خاص دارند کہ اولیاء دیگر ازان خصوصیت قلیل النصیب اند و ہمین امتیاز فضل باعث شان ایشان شدہ است کہ فرمودہ اند قَدَمِی ہٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیٍّ اگرچہ دیگران را ہم فضایل و کرامات بسیار است اما قرب ایشان بآن خصوصیت از ہمہ زیادہ تر است در عروج بان کیفیت کسے بایشان نمیرسد با صحاب ائمہ اثنی عشر درین باب مشارکند ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وَمِنْ بَعْدِ ہٰذَا مَا یَلِیْقُ صِفَاتُہٗ وَمَا کُتِبَ اُخِطَّ لَدَیْہِ وَاجْمَلَ

انتہی قاضی[1] ثناء اللہ پانی پتی در ارشاد الطالبین ہیفرماید ہر چند صفات حقیقیہ حق تعالے ہفت اند یا ہشت اند چنانچہ علماء کلام بدان محکم کردہ اند اما جزئیات آن صفات و غیر یا نہایت ندارند حق تعالے می فرماید وَلَوْ اَنَّ مَا فِی الْاَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ اَقْلَامٌ وَّالْبَحْرُ یَمُدُّهٗ مِنْ بَعْدِهٖ سَبْعَةُ اَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمٰتُ اللّٰهِ یعنی اگر تمام اشجار زمین قلمہا شوند و دریا و ہفت دریاے دیگر این چنین سیاہی باشند کلمات الہی بپایان نرسد یعنی کلمات مدح کہ بر صفات و کمالات و دلالت دارند تمام نہ شوند چنانچہ سعدی گفتہ ؎

نہ حسنش غائتے دارد نہ سعدی را سخن پایان	بمیرد تشنہ مستسقی در دریا ہمچنان باقی

چنانچہ صفات حق تعالے غیر متناہی اند ظلال صفات ہم غیر متناہی اند حق تعالے می فرماید آیہ مَا عِنْدَكُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ یعنی ہر چیہ نزد شما است فانی است و ہر چیہ نزد خدا است باقی است پس اگر در ولایت صغری و مراتب ظلال کسے بہ تفصیل سیر کند ابد الاباد منقطع نشود و لیکن ہر کس در مراتب ظلال ہر قدر کہ در حق او مقدر است سیر می کند ظل را ظلے باشد و آن را ظلے دیگر در مرتبہ ثانیہ و ثالثہ و رابعہ الی ما لا یتناہی اما می باشد صوفی در مرتبہ ترقی عروج کردہ باصل خود میرسد و دران فانی میشود و ازان ترقی کردہ و اصل آن فانی میشود ہمچنین بہر ظل کہ میرسد خود را دران فانی و مستہلک می بیند و بوجود آن باقی مے ماند ہمین

[1] نقشبندی مجددی بود و از خلفاے کبار حضرت مرزا جان جانان رحمۃ اللہ علیہ لنسب وے بجلال الدین پانی پتی مے رسد قاضی در علوم عقلی و فصلی و کمالات ظاہری و باطنی از ممتازان وقت بود تفسیر مظہری از عمدہ یادگار اوست این چنین تفسیرے در ہند نگاشتہ نشدہ مالابد منہ ارشاد السالکین تذکرہ الموتی و القبور از تصانیف اوست ارشاد السالکین و دیگر رسایل تصوف او در تحقیق معارف حضرت مجدد رحمہ اللہ بودہ است قاضی رسالہ بجواب ایرادات شیخ عبد الحق دہلوی نگاشتہ محتوی تحقیقات مگر در مطالعہ فقیر نہ در آمدہ شنیدہ شد کہ در رامپور پیش بعض اکابر موجود است شعر دادیم تا بگنج مقصود نشان گر ما بر سیدیم تو شاید برسی یا قاضی صاحب اول حال مرید شیخ الشیوخ محمد عابد نقشبندی مجددی شدہ بہ توجہات وی بہ فنائے قلبی رسیدہ باز حضرت ارشاد الیشان خدمت حضرت مرزا رحمہ اللہ حاضر آمدہ بہ نہایت مقامات طریقہ مجددیہ احمدیہ رسیدہ ندوازہ

فی سنۃ انتقالہ ۱۲

است معانی بیت مولانا ے رومی کہ گفتہ ؎

ہفتصد ہفتاد قالب دیدہ ام	ہمچو سبزہ بارہا روئیدہ ام ؎

بعد ازان اگر عنایت شامل حال صوفی شود از انجا عروج واقع شود و بمتابعت پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ وسلم دخول در دائرہ اسماء صفات می گردد کہ اصل این دو ایر ظلال است و سیر یکہ دران واقع شود سیر فی اللہ خواہد بود و شروع در ولایت کبری خواہد بود کہ ولایت انبیا علیہم السلام است دیگران را بہ تبعیت این دولت رسیدہ ہر کرا رسیدہ نہایت عروج لطایف پنجگانہ عالم امر نہایت این دایرہ است بعد ازان بمحض فضل الہی جل شانہ ازین مقام عروج واقع شود سیر دائرہ حصول اینہا خود بود و اگر گزشت آن دایرہ حصول و بعد ازطے آن دایرہ فوقانی ظاہر میشود حضرت مجدد الف ثانی میفرمایند کہ چون غیر قوسی ظاہر نشد بہمان قوس اختصار کردہ اند درین سیری خواہد بود کہ بران اطلاع بخشیدند و این اصول سہ گانہ اسماء صفات کہ مذکور شدند مجرد اعتبارات اند در حضرت ذات تعالے و تقدس حصول کمالات این اصول سہ گانہ مخصوص بنفس مطمئنہ است و حصول اطمینان نفس ہمدرین موطن میسر گردد و در ہمین مقام شرح صدر حاصل میشود و سالک باسلام حقیقی مشرف میگردد و نفس مطمئنہ بر تخت صدور جلوس میفرماید و بمقام رضا ارتقامی نماید این موطن منتہاے ولایت کبری انبیا است حضرت مجدد میفرمایند کہ چون سیر تا اینجا رسانیدم متوہم شد کہ کار تمام شد ندا دادند کہ این ہمہ کہ بتفصیل اسم الظاہر شد کہ یکبازوے طیران است و اسم الباطن متعلق از مبادی التعینات ملاء اعلے است و شروع درین سیر نمودن قدم نہادن در ولایت علیا ولایت ملایکہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ فرماید کہ بعد از حصول دو جناح اسم الظاہر و اسم الباطن چون طیران واقع شد معلوم شد کہ ترقیات بالا صالت نصیب عنصر نار است و عنصر ہوائی و عنصر آبی ملائکہ را ازین عنصر سہ گانہ نصیب است چنانچہ وارد شدہ کہ بعضے از ملائکہ از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح شان سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَیْنَ النَّارِ وَ الثَّلْجِ است و فوق آن بفضل الہی چون سیر واقع شود

شروع در کمالات نبوت خواهد بود حصول این کمالات مخصوص انبیا است علیهم السلام وناشی از مقام نبوت است کمال تابعان انبیا را نیز به تبعیت ازان کمالات نصیب است و در میان لطایف انسانی حظ وافر ازین کمالات بعنصر خاک است وسایر عناصر ولطایف عالم خلق وعالم امر تابع آن هستند وچون ازین عنصر مخصوص به بشر است خواص بشر از خواص ملائکه افضل گشتند کمالات جمیع ولایت صغری وکبری وعلیا همه ظلال کمالات نبوت وشیح ومثال آنست و در دایره کمالات نبوت چون بمرکز رسدان مرکز بصورت دایره ظاهر می شود وان دائره کمالات رسالت است که بالاصالت بانبیاء مرسل مخصوص است دیگر هر کرا میسر شود بطفیل وتبعیت میسر شود وچون بمرکز ان دایره ثانی رسیده میشود آن مرکز هم بصورت دایره ظاهر میشود که ان دایره کمالات اولوالعزم است عالیت از مثالیت انبیاء اولوالعزم را چون این منصب دیده اند قیام اشیاء بوی باشد بعضی صاحب دولتان از اولیاء باشند که به تبعیت انبیا این منصب عطا می شود حضرت مجدد رحمه الله میفرمایند که چون این سیر بانجام رسانید مشهود گشت که اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض خواهد افتاد اذ لیس وراءه الا العدم المحض ای فرزندان ازین ماجرا در توهم نه افتی که عنقا در شکار آید فهو سبحانه بعد وراء الوراء ثم وراء الوراء الوراء یعنی حق تعالی هنوز وراء الوراء پس وراء الوراء است این همه بنا بر حجب است چه حجب تمام مرتفع گشته بلکه بالعیان ثبوت عظمت وکبریاست که مانع ادراک است فهو سبحانه اقرب فی الوجود وابعد فی الوجدان یعنی حق تعالی در وجود قریب تر است و در ادراک بعید تر بعضی کمل مراد ان باشند که درون سراوقات عظمت وکبریا به طفیل انبیا علیهم السلام ایشان را جای دهند ومحرم بارگاه سازند فعومل معهم فاعومل این معامله مخصوص بهیت وجدانی انسانی است که از مجموعه عالم خلق وعالم امر ناشی گشته مع فلک رئیس درین هیوان سیر عنصر خاک است کمالات این مقام مخصوص به هیت وجدانی است این چنین کس بعد قرون ستطاوله هزارها ساله پیدا می شود

لہ او سبحانہ قریب تر است در وجود و بعید تر است در ادراک ۱۲ سہ پس معاملہ کردہ شد با ایشان آنچہ کردہ شد ۱۲

انتہی اگرچہ ہنوز در دل حکایت باقی است فاما بخوف ملالت بر ہمین قدر اکتفا میرود [1]

سعدی از داغ جگر پنبہ بکش	کہ شرار و زن آتش کدہ را

قال و قولکم تحقیق این مقام آن است کہ توسط سرور کائنات علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بدو معنی تواند بود یکے آنکہ او صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم حائل و حاجب بود در میان سالک و در میان مطلوب و معنی دوم آنست کہ سالک بطفیل وی و بتوسط و تبعیت و متابعت وی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بمطلوب واصل گردد و در طریق سلوک و پیش از رسیدن بحقیقت محمدی توسط بہر دو معنی کاین است بلکہ می انگارم کہ درین طریق از شیوخ ہر کہ در میان آمدہ است بتوسط و حاجب و مشہود سالک است وائے اگر در آخر حال جذبہ تدارک ننماید و معاملہ بہ بے پردگی نکشد زیرا کہ در طریق جذبہ و بعد از رسیدن بحقیقت الحقایق توسط بمعنی ثانی است کہ بطفیل و تبعیت است نہ حیلولت حجاب کہ پردۂ مشہود گردد و مشایخ طریقت در توسط و عدم توسط آن سر و را ختلافہا دارند جمعے بتوسط رفتہ و گروہے بعدم توسط انتہی پوشیدہ نماند کہ در توسط و تبعیت و طفیل ہیچ کس را جای سخن نیست و متفق علیہ است و جمہور عرفا و محققین بر انند کہ توسط بمعنی حیلولت آنحضرت صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در میان سالک و مشہود و مطلوب نیز ثابت است و ہیچ مشہودے بے توسط روحانیت آنحضرت صلعم حاصل نیست و قول مخالف لایعبا بہ است و ناشی از کوتہ نظری است و ایشان می گویند کہ توسط روحانیت آنحضرت در جمیع مراتب وجودی و شہودی یعنی جمہور عرفا و عیانی و معاونی تمامہ عوالم جسمانی و روحانی ثابت است و این توسط داخل حجابی نیست کہ ازان پردہ بر روی مشہود نشیند بلکہ موجب انجلا

[1] در کشف المحجوب مذکور است مرتعش گوید الصوفی للاسلام ہمہ خطوۃ البتہ صوفی آن بود کہ اندک وے با قدم وے برابر باشد یعنی جملہ حاضر بود دل انجا کہ تن و تن انجا کہ دل و قول انجا کہ قدم و قدم انجا کہ قول و این نشان حضوری بود و بے غیبت بر خلاف آنکہ گویند از خود غایب است و بحق حاضر بلکہ بحق حاضر و بخود حاضر و این عبارت از جمع الجمع بود و از انچہ تا رویت خود بخود بود غیبت بود از خود و چون رویت برخاست حضوری بے غیبت بود ۱۲

وانکشاف است در رنگ حیلولت عینک در ابصار عالم ظاهر مثلا وجودا دراک وشهود ذات
بے پرده ممکن نیست ع در پرده عیان باشم و بے پرده نهان ۞ ومیگویند که حقیقت
الخالقیون بودن آنحضرت واحاطه بجمیع ماهیات مخصوص بجواهر وذات نیست بلکه عام وشامل است
مر صفات ومعانی راکه شهود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکے از انجمله است ومیگویند که در
وقت این شهود وحضور که در قرب و وصول حاصل است روح پر فتوح سید المرسلین ومحبوب
رب العالمین حاضر است وواسطه است واز ذات حق مفارق نیست چه محب ومحبوب از
یکدیگر جدا نشود خصوصا این محبوب که محبوبیت وے بذات بحت بے ملاحظه جمیع شیون و
اعتبارات بود از جهت بودن او مظهر جامع قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِيْنَ مَا اَرْسَلَ الرَّحْمٰنُ
اَوْ يُرْسِلُ مِنْ رَّحْمَتِهٖ تَصْعُدُ اَوْ تَنْزِلُ فِيْ مَلَكُوْتِ اللّٰهِ وَمَلَكِهٖ مِنْ كُلِّ مَا يَخْتَصُّ
اَوْ يَشْمَلُ اِلَّا بِوَاسِطَةِ الْمُصْطَفٰى عَبْدِهٖ وَنَبِيِّهٖ وَمُخْتَارِهِ الْمُرْسَلِ وَاسِطَةٌ فِيْهَا
وَاَصْلٌ لَهَا يَعْلَمُ هٰذَا كُلُّ مَنْ يَّعْقِلُ واین شامل جمیع مراتب وشهود است وقال ان روح النبی
ما غابت من نفوس بالله فی الله طابت وقال فی وصفه صلی الله علیه وسلم المحقق
المحکوم بالجهل علی کل من ادعی معرفة الله مجردة فی نفس الامر عن نفسه المحمدی
ومیگویند که این مشاهده مجذوب یا سالک تواند که بجهت قصور معرفت وتمیز یا بجهت غلبه
فنا وبیخودی از ادراک ودریافت آن قاصر وذاهل باشد اما در نفس الامر ثابت ودایم وقایم
است دآن ذهول در حقیقت از قبیل عدم علم بالعلم است چنانکه در مواضع دیگر گفته اند ازین همه
گذشتیم ومسلم داشتیم که مشایخ طریقت در توسط وعدم توسط ان سر وراختلاف دارند اما ان
گروه که قایل اند بعدم توسط ایا دعوی شرکت وهمسری وهم پیگی واجتبا وعدم مدخلیت آن
حضرت در حق ایشان وعدم توجه ایشان بانجناب چنانکه گفته می کنند ومشایخ دریخا هم
اختلاف دارند سخن دریخا است حاشا وکلا همه متفق اند در رعایت بندگی ونیازمندی و
سرافگندگی واحتیاج بآن جناب **اقول** آخر رفته رفته کار بجای رسید که حضرت شیخ رحمه الله

چند عبارات حضرت مجدد علیه الرحمه چنان نقل فرمود کزان اصل مرام کالشمس فی رابعة النهار اشکارا گردید وخس وخاشاک شبهات که از اول تا اخر در صدد اثبات آن بوده برهوا پرید فالحمد لله علی ذلک همانا این چنین امور حضرت شیخ را برر جوع مجبور کرده باشد فماذا بعد الحق الا الضلال اکنون وقت النست که از انوار وبرکات روحانیت حضرت شیخ رحمه الله بعد حق تمگراهی پس منت انصاف جوئیم ودر راه کشف حال وتوضیح مقال پوئیم ؎

سرا پا ناز من از تر تبم دامن کشان نگذر	مبادا غافل از حالم برارد آرزو دستے

هرگاه از عبارت منقوله حضرت مجدد رحمة الله علیه ظاهر وباهر است که توسط روحانیت انحضرت صلے الله علیه وسلم در جمیع مراتب وجودی وشهودی ثابت است مراتب توسط وحجابی نیست که ازان پرده بر روے شهود نشنند بلکه موجب انجلاء وانکشاف است واین معنی را به حیلولت عینک تشبیه داده پس این توسط را بمعنی حیلولت وحجاب قرار دادن نهایت بعید است همچنان هرگاه حضرت مجدد رحمة الله علیه حقیقة الحقایق بودن انحضرت را چنان عام قرار داده اند که شامل است مر صفات ومعانی را که شهود مجذوبان ومحبوبان ومرادان یکے ازان جمله است وروح پر فتوح انحضرت صلی الله علیه وسلم را از ذات حق متفارق نمیدانند تا انکه هیچ شهود وحضور نخواهد بود که دران روح پر فتوح صلے الله علیه وسلم متفارق باشد تا انکه اگر کدامی مجذوب یا سالک مدعی این معنی شود که او معرفت ذات باری تعالے بوجهے نموده که نفس محمدی بوے متفارق نبود این را محمول بر قصور معرفت وی نموده پس اکنون کدام موقع خدشه خواهد بود آیا این تقریر بهتر است یا اصرار واستبداد برین معنی که ذات پاک سرور عالم صلے الله علیه وسلم واسطه یعنی حجاب است ؎

نه گویم حال دل از حال من گو بے خبر باشد	به بے دردان بیان درد دل درد دگر باشد

البته در مرتبه سلوک که مرتبه بتدی است ذات سرور عالم صلی الله علیه وسلم بمعنی واسطه وحجاب می باشد در مرتبه جذبه ومعیت وظل هرگز واسطه باین معنی نے باشد بلکه بوجهے میباشد که بر

توسط روحانیت انحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع مراتب ثابت است

اطلاق واسطہ نمیتوان[1] شد چنانچہ مذکور شد این شیخ شوخ از عدم فہم مراد حضرت مجدد علیہ الرحمہ است
والا ہیچکس بہتر و بیشتر در معارف ازین سخن نتوان گفت حضرت خواجہ احرار کہ مظہر کلام ربانی
و کاشف اسرار حقانی اند برین معنی تصریح کردہ اند کہ حضرت رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم حجاب
و پردہ شہود سالک نیستند فقرہ حصول آنچہ مقصود است از خلقت انسانی جز بتجرید قلب
از شواغل نیست و در دل چیزے ماندہ اند اگر تصفیہ تجرید دل از ہر چہ است حاصل شود آنچہ ظاہر
شود ہیچ چیز مقابل آن چیز نیست جز تجلی ذاتی و درین تجلی فنا کلی از خود و ہمہ حاصل شدہ
شعور سر از کثرت خلقیہ بلکہ از کثرت صفاتیہ منقطع شدہ ملحق بہمین شود و اگر خواہند کسے را
چنان سازند کہ از و دیگران بہرہ مند شوند او را رہائی از خود حاصل شود او را قوتے از نزد
خود حق سبحانہ بدہد بتعبیر ازین معنی بہ بقا بعد الفنا و وجود موہوبی حقانی کردہ اند و بعضے
قایل بآن شدہ اند کہ در وجود قلب احجار می باشد مثل حجر بہت و غیر آن بتعبیر ازین حجر بہ نکتہ
ذاتیہ فی القلب کردہ اند بسبب حجب غلیظ ظاہر نمی شود و گفتہ اند این نکتہ ذاتیہ مثل مردم
چشم است و مثل ساعتے است کہ در روز جمعہ پنہان است و گفتہ اند اگر بر دوام ذکر و تلاوت اعمال چنیر
دل صافی و منکی شود وَمَا لَهَا مَا يُقَابِلُ سِوَى الْحَضْرَةِ الْحَقِّ الذَّاتِيَّةِ فَيَنْشَرِحُ مِنْ ذَلِكَ الْحَجَرِ
نُورٌ مِنْ لَمَعَانِ التَّجَلِّي فَيُسَيِّرُ فِي زَوَايَا الْجِسْمِ فَبَهَتَ الْعَقْلُ وَغَيْرَهُ وَيَتِيهُ ذَلِكَ النُّورُ الْمُنْفَجِرُ مِنْ ذَلِكَ
الْحَجَرِ وَشَعْشَعَانِهِ وَلَا يَظْهَرُ لَهُمْ تَصْرِيفٌ وَلَا حَدٌّ لَا ظَاهِرَةٌ وَلَا بَاطِنَةٌ وَلِهَذَا سُمِّيَ الْحَجَرُ الْبَهَتَ فَاذَا

---

[1] شیخ محی الدین بن عربی در تحقیق این مسئلہ در کتاب فتوحات در باب ہفتاد و سیوم تحریر فرمایند کہ اصحاب ایمان دو صنف
سیر دو قسم اند یکے گروہے اند کہ مربوط کردہ اند ہمت خود را بر ین کہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم نیست مگر منہ و معلم بطریق وصلت
بجناب حق عز و جل و چون علم بدان حاصل آید واسطہ از راہ برخیزد و تخلیہ می شود میان آنہا و میان خدای تعالے پس آن گروہ
چون سلامت و مسابقت کنند بسوی خیرات نمی بینند پیش خود ہا قدم احدے از مخلوقات و آنہا چون در آیند در مجالس حدیث
خطاب می کند حق با آنہا بکلام الٰہی بغیر واسطہ زبان معین و دیگرے گروہے است کہ متمکن کردہ اند در نفوس خود ہا کہ نیست راہ بسوے
خدای تعالے مگر کہ پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم واسطہ است و حاجب است پس آنہا مشاہدہ نمی کنند احدے را از خدای تعالے مگر کہ می بینند پیش
خود با قدم پیغمبر صلے اللہ علیہ وسلم و آنہا را خطاب نمی کند خدا بے تعالے مگر بزبان رسول و لغت او

اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ یُبْقِیَ هٰذَا الْعَبْدَ الْمُرْسَلَ عَلٰی قَلْبِهٖ سُبْحَانَهٗ تَکُوْنُ مَا تَحْوُلُ بَیْنَ النُّوْرِ الْمُشْرِقِ مِنْ تِلْکَ النُّکْتَةِ وَبَیْنَ الْقَلْبِ فَیُشْرِقُ النُّوْرُ اِلَیْهَا مُنْعَکِسًا وَیَشْرَحُ الْاَرْوَاحَ وَ الْجَوَارِحَ وَذٰلِکَ هُوَ التَّثْبِیْتُ فَیَفْنَی الْعَبْدُ شَاهِدًا مِنْ وَرَاءِ ذٰلِکَ السُّبْحَانِیَّةِ لِبَقَاءِ الرَّسْمِ وَبَقِیَ التَّجَلِّیْ دَائِمًا لَا یَزُوْلُ اَبَدًا مِنْ ذٰلِکَ الْحَجَرِ وَلِهٰذَا یَقُوْلُ کَثِیْرًا اَنَّ الْحَقَّ مَا تَجَلّٰی لِشَیْءٍ قَطُّ ثُمَّ اِحْتَجَبَ عَنْهُ بَعْدَ ذٰلِکَ وَلٰکِنْ تَخْتَلِفُ الصِّفَاتُ

انتہی این عبارت بغور ملاحظہ فرمودہ شود کہ نفی تمام وسائط می نماید تا انکہ واسطہ را ہم می افگند بدآن ارشدک اللہ تعالے کہ در کلام صوفیہ صافیہ ذکر مقاماتے وحالاتے کہ حجاب توسط را آبی است بیش از بیش واقع است استبعاد بسبب فقدان ذوق صحیح است در ہمچو مواقع لب انکار کشادن حریفان را در ورطہ تحیر انداختن است ؎

میان من و تو چہ جای میان است	میان من و تو میان در نہ گنجد

کتاب مستطاب تحقیقات حضرت خواجہ محمد پارسا علیہ الرحمہ ازان مالا مال است چنانچہ امورے چند درین محل بمعرض بیان در آوردہ می شود ؎

چہ خوش است از دو یک دل سر حرف باز کردن	سخن گذشتہ گفتن گلہ را دراز کردن

امر اول چون سالک محدثات وموجودات را در تحت اشعہ انوار قدم زایل شدہ ودر عین ذات احدیت مستہلک بیند ہمچنانچہ حق بود و باو ہیچ چیز غیر و مغایر مع وجود نبود چنان مشاہدہ کند کہ حق موجود است وبس وحدہ لاشریک و سالک ومسلوک الیہ وسلوک وعشق وعاشق ومعشوق بلکہ ہر چیہ در عالم اسم غیریت بران اطلاق کند ہمہ را عین ہویت الٰہیہ داند کہ در مراتب مختلفہ از جبروت وملکوت وملک در ہر صورتے ظہورے کردہ و درین حالت حال سالک چنان باشد کہ ہر چیہ بیند حق بیند وچنان داند کہ حق است کہ خود بخود ناظر است در صورت ناظری ومنظوری وہر چیہ گوید وشنود چنان داند کہ حق است کہ گویا است بخود وشنوا است از خود در صورت قایل وسامع ودرین حال وجود بندہ فی نفس الامر متحقق است ولیکن پوشیدہ کہ عبد است مغلوب بتجلی نور ظہور حق است

و جز وجود حق مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح مهمه رسیده است که در جمال الله متحیر ند امر دوم
حسین بن علی علیه السلام را پرسیدند که عارف را که مشاهده شود گفت که چون شاهد ظاهر
گردد و شواهد فانی گردند و حواس نماند و اخلاص مضمحل شود یعنی شاهد حق ظاهر
گردد و آن افعال و الطاف حق است که در ازل با تو کرده است از انواع نیکوئیها و کرامت ها و
معرفت و توحید و ایمان بدو که ترا بخشیده است رویت این نعمتهای حق تعالی ترا در خود
فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیها و اطاعت های خود تا بسیاری از افعال و طاعت
های خود را در اندک آنچه از آن حضرت بود مستغرق یابی و آنچه از او بود اندک نباشد و آنچه
از تو بود بسیار نبود اما شواهد است که رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نه ضرر از ایشان
بینی نه نفع و نه ذم و نه مدح اما معنی ذهاب حواس است که حواس در نور حق فانی گردد تا تو
بنور حق بینی و بشنوی و بگوئی چنانکه رسول میفرماید[۵۱] حکایة عن ربه فی حدیث قدسی لا یزال
یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت سمعه الذی یسمع به و بصره الذی یبصر به
الحدیث امر سیوم چون بحق سبحانه و تعالی نزدیک گردد و حق عز و علا از مقام عزت به بنده
نزدیک شود گویا در یک منزل جمع شده اند این را مقام منازله گویند امر چهارم ابن عطا
گفت رحمه الله تصوف آنست که حال خود را بحق تعالی فروگذارد تا متصرف در حال خود او
تعالی بنود امر پنجم بنید رحمة الله علیه را پرسیدند که تصوف چیست گفت تصوف پیوستن
سر است بحق سبحانه و تعالی و این معنی خبر بفناء نفس از اسباب و وسایط و قوت روح
و قیام بحق دست ندهد امر ششم ارباب احوال و اصحاب کمال اند که عقائد صافیه ایشان
بنا بر اصول صحیحه است از کتاب و سنت و اجماع امت و موید است بدلایل نقلیه و شواهد عقلیه و با این همه اهل ذوق و وجدان و کشف و
عیان اند قال[۵۲] اقبل سبحانه و تعالی علیهم بلطفه و جذبهم عز و جل الیه بعطفه

---

۵۱ بطور حکایت از پروردگار عالم از من مے شنود و از من مے نگرد و از من مے گوید ۵۲ متوجه شد الله تعالے
بایشان بمهربانی خود و کشید ایشان را بسوی خود بعنایت خویش بایشان مهربانی باری تعالی متوجه گردید پس
قصد کردند ایشان به الله سبحانه و سیر کردند بسوی به سوی گردانیدند ایشان از ماسوی الله سبحانه انوار ایشان پاره کرده

سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنٰى وَاَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوٰى فَهُمْ اَعَنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَسَائِرُهُمْ
اِلَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَاَعْرَضُوْا عَمَّا سِوَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ خَرَقَ الْحُجُبَ اَنْوَارُهُمْ وَحَالَتْ حَوْلَ
الْعَرْشِ اَسْرَارُهُمْ اِمْرَهُمْ جمعیت دل چنان باید کہ غیر حق نہ بیند و موجودات را بکلی در
نخت اشعۂ ظہور انوار قدم ناچیز و مستہلک یابد و ہر چہ بیند حق بیند و چنان داند کہ حق است کہ
خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و ہر چہ گوید و شنود چنان داند کہ حق است گویا
بخود و شنوا است از خود در صورت قایل و سامع بندہ چنان مغلوب حق است در آن جمعیت
کہ چیزے جز وجود حقایق مشاہدہ نمی کند و بمرتبہ ارواح مہمہ رسیدہ چہ ممکن است کہ حق سبحانہ و
تعالے سلطنت و محبت بر دل بندہ چنان مستولی گرداند و بغلبہ و افراط آن عقل و طبائع از حس
آن عاجز گردند و امر وے از کسب وی ساقط شود کہ غیر را در مقام وی راہ نبود ہمہ جاہا و کہا
در حضور وے بستہ است و غیب از خود راہی است بحضوری باحق سبحانہٗ بالتجلی لہ لا یشعر
بنفسہٖ فضلاً عن غیرہٖ و اختفاء الاشیاء عند ظہور الحق فی لظر المتجلی لہ
کاختفاء الکواکب عند طلوع الشمس مع بقاء اعیانہا و اہل اللّٰہ سبحانہٗ قد
یجری علی السنتہم فی غلبات الاحوال انہم الحق ای ہم متحققون بہ باحق
فانون فیہ و من قال انا الحق فہو باحل التاویلین اما ان یکون جاریا ذلک
علی لسانہٖ فی معرض الحکایۃ عن اللّٰہ تعالی فی سکر و غلبات حال و اما ان یکون
مستغرقا بالحق سبحانہٗ حتی لا یکون فیہ متسع بغیرہٖ و اذا لم یحل فی القلب

لہ حضرت خواجہ معین الدین رحمۃ اللہ علیہ فرمودہ اند کہ شیخ
عثمان ہارونی رحمہ فرمودند کہ حق سبحانہ را دو ستانند کہ اگر یک ساعت در دنیا از محجوب ماند نابود گردند ۱۲ سفینۃ الاولیا

لہ شخصیکہ بر و تجلی گردد نفس خود را نہ داند و غیر او نفروی ازچنان متواری گردد چنانکہ ستارگان بوقت برآمدن
آفتاب حالانکہ ستارگان موجود باشند کاہی بزبان اہل اللہ در غلبہ احوال کلمہ انا الحق جاری شود یعنی الشان موجود ند حق و فانی بودہ
در آن انا الحق را دو تاویل است یکی انکہ در سکر و غلبہ حال بطور حکایت عن اللہ جاری شدہ دیگر انکہ قایل چنان مستغرق و فانی بحق

لاجلال الله وجماله حتى صار مستغرقا به بصيرا كانه هو لا انه هو تحقيقا
فيعبر عن هذه الحالة بالاتحاد على سبيل التجوز ونعني به الاستغراق و
عليه ينبغي ان يحمل كلام ابي يزيد رحمه الله حيث قال انسلخت من نفسي كما تنسلخ
الحية من جلدها فنظرت فاذا انا هو ويكون معناه انسلخت من نفسي انه
من ينسلخ من شهوات نفسه وهواها وهمها فلا يبقى فيه متسع بغير الله
سبحانه ولا يكون له هم سوى الله سبحانه واذا لم يحل في القلب الا جلال
الله سبحانه وجماله حتى صار مستغرقا به بصيرا كانه هو لا انه هو تحقيقا فيعبر
اذا ما بالنور عن النور مجازا وفرق بين قولنا كانه هو وبين قولنا هو هو ولكن
قد يعبر بقولنا هو هو عن قولنا كانه هو كما ان الشاعر تارة
يقول كاني من اهوى وتارة يقول انا من اهوى ومن اهوى انا وهذه مزلة الاقدام فان
من ليس له قدم راسخ في المعقولات ربما لم يتميز له احدهما عن الاخر فينظر الى الكمال
ذاته وقد يتزين بما تلاءم فيه من حلية الحق سبحانه فيظن انه هو الحق سبحانه وقد
غالط غلط النصارى حيث رأوا ذلك في ذات عيسى عليه السلام فراوا اشراق نور
الله سبحانه قد تلاءم فيه فخاطوا فيه كمن ترى كوكبا في مراة او في ماء فيظن ان
الكوكب في المراة او في الماء فيمد اليه اليد ليا خذه وهو مغرور والصبي اذا راى انسانا
في المراة ظن ان الانسان في المراة فكذلك القلب خال عن الصور في نفسه
وعن الهويات والماهية قبول معاني الهويات والصور والحقائق فيما يحل
القلب يكون كالمتخيل به لا انه متحد به تحقيقا اعلم انه لا يجوز في طور الولاية
ان يظهر من العبد ما يقصر العقول باستحالته نعم يجوز ان يظهر في
طور الولاية ما يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك بمجرد العقل فانه
امر عياني يراى المتجلى له في ذاته عند تجليه سبحانه بذاته فيفوق تارة ويبقى اخرى

یعنی چون در حق نیست شوند کمالات ذاتی که از حق و در وے سرایت کردہ بحق راجع میشود و باز چون
وجود حقانی او را ارزانی می کنند ان همه بازیوے عود می کند این بود مقام اہل خصوص و من
لا یفرق بین ما یحیله العقل و بین ما لا ینالہ العقل فهو اخس من ان یخاطب
بها فیترک و جهله و کلمات الصوفیة بناء علی مشاهداتٍ الفتح لها فی طور الولایة و مجرد العقل
افتح عن درک ذالک **امر ششم** ابو یزید رحمة الله علیه گفت عالم کسے است که علم از خداوند خود
بگیرد هر وقت که خواهد بے حفظ رویت و درس کتاب و هذا هو العالم الربانی و الی مثله
الاشارة و اٰتیناه من لدنا علما مع ان کل علم من لدنه ولکن بعضها بواسطة تعلیم
الخلائق فلذا سمی ذالک علما لدنیا و علم لدنی علمے بود کہ اہل قریب ابتعلیم
الهی و تفهیم ربانی بے واسطه معلوم و مفهوم گردد و آن علم را بمعرفت ذات و صفات حضرت عزت
تعلق باشد آن علم را حق سبحانه تعالی در عالم غیب در دل ایشان اندازد و آن علم بشهادت
وجد و ذوق بود نه بدلالت عقل و نقل و این در وقتے باشد کہ نور حقیقت ظهور کند و مباشر دل
گردد بے حجاب صفات بشریت و لوح دل از نقوش علوم روحانی و عقلی و وهمی و خیالی بکلی صاف
شده باشد و بنده از وجود بشریت بیرون آمده و از لدن تولیش بلدن حضرت حق سبحانه تعالے
رسیده از ان صفت در معرفت ذات و صفات او جل ذکره ادراک معانی و فهم کلمات تواند
امر نهم قال حجة الاسلام نبوت و ولایت یکی از درجات دل آدمیست و حاصل آن سه خاصیت است
یکے انکه عموما خلق را بخواب صحیح یا بکشف افتد یعنی ظاهر نموده شود و وے را در بیداری کشف
افتد دوم انکه نفس عموم خلق جزو نفس ایشان اثر کند نفس وے را چنانکه خارج تن وی است اثر
کند بر طریقے که صلاح خلق در ان باشد و فسادی نه بود سوم عموم خلق را انچه از تعلیم حاصل
شود او را بے تعلیم از باطن خویش حاصل شود هر کس که این سه خاصیت را جامع شود وی از
پیغمبران بزرگ و اگر یکے بود ازین سه یکدرجه او را از نبوت یا ولایت حاصل بود و در غیر نبی هر کس
را آن سه درجه حاصل بود از اولیاء بزرگ بود و در هر یکے ازین درجات تفاوت بسیار

است کسی باشد کہ وے را از ہر یکے اندکی بود و کسے بود کہ او را بسیار بود و کمال این درجہ تمامی رسول ما را بودہ است صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم و در ایشان ہر سہ بکمال بودہ طائفہ از اولیا چنانند کہ ذات و ہستی خود را از خود نہ بینند بلکہ خودی خود را از خود نہ بینند این طائفہ را نہ ذات بود و نہ صفت و نہ فعل و نہ حال و نہ مقام و نہ اثر در ہر دو عالم خبرے ندارند و این وصف کہ ہیچ ندارند ہم ندارند صحو در صحو ایشان داشت یعنی افعال ایشان را افعال حق نیست شدہ و محق فی محق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شدہ و طمس فی طمس یعنی ہستی ایشان در ہستی حق نیست شدہ و ہمانا کہ اَلْفَقْرُ فَخْرِیْ کہ خواجہ علیہ السلام فرمودہ اشارت بدین فقر است و ازین فقر است کہ صوفیہ در قرآن ہیچ مقام ثبوت نکردہ اند و صاحب این فقر را در دو کون ہیچکس نشناسد جز حق سبحانہ چہ خداوند سبحانہ غیور است اولیا خود را از نظر اغیار مستور دارد تا غایتے کہ از نظر خود شان نیز مستور دارد اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم غیری بیان حال ایشان است و لا یعلم الشخص الھیا الا ان یکون ما اخذ العلوم الا عن اللہ سبحانہ من الفتوح و المکاشفۃ بالحق + گفتہ اند کہ بناء این کار بر نفس می باید نہاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاہدہ و تواتر و تعاقب امداد ان کہ حیات قلب اہل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است کہ بقاء حیات قالب بدان مشروط است چنانکہ اگر ساعتے مدد انفاس جدیدہ و اثر تروح ان از صورت قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوختہ گردد و مرد ہلاک شود اگر لحظہ و لمحہ مدد شہود از حقیقت قلب بشتاق منقطع گردد از شدت تعطش وحدت شوق بسوزد و قالوا افضل الاعمال صلوٰۃ الانفاس مع اللہ سبحانہ حجاب ہا ہمہ از بندگان است و گرنہ حق تعالے منزہ است از حجاب و ہیچ چیز حجاب حق تعالیٰ نتواند شد آنچہ نورانی بود بر روحانیت تعلق دارد و آنچہ ظلمانی بود بہ نفس تعلق دارد امر دیگر اصل در محبت نادیدن و ناشنودن بود کہ محب غیر دوست نہ بیند و از غیر دوست نشنود و ہمہ

از ہستی مردہ ام الحمد للہ	بجانان زندہ ام الحمد للہ

ز فضل و رحمت و توفیق یزدان | بدوره برده ام الحمد لله
ز جام مصطفی شرب الهی | مصفا خورده ام الحمد لله
تولایم بمحبوب است و از خود | تبرا کرده ام الحمد لله
درخت وصل را در باغ وصلش | ببار آورده ام الحمد لله
ندارم پرده با معشوق و از خلق | اگر در پرده ام الحمد لله
ز قاسم پرده در پیش دل بود | فنا شد پرده ام الحمد لله

اگر همه اش مسلم داریم پس شنیدنی است که هرگاه باعتراف حضرت معترض مشایخ در توسط و عدم توسط اختلاف پیدا شد پس درین مسئله کلام حضرت مجدد فعال اعتراض نماند ؎

آرزو دارم که پرسم از تو بعد از آشتی | بی سبب از خالص بیچاره رنجیدن چه بود

باقی ماند این معنی که اکنون صرف اعتراض بر دعوی شرکت و همسری وغیره است این محمول است بر عدم اطلاع بر معانی این الفاظ کما قد فصلناها فارجع الیها حتی یاتیک الیقین

بنائے تفصیل وے کاشتہ ام پس ترا نیز بسوی وے باز باید گشت

سعدیا این همه فریاد تو بے چیزے نیست | آستے هست که دود از سر آن مے آید

قال مخفی نماند که توسط آنحضرت در شهود و وصول موجب عظمت و جلالت و سبق و تقدم او است در درگاه عزت و عدم توسط بسبب تاخیر و سقوط و قصور حاصل حکایت عدم توسط بآن راجع می گردد که سالک همیشه خادمانه همراه آنحضرت بتبعیت و طفیلی میرفت و اقتباس انوار از وے میکرد چون بقرب درگاه رسید پیشتر رفت و درون در آمد و آن حضرت را پس اندر آمد بیرون درگزشت و از میان ساقط گردانید و خود در مجلس در آمد و بر منصه قرب و وصال به نشست و کامران شد و می گوید که من و تو برابریم من هم بنده و تو هم بنده و ترا توسطے در میان من و خدا نماند اگرچه در اصل بنده تابع تو و خادم تو بودیم و بواسطه تو رسیدیم الآن تو هیچ دخل و توسط نداری **اقول** همین خیال حضرت شیخ رحمه الله را کشان کشان بر سر انکار آورده بنای این خیال تغلیط است میان معنی توسط بالا بیان شده است که توسط آن سرور کائنات علیه و علی

الہ الصلوٰۃ والسلام بدو معنی تواند بود معنی اول نسبت کہ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلی الہ وسلم حائل و حاجب بود درمیان سالک و مطلوب و معنی دوم نسبت کہ سالک بطفیل او بتوسط متبعیت و متابعت او علیہ وعلی الہ الصلوات والسلام مبلغ مطلوب واصل گردد و در طریق سلوک پیش از رسیدن بآن مقام ناگزیر توسط بہر دو معنی کاین است چون فرق آلہ بیان ہر دو توسط است از دست دادند صورت تخیلیہ کہ مذکور شد پیدا آید مثال توسط بمعنی اول آنست کہ وزیرے شخصے را پیش بادشاہ بخانہ آرد و باو شاہ بذریعہ وزیر از وکشف حال نماید دادہر چہ گوید وزیر خدست شاہ ساند مثال توسط بمعنی ثانی این است کہ بر حال یکے از مقربان وزیر سلطان اطلاع باشد پس باین جہت کہ او مقرب پیش سلطان است و وزیر تو بحسب خیال است سلطان نیز و آن مقرب را پیش خود طلب دارد و وزیر اتفاقات زماید تا این جا حاصل شود مگر شخصے را کہ بہ قصے درجہ متابعت باشد گرچہ این معنی خود ظاہر است مگر چون در چشمہ خاہر مبنیان خفائی داشت شبہ را بیان فرمود و دفع ساخت چنانچہ میفرماید گفت نہ شود کہ این عدم توسط اگرچہ بیک معنی بود قصورے بجناب حضرت خاتمیت علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والتحیۃ لازم می آید گوئیم کہ این عدم توسط مستلزم کمال آنجناب است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام نہ مستلزم قصور در وجود توسط است زیرا کہ کمال بتبوع آن است کہ تابع او بطفیل متبعیت او بجمیع درجات کمال برسد و ہیچ دقیقہ فرو نگزارد و این معنی در عدم توسط کاین است نہ در وجود توسط کہ آنجا شہود بے پردہ است کہ اقصای درجات کمال است و زیادہ پردہ پس کمال در عدم توسط بود و قصور در توسط انتہے پیش نامزد م این افادہ از قبیل بدیہیات است از اتخیل محض و از قضایائے شعریہ قرار دادن تحکم محض است و واضح باد کہ پیش ازین چند بار معنی توسط گذارش نمودہ ام پس بار بار ضرورت بہ عادہ آن نبود ۵

یا بخت من طریق مروت فرو نداشت	یا او بشاہراہ طریقت گذر نہ کرد
گفتم نگر بگریہ دلش مہربان کنم	در سنگ لاخ قطرۂ باران اثر نہ کرد

معہذا این مسئلہ را بچیزے توضیح بر نگارم ملاحظہ فرمودہ شود وصول باین مقام عالی صورتے

دارد و حقیقتے صورتش اینست کہ سالک از جہت کثرت اشتغال بذکر مستغرق در ذکر شدہ ہستی او و غیر او از شعور سالک پوشیدہ شود و این پوشیدہ شدن او را اصطلاح قوم عدم میگویند بسبب این عدمیت ہستی مذکور ظہوری کند کہ سالک مشاہدہ ہستی مذکور را وجود عدم میگویند در اصطلاح قوم در ہمین ہستی است کہ گفتہ اند وجود عدم احتمال دارد کہ بوجود بشریت عود کند چرا کہ وجود بشری سالک از نظر دل سالک پوشیدہ شدہ بود از جہت استغراق او در ذکر و نہ زایل مثل معنی علیہ و احتمال دارد کہ از سالک تقصیری واقع شود کہ از استغراقش باز ماند کہ سایر وجود بشرے او بود و وجود بشرے او ظاہر شود و وجود مذکور عود کند اللّٰھُمَّ احْفَظْنَا مِنْ ھٰذَا و گفتہ اند وجود فنا احتمال عود ندارد سرش اینست کہ فنا مربوط است بکشف حقایق اشیا کہ درین آیہ کریمہ ھُوَ الَّذِیْ خَلَقَکُمْ مِّنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُکُمْ طِفْلًا الآیة وَقَدْ خَلَقْتُکَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَکُ شَیْئًا و در حدیث شریف اَللّٰھُمَّ اَرِنِیْ حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ و تفکر ساعة خیر من عبادة سنة اشارت است براین معنی بلکہ جمیع قرآن دلالت بر نفی وجود می کند و این فنا کہ عبارت از کشف حقایق است موہبت محض است و گفتہ اند کہ مرشد را ہیچ مدخل نیست و امام تبعدم تعلیم مرشد حاصل میشود و صورت تخیلی این معنی اینکہ وجود عالم ظل حقیقت محمدی است اینست کہ سالک بذوق کشف میکند کہ این وجود او ظل مضغہ است و مضغہ ظل علقہ است و علقہ ظل نطفہ است و نطفہ ظل طعام حتی بحقیقت محمدی سیر نا و جمیع عالم دران حقیقت مضمحل میشود و کشف و علم مخلوق تا اینجا است و ہمین حقیقت مثل نور منبسط منکشف میشود کہ محیط ہمگی عالم است و نہایت مقام ولایت خاصہ است و علم باسد الیشان علم حضور است کہ در ولایت عامہ علم حصولی بود و این ہمہ مراتب جذوب است و ازین مقام نیز ترقی واقع شود و معلوم میشود کہ این ہم وجود ظنیست نہ حقیقی سیرش بر مراتب وجوب می افتد کہ تعبیر ازین مراتب بسی مشکل است و مشتے نمونہ از انبار شود و اگر تقصیر در تقرر افتد عنقریب تدارک کنند و مرتبہ اول معلومات بایں است کہ مقتضیات مراتب اسماء و افعال است و این را قوم اعیان ثابتہ و مرتبہ احدیت گویند و این مراتب ہمول مراتب جلوہ و شہادت

منشا این اصول اسم العلیم است که حقیقت محمدی است در مراتب اسماء و مربی حقیقت مخلوقی او است صلے اللہ علیہ وسلم و این مراتب وجوب در مرتبہ غیب الغیب است و مکشوف هیچ احدے نمیشود چراکه این مندمج در اسم العلیم است و اسم العلیم مندمج در صفت علم است و صفت علم مندمج در ذات است و معلوم است که ذات مدرک کسے نیست لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ نص قاطع است سُبْحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ خبر صحیح و این همه گفتگوے ذوق است شما اگر همین را کشف میگوئید شما دانید و سالک را اگرچه وجود حدوثی او مضمحل شده است از ذوق او و لیکن اصل او در مراتب وجوب هست که علم حق است و چیزے که اصل او در مرتبہ علم باشد هیچ معدوم نمیشود و لیکن از صفتے بصفتے متبدل میگردد و فناء اتم حاصل نیست و اگرچه این فناء اتم نصیب انبیا است و خصوصًا سید انبیا علیہم السلام و لیکن هست را بالطفیل و تبعیت بهره هست و از ینجا هم ترقی واقع شود اندک این مرتبہ هم ظل صفت علم است که در اصطلاح قوم علم حضوری و مرتبہ حدوث و حقیقت محمدی گفته اند گویا اینست نسبت ولایت انبیا علیہم السلام که ولایت خاص الخواص در ینجا علم باسد ایشان بحضور علم است همچنانکه در ولایت خاصه بعلم حضوری بود و از ینجا هم ترقی نماید و داند که این مرتبہ نیز ظل است و داند که اصل همه ذات است و جمیع مراتب بمراتب ظل این مرتبہ بوده اند و مضمحل و مستهلک شده در ذات لَا تُبْقِيْ وَلَا تَذَرُ از آثار چیزے نماند و گویا لِيْ مَعَ اللّٰهِ وَقْتٌ عبارت ازین مقام باشد ؎

چشم همه اشک گشت و چشمم گریست	در عشق تو بے چشم همے باید زیست
از من اثرے نماند این عشق از چیست	بس من همه معشوق شدم عاشق کیست

و این است فناے اتم که است را بالطفیل پیغمبران بهره وافر هست هرکدام را بقدر تبعیت او معلوم شد که در فنا زوال وجود بشری سالک است از علم سالک بجاے وجود بشری او وجود حقانی آمده است و مراد از وجود فنا همین وجود حقانیست و این وجود حقانی احتمال عود بوجود بشری ندارد چگونه احتمال داشته باشد که حقیقت خود را دانست سالک که او ظل

بمیرش بنموده است وحق را بحق دارد و فارغ شد از دعوی یعنی و این فانی مثل مجنون است و این است معنی ثنا و صلواتی که از بنده صادر میشود و حقیقت ثنا علم او تعالے بجمیع کمالات او کما هو هو است و حقیقت صلوة تفصیل صفات اوست تعالی بذات او کما هو هو لا أُحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ وَقِفْ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يُصَلِّي اشارت باین باشد و گویا این است نسبت مرتبه نبوت و ازین معنی بجز حضور در حضور و حضور بحت چیز دیگر تعبیر نمیتوان کردن و این است معنی کلام بزرگان که گفته اند از حقیقت محمدی عبور شده و یا از مراتب وجوب گذرانیده و یا حقیقت محمدی حایل و پرده شهود نیست نه ان خیالات فاسده که بواسطه تو رسیدم تو از میان رفتی و حالا من و تو برابر شدم و میان من و تو فرق نیست تو هم بنده و من هم بنده و نیز نه بلکه این همه هیچ است برعدم خدمت علم تصوف و پیران و خواجگان نقشبندیه علیهم الرضوان که این معنی از وظایف ایشان است ۵

باما بود نه ما نیستم	با ما بود نه ما نیستم	رفتم چو من از میان برافتادم	آنم من و دیگرانی دانستم

قال قولکم و ازینجاست که آن سرور فرموده است عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ این را بران نکته چه متفرع و مترتب ساخته اند از بیان سابق خود لازم آید که فرمایند عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ زیرا که شما ایشان را قصے درجات کمال ثابت گردانید. بدو در تمامه کمالات شریک آن گردانیدید این خود بالاتر از مرتبه انبیاء بنی اسرائیل است زیرا که هیچ یکے از ایشان شریک آن حضرت صلے الله علیه وسلم در تمامه کمالات نیست و حق آنست که مرتبه علماء امت بمرتبه انبیاء نمی رسد و تشبیه باعتبار خلافت و نیابت در تبلیغ احکام و شرایع است چنانچه انبیاء بنی اسرائیل تابع توریت بودند و بعد موسی علیه السلام تبلیغ احکام ان مے کردند نه در قدر و مرتبه و نزدیک محدثین این حدیث بصحت نرسیده است و حدیث العلماء ورثة

۵۱ ضبط نمی کنم ثنای تو بر تو تو شایان آن هستے که ثنای خود کرده و بایست ای محمد خدائی تو نماز می گذارد ۱۲ ۵۲

۵۳ علمای امت من مثل انبیاء بنی اسرائیل بوده اند ۱۲ ۵۳ علمای امت من مثل من ۱۲

الانبیاء[۵۱] صحیح است عجب که اینجا بصرف از ظاہر وار تکاب خلاف آن راضی شدہ اید

اقول این کلام از سر تا سر مخدوش است اما اولاً پس[۵۱] وجہ تفریع بنہایت ظاہر است چون
شرکت دولت از تبعیت است وعلماء است نہ تبعیت مثل انبیاء بنی اسرائیل باشند فرمودہ و
از اینجاست که فرمودا نخ اماثانیاً[۵۲] پس انتساب دعوی شرکت تمامی کمالات با سرور عالم صلے اللہ
علیہ وسلم افتراء محض است اماثالثاً پس از کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ یافتہ نمی شود که تشبیہ
در قدر و مرتبہ است اگر این چنین ہم باشد محذورے نیست چہ تشبیہ مقتضی مساوات در
ما بہ التشبیہ نیست در فتوحات مکیہ در وصایا مذکور است علیك[۵۲] یا اباھریرۃ بطریق اقوام
اذا فزع الناس لم یفزعوا واذا طلب الناس الامان من النار لم یخافوا قال
ابوھریرۃ مَن ھم یا رسول اللہ صلعم وصفھم لی حتی اعرفھم قال قوم من امتی
فی اخر الزمان یحشرون یوم القیمۃ محشر الانبیاء اذا نظر الیھم الناس ظنوا انھم
انبیاء مما یرون من حالھم حتی اعرفھم انا فاقول امتی امتی فتعرف الخلائق انھم
لیسوا الانبیاء فیمرون مثل البرق والریح تغشی ابصار اھل الجمع من انوارھم
فقلت یا رسول اللہ مرلی بمثل عملھم لعلی الحق بھم فقال یا اباھریرۃ
رکب القوم طریقا صعبا لحقوا بدرجۃ الانبیاء الحدیث
اما رابعاً پس ملا علی[۵۳] قاری در موضوعات کبیر میطراز د وحدیث[۵۴] علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل
قال الدمیری والعسقلانی لا اصل لہ وکذا قال الزرکشی وسکت عنہ السیوطی

[Margin:] این ام کنم که با ایشان ملحق گردم گفت ای ابوہریرہ این قوم بطریقہ سخت را اختیار کردند از ین رو بدرجہ انبیاء رسیدند ۱۲
۵۳ مجدد این بود و صاحب تصانیف مفیدہ در مکہ معظمہ در ۱۰۱۴ وفات یافت بعد وے در فن حدیث کسے ہم پایہ او نبودہ است ۱۲
۵۴ حدیث علماء امتی الخ را دمیری و عسقلانی گفتہ اصل نیست
عہ سیوطی سکوت کردہ ... حدیث العلماء ورثۃ الانبیاء ... از ابو الدرداء ... اربعہ روایت کردہ اند ۱۲

---

۵۱ علماء وارث انبیاء بودہ اند ۱۲ ۵۲ ای اباہریرہ لازم گیر طریقہ قومی را که بروزیکه فریاد خواہند قوم ایشان فریاد نخواہند
وہرگاہ مردمان امان خواہند از آتش ایشان نہ ترسند گفت ابوہریرہ ایشان کیستند یارسول اللہ وصف ایشان بیان کن تا بشناسم
ایشان را فرمود ایشان قومی اند از امت من در آخر زمان که بروز قیامت در محشر انبیاء مبعوث شوند ہرگاہ مردم ایشان را
بینند از حالت ایشان ایشان را انبیاء پندارند من ایشان را بشناسم و امتی امتی بگویم پس خلایق بدانند که ایشان انبیاء نیستند
ایشان مثل برق و ریح گذرند که از انوار ایشان چشمہای مردم خیرہ شود گفت ابوہریرہ یارسول اللہ عمل ایشان بمن فرما تا کوشش

واما حدیث العلماء ورثة الانبیاء رواه الاربعة عن ابی الدرداء وحافظ سخاوی مقاصد حسنه
مے نگارد وقال شیخنا یعنی الحافظ ابن حجر والذهبی والزرکشی انه لا اصل له زاد
بعضهم ولا یعرف فی کتاب معتبر وقد مضی فی اکرموا حملة القرآن کاد حملة
القرآن ان یکونوا الا بانبیاء الا انهم لا یوحی الیهم ولابی نعیم فی فضل العالم العفیف
بسند ضعیف عن ابن عباس رفعه اقرب الناس من درجة النبوة اهل العلم والجهاد
ہرگاہ میان حفاظ وانبیاء اللہ علیہم السلام ہمین فرقے باشد کہ برحفاظ وحی نازل نشود وانبیاء
مہبط انوار وحی باشند واہل علم از درجہ نبوت قریب تر باشند پس درصحت معنی این حدیث
ریبی نیست ازہمین جاست کہ صوفیہ کبار این را نقل کنند چنانچہ شیخ محی الدین بن عربی
قدس سرہ درباب چارصد وہم از فتوحات مکیہ می فرماید وقد ورد الخبر عن النبی صلی اللہ
علیہ وسلم علماء هذه الامة کانبیاء بنی اسراءیل یعنی فی المنزلة التی اشرنا الیها
فان انبیاء بنی اسراءیل کانت تحفظ علیهم شرائع رسلهم ویقوم بها دینهم
وکذلک علماء هذه الامة وائمتها یحفظون علیها احکام رسولها صلی اللہ
علیہ وسلم کعلماء الصحابة ومن نقل عنهم من التابعین کالثوری وابن عیینة
وابن سیرین والحسن ومالک وابن ابی ریاح وابی حنیفة ومن نقل عنهم

---

۱۲ مثال شافعی ابن اصل کسی نیکہ ہم طریقہ ایشان رفتند ودر حفظ احکام پیرکہ بودہ باشند

۱۲ المقاصد الحسنة فی کثیر من الاحادیث المشهورة علی الالسنة از شیخ ابی عبداللہ سخاوی المتوفی سنہ ۹۰۲ ۱۲ ۱۲ گفت شیخ من حافظ بن حجر وذہبی وزرکشی این را اصل نیست بعضے گفتہ اند کہ در کتاب معتبر نیست وگذشت در حدیث تعظیم کنید حفاظ را کہ قریب درجہ نبوت اند مگر انکہ بر ایشان وحی نازل نمی شود وابی النعیم در فضل عالم پارسا از ابن عباس مرفوعا روایت کردہ کہ قریب تر او میان بدرجہ نبوت اہل علم وجہاد بودہ اند ۱۲ ۱۲ از رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم مروی است کہ علمای این امت مثل انبیاء بنی اسرائیل اند یعنی در مرتبہ کہ بآن اشارہ کردم انبیاء بنی اسرائیل شرایع پیغمبران خود را محفوظ می داشتند ودین بایشان قایم بود ہمچنین کیفیت علماء این امت است کہ احکام رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم را حافظ بودند مثل علماء صحابہ وآنکہ بعد صحابہ اند از تابعین مثل ثوری وابن عیینہ واین سیرین وحسن ومالک وابن ریاح وابی حنیفہ وآنچہ بعد ایشان اند م

کالشافعی و ابن حنبل و من جری مجری هولاء الی هلم جرا فی حفظ الاحکام اما خاسا
پس از تقریر یا الا ظاهر شد که در ینجا زینهار صرف در ظاهر وا تکاب خلاف ظاهر نیست فعلی
المعترض الاثبات **قال** فرزندی شیخ نورالحق میگفت که یکبار گزارشان قول مشهور الولایة افضل من النبوة مذکور
شد فرمودند هر چند توجیهات و تاویلات راست و درست دارد اما موهم خلاف حق است نباید گفت
این تناقض است و تناقض در کلام ایشان بسیار است و بالجمله در عقاید اهل سنت و جماعت مقرر شده است
بدرجه نبی نرسیده **اقول** در تسلیم این نقل ازین وجه تامل ها واقع است که در مقدمه انچه مسلک
حضرت مجدد رحمة الله علیه مذکور شده ازان ظاهر است که این کلام از سکریات است و فی نفسه
صحیح نیست اگر تسلیم کنم پس تناقض را تسلیم نمی کنم زیرا که بعض تاویلات که در مقدمه مذکور
شد ازان سخن راست و درست می نماید اگرچه موهم خلاف حق است این چه تناقض است در
کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه تناقض واقع نیست و اگر تناقض بلحاظ مقامات متبادر گردد ان
فی نفسه تناقض نخواهد بود **قال** و قولکم در حدیث آمده که بنده چون به نماز داخل میشود و
حجابیکه درمیان بنده و خدا است مرتفع می گردانند لهذا صلوة معراج مومن آمده و حظ وافر
ازان نصیب منتهی واصل گشت چه رفع حجاب مخصوص به واصل منتهی است پس ارتفاع حیلولت
و توسط ثابت گشت انتهی این خود صحیح است ولیکن این کانی هیچند که در تشهد که اخر وقت
ادای نماز است و وقت اکملیت و اتمیت شهود است می گوید السلام علیک ایها النبی
و بعد از وصول باتم و اکمل مستغنی و فارغ نه نشیند از توسط به جمال و کمال انحضرت و نیاز و
تسلیم و توجه بدرگاه وی پس هنوز توسط و توسل مرتفع نگردیده است و این حجاب که در وقت
نماز مرتفع میشود حجابهاست که بنده بدان از مقام قرب و حضور دور افتد نه حیلولت و توسط
حقیقت محمدی که وی با خدا است دائم **اقول** الحمد لله که حضرت معترض اعتراف این معنی
نمودند که در نماز حجاب مرتفع می گردد درین هیچ شبهه نیست که مصلی کامل در وقت ادای نماز
گویا از دنیا که از دولت قربت تمیل النصیب است اگر نصیبی دارد و قرب خلی دارد می براید و به اخرت

که موطن قرب اصلی است می پیوندد و دولتے که بآن نشاء مربوط است مناسبت آن فرامی گیرد
و متعطشان بوادی حیرت و فراق درین نشاء از سر چشمه زلال نماز مانوس و سیراب اند و متولیان
بیدای کبریای و جلال امروز در سرادقهٔ محفل عروسی او مدهوش بوئے وصال رسول الله صلے الله علیه
وسلم فرموده است اِذَا قَامَ الْعَبْدُ فِی الصَّلٰوةِ فُتِحَتْ لَهُ اَبْوَابُ الْجِنَانِ وَکُشِفَتِ
الْحُجُبُ بَیْنَهُ وَبَیْنَ رَبِّهٖ وَاسْتَقْبَلَتِ الْحُوْرُ الْعِیْنُ فَلَمْ یَلْتَفِتْ پس حجب و استاریکه میان
عبد و معبود است مرتفع گردد و جلوهٔ قرب پدیدار آید و لشهد حکایت معراجیه است در صلوة که معراج
مومن است این را حجاب نباید گفت ظاهر است که اول بنده بمقام قرب رسید و ثنا گفت بسلطان حقیقی
بکلمه التحیات لله الی اخره و التفات بمقربان درگاه کرده گفت السلام علیک ایها النبی این مقام گویائی
مقام ثم و نا نتدلی است بنده ازین مقام ترقی کرده بکلمه السلام علینا الخ طلب اجازت عرض حال
کرده میگوید اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ یعنی نیست موجود و فاعل و معبود الا الله یعنی بجز ذات تو و
اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهٗ وَرَسُوْلُهٗ یعنی محمد صلی الله علیه وسلم که بنده تو و رسول فرستاده تست
و وسیلهٔ ماست که بنده نوازی کرده فرستاده ازبراے هدایت ماندگان بے راه و دور از قرب
داد حق خدمت بجای آورده ماندگان دور مانده را بتو رسانید و او را با حق است و ادا حق گذاری
او هم برستست که چرا که بنده مالک چیزی نیست گویا گفت اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی مُحَمَّدٍ الی اخره و این مرتبه گویا
مثل مقام قاب قوسین است و اگر این معنی بذوق معلوم نیست بالفاظ رجوع نکنید که بچه معنی موضوع
اند و اسرار وضع چیست شیخ معترض در رساله تحصیل البرکات بعض اقوال منافی توسط نگاشته چنانچه
می نگارد که چون ورود این کلمه در اصل یعنی در شب معراج بصیغه خطاب بود دیگر تغییرش ندادند
و بعد وفات سرور عالم صلعم صحابه می گفتند اَلسَّلَامُ عَلَی النَّبِیِّ نه به لفظ خطاب انتهی و ظاهر است
که این تقریر منافی این مقام است انچه گفته شد که توسط و توسل مرتفع نگشت این چه اعتراض است
چرا گفته نشود که تشریع نماز به توسط سرور انبیاست علیه الصلوة والسلام توسط را بمعنی توسل گفته این نتیجه پیدا کردن
از ترجیح نیست بلوث حقیقت محمدی باخدا دایم است چرا توسط را داخل حجاب نکنند چنانکه عینک که این حجاب

۵۱ ۱۲ نگاه دارنده
مینوی و سر
گشاده می شود
بادی دروازه
باسه بهشت
دروازه فردوسها
کز میان او
جهان پهناور دلکش
او رست ۱۲

نیست و متوسط است و چرا حقیقت محمدیہ را حقیقت الحقایق نگویند فافہم و تذکر **قال** انکہ نوشتہ اند کہ رویت اخروی بے توسط و حیلولت احدی خواہد بود بے موقع است زیرا کہ سخن در رویت و شہود دنیا ولیست واین بے پردہ نمی باشد لااقل پردۂ صفات درمیان است و بحقیقت رویت اخروی نیز بے پردہ صفات نخواہد بود و صفات حق منفک از ذات نیست و بنا بر عرف است بدیدن ذات را باصفات در عرف دیدن ذات میگویند کسیکہ زید را می بیند باچندین صفات از طول و عرض و لون و شکل و غیر آن میگوید زید را دید و ہیچ کس نگفتہ است کہ در اخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواہند دید پس اگر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ با ذات حکم صفات دارد نیز باشد چہ مانع است **اقول** بریں کلام نقص تفصیلی وارد می شود صفات امر معنوی است کہ قایم بذات است پس چگونہ حایل ذات باشد در رویت بصری آری در رویت قلبی جایز است چرا کہ بدون صفات ذات مطلق در تعقل نمی آید ؎

فہم سخن تا نہ کند مستمع	قوت طبع از متکلم مجوے

و آثار صفات کہ ظہور او در خارج ذات است و خارج از مراتب صفات است می تواند کہ حایل رویت بصری شود و در آخرت این حایل نباشد تا مزیت لازم آید و فرق شود و آن جا عینے کہ بہ احاطہ ذاتی بے کیفی قایل اند گویا رویت بصری در پردہ را در دنیا قایل اند چنانکہ شیخ عبد اللہ بلیانی قدس اللہ سرہ گفتہ ؎

تا حق بدو چشم سر نہ بینم ہر دم	از پاے طلب می نہ نشینم ہر دم
گویند خدا بچشم سر نتوان دید	آن ایشانند من چنینم ہر دم

و بر تقدیر تسلیم می گویم کہ کلام در ضرورت و عدم ضرورت توسط است عام از نیکہ دنیا وی باشد یا اخروی و ہر گاہ دیدن ذات را باصفات در عرف دیدن ذات گویند و بر توسط صفات نظر نمی افتد و صفات را توسط نمی گویند پس اگر رویت اخروی را کہ متجلی بصفات باشد بی توسط حیلولت گویند ازان ہیچگونہ محذور لازم نیاید و در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ این معنی مذکور نیست کہ

در آخرت ذات بحت مجرد از صفات را خواہند دید این معنی مبنی بر فہم معترض است اگر بر روح محمد صلے اللہ علیہ وسلم کہ باذات حکم صفات دارد نیز باشد ہیچ مانع نیست بلکہ اگر عبارتیکہ پیش ازین حضرت معترض از حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ نقل فرمودہ اند بغور ملاحظہ فرمودہ شود از ان ظاہر شدنیست کہ عین مدعاست فرق ازین است کہ حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ روح محمدی را حجاب نمیگویند و حضرت معترض بحجاب و پردہ بتعبیر مینمایند پس آنچہ رعایت ادب در کلام حضرت مجدد رحمۃ اللہ بودہ است بوی ازان از کلام معترض بمشام نمیرسد قال قولکم این معرفت از خواص معارف لدنیہ این فقیر است کہ حق سبحانہ و تعالے بمحض فضل و کرم آن را عطا نمودہ بحقیقت امر متحقق ساختہ است و این معرفت اشارت بآنچہ گفتند کہ عدم توسط موجب کمال است و توسط موجب نقصان کہ آنجا شہود بے پردہ است و اینجا در پردہ و این کمال بع است و گفتہ اند کہ کمال و شوکت و عظمت مخدوم بتبوع است کہ تابع و خادم او بجای رسیدہ کہ او را انجا رسیدہ است و بتبعیت او شریک دولت او شدہ سبحان اللہ این چہ تمثیل و توہم است و سرور و ابتہاج است و در لوازم این سخن نمی نگرند کہ چہا است استظلال رسول خدا است از میان و دعوی مساوات با وی ترجیح اولیا بر انبیا علی نبینا و علیہم السلام چنانچہ تقریر آن گزشت حاجت بہ تکرار نیست اما ہمین یک سخن باز تکرار کردہ میشود کہ واسطہ کرا میگویند و کرا مے خواہند محمد رسول اللہ را مے خواہند کہ محبوب رب العالمین و مقصود دنیا و دین است و آنحضرت را پردہ میگویند و حجاب نام می نہند زہے سعادت آن عارف و کمال آن مشاہد کہ حق را در مرات محمدی مشاہدہ کند جانہا فدای عشق این پردہ باد سبحان اللہ این نقصان است کدام کمال بالاتر ازین باشد کہ جمال محمد صلے اللہ علیہ وسلم و کمال حق ہر دو مشہود شود و منظور گردد محمد صلے اللہ علیہ وسلم راحق برائے ان آفریدہ است کہ در آئینہ جمال و کمال وے قدس ذات را مشاہدہ کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی در آمدہ باذات و صفات حق مواصلت نمایند کہ ہر چہ ہست در انجا ہست قال بعض العارفین کما قیل اَشْعَثُ اللہ بِقَلْبِہٖ کُلَّ مَنْ مِرَاٰۃُ سِرِّہٖ ھُوَ النُّوْرُ الْمُطْلَقُ پردہا ے کہ دور باید کرد پردہا ے ظلمانی و روحانی و نفسی

واقفی است کہ حجاب مقصود پردہ مشہود شوند نہ انکہ ذات محمد صلے اللہ علیہ وسلم را پردہ گویند و از میان ساقط گردانند و چیزہا گویند کہ نباید گفت این قضیہ انشاء اللہ تعالے در روز جزا مشخص گردد بلکہ در عالم برزخ نزد آنحضرت مذکور شود اگر من پیش از شما از عالم رفتم اول شکایتیکہ از شما پیش آنحضرت کنم این خواہد بود و اگر شما رفتید نخست گرفت و گیر کہ بر شما شود این خواہد بود و اللہ اعلم و اگر دریں دنیا بوقایع و معاملات ہم مطلع شوید نیز دور این است **اقول** این معرفت را آنحضرت در امرے داشتن قصور است چرا تمامی تحقیقات را مرجع قرار نہ دہند چہ این ہمہ ہور از افادات حضرت مجدد است علیہ الرحمہ کہ ہیچ یکے بآن پے نہ بردہ و آنچہ در باب کمال و شوکت و عظمت مخدوم متبوع فرمودہ شد کہ تابع او در ہیچ مقامے از وے تخلف نہ کند و بہ تبعیت او شریک دولت ہمگنان او گردد از غبار مخدوم پاک و صاف است عام از نیکہ فی ذاتہ باشد یا بلوازمہ این را اسقاط رسول خدا صلے اللہ علیہ وسلم با دعوی مساوات انداشیدن خیال غلط است ساعتے عینک انصاف بر دیدہ حق بین نہادہ ملاحظہ فرمائید کہ ہرگاہ تابع بہ تبعیت مخدوم متبوع بجاے رسیدہ است پس این اثبات مخدومیت و متبوعیت انحطاط مرتبہ تابع را مقتضی است نہ اسقاط و مساوات را محو حیرتم کہ بارہا ازو ذکر الزامے کہ پادرہوا دارد چہ سود یا ازاعادۂ این چنین الزام بے سروپا عام از نیکہ ہزار بار باشد غبارے بر دامن می نشیند حاشا و کلا بلکہ **قال** مردمان این را محمول بر نفسانیت می کنند چہ اگر خطا است یکبار دو بار نہ از اول تا آخر بر یک خطا این قدر استبداد و اصرار ضرورت چیست کہ آنحضرت را پردہ و حجاب نام نہند چرا موجب انجلاء و انکشاف نہ دانند و حقیقۃ الحقایق نہ گویند زہے سعادت آن عارف و کمال آن مشاہد کہ حق را در مرات محمدی مشاہدہ کنند نہ آنکہ پردہ و حاجب انگارند و میان این و آن فرق زمین و آسمان است چہ در صورت اول جمال محمد و کمال حق ہر دو مشہود شود و منظور گردد محمد صلے اللہ علیہ وسلم را حق براے آن آفریدہ است کہ در آئینہ جمال و کمال وی قدس ذات را مشاہدہ کنند و در خلوت خانہ حقیقت وی در آمدہ با ذات و صفات حق ہمواصلت نمایند کہ ہر چہ ہست در انجا

ہست قال بعض العارفین لا یتجلی اشعۃ اللہ بقلب التمس مرآتہ وھو النور المطلق
در صورت ثانی واسطہ و پردہ حجاب است کہ در جذب و محبت بر افتد و معاملہ عیانا مشاہدا فتد و
درین صورت اول عجب بکنفے پیدا کند وَ اللّٰہُ عَلٰی کُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ
پس ذات محمد را پردہ گفتن مستلزم اسقاط ست در ہمچو صور و ہر کہ چشم بنیاد ارد
این قصہ پیش وے از مرئیات تشخیص وے را بر روز جزا محول ساختن طالبین تحقیق را
تا این ہست چشم بر راہ انتظار داشتن ست، چون در تحقیق مراحل تصوف
راہ استدلال بر بستہ اند و بنائے وے بر ریاضت و مجاہدہ نہادہ اند
پس چرا در مجاہدہ کمر ہمت برنہ بندند و نبگرند کہ در ہر دو صورت چہ فرق ست الحمد للہ
کہ در عالم دنیا حضرت معترض مبشر شدند و غشاوۂ بشری از دل انوار منزل حضرت ایشان زایل
گردید اگر چنین اتفاق نمی افتاد در عالم برزخ ذات حقیقۃ الحقایق را صلے اللہ علیہ وسلم مظہر انوار
رحمانی ملاحظہ نمودہ اعتراف بقول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ می نمودند نوبت بہ شکایت نمی رسید
و انچہ امر حق را مستحق گرفت و گیر تصور یدہ ش بجوابش ہمین قدر کافی است ؎

بدم گفتی و خرسندم عفاک اللہ نکو گفتی	جواب تلخ مے زیبد لب لعل شکر خارا

معہذا بغایت ادب عرض پردازم کہ حضرت معترض در رسالہ تحصیل التعرف تحریر می فرماید
کہ انچہ بعض علماء کتب در رد صاحب صوفیہ صافیہ تصنیف فرمودہ اند تا سالکان را از راہ غلط
و مواضع اہتمام اگاہ نمایند و الیشان در ورطہ بدعت و غفلت نہ افتند ازین کتب ہیچ یکے مستفید
نمی توان شد تا انکہ جامع سہ شرایط نہ باشد اول انکہ معترض عالم محقق متورع مجتہد باشد
تا در صورت خطا مثاب باشد دوم انکہ تاویل قول قایل بر خود لازم گیرد و بر محمل حسن
کند کہ اعتراض و انکار را بوے بار نباشد و یقول انما صدر ھذا القول او الفعل عن غلبۃ
حال او طفح سکر او المغلوب لا ضبط ولا اختیار لہ یا گوید کہ درینجا غلطی و خطا واقع شدہ
ولیس عجال او لیس بمعصوم یا گفتہ شود کہ قایل ازین مسئلہ واقف نبودہ است

ولیس العلم بالکل من شرط الولایة یا اورا زلت در علم وعمل حاصل شد بعدم العصمة وغلبط تقدیر الله
سیوم آنکه نظر را در خویش مقصور دارد و نقص خود را متهم سازد و از توبه و استغفار بسیار او آتش بر دارد و آنچه از
ناوافقین فن تصوف بیان نه نماید کانه اذ اسمع ما یشعر بعیوب الاکابر اکحل عقدة
اعتقاده ویشوش علیه اعتقاده الذی ربما کان سبب بحاستنه
حضرت معترض امرے دیگر بران افزوده که آن امر چهارم است یعنی آن را ذریعه فضل خویش
نگرداند و برائے اظهار علم خویش آنرا در مجالس و مجمع مردمان بیان نکند و اگر احیاناً بسبب غرض
صحیح ضرورت ذکر باشد پس صرف قول نقل کند و نام قایل درمیان نه آرد تا منجر بسوے تحقیر
وتهوین نگردد از دست زلل الائمة والاکابر واجب فلا یهتک سترهم چون صیانت
دین واجب است تحالف ازان نه ورزد لاکن بداند که رعایة الانصاف وعدم التجاوز
عن طریق الحق لازم فلا یتعصب ولا یکابر وله خیر فی دیانة یصحبها هوے
فلا یتکلم بالنفسانیة انتهے بحصله پس اگر ادنے تامل بکار رود ازان
واضح می توان شد که رساله شیخ فاقد شرط بوده است زیرا که حضرت شیخ مجتهد نبوده است
وبالقصد مطالب اصلیه را گذاشته به مطالبش که سیاق بلکه تصریح حضرت مجدد رحمه الله مخالف
آن است محمول می سازد تا اعتراض بر وارد کرده شود و برغلبه حال وسکر محمول نمی کند تا انکه
عذر حضرت مجدد رحمة الله علیه درین باب به قضایاے شعریه لایق قبول ندارد پس کے اورا
محمول بر تقصیرات نفس توان کرد بلکه این را که فضل باید تصور ید و تحقیر و تهوین خود پیدا
است پس لامحاله محمول بر تعصب و مکابره و هواے نفس خواهد بود والله اعلم قال می
بلیم که همه زبان حال و قال بتوسل و گداگری و استمداد و استفاده ازان جناب کشاده جز بندگی
ونیاز و شکستگی و سگی و غلامی نمی نمایند بر روے ایشان نمیدانیم که کدام در معرفت کشاده
اند و روی حقیقت نموده که این چنین سخنان بوجود آمده و سر برزده است حیرت است
ظاهر است که شما دغا خورده اید نمیدانم که از دست که خورده اید والله اعلم والعاقبة بالخیر

ولیس العلم الخ ظاهر است کہ علم وعمل حاصل شدہ بعدم العصمة وغلبط تقدیر اللہ نمی باشد ۱۲

سیوم الخ ظاہر است کہ ہر کہ را اللہ تعالیٰ بمرتبہ ولایت رساند او را معصوم نمی سازد بلکہ او را بشریت لاحق است و تقدیر ہا بر خلاف مقتضائے آن نمی تواند شد ۱۲

ناوافقین الخ ظاہر است کہ ناواقف اسرار کاملان را زیبا نباشد کہ در امور مخالف مشرب خود بے تامل و تدبر بکار رود ۱۲

اذ اسمع الخ ظاہر است کہ ناواقف اسرار کاملان را زیبا نباشد کہ در امور مخالف مشرب خود بے تامل و تدبر بکار رود ۱۲

الائمة والاکابر الخ ظاہر است کہ ائمہ و اکابر را بسبب کمالات و اجتہادات کہ بوجود آمدہ است عیب گفتن و نقد و اعتراض کردن بر کلمات او نیز کہ بوجود آمدہ است عیب گفتن و نقد و اعتراض کردن بر کلمات او نیز

دین واجب الخ ظاہر است کہ دین بدون انصاف و عدم التجاوز عن طریق الحق لازم است پس اگر ادنے تامل بکار رود ازان واضح می توان شد الخ ۱۲

رسالہ شیخ الخ ظاہر است کہ رسالہ شیخ مجتہد بنودہ است

پس الخ ظاہر است کہ ہر کہ از راہ حق و از طریق انصاف بگذرد و بمکابرہ و تعصب و عناد پردازد پس تقصیرات نفس او را نمی تواند شد

لقد ابدیت الخ ظاہر است کہ ہر کہ را اللہ تعالیٰ بمرتبہ ولایت رساند او را معصوم نمی سازد بلکہ او را بشریت لاحق است و تقدیر ہا بر خلاف مقتضائے آن نمی تواند شد ۱۲

اقول معاف دارید حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ را می بینیم کہ ہمہ زبان حال و قال بتوسل و گدائی و استمداد و استفادہ ازان جناب کشادہ کہ بندگی و نیازمندی و شکستگی و بیچارگی و غلامی مے نمایند بر روی معترض نمیدانم کہ کدام در معرفت کشادہ اند و روے حقیقت نمودہ کہ این چنین سخنان بوجود آمدہ سر بزدہ است حیرت است ظاہر آنست کہ شما دغا خوردہ اید نمیدانم کہ از دست کہ خوردہ

وَاللّٰہُ اَعْلَمُ وَالْعَاقِبَۃُ بِالْخَیْرِ

در حضور غیر باسن این ہمہ دشنام چیست	ای بقربان تو من این لطف بے ہنگام چیست

قال — شیخ مجدد ما طریق صواب است کہ قطع نظر ازین تفصیلات و تحقیقات معارف کہ مذکور است نمودہ بے تردد و تفصیل بگویند کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت است دیگر سخن نیست زیادہ چہ گوید **اقول** جناب والا مکتوبات شریف بغور ملاحظہ فرمودہ شود در مکتوبات شریف چند جا تصریح باین معنی رفتہ است کہ ہمہ فیوض و فتوح در اول و آخر ظاہر و باطن قبل الوصول و بعدہ مریدان را و مرادان را و محبان را و محبوبان را ہمہ بتبعیت و طفیل و توسل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاصل است و اگر کدامی مطلب بہ تفصیل بیان کردہ شد مضایقہ ندارد **قال** عجب کہ این آیۃ کہ در شان کافران و مکذبان قران وارد شدہ بَلْ کَذَّبُوْا بِمَا لَمْ یُحِیْطُوْا بِعِلْمِہٖ وَلَمَّا یَاْتِہِمْ تَاْوِیْلُہٗ در شان این فقیران صرف کردہ اید و ایشان ہم اگر این آیۃ را بخوانند و اَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ چہ شود **قال** قول حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ اقتباس است کہ در کلام عرب از متقدمین و متاخرین شایع و ذایع است لطف این است کہ در این آیت صرف بیان واقع است و لفظے نیست کزان ہتک شان شان گردد و عجب کہ حضرت شیخ از طرف ایشان وَ اَضَلَّہُ اللّٰہُ عَلٰی عِلْمٍ برخواندند این معنی از داب شیخ بغایت بعید است ؎

ہر دم آزردگی غیر سبب را چہ علاج	ما گذشتیم ز لطف تو غضب را چہ علاج

حضرت خواجہ محمد پارسا رحمۃ اللہ علیہ در تحقیقات در ذیل آیہ اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰـہَہٗ ہَوٰىہُ

وَاضَلَّهُ اللّٰهُ عَلٰی عِلْمٍ می فرماید وَمَادَامَ فِی السَّالِکِ اَدْنٰی تَطَلُّعٍ اِلَی الْغَیْرِ فَبِقَدْرِ ذٰلِکَ التَّطَلُّعِ الْیَسِیْرِ یَنْقَطِعُ عَنْ تَطَلُّعِهٖ اِلٰی مَحْبُوْبِهٖ وَیَنْقَطِعُ عَنْ وَصْلِهٖ وَقُرْبِهٖ فَاِنْ عُرِفَ بِالْیَقِیْنِ اَنَّ الَّذِیْ اَتَّخَذَهُ اِلٰهًا هُوَ فَاِنٍ وَهَالِکٌ رَجَعَ مِنْ ضَلَالِهٖ اَلْتِفَاتِهٖ اِلَیْهِ اِلٰی هَدْیِ الْاِعْرَاضِ عَنْهُ وَالْاِقْبَالِ بِکُلِّیَّةٍ عَلٰی مَنْ هُوَ اِلٰهٌ حَقِیْقِیٌّ وَمَحْبُوْبٌ اَصْلِیٌّ فَاِذَا عَرَفَ هٰذَا وَاَفْنٰی ذٰلِکَ الْقَدْرَ الْیَسِیْرَ مِنْ بَقَایَا کَثْرَةِ نَفْسِهٖ بِحَیْثُ یُظْهِرُ وَحْدَةَ قَلْبِهٖ وَیَتَجَلّٰی فِیْهِ حَضْرَةُ مَحْبُوْبِهٖ وَحْدَةً تَوْحِیْدًا عَلٰی بَصِیْرَةٍ وَانْتَفٰی عَنْهُ اَثَرُ اِثْبَاتِ الْغَیْرِ وَفِیْ نَظْرَةِ شُهُوْدِ الْکَثْرَةِ فِیْ ظُهُوْرِهٖ وَلٰکِنْ مَعَ ذٰلِکَ اِذَا رَجَعَ بِحُکْمِ ضَرُوْرَةِ الْاِنْشَاءَةِ اِلٰی نَفْسِهٖ وَجَسَدِهٖ وَعَقْلِهٖ زَالَ عَنْهُ ظُهُوْرُ الْوَاحِدِ فَظَهَرَ لَهٗ شُهُوْدُ الْغَیْرِ بِحَیْثُ یَزْعَمُ وَیَدَّعِیْ اَنَّ هٰذَا الْغَیْرَ ثَابِتٌ فَلَمْ یَثْبُتِ السَّالِکُ فِیْ مَقَامِ التَّوْحِیْدِ الَّذِیْ هُوَ مَحْوُ اِثْبَاتِ الْغَیْرِ وَدَعْوَاهُ اِیَّاهُ اگر حضرت معترض را اطلاع برین معنی مے بود درین محل تلاوت این آیه را خلاف مقصود خود مے دانست ؎

با صد کرشمہ آن بت بدمست مے رود	خود مے کند خرام و خود از دست میرود

وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی قال ونوشتہ اند کہ بہ کشف صحیح و الہام صریح بہ یقین پیوستہ است کہ ہیچ دقیقہ از دقایق این راہ و ہیچ معرفتے از معارف این قوم بیواسطہ و بے متابعت او صلے اللہ علیہ وسلم میسر نیست و منتہی را در رنگ مبتدی فیوض و برکات این راہ بے متابعیت و بی طفیلی حاصل نشود انتہی این امرے مجمع علیہ است در دین احتیاج بکشف و الہام چہ دارد چہ کمالات دین و صفات مسلمانی ہمہ موقوف برین است و گویا تخصیص بہ

؎ تا آنکہ سالک را ادنی وقوفے بسوی غیر باشد بقدر ان از وقوف محبوب بصلا یابد واز وصل و قرب وی محروم ماند پس ہرگاہ بہ یقین دانست کہ امری را کہ او را قرار دادہ است نسبت خواہد شد از گرامی التفات وی رجوع خواہد کرد بر او حقیقی و محبوب اصلی متوجہ خواہد شد پس چون این معرفت حاصل گردید و آن قدر قلیل المقدار نسبت گردید و بجز او حقیقی در دلش نماند پس توحید حقیقی تمکن گیرد و اثبات غیر زائل گردید و شہود کثرت در نظر وے باشد لیکن ہرگاہ بسوی نفس و حسن و عقل خود رجوع آورد پس ظہور واحد نماند و غیر بدخل یافت پس سالک در مقام توحید نمی ماند تا آنکہ اثبات غیر دعوی وے باقی ماند ۱۲

دقایق و معارف بجہت ان است کہ سخن در وے است بلکہ مقصود از بیان آن است کہ ہر کہ این دقایق و معارف بیان میکند و مخصوص بشرح و بیان آن است بہ یقین باید دانست کہ بکمال متابعت موصوف است و زبان رد و اعتراض از وے قاصر است چنانکہ در اول مکتوب افادہ نمودہ اند بعد ازان زبان چندان بمدح و ثنائے رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم و احتیاج کلی بتوسط و توسل وے صلی اللہ علیہ وسلم کشادہ اند کہ جان را سیراب و دل را شاداب میگرداند و دفع تمام توہمات و سوء ظن میکند اما با وجود این رفع و سایط و استغناء آن از میان دقایق و معارف و کلمات دیگر ناظر در سوء ادب و گستاخی چیست **اقول** اگر کدامی امر مجمع علیہ از کشف و الہام ہم دریافتہ شود دران مضایقہ نیست و این معنی کہ منہی برنگ مبتدی است امر لیست محتاج بکشف و الہام واضح باد کہ مراتب علم باہم اختلافہا دارد اگر سورہ اَلْهٰكُمُ التَّكَاثُرُ و آخر ازا وقعت تلاوت نمودہ شود این معنی ظاہر خواہد شد در حدیث است لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعَايَنَةِ **نقل** است کہ روزے علامہ تفتازانی از حضرت خواجہ نقشبند پرسیدند کہ عقیدہ شما مردم چیست ایشان فرمودند کہ عقیدۂ اہل السنۃ و الجماعہ علامہ گفتند کہ اگر ہمچنین است خود را ممتاز ساختن چیست ایشان فرمودند کہ تا امور ظنی بہ یقین بر سد اگر قائلی گوید کہ امور دینی ہمہ بوحی است ظن چہ احتمال دارد میگویم کہ حضرت ابراہیم در جواب اَوَلَمْ تُؤْمِنْ گفتند بَلٰى وَلٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِيْ و حواریین گفتند در جواب حضرت عیسیٰ وَنَطْمَئِنَّ قُلُوْبُنَا وَنَعْلَمَ اَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا بر ناظرین مکتوبات شریف مخفی نیست کہ مکتوبات شریف از ذکر احتیاج کلی بہ توسط و توسل وے صلے اللہ علیہ وسلم مالا مال است بریں یک مقام حصر نیست ؎

من نہ باختیار خود میروم از قفائے او	آن دو کمند عنبرین مے بردم کشان کشان

از ہمین جا است کہ طریقہ نقشبندیہ مجددیہ در اتباع سنت نبوی صلی اللہ علیہ وسلم ممتاز است و میان اقران سرافراز متبعین شریعت گرفتار این سلسلہ اند و متوسلین بین طریقت زلہ ربای

این طریقہ ؎

لیلے و موی مشک بو ہر کس کہ دیدش ہو بمو	ماند کہ زنجیر از چہ رو در گردن مجنون بود

الحمد للہ کہ حضرت معترض بہ اہم رفع تمامی توہمات وسوء ظن گردیدہ بسیار ابی جان و شادابی دل رسانیدہ درین مقام ہمین قدر برائے شکریہ حضرت معترض کافی دانم ؎

ادائی حق محبت عنایتے است زدوست	وگرنہ عاشق مسکین ہیچ خرسند است

جزاہ اللہ عنا وعن سائر المجددین خیر الجزاء بحرمۃ نبیہ سید الانبیاء

معہذا انچہ شکایت رفع وسایط و استثناء آن از میان دقایق و معارف و کلمات دیگر کہ ناظر در سوء ادب و گستاخی است نمودہ شد محل تعجب است چہ این معنی خود تناقض است ؎

وے بتیغم می زد و می گفت پنہان زیر لب	این سزائے انکہ اظہار محبت میکند

و پیش ازین مرۃ بعد اولے و کرۃ بعد اخرے کیفیتش معروض داشتہ ام و صد بار بعبارات مختلفہ بر نگاشتہ ام اگر حضرت معترض بے بحقیقت کلام می بردند و ممسک بدامن تصوف زدہ از مقالات عقلی و توجیہات دور از کار مے گذشتند این توہم را گنجائشے نے ماند ؎

دل اندر زلف لیلی بند کار از عقل مجنون کن	کہ عاشق را زبان دارد مقالات خردمندی

لاکن چون خیال میکنم کہ اخر الامر عشاوت بشری زائل شد ہیچگونہ شکایت را موقعی نمے یابم زیادہ ازین چہ عرض داشتہ شود

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے	وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے

قال مقرر است کہ ارباب صحو مفضل اند بر ارباب سکر و ارباب سکر محکوم وقت اند و حال حاکم است بر ایشان و ایشان را ابن الوقت گویند و از تنگنای نفس و احوال بر نیامدہ و ایشان را باصحاب صحو کہ ازین مضایق برامدہ و حاکم و غالب شدہ اند بر وقت و ایشان را ابو الوقت گویند چہ نسبت **قال** - اولا تعریف سکر و صحو در میزان عقل سنجیدنی است پس ازان اختلافیکہ درین مسلک واقع است شنیدنی شیخ شہاب الدین سہروردی رحمۃ اللہ علیہ در عوارف المعارف می طراز و السکر استیلاء سلطان الحال

والصحو العود الی ترتیب الافعال و تهذیب الاقوال برین تعریف تقریر مذکور راست می آید شیخ محی الدین بن عربی در فتوحات مے طراز دو هو علم الاحوال و لهذا لا یکون الا لمن قام الطریق والا لتذ انپس صاحب فتوحات برای سکر سه مرتبه قرار داده سکر طبعی و سکر عقلی و سکر الهی چنانچه میفرماید فالسکر الطبعی سکر المؤمنین و سکر العقلی سکر العارفین و بقی سکر الکمال من رجال الله و هو السکر الالهی قال فیه رسول الله صلی الله علیه وسلم اللهم زدنی فیک تحیرا و السکران حیران فالسکر الالهی ابتهاج و سرور بالکمال و قد وقع فی النجلی فی الصورة سکر فذلک سکر حق کما قال بعضهم ؎ و اسکر القوم دور کاس ✣ و کان سکری من المدیر ازین تقریر آشکارا شد که تفضیل ارباب صحو بر ارباب سکر عموما قابل تسلیم نیست و تمامی ارباب سکر محکوم وقت نه باشند و حال حاکم بر ایشان نباشد چه سکر الهی این چنین نباشد قال پس از انچه از بعضے اقطاب که قدوه ارباب صحو و تمکین اند مفاخرتے و مباهاتے و تفضیلے بر مشایخ دیگر واقع شده است به امر الهی است نه بغلبه سکر چنانکه حضرت غوث الثقلین امام الطریقین شیخ عبد القادر جیلانی فرموده اند قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله و بزرگے دیگر فرموده است من تحت خضراء السماء مثلے و امثال آن بامر الهی است که در باطن اولیاء الله میباشد نه صادر بغلبه سکر و طفح حال و سکر حیرت و بے تمیزیست و اشارت هذا منافی آنست که در بعضے احوال و مقامات حضرت رسول الله صلے الله علیه وسلم قدم ایشان را

قدمی هذه علی رقبة کل ولی الله

۵۱ سکر علم احوال است ازینجهت جا است که سکر نخے شود مگر کسے را که حرکت و شوق والتذاذ داشته باشد ۱۲ ۵۲ سکر طبعی سکر مومنین است و سکر عقلی سکر عارفین و سکر کمال سکر الهی است رسول الله صلے الله علیه وسلم فرموده که الهی در خویشتن مرا تحیر عطا فرما سکران سرگشته می باشد سکر الهی خوشی است بکمال بر کیفیه تجلی باری تعالی پر تو مے افگند سکر طاری مے شود این سکر حق است بعضی گویند که قوم از دور شراب سکر آورند و سکر من از ساقی است ۱۲

۵۳ کمبست زیر آسمان مثل من ۱۲

بر اقدام خود نہادہ فرمودہ اند کہ این قدم تو قدم من است پس گفت حضرت شیخ قَدَمِی ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ پس آن حضرت امتثال امر الٰہی کہ بہ تحدیث نعمت واقع شدہ است

قول الحمد للہ کہ تحدیث بنعمت اللہ امتثال امر الٰہی قرار دادہ شد ۔ ۵

دریں دیار ازاں زندہ ام کہ گاہے	نسیم عاطفتے زاں دیار مے آید

اکنون شنیدنی است کہ آنچہ از حضرت غوث اعظم رضی اللہ عنہ قَدَمِی ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ منقول است دراں سہ مسلک است مسلک اول در حالت صحو فرمودہ بامتثال امر الٰہی تحدیثا بنعمۃ اللہ مسلک دوم در حالت سکر فرمودہ ہمین است مسلک حضرت شیخ شہاب الدین سہروردی علیہ الرحمہ چنانکہ بیاید انشاء اللہ تعالٰی مسلک سوم در حالت سکر بامتثال امر الٰہی فرمودہ این است بمسلک امام یافعی رحمۃ اللہ علیہ **قال** اگر گویند پس چیست تفاوت و اختلاف احوال مشائخ و اولیا از ارباب صحو و تمکین از صحابہ و غیرہم رضوان اللہ علیہم اجمعین کہ بعضے گفتہ و بعضے نگفتہ اند گوئیم ایشان تکلم نمی کنند مگر باذن خدائے عزوجل و امروی جل و علی پس ہر کہ امر کردہ شد گفت و ہر کہ امر کردہ نشد نہ گفت چنانکہ آمدہ است یکے از مشائخ وقت پرسیدہ شد کہ آیا شیخ عبد القادر این کلمہ را بامر گفت گفتند نعم یا مر گفت بی کیفیت و گفتند این لسان قطبیت است و از اقطاب در ہر زمانے کسے است کہ امر کردہ میشود بسکوت و گنجایش ندارد او را مگر سکوت و بعضے امر کردہ می شوند بقول پس گنجایش ندارد ایشان را جز قول و این اکمل است در مقام قطبیت زیرا کہ این لسان شفاعت است و شیخ صاحب عوارف رحمۃ اللہ علیہ بمقتضای قیاس عقل و مبلغ علم خود این سخن را و امثال این سخن را بر شطح سکر و غلبہ حال و استراق نفس حمل کردہ و حمل کلام شیخ بر قصد محدث این قول و عدم تصور ان چنانکہ شما برائے مصلحت وقت کہ درین مکتوب بر ترجیح و تفضیل سکر واقع شدہ است حمل کردہ اید بران ظاہر عبارت شیخ سیاقاً و سباقاً مخالف است فہم شیخ در سخن این چنین رفتہ چہ توان گفت و قول وے در ینباب مخالف اقوال اکابر مشائخ آنوقت مثل شیخ ابو مدین و شیخ ابو النجیب سہروردی کہ پیر شیخ شہاب الدین سہروردی است واقع شدہ

است و دیگر مشایخ عظام که عدد ایشان موجب اطناب است چنانکه در بهجة الاسرار که کتاب معتبر[۱] است و ذکر ان است در کتب قوم در طبقات ذهبی[۲] که از مشاهیر علماء محدثین است و شیخ محمد جزری که قدوه علماء متاخرین است وغیر آن مذکور است مصنف آن بدو واسطه بحضرت غوث الثقلین میرسد و در کتب دیگر مثل روضة المناظر فی مناقب شیخ عبد القادر که تالیف شیخ مجد الدین فیروزابادی صاحب قاموس است و در کتب امام عبد الله یافعی وغیره مذکور است **اقول** شیخ شهاب الدین سهروردی علیه الرحمه مسلک ثانی را اختیار فرموده و برین مسلک صرف حضرت شیخ نرفته بلکه دیگر اکابر نیز همین مسلک اختیار فرموده اند در عوارف المعارف میفرماید[۳] فَقَلَّ ان یَنفَكَّ مریدٌ فی مبادی ظهور سلطانِ الحال من العجب حتی لقد نقل عن جمع من الکبار کلماتٌ موذنةٌ بالاعجاب وکل ما نقل من ذلك القبیل من المشائخ لِبقایا السُّکر عندهم والخصارهم فی مضیق سکر الحال وعدم الخروج الی فضاء الصحو فی ابتداء امرهم وذلك اذا استراق صاحبُ البصیرة نظره یعلم انه من استراق النفس السمع عند نزول الوارد علی القلب والنفس اذا استرقت السمع عند ظهور الوارد علی القلب ظهرت بصفتها علی وجهٍ لا یخفوا علی الوقت وصلافة الحال فیکون من ذلك کلماتٌ موذنةٌ بالعُجب کقول بعضهم من تجلی [illegible] السماء مثلی وقال بعضهم قد محی

---

[۱] ابو عبد الله ترکمانی معروف به ذهبی از حفاظ محدثین بود و ۷۴۳ھ هجری متولد شد در دمشق روز دوشنبه سوم ذیقعده ۷۴۸ھ هجری انتقال کرد ۱۲ [۲] قال فی کشف الظنون نیل الشیخ عمر بن عبد الوهاب القرضی الحلبی فی غرر النسخة من نسخ البهجة ذکر ابن الوردی فی تاریخه ان فی البهجة امور الا تصح ومبالغات فی شان الشیخ عبد القادر التلیق الابالروبیة انتهی وبمثل هذه المقالة قیل علی الشهاب ابن حجر العسقلانی واقوالا بالمبالغات التی عزیت الیه مما لا یجوز علی مثله وقد تتبعتها فلم اجد فیها نقلا الا وله متابعون وغالب ما اورده فیها نقله الیافعی فی مستی المفاخر وفی نشر المحاسن وروض الریاحین وشمس الدین الزرکی الحلبی الیفرنی کتاب الاشراف واعظم شئ نقل عنه انه احیی الموتی کاحیائه الدجاجة ولعمری ان هذه القصة نقلها تاج الدین السبکی ونقل ایضا عن ابن الرفاعی وغیره وانی یعنی جاہل حاسد ضیع عمره فی فهم مانی السطور وقنع بذلك عن تزکیة النفس واقبالها علی الله سبحانه وتعالی ان یفهم یعطی الله سبحانه و

علی رقبۃ جمیع الاولیاء وبہمین قبیل حضرت مجددرم استناد کردہ اگر گفتہ شود کہ در عوالہ واستناد عوارف کہ بہ نسبت خاص ارشاد جناب محبوب سبحانی رضی اللہ عنہ کردہ شدہ است برین خبرم نمودن باطل است در عوارف نام نامی جناب محبوب سبحانی مذکور نیست و نہ ذکر خاص قول حضرت و نہ کلام عوارف بر اقوال و احوال حضرت عموماً یا خصوصاً منطبق میتوان شد چہ در عوارف ذکر مبتدیان اہل سکر و مغلوبین وقت می باشد پس ارشاد منتہیان اہل صحو و تمکین را کہ بام ربانی باشد دران داخل نمودن از عقل و دیانت دور است علاوہ بران ہرگاہ شیخ الشیوخ حضرت شیخ نجیب الدین سہروردی این قول را تسلیم کردند و اطاعت فرمان نمودند و قایل این معنی شدند کہ این از امر ربانی است پس اگر احیاناً در عوارف این محمول بر سکر مے نمودند ہرگز قابل ترجیح و تسلیم نمی شد خواہم گفت کہ این قول از سر تا پا مخدوش است زیرا کہ در عوارف نام نامی قایل بسبب شہرت گذاشتہ شدہ علاوہ بران این قول مختص است بحضرت محبوب سبحانی بہ نہجے کہ از حضرت غوث رحمۃ اللہ علیہ منقول است از کسے دیگر مروی نیست در بہجۃ الاسرار مروی است از شیخ ابی المفاخر عدی بن شیخ ابی البرکات بن صخر قدس سرہ کہ خبر داد مرا پدر من کہ پرسیدم از عم خود شیخ عدی بن مسافر اموی قدس سرہ ایادانستے ہیچ یکے از مشائخ متقدمین کہ گفتہ باشد قَدَمِي هَذَا عَلَى رَقَبَةِ كُلِّ وَلِيِّ اللّٰهِ جز شیخ محی الدین عبد القادر رضی اللہ عنہ گفت نمیدانم انتہی و در عبارت عوارف اگرچہ ذکر مبتدیان است مگر این ہم مذکور است وَكُلُّ مَا نُقِلَ من ذلك القبيل من المشائخ لبقايا السكر درین کلیہ تمامی منقولات مندرج است سوای این در عوارف مذکور است وَمَنْ اَشْكَلَ عَلَيْهِ ذٰلِكَ وَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّهٗ مِنْ اِسْتِرَاقِ النَّفْسِ لِلسَّمْعِ فَلْيَزِنْ ذٰلِكَ بِمِيْزَانِ اَحْوَالِ اَصْحَابِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صلى الله عليه وسلم وَتَوَاضُعِهِمْ وَاجْتِنَابِهِمْ اَمْثَالَ هٰذِهِ الْكَلِمَاتِ وَاسْتِبْعَادِهِمْ اَنْ يَجُوْزَ لِلْعَبْدِ التَّظَاهُرُ بِشَيْءٍ مِنْ ذٰلِكَ حضرت مجدد کہ استناد بقول عوارف نمودہ مقصودش ہمین است کہ این کلام از سکر سرزدہ آنچہ بخیال عوام این

علی ۱ این فضل الامت ۱۲ منہ
۲ ایضاً ۱۲ منہ
۳ شیخ شہاب الدین ابو حفص عمر بن محمد بن عبد اللہ ابو النجیب ہم خود تصوف و وعظ آموخت علوم را در بغداد تصنیف کردہ در ۶۳۲ھ پیش آمدی حق تعالیٰ ۱۲ منہ
۴ شاید رجوع آوردی از جلس قدمی حاضر بود ۱۲ منہ
۵ یعنی ۱۲

معنی مستبعد می نماید آنرا دفع میکند و میفرماید که مراد ش قصور این قول نیست کما توهم که آن عین محمدت اوست بلکه بیان واقع نموده است یعنی صدور این قسم سخن که مبنی از مبالغات وافتخار است بی بقیه سکر کاین نیست که در صحو خالص به امثال این سخنان تکلم نمودن دشوار است انتهی امام یافعی در نشر المحاسن می طراز د اِنَّ القوم ورد والبحر لَیْسَ لَهٗ سَاحِلٌ وکل احد من المنکرین علیهم من ذلک المورد وما حل بما فیه من جواهر المعارف والاسرار والحکم جاهل وسقوا بکؤس الوصل رحیق المحبة التی لم یشم ریحها من لم یقض من قتل نفسه نحبه فاخذ ینکر علیهم من لا یعرف تلک الجواهر التی لا یعرفها الا من هو فی ذلک البحر ماهرٌ وصدرت عنهم الفاظ فی حال السُّکر فاخذ ینکرها من لا یعرف القدر وذلک بجهله بالاسرار التی فی تلک المعارف والرائح التی فی تلک المعارف وها انا وان کنت جاهلا بذلک او من به واسلک فی الجواب المذکور سبعة مسالک المسلک الاول الاعتذار عنهم بالسکر ذلک ان الشطحیات الصادرات عنهم منها ما وقع لما وقع منهم فی حال السکر الغیبة بواردات الاحوال والسکر لسبب مباح لیسقط التکلف فی الشرع بالشرط المعروف فی کتب الفقه المسلک الثانی الاعتذار عنهم بصدور ذلک منهم علی سبیل الحکایة عن اللّٰه سبحانه المسلک الثالث الاعتذار عنهم بالامر اعنی انَّ مَنَ الشطح المذکور ما امر واله فصدر عنهم امتثالا للامر ویکون ذلک الامر تنویهًا بفضلهم وبیانًا لعلوّ شانهم وتعریفًا للجاهل بکبیر قدرهم وارشادًا الی التعلق بهم والتوسل برفیع جاههم وغیر ذلک من المصالح ومن ذلک ما روی فی کتاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی اللّٰه عنه من طرق کثیرة بروایات شهیرة عن جماعة من المشائخ الاکابر والعلماء الافاضل والاخیار الثقات واشتهروا استفاض حتی فی الجهات البعیدات فی مجلسه وهو علی الکرسی یتکلم علی الناس قدمی هذه علی رقبة کل ولی اللّٰه

امام یافعی ارادتی کہ بجناب بزرگان دین عموماً و حضرت غوث انام رضی اللہ عنہم خصوصاً دارد
از تصنیفاتش ہمچو خلاصۃ المفاخر فی انتخاب مناقب الشیخ عبد القادر رضی اللہ عنہ و تاریخ مراۃ
الجنان وغیرہ ظاہر است کلامش نگر کہ چنین است کہ قول قدمی را بحالت سکر و بہ امثال الٰہی
می گوید و حاشا کہ عبارت منقصت بر دامان کلام قدسی نظامش نشیند چہ ہر امرے کہ اظہارش
بہ امتثال امر الٰہی بودہ باشد تا مردم علومی شانش دریابند و عظمت جاہ و ے شناسند و ازو
در مہام خویش توسل کنند بر استراق نفس نہی محمول نخواہد بود و بر مردم اتباع آن حکم لازم
خواہد بود و منکران روے خسران و خذلان خواہند دید حضرت قدوہ ارباب طریقت سید
آدم بنوری رحمہ اللہ در کتاب[1] خلاصۃ المعارف و اسرار العقاید تحریر میفرماید کہ مرتبہ کمال در ولایت
اولیا داست کہ ولایت خاصہ است بکمالات غوثیت است و اکملیت درین مرتبہ غوثیت
جز نفس است و این نصیب خاصہ حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رضی اللہ تعالی عنہ است
کہ غوث الثقلین است و لہذا غوث الاعظم اکمل حقیقی است و خود اہل ولایت انبیا است کہ فوق
این باشد و اہل این مرتبہ را کہ اہلیت ولایت انبیا است مرتبہ امام باشد اگرچہ نبی باشد و
داخل دوازدہ امام نباشد اما در ہمہ اولیا رامت بآئین آن ہر دوازدہ امام این امام باشد در
ہر عصرے کہ باشد سر قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ ازینجا تواں جست بہر دو معنی
یکے بمعنی کمال غوثیت و دیگر بہ نظر ظاہر ولایت خاص اشخاص کہ در ایشان نسبت بہمہ اولیا

بالجملی کردہ ہرچہ خلافت را بحضرت باقند و شد و مریدان آدم ولی مادر زاد بود و اول پیر سیاہ گری اشتغال داشت چون جاذبہ حقیقی او را کشید زنار کردہ قطع اقتضا نمود کرامات و ریاضات بیشمار از و ظاہر شد و دیوانہ وار دیار بیار سیر کرد در نقوص پرتاخت سیزدہم شوال ۱۰۳۰ ہجری

ولادت ایشان در حیات حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بوقوع آمدہ است چنانچہ ایشان مکرر میفرمودند کہ در سال ہجرت حضرت عثمان رضی اللہ عنہ بدنیا آمدم و ہمچنین از والد بزرگوار خود شنیدہ ام

[1] کتابی است در تصوف محتوی بر فوائد عجیبہ و سید آدم بنوری از اعاظم خلفای شیخ احمد مجدد الف ثانی است رحمۃ اللہ علیہ در ابتدای طریق از حاجی خضر تعلیم طریقہ فرمود و بعد ازان باجازت حاجی خضر بخدمت حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ مشرف شدہ بدرجات عالی رسید و در اوایل حال بہرہ از علوم ظاہری نداشت روزے در واقعہ دید کہ از ہاتف غیب ندا می شود کہ ای شیخ آدم قرآن چرا نخواندہ عرض کرد کہ الٰہی تو قادری حالا ہم تعلیم فرمائی فی الحال دست نورانی پدید آمد و بر سینہ بی کینہ وی مس کرد و قرآن حفظ نمود و علوم ظاہری را تعلیم گرفت و بکمال استقامت شریعت معروف بود و در خلقاء وی زیادہ از ہزار کس طلبا روز سرہ جمع می بودند کہ نان دہ وقتہ ایشان از لنگر شیخ آدم بود بنور موضعی است از توابع سرہند مادر وے بنوری بود گویند کہ در عمر شیخ صد کس اولیا کامل و مکمل

اولین واخرین غیر از اصحاب کرام رضی اللہ عنہم غالب ظہور آمدہ بود و لفظ کل ولی اللہ بدین
معنی فرمودہ باشد پس در اولیا اہل ولایت خاصہ بنظر امامت کہ بوصول ولایت انبیا
منوط است اگرچہ مخفی باشد قدم بخضرت بر رقبہ ہر ولی اہل مرتبہ عامہ و خاصہ ولایت مطلق باشد
یعنی توفیق ایشان بر اتباع ہمہ دیگران واقع باشد و اولیا اہل کمال باطن مرتبہ اخص اخواص
و خاص اخواص ولایت مطلق ازین زیر قدمی بیرون باشند و چون نادر است کہ در اولیا
امت فردے بولایت انبیا برسد کہ این مرتبہ خاص اخواص از ولایت مطلق است بلکہ بولایت
ملأ اعلے ہم کہ این مرتبہ اخص از ولایت مطلق است پس حکم مر اکثر راست لاجرم کل اولیا ہم
توان گفت و رسیدن بجام و کمالات ولایت انبیا آسان ندانند کہ برہانش انچہ پیش ازین
نوشتہ شدہ است در کتب و رسایل اکثر اولیائے امت نایاب است و دیگر اکابر قدس
اسرارہم بنظر کل مطلق مخصوص ہر زمانہ ایشان گفتہ اند و معلوم این مسکین آن معانی گشتند
کہ مذکور شد و یک روز پیش تر از روز تسوید این حقیقت قبل ازین بچند سال ہمین ہر دو وجہ
کہ بالا مسطور گشت بخاطر می گزشتند کہ اندران وقت روح آن حضرت غوث الثقلین حاضر
شد و باین فقیر این عبارت فرمود کہ فرزندا باین ہر دو وجہ خود ہیچ غلطی نیست بعد ازان
معلوم شد کہ این کلمہ از آنحضرت بے نظر و تفکر بطریق بے قصدی بالقار ربانی از غیب ظاہر
شدہ است و حضرت شیخ الشیوخ ہم در عوارف فرمودہ است قدس سرہ کہ این کلمہ از حضرت
شیخ عبد القادر در سکر بر آمدہ اے برادر نزد این فقیر بر تقدیر سکر این سکر ممدوح است نہ مذموم
ازین جہت کہ ہیچ ترقی خالی از حالت مستی مطلق نمی شود مستی جلی باشد یا خفی و چون آنحضرت
بدان مراتب خاصہ مخصوصہ خود مشرف شدہ اند بقدرت اللہ سبحانہ بی تکلف و بی قصد
بالقار غیر فرمودند قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ من حیث ان تفوق ظاہر ولایت کہ بروجہ تامہ
نصیب خود یافتند و روشن است کہ در کلام صوفیہ ظہور سکر عبارت ازان حالت است کہ صاحب
آنحالت نتواند پوشیدن چیزے را آن چیز پیش ازان حالت لابد ملازم بودہ است پس واضح شد

کہ حضرات اصحاب کرام و حضرت مہدی و بعضے افراد دیگر ہم من حیثیت کمال باطن مرتبہ اخص خواص
اخواص ولایت ازین زیر قدمی بیرون باشند و فوق بلکہ افوق بوند اگرچہ از ہر ہمہ اولیاء
اولین و آخرین غیر اصحاب کرام من حیث جمع آن ہر دو وجہ مذکورہ کہ کمال ظاہر ولایت خاص
اخواص و کمال غوثیت باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص اخواص و کمال غوثیت
باشد کہ منصب اکمل مستوجب بکمال مرتبہ خاص ولایت تفوق آنحضرت غوث الثقلین واقع
باشد اما کسانے کہ من حیث کمال باطن ولایت خاص اخواص برابر ایشان باشند یا بر ایشان
تفوقے داشتہ باشند اہانت پیدا نمی کند و آن تفوق مستلزم افضلیت غوث الثقلین بر
ایشان نمی باشد فَافْهَمُوا اَسْرَارَ كَلَامِ الْاَوْلِيَاءِ يَا اِخْوَانِيْ و اگر این وجوہ مخصوصہ را بگذاریم
و بر حکم علی العموم آئیم عامہ اولیاء آنوقت باشند از مبتدی تا منتہی ولایت مطلق چنانچہ حضرت
حماد و باس رحمہم کہ پیر صحبت ایشان بودہ اند فرمودہ اند کہ این عجمی را قدمیست کہ در وقت وی
بر گردن ہمہ اولیاے آن وقت خواہد بود ہر آئینہ مامور شود تا آن کہ بگوید قَدَمِيْ هٰذِهٖ عَلٰى
رَقَبَةِ كُلِّ وَلِيِّ اللّٰهِ ہمہ اولیا گردن نہند و بدانند کہ لفظ مامور بنظر اثبات سکر کہ حضرت شیخ
الشیوخ علیہ الرحمہ فرمودہ است مراد بامر مخفی باشد تقدیر اراده بامر جلی الہا ما دانکہ حضرت
حماد و باس گفت کہ این عجمی را قدمیست الخ دلیل بمرتبہ مخصوص ظاہر میکند از مراتب ولایت مطلق
کہ قدمی گفت بقید حرف یا قدم تکلم کرد و معتبر ساخت یعنی چنانچہ اشارت مرتبہ بغوثیت تامہ
کہ اکملیت مرتبہ خاص است باوجود مرتبہ خاص اخواص از ولایت مطلق و نیز از عبارت شیخ حماد
مذکور قید زمانہ ایشان بعبارت وقت ایشان ہویدا نیست و نیز نقل است کہ از حضرت شیخ فرید الدین
چشتی قدس اللہ تعالے سرہ شخصے پرسید کہ شیخ عبد القادر جیلی رحمۃ اللہ علیہ قدمی ہذہ الخ فرمودہ
است شما چہ میفرمائید فرمودند کہ اگر من در آنوقت می بودم بر چشم خود میگرفتم پس تابعان
شیخ فرید الدین گفتہ اند قدس سرہم کہ این اشارت بتخصیص زمانہ ایشانست بنظر کل مطلق
اولیاے آن زمانہ و زمانہ عبارت از مدت صد سال است و نیز چون مجدد آن زمانہ خود ایشان

بودند و در انوقت دیگر ہم قرین ایشان واقع نباشد لاچار قدم ایشان برگردن ہمہ اولیاء
آنوقت بود یعنی دران زمانہ تفوق ایشان بر ہمہ آن اولیاء واقع باشد و این تفوق نہ مثل
تفوق دیگر است بلکہ سخت تفوق است دیگر باید دانست کہ لازم نیست کہ در ہر زمانہ یکے دیگر
افضل از مجددان ماتہ بنود چنانچہ حضرت شیخ ما قدس سرہ کہ مجدد این الف ثانی است و ہمدرین
الف حضرت مہدی افضل و اکمل از ایشان و ہمہ اولیای امت مبعوث شدنیست انشاء اللہ
تعالی آنہی در حیدرآباد دکن کہ ماوارد انیم از سنہ ۱۳۰۱ ہجری تا این زمان کہ سنہ ۱۳۱۱ ہجری است
در قول قدمی ھذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ معرکہ ارا در پیش است برخی از فضلاء
سلسلہ قادریہ می فرمایند کہ حضرت غوث انام رحمۃ اللہ علیہ این جملہ را در حالت صحو فرموده و
درین کلام توقیت نیست و بعضے حضرات از سلسلہ چشتیہ قایل بہ توقیت بوده اند و سلسلہ
تحریر از طرفین بس دراز است بیم کہ آخر الامر کدام مسلک بر کرسی اثبات می نشیند و کدام فریق
روی فتح و نصرت می بیند ازین خیال بر ہمین تقریر اکتفا ورزیدم اگر کسے را زیادہ تحقیق منظور
نظر بوده باشد رسایل علماء معاصرین ملاحظہ فرماید **قال** و مریدان شما را درین سخنان شما
سہ قسم یافتم جمعے میگویند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند و ما را کجا مجال فہم سخنان ایشان
است ہر چہ گفتہ اند اعتقاد می کنیم کہ حق است و جماعۃ میگویند کہ اینہا از سکر و بے خودی
است و فرقہ میگویند کہ ہر چہ ایشان میگویند و میکنند ہمہ بامر الہی است و ما ہم برین
باشیم اگر برابین قاطعہ از کرامات و آیات کہ ازان بزرگان منقول و مشہور است مشاہدہ
کنیم و بے انہم بحکم تحسین ظن مجوز و متوقفم الا این حرف کہ در روی نسبت بسرور کائنات
صلے اللہ علیہ وسلم گستاخی و بے ادبی لازم می اید این را بی شک منکر میدانم اِنَّ اللّٰہَ لَا
یَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ وَالْمُنْکَرِ **اقول** آنچہ در باب مریدان گفتہ شد منشا این است کہ مرید اینکہ
ہنوز بپایہ تکمیل نرسیده بود و فہم و درک مطلب مکتوبات شریف نمی داشتند بعضے
از ایشان گفتہ باشند کہ ما چہ دانیم کہ ایشان چہ میگویند و ما را کجا مجال فہم سخنان ایشان است

فی مریدان و شمہ از حقیقت بیعت و شجرہ

هرچه گفته اند اعتماد میکنم که حق است و برخی از ایشان ظاهر کرده باشند که از سکر و بیخودی است و فرقه که میگوید که انچه ایشان میگویند و میکنند همه بامر الهی است این قول محقق و صواب است و برای تسلیم این دعوی انچه ضرورت براهین قاطعه از کرامات و آیات گفته شد اگر مراد ازان عنایت الهیه است که موجب استقامت بر احوال سنیه و اعمال صالحه باشد پس حضرت شیخ را خود بران اعتراف است و از زبان حضرت باقی بالله قدس سره نیز شنیده اند و اگر مراد از کرامت معنی متعارف است پس کیفیتش از مقدمه باید جست **قال** و بهر تقدیر چنانکه عادت این فقیر است توقف و تسلیم و تجویز در میان داشت که صدور آن ناشی از مقام صحو و تمکین باشد اما شما بزبان شریف خود اعتراف کردید و گفتید که هرکه مثل این قسم سخنان گفته نشان آن سکر است و سکر را ترجیح بر صحو کرده اید و گفته اید که صحو صرف بی مزج سکر عین قصور است و صحو خالص نصیب عوام است این سخن اختراعی است و خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ است که صحو مرتبه ایست که صاحب آن بکمال تمیز و اطلاع بر مراتب و مقامات متصف شده در هیچ جا بسکر که بی تمیزی و بی اطلاعی است از تمامه اشیاء ممزوج نگردد و در حقیقت صحو و سکر ضدانند که جمع نمی شوند صحو خالص که آنرا نصیب عوام گفتند کدام است سخن در مقام عارفان و کاملان و اهل الله خصوص میرود و از کلام ایشان معلوم میشود که از بزرگان آنها که صحو ایشان بسکر ممزوج نیست و صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکرده اند داخل عوام اند این چه سخن است **اقول** انچه حضرت مجدد رحمة الله علیه فرموده اند عین صواب است اعراض ازان بسبب عدم مجاهده است یا عدم اطلاع است بر اقوال صوفیه کرام تا انکه ازین دو امور امری حاصل نشود در معرکه تصوف قدم نهادن خالی از خطر نیست ۵

بباغ می روی و هیچ بیدمی نرسم	که از شگفتن گلها بتو هوا نرسد

درین مقام اولا حقیقت سکر و صحو مذکور می شود سکر در عرف صوفیان عبارت است از رفع تمیز میان احکام ظاهر و باطن بسبب اختلاف نور عقل در اشعه نور ذات و بیان این سخن آن است

حقیقت صحو و سکر

که اهل وجد دو طایفه اند محبان ذات و منشار وجد ایشان ذات بود و محبان صفات و منشار وجد ایشان عالم صفات در وجد محبان صفات فترات و وقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد محبان ذات بسبب عموم ذات و خصوص صفات و نیز وجدی که از عالم صفات بود آن قوت ندارد که وجدی که از آثار انوار ذات دارد پس واجد ذات در بدایت وجد بجهت قوت وغلبه که دارد مغلوب سلطنت حال گردد و عقلش که رابطه تمیز و بصر قلبی است در تواتر اشعه انوار ذات و غلبه آن متخطف و متنظاهر شود و سر رشته از دست تصرف و اختیارش مسلوب گردد چنانکه محل حکم ظاهر که تفرقه است از محل حکم باطن که جمع است باز نشناسد و به افشاء اسرار ربوبیت که مکنون خزینه عزت اند مبالات ننماید و مثل سبحانی و انا الحق زبان انبساط دراز کنند و صوفیان این وجد را با عتبار تواتر و قوت غلبه حال خوانند و با عتبار رفع تمیز سکر و اما صحو عبارت است از معاودت قوت تمیز و رجوع احکام جمع و تفرقه با محل و مستقر خود و بیانش آن است که چون وجود سالک در نهایت حال بغلبه انوار ذات فانی و مستهلک شود حق سبحانه در نشاة ثانیه او را وجودی باقی بخشد که از لمعان انوار ذات متلاشی و مضمحل نگردد و هر وصفی که از وی فانی شده باشد اعادت کند پس عقل نیز که رابطه تمیز است معاودت نماید مطهر از لوث حدوث و باقی به بقاء حق تعالی و برزخی گردد میان روح و نفس تا هیچ یک در عروج از حد خود تجاوز ننمایند و بر یکدیگر تعدی نکنند و حکم جمع را با مستقر خود که عالم روحانیت راجع گرداند و حکم تفرقه را با محل خود که عالم نفس است رد کند و ترتیب افعال و تهذیب اقوال و حفظ آداب و کتم اسرار هر یک دیگر باره باز آمد و بروجهی که از آفت زوال ایمن بود چون معنی سکر و صحو منقش خاطر شریف شد بذکر خدشاتی که بر کلام حضرت معترض مستنبط میشود متوجه میشوم خدشه اول هرگاه کلام صوفیه کرام گاهی از صحو و تمکین و گاهی از سر چشمه سکر سر بر می زند پس عموماً حمل کلام این طایفه بر صحو و تمکین نشاید خدشه دوم صحو صرف بی مزج سکر را عین قصور گفتن و صحو خالص را نصیب عوام دانستن سخن اختراعی نیست و در

خلاف اصطلاح قوم و اجماع مشایخ بلکه از ائمه صوفیه منقول است شیخ محی الدین بن عربی رضی الله عنه در فتوحات میفرماید ولما کان الصحو انکشافا فالمراتب الامور قد مناه فی الفضیلة علی السکر ای صاحبه مقبول الحکم لمعرفته بالمواطن وان کان السکران صاحب حق الا تری الصحو فی السماء اذا صحت السماء ای زال غیمها وانکشف لیعطی الشمس من حرارتها لا یخرج من الارض من النبات وتسخین العالم ان لها اثرا فی ذلک کما اعطی الغیم ما فی قوته من الرطوبة فی الارض لاجل ذلک النبات فانا وحال السکر وحال الصحو فی الطبیعة فاذا لم یقم فائدة عند السکران فی الطریق ولا عند الصافی فما هو من اهل الطریق بل یکون کالصحو الذی معه القحط عند العرب مسلما تشبیه صحو و مطر بچشم غور نگر بستنی است گیاه و شجار که بر سطح زمین میرویدا و لا زمین از بارش رطوبت کسب نکند پس هرگاه مطلع صاف میگردد و در زمین حرارتی پیدا می شود ماده رویندگی در زمین حاصل مے گردد و گیاه و اشجار میرویند اگر بارش دایما بارد عالم غرقاب گردد و اگر همواره مطلع صاف باشد از قحط حیوانی و انسانی باقی نماند صفائی مطلع مشابه است بصحو و غیم بسکر و طبیعت مثل زمین است پس برای حصول ماده طبع ضرور است که بقدر مناسب صحو و سکر باشد زیرا که سکر محض آفت است و صحو خالص نصیب عوام است و اگر بجز صحو خالص هیچ نباشد پس همان سایر مردم و ارباب صحو خالص امتیازے نخواهد بود لهذا اکثر امی از بزرگان دین صحو خالص نداشته اند اگر این تصریح ابن عربی خلاف اصطلاح صوفیه صافیه و خارق اجماع است فلا بد من اثباته و دونه خرط القتاد خدشه سیوم صحو را بر سکر بالاتفاق ائمه تصوف ترجیح نیست در کشف المحجوب مذکور است سکر و غلبه عبارتیست که ارباب معنی کرده اند از غلبه محبت حق تعالی و صحو عبارتے از حصول مراد و اهل معانی را اندرین معانی سخن بسیار است گروهی این را بر ان فضل نهند و گروهے آن را بر این مزیت دهند آنانکه سکر را افضل نهند بر صحو آن ابو یزید است و ستابعان وے گویند صحو بر تمکین و اعتدال صفت آدمیت صورت گیرد و آن حجاب

اعظم بود از حق و سکر بزوال آفت و نقص صفات بشریت و ذهاب تدبیر و اختیار روے و فنا و تصرف اندر خود به بقاے معانی و قوای که اندروی و وجود دارد بخلاف جنس روے و آن ابلغ و اتم و اکمل آن حال بود چنانکه داؤد صلوة الله علیه اندر حال صحو بود فعلے از وے بوجود آمد خداوند تعالے فعل ویرا بدو اضافت کرد و گفت وقتل داؤد جالوت و پیغامبر صلے الله علیه وسلم اندر حال سکر بود فعلے از وی در وجود آمد که خداوند عزوجل اورا بخود اضافت کرد و گفت وَمَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى چون بنده بخود قایم بود چنان بود که چون داود را علیه السلام بنظر بجاے افتاد که می نبالیست یعنی برزن اوریا دید آنچه دید و چون بنده بحق قایم بود چنان بود که پیغامبر را صلی الله علیه وسلم بنظر افتاد هم ازان جنس زن زید بزید حرام شد از آنچه آن نظر در محل صحو بود و این نظر در محل سکر بود و باز آنانکه صحو را افضل نهند بر سکر و آن جنید است رحمة الله علیه و متابعان وے گویند که سکر محل آفت است از آنچه تشویش حوال است و ذهاب صحت و کم کردن سرشته خویش در لطایف اشرف مذکور است حضرت قدوة الکبرا میفرمودند در طیفوریان و جنیدیان اختلاف است در تفضیل ارباب صحو و اصحاب سکر طیفوریان برانند که اهل سکر فاضل اند بر اهل صحو چه سکر از مواهب الهی و صحو از مکاسب بندهٔ درگاهی هر آئینه مواهب عالی باشد از مکاسب جنیدیان برانند که صحو اعلی بود از سکر چه در سکر طریق ترقی بمدارج و سبیل تلقی بمعارج منقطع بخلاف صحو که

---

۱۵ آنچه حضرت معترض در بدهٔ اسرار اتفاق مشایخ برین معنی نگاشته که عموما اهل صحو بر ارباب سکر تفضیل دارند مبنی است بر عدم اطلاع برین معنی که مشایخ را درین باب اختلاف است در مسئله مختلف فیه دعوی اتفاق نازیبا است و خیلے بعید علی هذا آنچه حضرت معترض دران رساله نگاشته که تفضیل خود بر غیر در مقام صحو واقع میشود زیرا که اهل سکر در مقام مشاهده احدیت ذات میباشند کما از نفس خود غایب میباشند هرگاه ذات خود را مشاهده نکنند پس غیر را کے ملاحظه خواهند کرد قابل تسلیم نیست زیرا که چون در سکر نشاط کثیر و ذوق وافر پیدا گردد آنچه بر زبان ایشان برمی آید بخود دانه و مستانه سر برنیزند و در حالت صحو که بشرایط علم متصف میباشند ظهور این چنین کلمات عقل تسلیم نکند و سبحانی ما اعظم شانی و لیس فی الدارین غیری و لیس فی جبتی سوی الله و انا الحق هم از کلمات سکر یا بقایای سکر است صدور این کلمات را یا مثل این کلمات را بصحو خاص مخصوص

دروے حصول مراتب الٰہی و وصول بمناسب نا متناہی ہر لحظہ ممکن الوجود است پس مرتبہ
اول را بمنقبت اغر چہ نسبت در رسالہ قشیری آوردہ است سکر بر صحو فضل دارد چہ صاحب
سکر اہل انبساط و مواجید بود و از لطایف جمال در سکر کشف یابد و بندہ در سکر بشواہد
حال قایم باشد و در حالت صحو بشرائط علم در مقام سکر بے تکلف بود و در وقت صحو بی تصرف
و ہر کرا صحو حق بود سکر ہم بحق در ترجمہ عوارف آوردہ است کہ سکر ارباب قلوب را باشد و
آن استیلاء حال است از مشایخ کبار و شیوخ نامدار بعضے وقت کلماتی متضمن عجایب اسرار
و غرایب آثار در وجود آیدان بواسطہ بقایاے سکر بود صاحب صحو را اینجا راہ نیست و نیز
سکر بر دو نوع است یکی سکر از محبت باشد و آن بے علت بود و تواردآن بر و یت منعم باشد
یعنی بیننده خود ندیده باشد و این از لوازم مقتدیان است دوم سکر از شراب
مودت بود و آن معادل باشد از رویت نعمت کہ خود بیند و این را بر صحو فضل نتواند بود
و صحو نیز بر دو نوع است یکے بر اقامت محبت کشفے بود و دیگر صحو بغفلت است و این ہر دو صحو
مبتدیان است این صحو بران سکر فضل نباید انتہی محدث چہارم ادعاے این معنی کہ صحو
و سکر ضد اند کہ جمع نمی شوند خلاف تصریح اکابر صوفیہ است در بحر المعانی می گوید سکر و
حیرت در طایفہ اہل سکر بر سہ وجہ است سکر محبت و سکر مہابت و سکر حمیت و ہر کلمہ کہ
ازین مقام از مستان برآید و در شریعت مقبول نباشد ازان کلمہ بر ایشان مواخذہ و عتاب
نہ باشد سکر محبت مر خلیل ابراہیم علیہ السلام را بود دران روز کہ او را جانب آتش نمرودی
استحان حضرت صمدیت بود ہمچنین گوشت زہر آلودہ در شکم حضرت رسالت صلی اللہ علیہ و
سلم ہیچ اثر نکرد زیرا کہ در و نہ صلے اللہ علیہ وسلم در سکر محبت پر بود و ہمچنین ابو الطیب

ف ۱ در کشف المحجوب است اما سکر بر دو گونہ باشد یکے بشراب مودت و دیگر بکاس محبت و سکر مودتی معلول باشد کہ تولد
آن از رویت نعمت بود و سکر محبتی بے علت بود کہ تولد آن از رویۃ منعم بود پس ہر کہ نعمت بیند بر خود بیند خود را دیدہ باشد و ہر کہ
منعم بیند چون بوی بیند خود را ندیدہ باشد اگر چہ اندر سکر بود سکر او صحو باشد و صحو نیز بر دو گونہ باشد یکے صحو بر غفلت و دیگر

حجام چون حضرت رسالت را صلے اللہ علیہ وسلم حجامت کرد ہمہ خون حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم
سکر دوم مہابت است چنانکہ عمر رضی اللہ عنہ ردای مبارک حضرت رسالت علیہ السلام گرفتہ
بروی می کشید و مانع می شد و می گفت کہ یا رسول اللہ بر جنازہ عبد اللہ ابی کہ او از منافقان
بود نماز نگذار و حضرت رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم بر عمر ہیچ مواخذہ نکرد سبب انکہ
درونہ او سکر مہابت بود سوم سکر حمیت چنانکہ موسی علیہ السلام سر برادر ون علیہ السلام
را گرفتہ می کشید علماء ظاہر کہ ایشان از عالم جبروت کہ عالم انبیا است محروم اند گویند کہ این
چنین سکر در انبیا جایز نیست پس سکر محبت بمنزلہ غفلت است و حیرت چنانکہ در مستی خمر و
در خوردن خمر مراد مستی نیست بلکہ مقصود شارب انس و نشاط و ذوق است پس انبیاء
علیہم السلام را علی التواتر و توالی وارد است و حاصل است از مستی معصوم اند کہ بیخبر
باشند اما ذوق و انس و نشاط از بیخبری نیست بلکہ کرامت من اللہ است پس سکر اولیاء
نیز ہمچنین طریق است کہ اولیا در مقام اقتدا و متابعت اند و انبیا علیہم السلام در مقام
سند مقتدا و امامت اند بدانکہ سکر شراب محبت بالنسبیات و ذوقیات بر انبیا علیہم السلام
نیز جایز است بی ہیچ قیل پس اگر این چنین سکر در اولیا قدس اللہ ارواحہم صادر شود انکار
نباید کرد خدشہ پنجم استعجاب ازین معنی کہ بزرگانے کہ صحو ایشان بسکر ممزوج ہست و
صحو صرف دارند و باین نوع کلمات تکلم نکردہ اند داخل عوام اند مبنی است بر عدم رجوع بہ
کلام ائمہ تصوف در عوارف المعارف مذکور است فالسالک المجرد لا یوھل المشیخۃ
ولا یبلغھا لبقاء صفات نفسہ علیہ فیقف عند حظہ من رحمۃ اللہ
تعالے فی مقام المعاملۃ والریاضۃ

از حادثات بر در آن صوفیان گریز	کز بود ناخوش اندوز نابود شادمان
ز ایشان شنو حقایق فقر از برای انکہ	تصنیف را مصنف نیکو کند بیان

قال وگفتہ آید کہ سکر بسطامی کہ بے تحاشی قول کو انی انا ربکم من لواء محمد ازان بوجود

آمد ازین عبارت مدح سکر و اعلاء شان آن مفهوم است و دران مکتوب گفته آید که سبحانی ما اعظم شانی و سبحانی ما ارفع شانی من مساس نماید که آن از دایره انفس و آفاق برآمده و این ورای انفس و آفاق است و آن از سر چشمه جوش سر زده و این از عین صحو برآمده اینجا ترجیح صحو نموده مفاخرت و مباهات بدان کرده اید و گفته اید که سکر ظاهر شدن حالی است بر دل که ولی نتواند که پوشیده دارد چه زیرا که پوشیدن آن واجب بود پیش از ظهور آن حال و این متحمل دو قسم است یکی انکه آن چیز منکر و قبیح است و پوشیدن وی ازین جهت بود یا صحیح است لیکن در ستر و کتمان آن مصلحت دینی بود و لازم نیست که انچه در کلام اهل الله واقع شود البته ازین قبیل باشد نه از قسم اول ازجهت عدم عصمت و خود ترک واجب که کتمان سر و رعایت مصلحت است بر هر تقدیر لازم آمده است و صاحب سکر معذور است اگر بے اختیار محض گردد و اختیار و تکلف را مدخل نبود بعد ازان سکرها را که در کلام اکابر واقع شده است عد کرده تحسین نموده اید و مسلم داشته اید و دی بر بر میگفتند که این بیچارها بے باصل نبرده گرفتار ظل مانده اند

اقول درین کلام حضرت شیخ رحمه الله در صدد بیان معارضاتے و منافاتے بوده است که در کلام حضرت مجدد رحمة الله علیه واقع است فاما هر که بر مصطلحات صوفیه کرام اطلاعی و وقوفی دارد نیک میداند که هیچ اختلاف بمیان نیست و انچه ظاهر کرده شد مبنی بر عدم اطلاع است بر کلام صوفیه صافیه قدس الله اسرارهم در پرده مباد که صاحب فتوحات تعریف صحو باین عبارت فرموده الرجوع الی الاحساس بعد الغیبة بوارد قوی وارد قوی سکر است سکر و صحو هر دو فی نفسها قوی دارند چون سکر صاحب محل است اولا بر طبیعت مستولی گردد محل بلحاظ نسبت و استعداد خود گاهے صحو را خواهد پس صحو طاری گردد این تواردِ ضعف و قوت یکی بلحاظ دیگری نیست بلکه بخیال نسبت و استعداد محل است ازین تقریر آشکارا شد که هر صحو بعد سکر باشد اگرچه صحو قبل سکر باشد باصطلاح صوفیه آن را صحو نخواهند گفت در فتوحات مکیه می طراز د انه لا یکون صحو فی هذا الطریق الا بعد سکر و ما قبل السکر فلیس بصاحب سکر

۵۱ بجمین در چه نسخه یافته نمیشود در نسخه مطبوعه بعض سکران در اینجا ۱۲ بجری طبع کرده اند واقع است لام اعلم از ان چه مراد است ۱۲ منه

۵۲ انچه بسوی احساس بجای کند بعبه

۵۳ عبارت این سخن معنی ندارد قوی دارد صحو ۱۲ منه

۵۴ عبارت صحو بعد سکر باشد صحو قبل سکر باشد صاحب سکر صاحب صحو آن را صحو نخواهند گفت سکر صحو صاحب

ولا هو صاحب صحو بلکه اینچنین صحو را صاحب حضور و بقا خواهند گفت در حالت سکر تمایزی در میان امورے
که لایق اذاعت و اشاعت است و یا اختفا و استار است باقی نماند و بسا باشد که امورے
بر زبان امد چون بحالت صحو در ایند تمایز تام حاصل گردد و انچه قابل اذاعت است بر زبان
آرند انچه لایق استتار است مخفی دارند ازین سبب قول صاحی مقبول است و قول سکران
مقبول نیست اگرچه قول سکران هم حق باشد لیکن این کلیه نیست مشهور است که حضرت
شبلی رحمة الله علیه فرمودند که ما و منصور حلاج[۱] از یک کاسه نوشیدیم پس حلاج سکر آورد و
محبوس و قتل گردید چون بحلاج این خبر رسید گفت که اگر شبلی نوشیدی انچه نوشیده ام
حالتش همان شدے که من دارم یا همان گفتی که من گویم چون شبلی از ارباب صحو و تمکین
بود و حلاج از ارباب سکر قول شبلی را بر قولش ترجیح دهیم چون حالت صحو حالت امتیاز است
پس صاحب صحو استغفار کند از نیکه بحالت سکر امر پوشیدنی را بر ملا گفته چون سکران مثل نایم
یا مجنون نمی باشد بلکه او را فی الجمله احساس باقی باشد لهذا استغفار کند و عرفا شطحیات
را تاویل کنند چون این امر متنقش خاطر شریف گردید پس دانستنی است که در کلام حضرت
مجدد رحمة الله علیه تعارضی و تخالفی نیست چون در مکتوب شریف اندراج یافته بود که ارباب

[۱] منصور حلاج با شیخ ابو القاسم جنید وغیره مشایخ صحبت ها داشت ابو حامد غزالی در مشکوة الانوار کلمات منصور
را مثل انا الحق و ما فی الجبة الا الله را محامل حسنه برآورده و گفته که این از فرط محبت و شدت وجد صادر شده روزی
در مجلس حامد بن عباس وزیر امام مقتدر بحضور قاضی ابی عمر کلامی از منصور سر زد قاضی و فقها و حاضر مجلس قلم بفتوای قتل
وے برداشتند منصور ایشان را منع کرد و گفت که من مسلمان هستم و از اهل سنت از فتوای قتل اجتناب نماید ایشان
هیچ اصغا نکردند منصور بار بار همین کلام را اعاده میکرد مگر ایشان فتوای قتل بر نگاشتند حلاج همان وقت مقید کرده شد
وزیر بمقتدر راز تمامی کیفیت مجلس اطلاع داد مقتدر حکم داد تا ایشان را نهزار تازیانه زنند اگر باعث هلاکت شود فبها والا باز
نهزار تازیانه زنند بعد انان گردنش زنند وزیر بجلادش داد و گفت که دو بار حسب حکم مقتدر او را تازیانه زند پس دستش بریده
شود پس پایش پس دست دیگرش پس پاے دیگرش پس گردنش زده شود و جسمش سوخته شود اگر تو انفیر سید که من فرارت

سکر اگر این قسم سخنان شطح امیز نویسند گنجایش دارد اما از ارباب صحو اظهار این سخنان بسیار مستبعد است بران شبهی شد که از ارباب صحو چگونه کلمات شطحیه صادر شد بجوابش افاده فرمود که درین سخنان مزج سکر است و در سکر مراتب کثیر ند دبا صحو سکر باشد و درین مقام شطحیات حضرت بسطامی و حضرت جنید علیهما الرحمه ذکر کرده و انچه در مکتوب هشتاد و هفتم فرمود که سبحانی بسبطامی بسبحانی من مساس ندارد وجهش مفصلاً سابقاً گزشت ۵

حبذا عارفے زخود رستہ	بمقامات قرب پیوستہ
شدہ از قید خویشتن مطلق	ذات او وصف او شدہ ہمہ حق
ہر کہ افتد بآب و گل نظرش	شود از خود بصور بسرش
چون شود کشف سر ربانی	سر زند ز و صدائے سبحانی

قال و از زبان حضرت خواجہ شنیدہ شدہ است کہ میفرمودند کہ شیخ عبد اللہ انصاری فرمودہ اند کہ بر بایزید در وغہا بستہ اند یکی از ان جملہ انکہ گفت خیمہ بر پہلوی عرش زدہ ام وَلَوَائِی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ ہم ازان جملہ خواہد بود بلکہ اشنع و اقبح است از اول و قول سبحانی را تاویل مشہور است کہ در عوارف مذکور است کہ آنرا حکایت عن اللہ گفتہ است و اقوال کہ از شیخ جنید بغدادی آوردہ اند کہ هُوَ العارف والمعروف ولون الماء لون انائه والمحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق له اثر بر تقدیر صحت صدور ان از ایشان از باب فنا فی التوحید است و این مذہب و حال و مقام این قوم است اینجا سکر چیست شیخ ابن عربی کہ بیان وحدت وجود و اثبات آن میکند بران نہجی کہ معتقد اوست از سکر نیست مذہب و معتقد ایشان ہمین است و مذہب شیخ جنید اگر ہمین است خیر والا اشارت است باصالت و حقیقت وجود حق سبحانہ و فرعیت و عاریت وجود خلق و فنا و اضمحلال این وجود در نظر شہود و در مقابلہ وجود حقیقی و غلبہ و سطوت این بر آن وَلَوْنُ الْمَاءِ لَوْنُ اِنَائِهٖ تمثیل و تصویر است برای ظہور صفات و افعال مولی تعالی

در ممکنات بحسب استعداد و قابلیت ایشان و ظهور ذات وی تعالی و تقدس در مرایا و مظاهر چنانکه اهل وحدت وجودی گویند اقول درین کلمات و دیگر کلمات که بطور شطح بسوی حضرات عارفین مشار الیهم بالبنان منسوب اند مردم اختلاف ها دارند بعضے نسبت به بعض کلمات گویند که دروغ بر بسته شده و برخے بسوی تاویل متوجه شوند مگر قول جمهور عرفا اینست که این چنین کلمات از سرچشمهٔ سکر برآمده اند اگر بالفرض نسبت بعض اطمینان حاصل گردید که دروغ است فاما نسبت بعض دیگر چه توان گفت بجز آنکه گردن بتسلیم خم کرده آید و اگر نسبت بعض قایل بسکر شدند چار ناچار بتسلیم قول حضرت مجدد رحمة الله علیه لازم می آید بتسلیم کردم که نزد بعض چنان است که در انتساب کلمات توحید بر حضرت بایزید بسطامی قدس سره دروغها بسته اند فاما درین شبهه نیست که بعض عرفا می گویند که آن کلمات از سرچشمهٔ سر برزده پس محتاج به تاویل خواهند بود چنانکه شطحیات را تاویل کنند قول حضرت جنید رحمة الله علیه هو العارف والمعروف ولون الماء لون انائه از قبیل فنا فی التوحید نسبت والا در زیر متصوفین مذکور می شد و محتاج بتاویل نمی شدند پس از شطحیات باشد و درین مکتوب بحث از شطحیات شیخ محی الدین عربی نیست تا ضرورت ذکر مذهب وی می بود معهذا شیخ محی الدین بن عربی نسبت بدیگران لب به شطحیات بیشتر می کشاید و این مسئله را حضرت مجدد رحمة الله علیه در مکتوب دویست و هفتاد و یکم از جلد اول بشرح و بسط تحریر فرموده سطری چند از ان درین مقام نقل کرده میشود اول کسیکه تصریح بتوحید وجودی کرده است شیخ محی الدین رض بن العربی است عبارات مشایخ ما تقدم هر چند که از توحید و اتحاد خبر می دهد اما قابل حمل اند بر توحید شهودی چه هرگاه غیر حق را جل شانه بنیند بعضے گویند لیس فی الجبة سوی الله و بعض ندای سبحانی زنند و بعض لیس فی الدار غیره دیار اند از دهند این همه گلها است که از شاخ به یک بینی می شگفد هیچ کدام را دلالت بر وحدت وجود نیست تا آنکه مسئلهٔ وحدت وجود را مبوب مفصل ساخته اند و در رنگ صرف و نحو تدوین نموده شیخ محی الدین

انتقال فرمود

رضی اللہ عنہ است و بعضے از معارف غامضہ این مبحث را مخصوص بخود گردانیدہ حتی کہ گفتہ
خاتم النبوت بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ می کنند و خاتم الولایت محمدی
خود را می داند و شراح در توجیہ آن گفتہ اند کہ بادشاہ از خزینہ دار خود چیزے بگیرد چہ نقصان
دارد انتہی در مکتوب ہشتاد و نہم از جلد ثالث مذکور است چون نوبت بہ شیخ بزرگوار محی الدین بن
عربی قدس سرہ رسید او از کمال معرفت این مسئلہ دقیقہ را مشرح ساخت و
مبوب و مفصل گردانیدہ و در رنگ صرف و نحو در تدوین آورد مع ذلک جمعی ازین طایفہ
مراد او را نفہمیدہ تخطیہ او نمودند و مطعون و ملام ساختند و درین مسئلہ در اکثر تحقیقات شیخ
محق است و طاعنان او دور از صواب بزرگی و وفور علم شیخ را از تحقیق این مسئلہ باید
دریافت نہ رد و طعن او باید کرد انتہی تفصیل در مقدمہ گذشت **قال** و فرمودہ اید کہ اگر صحو
خالص بود کہ افشای اسرار نجا کفر بود و خود را از دیگرے بہتر دانستن شرک بود انتہی سابقاً
معلوم شد کہ این کلیہ نیست کہ اگر بصحو باشد و بامر باشد کفر نیست اگر صحیح است در اظہار ان
فوت مصلحتے نیست و اگر نہ وقوع آن از اہل صحو ممنوع است و خود را از دیگرے بہتر دانستن
شرک چرا باشد ظاہرا سہو قلم است و صحیح کبیر است **اقول** سخت مشکل است کہ حضرت مجدد
رحمۃ اللہ علیہ سخن از معارف گوید و حضرت شیخ اعتراض حسب مذاق علماء ظاہر میفرماید اگر
حضرت شیخ بر اصطلاح صوفیہ توجہ فرمودی لب چنین اعتراض نکشادی ؎

انکس کہ پا نہاد بسوے تو سر نداشت	وانکس کہ سر نہاد بپاے تو بر نداشت

فی الواقع در صحو افشای اسرار کہ اخفای آن ضروری باشد نشاید چہ مقتضاے صحو آن
است کہ اسرار مخفی داشتہ شود انچہ در حالت سکر از اسراری کہ اخفای آن لازم بود بر
زبان رفتہ باستغفار تدارک نمودہ آید در فتوحات مکیہ میطراز د و معنی الصحو انہ یکشف لہ
حق اللہ فی الامور التی استفادھا فی حال سکرہ و رد علیہ فیعلم عند صحوہ ما ینبغی
ان یذاع منھا فی العموم و الخصوص و ما ینبغی ان یستر فان کان قد ذاع منھا

---

۱۵ یعنی محو آن است کہ ادراک ما سوی اللہ بالکل زائل شود و امور ما سوی اللہ ظاہر گردد یا کہ در حالت سکر بود و ادراک ما سوی اللہ بالکل زائل شود پس بعد از افاقہ ادراک ما سوی اللہ عود کند و ہر دو صورت ظاہر است و ہیچ قابل افشا نبود و کدام امر لایق اخفا پس اگر در صورت اول امر اخفا فرض کنند کہ اخفای آن لازم است در صورت ثانی ہم اخفای آن لازم است و ہیچ فرق نیست و ہر دو صورت را شامل است و در ہر دو صورت استغفار کند و ظاہر درین محل مقبول است برای استغفار و مقام است

۱۶ مقام اول امری ظاہر گردید کہ استغفار ش بروی لازم است و مقام دوم کہ امری بود مخفی کہ اظہار آن لازم افتاد کہ این ہم چنین باشد و از دوی سر زده و فلان استغفار برای اخفاء آن لازم شد و چنین امور بسیار تواند شد و در ہر قسم از اقسام استغفار لازم شود و چنین استغفار شایان اکابر معصومین علیہم السلام ۱۲

فی حال سکره شیئا فیعطیه الصحوان یستغفر الله من ذلك وعذره مقبول
وان الاستغفار عندنا فی طریق الله یکون فی مقامین المقام الاول فاذکرناه
وهو ان یبدو منه مایکون مستورا فیجب علیه الاستغفار من ذلك وقد یقع
الاستغفار ممن لا یبدو منه شئ یوجب الاستغفار فیستغفر من هذا مقامه
ای یطلب ان یستره الله فیکشف عنائته ان یبدو منه بحکم ذلك الحال وماینبغ
ان یستره وهذا هو المقام الثانی الذی لاهل الاستغفار فیندبون یطلب
الستر عن الله عز وجل عن حکم یوجب علیهم الاعتذار من وقوعه
وهذا هو استغفار الاکابر من الرجال المعصومین
وشدک درین مقام حسب اصطلاح متصوفین است نه متکلمین از عدم مزاولت
کلام صوفیه این چنین خدشات وارد کرده میشود نزد صوفیه رویت غیر را شرک گویند پس
خود را از غیر بهتر دانستن چرا شرک نباشد در کشف المحجوب مذکور است ابو بکر شبلی گوید التصوف
شرک لانه صیانة القلب عن رویة الغیر ولا غیر لتصوف شرک است از انچه آن صیانت دل بود
از رویت غیر و وجود غیر نمیست یعنی اندر اثبات توحید رویت غیر شرک بود و چون اندر
دل غیر را قیمت نبود صیانت کردن مراو را از ذکر غیر محال بود نبگرید انتهی مولانای روم فرماید

تا که باشد یاد غیری در حساب	ذکر مولی باشد از تو در حجاب
تا بود یک ذره از هستی بجای	کفر باشد گر نهی در عشق پای
گر همه عالم ثواب تو بود	چون تو باشی آن عذاب تو بود
گر شوی چون خاک در ره پایمال	تا ابد جان را بدست آری کمال
تا تو با خویشی عدد بینی همه	چون شوی فانی احد بینی همه

مولانا عبد الرحمن جامی در نفحات در ذکر ابو بکر شبلی می آرد عبد الرحمن خراسانی گوید که شخصی
بدر سرای شبلی آمد در بزد شبلی فرا در آمد سر برهنه و پای برهنه گفت کرامی خواهی گفت

شبلی علیہ الرحمہ را گفت نہ شنیدی کہ مات کافرا الا رحمہ اللہ شیخ الاسلام گفت کہ نفس خود را مے گفت خوش گفت ہر آنکہ گفت ؎

ہر آن کو غافل از حق یک زمان است	در آن دم کافر است اما نہان است

قال و نوشتہ اند کہ این فقیر کہ این ہمہ دفاتر در بیان علوم و اسرار این طایفہ علیہ نوشتہ است ظاہر آبخاطر شما قرار یافتہ است کہ از روی صحو خالص نوشتہ است بی مزج سکر حاشا و کلا کہ آن حرام و منکر است و گذاف و سخن باقی است انتہی سبحان اللہ تا اکنون گمان این بود و از کلمہائے شما نیز کنایت و مشافہۃ معلوم میشد کہ ایشان صاحب صحو و تمکین اند و از سکر و تلوین منزہ و مبرا اند درین وقت چنین معلوم میشود کہ صاحب سکر بودہ اند و مقرر است کہ مرتبہ اہل سکر سافل و نازل است پس تحقیقات و تدقیقات کہ کردہ اید برائے اثبات سکر کردہ آید یا برائے تصحیح و تصدیق آنچہ واقع شدہ است باین سکر برائے اثبات سکر چہ معنی دارد و اگر آنچہ واقع شدہ است باین سکر صحیح و موسس بر قواعد طریقت و موافق قرار دادہ اہل حقیقت است چنانکہ از بیان کردن حقایق و معارف برائے اثبات او ظاہر میشود چہ غم دارند و چہ احتیاج باعتذار و انکسار است والا از اول می بایست گفت کہ معذور دارید چیزے از مستی و بیخودی واقع شدہ است و بعد از نشستن غبار مستی آن سخنان را از حیز اعتبار و صفحہ روزگار می تراشیدہ و محو نمودہ و توبہ کردہ و کلام السکران کبول علیہ السلام کہ یطوی و لا یروی عجب است ازین طور کہ سیکہ جمیع فضائل و کمالات محمدی علیہ افضل الصلوۃ و السلام و اکملہا حاصل کردہ و با قصی الغایات مراتب متابعت و کمال رسیدہ در قرب و وصول بجائی رسیدہ کہ ہمہ را پس انداختہ و حقیقت را بی پردہ دیدہ و در یافتہ گرفتار باشد بہ سکر دیگران خود چہ کار کنند کہ باصل نرسیدہ گرفتار ظل ماندہ اند و محجوب اند از ایشان اگر بجہت بقائے حجاب سکری و بے تمیزی واقع شود عجب نباشد اقول این کلام از سر تا پا مخدوش است اما اولا پس اگر تا اکنون این گمان بود کہ حضرت مجدد رحمہ اللہ صاحب صحو و تمکن اند بدون مزج سکر پس این گمان فاسد بود صحو خالص نصیب عوام است و حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ

جای دعوی این امر نکرده اند که صحو خالص دارند وَمَنِ ادَّعٰی فَعَلَیْهِ الْبَیَانُ اما ثانیا
ہرگز مقرر قوم نیست که مرتبه اهل سکر نازل وسایل است بلکه این مسئله مختلف فیهاست چنانکه مذکور
شد اما ثالثا پس انچه حضرت مجدد رحمة الله علیه تحریر فرموده اند نه برای اثبات سکر است و نه
برای تصحیح وتصدیق این معنی که انچه واقع شده بسکر بلکه بتحقیق این معنی است که بزرگان بسکر
کلام کرده اند وکلام سکر قابل ملامت نیست فَاَیْنَ هٰذَا مِنْ ذَاكَ درین کلام از حضرت
مجدد رحمة الله علیه اعتذار وانکسار دانستن غلط فهمی است از حضرت مجدد رحمة الله علیه هیچ جا کلمه
صادر نشده است تا گنجایش این قول باشد که معذور دارید چیزے از مستی وبیخودی واقع
شده است بدیده تامل بنگرند که جواب بعد از تسلیم بطور قضیه شرطیه است وکدامی شرطیه
مستلزم تحقق مقدم نیست میفرمایند مخدوما این قسم سخنان که مبنی از افشاے اسرار باشد واز
ظاهر مصروف در هر وقتے از مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم بظهور آمده است وعادت
مستمره این بزرگواران گشته امری نیست که این فقیر آن را ابتدا کرده باشد واختراع نموده
لیس هذا اول قارورة کسرت فی الاسلام پس این همه شور وغوغا چیست اگر بلفظے صادر
شده است که ظاهرش مطابقت بعلوم شرعیه ندارد ان را باندک توجهه از ظاهر مصروف
نموده مطابق باید ساخت ومسلمانی را متهم نباید کرد اشاعت فاحشه وتقبیح فاسق هرگاه در
شریعت حرام ومنکر باشد تقبیح مسلمانی بمجرد اشتباه چه مناسبت بود اخ اما رابعا پس بر
تقدیر تسلیم میگوییم که حضرت مجدد رحمه الله در معارف لدنیه می فرماید باید دانست که در هر
مقامے از مقامات ولایت وشهادت وصدیقیت علوم ومعارف جدا است که مناسبت
انمقام است در مرتبه ولایت علوم سکر آمیز بسیار است که سکر غالب است وصحو مغلوب ودر مرتبه
شهادت که ثانی درجه است از درجات ولایت سکر مغلوبیت پیدا می کند وصحو غالب می آید
اما زوال سکر بالکلیه نیست ودر درجه صدیقیت که ثالث مرتبه است از مراتب ولایت ونهایت
درجات ولایت است وفوق آن درجه ولایت نیست بلکه مرتبه نبوت است علوم آن درجه

از سکر تمام برآمده اند و مطابق علوم شرعیه گشته صدیق همین علوم شرعیه را بطریق الهام اخذ می کند چنانکه نبی علیه الصلوٰة والسلام و آله بطریق وحی اخذ می نماید صدیق و نبی را تفاوت در طریق اخذ است نه در ماخذ که هر دو از حق سبحانه و تعالی اخذ می کنند اما صدیق به تبعیت نبی باین درجه میرسد نبی اصل است و صدیق فرع او و نیز علوم نبی قطعی است و علوم صدیق ظنی و نیز علوم نبی بر غیر حجت است و علوم صدیق بر غیر حجت نیست ۵

در قافله که اوست دائم نرسم	این بس که رسد زدور بانگ جرسم

صلوٰات الله تعالی و تسلیماته علی نبینا و علی جمیع الانبیاء والمرسلین و علی الملائکة المقربین و علی اهل الطاعة اجمعین پس اگر درین رساله بعضے از علوم و معارف طریق شافی و تبیان بایکدیگر واقع شده باشد حمل باید کرد تبیان علوم را به تبائن درجات ولایت که هر عالم را علم جدا است حقیقت علوم توحید مناسب بدرجه ولایت دارند و از علوم درجه شهادت اگر خواهی معلوم کنی پس معرفتے را که درمیان کرده ایم پس کشله شئی مذکور شده است نیک دریاب علوم آن مقام از علوم مرتبه شهادت اند و چون در ان موطن خود را و صفات خود را میبیند لاجرم آن مقام را منقلب بقلب شهادة کرده اند و علوم صدیقیه خود بعینها علوم شرعیه است چنانکه بالاگزشت و العلوم الصحیحة والمعتبرة هی المطابقة بالعلوم الشرعیة یثبتنا الله سبحانه علی الشریعة الغراء بحرمة صاحبها علیه و علی آله الصلوٰة والسلام انتهے پس کلامیکه از عالم ولایت سر برزده باشد و یا سکر مخروج باشد دران منقصتے نیست ۵

اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم	که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است

قال نوشته اند که سخن بافان بصحو خالص متصف اند بسیار اند چرا این قسم سخن نبافند و دل های مردم از جانه برند اگر مراد دلهای خواص است مثل این سخنان آن را از کجا از جامی برند و محظوظ می سازند اگر دلهای عوام است دلربائی و فریفتن آنها چه مقصود است و چه اعتبار دارد و در اصل سخن اعتبار ندارد و مدار بران نیست بسا کس که سخنان کاملان گویند و کامل

نباشند و بسا کس کہ حرف زدن نداند و کامل باشند الحمد للہ انجا کہ ایشان اند ہم کمال است وہم سخن سخنان خوب شما بسیار اند و دل ربا اند اما این سخن شنیع کہ نسبت بآنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بے ادبی و گستاخی کردہ اید آنہا را مے پوشد و بدنام مے سازد **اقول** مراد از مردم عام است خواص باشند یا عوام اگر حضرت معترض ازان محظوظ نہ شوند آن قصور سخن نیست ؎

سخن شناس نۂ دلبرا خطا اینجا است	چو لب شنوی سخن اہل دل مگو کہ خطا است

مگر ہر گاہ خود حضرت شیخ بیشترے از سخنان حضرت مجدد را خوب و دلربا تجویز کنند و بزعم خود صرف چند سخن را محمول بر بے ادبی و گستاخی نمودہ اند باعث بدنامی خیال کنند پس استفسار از مردم کہ خواص اند یا عوام لغو و باطل خواہد بود ؎

می نماید کہ سر عہد شکستن داری	خشم این بار تو چون رنجش ہر بار نو است

و بے اعتباری اصل سخن موجب فراوان تعجب است کلام حضرت غوث صمدانی رضی اللہ عنہ کہ جن و خضر و ارواح انبیاء را اللہ برای استماع آن حاضر مے شدند کَمَا یَظْهَرُ مِنْ بَهْجَةِ الْاَسْرَارِ دال است بر اصلیت سخن ؎

تا مرد سخن نہ گفتہ باشد	عیب و ہنرش نہفتہ باشد

منقول است کہ روزی حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بر سر منبر بیان علوم و معارف میفرمودند درین اثنا گذر حضرت خضر واقع شد حضرت فرمود ندای اسرائیلی بیا کلام محمدی بشنو بلکہ اگر در کلام ملک العلام بدیدہ بصیرت نگریستہ شود ازان ظاہر خواہد شد کہ کلام در اصلیت کلام ہیچ اصلے ندارد حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ در رسالہ مکاشفات غیبیہ می فرماید صفت کلام بلکہ شان کلام کہ کلام مادر آنست برای آن محتاج الیہ است کہ افادہ بے آن متصور نیست پس جمیع کمالات ذاتیہ و شیونات ذاتیہ اولا در مرتبہ آن صفت بلکہ شان فایض مے شوند و از آنجا بعالم افادہ می آیند مثلاً شخصے کہ کمالات بسیار دارد می خواہد کہ آن کمالات را ظاہر سازد اولا آن را در مرتبہ قوۃ کلامیہ فرود می آرد و از انجا اظہار آن می نماید پس در واجب تعالیٰ و تقدس در مرتبہ

شیونات کہ زاید بر ذات نیستند الا باعتبار شان کلام باین معنی مخصوص گشت و ہر چہ از کمالات
در مرتبہ ذات و شیونات متحقق بود تمام در شان کلام فایض گشت حاصل تمام حقیقت آن
شان ہمین قران است و بس ہمین عبارت عربی و ترتیب معہود مکتوب در مصاحف و ہر
کتابیکہ بر نبی مرسل صلے اللہ علیہ وسلم منزل شدہ است جزو لیست از اجزاء این قران کہ از بعض
عبارات او بہ بعض وجوہ مستفاد است و تخلیق جمیع مکنونات من الاول الی الآخر مستفاد از و
وَاِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَیْءٍ اِذَآ اَرَدْنَاهُ اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَیَكُوْنُ مصداق این قول است و این قران باین عظم
شان داخل دایرہ اصل است ہیچ ظلیتے باو راہ نیافتہ و ہمانا کہ آنچہ بعضے اکابر اولیاء اللہ رضی
اللہ عنہ میفرمودند کہ قران از مرتبہ جمع است ناظر این معنی است و قابلیت اولی کہ معجز حقیقت
محمدیہ است علیہ من الصلوٰۃ اتمہا و من التحیات اکملہا ظل این قران مجید است
پس این قابلیت نیز جامع جمیع کمالات ذاتیہ و شیونات ذاتیہ باشد لیکن بطریق ظلیتہ نہ
بطریق اصالتہ و قران بطریق اصالت جامع است و ہمین مناسبت قران مجید بران سرور
منزل گشت و او را باین نعمت عظمی مخصوص گردانید و ہمانا کہ اشارت حضرت عایشہ صدیقہ
رضی اللہ تعالے عنہا کہ حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم در شان او فرمودہ خُلُقُہُ الْقُرْاٰنُ
دِیْنِكُمْ مِنْ ہٰذِہِ الْحَیَاءِ در بیان خلق آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیہ فرمودہ کَانَ خُلُقُہُ
القرآن ہمین مناسبت است کہ اصالتہ او ظلیتہ است و بزرگی شریعت او را علیہ الصلوٰۃ
والسلام از ہمین قیاس باید کرد کہ متابعت او را سرمایہ جمیع سعادات می باید دانست
این کار دولتست کنون تا کرا دہند ❊ این علمیست کہ مخصوص بہ بعضے احاد افراد
است کہ بہ خلق قرانی او را تخلق گردانیدہ اند و بنور او دیدۂ بصیرت او را مکتحل ساختہ قطاب
را نظر تا بایجا می رسد و از مراتب ظلیت تفوذ نمی کند۔ دقایق علوم مقامات ظلیہ مخصوص
بہ بعض افراد اقطاب است بلکہ اقطاب ارشاد مدار را کار دیگر در پیش است و بخدمتے
خاص مخصوص اند فطوبی لمن جمع بین المرتبۃ القطبیۃ والفردیۃ کجنید البغدادی سید

لہ
بالاسم رسیکہ
اما دہ او کردم کن
گفتم پس بوجود آمد
کہ دو نقطہ
زبر فرود از خانہ
چپ بہ
خلق او قرآن بود
پس قرعہ
بنام ای نکلش بوقوع
کردن رسیدن از
قطبیت و فردیت

کمل سرور
علامہ صوفیہ
حضرت بغدادی
رحمۃ اللہ علیہ

الطائفة رضی اللہ تعالیٰ عنہ و این نسبت فردیت او را از شیخ محمد قصاب حاصل گشته و پیر او در تحصیل نسبت قطبیه شیخ سری سقطی است رضی اللہ تعالیٰ عنہم و سید الطایفه نسبت قطبیه را در جنب نسبت فردیه فراموش کرده میگوید مردم میدانند که من مرید سری ام من مرید محمد قصاب ام بر اصل آن سخن رویم و گوئیم که در قرآن الفاظ ماضی و استقبال برای آنست که جمیع ازمنه ازلیه و ابدیه را در بطن آورده اند بعضے ازان بماضی تعلق دارند و بعضے دیگر بحال و بعضے اخر باستقبال او شامل کل است پس ماضی و استقبال نسبت بقران نباشد بلکه بنسبت بعضے ازمنه باشد که قران شامل است بران مثلاً شخصے از احوال گذشته خود تعبیر بماضی می کند پس ان ماضویه نسبت بزمان حال آن شخص است نه بنسبت آن شخص و نه شخص جامع جمیع ازمنه است و اللہ سبحانہ اعلم بالصواب الملهم بطریق السداد و اللہ یحق الحق و هو یهدی السبیل پس مصدق قران و مطابع احکام بر طبق آن مصدق جمیع کتب سماوی است و حاوی کمالات جمیع شرایع انبیا صلوات اللہ تعالیٰ و سلامه علیهم اجمعین و مکذب این کلام اللہ مکذب جمیع کتب منزله است و عدم ایمان بموجب این شریعت مستلزم حرمان عظیم است ۵

محمد عربی کابروی هر دو سراست	کسے که خاک درش نیست خاک بر سر او

انتهی **قال** این کلمات بقصد استفسار و استکشاف حال و دفع تالم عارض بیان و تسکین حرقت صدر نوشته شد و قصد ان داشت که چیزی بنویسد و بالزام نفس خود و افحام راضی باشد اصل غرض نصیحت و خیر خواهی و کشف حال است که الدین النصیحة این را در چند مجالس املا نموده و هر بار استخاره بجناب حق و استفاده از شر نفس و شیطان و تبری از حول و قوت بمبالغه اکید و الحاح تمام می نمود و مے نوشت امید که معذور باشد بلکه ماجور گردد **اقول** تحریرے که بقصد استفسار و استکشاف حال میباشد دران اطالت و دراز نفسی روا ندارند ازین رو از سر تا سر ظاهر است که انچه گفته شد بطور الزام است و نقض و ابرام ۵

مارا بغمزه کشت و قضارا بهانه ساخت	خود سوی ما ندید و حیارا بهانه ساخت

۱۵ سری سقطی حال او در ستاد خبیث
سقطی حال او در ستاد خبیث
رحمة اللہ علیه بود و در طریقت
معروف بن کرخی رحمة اللہ علیه آمد
سری سقطی را در کنار خود نشسته
یکروز سری سقطی را گفت
تو فرزند کار نیستی و فرمود
تو را بر ای این کار نیافریده
حضرت معروف را گفت
آمد مگر ذکر اللہ تعالیٰ
از زبان او در وجد آمد
زبان از دهن بیرون
پس سر سه روز زبان
بیرون بود
انتقال فرمود سنه ۲۵۱ هجری
اصدق الصادقین تعالیٰ
است و در دل افگنده
که اللہ الحق خلق را
فرماید و راه نماید

دستے بدوش غیر نہاد از رہ کرم ؛ ؛ ؛	ما را چو دید نعرش پارا بہانہ ساخت

چون حضرت مجدد رحمة الله علیه حکم فرموده اند تا اوقات خود با جوبہ ہمچو امور ضائع نکرده شود و نیز به خیال حضرت معترض زینہار دل متوجه بتحریر نرمایه الا نکشاف نمی شد مگر چون درین زمان بعضے اعیان بطور مدعی سست گواه چیست متمسک باین خدشات بودند بطور صلح کل که آب و گلم را بان خمیر نموده اند قلم بر داشتم و بر سبوشم کوته نظران اصلا متوجه نشده بدفع اصل خدشات سطرے چند بر نگاشتیم درین مقام اشعارے چند در ترغیب صلح کل از خوان یغما گذارش میرود

مثنوی

وحشت[۵۲] دا چون غزالان ناخوش است	انست طبعی بعالم دلکش است
شعله الفت چراغ سینه ہا است	صیقل زنگ رخ آئینه ہا است
بست در جاے که رنگ استخاد	جلوهٔ از گلشن معنی کشاد ؛
نقش جمعیت تسلی مایه ایست	بال ہر خط[۵۳] ش تجلی سایه ایست
پرده بیگانگی غفلت نواست	از بم و زیر مخالف پر صدا است
صلح کل آئینه عرفان بود	ہلکه نور عارض ایمان بود
از بہارش رونق بستان ما	زد بود خندان بہار جان ما
کین خمیر[۵۴] اب و نار و باد و خاک	گر نه بگرفتے جلا زان نور پاک
کے شدے شوخی نما حسن وجود	کے شدے حیرت فزا نور شہود
یافت از موج نسیم استمزاج	نقش این ایجاد در رنگ مزاج
طبع وحشی آہوان را در خور است	خار این[۵۵] صحرا دماغ اخگر است
چون وجود[۵۶] خویش بینی در جہان	عشق تو پیدا به گردد از نہان
صلح کل زین جلوه الفت پرور است	در عرض ہا شوخی این جوہر است
تا نگردد رفع وضع انقلاب	کے به بینی روی اورا بے نقاب

۵۲ وحشت دا چون غزالان ناخوش است — شعر ذیل است از فخر خواجه میر فخر در قصوت ۱۲ منه

۵۳ بال ہر خط ش تجلی سایه ایست — وحشت حال ما نسبت بایشان کرده وحشت دانسان را در خور فهم ایشان دانسته است فورا فشان تجلی است از تجلی از پرتو ۱۲ منه

۵۴ کین خمیر اب و نار و باد و خاک — ضمیر مؤنث راجع است بصلح کل ۱۲ منه

۵۵ خار این صحرا دماغ اخگر است — مضمون از عبارت اردشت است ۱۲ منه

۵۶ چون وجود خویش بینی در جہان — ضمیر مخاطب راجع است بصلح کل ۱۲ منه

۵ خویش مے بینی و چون در عوالم و ممکنات جلوه خود مے نگری شوق صلح کل از طبعش جوش انگیزد ۱۲

جان نگردد تا بدل وحدت خیال	تا نباشد در دوئی تغییر حال
کے بچشمانت تواند کرد گل	جلوهٔ طاؤس خوبی صلح کل

حکایت

اندرین[۹۱] کاشانه کثرت اساس — بود از ارباب دل معنی شناس

از تقدس طبع او آئینه خیز — وز صفا قدوسیان را آب ریز

وحدت[۹۲] ایجادی ز هستی پرفشان — از صنم سوے حرم محمل کشان

مست جام ساقی آن بزم بود — تا هزاران جلوه در مستی نمود

نرد او شد بوالفضول خام کار — وحشت ایجاد طلسم اعتبار

از بهار معرفت رنگی نداشت — بلبل آسا شوق آهنگی نداشت

گفت کای فیض تو نور نشاء دل — نوریان از پاکی طبعت خجل ؛

یک نگاه لطف بر رویم بکن — دام چین[۹۳] و صید آهویم بکن ؛

کین دل از نیرنگ دنیا مایل است — از دم اعجاز کیشان غافل است

در جوابش گفت کاے محو هوس — مرغ بال[۹۴] افشان کے اید در قفس

کین قفس بستان اهل دل بود — کے از و طبع هوا مایل بود ؛

کے ز وحشت اهوان اید بدام — کے بود اهل هوس از بند رام

چون شنید این نکته شورش خیز شد — از تمنا اضطراب انگیز شد

---

۹۱ بوالهوسے نزد عارف آگاه در آمد و استدعای بیعت نمود عارف ابا کرد چون استبداد وش ملاحظه فرمود گفت که در فلان گلستن برو و در خانش بسوز، دیر و باغبان ما بزن بوالهوس چون شنید سهل دانست دمان گلشن رفته در خانش سوخت و باغبان را بسیار زدم کرد باغبان برپاے او افتاد و گفت که گلشن را سوختی و ما را زدی تا کاسل بر جال تو هویدا است امروز بیارام تا دست و پایت بهالم وضیا فتش کنم ابا نمود و از غیظ بزت و از عارف این داستان بیان کرد عارف گفت رو چون جام مثل او داری بیعت تو قبول کنم ورنه بوالهوسی نگیرم بعد ازاں راه خویش گرفت ۱۲ ۹۲ قوله وحدت یجاے اخر وحدت ایجاد یعنی

گفت شیخا صید[۵۱] دامت گشته ام — بهر تسخیر تو راست گشته ام
آتشے از الفتت افروختم — خرمن حرص و هوا را سوختم
هر چه فرمائے بجان آماده ام — شعله سان در پیش تو استاده ام
چون به پیش اهل دل این قصه راند — مرد دانا اندکے خاموش ماند
گفت چون باد اندرین گلشن خرام — مرد کے باشد درانجا شاد کام
نورسان باغ او یکسر بسوز — در رگ هر گل چو برق آتش فروز
بعد ازان ان باغبان را چون بسان — تا شود فریاد او شورش فگن
رفت ان مرد ک بشوق امتثال — چون خزان بر گلشنش بکشاد بال
سرو در حیرت شد از نیرنگ او — بلبلان در ناله از آهنگ[۵۲] او
گل بجایش زهر خندی مے نمود — لاله از جان نبض خونابے کشود
یاسمن جیب و گریبان چاک زد — صد طپیش نبض خس و خاشاک زد
غنچه از زخم جگر جان خون نمود — سوسن از خاموشیش حیرت فزود
چون بباغش آتش افروزی نمود — نبض برق از هر رگ برگے کشود
جان بلبل غیرت فریاد شد — چون رگ گل ها طپیش ایجاد شد
تا گلستان گشت نذر سوختن — آتش گل را گذشت افروختن
باغبان چون شعله خاموش بود — گرنه[۵۳] ازان برق در آغوش بود
تا بحال او جفا کردار شد — بر تن او زخم ها گل بار شد
چون بشد فارغ ز حال باغبان — رفت بیرون از فضای گلستان
باغبان چون دید در پایش فتاد — گفت کای والا نفس قدسی نهاد
عرض تکلیف[۵۴] تو جانم را بسوخت — گرچه جان گلستانم را بسوخت

۵۱ قوله گفت الخ خلاصه این سه شعر این است که آن عارف بعد تامل فرمود که درین باغ شخصے خوش حال باشد تو دران باغ برو

نوشتن باغبان باغ را
که بسوزد ان گل
که باغبان است
چو بسیاران دیده
نورس بود ۱۲
۵۲ قوله آهنگ
او رنگ گلبنی دارد
است در جایے خبر
ظاهر است ۱۲
۵۳ گل الخ یعنی
بحال اول
زهر خندی داد
قوله الا
اگر از خون او نبض
خان رشته
دران بیضی بود ۱۲
قوله
قوله
یعنی باغبان
زیبا بود

گر بفرمودے[۵۱] بجان مے سوختم | شعله در دامان گل افروختم
چون بکردے در گلستان ترکتاز | اندکے سستی بحالت گشت باز
رونق باغ و بهارم بودهٔ | نور چشم انتظارم بودهٔ
اندکے آرام کن در خانه ام | غیرت فردوس کن کاشانه ام
دید چون آن وحشی خو تسخیر او | میکند دام[۵۲] و دمش[۵۳] نخچیر او
وضع او کردش بدل عبرت خیال | گفت کای جان تو شدند روبال
جور سن[۵۴] بروے و جان بازی مکن | بگذر از ما و فسون سازی مکن
نزد آن صاحب دل آمد وقت شام | گفت آن افسانهٔ حیرت پیام
گفتش آن قدسی نفس کاے دیوزاد | او مرید من بود فرخ نهاد[۵۵]
گر شوی[۵۶] تسلیم فطرت همچو او | رنگ تحقیق از ریاض من بجو
ورنه چون آهو ازین صحرا برم | وین هوا بر روے گل رویان بهم
چون شنید آن وحشی خوابین راز او | شد جنون خیزان چو آهو کوبکو
معنی بیگانگی شد آشکار | غفلت جان داشت انداز شکار
کو دل عرفان که محو راز شد | گوش کو تا از حقیقت باز شد

قال وظن فقیر بشیخ جمیل است این مقدار که مرا با شما نسبت محبت و اتحاد است کم کسے را خواهد بود صاحب کشف المحجوب در باب شیخ حسین بن منصور حلاج گفته است بحمد الله عزیز است وی بر دل من ما طریقش بهیچ وجه مقبول نیست او کما قال و نزد این فقیر شما هم عزیزید و هم طریقه شما ایمان سخنان نه نسبت بحضرت سید کائنات صلی الله علیه وآله وصحابه وسلم میگوئید اینها را ثابت ندارد آنچه نسبت

---

۵۱ قوله بفرمودی الخ یعنی باغبان میفرماید که اگر فرمان میدهی سوختن باغ من میفرمودی بجان و دل سوختم و اندکے در دریغ نمیکردم و بدان که جان سوختن یعنی ازرده شدن هم آماده است لیکن درین مقام این معنی ملحوظ نیست چه رضای خود در پیش آن ظالم وامی نماید و رعایت شعله و گل ظاهر است ۱۲ ۵۲ قوله دام یعنی دام تخنش ۱۲ ۵۳ قوله جور سن الخ انظام میگوید که مادر توجه کردم و در عاجزی و تواضع مرا خائف افسون نمی نماید پس تو هم ترا نمی پسندم ۱۲ ۵۴

بحضرت مشائخ گفتند کرتگا وجبرا برداشتم ابا برداشت این کلمات از طاقت حال این فقیر بیرون است **اقول** چرا ظن جمیل و محبت نباشد و چرا حضرت مجدد و طریقهٔ ایشان عزیز نداشته شود که از زبان حضرت خواجه رحمة الله علیه اثبات حضرت مجدد رحمة الله علیه شنیده اند ازین جاست که مجددیان عموماً و فقیر خصوصاً بحضرت شیخ راسخ الاعتقاد می باشیم همانا شکے نیست که شیخ تراجم احادیث و سیر که بزبان فارسی نموده ازین کتب بچشم هندیان نوری و در دل شان سروری پیدا شده اگرچه برخے از طائفه علیه مجددیه مثل حضرت شاه ولی الله دهلوی و حضرت شاه عبد العزیز رحمة الله علیه دهلوی و قاضی ثناء الله پانی پتی در تنقید احادیث و وسعت علم و قوت تحریر و تقریر از حضرت شیخ تقدم بالشرف می داشتند باین حضرت شیخ را بر ایشان تقدم بالزمان مسلم است

کمر در خدمت عمر بستم می بندم چه شد قدرم | برهمن می شدم گر این قدر زنار می بستم

اما انتساب سوء ادب مبنی است بر فهم کلام تصوف و اصطلاح متصوفین حضرت خواجه محمد پارسا در تحقیقات می فرماید بازاین طایفه منصوره را اصطلاحاتے است مشهوره فی مابینهم که بان متفرد اند و عبارتے است و کلماتی است متداوله بینهم در اثنار محاورات ایشان یا یکدیگر علی انه مضبوط بما یتضمنه تلك العبارات والکلمات وکنه حقائقها لا یدخل تحت الاشارة فضلا عن الکشف بالعبارات فان مکاشفات القلوب فمشاهدات الاسرار لا یمکن العبارة عنها علی التحقیق ولا یعرف الا من نازل تلك الاحوال وحل علوم تلك المقامات علوم این طائفه علوم الاحوال بود و احوال مواریث اعمال است و کسی از علوم احوال میراث برد که اعمال را درست کرده باشد و بحق آن قیام نموده **قال** و همیشه دعای این فقیر در خلوت و جلوت بعد از صلوة و سایر اوقات این بود و هست اللهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه وارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه اللهم اجب و بعد ازان که اوازه کمالات شما در میان است ان نیز میگویم خداوند این مرد از کمالات خود این چنین خبر می دهد اگر صادق است ما را دلیل صدق و حقانیت او الهام فرمایا او را تصرفے در ما پیدا آید که رفع شبه و التباس کند و اگر چنین نیست او را بر سر

انصاف آرد ازین روش باز دارد **اقول** مجیب الدعوات بہ فضل خود دعاے حضرت معترض علیہ الرحمہ را بدرد وہ اجابت مقرون داشت وغشاوت بشری از الیشان زائل شد در واقعہ رسالت پناہ صلے اللہ علیہ وسلم را دیدہ کہ میفرمایند ہر کہ اخلاص بما دارد با الیشان نیز داشتہ باشد ومشارت بحضرت مجدد علیہ الرحمۃ فرمود وکیفیت رجوع بہ تفصیل در مقدمہ مذکور شدہ ۵

نقصان ز قابل است وگرنہ علے الدوام	فیض سعادتش ہمہ کس را برابر است

قال یکبارے شنیدہ شد کہ نسبت بہ فقیر این آیہ مے خوانند وَاِنْ یَّكُ كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهٗ وَاِنْ يَّكُ صَادِقًا يُّصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِيْ يَعِدُكُمْ **اقول** اولا مردمان سخنان از کجا تا بکجا می رسانند کدامی خود غرض بامید اشتغال طبع حضرت معترض این خبر بخدمت وی رسانیدہ باشد پس لایق اعتماد نباشد ثانیاً ہر گاہ ہوا خواہان حضرت معترض بمجالس ہا بحضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ کیفیت شکایت معروض داشتہ باشند حضرت مجدد رحمۃ اللہ علیہ بطور اقتباس این آیت را تلاوت فرمودہ باشد پس غور فرمودنیست کہ بدایت از کیست ہر گاہ بدایت از حضرت معترض است پس محل رنجش نباشد ۵

چو تیر انداختی بر روے دشمن	حذر کن کاندر اما حبس نشستی

قال التماس است کہ اگر این طریق کہ مردم دست او نیز انکار شما ساختہ اند ترک دہید واعلام نمائید دوستان ہمہ در ربقہ طاعت وانقیاد بلکہ دشمنان نیز براہ محبت واعتقاد

آیند **اقول** ۵

اکنون کہ گفتہ نظرے ہست با منش	ای روزگار فرصتے اے مرگ مہلتے

ای برادر درین باب چہ گفتہ شود کہ انکار بزرگان دین از قدیم الایام جاری است امرے محدث نیست نمی بینی کہ علامہ ابو الفرج ابن جوزی کہ از کبراے محدثین ونقادان حدیث است ودر تصانیف ید طولانی دارد وتراجم وطبقات محدثین از مدائح او مالا مال است چہ قدر منکر حضرت غوث الاعظم رضی اللہ عنہ بود چنانچہ خود حضرت معترض در رسالہ

انکار علامہ ابن جوزی بر حضرت غوث الاعظم

تحصیل التعرف فی معرفة الفقه والتصوف سے طراز د کان ابن الجوزی[۵۱] فی زمن سیدنا ومولانا القطب الزمانی والغوث الصمدانی الشیخ محی الدین عبد القادر الجیلانی وکان یسلک معه رضی الله عنه طریقة الاجتناب والاستنکار محرو فاعن کاب محبته وحسن عقیدته باآنکه ابن جوزی بپاداش انکار با وصف رفعت پایه تا مدت پنجسال مسجون شد مگر انکارش از تلبیس ابلیس نوان سنجید تقشعر منه جلود الذین یخشون[۵۲] ۱۲ ابن جوزی اگرچه بظاهر عذر می آرد که انا لم نقصد ببیان غلط الغالط[۵۳] الا تنزیه الشریعة والغیرة علیها من الدخل وما علینا من القائل والفاعل وانما نودی بذلك افانة العلم وما زال العلماء یبین کل منهم غلط صاحبه قصد البیان الحق ولاظهار عیب الغالط ولا اعتبار بقول جاهل یقول کیف نرد علی فلان الزاهد المتبرك به لان الانقیاد انما یکون الی ما جاءت به الشریعة لا الی الاشخاص مگر اگر بر جوش کلامش نظرے انداخته شود عیان خواهد شد که این مقتضاے جبلت وی بود چنانچه در رساله تحصیل التعرف مذکور است والظاهر من حاله ان هذا تلبیس منه وهو قائم دائم علی الانکار وتظهیره کتبه بکلامهم انما هو لاستیفاء غرضه باتمام نصا ینفعه وجاے دران رساله مذکور است ورئیسهم ومقدمهم واشدهم فی الانکار ابو الفرج بن جوزی رجل من اعیان العلماء والمحدثین وتم فیهم وافضی هذا القوم وانکر علیهم اشد انکار فی شدة وخشونة وصنف فی ذلك تصنیفا سماه تلبیس ابلیس وذکر فیه ما دخل الشیطان فی الناس فیما خالف ظاهر السنة عموما وخصوصا وفی هذا القوم وذکر هاذکرها فاذا الله تعالی من ذلك

۵۱ ابن جوزی معاصر حضرت غوث پاك بود وبادی مخالفت داشت واز محبت وحسن عقیدت وی محروم بود ابن جوزی از کبار محدثین ووا عظین بود در وعظ وی یک لک مردم جمع شده اند که دران سلاطین ووزرا وامرا بودند هزار جلد کتاب از دست خود نگاشته ولک مردمان بردست وی توبه کردند وبست هزار مردم ایمان آوردند در ۵۹۵ هجری از قید خانه واسط خلاص یافت ودر بغداد بروز جمعه دوازدهم رمضان ۵۹۷ هجری قضا کرد ۱۲ ۵۲ راست می شود ازان موی کسانیکه از خدای خود ترسند ۱۲ ۵۳ یعنی انچه غلطی غلط کنندگان بیان کرده ام ازان صرف همین مقصود است که شریعت پاك کنم وکسے

ما لگاهش از قابل وفاضل غیرت
ایمانی بجوش آمده کلام وی را
بر انکار بحمل کرده اند
ی فضلی وعرفان بیان نے
کنند وبراست انکشان نهیب
تعلق کنند ودرین قابل لاکے
انچه اهل بصیرت میدانند
بر کنند ۱۲ احتراض کردن
اعتبار نخواهد بود زیرا که قابل
غرضت کرده نے شود ۱۲
مردمان ۱۲ ۵۴ الظاهر عالی
تلبیس وی باشد
مشهور است
جهتی از انکار ابن جوزی
واز انجوز انکار ابن جوزی
کنند حسن بیان غرض وی را
کتب وی تمام مشهور است ۱۲
فروش نتوی شان ابو عبد الله
۵۵ تلبیس ایشان ابن جوزی کرده
ایشان در انکار ابن جوزی بود
کرده ایشان علامه محدث بود
در سیر ایشان مطالعه نموده
قوم را نصیحت کرده اند
وخشونت در ایشان انصاف نیست
تلبیس ابلیس از تصانیف
ابن جوزی است
ابن معنی است که در
شیطان دخل یافته
خلاف کرده عموما
مخصوصا در طایفه
معروف ذکر کرده
ذکر کرده اند
ایشان محفوظ دارد
۱۲

چون بعض ارباب علم بدام غشاوت بشری گرفتار آمده مضامین عبارت نافهمیده بقالب ناراست درآورده پس قصور صوفی چیست ؎

هرچه هست از قامت ناسازی اندام ماست	ورنه تشریف تو بر بالائے کس کوتاه نیست

بحاشیهٔ خیال طایفه صوفیه نمیرسد که مردمان حلقهٔ طاعت وانقیاد بگوش نهند بلکه ایشان مهما امکن از بادانی دور از مردمان تقوی باشند وانکار منکرین را اصلا بخیال نیارند ازین جا است که توفیق ایزدی بجوش آمده متکفل حال ایشان می باشد برنگرید که شور وشغب ابن جوزی حنبلی در عظمت وجلال حضرت غوث الاعظم نرساند ودامن پاکش به عیبے ملوث نگرداند بلکه خود ابن جوزی بمکافات آن روی سجن دید ومطعون وملام گردید همچنین نسیم توفیق ایزدی غبارے که در دیده حضرت معترض بود در ادنی تحریک واهتزاز زدود دسینه و چشم را صاف وپاک نموده عقیدت برعقیدت افزود تا انکه از احفاد حضرت معترض حضرت حافظ محمد حسن قدس سره داخل طریقه علیه نقشبندیه شده بجاے لمحے از توجه خود فیض رسانیدند وجهانیان را بآب پاشی انوار وبرکات سیراب گردانیدند منقول است که چون ایشان خدمت عروة الوثقی حضرت خواجه محمد معصوم رحمة الله برای حصول برکات طریقهٔ مجددیه حاضر شدند حضرت خواجه استفسار فرمودند که به اقرار آمدید یا انکار ایشان از غایت انفعال سر در پیش نهاده وزبان معذرت کشاده عرض داشتند بل برای استعذار حضرت شیخ محمد احسان ابن حافظ محمد محسن رحمة الله علیه در عنفوان شباب انحرافی از طریقه مجددیه داشتند اخر الامر بشرف شده بدست حضرت مرزا جانجانان قدس سره بشرف توبه وارادت فایز شده بدرجات علیا رسیدند

فَلْيَفْخَرْ هٰذَا التَّحْرِيرُ بِذِكْرِ هٰذَا التَّحْرِيرِ

عمر بگذشت وحدیث درد ما آخر نشد	شب باخر شد کنون کوته کنم افسانه را

اَللّٰهُ مَعَكُمْ اَيْنَمَا كُنْتُمْ

ضعف غالب شده از نالهٔ فرو مانده دلم	دگر از حال من اورا که خبر خواهد کرد

شعر

نہ ہر ایں شکر بر توفیق باری
کہ کردم ختمش از رنگین نگاری

بہ تحقیق مضامین نقش بستم
کز و رنگ تعصب را شکستم ؛

مرا از شیخ نامی نیست پرخاش
شدم از لجۂ تحقیق در پاش

ندارم ہمسری در پیشۂ او
(عبد الحق دہلوی)
بہ بینم آفتاب از شیشۂ او

دلم شیدائی معشوق بیانش
دماغم محو افسون زبانش ؛

بہ تصنیفات خود قول بدیعش
باستدلال میدارم ودیعش

منی کوشم بہ تغلیط کلامش
نہ میجوشم برد و انقصامش

ولے باشد عجب کین شیخ وی شان
(لہ)
ز اسرار تصوف چشم پوشان ؛

کمر بربست از کین خفائی ؛
بتردید مجدد الف ثانی ؛

ندیدہ اصطلاحات تصوف
تصوف را نبود از وی تعرف

دل او محو ایراد شکایت
تصوف را نباشد زین حکایت

بہ اول سعی او در رد ایراد
ولے آخر چو او را دیدہ بکشاد

عیان شد جوہر آئینہ او
طپیدہ برق راز سینہ او

بکرد از رد و ایرادش رجوعے
نوشتہ نامہ از عجز و خضوعے

کہ ما را شد نصیب از فکر عالے
بتحریرات او رنگین خیالے

نہ بینم در نکات شان خلافے
نفہم در کلام شان گزافے

کنون این سینہ ام بسیار صافست
مرا اصلا نہ با وے اختلافست

بنور الحق چنان بنمود تحریر
بشو در آب آن تقریر دلگیر

کہ در رد کلام شیخ احمد
بمکتوبے شدہ از من مقید

چو او خود از کلام خویش برگرد
ز ما جز شد بجا گر رد او کرد ؛

شیخ عبد الحق ۱۲

مرا نیروے حجت میشود چست | دلیل من قوی برہان اوست
بابیرادش مرا تردید زیبا ست | کہ جان بر خانمانش محو شید است
دلِ من مستفید خواند انش | خیالم مستفید دود مانش
بد ینا گرچہ جانم پست باشد | بمہر او دلم سرمست باشد
اگر روز است جولانم بسبویش | وگر شب ہست جانم محو رویش
بدل شو قست تا از مرشدانم | بہ بندم رنگ فیض از دستانم
نخستین پیر من اشرف علی ہست | ازان در خاطرم کشف جلی ہست
ز سعد اللہ دل او نکتہ آموز | بہر راز خفی شد فیض اندوز

۵۱ قدوہ ارباب تفرید صاحب کشف خفی وجلی حضرت مولانا مولوی میر اشرف علی صاحب ابن حضرت مولوی میر سلطان علی صاحب جامع علوم ظاہر و باطن بودند۔ در فن ادب و تصوف و حدیث و اسماء الرجال فقہ بدطولانی داشتند چون میر سلطان علی صاحب در بدو ام ملازم شیپو سلطان رئیس کرناٹک بودند حضرت میر اشرف علی صاحب در فن سپہ گری نظیر خود ندا شتند آخر الامر دنیا را گذاشتہ سرمایۂ دنیا دی انتخاب پیر مرشد خود صرف فرمودند و بکمال توکل سرگرم افادت بودند و اصلاسیل بدینانہ فرمودند بہ تحقیق پیوستہ کہ حضرت الیشان را در کمالی رتبہ رسانید پیچ بار اتفاق خورد و نوش نہ افتادہ مگر پیچ کس را باین چیزی شد از کسب خود انچہ حاصل پیشہ بصرف خود می آوردند و ہموارہ بار ساد طالبان مصروف می بودند نواب افضل الدولہ بہادر کہ سخاوت و فقر نوازی طینت و جبلت داشتند چند بار اشتیاق ملاقات ظاہر کردند حضرت الیشان بر جادہ توکل مستقیم بودہ از ملاقات انکار نمودند مصارف خانقاہ و طلبا کہ روز افزون بود حق تعالے جل شانہ از خزانہ غیب خود کفالت آن می نمود۔ حضرت الیشان مشہور راعی بسیار بدند و ہموارہ بکمال اسرار سیکوشیدند روزی در ایام وبا کہ در شہر حیدرآباد از پیش شایع بود و مردمان تلف می شدند فقیر سجی بہ حضرت الیشان رسید ارشاد فرمود کہ این وقت بر چہرہ الیشان پریشانی ہای می یابم۔ عرض کردم کہ انچہ دیدہ ام آیام عارضہ وبای شایع است حضرت را معلوم ہست اند کی توجہ فرمودند تمامی پریشانی دل زائل گشت بعد ازان تبسم فرمودہ از پریشانی دل استفسار ساختند عرض کردم بحمد اللہ بجمیع وجوہ قلب اسکین حاصل است پیچ پریشانی نیست حضرت الیشان روزی از فقیر پرسیدہ فرمودند کہ پیچ کار بدون اجازت و اجازت حضرت شاہ سعید اللہ صاحب بکنم عالی بہ بیعت حضرت مشرف شدہ کامیاب شدہ بتاریخ ۱۹ ولیقعدہ روز جمعہ ۱۲۹۵ ہجری واصل رحمت حق شدند در گنبد حضرت شاہ سعد اللہ صاحب بجانب مغرب مدفون گردیدند تاریخ انتقال از مولوی غلام حسین صاحب علی طبت حیا و طبت میتا این اقتباس است از جملہ کہ از زبان حضرت صدیق اکبر رضی اللہ عنہ بعد رحلت سرور عالم صلے اللہ علیہ وسلم برآمدہ بود و این از عمدہ تواریخ است کہ عزیزان این گفتہ اند فقیر حقیر گفتہ ۵ شیخ خاسع الطریقہ سیدی اشرف علی پاکان الاالالطاف والاکرام والخلق الحکیم ۞ موزخ طب علیم قلت فی تاریخہ ۞ حسن فی روح وریحان وجنات النعیم ۞ قطعہ تاریخ از مولوی عبد الکریم صاحب آلاے ۵ نایب مشار سعد اللہ شاہ نقشبند ۞ رفت زین دار فنا چون ہر گلشت جہان پذیر رقم سال وصالش ملک الحاج حزین ۞ سید اشرف علی شد سوے مولا از جہان ۱۲ ۵۲ حضرت شاہ سعد اللہ صاحب قدس سرہ ساکن بلی علاقہ کابل بعد تحصیل علوم ظاہری زمانہ مدید و عرصہ بعید بخدمت مرشد خود در خانقاہ و سے حاضر بودہ بعد حصول منصب خلافت بیچ و زیارت حرمین شریفین مشرف شدہ حسب حکم حضرت الیشان بہ دکن بامور شدند و بہ حیدرآباد رونق افروز گردیدند علما و فضلا و اعاظی و اطاے بر دست حق پرست حضرت ممدوح بہ بیعت شدند نواب صراللدولہ بہادر پسر کلان کہ در شہر حیدرآباد از پیش مسند نشین و سجادہ آرا بودند بہ وفادریہ و چشتیہ و غیرہ شرف قابل کردند نواب صراللدولہ بہادر پسر کلان کہ در شہر حیدرآباد از پیش مسند نشین و سجادہ آرا بودند بہ وفادریہ و چشتیہ و غیرہ شرف قابل کردند

زعبد الله دل او گشت رنگین	زمرزا مظهر[۵۱] او اموخت آئین
دلش پر نور از نور محمد[۵۲]	زمحسن[۵۳] بود او را اسم احمد
زسیف الدین[۵۴] او را آب و تابے	که بود او معرفت را آفتابے

۵۱ حضرت مرزا مظهر جان جانان از سادات عظام علوی بوده اند آبا و اجداد حضرت ایشان از امرای نامدار بادشاهی بوده اند قرابت به سلاطین تیموریه داشتند حضرت ایشان میل بدنیا نه فرمودند و مشغول بحق گشتند در نظم فارسی و اردو استاد زمانهٔ خود بودند چنانچه دیوان فارسی و اردو مشهور است و در علوم ظاهری دستگاهی داشتند که علمای زمانه مثل قاضی ثناء الله پانی پتی و غلام یحیی بهاری و مولوی محمد نعیم بهرایچی و حضرت غلام علی شاه صاحب دست ارادت بدامان حضرت ایشان زدند چون مولانای بحر العلوم لکهنوی بدهلی تشریف فرما شدند بجامع مسجد شاه جهانی حضرت ایشان را دریافته از مقام محمود پرسیدند و بجواب حضرت مرزا لب تا لب شها کشادند مولانا قمر الدین اورنگ آبادی که از مشاهیر وقت خود بودند برای درک صحبت حضرت مرزا سفر دهلی اختیار کرده شرفیاب ملازمت شدند حضرت مرزا بسیار نازک مزاج و حسین بودند و طبع ظریف داشتند چنانچه دیگر باب حکایات مشهور است چون در آن ایام در دهلی سلطنت اسلامی رو بزوال آورده بود و فرقه شیعه غلوی تمام پیدا کرده بود بعضی کسان این طایفه بر قتل حضرت مرزا و مولانا فخر الدین چشتی و شاه ولی الله صاحب محدث و میر درد که در آن وقت همین چهار تن از مشاهیر علما و عرفا بودند کمر جهد بربستند چون حضرت مرزا مرد فقیر بودند که قتل حضرت ایشان آسان تر بود این گروه ناحق پژوه بشب هفتم محرم بخدمت حضرت ایشان رسیده قرابین سر کردند غلوله بر سینه رسیده ازین زخم کاری به نهم محرم روز جمعه ۱۱۹۵ هجری شربت شهادت چشیدند در عالم اضطراب این شعر خود بر زبانش بود **شعر** بنا کردند خوش رسمے بخون و خاک غلطیدن ٭ خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را ٭ شاه عالم بادشاه دهلی التجا کرد تا انتشا نے از قاتل بدهند بکمال استقلال و ثابت قدمی پاسخ دادند که فقیر کشته راه خدا است و قتل مرده داخل قتل نیست اگر سراغ قاتل بدست آید از سزایش دست بر داشته شود تاریخ انتقال عاش حمیدا مات شهیدا بر دروازه حظیره مبارک کنده است و این شعر هم حسب حال کنده است **شعر** بلوح تربت من یافتند از غیب تحریری ٭ که این مقتول را جز بیگناهی نیست تقصیرے ٭ آنچه بعضے کسان در تذکره آب حیات می نویسند که کدامی سنی ازین وجه شهید کرد که اکثر اشعار حضرت مرزا در مدح جناب امیر علیه السلام موزون می فرمودند از اغلاط عوام است از شعرای سنیان آنچه اشعار مناقب جناب امیر علیه السلام مشهور است آن قدر از حضرت مرزا رح یافته نمی شود در آب حیات صرف دو شعر در مدح جناب امیر علیه السلام نگاشته شده پیش هیچ را کسے باور ندارد خصوصاً وقتیکه مدح جناب امیر علیه السلام داخل خمیر سنیان بوده باشد و حضرت مرزا نسباً علوی باشند آنچه انتساب این حکایت بسوی حکیم قدرت الله نموده شد بر تقدیر تسلیم در سنیت حکیم مذکور محل کلام است رفیع سودا گوید ؎ مرزا کا هوا جو قاتل اک مرتد شوم ٭ اور آگئی هوئی خبر شهادت کی عموم ٭ تاریخ زروی درد یهه سن کے کهی ٭ سودا نے که های جان جانان مظلوم ٭ و این فقیر چند بار بزیارت مزار حضرت مرزا مشرف شده است ۱۲ ۵۲ سید نور محمد بدایونی عالم بودند بعلوم صرف و نحو و منطق و معانی و حدیث و تفسیر و علوم شریعت و طریقت و رموز حقیقت و معرفت خرقه فقر و اجازت از شیخ سیف الدین بن محمد معصوم بن شیخ احمد مجدد پوشیدند و از حافظ محمد محسن و دیگر خلفای معصومی نیز بهره کامل حاصل کردند و بمدارج بلند رسیدند و استغراق کامل و جذب قوی داشتند و پانزده سال در حالت مستی و مدهوشی گذرانیدند و اتباع سنت بحدی داشتند که یکبار بخلاف سنت پای چپ پیش از پای راست داخل بیت الخلا نهادند و از زیر تا سه روز انقباض حال دی بوقوع آمد و قوت چند روزه بیکوقت بدست مبارک خود می پختند و نگاه میداشتند و بوقت شدت جوع پاره از آن نان خشک بکار می بردند و از کثرت مراقبه پشت مبارک خم شده بود و از صحبت اهل دول اجتناب کلی میکردند و اگر گاهے کتابے از اهل دنیا بعاریت میگرفتند تا سه روز بمطالعهٔ آن نمی پرداختند و میفرمودند که ظلمت دنیاداران بدین کتاب مانند غلاف پیچیده است و شیخ تصرفات قوی میداشتند و برای برآمدن حاجات مخلصان توجه از دل میگماشتند و هر چه میفرمودند بوقوع می آمد بتاریخ یازدهم ذیقعده ۱۱۳۵ هجری انتقال فرمودند ۱۲ ۵۳ حافظ محمد محسن

ز موزان خواجهٔ معصوم آموخت — هزاران گنج فیض قدس اندوخت
دلش بگرفت نور جاودانی — ز مشکوة محمد الف ثانی
دماغش مست خم عبد باقی — دل او باده نوش جام ساقی
دل از اکمنگی او میداشت پرنور — زبان مشعل نمای شعلهٔ طور
ز درویش محمد اقتباسش — ز وحدت بود در دل اینماسش
محمد زاهدش میکرد تعلیم — بجانش از عبید الله تفهیم
دل از یعقوب چرخی فیض میداشت — ز اسرار تقدس تخم میکاشت
علاؤ الدین به نخلش آب میداد — که باغ بیخزان شد نزهت ایجاد
بهاؤ الدین بجانش نقش می بست — دلش از خم وحدت بود سرمست
ز مشکوة دل سید امیرش — فروزان بود انوار ضمیرش
ز بالا رسایی بوی نور برد — دلش از فیض عرفان بود مسرور
بنوران علی شمع عزیزان — دلش پروانه آسا شعله ریزان
درخشش رازهای خواجه محمود — بجانش صد هزار آئینه بنمود
ضمیر او ز نور خواجه عارف — عیان میداشت اسرار و معارف
ز عبد الخالق او آموخت اسرار — درخشانید از دل برق انوار
به یوسف جان ز لیخا وار میداشت — ز عشقش سینه آتش زار میداشت
فروغ بو علی جانش برافروخت — دلش از بو الحسن سرمایه اندوخت
ز مصباح ضمیر پیر بسطام — هزاران داشت اسرار شرر فام
چو نور جعفر صادق طپان شد — ز طبعش مرغ هستی پرفشان شد
ز اشراقات قاسم بن محمد — درخشید از دلش انوار احمد
به تنویرات سلمان داشت اشراق — بدل از اقتباس فیض اطلاق
ز خورشید دل صدیق اکبر — دلش او بود دائم نور پرور
محمد سرور اولاد آدم — منور شد ز فیضش چشم عالم

دلش تابید از نور الٰہی ۔ کزو تابانست از مہ تا بماہے ۔
ازین پیران دلم را آب و تاب است ۔ فروغم مثل روی آفتاب است
خداوندا دلم پرنور گردان ۔ نظر محو چراغ طور گردان
گرہ بکشا ز کار بستۂ من ۔ شفاے دہ بجان خستۂ من
ز ضعف و کاہلی بے دست و پایم ۔ درین بے دست و پاے دہ شفایم
بہ غفلت مگذران عمرم شب و روز ۔ بجانم شمع آگاہی بر افروز
ز خواب غفلتم بیدار ے دہ ۔ ازین بد مستیم ہشیار ی دہ
سرے دہ کاندرو باشد ہوایت ۔ دلے دہ کاندرو نبود سوایت
بدہ چشمے کہ گریان تو باشد ۔ بدہ آن دل کہ بریان تو باشد
بنہ در سینہ ام از عشق داغے ۔ ازین آتش بیفروزم چراغے
بہ آہِ عاجز خستہ اثر دہ ۔ نہال آرزویش را ثمر دہ

تتمہ

الحمد للہ علی احسانہ و نوالہ کہ درین زمان فرخی اقتران کتاب مستطاب فیض انتساب افضل الفضلا اکمل الکملا عالم یلمعی نحریر لوذعی جناب مولانا مولوی محمد وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی سلمہ الولی زاہتمام احقر الانام محمد عبد الاحد عفا اللہ الصمد بماشعبان المعظم سنہ ۱۳۱۱ در مطبع مجتبائی دہلی طبع گردید

فهرست کتاب مستطاب ہدیہ مجددیہ از تصانیف جناب مولوی حکیم وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی رفع اللہ تعالی مقامہ

مضمون	صفحہ
خطبہ کتاب	۲
مقدمہ دربیان بعض امور ضروریہ	۷
امر اول در تعریف وفضائل حقیقت	″
ملاقات امام شافعی رح با شیبان راعی رح	۹
امر دوم دربیان واضع علم تصوف وذکر ترقیات وروج این علم	۱۰
امر سوم کیفیت رواج تصنیفات تصوف ودورج اشارات ورموزات خفیہ۔	۱۴
اشتباہ اگر علوم صوفیہ مقصودی بود ائمہ مجتہدین دریں باب توجہ می کردند مع جواب	۱۶
اشتباہ صوفیہ بظاہر کتاب وسنت چرا متوجہ نشدند مع جواب	″
اشتباہ چرا قدوم رسولؐ را گفتند	۱۷
امر چہارم برولی اظہار کرامت ضرونیست	۱۸
امر پنجم تحدیث بنعمت اللہ علی تفاوت حالات گاہی مستحسن باشد گاہے واجب	۲۵
امر ششم دربیان شطح	۳۴
امر ہفتم فصل کلی معارض فصل جزئی نمی تواں شد	۵۹
امر ہشتم از زمان باستان ہیچ یکی از انبیاء واولیاء نگذشتہ اند کہ ایشان را از دست اعدا اذیتی نرسیدہ۔	۶۲
امر نہم در ذکر حالات حضرت مجدد الف ثانی بطور اختصار	۸۳
ذکر مجدد الف ثانی بودن حضرت ممدوح رح	۹۷
امر دہم در ذکر وجہ اعتراض شیخ عبد الحق دہلوی وکیفیت رجوع نمودن ازان	۱۰۱
آغاز داستان سوالات شیخ عبد الحق رح واجوبۂ آن قال	۱۰۲
کیفیت مبہمات ومتشابہات	″
ذکر لغویت تنقیص وتخطیۂ بزرگان	۱۱۱
ذکر لغویت غوغائے مردم بہ تنقیص حضرت خواجہ باقی باللہ رح	۱۱۵
ذکر لغویت انتساب نقصان نزول حضرت غوث الاعظم رح	۱۲۱
ذکر اجتماع کمال ابراہیمی ومحمدی ولغویت آن	۱۳۱
ذکر طمانیت	″
متابعت پرانچہ مرتبہ است	۱۳۵
ذکر لغویت انتساب اجتماع کمالات محمدیہ در ذات مجدد رح	۱۳۸
ذکر لغویت انتساب گفتن بعضی یاران ایشان کہ من مقام خود را فوق مقام انبیاء می یابم وتصحیح نمودن حضرت مجدد رح	۱۴۱
ذکر لغویت انتساب این امر کہ در رسائی شبلی محمدی را اعلی می گفتہ اند	۱۴۴
ذکر دورۂ الف بامجدد رح	″
مکتوب ہشتاد وہفتم از جلد ثالث	۱۴۶
تحقیق مرید ومراد حسب اصطلاح صوفیہ	۱۴۷
تحقیق اتصال سلسلۂ ارادت بی توسط باللہ تعالی حاصل شود	۱۵۲
در طریقۂ نقشبندیہ بست ویک واسطہ درمیان ست	۱۵۴
در طریقۂ قادریہ بست وپنج واسطہ	۱۶۱

مضمون	صفحہ
ذکر بقیہ چشتیہ لبست و نہفت واسطہ	۱۶۲
معنی مریدبودن حضرت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم	۱۶۹
ذکر معنی سبحانی	۱۷۳
ذکر خاکساریہائے حضرت مجدد رح	۱۷۶
حکایت شقیق بلخی	۱۷۸
ذکر فخر و مباہات بزرگان دین	۱۸۰
ذکر لغویت انتساب این امر کہ حضرت مجدد رح فرمودہ کہ در تقرب وصول تا بمقامی رسیدہ ام کہ ہیچکس واسطہ نیست	۱۸۵
ذکر شرکت دولت	۱۹۹
تحقیق معنی ہمسری و شرکت	۲۰۰
ذکر اعتراض شیخ بر لفظ سلسلہ بطور طالب علمی و جواب آں	۲۰۹
مکتوب صد و بست و یکم از جلد ثالث	۲۱۲
سیر مرادی و سیر مریدی	۲۲۲
تحقیق کشف	۲۳۲
تحقیق اجتباد و انابت	۲۳۵
حقیقت محمدی	۲۴۹
جذب و سلوک	۲۵۲
صفات پردہ ذات ست	۲۵۹

مضمون	صفحہ
توسط روحانیت سرور عالم صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع مراتب وجودی و شہودی ثابت است	۲۶۹
تحقیق حدیث علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل	۲۸۱
اصل تشہد از کیفیت معراجیہ است	۲۸۴
تکرار خطا	۲۸۸
تفضیل صحو بر سکر عموماً قابل تسلیم نیست	۲۹۴
قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ	۲۹۵
مریدان حضرت مجدد رح سہ قسم یافتہ شدند	۳۰۳
حقیقت صحو و سکر	۳۰۴
شکر	۳۱۴
کیفیت مزج سکر	۳۱۶
صلح کل	۳۲۲
انکار علامہ ابو الفرج ابن الجوزی بر حضرت غوث الانام رحمہ اللہ و محبوس شدن ابن الجوزی بپاداش وی۔	۳۲۷
خاتمہ کتاب بر مثنوی	۳۳۰
تمام شد	

اجتبی الیہ من یشاء ویھدی الیہ من ینیب

الحمد للہ والمنۃ کہ کتاب دافع ارتیاب از تصانیف فضل اکمل متبع سنت سنیہ مہبط انوار اکابر نقشبندیہ مجددیہ
مولانا ومولی احمد سکندر پوری صانہ اللہ عن شر المعنوی والصوری اعنی

بتصحیح تمام وبحمی ما الکلام ازاہتمام احقر الانام فقیر پاسے اولیاسے کرام عبد الاحد
عفا عنہ اللہ الصمد بماہ رمضان المبارک ۱۳۱۱ھ ہجری نبوی صلی اللہ علیہ وسلم

در مطبع مجتبائی واقع مطبوع شد

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ الذی جعل التصوف السر المکتوم فلو بثت لقطع ہذا البلعوم[1] فالمتصوفون اولیائہ ومخالفوہم اعدائہ من جاء علیہم بالمکابرۃ فاذلہم او اذہم او اہانہم فقد بارزہ[2] بالمحاربۃ افیظن الذی یبارزہ ان یعجزہ او یسبقہ او یفوتہ او یصادمہ کلا انہ ثائرہم فی الدنیا والآخرہ ولہ الکبریاء والسلطنۃ القاہرۃ الظاہرۃ الباہرۃ والصلوۃ علی رسولہ محمد صاحب المقام المحمود والورد المورود الذی ہو شافع مشفع مفضل مبجل لہ مع مولاہ وقت لا یسع فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل وعلی الہ الاصفیاء الاتقیاء واصحابہ الذین ہم نجوم سماء الاہتداء اما بعد فیقول العبد المسکین المتمسک بحبلہ المتین **وکیل احمد السکندر فوری** النقشبندی المجددی عفا عنہ ربہ بلطفہ الازلی السرمدی انہ فی ہذا الزمان توجہ الناس الی قدح الزند[3] وقدح الزند[4] فی رد جہالات اہل سہرند للبرزنجی فکثر فیہ القیل والقال فالعقلاء یعرفون الرجال بالحق والحمقاء یعرفون الحق بالرجال فرقص جواسیس العیوب وطرب مطوی القلوب ولم یعرفوا انہ اوہن من بیت العنکبوت واسقط من ورق التوت والفرق بین النطق والسکوت کالضفدع والحوت لا کل سوداء تمرۃ ولا کل بیضاء شحمۃ لا ینحط بالتکفیر شان الاولیاء فانہ لا ینزل من دعاء الخفافش سناء الذکاء[5] الشمس یستصغر الابصار جثتہا ؛ فالذنب للعین لا للشمس فی الصغر ؛ فشمرت الذیل الی دفع الشین وتبیین الصبح لذی عینین حتی یرتفع الفساد ویندفع الایراد مع ان المومن لا یکون طعانا والمسلم لا یکون لعانا[6] وہو قائل بالتکفیر وذلک امر عسیر علی اکابر العلماء غیر یسیر فزلۃ الرجل عظیم یجبر وزلۃ اللسان لا تبقی ولا تذر فکل یحصد ما زرع ویجزی ما صنع انہ لیس عند اولی الالباب من العجب ان من یزرع الشوک لم یحصد لہ العنب الا ترٰی انہ لم یرد اللہ تعالی بالنملۃ صلاحا

ف١ بالضم مجری الطعام من الحلق ١٢ قاموس

ف٢ ای خرج من الصف للمحاربۃ فی مجمع بحار الانوار وبارزوا یوم بدر ای خرجوا من الصف ١٢ منہ

ف٣ القدح بالکسر السہم ...

ف٦ ... لعان ...

حين انبت لها جناحا واذا خرجت الحية من حجر فثلث بالحجر وذلك تقدير خالق القوى والقدر فكما ان الحديد بالحديد يدفع الكلام بالكلام يصلح لكن سلكت فيه طريق الاختصار فان للطب الكثير كفيه قليل من النار فاذا طلع التهليل تطوى السيل وسميته **بالكلام المنجى بر ايرادات البرزنجى** ورتبته على المقدمة والمقالات الخمسة والخاتمة داعيا من الله عز وجل التجنب عن الحائطة **المقدمة** اعلم ان الشيخ الاجل الامام العارف بحر الحقائق والاسرار والمعارف محى السنة النبوية ناصر شريعة البيضاء السنية الذى لم ير مثل نفاسة فى كتاب الزمان ولم يملأ بالنفس من جواهره اصداف الآذان فلا اقسم برب المشارق والمغارب انه شمس طلعت فى سماء المناقب حتى اذ شمس الفضل بما يحيى النفوس فهل سمعت ببدر يستمد من انواره الشموس وقد كانت تجاذب الاخبار شمائل فضائله وتهتز الاغصان اذا هبت نسمان شمائله طويل النجاد رفيع العماد قطب الاقطاب فى زمانه الغوث الاعظم فى اوانه شيد مبانى الطريقة مجدد معالم الحقيقة برهان العرفاء المحققين حجة الاولياء المتقين شيخ الاسلام والمسلمين كهف الحق والملة والدين المجدد للالف الثانى البرهان الساطع على اشرفية النوع الانسانى السحاب الهاطل الذى روى العرب والعجم امطاره النير الاعظم الذى بلغ المشارق والمغارب انواره جامع العلوم الظاهرة والباطنة خازن الكنوز البارزة والكامنة **الشيخ احمد** بن عبد الاحد بن زين العابدين الفاروقى **السهرندى** ولد فى سنة ٩٧١ وهو فى صغر سنه حفظ القرآن وختم وهو متم صوته سواجع البستان وفى الابتداء تلمذ على ابيه الاوحد مولانا الشيخ عبد الاحد واستفاد منه جما من العلوم ثم ارتحل الى سيالكوت وقرء على مولانا كمال الدين الكشميرى بعض كتب المعقولات فى نهاية التدقيق والتحقيق واخذ الحديث عن مولانا يعقوب الكشميرى المحدث وكان من كبراء المحدثين بالهند وتعاطى عنه اجازة كتب التفسير والصحاح الست وسائر مقروآته وفى عمر سبعة عشر سنة فرغ من تحصيل العلوم الدرسية واشتغل بالتدريس والتصنيف فصنف فى تلك الايام رسالة فى اثبات النبوة واخرى فى الرد على الرافضة وغير ذلك مما اثنى عليه العلماء والبسه ابو جزقة الخلافة فلما توفى ابوه عام سبعة والف ارتحل الى دهلى فقاده توفيق من الله عز وجل الى الشيخ الاجل العارف سراج العارفين رضى الملة والدين خواجه **محمد الباقى** النقشبندى رضى الله عنه فاخذ عنه الطريق واشتغل به وتدرج فى ايام معدودات الى اوج القطبية والفردية ثم الى ما شاء الله تعالى حتى بشره الشيخ بحصول مرتبة التكميل والترقى الى مراتب القرب والنهاية ثم اجاز له بارشاد الطالبين وخلع عليه خرقة خلافته ولم يزل يكرمه ويجله ويقربه ويثنى عليه بما لا يبلغ وصفه منها ما كتب فى اوائل ملازمته له الى بعض الاكابر بالفارسية ما تعريبه هذا الشيخ احمد جل من سهرند كثير العلم

قوی العمل جالسه الفقیر عدة ایام وشاهد عجائب کثیرة فی اوقاته ویتیسر ای انه سیصیر شمسا تنور بها العوالم انتهی ولقد ابلغه الله تعالی من الولایة منزلة لایرام فوقها وهدی به بعهده ثم باصحابه من بعده خلقا لایحصی عددهم فلاتری ناحیة من نواحی المسلمین من بلاد الهند وخراسان وماوراء النهر ومن بلاد الترک والتتر الی اقصی ثغر بالمشرق ثم ارض العراق والجزیرة وبلاد الحجاز والشام وقسطنطنیه وماوالاها الا وقد نمی فیها طریقته وجری علی السنة اهلها ذکره الیه ینتمون وبه یتبرکون بل قد دخلت طریقته الی اقصی المغرب مثل فاس وغیرها وفی هذا حجة دامغة وصخة علی جلیل شانه عند الله ورفیع مکانه فی اولیاء الله حیث اشاع طریقه فی مشارق ارضه ومغاربها وعمم هذه الامة برغائب فیوضه وغرائبها ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم فالبلاد والقری قد امتلأت من اصحابه انتهی واتضحت وانفسحت بسببهم اعلام السنة السنیة واندرست معالم البدعة القبیحة وتنورت الاکوان ببعلومهم عجما وعربا واشرقت بنورهم بها شرقا وغربا فینبغی ان یقاس بحالهم علی حاله وبکمالهم علی کماله فان الامواج تخبر عن البحر اخبارا والافواج تشعر عن الامیر اشعارا قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم المرء علی دین خلیله رواه احمد والترمذی منهم الشیخ حمید البنگالی والشیخ عبد الحی والشیخ نور محمد الفتنی والشیخ مزمل الفوبی والشیخ نور محمد البهاری والشیخ حامد البهاری ومولانا فرخ حسین والسید باقر السانگ فوری والسید محب الله المانک فوری والسید حسین المانک فوری ومولانا الشیخ عبد الهادی البدایونی والشیخ طاهر اللاهوری ومولانا امان الله اللاهوری والشیخ طاهر البدخشی والحاج خضر افغان ومولانا صادق الکابلی ومولانا محمد هاشم خادم والخواجه محمد هاشم البرهان فوری مرشد میرزمان بیگ والشیخ فضل الله البرهان فوری ومولانا حمید الدین الاحمد ابادی وحاجی حسین والشیخ داود السانکی ومولانا غازی نو الگجراتی ومیر محمد نعمان الاکبر آبادی والخواجه محمد صدیق الکشمی الدهلوی والشیخ مربع الدین السهارن فوری والشیخ احمد المدنی والشیخ عبد القادر الابناکی والشیخ محمد حری والشیخ سلیم النبوری والشیخ آدم النبوری ومولانا بدر الدین البهرجی والشیخ خضر البهلول فوری ومولانا محمد یوسف السمرقندی ومولانا عبد الغفور السمرقندی ومولانا محمد صالح الکولابی والشیخ کریم الدین باباحسن ابدالی والحاج محمد فرکنی ومولانا یار محمد القدیم الطالقانی ومولانا یار محمد الجدید والصوفی قربان القدیم والصوفی قربان الجدید ارکنجی ومولانا قاسم علی والشیخ حسن البرکی والشیخ یوسف البرکی والشیخ عبد الرحیم البرکی ومولانا صغیر احمد الرومی الحنفی والشیخ عبد العزیز النحوی المغربی المالکی ثم الحنبلی والشیخ علی الحق المالکی المدنی والشیخ زین العابدین والشیخ علی الطبری الشافعی المکی والشیخ احمد الاستنبولی الحنفی والفقیه عثمان الیمنی الشافعی والسید مبارک شاه البخاری ومولانا حسن البخاری والقاضی تولک البخاری والشیخ المحدث عیسی المغربی والشیخ محمد المدنی وکان ثمرة فواده ودروح کبده واولاده الشیخ محمد صادق والشیخ محمد سعید والشیخ محمد معصوم والشیخ محمد فرخ والشیخ محمد یحیی قدس الله اسرارهم صاحب مقامات علیا ونجوم سماء الهدی فهم کانوا محط الرکبان من الاطراف

۱۲ ویمهد موضح حسن بقاعات سهاسن فوزه ۱۲ حسن بالی قریب بیکانیر کلان ۱۲ نقشبندیه مجددیه کلان بعض مولانی زرنگ تیسی بیاض من باشک اصلاح ۱۲

وكان بحر المعامد منجر الاشراف تتجلى بذكرهم الافواه وتفوح نشر الطيب خالطة الافواه وتحملت بوجوب مدائحهم افواه الرواة
من سائر الاوصاف واقوال الثقات من سائر الاطراف فهم اندى على الاكباد من قطر الندا والذى افواه الاطفال
من حبل الكرى وبالجملة فان ماوجهم كمن قال للاسد ما اشد سحاكتك وللبحر المحيط ما اوسع ساحتك وان اهل العلم
والعمل وارباب الطريقة والحقيقة فى عصره ومن بعده اعترفوا بجلالته وتلقوا بحسن القبول مقالته واثنوا فى حلواتهم
وجلواتهم على حاله وحرضوا الناس الى طريقته السنية وسلسلته العلية وهل هذا الا اول دليل على كماله واجلى برهان على ارشاده
واكماله لو ذكرت عدد هولاء لطال الكلام وخفى المرام لكن لابد من ذكر بعض منهم منهم سيد العلماء وافضل الفضلاء مولانا
عبد الحكيم السيالكوتى بحثت كتب اليه كتبا واثبت فيها من التعظيم والتكريم اشباها ونظائر خاطبه بها لك بمجدد الالف الثانى
خطابا وبالقطب الربانى خطابا وصوابا وقد كتب بخطه الشريف فى رد بعض شبهات المخالفين على كلامه قدس سره بذه العبارة
قدح كردن در سخن بزرگان بے مراد ايشان جهلست وزيجه نيك ندارد پس رد كلام مشيخت پناه عرفان دستگاه شيخ
احمد از جهل ونافهميدگى است كتبه الفقير عبد الحكيم وكان ذلك التحرير نائبا كثيرا عند امام عصره الشيخ محمد نقشبند خلف
قدوة الاولياء الشيخ محمد معصوم قدس الله سره منهم الفاضل الكامل الشيخ جمال الطلوعى وذكر صاحب النفحات انه رحمه الله
كان يزوره قدس سره بكمال التواضع والتذلل حتى انه اخذ نعليه ووضعها بين قدميه فقيل له فى ذلك فقال انا فى ذلك
مغفور بل ماجور منهم الشيخ عبد الطيف الكيرانى يظهر ذلك عن شرحه على الحديقة منهم مولانا محمد تهتى الذى كان يقول
فى حقه مولانا عبد الحكيم السيالكوتى لا ينبغى لاحد ان يظهر فى حضرته من العلم والحكمة وقد اظهر عند ظلمة الاكبر الشيخ محمد سعيد
قدس سره المجيد عقيدته واثنى عليه شوقا الى طريقته منهم العالم العامل مولانا حاجى محمد لاهورى حيث دخل فى طريقته و
لازم صحبته واخذ من بركاته منهم الفاضل الشهير الشيخ محمود الجونفورى حيث جاء على فراره الشريف فهو فيه متبرکا

ا المولى عبد الحكيم السيالكوتى رحمه الله تعالى هو عمدة العلماء الفضلاء البدر التم فى الشهب الثاقبة والفضائله جمع الفضائلى نسبة الى الفضائل معرب پنجاب
بالبارسية وهو ملك وسيع فى الجانب الغربى من دلى وعبارة عن هوتين لاهور واثنان مولد الملا ومنشأه سيالكوت بكسر السين المهملة وبالتحتانية والالف وضم اللام وضم الكاف وسكون الواو وآخرها تاء فوقانية بلدة من توابع لاهور شمر ذيله فى خفوان من التجرد على طلب العلم فتلمذ على الملا كمال الدين الكشميرى وقرأ عليه الكافية وشرح التهذيب وشرح الشمسية وشرح المطالع وشرح المواقف وشرح العقائد النسفية وشرح العقائد للدوانى وشرح تهذيب المنطق وشرح الشمسية وشرح الشافية وحاشية قديمة على الشمسية وحاشية المطول وحاشية شرح المواقف وشرح العقائد للتفتازانى وحاشية شرح العقائد للدوانى وشرح تهذيب المنطق وشرح الشمسية وشرح الشافية وحاشية قديمة على شرح الهداية وحاشية على الفوائد الضيائية وشرح المطالع والرقة النيلية فى اثبات الواجب لعادة والحواشى على هوامش شرح حكمة العين والحواشى على هوامش شرح هداية الحكمة للميبذى

ب الملا كمال الدين الكشميرى كان استاذا للمجد السهيرى وفى مدة قليلة ابعد بلاده وبلغ المناصب لديه وكان فى عهد السلطان جهانگير مشتغلا بافادة العلوم فى مصر متنحيا بافادة العلم عن عهود ولاية السلطان
شاه جهان بن جهانگير على السير وتصدى لتدريس العلم والعلماء الخاير جاء الملا مرارا الى مقر السلطنة لعلمية خصه السلطان بالاكرامات والانعامات الجمة ودونه مرتين
فى الميزان سلم له ما جاء فى الاذان وهو فى كل مرة ستة الاف من الرابى ايضا انهم عصبة قرى معتدة بها كان يعيش فى انهم الوافية ويصرف الاوقات فى التدريس والتصانيف
العالية حتى توفى فى الثامن عشر من شهر ربيع الاول سنة سبع وستين والف ودفن بسيالكوت ولد التصانيف فرائد فائرة فى الامم الخالى وباد العرب والعجم وهى خاتمة السيفية
وحاشيته مقدمات التلويح وحاشية المطول وحاشية شرح المواقف وحاشية شرح العقائد النسفية وحاشية شرح العقائد للدوانى وحاشية على حاشية الخيالى وحاشية شرح الشمسية والحاشية على حاشية
عبد الغفور على الفوائد الضيائية وحاشية شرح المطالع والرقة النيلية فى اثبات الواجب لعادة والحواشى على هوامش شرح حكمة العين والحواشى على هوامش شرح هداية الحكمة للميبذى

واستفاضته وکان یلاقی اخلافه الکرام قدس اسرارهم مودة ومحبة منهم علامة عصره الشیخ عبد السلام الدیوکی حیث کان یزوره ویسمع معارفه ویستحسنها وقد صح انه قدس سره کان فی اللاهور فدخل علیه ذلک الشیخ وقال یا مولانا انا ان قلنا العلماء علی الحق فلابد لنا ان نقول ان الصوفیة علی الباطل ولو قلنا ان الصوفیة علی الحق فلا جرم ان نعتقد ان العلماء علی الباطل وذکر وجوهاً فقال قدس سره کلاهما علی الحق ولیس بینهم نزاع الا صورة ثم کشف عن مراد الصوفیة ومرامهم وذکر اقوالهم واحوالهم حتی لم یبق بین الفریقین الا نزاع لفظی واندفعت شبهات المخالفین فسلک الشیخ وسلم تحقیقه واثنی علیه واثنی الله علیه ومن مصنفاته المشهورة بین اصحابه الاصفار الثلثة من مکاتیبه بحر من العلم والتحقیق وکنز من الرموز والدقایق وهی من اجلی کرامة تحکی من مقاماته لم یتکلم احد بهذا اللسان فهی عظیمة الشان ورسائل مفردة کالمبدء والمعاد والمعارف اللدنیة والمکاشفات الغیبیة وشرح رباعیات العارف بالله الخواجه محمد باقی بالله رح والرسالة المتهللیة ورد الروافض والرسالة فی اثبات النبوة ورسالة فی الحدیث وغیر ذلک وله رضی الله عنه فی بیان العقائد علی مذهب الماتریدیة وتهذیب طریقة الصوفیة النقشبندیة لسان ومن ایادیه علی رقاب کثیر من الناس انه اوضح الفرق بین وحدة الوجود وبین وحدة الشهود وبین ان وحدة الوجود شیء یعتری السالک فی اثناء سلوکه فمن ترقی مقاماً اعلی من ذلک یتجلی له حقیقة وحدة الشهود وفند بذلک طریق الالحاد علی کثیر من کان یستشرس من الصوفیة ویتاول کلامه علی اهوائه الزائغة ومنها انه باحث الملاحدة الذین کانوا فی زمانه وحاد لهم جد الاحن بقلمه ولسانه فکک رد علی الروافض ونقض به عاتهم ورد عن الضعفاء مکائدهم فمحی بذلک حمی الدین وحرست بحفیته المسلمین ومنها انه حقق الفرق بین البدعة والسنة ومنها انه کان یامر بما یراه معروفاً وینهی عن ضده ولا یخشی فی الله لومة لائم ولا یخاف من ذی سطوة فی سلطانه فکان ینکر علی الامراء ویرشدهم الی مراشدهم وینفرهم من صحبة الروافض ومن شاکلهم من اعداء الدین ویدلهم لهم نصحه فنفع الله کثیراً منهم بذلک وصلحت بصلاحهم الرعیة فسدد الله به ثلمة ظاهر الدین کما وقع بخرق باطنه وذلک لانه کان فقیهاً ماتریدیاً ذکی النفس حریصاً علی اتباع السنن مجتهداً فیه شدید النصح لابناء زمانه فجاء لذلک والله اعلم طریقته وعلومه وشمائله محمودة عند المحققین وال الانصاف ورغب فیها الناس توفی الشیخ احمد رحمه الله فی سنة ۱۰۳۴ ودفن بسهرند وقبته هناک معروفة یزار ویتبرک بها وقد تشرفت بزیارته فالحمد لله تعالی

یا ایها الانام لقد سافر الامام ✿ من کان ذیل رداءته عروة القبول ✿ قطب الذی تفوض رب السماء له ✿ حال التی تحیر فی شانها العقول ✿ فالموت کان بدر کمال قد انطلق ✿ من مشرق الظهور الی المغرب الافول ✿ لما اصاب ارث رسول بحقه ✿ اکتسب لعالم رحلته وارث الرسول ✿ واعلم انه ما کان کبیر فی عصر فسط الا وکان له عدو من السفلة اذ الاشراف لم تزل تبلی بالاطراف فالکمل من الاولیاء تعالی بجملته من الاشیاء شمائله الاعداء وعلامة الاصدقاء وطعن الجهلاء وحسد العلماء والاذی من ایدی الملوک والامراء حتی انهم من غلبة الجهل رموا اولیاء الله بالتکفیر وذلک عند الله تعالی

۱ وقد تشرفت بملازمة الکاتب مدة طویلة وکتبت علیه رسالتی المسماة بالمقامات العلیة فی ترجمة الشیخ احمد الفاروقی السرهندی ۲ فضیلتی فی ترجمة الشیخ احمد الفاروقی السرهندی ۳ انا الفقیر الکاتب عفی عنه ۴ ولد سنة ۹۷۱ ۵ عبد السلام

امر عسیر غیر یسیر اتاری انهم اخرجوا اسهل بن عبد الله التستری رح من التستر الی البصرة ونسبوه الی قبائح وکفروه مع امامته وجلالته فلم نزل بالبصرة الی ان مات بها وترحموا اباسعید الخراز رح بالعظائم وافتوا بکفره وشهدوا علی الجنید البغدادی رح مرارا حین کان یتکلم فی علم التوحید علی رؤس الاشهاد فصار یقرره فی تعزیته الی ان مات وکان من اشد المنکرین علیه وعلی مشایخ عراق ابن دنیال کان یحط علیهم اشد الحط وکان اذا سمع احدا یذکرهم بغیظ وتغیر لونه ورموا الشیخ ابامدین رح بالزندقة واخرجوه من بجایة الی تلمسان فمات بها واخرجوا ابا الحسن الشاذلی رح من العرب الی مصر وشهدوا علیه بالزندقة ورموا الشیخ عزالدین بن عبد السلام رح والشیخ تاج الدین رح السبکی بالکفر وکفروا وشنعوا الشیخ محی الدین بن عربی فتاواهم فی الایدار من لا میز الغث من السمین ولا الشمال من الیمین ولا الصندل من الحطب ولا العناب من العنب محمد صالح الاوزبقاوی ام الفجوانی وتابعیه محمد عارف وعبد الله السوری فعربوا بعض مکاتیب الشیخ وغیرها مصحفین عن طریق الانصاف سالکین مسلک الاعتساف فحرفوا الکلم عن مواضعها واخلوا عن مداقعها وارسلوها الی السید محمد البرزنجی بدراهم معدودة لیجیب علی حسب خیالاتهم غیر محمودة فحرر رسالة مشحونة بتبریدات مشتملة علی اعتراضات سخیفة وتمویهات من تمویهات دقیقة وتغلیطات ضعیفة مع عدم ادراکه مسائل المتصوفین وفقد فهمهم عن دقائق العارفین سلک فیها الی التکفیر والتفسیق الذی هو اردء الاقوال واسوء الطریق لیستراح بها ارواح السائلین ویستباح بها اطباع الطائفین فمارضوا باجابة العلماء بهذا ره واعلام الکملاء بمکشاره فسأل من حضار المدینة لیسطروا علیها علی حسب ما اقتضت قریحته من تسطیرات فردوها علی وجهه لان المنکرین کانوا الناقصین المارقین غیر الکاملین العارفین ولنعم ما قیل ۵ ومن عجب ان یکون شاعر ولیس له فی الناس بیت یعرف ۵ ثم اتی الی مکة فالتجأ من الاعلام ان یعلقوا علیها حسب منشاه من تعلیقات فلما نظروا الیها تنفروا به نفرة شدیدة وشنعوا علیه شنعة مزیدة ونصحوا نصیحة مفیدة بتقریرات صدیدة قال الله تعالی والذین یؤذون المومنین والمومنات بغیر ما اکتسبوا فقد احتملوا بهتانا واثما مبینا وقال الله تعالی واخفض جناحک للمومنین وقال تعالی الا ان اولیاء الله لا خوف علیهم ولا هم یحزنون الذین امنوا وکانوا یتقون لهم البشری فی الحیات الدنیا وفی الآخرة قال الامام الهمام الحافظ محی السنة ابو محمد الحسین الفراء البغوی عن انس بن مالک رض من النبی صلی الله علیه وآله وسلم عن جبرئیل عن الله عزوجل قال یقول الله عزوجل من اهان لی ولیا فقد بارزنی بالمحاربة وانی لاغضب لاولیائی کما یغضب اللیث الحدود ما تقرب الی عبدی المومن بمثل اداء ما افترضت علیه وما یزال عبدی المومن یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت له سمعا وبصرا ولسانا ویدا ومویدا ان دعانی اجبته وان سألنی اعطیته الحدیث قال الحافظ السیوطی فی القول الجلی فی حدیث الولی هذا الحدیث اخرجه ابن ابی الدنیا فی کتاب الاولیاء

واخرجه ابونعیم فی الحلیة واخرج الطبرانی فی الاوسط مختصرا ثم ان لاصل الحدیث شواهد منها ما اخرج البخاری فی صحیحه عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم قال الله عزوجل من عادی لی ولیا فقد اذنته بالحرب الحدیث وتفرد باخراجه البخاری واورده الذهبی فی المیزان ومنها ما اخرجه الامام احمد فی مسنده عن عائشة رضی الله عنها قالت قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم قال الله تعالی من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی الحدیث ومنها ما اخرجه الطبرانی فی الاوسط عن عائشة رضی الله تعالی عنها عن النبی صلی الله علیه وآله وسلم قال ان الله تعالی یقول ما اهان لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی من عبادی بمثل ادار فرائضی وانه عبدی یتقرب الی بالنوافل حتی احببته کنت عینه الذی یبصر بها واذنه التی یسمع بها ویده التی یبطش بها ورجله التی یمشی بها وان دعاه انی اجیبنه وان یسالنی اعطیته وما ترددت عن شی انا فاعله تردیدی عن موته وذلک انه یکره الموت وانا اکره مساته ومنها ما رواه ابویعلی فی مسنده عن میمونة ام المومنین رضی الله عنها ان رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم قال قال الله عزوجل من اذی لی ولیا فقد استحل محاربتی وما تقرب الی عبدی بمثل ادار فرائضی وانه یتقرب الی بالنوافل حتی احبه فاذا احببته کنت جله التی یمشی بها ویده التی یبطش بها ولسانه الذی ینطق به وقلبه الذی یعقل به ان سالنی اعطیته وان دعانی اجبته وما ترددت من شی انا فاعله کتردیدی عن موته وذلک انه یکره الموت وانا اکره مساته ومنها ما رواه الطبرانی فی الکبیر عن ابی امامة رضی الله عنه عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان الله تعالی یقول من اهان لی ولیا فقد بارزنی بالعداوة الحدیث ومنها ما اخرجه الطبرانی عن ابن عباس رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول الله تعالی من عادی لی ولیا فقد ناصبنی بالمحاربة الحدیث انتهی ملخصا فما رواه الائمة البخاری وغیره من طرق کثیرة تزید علی خمسة عشر طریقا عن جماعة من الصحابة رضوان الله علیهم اجمعین عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال ان الله تعالی قال من عادی اداذل اداذی اواهان روایات لی ولیا وفی روایة ولی المومنین فقد اذنته ای اعلمته بالحرب وفی روایة فقد استحل محاربتی وفی اخری فقد بارزنی بالمحاربة وقوله لی ظرف لغو ویجوز ان یکون مستقرا لانه حال قدمت علی صاحبها للتنکیر والمحاربة فیه من باب یخادعون الله وعاقبت اللص وحکمة اشاره المخاطبة بما یفهم اذ الحرب نیشار من العداوة الناشئة عن المخالفة وغایتها اللازمة لها الهلاک ای من کره من احببته عادانی وعاندنی ومن عاندنی فقد تعرض لاهلاکی ایاه اشد الهلاک واقطعه واطلق الحرب واریدلازمها واذ قد علمت هذا علمت ان فیه من الوعید الشدید والزجر الاکید والمنع البلیغ ما یحمل من له ادنی مسکة من عقل فضلا عن دین علی ان یتجنب الخوض فی شی مما ینقص به احدا من ائمة الاسلام ومصابیح الظلام وان یبالغ فی البعد عن ایذائهم من الوجوه فانه یوذی الاموات مایوذی الاحیاء قال ابن حجر المکی فی الزواجر عن اقتراف الکبائر

عند ہذا کبیرۃ ہو ما صرح بہ بعضہم ہو صریح ہذا الوعید الذی لا اشد منہ اذ محاربۃ اللہ تعالے للعبد لم تذکر الا فی آکل الربا و معاداۃ الاولیاء ومن عاداہ اللہ لا یفلح ابدا بل لابد العیاذ باللہ تعالی من ان یموت علے الکفر عافانا اللہ من ذلک بمنہ وکرمہ ثم رایت الزرکشی فے الخادم اشار الی ذلک حیث قال بعد الحدیث وقال ہذا الوعید وہو حینئذ وآکل الربا الا فی قرن فان لم تفعلوا فاذنوا بحرب من اللہ ورسولہ وفی فتاوی البدیعی من الحنیفۃ من استخف بالعالم طلقت امرتہ وکانہ جعلہ ردۃ انتہی فہذہ احادیث واثار فیہا مقنع لذوی الابصار عن کلام الحکماء ونصوص العلماء قال ابو القاسم للبیدی فی کتاب الدلالۃ علی ان اللہ عزوجل لم تخل الارض من قایم یقوم لہ بالحجۃ فی دینہ رضیتہ بولایتہ واختارہ لمعاملتہ فیبین بہ دلالتہ ویوضح بہ طرقہ ومن عدولہ مفتونین یغل الناس عن سبیلہ ویفتنہم فی دینہ وقال ابی اللہ تعالی ان یفتح قلب عبد بالحقیقۃ والمعرفۃ او لفہم کتابہ وہو یوذی باولیائہ کصاحب البدعۃ عن اصابۃ السنۃ ما دام متبعا لآرائہ واہوائہ وان اللہ تعالے ینتقم لاولیائہ من اذاہم ویعاقب من لم ینصرہم فایاک وایاہم فانہم حمی اللہ تعالے فی ارضہ وخزی اللہ تعالی واقع بمن عاداہم وان اللہ تعالی لیغضب لعظیم ویرضی لرضاہم وان اللہ تعالے اذا اراد لقوم خیرا فقہم للسنۃ وحبب الیہم اولیائہ اذا اراد لقوم شرا اقرہم فے طریق البدعۃ وحبب الیہم وقال ان اللہ تعالی ختم علے نفسہ لاولیائہ ان یعیر نصرہم فمن اذاہم اذاہم بثلاث عقوبات او واحدۃ منہن اما تفریق الہموم فے الدنیا بمحبۃ الفجر والتکاثر او غم القلب عن التصدیق بمواہب اہل خاصۃ اللہ او موالاۃ اعداء اللہ وقال ان اللہ اکرم بنی اسرائیل فی کل زمان نبی یوحی الیہ وخص ہذہ الامۃ فی کل اوان بولی یوفقہ ویلہمہ اصابۃ المعنی فے الذہن والحقیقۃ فے الاحوال رشادا وتسدیدا من اللہ یوضح بہ طرائقہ ویرحم بہ عبادہ ویزید ہدایۃ للمطیع فاذا رایتم الارض قد خلت منہم فاعلموا ان الدایرۃ قد عظمت وان الآفرۃ قد اقتربت وہو علم من اشراط الساعۃ وقال اتقی فی آخر الزمان طایفۃ من اولیاء اللہ یدفع بہم البلاء ویصرف بہم المکارہ فاذا عظمت فتنۃ اہل الارض وکثر الفساد وابغی حجب اللہ البصار العامۃ من اولیائہ وغرف قلوبہم عن محبتہم فعند ذلک تحل بہم السخطۃ قال الحافظ الامام ابن عساکر فی کتابہ تبیین کذب المفتری فیما نسب للامام ابی الحسن الاشعری ان لحوم العلماء مسمومۃ وہتک استار المتقصہم معلومۃ وقال لحوم العلماء رسمہ من شمہا مرض ومن ذاقہا مات ومن اطلق لسانہ فے العلماء بلاہ اللہ تعالے قبل اموتہ بموت القلب فلیحذر الذین یخالفون عن امرہ ان تصیبہم فتنۃ او یصیبہم عذاب الیم وقال الامام المجمع علے جلالتہ وامامۃ ابو التراب النخشبی رضی اللہ عنہ اذا القی القلب الاعراض عن اللہ تعالے اصحبتہ الوقیعۃ فی اولیاء اللہ تعالے لان مجتہم دلیل علے محبۃ اللہ عزوجل ؎ بای کتاب ام بایۃ سنۃ ؎ ترے جہنم عارا علی وتحسب ؎ کیف وان المجد وح من الاولیاء الکاملین والعلماء العاملین صحت عنہ کمالات باہرۃ للعقول واحوال

وکرامات لایمکن انکارها الا المعاند المجهول فهو من الاولیاء علی الحقیقة والجامع بین الحقیقة والطریقة منتقصه من حقت
سمیه کلمة الطرد والمقت کیف یقدم احد علی نفسه فیما لا طاقة له به من محاربة الله ورسوله ومن حارب الله ملک هلاکا ابدیا
نعوذ بالله من ذلک فلما کان ابناء اولیاء الله محذورا تکفیرهم وسبهم فی الشرع مخطورا قشمر الذیل الی جواب
الایرادات الواهیة الفاضل النبیل والنحریر الشاهم الجلیل الشیخ نور الدین محمد بیگ الذی ناطق به لسان
قلمه وما اودعه من نور معاینة فی کمام کلمة الاسری مسری الارواح فی الاجساد وجری مجری الدم من الاکباد وطلعت
شموس التحقیق من افق انواره وتفجرت ینابیعها من خلال آثاره ولعمری قطع عنه میدانا لم یصل الیه الکمیت ونفی الفاظه
وندب معانیه فلم یقل فیه لو ولا لیت فوالله ثم والله وقعوا منه فی ظلمات لیس فیها عین الحیاة فتجعل التحقیق لروض فضله
سیاحا وانا بدره فی سماء الکمال سراجا وتا جا فسترته قلوب القبول وعیون العقول کما تقاطر الطل الهتان علی
رؤس القضب ورق النسیم فصحه عبد الله الافندی والشیخ الاحمد البشهتی والسید الاسعد المفتی المدنی الحنفی والامام
العلی الطبری الشافعی وعبد الرحمن بن محمد الصالح الامام المالکی ومحمد بن القاضی الحنفی والشیخ الحسن الحنفی ومرشد الدیز
ابن احمد المرشدی والشیخ الاعلم البحر المعظم الشیخ المحترم السید محمد الافندی وکفاک تحریره ما صورته فقد
وقفت علی السوال الذی صدره الشیخ صالح الاورنگ آبادی ومحمد عارف وعبد الله السورتی من توابع شیخ
صالح المذکور وذکروا اقوالا زعموا انهم استخرجوها من مکتوبات الشیخ الاجل الهمام الکامل فی طریق النقشبندیة
بل امام منبع العلوم والمعارف ومنشار الاسرار اللطائف العارف بالله تعالی الشیخ احمد الفاروقی الحنفی النقشبندی
رحمه الله تعالی واعلی درجاته وحیث کان مکتوب الشیخ رح بالفارسیة عربوها الی الالفاظ العربیة لقدر معرفتهم و
مقتضی مرادهم نعوذ بالله من اتباع النفس وهواها وارسلوها الی السید محمد البرزنجی احد مجاوری المدینة المنورة ثم
بعد وصول ذلک السوال الیه علق رسالة بتکفیر الشیخ الاحمد المذکور بسبب الاقوال المکتوبة فی السوال لملائمة خاطر المرسل
الیه وتصدی باثبات کفره بها وسئل من قاضی المدینة المنورة ومفتیها وعلمائها ان یکتبوا علی ذلک السوال
علی وفق مراده فامتنعوا عن ذلک وردوا علیه کلاما واجوبة یلیق بالعلماء العاملین بعلمهم ثم بعد ذلک اتی الی مکة المشرفة
فسئل الکتابة علی السوال المذکور من قاضیها ومفتیها وعلمائها ایضا فما احد وافقه علی ذلک فاجابوه بقولهم
ان هذا الامر الذی ارتکبته عظیم قلما یوافقک فی تکفیر مسلم الاکل هالک لا وافقه بالکتابة من العلماء علی ذلک الا احد
من الناس ممن لا معرفة له بالطریقة ویبغضهم وافقه لملائمة هواه وبغضهم لا علم له رأسا ولا حقیقة فحصل ما حصل من
القیل والقال بسبب فعل هذا الضال المضل وهو فعل ذلک لتبع هوی من ارسل الیه السوال اذ ما علم انه صلی الله تعالی
علیه وآله وسلم لا طاعة للمخلوق فی معصیة الخالق فما بالک بحقوق العباد ولا سیما فیمن اراد تکفیر ولی وهو عالم العباد فیا ویل
من یجتری وان ربک لبالمرصاد فیوجب ما افترا علی الشیخ احمد النقشبندی قدس سره ومکتوباته احتاج الی تتبع

سلسلة البیرزنجی ۱۲ السید البرزنجی الی الفواد المنقوله الی
تعقیب السید محمد الافندی

مکتوبات المرحوم الشیخ المذکور وتعریب الفاظه من الفارسیة الی العربیة علی وجه یتضح الحق علی عالمه المسلم بالعربیة والفارسیة وحیث کان الامر کذلک صرف الشیخ الاجل العالم الفاضل الشیخ محمد بیگ همته العلیة رطلب جمیع مکتوبات الشیخ احمد رحمه الله وقابل الاقوال التی فی ورقة السوال مع مکتوبات المرحوم فوجد بعضها غیر موافق معها بسبب التحریف وترک بعض الالفاظ وزیادة اخری الذی ارتکبها هذا الطریف فکتب رسالة وبین فیها اصطلاحات السادة النقشبندیة ومقاصد الشیخ احمد رح واراد بذلک اظهار الحق لان اتباع الحق احق ولیعلم الاشکال ویرتفع القیل والقال فاعرب الفاظه الفارسیة الی العربیة واحسن فی افهامهم واتقن وارتفع من اهل الحق سوء الظن بل رجع الکثیر علی من یجتری بتکفیر المسلم وذم کثیر ممن کتب علی السوال المذکور ووافق علی الندم رجاء ان یدخل تحت قوله علیه السلام التوبة الندم لما ظهر لهم ان مبنی الامر علی الهوا والغرض والبهتان الذی فهم من الزیادة والنقصان والتجری الذی لایلیق للمسلم فعله بل لایقوله لانه قال النبی صلی الله علیه وسلم فی الحدیث الشریف من اذی مسلما فقد اذانی فکیف یکون حال من یجتری للتحریف وقال علیه الصلوة والسلام من حسن اسلام المرء ترکه مالایعنیه وقال علیه الصلوة والسلام اذکروا محاسن موتاکم وکفوا عن مساویهم فظهر الحق وزهق الباطل ان الباطل کان زهوقا فینبغی لحاکم تلک الدیار ان یخرجها من هو مثل هولاء المجترئین بل یجب ان یودبهم بحسب مایقتضی احوالهم وافعالهم نسال الله العظیم رب العرش الکریم ان یعصمنا والمسلمین عن تعدی حدوده والله باتباع هوا النفس والشیطان وعن ان یقع فی عرض مسلم بظلم وعدوان انتهی وللمدرس شیخ الاسلام والمسلمین مفتی مکة المشرفة فی مذهب الحنفیین الشیخ عبد الله افندی عنافی زاده قدس سره حیث افاده - اما بعد فقد اجرنی الحبر الخفر الثقات الثقات والبالغون حد التواتر مقبولوا الروایات بان اولاد الشیخ احمد الفاروقی السرهندی النقشبندی ومریدیهم الموجودین الآن سالکون مناهج الشریعة المستقیمة ملازمون الطاعة الجماعة علی الطریق الخفیة السهلة القویمة وانهم اخذوا الطریقة المذکورة عن والدهم المذکور ولیس فیها مایخالف الشریعة الغراء ویوقع فی محذور وهذا مما لامریة فیه ولاریب لانی احطت علما باداب الطریقة النقشبندیة واخذتها عن جماعة زمانها واجلاء عظمائها واذا تقرر هذا فلیعلم ان للشیخ احمد مکتوبات واقعة باللغات الفارسیة مبنیة علی قواعد السادة الصوفیة باصطلاحاتهم المرضیة بل له رضی الله تعالی عنه اصطلاحات خاصة رضیة ولاشاحة فیها وقد تصدی بعض مقتضی الطریقة النقشبندیة والشیخ المذکور وعرب بعض مواضع من المکتوبات وحرف وغل بمایوجب القیل والقال وصدره فی السوال وطلب منی الکتابة علیه قبل کل فامتنعت تدینا وقد نح علی مرارا کثیرا فاجبته بالحدیث السابق وهو قوله صلی الله علیه وآله وسلم من خیر اسلام المرء ترک مالایعنیه ثم زاد فی اللحاح وقال نسئل عمن سب ونقص وذکر کلاما لایستطاع ذکره علی لسان مسلم ولو حکایة فمجبته اجبته شفاها بالسان کما

لنبی صلی الله علیه وسلم ۱۲

مقرر عند اولی الطلبۃ وفی جمیع الکتب فی باب الردۃ وطلب الکتابۃ ایضاً من جماعۃ علماء اتقیاء حنفیۃ وشافعیۃ فلم یوفقوہ علی ذالک بل اجابوہ بالحق المخالف لھواہ وکتب علیہ شیخ من الافضلاء اخذ ابظاہر الفاظ التقریب المحرف مع امکان التاویل ودوافقہ جماعۃ ممن لا یعباء بھم وزاد بعض جھال فی الھند بہ وطعن وبعضھم نقش ہامش لہ فی اکاہ کا لبغبغاء ولیتہ ان کتب فھم ولم یفھم ونوظر کتابۃ الموافق العاقل المنصف الاجری علیہ مقتضی لفظہ شرعاً ان لم ینکرہ لانہ عرض بالعلماء الاجلاء الذین لا یصلح ان یکون تلمیذا لھم فعلیہ من اللہ ما یستحقہ وقد عند عنھا بعض العلماء الاجلاء فی تعریضہ بقولہ ولو لا عنہ وجھل الاول وجھل الثانی لحکمنا بکفرھما ولکن لما کان لھما نوع عذر باعتبار ان العوام لا یکفون الا بمعرفۃ المسائل الخفیۃ التی یخفی علی مثلھما من العوام اعرضنا عن الحکم بذلک ولکن مثل ھذین الجاھلین ینبغی تادیبھما وزجرھما عن الخوض فیما لا اصول لا ذانبھما الیہ انتہی فما احسن ھذا الاعتذار الدال علی جھلھما وامتین لجھالھما وما للکاتب من الاعتذار فلتلمذہ وزرہ ومع ھذا القدر محوا ما کتبناہ واذکراہ بغایۃ الزلۃ والاستصغار وکیفیھما ذالک خزیا وتعزیرا فی سائر الاعصار قال علماءنا انکار الکفر توبۃ وقد رد بعض الافاضل علی ھذا المعرب المستمع لھواہ المحرف الکلام الشیخ بالتعریب ومزجہ بالدسائس وتزییف کلامہ وکلام من بعدہ فاضلا وعشر دکلام الشیخ المذکور بلفظہ الفارسی وعربہ بالواقع فاطال وحسن الطاویل والمقال وقرظ علیہ جماعۃ علماء اجلاء والاحری ترک التعریب المحتاج الی التاویل لان بعض الالفاظ اذا وقعت فارسیۃ حکما واذا وقعت عربیۃ حکما اخر قالہ علماءنا فی اماکن متعددۃ من کتب الفتاوی کما ذکر علامۃ المذہب قاضی خان فی فتاواہ المشہورۃ فی الشروط المفسدۃ للبیع رجل اشتری شیئا علی ان یحملہ البائع الی منزل المشتری ان قال ذالک بالعربیۃ لا یجوز وان قالہ بالفارسیۃ جاز لان العربیۃ تفرق بین الحمل والایفاء والفارسیۃ لا تفرق ویکون الحمل بمنزلۃ الایفاء انتہی والحاصل ان الفاظ المکتوبات الصادرۃ من الشیخ باللغۃ الفارسیۃ باصطلاح القوم ولسانھم حیث کانت سالمۃ عما یوجب وصمۃ فالیھا اشر عا ولا محذور فیھا ولو بوجہ ضعیف لا یلتفت الی التعریب المخل المحتاج الی التاویل بل یترک کلام المتکلم بلفظہ عربیا او فارسیا الخالی عن التعریب لموافقتہ الشرع الشریف کما اخبر فی من تقدم ولا تکلیف لتعریبھما وان لم تتغیر معناھا ومدلولھا فکیف مع التغیر الموقع فی محذور لو فرض ولا یقدح فی الشیخ تعریب ذالک المعنت مع براءتہ کما ذکر ولیت شعری ای حاجۃ داعیۃ الی التعریب لتکفیر مسلما ما ھذا الاجرءۃ وافتراء بلا مراء فان تکفیر المسلم امر عظیم قال فی البحر نقلا عن الفتاوی الصغری الکفر شیء عظیم فلا اجعل المومن کافرا متی وجدت روایۃ انہ لا یکفر انتہی ثم قال فیہ قال فی الخلاصۃ اذا کان فی المسئلۃ وجوہ توجب الکفر وجہ واحد یمنع التکفیر فعلی المفتی ان یمیل الی الوجہ الذی یمنع التکفیر تحسینا للظن بالمسلم انتہی ثم قال والذی یحور ان لا فتی بتکفیر مسلم امکن حمل کلامہ علی محمل حسن او کان فی کفرہ اختلاف ولو روایۃ ضعیفۃ وھذا الذی

ادین اللہ واعتقدہ ثم ان تفقیری فی شغل شاغل من مثل ہذہ الخرافات والکتابۃ علیہا والتقریظ والموافقہ
الواقعات الیومیۃ المتعین علی بیانہا بامر الدولۃ العلیۃ ادامہا اللہ تعالی لہا العثمانیۃ الرومیۃ ۱۲
وانما اخبرنی من تقدم ذکرہ ان ما وقع من التعریب والتحریف والکتابۃ علیہ والموافقہ لو ظہر واصغی الیہ سمع
اہل العناد لاقام الفتنۃ النائمۃ الداعیۃ الی الفساد وتخریب البلاد واضرار المسلمین والعارفین والعباد ولعلما
والزہاد والمشائخ الامجاد وطلب منی کتابۃ ما تیسر لدفع ہذہ المضار العدیدۃ بالفاظ وجیزۃ مفیدۃ فوجہت علی
وسطرت ماذکر لحقن الدماء والانتصار للعلماء والصلحاء المشائخ الاتقیاء قال ذلک الفقیر الی اللہ تعالی
عبد اللہ غنی زادہ الحنفی القائم بخدمۃ الفتوی بالم القری مکۃ المشرفۃ عفی عنہما بمنہ وکرمہ وقد تصدی
لشرح کلماتہ الطیبات فی اثنا سنۃ اثنا عشر ومائتہ والف صاحب القرب الانسی والمقام القدسی
الشیخ عبد الغنی النابلسی الحنفی الدمشقی نفعنا اللہ تعالی ببرکاتہ وامدنا بالصالح دعواتہ فی رسالۃ
نتحۃ العلوم ونصیحۃ علماء الرسوم فاجاد فی التحقیق وازال الاشتباہ عن الطریق کیف لا فان اللہ خص
ہذہ الامۃ بمالم یعط امۃ قبلہا وامطر علیہا من سحائب کرمہ وطل لغیثہ وہلبا وجعل فیہا علی مدی الایام طائفۃ
بخصوص ولایۃ فانہم صفوۃ من الخلق ومحل رعایۃ ہم خیر الامۃ والانوار التی تقضی الظلمۃ وہم تفرج کل شدۃ
وتزاح کل ملمۃ ۵ نہاہم حبۃ لما سقاہم ❊ خیال الوصل عن حور الحسان ❊ الم یعبدوا من خوف
نار ❊ ولا شوقا لماء فی الجنان ❊ لہم شغل لمولاہم بذکر ❊ وسکر التہجد فی القران ❊ بحور العلم ادٍ
شمس السموات ❊ ملوک الارض اقمار الزمان ❊ ہم الکاشفون بلطائف المعارف والمطلعون
بنظر الف العوارف وردت بذکرہم الاخبار ورویت فی مآثرہم الآثار عن الاخیار وجاءت الاحادیث
بانہم السابقون والابرار دونک ما رواہ رواۃ الحدیث الصادقون لکل قرن من امتی سابقون ہم یغاث
الناس وبہم ینصرون وبہم یرزقون وبہم یمطرون وبہم یحارون وبہم یرفع عن اہل الارض ما بہ یضارون
بہم یحیی اللہ ویمیت وبسقیہ عبادہ ویقیت بہم ینزل الغیث وبہم یصلح العیث وبہم ینبت للخلیقۃ
نباتہا وبہم تخرج الارض برکتہا وبہم متصر علی الاعداء وتدفع انواع البلاء ویصرف العذاب والابتلاء
۵ بہم اضاءت بقاع الارض وتبہجت ❊ فہم شموس سرت فیہا وانمارت ❊ بہم کل ارض ینزلون بہا ❊
کانہم لبقاع الارض امطار ❊ ہم الخواص وقد خصوا بمنزلۃ ❊ جہرا دکم لہم فی اللہ اسرار ❊ لو اقسم احد
علی اللہ لابر قسمہ ولو سالہ یزیل جبلا عن مکانہ لابرمہ ولن تقوم الساعۃ حتی یقضوا کلہم وینفقد من
جہنم امکنتہم ومحلہم ویعازم من کل الارض ظللہم وظلہم وظلمہم قد قول اللہ تعالی نصرہم ومدد علی اعدائہم اذا ہم وکرہم
وتوعد من اذاہم بحرب یعظم امرہم ہل اتاک حدیث الغایۃ الرابعۃ الاشتہار بہ الذی

ہذا ہو الذی ۱۲ منہ عفی عنہ ۱۲ ہذا ہو الذی ۱۲ منہ عفی عنہ ۱۲ ہذا ہو الذی ۱۲ منہ عفی عنہ ۱۲

اصبحت متقیص اولیاء اللہ حاشیۃ ولم یکن من عذاب اللہ خاشیۃ انما شلہا مثل الماشیۃ فمزق اللہ منہا
الاصل والحاشیۃ والاشار منہا شیۃ اصل اتاک حدیث الفجرۃ واللیام النکرۃ والحمر المستنفرۃ والکذبۃ المزورہ الذین
لایخشون من مرہ ولا تنفع فیہم التذکرۃ بل اتاک بناء الشاتم المکفر المتقیف الذی لیس لہ التعرف ولا حظ لہ الا التسعف
ولا نصیب لہ الا التلہف وہو کالحبار فی صحاری التکلف المتخلف من ادراک التصوف وما ادراک ما التصوف
فانہ علم یعرف بہ کیفیۃ ترقی اہل الکمال من النوع الانسانی فی مدارج سعاداتہم والامور العارضۃ لہم فی درجاتہم
بقدر الطاقۃ البشریۃ واما التعبیر عن ہذہ الدرجات والمقامات کما ہو حقہ فغیر ممکن لان العبارات انما وضعت
للمعانی التی وصل الیہا فہم اہل اللغات واما المعانی التی لاوصول الیہا الا غالب من ذاتہ فضلا عن قوی بدنہ فلیس
یمکن ان یوضع لہا الفاظ فضلا عن ان یعبر عنہا بالالفاظ فکما ان المعقولات لاتدرک بالاوہام والموہومات
لاتدرک بالخیالات والتخیلات لاتدرک بالحواس کذلک ما من شانہ ان یعاین بعین الیقین لایمکن ان
یدرک بعلم الیقین فالواجب علی من یرید ذلک ان یجتہد فی الوصول الیہ بالعیان دون ان یطلبہ
بالبیان فانہ طور وراء طور العقل ۵ علم التصوف علم لیس یعرفہ ✤ الا اخو فطنۃ بالحق معروف
ولیس یعرفہ من لیس یشہدہ ✤ وکیف یشہد صور الشمس مکفوف ✤ قال ابوبکر الواسطی الراسخون فی العلم
الذی رسخوا بارواحہم فی غیب الغیب وفی سر السر فعرفہم ما عرفہم وراء ومنہم من مقتضی الایات مالم یرد من
غیرہم وخاضوا بحر العلم لطلب الزیادات فانکشف لہم من خزائن النحوان تحت کل حرف وآیۃ من الفہم عجائب
النفس فاستخرجوا الدر والجواہر واطلعوا بالحکمۃ وقد ورد فی الخبر عن رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم فیما رواہ سفیان
بن عیینۃ عن جریج عن عطاء عن ابی ہریرۃ انہ قال ان من العلم کہیئۃ المکنون لایعلمہ الا العلماء باللہ فاذا
نطقوا بہ لاینکرہ الا اہل الغرۃ باللہ اخبرنا ابوزرعہ اجازۃ قال اخبرنا ابوبکر بن خلف اجازۃ قال اخبرنا ابو
عبدالرحمن قال سمعت النضر ابا ذی یقول سمعت ابن عائشۃ یقول سمعت القرشی یقول ہی اسرار اللہ تعالے
یبدیہا الی اولیائہ وصادات النبلاء من غیر سماع ولا دراسۃ وہی من الاسرار التی لم یطلع علیہا الا الخواص
وقال ابوسعید الخراز للعارفین خزائن اودعوا علوما غریبۃ وابناء عجیبۃ ویتکلمون فیہا بلسان الابدیۃ ویخبرون
عنہا بعبارۃ الازلیۃ وہو العلم المجہول فقول بلسان الابدیۃ وعبارۃ الازلیۃ اشارۃ الی انہم باللہ ینطقون
وقد قال اللہ تعالی علی لسان نبیہ ما ینطق وہو العلم اللدنی الذی قال اللہ تعالی فی الخضر وعلمناہ
من لدنا علما **فان قلت** کیف یصح دعوی القول بان علم الباطن لاینال بالکسب قد شوہد حصولہ بذلک
لاہل الظاہر **قلت** لاشک ان علوم الانبیاء والرسل علیہم السلام انما کان حصولہا بالوحی غالبا وبالفیض
الالہی الذی قذفہ اللہ فی بواطن قلوبہم وابرزہ لہم فی قالب الکشف عن الحقائق الربانیۃ ومعلوم ان قلوب

تعریف التصوف وتحقیقہ

۵ قولہ علم التصوف الخ ۱۲ منہ

۱۲ قولہ ہی اسرار اللہ تعالے الخ ۱۲ منہ

لیس کسبی وھو واقع لبعض لخلفائھم من القوم حیث افصحوا عنہ بعبارات الازل التی یقصر عنھا نطاق نطق اھل الظاھر
فی الابد قال الشیخ تاج الدین بن السبکی فی الطبقات الکبری بالفضہ وذکر ان الشیخ عزالدین بن عبدالسلام کان یقرء بین
یدیہ رسالۃ القشیری علی المعظم مرۃ الشیخ ابوالعباس المرسی لما قدم من الاسکندریۃ الی القاھرۃ فقال الشیخ عزالدین تکلم
علی ھذا الفصل فاخذ المرسی یتکلم والشیخ عزالدین یرجب فی الحلقۃ ویقول اسمعوا ھذا الکلام الذی حدیث عھد بربہ وقال
الشیخ تاج الدین بن عطاء اللہ فی لطائف المنن اخبرنی الشیخ یمکین الدین الاسمر قال حضرت بالمنصورۃ فی خندقھا
قرات الشیخ عزالدین بن عبدالسلام والشیخ مجدالدین علی بن وھب القشیری والشیخ محی الدین بن سراقہ والشیخ
مجدالدین الاخمی والشیخ ابا الحسن الشاذلی ورسالۃ القشیری تقرء علیھم وھم یتکلمون والشیخ ابوالحسن صامت الی ان
فرغ کلامھم فقالوا یا سیدی نرید ان نسمع منک فقال انتم ذات الوقت وکبراء وقد تکلمتم فقالوا لا بد ان نسمع
منک فسکت الشیخ ساعۃ ثم تکلم بالاسرار العجیبۃ والعلوم الجلیلۃ فقال الشیخ عزالدین وقد خرج من صدر الحجرۃ وفارق موضعہ
اسمعوا ھذا الکلام الغریب القریب العھد من اللہ قلت فی روایۃ ساقھا الحافظ ابن کثیر کان الشیخ عزالدین یحضر مجلس
الاستاذ ابی الحسن الشاذلی فیسمع تقریرہ فی علوم الحقایق ویشاھد حسن افصاحہ عن العلم اللدنی فعند ذلک یحصل لہ
وارد من جناب الحق ویرقص علی قدمیہ طربا مع المریدین وھو یقول تاملوا ھذا التقریر فانہ قریب العھد من ربہ فھذا
ھو العلم الباطن الحاصل لھم من الفیض الالٰھی من غیر الکتاب واما حصولہ لاھل الظاھر بالتلقی عن الاستاذین
فصار ملحقا بالعلوم العادیۃ الکسبیۃ التی توخذ بالتقلید ولیس ھذا الآن من العلم الطری القریب العھد بربہ لکونہ
یخرج عن مقتضی العلم اللدنی بسبب تلقیہ عن الخلق دون الحق قال الشیخ عبدالسلام المقدسی فی کتابہ حل الرموز
ومفاتیح الکنوز اعلم ان العلم علمان علم الظاھر وھو الشریعۃ وعلم الباطن وھو الحقیقۃ قال رسول اللہ صلی اللہ
صلے اللہ علیہ وسلم العلم علمان علم باللسان وعلم بالقلب فاما علم اللسان وھو حجۃ اللہ علی العباد واما علم
القلب وھو العلم الاعلی الذی لا یخشی اللہ العباد الا بہ فعلم القلب ھو العلم اللدنی الذی لم یسطر فی السطور
ولم یحفظ بالدرس وانما ھو تلقین من اللہ بغیر واسطۃ ملک ولا سفارۃ رسول کما ان الخضر علیہ السلام علم علما
اللدنی ما لم یعلمہ موسی علیہ السلام بالعلم الوحی فقتل تلک النفس الزکیۃ بغیر نفس بذلک علی ظاھر الشرع عند وان
محض لکن ظھر تحقیق فعلہ لعلم آخر لدنی لم ینقل من الکتب والاوراق وانما جاء وحی من الملک الخلاق
فوجب علی موسی علیہ السلام انکار ذلک واستنباحہ قبیحا بالجد وعملا بالشریعۃ اذ ھو متشرع
ومقتدی بھا فلو سکت عن الانکار لما قام بہ غیرہ ولذلک تادب الخضر علیہ السلام معہ بقولہ انک لن
تستطیع معی صبرا وھذا غایۃ الادب من الخضر علیہ السلام لانہ علم انہ یری منہ ما لا یقرہ الشرع فقال
انک لن تستطیع معی صبرا علی ما یخالف الشریعۃ ثم لما علمہ الخضر علیہ السلام بما لم یدخل فی علم الشریعۃ

لہ رجب عینین ۱۲ سے ای التی علی المرسی الآن بالاسکندریۃ ۱۲

علم موسی علیہ السلام ان الشریعۃ جسدہ والحقیقۃ روحہا وقال فی موضع آخر اعلم ان العلم مقدمۃ نتیجتہا العمل والعمل مقدمۃ نتیجتہا الحال فالعلم والعمل کسبی والحال وہبی قال اللہ تعالی والذین جاہدوا فینا لنہدینہم سبلنا فالمجاہدۃ للعبد بالعلم والعمل والہدایۃ مواہب اللہ تعالی فی الاحوال وہذا معنی قولہ صلے اللہ علیہ وسلم من عمل بما یعلم ورثہ اللہ علم مالم یکن یعلم فالذی ورثہ اللہ لعبدہ لم یکن من کسبہ بل بفضل اللہ وبرحمتہ بذلک من اللہ تعالی علے نبیہ فقال وعلمک مالم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال البرزنجی فی منازل السائرین الدرجۃ الثالثۃ علم لدنی اسنادہ وجودہ وادراکہ عیانہ ولغتہ حکمۃ لیس بینہ وبین الغیب حجاب قال شارحہ العالم باللہ الکمل الدین القاشانی ای علم لایکون الا من لدنہ رحمۃ وموہبۃ کقولہ تعالی فی حق الخضر علیہ السلام آتیناہ رحمۃ من عندنا وعلمناہ من لدنا علما والثابت بالاسناد کسائر العلوم المنقولۃ بل اسنادہ وجودہ وادراکہ عیانہ ای لاتحصل بالادراک العقلی والفہم کسائر العلوم المنقولۃ بل ادراکہ شہودہ ولما کان العیان الذی ہو الادراک البصری اجلی الادراکات اطلق علے کل ادراک یکون فی غایۃ الجلاء فاطلق علے الشہود الحقانی ولغتہ حکمتہ ای لایمکن لغتہ بعبارۃ تفہم معناہ ولایمکن لغتہ ووصفہ لمن لیس لہ ذلک ولایمکن تعریفہ للغیر فلا یعرفہ الا ہو ونفسہ لمن ظہر علیہ لیس بینہ وبین الغیب حجاب المراد بالغیب غیب الغیوب الذی ہو علم الحق ای لیس ہو الا علم الحق لعینہ وہو التجلی الذاتی والتفصیل فی الکواکب الزاہرۃ فی اجتماع الاولیاء یقظۃ سید الدنیا والآخرۃ للشیخ ابی الفضل عبد القادر بن حسین بن علی الشاذلی رحمۃ اللہ تعالی فافضل العلماء بہم العلماء باللہ الذین کشف لہم الغطاء فشاہدوا الجمال الاسنی وسکروا بمحبۃ المولی وعرفوہ باسمائہ الحسنی وصفاتہ العلے وتحلوا من صفاتہ بمحاسن العلا وشاہدوا عجائب ملکوتہ وغرائب حکمتہ وعظائم آیاتہ الکبری وقربہم فی حضرۃ قدسہ واجلسہم علی بساط انسہ ولقلوبہم بصفات الجمال والجلال تجلی وجلاہا مطالع انوارہ وخزائن اسرارہ ومعادن المعارف والحکم ومصابیح الہدی ورفقہم بصالح الاعمال وحفظہم فی الافعال والاقوال وصفا لہم الاحوال وقلوبہم بذکرہ احیاء ومن الارجاس والاکدار طہر وجلا ونشر لہم اعلام ولایتہ واہتدی بہم القوم بحسن ہدایتہ وعرفہم انہ فی المملکۃ وتولی وتشوقہم الی النظر الے وجہہ الکریم فزہدوا فی الدنیا والاخری واحیا بہم الدین ونفع بہم المریدین وجلا بہم عین القلوب العمیاء واغاث بہم العباد واصلح البلاد وکشف بہم البلاء فہم الناطقون بالحق عن الحقیقۃ والمرشدون الی سلوک الطریقۃ نطقوا بالحکم من بحور تلاطمت امواجہا وتیارعجاجہا فاستقرت درر التوحید فی ہودجہا ولاحت الانوار علے ساحاتہا وانبسطت فی الاقطار وتشعشعت فی الامصار فاستخرج منہا اللالی الکبار وعوام العلوم اللدنیۃ جواہر الاسرار وخرقت لہم الحجب العلویۃ فان تقوا الی معادن الانوار واستقروا علے بساط الانس

وکشفوا عن سر الازلیۃ بالاخبار فلت ھممہم الی المرآت العلویۃ والعلوم الالٰہیۃ والانفاس الروحانیۃ فاضح لہم العلم المصون وانکشف لہم السر المکنون شربت ارواحہم راح المحبۃ فی حضرت القدس فسکرت عند مشاہدۃ الجمال علی بساط الانس وتھادت فی بحار معارف الاسرار وتنزھت فی ریاض مطالع الانوار فہم الاصفیاء المحبوبون والجلساء المقربون ولا یخفی ان العلماء انما یشرفون علی قدر شرف علومہم وشرف العلوم علی قدر شرف متعلقاتہا فعلوم المعارف المتعلقۃ بالذات وصفاتہ اشرف العلوم واصحابہا اشرف العلماء وہی علوم لا تتناول بالکسب وانما تنال بالوہب وہی افضل العلوم واصحابہا افضل العلماء والدلیل علیہ ان العلوم والمعارف اللدنیۃ یحیض بہا الولی والصدیق والعلوم الظاہرۃ ینالہا الصالح والزندیق وان فضل العلم علی قدار تفاع صاحبہ وانفع الغیر والمشائخ ان العارفین بالذات ہم الذین انتفعوا وانفعوا احقا وصدقا قال بعضہم العالم بہ یقتدی والعارف بہ یہتدی وعن ابی ہریرۃ قال حفظت من رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وعائین فاما احدہما فبثثتہ فیکم واما الاخر فلو بثثتہ لقطع ہذا البلعوم رواہ البخاری قیل المراد من الوعاء الذی لم یبثہ الاحادیث التی بین فیہا اسماء امراء السوء کقولہ اعوذ باللہ من راس الستین وامارۃ الصبیان مشیرا الی امارۃ یزید بن معاویۃ قلت اطلاق الوعاء علی علم بخزبیات معدودۃ غیر مستحسن ولا یتصور حملہ قسما ونظیر العلوم الشرعیۃ بل المراد بہ العلم اللدنی فان قیل فما معنی قولہ فلو بثثتہ لقطع ہذا البلعوم قلت معناہ انہ لو بثثتہ باللسان لقطع ہذا البلعوم لان تلک العلوم المعارف لا یمکن تعلیمہا والتعلم بالسان المقال بل انما تدرک بالانعکاس ولسان الحال کیف والتعلم باللسان یتوقف علی امور منہا کون المعلوم مما یدرک بالعلم الحصولی ومنہا کون اللفظ موضوعا بازائہ ومنہا کون الوضع معلوما للسامع ولیس شئی منہا متحققا فی المعارف اللدنیۃ فان ادراکہا تکون بالعلم الحضوری الذی لا یمکن تحولہا بل سبیل ذلک دراء العلم الحصولی والحضوری وانی ہناک وضع الالفاظ وتہیات تہیات للسامعین العلم بوضعہا ومن اراد ان ینطق بتلک المعارف فلا بد لہ من ایراد مجازات واستعارات لا یہتدی الی مرامہا العوام فتخبط بہ عقولہم ویفہمون غیر مراد المتکلم فیفسقونہ ویکفرونہ کما تری العوام ینکرون علی اولیاء اللہ تعالی من غیر سبیل الی درک مرادہم وذلک یفضی الی قطع البلعوم فان قیل اذا کان ذلک العلم بحیث لا یمکن اخذہ ولا اعطائہ بالبیان ویفضی الی تلک المفسدۃ فقطع البلعوم بالنطق بالسان غایۃ ضرورۃ فی التکلم بہا وما بال القوم یصنفون فیہا مجلدات کالفصوص والفتوحات وای فائدۃ فی تلک التصنیفات قلت لیس الغرض من تلک التصنیفات اعطاء تلک العلوم ولا تحصیل مطالعۃ تلک الکتاب شئی من القرب والولایۃ بل الغرض منہا تنبیہ العارفین المحصلین تلک العلوم بالجذب والسلوک علی بعض تفاصیلہا وتطبیق احوال المریدین ومواجیدہم علی احوال الاکابر ومواجیدہم کما تظہر صحۃ

لہ یعنی جزبی العلوم

احوالہم وتطمئن بہ قلوبہم وکثیرا ما یکلمون تلک المعارف فی غلبۃ الحال فالطریق السوی للعوام عند مطالعۃ کتبہم وسماع کلامہم عدم الانکار وحملہ علی ظاہر الشریعۃ مہما امکن بالتاویلات فان کلامہم رموز واشارات اوتعویظ علمہ الی علام الغیوب کما ہو شان المتشابہات فان فی کلامہم مجازات واستعارات یصیر وقوعہ عن الظاہر ولیس شئ منہا مخالفا للشرع بل ہی لب الکتاب ہستہ ترقنا اللہ سبحانہ بفضلہ ومنہ فعلماء الباطن الذین اطلعہم اللہ علی الحقائق والمعارف والحکم تارۃ یصنفون کتبا واضحۃ فی ہذا الشان لینتفع بہا اہل الظاہر والباطن کبعض مصنفات الغزالی ومصنفات القشیری والشہاب السہروردی والشیخ تاج الدین عطاء اللہ الشاذلی وخواجہ محمد پارسا وغیرہم من ائمۃ الاعلام وتارۃ یصنفون کتبا لایفہمہا الا اہل الباطن فقط وعلماء الظاہر لایفہمونہ لما فی ظاہر عباراتہا من الاشکالات والرموز المقفلۃ التی لایفتحہا الا العلماء باللہ وذلک کمصنفات الشیخ محی الدین بن عربی وابن سبعین وابن الفارض وابن جلاء وابن دوسکین وعفیف التلمسانی والایکی العجمی والاسود الاقطع وابی اسحق ومواضع من الاحیاء للغزالی جلہا فی المہلکات منہ والنفخ والسنویۃ والمصون بہ من غیر اہلہ ومعراج السالکین والمنقذۃ ومواضع من قوت القلوب لابی طالب المکی وکتاب ابی نجیب السہروردی وتعلیقات خواجہ محمد پارسا ومجلدات مکاتیب الامام الربانی خاصۃ المجلد الثالث منہا ورسالۃ المبدء والمعاد والمکاشفات الغیبیۃ والمعارف اللدنیۃ فہذہ علوم لایعلمہا علماء السیر والوقوف ولایکتسبہا بمکتب المنکر والمعروف ولاتدل علیہا الحروف برزت من غیابۃ الغیب الذی لایشعر بہ الغیر ولاینتہی الیہ نہایۃ السیر فانہا ہی اشارات وتلویح لاعبارات وتصریح فمن کان صدیقا للہ طالبا جوتہ العبد الاواہ فلیدخل من باب جنانہا ویحضر فی خطائر حضراتہا فیری مالاعین رات ولا اذن سمعت ولاخطر علی قلب بشر فمن کان موریطانی ورطات الاوضاع جامدا علی عوائد الطباع مقیدا فی القول والسماع ولاطیل یدا فی کشف القناع فلیر والعلم لاہلہ ولیتبرء من سوء ظنۃ فان الحقائق من وراء وہمہ ومدارک العلوم اللدنیۃ فوق فہمہ فمن لم یعلم التصوف اقدامہ علی تکفیر المتصوف بعید جدا فان التکفیر امر عظیم الخطر ومن کفر انسانا فکانہ اخبر عن ذلک الانسان بانہ فی الآخرۃ فی العقوبۃ الدائمۃ ابد الآبدین وانہ فی الدنیا مباح الدم والمال لایکون من نکاح مسلمۃ ولاتجری علیہ فی حیاتہ ولا بعد مماتہ احکام المسلمین قال العلامۃ السیوطی فی المعارض فی نصرۃ ابن الفارض وابن الیافعی فی الارشاد وماذاک الا لان الکلام قد یکون ظاہرہ فی الشرع منکرا وصاحبہ منزہ عن اعتقادہ مورد او مصدرا وانما صدر عنہ مرادا بہ معنی خلاف الظاہر مؤولا بتاویل حسن باہر قال الغزالی رضی اللہ عنہ وعنا بہ کلام القوم یشبہ بما فی القرآن والسنۃ من المتشابہ وقد سال بعض علماء الکلام بعض کبار الصوفیۃ عن ہذا الذی یقع علیہم

لہ بقیہ حاشیہ از ماقبل ان

لہ بقیہ حاشیہ از ماقبل ان

فشرحه له ما بین جواب وابان له وجوب الصواب فقال له ما حملکم علی ان اصطلحتم علی هذه الالفاظ التی ظاهرها
یستشنع فقال غیرة علی طریقتنا ان یدعیه من لا یحسنه ویدخل فیه من لیس من اهله ویرفع نقیمنا علی الناس انهر
من مسلک لا یحسن التصرف وادلج فلبه بان یشهر علم التصوف یا تیه من حکم الجنین الذی ما نطق بعد ولا اهتدی
ولا مشی ولا قام ولا شرب ولا اکل فیسأله عن شیء من هذه العبارات المشکلة فیخوض معه فی شر جهاد هو جهاد لا یحسن
مدجها من قدجها فیخرج هذا فاتحا استاذه رافعا اصاته کانما جعل قبضة الفلک او نزل علیه السجل لولایة الملک ما لهذا الامن یدیر
علیه حجر الطاحون ویقرن مخالفة النفس بامر واحد من الطاحون ویاخذه بالجوع ویترک الهجوع ویلزمه الذکر والصوم ویحرمه
لذیذ الطعام والنوم یذیب کبده وینقط وسیل جبهته وینفط دما ان سأله عن شیء من ذلک او رام الخوض فی هذه المسالک
انکر علیه باللسان والقلب وقال انعد مواجرا والکلب ثم زاد علیه وزجره واغلظ علیه وزجره وقال ولهذا اسلک طریقا
یکون لک ملاذا والزم حصنا یکون لک معاذا قد یعلم الله الذین یتسللون منکم لواذا فلو فعل معه ذلک لکان عین النصح
فی حقه وکان به العبد من عقه واقرب الی فک رقبته ما احسن قول ابی عبد الله القرشی احد ائمة التحقیق من طلب
الغایات فی المبادی فقد اخطأ الطریق ویعود بالمد من سوء الظن ما احوجنا الی هذا الکلام الابیان ان الفقیر من
تشبه باهل الفن امامکان تجازی بهذا الکلام من اهل الحضرة وشهود المقام فیتذاکرون ما هم عارفون ویتجادرون
فی ما هم به متصفون ولو وضعون کل قرن مع قرینه وکل لیث مع اهل عرینه رضی الله عن اسنا وانا الشیخ کمال الدین
بن الهمام وامطر علی مضجعه وابل الغمام سأله رجل عن شیء من کلام القوم بین الملا فقال حتی نصحح اسلامنا اولا انتهی
ثم ان تلک المسائل التی یحکم فیها بالتکفیر فی غایة الدقة والغموض بکثرة شعبها ودقة مدارکها واختلاف احوالها وتفاوته
دواعی الهاها فیحتاج فی معرفة الخطاء السائر صنوف وجوهه والی الاطلاع علی حقائق التاویل ودقائق الاهل فی الامان
ومعرفة الالفاظ المحتملة للتاویل وغیر المحتملة وذلک یستدعی معرفة جمیع طرق اهل اللسان من سائر قبائل العرب
فی حقایقها ومجازاتها واستعاراتها ومعرفة دقائق الامور فی علم التوحید الی غیر ذلک مما هو متعذر جدا
علی غالب العلماء فضلا عن غیرهم مع ان تکفیرهم یحتاج الی امرین عزیزین احدهما درک المصطلح فیهم
وهو صعب من جهة عدم الاطلاع علی اصطلاح علی الصوفیة الامن کان صوفیا ثانیهما ان الحکم بان ذلک کفر صعب
من جهة صعوبة فن التصوف فانه لا یحصل الامن یریاض ویجلس فی حلقهم حتی یخرج عن الهوا ویتعصب
بالکلیة مع امتلائه من العلوم الشرعیة والاطلاع علی اسرارها ومنازع الائمة المجتهدین فیها وهذا قل ان
یوجد الان عند شخص قال العلامة تاج الدین السبکی فی معید النعم ومبید النقم ان الواجب تسلیم احوال القوم لهم
وانا لا نواخذ احدا الا بحجته ظاهرة ومتی امکننا تاویل کلامهم وحملنا علی محمل حسن لا نعدل عن ذلک لا سیما
من عرفناه منهم بالخیر ولزوم الطریقة ثم بدرت لفظة عن غلطة او سقطة فانها عندنا لا تهدم ما مضی وهذه

الطائفة من الفقہاء التی تنکر علی الصوفیۃ مثلہا مثل الطائفۃ من الترک التی تنکر علی الفقہاء وقد جربنا فلم نجد فقیہا ینکر علی الصوفیۃ الا وہلکہ اللہ تعالی لکی تکون عاقبتہ وخیمۃ ولا وجدنا ترکیا یہزر بالفقہاء الا وہلکہ اللہ تعالی وتکون عاقبتہ شدیدۃ فسبیل ہذہ الطائفۃ التوبۃ الی اللہ تعالی وحسن الظن بخلق اللہ تعالی لا سیما من القطع للہ تعالی ورفض الدنیا وراء ظہرہ ہذا علاج ہذہ الطائفۃ یعم قال فہولاء القوم لا یعاملون بالظواہر ولا یفید معہم الا الباطن ومحض الصفا وہم اہل اللہ تعالی وخاصتہ نفعنا اللہ بہم وکثر من یقتدی بہم الی یوم القیامۃ انتہی اعلم ان حسن الظن وعدم الوقیعۃ ہو الذی دلت علیہ الاخبار والآثار ففی الحدیث لان یخطی الامام فی العفو خیر من ان یخطی فی العقوبۃ ایاکم والظن فان الظن اکذب الحدیث ولا تجسسوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وکونوا عباد اللہ اخوانا وقال السید عمر لا تظن بکلمۃ خرجت من اخیک سوء وانت تجد لہا فی الخیر محملا وقال بعض العلماء لو عاش الانسان عمرہ کلہ لم یلق ابلیس لم یسأ اللہ عن ذلک وقال الشیخ تقی الدین السبکی فی فتاوئہ اعلم انما یتصعب القول بالتکفیر لانہ یحتاج الی تحریر المعتقد وہو صعب من جہۃ الاطلاع علی ما فی القلب ویکاد الشخص یصعب علیہ تحریر اعتقاد نفسہ فضلا عن غیرہ واعتراف الشخص بہ یہیات ان یحصل وقال الامام الیافعی فی نشر المحاسن ما نصہ وانما قلنا لا یستعجل بالتکفیر لان المبادرۃ الی دون ذلک غیر محمودۃ وصاحبہا راکب بمتن الخطر فکیف بالمبادرۃ الی تکفیر المسلمین مع عدم الاطلاع علی قلوب الخلق واحتمال ارادۃ التخصیص وغیرہ وعظم حرمۃ المومن الذی قتلہ بغیر حق اعظم عند اللہ من زوال الدنیا لا یخفی علیک انہ اذا صدر من المومن کفر صریح متعمدا او ارتد عن الاسلام والعیاذ باللہ لایبادر الی قتلہ بل یستتاب وجوبا او استحبابا علی خلاف فی ذلک فکیف بمن لم یعلم انہ تعمد الکفر ولفظہ یحتمل ارادۃ التخصیص والسہو وسبق اللسان وغیر ذلک فینبغی التثبت والتانی فی التکفیر وسفک دماء المسلمین فلیس ذلک بالہین وینبغی اذا نقل عن احد لفظ ظاہرہ الکفر ان یتامل ویمعن النظر فیہ فان احتمل ما یخرج اللفظ عن ظاہرہ من ارادۃ التخصیص او المجاز وغیر ذلک مما قد عرف فی القاعدۃ الاصولیۃ یسأل اللافظ عن مرادہ وان کان الاصل فی الکلام ہو الحقیقۃ والعموم وعدم الاضمار وغیر ذلک لان الضرورۃ ماسۃ الی الاحتیاط فی ہذا الامر واللفظ المحتمل فان ذکر ما ینفی عنہ الکفر مما یحتملہ اللفظ ترک فالم یحتمل اللفظ خلاف ظاہرہ او ذکر غیر ما یحتمل او لم یذکر شیئا استتیب فان تاب قبلت توبتہ وان لم یتب واصر علی ذلک فان کان مدلول ذلک الظاہر کفرا مجمعا علیہ حکم بکفرہ وقتل مرتدا ویترتب علیہ احکام المرتدین وان کان فی محل الخلاف نظر فی الراجح من الادلۃ فان لم یکن فی النظر

اہلیۃ النظر فی الادلۃ نظر فی الراجح عند اکثر المحققین من اہل النظر فان کان الراجح عندہم عدم التکفیر ترک وان تعاول الخلاف اخذ بالاحوط وہو عدم التکفیر وینبغی ان یستتاب ویہدد وان لم تتب وان رجحوا التکفیر فالحکم ما حکم بہ المجسم الغفیر اخرج البخاری عن ابی ذر انہ سمع النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یقول لایرمی رجل رجلا بالفسوق ولا یرمیہ بالکفر الا ارتدت علیہ ان لم یکن صاحبہ کذلک قال النووی معناہ فقد یرجع تکفیرہ علیہ فلیس الراجع علیہ حقیقۃ الکفر بل التکفیر لکونہ جعل اخاہ المومن کافرا فکانہ کفر نفسہ اما لکونہ کفرہ من ہو مثلہ واما لانہ کفر من لا یکفرہ الا کافر اعتقد بطلان دین الاسلام وقال الیافعی فی کتاب الارشاد والنقل ونسب الی المشائخ رضی اللہ عنہم ضمانہ لف السلم انظ ہر قلہ محامل الاول ان لا یسلم نسبتہ الیہم حتے یصح عنہم الثانی بعد الصحۃ یلتمس لہ تاویل یتعلق لہ تاویلا عند اہل العلم الباطن العارفین باللہ تعالے الثالث صدور ذلک عنہم فی حال السکر ان سکرا سباحا غیر موآخذ لانہ غیر مکلف فی ذلک الحال فسوء الظن بہم بعد ہذہ المعارج من عدم التوفیق نعوذ باللہ من الخذلان وسوء القضاء ومن جمیع انواع البلاء وقال بعض العلماء ان دقائق علم التصوف لو عرضت معانیہا علے الفقہاء بالعبارات التی القوہا فی علومہم لاستحسنوہا کل الاستحسان وکانوا اول القائلین بہا وانما ینفرہم منہا ایرادہا بالعبارۃ مستغربۃ لم یالفوہا قال الحافظ السیوطی فی تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی وذکر البرہان البقاعی فی معجمہ حکی لی الشیخ تقی الدین ابوبکر بن ابی الوفا المقدسی الشافعی قال وہو اول المتصوفۃ فی زماننا قال کان بعض الاصدقاء یشیر علی بقراءۃ کتب ابن عربی ونحوہا من انظارہا وبعضہم یمنع من ذلک فاستشرت الشیخ یوسف الامام الصفدی فی ذلک فقال العلم یا ولدی وفقک اللہ ان ہذا العلم المنسوب لابن عربی لیس بمخترع لہ وانما ہو کان ماہرا فیہ وقد ادعی اہل طریقہ انہ لا یمکن معرفتہ الا بالکشف فاذا صح مدعاہم فلا فائدۃ فی تقریرہ لان کان المقرر والمقرر لہ مطلعین فالتقریر تحصیل الحاصل وان کان المطلع احدہما فتقریرہ لا ینفع الآخر والا فہما یخبطان خبط عشواء فسبیل العارف عدم البحث عن ہذا العلم وعلیہ المعول والسلوک فیما یوصل الے الکشف عن الحقائق قال ثم استشرت الشیخ زین الدین الحافی بعد ان ذکرت لہ کلام الشیخ یوسف فقال کلام الشیخ یوسف حسن وازیدک ان العبد اذا تخلق تم تحقق ثم حدب اضمحلت ذاتہ وذہبت صفاتہ وتخلقت من السوی فعند ذلک تلوح لہ بروق الحق بالحق فیطلع علی کل شی فیری اللہ عند کل شی فیغیب باللہ عن کل شی ولا یری شیئا سواہ فینظر ان اللہ عین کل شی وہذا اول المقامات فاذا ترقی عن ہذا المقام واشرف علیہ من مقام ہو اعلی منہ وعضدہ التائید الالہی رای ان الاشیاء کلہا فیض وجودہ تعالی لا عین لہا ولا وجود فالناظر فی ہذا المقام اما محو تام ساقط واما ناظر بنائب ثابت

در کہ یفضل مایشاء ویختار انتہے ہہنا اشکالان قویان الاشکال الاول ان الجرح مقدم
علے التعدیل فالتعدیل لاطائل تحتہ جوابہ علے ماقال العلامۃ ابن عابدین صاحب رد المحتار والتصانیف
فی سل السیف الہندی علے اعداء خالد النقشبندی ان ہذا فی غیر من اشتہرت عدالتہ وظہرت دیانتہ ففی غیر علم

ان ما تکلم فیہ ناش عن عداوۃ او جہالۃ او غباوۃ فقد قال الحافظ الباجی الصواب عندنا ان من ثبت امامتہ وعدالتہ وکثر مادحوہ وذکروہ وندر جارحہ وکانت ہناک قرینۃ دالۃ علی سبب جرحہ من تعصب مذہبی او غیرہ فانا لا نلتفت الی الجرح فیہ ونعمل فیہ العدالۃ والا فلو فتحنا ہذا الباب واحدنا لتقدیم الجرح علی الطلاقہ لما سلم لنا احد من الائمۃ اذ ما من امام الا وقد طعن فیہ طاعنون وہلک فیہ ہالکون وقد عقد الحافظ ابو عمر بن عبد البر فی کتاب العلم بابا فی حکم قول العلماء بعضہم فی بعض وروی بسندہ عن ابن عباس رضی اللہ عنہما انہ قال اسمعوا علم العلماء والا تصدقوا بعضہم علی بعض فواللہ الذی نفسی بیدہ لہم اشد تغایرا من التیوس فی زروبہا وعن مالک بن دینار یوخذ بقول العلماء والقراء فی کل شی الا قول بعضہم فی بعض فقال الامام المحقق الشیخ تاج الدین السبکی فی طبقاتہ الکبری بعد نقلہ لکثیر من کلام الامام ابن عبد البر ہذا کل الحذر ان یفہم من قاعدتہم ان الجرح مقدم علی التعدیل علی اطلاقہا بل الصواب ان من ثبت امامتہ وعدالتہ وکثر مادحوہ ومزکوہ وندر جارحہ وکانت ہناک قرینۃ دالۃ علی سبب جرحہ من تعصب مذہبی او غیرہ لم یلتفت الی جرحہ ثم قال بعد کلام طویل قد عرفناک ان الجارح لا یقبل منہ الجرح وان فسرہ فی حق من غلبت طاعاتہ علی معصیتہ ومادحوہ علی ذامیتہ ومزکوہ علی جارحیہ اذا کانت ہناک قرینۃ یشہد العقل بان مثلہا حامل علی الوقیعۃ فیہ من تعصب مذہبی او منافسۃ دنیویۃ کما یکون بین النظراء وغیر ذلک فیح لا نلتفت الی کلام ابن ابی ذئب فی مالک وابن معین فی الشافعی والنسائی فی احمد بن صالح لان ہولاء ائمۃ مشہورون قال ولو اطلقنا تقدیم الجرح لما سلم لنا احد من الائمۃ اذ ما من امام الا وقد طعن فیہ طاعنون وہلک فیہ ہالکون قال ابن عبد البر ہذا باب غلط فیہ کثیرون وضلت فیہ فرقۃ جاہلیۃ لا تدری ما علیہا فی ذلک ثم قال الدلیل علی انہ لا یقبل فی حق من اتخذہ جمہور الناس اماما فی الدین قول احد من الطاعنین لان السلف تدسبق من بعضہم فی بعض کلام کثیر فی حال الغضب ومنہ ما حمل علی الحسد ومنہ ما حمل علی التاویل مما لا یلزم المقول فیہ شی منہ وذکر من کلام الصحابۃ والتابعین وتابعیہم من النظراء بعضہم فی بعض شیئا کثیرا لم یلتفت الیہ احد من العلماء ولا عولوا علیہ لانہم بشر یغضبون ویرضون والقول فی الرضی غیر القول فی الغضب فمن اراد ان یقبل قول العلماء بعضہم فی بعض فلیقبل قول من ذکرنا من الصحابۃ بعضہم فی بعض وقول ما ذکرنا فی التابعین وائمۃ المسلمین بعضہم فی بعض فان فعل ذلک فقد ضل ضلالا بعیدا وخسر خسرانا مبینا وان لم یفعل ولن یفعل ان ہداہ اللہ والہمہ رشدہ فلیقف عند ما شرطناہ فانہ الحق الذی لا یصح غیرہ ان شاء اللہ تعالی علی انہ مما ینبغی ان تفقد عند الجرح حال العقائد واختلافہا بالنسبۃ الی الجارح والمجروح فربما خالف الجارح المجروح فی العقیدۃ فیحملہ ذلک والیہ اشار الرافعی بقولہ وینبغی ان یکون المذکورون براء من العصبیۃ فی المذہب خوفا من ان یلحقہم

لہ یک دیگر را غیبت کردن ۱۲ سہ نزد جارح مجروح گردیدہ ۱۲

ذلک علی جرح عدل وتزکیۃ فاسق وقد وقع ہذا الکثیر من الائمۃ جرحوا بناء علی معتقدہم وہم المخطون والمجروح مصیب انتہی **الاشکال الثانی** ان الشیخ ولی الدین العراقی قد قال فی فتاواہ انہ قد بلغنی عن الشیخ الامام علاء الدین القونوی انہ قال فی مثل ذلک انما یؤل کلام المعصومین جوابہ من وجہین الاول علی ما قال الحافظ السیوطی فی تنبیہ الغبی بتنزیہ ابن عربی ان ہذا منقوض بامرین **احدہما** ان القونوی قد فعل خلاف ذلک فی کتابہ شرح التعرف فنقل عن ابن عربی وغیرہ کلمات ظاہرہا المنافاۃ للشرع ثم ناقلہا وخرجہا علی احسن المحامل فہذا منہ امامیل علی بطلان ما نقل عنہ من عدم التاویل او رجوع عنہ **وثانیہما** ان کلام القونوی لو ثبت انہ قالہ ولم یقبل خلافہ فی شرح التعرف معارض بقول من ہو اجل منہ وہو شیخ الاسلام ولی اللہ تعالی محی الدین النووی فانہ نص فی کتابہ بستان العارفین علی خلاف قول القونوی فقال بعد ان حکی عن ابی الخیر التیناتی حکایۃ ظاہرہا الانکار ما نصہ قلت قد توہم من لا بصیرۃ لہ بالفقہاء ولا فقہ عندہ ان ینکر علی ابی الخیر ہذا وہذہ جہالۃ وغباوۃ ممن توہم ذلک وجسارۃ منہ علی ارسال الظنون فی اقوال اولیاء اللہ تعالی فلیحذر العاقل من التعرض لشیء من ذلک بل اذا لم یفہم حکمہم المستفادۃ وبطائفہم المستجادۃ ان یتفہمہا من غیرہا وکل شیء یاتیہ من ہذا النوع مما یتوہم من لا تحقیق عندہ انہ مخالف لیس مخالفا بل یجب تاویل اقوال اولیاء اللہ تعالی ہذا کلام النووی بحروفہ الی ہہنا **الثانی** علی ما قال العلامۃ عبد الغنی النابلسی فی رسالتہ نتیجۃ العلوم اعلموا یا اخوانی اولا ان کلام اہل ہذہ الطریقۃ الالہیۃ والسیرۃ المحمدیۃ المرضیۃ لا تاویل لہ عندہم اصلا ولا تحریف لہ عن معانی مفرداتہ ومرکباتہ بل کلامہم کلہ محمول علی مقتضی معانیہ فی اللغۃ التی تکلموا بہا ان کان کلامہم عربیا او عجمیا بل لا یجوز عندہم تاویل کلامہم الی غیر معانیہ اصلا فلا یحتاج الامر الی ان یقال فی کلامہم انہ مؤول او محمول علی المحامل الحسنۃ اذ لا یؤول کلام غیر المعصوم او غیر ذلک وممن قال ان کلامہم مبنی علی اصطلاحہم واراد ان لہم اصطلاحا مثل اصطلاح غیرہم من علماء الرسوم فی الکلمات والالفاظ کاصطلاح النحاۃ فی الاسم والفعل والحرف مثلا یریدون بہ معانی غیر المعانی اللغویۃ لہذہ الالفاظ وکاصطلاح البیانیین فی المسند والمسند الیہ مثلا یریدون بذلک غیر المعنی اللغوی فہو مخطی فی معرفۃ کلامہم وانما کلامہم کلہ مبنی عندہم علی ادراک لہم مخصوص بہم فی معرفۃ الاشیاء المحسوسۃ والاشیاء المعقولۃ لا یشارکہم فی ذلک الادراک المخصوص بہم غیرہم من جمیع علماء الاسلام او غیر الاسلام من بقیۃ الادیان والمذاہب کلہا وہذا الادراک المخصوص بہم الذی کانہم یسمی عندہم الفتح الالہی فی الرحمۃ الالہیۃ الوجودیۃ الوجدانیۃ الشار الیہ بقولہ تعالی ما یفتح اللہ للناس من رحمۃ فلا ممسک لہا وما یمسک فلا مرسل لہ من بعدہ ولا یصلون الی ہذا الادراک المخصوص الا بالتقوی

(۱) ای ولو کان معصوما (۲) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء (۳) ای ولو کان معصوما (۴) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء (۵) ای ولو کان معصوما (۶) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء (۷) ای ولو کان معصوما (۸) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء (۹) ای ولو کان معصوما (۱۰) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء (۱۱) ای ولو کان معصوما (۱۲) ای ولو کان طالما عارفا فی الدین اولیاء کان او ولیاء

فی القلوب المنجۃ للتقوے فی الظواہر وہذا امر ظاہر محسوس فان جمیع اہل الادیان من المسلمین وغیرہم لہم تقوی علے زعمہم فی ادیانہم المختلفۃ للخواص منہم لکن تلک التقوے لیست ہی التقوی القلوب المتبعۃ التقوی الظواہر فلا تنبیح ذلک الادراک المخصوص باہل ہذہ الطریقۃ اصلا اما غیر اہل الاسلام فانما فی قلوبہم الشرک والکفر فجمیع تقویہم الظاہرۃ علی زعمہم باطلۃ کالزہد والصبر والتوکل والصدقۃ ونحو ذلک واما اہل الاسلام فان الایمان فی قلوبہم لکن لم یکمل باستیفاء وشعبہ وشغلہم حب الدنیا فاستولت الغفلۃ علیہم والغرور وجمیع اہل الایمان المذکورون کلہم مسلمون وغیرہم متفقون علے ادراک واحد للمحسوسات والمعقولات لا یختلفون فیہ اصلا غیر الادراک الذی عند اہل ہذہ الطریقۃ المذکورۃ فتری اہل الادیان کلہم یردون علے بعضہم بعضا ویکفرون بعضہم بعضا باعتبار اشیاء لہم فی الادراک الواحد للمحسوسات والمعقولات بسبب اعتبارات مختلفۃ فی وجوہ تلک المحسوسات والمعقولات واہل ہذہ الطریقۃ المذکورۃ ینظرون الیہم ویعرفون ما ہم فیہ من الخطأ والوہم والغفلۃ عن معرفۃ الاشیاء المحسوسات والمعقولات ولا یردون فیہم الاستعداد لزوال ذلک الوہم وتلک الغفلۃ عنہم الا بمعونۃ اللہ تعالی والفتح المذکور ولا شک ان معرفۃ المحسوسات والمعقولات جمیعہا ہی الاصل فی معرفۃ اللہ تعالی المعرفۃ الصحیحۃ الواردۃ فی الشریعۃ المحمدیۃ فان اللہ تعالی انما یعرفہ العارفون بمعرفۃ مخلوقاتہ وہی جمیع المحسوسات والمعقولات فاذا لم تعرف مخلوقاتہ لا یعرف ہو اصلا ولہذا صدر علماء الکلام مباحثہم بمسائل الجسم والعرض وترکیب الجسم من الجزء الذی لا یتجزی وذکر الفلاسفۃ الہیولی والصورۃ ونحو ذلک وکل ہذا بعید من المقصود فی معرفۃ الاشیاء فانہ ورد فی الحدیث ان النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اقرئ بضوء اسرافیل اولا علیہ الکلمۃ والشی ثلاث سنین بعد بلوغہ اربعین سنۃ من عمرہ ثم نزل علیہ جبرئیل بالقرآن عشرین سنۃ عشر سنین بمکۃ وعشر سنین فی المدینۃ وتعلیم اسرافیل لہ الشی لم یکن تعلیما بانہ تقسیم الی جسم وعرض اوالی ہیولی وصورۃ ونحو ذلک من مباحث علم الکلام ولو کان لورد عنہ صلے اللہ علیہ وسلم ذکر ذلک وبیانہ ارشادا للامۃ

فاذا قلت لی بین لنا ہذا الادراک المخصوص الذی اختص بہ اہل ہذہ الطریقۃ وکیف معرفتہم بمخلوقات اللہ تعالی المحسوسات والمعقولات التی عرفوا بہا ربہم سبحانہ تعالی **اقول** لک قد کلفتنی بما لا اقدر علیہ الا بالکلام لا بایصال ذلک الیک بحیث تری انت ذلک کما انی اراہ الا بمعونۃ اللہ تعالی لک فان اردت بیانہ بالبیان فافہم مبنی ہذہ الاشارۃ وہی ان الجمیع متفقون ان اللہ تعالی موجود وحدہ قبل وجود العوالم کلہا المحسوسات منہا والمعقولات ووجودہ ہو الحق القدیم الازلی الابدی المنزہ عن مشابہۃ کل محسوس وکل معقول ازلا وابدا ثم انہ تعالی موصوف بالصفات العلیۃ وسمی بالاسماء الحسنی فاقتضت صفاتہ واسماؤہ فی الازل ان تظہر عنہ المخلوقات التی ہی مفصلۃ فی علمہ القدیم والمخلوقات کلہا المحسوسات والمعقولات مخترعات لہ

علی غیر مثال سابق ولا وجود لها فی انفسها اصلا بل ہی معلومات ﷲ فی علمه القدیم مفصلة فی العلم علی حسب هذا الترتیب الظاہر وہو تعالی متوجه بها علیها وہو کلامه القدیم الذی لیس بحرف ولا صوت فسمی ذاته بهذا الاعتبار وجها من قوله سبحانه کل شی ہالک الا وجهه ای الا ذاته کما قالوا وقوله سبحانه اینما تولوا فثم وجه اللہ ای ذاته وقوله سبحانه کل من علیها فان ویبقی وجه ربک ذو الجلال والاکرام وقوله صلے اللہ علیه وآله وسلم کان اللہ ولا شی معه وہو الآن علے ما علیه کان فجمیع العوالم المحسوسات والمعقولات معلومات اللہ تعالی اولا فی علمه القدیم متوجه بها لاظہارہا بکلامه القدیم کما قال سبحانه انما امرنا لشی اذا اردناه ان نقول له کن فیکون فقوله سبحانه ہو القول الحق وامره ہو الامر الحق والعوالم کلها المحسوسات والمعقولات فی انفسها باطلة من قوله تعالی لنبیه صلے اللہ علیه وآله وسلم العارف به المدرک هذا الادراک المخصوص بهذه الطائفة لانه امامهم ومتبوعهم علیه الصلوة السلام قل جاء الحق ای ظهر لی وتبین عندی وزہق الباطل ای انکشف لی بطلان الباطل الذی ہو کل محسوس وکل معقول ان الباطل المذکور کان زہوقا من قبل ان ینکشف لی انه زاہق وقال صلے اللہ علیه وآله وسلم فیما ورد عنه فی الحدیث الصحیح اصدق کلمة قالها الشاعر کلمة لبید الا کل شی ماخلا اللہ باطل ۞ اذا تقرر لک هذا الکلام وتیقنت بانه حق القی علیک بل تقدر ان تجده کما تقرر لک وتدرکه علے طبق ما ادرکه نبیک صلے اللہ علیه وآله وسلم وادرکته هذه الطائفة المذکورة ببرکة متابعتهم لصلی اللہ علیه وسلم فی تقوے القلوب المنتجة لتقوی الظواہر کما ذکرنا لا تظن انک تقدر علی ادراک ذلک اصلا فکیف تحدثک نفسک انک تقدر ان تفهم کلام اہل هذه الادراک المخصوص بل کیف تحدثک نفسک انک تعرض علیهم لتفهمک فی معانی کلامهم ما لم یریدوه من کلامهم علے مقتضے ادراکک الوہمی وغفلتک التی ہی حجابک عن ربک ما هذا الا اعتداء منک وافتراء وجراءة علے خاصة عباد اللہ المکرمین کما خاطب صلی اللہ علیه والہ وسلم عائشة الصحابیة بقوله کما اخرجه السیوطی فی الجامع الصغیر لو تعلمون ما اعلم لضحکتم قلیلا ولبکیتم کثیرا یعنے علے انفسکم فی عدم ادراکم هذا الادراک المخصوص لجمیع المحسوسات والمعقولات ولیس ذلک الادراک المخصوص له صلے اللہ علیه وآله وسلم وحده بل للخواص من کبار الصحابة ایضا کابی بکر الصدیق وعلی ابن ابی طالب وغیرہما وذلک باق الی الیوم القیامة فی اہل القرب من الاولیاء والصدیقین وقال تعالی فی حق من لم یدرک هذا الادراک المخصوص مع التکذیب وتراہم ینظرون الیک وہم لا یبصرون وقال تعالی صم بکم عمی فهم لا یعقلون وقال تعالی لهم قلوب لا یعقلون بها ولهم اعین لا یبصرون بها ولهم اذان لا یسمعون بها مع انهم یدرکون مثل ادراک غیرہم من الناس لکن المومن الغافل لیس کالکافر الغافل والحاصل انی اشرت لک فی کلامی هذا الی الادراک المخصوص باہل هذه الطریقة المذکورة الذی انفردوا به فی جمیع المحسوسات والمعقولات دون غیرہم

من جمیع اہل الدیان والمذاہب فان ادرکتہ وجدتہ وقفتہ فہمت معانی کلامہم المبنیۃ علیہ عندہم من غیر تاویل ولا تحریف وایقنت بانہ حق لاشبہۃ فیہ وان لم تقدر علی ہذا الادراک فالذی یفضحک بہ انک تترک کلامہم ولا مثالہم ولا تدخل فی تحریفہ ولا تبدیلہ کما قال القائل ؎ اذا لم تستطع شیئا فدعہ ؎ وجاوزہ الی ما تستطیع ؎ وایاک ان تعتمد علی ادراکک الوہمی وغفلتک المستولیۃ علیک ولیس فی وسعک الا انکار کلامی واعتمادک علی ما انت فیہ من الادراک فتعیش حیوانا وتموت حیوانا ولا خلاص لک من النور المحمدی سوی القال والقیل واللہ علی ما نقول وکیل انتہی قال الامام الغزالی فی التفرقۃ بین الاسلام والزندقۃ ان حقیقۃ الکفر والایمان وحدہما والحق والضلال وسرہما لا یتجلی للقلوب المدنسۃ بطلب الجاہ والمال وحبہما بل انما ینکشف ذلک لقلوب طہرت عن اوضار الدنیا اولا ثم صقلت بالریاضۃ الکاملۃ ثانیا ثم نورت بالذکر الصافی ثالثا ثم غربت بالفکر الصائب رابعا ثم ربیت بملازمۃ حدود الشرع خامسا حتی فاض علیہا النور من مشکوۃ النبوۃ وصارت کانہا مرآۃ مجلوۃ وصار مصباح الایمان فی زجاجۃ قلبہ مشرق الانوار یکاد زیتہا یضیء ولو لم تمسسہ نار وانی تتجلی اسرار الملکوت لقوم الہہم ہواہم ومعبودہم سلاطینہم وقبلتہم درہمہم ودنانیرہم وشہرتہم رغوتہم واراذلہم جاہہم وعباہم خدمتہم اغنیاہم وذکرہم وسواسہم وفکرہم استنباط الحیل لما یقتضیہ شہواتہم فہولاء من این تتمیز لہم ظلمۃ الکفر من ضیاء الایمان ابالہام الہی ولم یفرغوا القلوب عن کدورات الدنیا بقولہا امر بکمال علمی وانما یضاہیہم فی العلم ازالۃ النجاسۃ بطراز الزعفران ومثالہا ہیہات ہذا المطلب نفیس واخر من ان یدرک بالمنی او ینال بالہوینا فاشتغل انت بشانک ولا تصغ فیہم بقیۃ زمانک فاعرض عن من تولی عن ذکرنا ولم یرد الا الحیوۃ الدنیا ذلک مبلغہم من العلم ان ربک ہو اعلم بمن ضل عن سبیلہ وہو اعلم بمن اہتدی انتہی والعجب کل العجب انہ قال السید البریلوی ان السلطان العادل اورنگ زیب امر باستتابۃ اولاد الشیخ احمد رحمۃ اللہ علیہ ومریدیہ المعتقدین لہم وہو لا یعرف انہ البسہ خرقۃ الخلافۃ العروۃ الوثقی خواجہ محمد معصوم صاحب المکاتیب المشہورۃ فلما کان السلطان مریدا لولد الشیخ المجدد رح فکیف زجر اولادہ ومریدیہ فان ہذا الاہتمام صریح دافع قبیح لما عرفت ہذا فالآن نلقی فی روعک ان السید البریلوی رتب فی رسالتہ اولا خمس مقدمات صحیحۃ فی نفسہا عند کافۃ المسلمین لاریب فیہا ومبنی علیہا خدشات وخدشات مع انہا حدیثۃ من خدشات لا مبنی علی واحد منہا فی نفس الامر بل کلہا مبنیۃ علی زعمہ الفاسد وفہمہ الکاسد فالمقدمۃ الاولی منہا ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم افضل الکائنات واشرف المخلوقات واکرم الخلق علی اللہ تعالی من الجن والانس والملائکۃ فضلا عن الجہادات وقد حکی الاجماع علی ذلک غیر واحد من الحفاظ والمقدمۃ الثانیۃ ان نبینا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باب اللہ الاعظم لا یصل الی اللہ تعالی احد الا بواسطتہ سواء کان تقدمہ فی العصر او تاخر عنہ والمقدمۃ الثالثۃ

ان النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لم یخرج من الدنیا الا قد استکمل واستوفی الکمال الممکن فی حق البشر وانہ لم یبق وجہ من وجوہ الکمال الممکن حصولہ لہ الا وقد اتصف بہ فی حیاتہ صلے اللہ علیہ وسلم والمقدمۃ الرابعۃ ان الانبیاء کلہم لا یبلیٰ اجسادہم ولا تفنی وانہم احیاء فی قبورہم وانہم یعبدون اللہ تعالیٰ فی البرزخ ولا تنقطع اعمالہم ہذہ البرزخ وان صورتہم البشریۃ لا تتغیر وان نبینا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم باق علی رسالتہ ومتصف بہا الی یوم القیامۃ قال اللہ تعالیٰ فی حق الشہداء ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الآیۃ واذا کان الشہداء احیاء بنص القرآن فما بالک بالانبیاء الذین ہم فوق الشہداء برتبۃ ومراتب والمقدمۃ الخامسۃ ان ہذہ الامۃ افضل الامم بنص قولہ تعالیٰ کنتم خیر امۃ اخرجت للناس وان افضل ہذہ الامۃ الصحابۃ رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین انا اکشف الحجبات عن وجوہ الایرادات متمسکا باذیال عطیۃ الوہاب واقول بعض اولی الالباب واللہ الموفق للصواب والیہ المرجع والمآب المقالۃ الاولی فیما انباہ علی المقدمۃ الاولی قال فنبی علی المقدمۃ الاولی لبطلان قولہ بتفضیل الکعبۃ علی النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لانہا خلق من المخلوقات بل جزء من الارض وہی جزء من الدنیا التی خلقت لاجلہ صلے اللہ علیہ وسلم وقد مر انہ صلے اللہ علیہ وسلم افضل المخلوقات واکرمہا وقد دلت الاحادیث الصحیحۃ الصریحۃ الکثیرۃ علی بطلان ہذا القول بل نقول مطلقا ان المومن افضل من الکعبۃ والاحادیث دلت بنصوصہا علی اکرمیۃ المومن وافضلیتہ علی الکعبۃ فضلا عن سید المومنین فی الدنیا والآخرۃ وان موضع قبرہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم الذی ضم اعضاءہ الشریفۃ افضل بقاع الارض حتی من الکعبۃ والقبر انما تشرف بہ صلی اللہ علیہ وسلم فکیف تکون الکعبۃ افضل منہ اقول بناء ہذا الاعتراض لیس علی المقدمۃ الاولی ولا علی کلام المجدد رح بل علی فہم المعترض المعری عن فن التصوف ومذاق اہل الصلاح بل تہض البازی بغیر جناح وہو لا یعرف ان نصرۃ الحق شرف ونصرۃ الباطل سرف فاعلم ان المجدد رحمہ اللہ لا یفضل الکعبۃ علی النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بل لا علی احد من المومنین کائنا من کان وہو بصدد بیان تفوق حقیقۃ الکعبۃ والحقیقۃ الاحمدیۃ علی الحقیقۃ المحمدیۃ حسب مذاق المتصوفین وقد نبہنا فی مواضع عدیدۃ بتقریرات مفیدۃ قد خفت علی البرزنجی لعدم ہادٍ فی فن التصوف فاطال الکلام لفقدان التعرف ۵ قد اصبحت امّ الخیار تدعی علی ذبہا کلہم اصنع ۵ فانہ افاد فی المبدء والمعاد ان حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ فوق الحقیقۃ المحمدیۃ علی مظہرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وقد فصل ہذا الامر فی مکتوب تسع ومائتین من المجلد الاول فمن اراد الرجوع الی ہذا المکتوب فلیلق فی روعک انہ انما نشأ ذلک التوہم من حمل لفظ الفوق علی معنی الافضلیۃ مع انہ لیس کذلک فان الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب وہو لا یتصور ہنا فی شرح المواقف ان الملائکۃ وان کانوا فوق البشر یعنی فی بعض الامور

الکلام المنجی عن ردّ ابرادات البرزنجی

لکن الافضلیۃ بمعنی کثرۃ الثواب للبشر وحمل لفظ الحقیقۃ علی ذات الشی وشخصہ لیس عند المتصوفین فان حقیقۃ الشی عندہم اسمہ الہیّ وہو مبدء تعین ذلک الشی وجودہ وذلک الشی کالظل والعکس لذلک الاسم والاسم واسطۃ الفیوض بین الحضرۃ القدسیۃ وذلک الشی کما ان الشان الذاتیۃ واسطۃ بین ذلک الاسم المقدس وبین الذات المنزہ المعلی علی ما جرت علیہ العادۃ الالہیۃ من توسیط الوسائط ورعایۃ المناسبات بین المفیض والمستفیض قال الشیخ محی الدین بن عربی قدس سرہ فی رسالۃ القدس ان الاکوان ظلال اسماء الاسی و الاسماء ظلال الشیون الذاتیۃ وعند المجدد رحمۃ اللہ تعالی علیہ باعتبار الظہور للہ تعالی مراتب الاول مرتبۃ اللاتعین وہو مرتبۃ الذات البحت وعند الصوفیۃ یطلق علیہ ہذہ الاسماء الاحدیۃ الذاتیۃ والاحدیۃ المطلقۃ واحدیۃ الصرف والعالم اللاہوت وازل الازل وخفاء الخفاء وبطون البطون وغیب الہویۃ والثانی مرتبۃ التعین الوجودی والحسی والثالث مرتبۃ الہیوۃ والرابع مرتبۃ العلم الجلی وہی مرتبۃ الوحدۃ والشان التفصیلی وہی الاحدیۃ والاعیان الثابتۃ وہی مرتبۃ الاسماء عند القوم وعالم الجبروت والحقیقۃ المحمدیۃ عندہ عبارۃ عن الاسم العلیم وعندہ مرتبۃ الاسماء ومرتبۃ الوحدۃ والعلم الجلی ایضا وہذہ المراتب کلہا قدیمۃ ازلیۃ تقدیم بعضہا علی بعض بالذات لا بالزمان وللعالم مراتب الاول مرتبۃ الارواح وہو عالم الامر الملکوت والثانی مرتبۃ عالم المثال والثالث مرتبۃ عالم الشہادۃ وہو عالم الخلق والناسوت ومحمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرکب من عالم الامر والخلق واسمہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم احمد باعتبار عالم امرہ ومحمد باعتبار عالم خلقہ واسم اللہ تعالی الذی ہو مرئی عالم امرہ وہو مظہرہ یقال لہ الحقیقۃ الاحمدیۃ وہی المعبرۃ بحقیقۃ الکعبۃ واسم اللہ تعالی الذی ہو مرئی عالم خلقہ یقال لہ الحقیقۃ المحمدیۃ والمراد بالحقیقۃ المحمدیۃ التی نوقہا حقیقۃ الکعبۃ التعین الامکانی النوری وحقیقۃ الکعبۃ التعین الوجودی قد افاد فی المکتوب التاسع والمائتین من المجلد الاول باعربہ وینبغی ان یعلم ان حقیقۃ الشخص عبارۃ عن التعین الوجودی الذی کان التعین الامکانی ظل ذلک التعین الوجودی وہو اسم من اسماء اللہ تعالی کالعلیم والقدیر دون حقیقۃ الشخص کما تکون من التعین الوجودی کذلک تکون التعین الامکانی الذی ہو ظلہ انتہی ملخصا ولفظ الحقیقۃ لا تطلق علی اللہ تعالی بل علی اسم من اسماء اللہ تعالی الذی ہو مبدء تعین ذلک الشی وحقیقۃ الوجوبیۃ فلا یرد علیہ ان اسماء اللہ تعالی توقیفیۃ اذا عرفت مصطلحاتہ فاعرف ان النبیا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الموارد والورود کمالات لا تستقصی ومقامات لا تستقصی فلہ علیہ الصلوۃ والسلام باعتبار ہذا الوجود المنصف وارشادہ لہذا العالم الظلمانی اسم مبارک ہو محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ناش من حقیقۃ اسم الہی یناسب مرتبۃ ہذا العالم السفلی وہو المسمی بالحقیقۃ المحمدیۃ ولہ علیہ الصلوۃ والسلام باعتبار وجود الروحانی المرئی بعالم الملکوت العلوی اسم آخر وہو احمد ناش عن اسم من اسمائہ الہی ہو مبدء وصل للحقیقۃ المحمدیۃ یناسب

مرتبۃ ذلک العالم العلوی المسمی بالحقیقۃ الاحمدیۃ والمعبرۃ بحقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ ای مرئی الکعبۃ ومنتہاہ لہ علیہ الصلوٰۃ والسلام وراء ہذین التعینین الذین ہما کالاحیاز الطبیعیۃ عروجات لا تعد واسرار لا تنفد والیہا یشیر قولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام لی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل وبہذا یومی قولہ تعالیٰ فکان قاب قوسین او ادنیٰ وہو مورد السر الاصطفائی المحبوبیۃ الصرفۃ وہو مناط الفضل ومدار التفوق فثبت ان التفوق انما ہی لبعض کمالاتہ ومراتبہ علیہ الصلوٰۃ والسلام علی بعض وان حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ لبعض من حقائقہ العالیۃ وجزء من حقیقتہ الجامعۃ الشاملۃ فظہر انہ لیس ہنا ذکر تفضیل الکعبۃ علی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم کما فہم البرزنجی بل ہہنا ذکر مسئلۃ کشفیۃ للتصوف فالاعتراض سفسطۃ ومغالطۃ وینبغی ان یعلم ان فضل الحقیقۃ علی الحقیقۃ لا یوجب فضل الصورۃ علی الصورۃ لجواز ان یحصل للصورۃ مع حقیقتہا التی ہی رتبہا قرب واتصال لم تیسر للصورۃ الاخری وہذا انما نحن فیہ الظہر من ان یخفی لان کمال القرب انما ہو بالفنا والبقا والعروج المخصوص بالبشر والانسان الکامل لہ مقام معلوم ثم اعلم ان لفظ الحقیقۃ المحمدیۃ فی عبارات المجد وعلیہ الرحمۃ یطلق علی معان مختلفۃ فمتی قوبلت بالحقیقۃ الاحمدیۃ والکعبۃ الربانیۃ یراد بہا ما ذکرناہ سابقا ومتی ذکرت مطلقا تقصد بہا الحقیقۃ الجامعۃ للحقیقۃ المحمدیۃ والاحمدیۃ والکعبۃ الربانیۃ وہی المعبرۃ بحقیقۃ الحقائق وہی الحقیقۃ التی لا واسطۃ بینہا وبین الذات المقدسۃ کما ذکرہ فی آخر مکتوب لہ قبل وصالہ بایام قلیلۃ ان الحقیقۃ المحمدیۃ فوق جمیع الحقائق انتہی قال عروۃ الوثقی محمد معصوم رحمہ اللہ فی المجلد الثانی من مکاتیبہ بما تعریبہ ان حقیقۃ الکعبۃ ناشئۃ من مقام المعبودیۃ والمعبودیۃ التی ہی ذات اللہ تعالیٰ باعتبار شان من شیوناتہ واعتبار من الاعتبارات للذات المؤاۃ من النسب والاعتبارات حاصلہ ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرکب من علم الامر والخلق ولہ اسمان احمد ومحمد الاول یطلق علیہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم باعتبار الاول والثانی باعتبار الثانی والحقیقۃ الشیونیۃ الاجمالیۃ ہی باصطلاح القوم التعین الاول والحقیقۃ التفصیلیۃ ہی التعین الثانی باصطلاحاتہم فظل التعین الاول اسماء اللہ تعالیٰ وظلہا عالم امرہ علیہ الصلوٰۃ والسلام وظل التعین الثانی عالم امرہ مع خلقہ علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فعندہ رح فی التعین الاول مراتب الشیونات وفیہ شان الاحمدیۃ والکعبۃ وشان فوق شان واعلم ان عند المجدد رح الصفات الزائدۃ علی الذات موجودۃ بوجود زائد وہو مذہب جمہور المتکلمین فی شرح العقائد لمولانا جلال الدوانی ولکن ہم یخالفون فی کون الصفات عین ذاتہ او غیر ذاتہ او لا ہو ولا غیرہ فذہب المعتزلۃ والفلاسفۃ الی الاول وجمہور المتکلمین الی الثانی والاشعریۃ الی الثالث انتہی ومقامہا وراء الصور العلمیۃ التی ہی فی مراتب العلمی والتعین العلمی الجملی تعین اول صفۃ العلم الذی من الصفات الحقیقیۃ الزائدۃ ولا التعین الاول لذاتہ تعالیٰ کما ہو عند القوم

لان الصفات عندہم عین الذات فالحقیقۃ المحمدیۃ ای التعین الامکانی فوقہا حقیقۃ الکعبۃ لاشک فیہا وہی الشان الرحمانی فی التعین الاول ویتوجہ الیہا فی الصلوۃ فصحح قولہ فی المبدأ والمعاد بما تعربہ ان الحقیقۃ القرآنیۃ وحقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ فوق الحقیقۃ المحمدیۃ علی مظہرہا الصلوۃ والسلام انتہی ولیس فی المبدء والمعاد لفظ التفضیل ولا لفظ الافضل بل لفظ الفوق قال العلامۃ النابلسی الدمشقی فی نتیجۃ العلوم قولہ ان حقیقۃ الکعبۃ افضل من محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وہذا معلوم من حیث ہذا اللفظ المذکور عند اہل الادراک الخاص فان حقیقۃ الکعبۃ بیت اللہ الجامع لجمیع الاسماء والصفات وبشیر الیہ اخبارہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بان الحجر الاسود یمین اللہ فی الارض وبیت اللہ الجامع المذکور ہو الذات الالہیۃ وہو حقیقۃ محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فی غیب الغیب والمراد بالحقیقۃ الخالق البارئ المصور للکعبۃ ولمحمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ولاشک ان معنی حقیقۃ الشئ ما بہ الشئ ہو ہو علی المعنی الذی عند اہل الادراک الخاص المذکور لا عند غیرہم من اہل الرسوم الظاہرۃ والخالق البادی المصور ہو الذی بکل شئ ہو ذلک الشئ فان الشئ لیس شیئا بنفسہ بل بخالقہ البارئ المصور فما دام الخالق البارئ المصور قائما علی الشئ حنانکہ بارئا لہ مصورا لہ فذلک الشئ ہو ذلک الشئ فالحق تعالی ہو حقیقۃ الکعبۃ عند اہل الادراک المخصوص وحقیقۃ الحق تعالی لاشک انہا افضل من محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لانہ صلے اللہ علیہ وسلم مخلوق لا انہا افضل من حقیقۃ محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وہو لم یقل افضل من حقیقۃ محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم واما انت یا مسکین فلا تعرف الحق تعالی القیوم علی کل شئ الذی بکل شئ مالک فان الاوجہ الاذانۃ الاحقیقۃ جل وعلا وتنزہ وتقدس عن مشابہۃ کل ما صدر عنہ من الاشیاء انتہی قال وقد علمت ان المسجودیۃ الیہا من حیث القبلیۃ لا تقتضی تفضلہا علی احاد المومن فضلا عن النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لما مر ردوا علیہ فی قولہ کما ان صورۃ الکعبۃ مسجود الیہا للصورۃ المحمدیۃ کذلک حقیقۃ الکعبۃ مسجود الیہا للحقیقۃ المحمدیۃ انہ یلزم افضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی صورۃ محمد صلے اللہ علیہ وسلم بین ما جمتم ان حقیقۃ الکعبۃ افضل من حقیقۃ محمد صلے اللہ علیہ وسلم والحال ان من المقرب المعلوم من الدین انہ المقصود من خلق العالمین ولولاہ لما خلق الافلاک قال فی الجواب ینبغی ان یعلم ان صورۃ الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر اذ لو فرض عدمہما کانت الکعبۃ کعبۃ ومسجودۃ للخلایق انتہی فکانہ التزم افضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ لکن ہرب من الحجر والمدر ان لا یکون فضلہما علی جسم محمد صلے اللہ علیہ وسلم وقال فی المکتوب المولی مانہ الکعبۃ المسجود الیہا للخلق لیست ہی الحجر والطین ولا السقف والجدران لان تلک لو زالت کانت الکعبۃ کعبۃ مکانہا وانما الکعبۃ لہا ظہور ولا صورۃ لہا وہذا من اعجب العجائب انتہی ولا یخفی ان ہذا انکار الضروری من الدین ویلزم ان ابراہیم واسمعیل لم یبنیا ہذا البیت وان الطواف لم یلزم بہ وانہ لا یکفر بانتہ وتلطیخہ بالقاذورات ولا یندب ان یسعی الی غیر ذلک من المفاسد ثم ان ہذا لیس بجواب فان الکعبۃ

ہی البیت الحرام بالنص والبیت ہو المبنی من الحجر والطین المرکب من الجدران والسقف ولہذا اوجبوا الطواف خارجہا وکفروا من استقبل بحضرتہا خیر بنائہا وکفروا من لوثہا بالقاذورات والعیاذ باللہ الی غیر ذلک واما القبلۃ فلا تنحصر فی الکعبۃ بل البیت وما یساتہا من علو وسفل جہۃ الکعبۃ لمن یکون بعیدا عنہا وبیت المقدس کان قبلۃ ولیس ہی الکعبۃ فالقبلۃ اعم من الکعبۃ ولا یلزم من عدم الاخص عدم الاعم وانما وجود الاخص تستلزم وجود الاعم

اقول ہذا التقریر لیس لہ اصل ولا فصل فان المجدد رحمہ اللہ لا یبحث عنہا ولہ الحقیقۃ الکعبیۃ اصطلاح خاص کما ان للحقیقۃ المحمدیۃ والحقیقۃ الاحمدیۃ والحقیقۃ القرآنیۃ وحقیقۃ الکلمۃ وحقیقۃ الصلوٰۃ معان خاصۃ وقد ذکر معنی حقیقۃ الکعبۃ والرد علیہ انہا کما انہا صورۃ الکعبۃ مسجود الیہا للصورۃ المحمدیۃ کذلک حقیقۃ الکعبۃ مسجود الیہا للحقیقۃ المحمدیۃ لانہ لیس المراد بالحقیقۃ معناہا المتعارف الذی زعمہ البرزنجی حتی تحمل الصورۃ علی الصورۃ کما حملت الحقیقۃ علی الحقیقۃ فما الحاجۃ الی وضع الاعتراض بل ہذا مبنی علی سوء الفہم وما قیل ان صورۃ الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر فعلی تقدیر التسلیم بیان للواقع وقول البرزنجی انہ التزم فضلیۃ صورۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ لکن ہرب من الحجر والمدر لان یکون افضلہا علی جسم محمد صلی اللہ علیہ وسلم قول فاسد ومتلاع کاسد ولیس ہذا بانکار الضروری فان الکعبۃ لیست عبارۃ عن الاحجار والمدر مبانی العمارۃ الموجودۃ فی العیان بل ہی عبارۃ عن الفضاء من تحت الثری الی الفلک الاعلی ویدل علی ان للکعبۃ غیر ہذا البناء المرئی ما روی عن مجاہد ان اللہ تعالی خلق موضع البیت قبل ان یخلق شیئا من الارض بالفی عام وان قواعدہ فی الارض السابعۃ قال ابن کثیر فی تفسیرہ لم یرد عن معصوم ان البیت کان بنیا قبل الخلیل وما روی الطبرانی فی الاوسط عن جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ان الکعبۃ لہا لسان وشفتان ولقد التقت فقالت یارب قل عوادی او قل زوّاری فاوحی اللہ الیہ انی خالق البشر خشعا سجدا یحنون الیک کما یحن الحمامۃ الی بیضہا وما روی الفاکہی عن علی رضی اللہ عنہ قال خلق اللہ تعالی البیت قبل الارض والسموات بالبعین سنۃ وکان غثاء علی الماء وما روی الفاکہی ایضا عن ابی ہریرۃ رض انہ قال الکعبۃ خلقت قبل الارض بالفی عام فہیہات وکیف خلقت قبل الارض وہی من الارض قال لانہ کان علیہا ملکان فسبحان اللہ تعالی باللیل والنہار الفی سنۃ فلما اراد اللہ ان یخلق الارض دحیہا من تحت الکعبۃ فی وسط الارض کہذا فی الاعلام تاریخ بلد اللہ الحرام وما فی الخزائن آدم لما قضی مناسکہ لقیتہم الملائکۃ فقالوا ابر حجک یا آدم لقد حججنا ہذا البیت قبلک بالفی عام وما اخرج الجندی عن الزہری قال اذا کان یوم القیامۃ رفع اللہ تعالی الکعبۃ الی بیت المقدس فتمر بقبر النبی علیہ الصلوٰۃ والسلام فتقول السلام علیک یا رسول اللہ ورحمۃ اللہ وبرکاتہ فیقول النبی صلعم بالکعبۃ ما حال امتی فتقول یا محمد امامہن وفد الی فانا القائم بشانہ واما من لم یفد الی من امتک فانت قائم بشانہ کذا فی تفسیر المدّ المنثور وما روی عن جابر انہ قال قال علیہ الصلوٰۃ

والسلام رفعت الکعبۃ الی قبری فتقول السلام علیک یا محمد رسول اللہ فنقول وعلیک السلام یا بیت اللہ ما ضع بک امتی بعدی فتقول من امتی فاقول انا فلانۃ فاکفیہ واکون لہ شفیعا ومن لم یاتنی فانت تکفیہ فکون لہ شفیعا وما قال وہب بن الورد کنت فی الطواف انا وسفیان الثوری بالبیت فانقلب سفیان ولقیت فی الطواف فقلت الحجر فصلیت تحت المیزاب فبینما انا ساجد اذ سمعت کلاما بین استار الکعبۃ والحجارۃ وہو یقول یا جبریل اشکو الی اللہ ثم الیک ما یصنع ہولاء الطائفون حولی من تفکہم فی الحدیث وتعظیم وسہوہم قال وہب فعرفت ان البیت شکا الی جبریل علیہ السلام وما قال علی بن موفق دخلت الحجر فسمعت البیت یقول لمن لم ینتہ الطائفون حولی عن معاصی اللہ لاصرخن صرخۃ ارجع الی المکان الذی جئت منہ وما قال الشیخ محی الدین بن عربی فی الفتوحات المکیۃ وکان بینی وبینہا فی زمان مجاورتی بہا مراسلات ومواسلات ومعاتبۃ دائمۃ وقد ذکرت بعض ما کان بینی وبینہا من المخاطبات فی جزء سمیناہ تاج الرسائل ومنہاج الوسائل یحتوی فیما اظن علی سبع رسائل او ثمان من اہل السبعۃ الاشواط لکل شوط رسالۃ منی الی الصفۃ الالہیۃ التی تجلت لی فی ذلک الشوط ولکن ما سمت تلک الرسائل ولا اخاطبتہا بہا الا بسبب حادث وذلک انی کنت افضل علیہا نشاتی واجعل مکانتہا فی محل الحقائق دون مکانتی واذکرہا من حیث ما ہی نشاۃ جمادیۃ فی اول درجۃ من المولدات واعرض عما خصہا اللہ تعالی بہ من علو الدرجات وذلک لاری فی ہمتہا ولا تحجب بطراف الرسل والاکابر بدنہا وتقبل محجرہا فانی علی بینۃ من ترقی العالم علوہ وسفلہ مع الانفاس لاستحالۃ ثبوت الاعیان علی حالۃ واحدۃ فان الاصل الذی یرجع الیہ جمیع الموجودات وہو اللہ وصف نفسہ انہ کل یوم ہو فی شان فمن المحال ان یبقی شیء من العالم علی حالۃ واحدۃ زمانین فتختلف الاحوال علیہ لاختلاف التجلیات بالسبوحیۃ اللاہوتیۃ وکان ذلک منی فی حقہا لغلبۃ حال غلب علی فلا شک ان الخلق اراد ان ینتہی علی ما انا فیہ من سکر الحال فاقامنی من مضجعی فی لیلۃ باردۃ مقمرۃ فیہا رش مطر فتوضأت وخرجت الی الطواف باثر جماع شدید ولیس فی الطواف احد سوی شخص واحد فیہا اظن واللہ اعلم فقبلت الحجر وشرعت فی الطواف فلما کنت فی مقابلۃ المیزاب من وراء الحجر نظرت الی الکعبۃ فرایتہا فیما تخیل لی قد شمرت اذیالہا وصعدت مرتفعۃ عن قواعدہا وفی نفسہا فاذا وصلت بالطواف الی الرکن الشامی ان تدفعنی بنفسہا وترمی بی عن الطواف بہا وہی تتوعدنی بالکلام اسمعہ باذنی فجزعت جزعا شدیدا وظہر للہ سبحانہ لی منہا ہیجان وغیظ بحیث لم اقدر علی ان ابرح من موضعی ذلک وتسترت بالحجر لیقع الضرب منہا علیہ وجعلتہ کالجن الحائل بینی وبینہا واسمہا واللہ اعلم وہی تقول لی تقدم حتی ترنی ما اصنع بک کم تضع من قدری وترفع من قدر بنی آدم وتفضل العارفین علی غرۃ من لہ الغرۃ لا اترکک تطوف وہجمت مع نفسی وعلمت

ان اللہ تعالی یرید تادیبی فشکرت اللہ علی ذلک وزال جزعی الذی کنت اجد وہی واللہ فیما تخیل لی قد ارتفعت عن الارض بقواعد ہا مشمرۃ الاذیال کما یشمر الانسان اذا اراد ان ثیب من مکانہ یجمع علیہ ثیابہ ہکذا خیلت لی قد جمعت ستورہا تنشب علی وہی فی صورۃ جاریۃ لم ار صورۃ احسن منہا ولا تخیل احسن منہا فارتجلت ابیاتا فی الحال اخاطبہا بہا واعتذر لہا عن ذلک الجرح الذی عاینتہ منہا فما زلت اثنی علیہا فی تلک الابیات وہی تتسع وتنزل بقواعدہا علی مکانہا وتظہر السرور بما اسمعہا الی ان عادت الی حالہا کما کانت وانثنی بہ واشارت الی بالطواف فرمیت بنفسی علی المنجار ومافی مفصل الا وہو یضطرب من قوۃ الحال الی ان سری عنی وصالحتہا وادوعتہا شہادۃ التوحید عند تقبیل الحجر فرجعت الشہادۃ عند تلفظی بہا وانا انظر الیہا بالعینی فی صورۃ سلک وانفتح فی الحجر الاسود مثل الطاق حتی نظرت الی قعر طول الحجر فرائیتہ کذراع فسالت عنہ بعد ذلک ممن راہا من المجاورین حین احترق البیت فعمل بالقصۃ واصلح شانہ فقال لی رائیتہ کما ذکرت فی طول ذراع الانسان ورایت الشہادۃ قد صارت مثل الکرۃ واستقرت فی قعر الحجر وانطبق الحجر علیہا واتسد ذلک الطاق وانا انظر الیہ فقالت لی ہذہ امانۃ عندی ارفعہا لک الی یوم القیمۃ فشکرت اللہ علی ذلک ومن ذلک وقع الصلح بینی وبینہا فخاطبتہا بتلک الرسائل السبع فزادت لی فرحا وابتہاجا حتی جاءتنی بشری علی لسان رجل صالح قال لی رایت البارحۃ فی النوم الکعبۃ وہی تقول سبحان اللہ ما فی ہذا الحرم من یطوف بی الا فلان وسمنک لی باسمک وما ادری این انت من الناس ثم اقمت لی فی النوم وانت طائف بہا وحدک قال الراوی فقالت لی انظر الیہ ہل ترین طائفا آخر فقلت لا واللہ ولا اراہ انا فشکرت اللہ علی ہذہ البشری من مثل ذلک الرجل فتذکرت قول رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الرویا الصالحۃ انہ یراہ الرجل المسلم او ترای لہ انتہی فقد ظہر الآن ان الکعبۃ لیست عبارۃ عن الحجر والمدر والحجران والسقف فقط بل ہی غیر ہا کما بینت فبطل القول بان الکعبۃ منحصرۃ فی الطین والحجر والمدر والحجران والسقف فلو کانت الکعبۃ السقف والحجران واللبن والاجر والاحجار والہیئۃ المخصوصۃ العارضۃ بالبناء بترکیب السقف والحجران فیلزم محذورات اولہا انہ علی ہذا التقدیر یلزم انہ لو انہدمت الکعبۃ والعیاذ منہ باللہ وارتفعت لا تجوز السجدۃ الی الفضاء ولیس کذلک وثانیہا لا تجوز البناء وتبدیل صورتہا بل یحرم لانہ بالتغیر یتغیر الکعبۃ مع انہا قد بنیت الکعبۃ کرات ومرات کما ثبت بدلالۃ التاریخ وثالثہا علی ہذا التقدیر لا یجوز الصلوۃ فی قعر البیر وعلی شاہق الجبال والاتلال لارتفعہ بل علی سطح الکعبۃ لانہ لا یحاذی الکعبۃ علی ہذہ التقادیر وما قیل انہ یلزم ان ابراہیم واسمعیل لم یبنیا ہذا البیت وان الطواف لم یلزم بہ وانہ لا یکفر بانتہ وتلطیخہ بالقاذورات ولا یندب ان یکسی خطیرا فاحش فانہ کیف یلزم من کون الکعبۃ الفضاء ہذہ المحذورات فعلیہ بیان

لہ ای بانتہاک حرمۃ کعبہ وفرود وقاذورات قال فی الکشف ۱۲

وجہ اللزوم فانہ کما کان البیت فی خبر من ذلک الفضاء المعبر بالکعبۃ اجری علیہ الاحکام المذکورۃ فانہ لاریب ان البیت واقع فی ذلک الفضاء فیعظم ویجل ویجری علیہ حکم الکعبۃ بہذا الاعتبار وان کان فی الحقیقۃ الکعبۃ مسجودا الیہا لما مر سابقا والکعبۃ لیست ہی البیت بالنص بل اطلاق البیت علی الکعبۃ بالغلبۃ کالنجم علی الثریا والبیت الحرام المبنی من الحجر والطین المرکب من الجدران والسقف واقع فی الفضاء المعبر بالکعبۃ لہذا یجوز اطلاق احدہما علی الآخر ویجری احکام الکعبۃ علی البیت فلا یلزم منہ الاتحاد فی المفہوم ونظیرہ المصاحف الموجودۃ فی ایدینا فان القاریٔ فی الفادورات کفر مع ان کلام اللہ تعالی حقیقۃ وبالذات ہو الکلام النفسی القدیم والقبلۃ الجہۃ لغۃ وعرفا ما یصلی الی نحوہا من الارض السابقۃ الی السماء السابعۃ مما یحاذی البیت فالقبلۃ لغۃ وان کانت اعم من الکعبۃ لکن بحسب العرف کانت بینہما السادات قال العینی فی شرح الہدایۃ وفی التنظیم الکعبۃ قبلۃ من فی المسجد الحرام والمسجد قبلۃ من بمکۃ ومکۃ قبلۃ الحرم والحرم قبلۃ العالم وبہ قال ملک قیل ہذا علی التقریب فاما علی التحقیق فالکعبۃ قبلۃ العالم والتجربۃ بنیۃ بناء الکعبۃ ولانیۃ الحجر الاسود لان القبلۃ العرصۃ الی عنان السماء لان البناء لو وضع فی مکان آخر فصلی الیہ تجزیہ والی العرصۃ تجزیہ وکذا لو صلی علی ابی قبیس یجوز وان لم یقابل البناء فی نتیجۃ العلوم وقولہ وانہا ای الکعبۃ مع کونہا من عالم الخلق فلیست ہی الحجر والطین والسقف والجدران یعنی لیست ہی ذلک فقط کما ان الانسان لیس ہو الجسم الظاہر فقط بل حقیقۃ الانسان باطن ذلک ایضا ومراده باعتبار عالم الملکوت الاعلی والحضرۃ الروحانیۃ وقولہ بل لا صورۃ لہا ای الکعبۃ یعنی فی عالم الملکوت لانہا الروح الاعظم المخلوق الذی ہو من امر اللہ تعالی تطوف بہ الارواح کلہا الناشئۃ عنہا وقولہ وحقیقتہا ای الکعبۃ ہو المعنی ای المقصود الذی صار مبدء لشان الاسم العلیم والذی صار مبدء الشان للاسم العلیم ہو الذات الالہیۃ وانما اختصت الکعبۃ بالاشارۃ الیہا بان حقیقتہا ہی الذات العلیۃ مع ان حقیقۃ کل شی کذلک کما ذکرنا مرارا وفی اشراع من الاہتمام بشانہا فی استقبالہا فی الصلوات والطواف بہا دون غیرہا من جمیع الاشیاء وان قال تعالی اینما تولوا فثم وجہ اللہ ان اللہ واسع علیم فللکعبۃ حینئذ ثلاث اعتبارات الاول من حیث کونہا ہی الحجر والطین والسقف والجدران وہذا محل نظر اہل الرسوم وحکمہا وجوب الاستقبال فی الصلوات ووجوب الطواف بہا فی الحج والعمرۃ وہذا لحظ الاجسام الثانی کونہا امرا روحانیا شریفا قائما بامر اللہ تعالی لا صورۃ لہ وہذا محل نظر العارفین فی استنارۃ الانوار الالہیۃ والاستمداد الربانی وہذا لحظ الارواح الثالث حقیقتہا الاصلیۃ التی نشاء عنہا کلا المعنیین المذکورین وہی الحقیقۃ الالہیۃ والذات الربانیۃ من تجلی الاسم العلیم بکل شی وہذا المراد ہہنا فی الفضیلۃ المذکورۃ انتہی قال فان قلت قد صرح قدماء الحنفیۃ کما فی شرح الطحاوی والہدایۃ والبزازیۃ وغیرہا ان الکعبۃ ہی العرصۃ والہواء الی عنان السماء دون البناء لانہ منقل وہذا خلاف ما ذکرتم قلت ہذا مع کونہ خلاف

ما ذکرہ ہذا الجہل من ان الکعبۃ لہا ظہور ولیس لہا صورۃ ومن ان صورۃ الکعبۃ یعجز العقل عن تشخیصہا کما یاتی قریبا لان کلا من العرصۃ والہواء تشخصہا العقل والعرصۃ لہا صورۃ فہو ایضا خلاف اللغۃ وخلاف بمصطلح الشرع فان اللہ تعالی یقول جعل اللہ الکعبۃ البیت الحرام فجعل البیت الحرام عطف بیان للکعبۃ والاحادیث مصرحۃ بان ابراہیم واسمعیل قالا امرنا ببناء ہذہ الکعبۃ ویجزء الکعبۃ ذو السویقتین من الحبشۃ ویرفع اللہ الکعبۃ البیت الحرام الی البیت المقدس وحتی یزف الکعبۃ الی غیر ذلک مما یطول ذکرہا ومن ثم اعترض صاحب الغایۃ بان الکعبۃ ہی البناء المرتفع ماخوذ من الارتفاع والنتو ومنہ الکاعب فکیف یقم الکعبۃ ہی العرصۃ والصواب ان القبلۃ ہی العرصۃ کما ذکرہ صاحب المحیط انتہی من البحر الرائق وقد تبعہ لما قال صاحب المحیط المتاخرون کالزیلعی وصدر الشریعۃ وابن الہمام وغیرہم فعبروا بالقبلۃ دون الکعبۃ فتعبیر اولئک محمول علی انہم تجوزوا عن القبلۃ بالکعبۃ وہو ایضا نافی ان الکعبۃ حقیقۃ ہی البناء اقول اما اولا فبانہ لشئ اذا خلا من مقصودہ لغا وفی ہذا المقام اعترف البرزنجی بعد القال والقیل بان مسلک قدماء الحنفیۃ ان الکعبۃ ہی العرصۃ والہواء فالآن ظہر الحق الواضح والصدق اللائح فلم یبق مجال لمعاند قاوح ومجادل غیر ناصح فاعتراض البرزنجی وتکفیرہ یرجع الی قدماء الحنفیۃ نعوذ باللہ منہ یا ناطح الجبل العالی لتکلیمہ اشفق علی الراس لا تشفق علی الجبل ۞ قال فقہاء الحنفیۃ والمالکیۃ ان الکعبۃ والقبلۃ عندنا ہی البقعۃ المحدودۃ الی السماء دون البناء والبناء تبع وعلامۃ لمعرفۃ القبلۃ حتی لو وضع ہذا البناء فی موضع آخر لا یجوز تعظیمہ ولو انہدم البناء والعیاذ باللہ کانت الکعبۃ باقیۃ بدلیل ان الانبیاء والاولیاء استقبلوا وطافوا لہذہ البقعۃ بعد الطوفان مدۃ الفین وما یکن دار بعین سنۃ ولم یکن ہناک بناء وعند الشافعیۃ کذلک الا فی حق من یصلی فی الکعبۃ او علی سطحہا فانہ فرض علیہ ان یستقبل الی البناء اقلہ قدر ثلثی اذرع حتی لو صلی داخل الکعبۃ موجہا الی الباب المفتوح لا یجوز عندہم الا اذا کانت البنیۃ مرتفعۃ قدر شبر او زیادۃ بدلیل ان النبی علیہ الصلوۃ والسلام صلی داخل البیت موجہا الی الباب وامر بردہ الیہ ولولا ان الکعبۃ بناء او شاخص لما امر برد الباب وقال لیفہم قبلۃ الداخل البناء وقبلۃ الخارج ایضا البناء فاذا لم یکن البناء ولا الشاخص یصلی الی البقعۃ ضرورۃ والقبلۃ اسم للبقعۃ والعرصۃ قالوا ہو الصواب کما ہو فی البحر انتہی واما ثانیا فبانی قد ذکرت اصطلاح المجدد رحمۃ اللہ علیہ فذکر المخالف کرات ومرات لا طائل تحتہ ومن یتامل فی اصطلاحہ یعرف ان حقیقۃ الکعبۃ شئ یعجز العقل عن تشخیصہا وان حقیقۃ الکعبۃ والعرصۃ والہواء والبیت الحرام الموجود فی العیان الواقع فی فضاء الکعبۃ فقال عز من قائل جعل اللہ الکعبۃ البیت الحرام وان کان الکعبۃ ہی البیت الحرام حقیقۃ وذاتا متحدا فکیف یتعلق الجعل بینہما اذ الجعل یقتضی نسبۃ الامکان بین المجعول الیہ والشئ لا ینفک عن ذاتہ فجعل الذات من ذلک الشئ بالفہم الناقص لا ترى ان النسبۃ بین الذات والذات ہی

الضرورۃ والوجوب فکیف یجوز العقل کون احدہما مجعولا والآخر مجعولا الیہ فجعل الکعبۃ ہو جعل البیت الحرام فان جعل الذات ہو جعل عینہا فان الجعل لا تخلل بین الشیٔ ونفسہ واما ثالثا فبان الامر بناء الکعبۃ لا یدل علی انہا البیت الکعبۃ بفضاء ہ فان الکعبۃ یطلق فی العرف علی البیت الواقع فی الفضاء ایضا کما انہا ہی العرصۃ والفضاء حقیقۃ واما رابعا فبان الکعبۃ لتبعیتہا سمیت بہا وان سلم انہا سمیت للارتفاع وماخوذۃ منہ فلا یلزم منہ ان لا تکون ہی العرصۃ والا یلزم منہا انہ لو زال الارتفاع والعیاذ منہ بالله لا یکون الکعبۃ علی الارض ولا یصح الصلوٰۃ الی العرصۃ وہذا باطل مع ان ارتفاع الفضاء فی الخارج من تحت الثری الی العرش فہو اعظم من ارتفاع البیت واما خامسا فبان تعبیر الرملی وصدر الشریعۃ وابن الہمام وغیرہم بالقبلۃ لیس علی ما فہمہ البرزنجی بل لانہا لما کانت الکعبۃ جہۃ العبادۃ عبروا بالقبلۃ والکعبۃ قبلۃ بہذہ الجہۃ فاظہر الحق فی کمال الوضوح والعیان ودمر علی تلبیسات اہل العدوان وہو یدعیہ طویل الباع وکثیر الاطلاع قال ثم قال بل صورۃ الکعبۃ مع انہا من عالم الخلق ہی فی لون الحقائق الامریۃ واعجوبۃ یعجز الخلق عن تشخیصہا الی ان قال نعم ان لم تکن کذلک لم تکن مستحقۃ لان تکون مسجودا الیہا لافضل الموجودات انتہی ولا شک ان المسجود الیہا البیت وما لیس منتہا من البہاء او جہتہ او صوب المقصد کما مر والکل من عالم الخلق فما معنی کونہا فی لون الحقائق الامریۃ واعجوبۃ یعجز الخلق عن تشخیصہا فان اشار الی ما ذہب الیہ من انہا صورۃ لتعین الاول فذلک یستلزم الغاء ہذہ الصورۃ البنائیۃ وہو بدعۃ فی الشرع وذہاب الی مذہب الباطنۃ والعیاذ بالله ویستلزم ایضا کون الکعبۃ علی الصورۃ المستلزمۃ لجامعیتہا وقد اعترف بانہ لا جامعیۃ الا للانسان الکامل وہو الکلام الحق فلا یکون غیرہ مخلوقا علی الصورۃ فلا یکون شیئا من الکائنات غیر الانسان الکامل مظہر للتعین الاول فلا تکون حقیقۃ الکعبۃ مسجودۃ للحقیقۃ المحمدیۃ من حیث الامداد والاستمداد واما من حیث العبودیۃ وامر الله تعالی بذلک فلا یستلزم ذلک ایضا لم یقع الامر الا بالسجود الی صورۃ البیت لا الی حقیقتہ وقد صلی النبی صلی الله علیہ وآلہ وسلم ستۃ عشر شہرا نحو بیت المقدس وصلی فی نافلۃ السفر الی حیث توجہت بہ راحلتہ والحال انہ لیس لبیت المقدس الا ما توجہ الیہ من اجزاء الارض فضیلۃ علی الصورۃ المحمدیۃ قطعا وبالاتفاق فالمسجودیۃ الیہا لو استلزمت الافضلیۃ لاستلزمت جامعیۃ المستلزمۃ لکون المتوجہ الیہا مستحقۃ للخلافۃ علی الصورۃ والالازم باطل فالملزوم مثلہ اقول ہذا الکلام کلہ من قبیل بناء الفاسد علی الفاسد فان بناہ علی عدم فہم معنی حقیقۃ الکعبۃ وقد مر معناہا المصطلح عند المجدد رحمہ الله فتذکر والعجب ان المجدد رح یتکلم فی حقیقۃ الکعبۃ المصطلحۃ والبرزنجی یعترض بالکعبۃ المعروفۃ وابن ہذا من ذاک فالاعتراض یرد علی وجہ کلامہ لا علی اصطلاح المجدد رح ولما کان کلامہ فی حقیقۃ الکعبۃ فکیف یلزم ہدم الشریعۃ والذہاب الی مذہب الباطنۃ ولا یرد علیہ باختصاص الجامعیۃ

بالانسان وهذا ظاهر جدا لما ذکرنا **قال** ثم نقول ما معنی مجدد الالف الثانی وهل بقی من مدة هذه الامة الف ثان حتی یکون مجدده لیس قد اجمع العلماء وذکره الحافظ السیوطی فی رسالة الکشف ان ما بعد الالف لا یبلغ خمس مائة سنة وان القیمة تقوم فی اربع مائة وشئ وقد بینا ذلک فی کتابنا الاشاعة فی اشراط الساعة اتم بیان وقال بعض اتباعه فی توجیه هذا القول ذکر الحسین بن معین الدین المیبذی ان الصوفیة یقولون کل زمان نوبة ظهور سلطنة اسم فاذا انقضت نوبة الهیته وقد وصل نوبة السلطنة الی اسم آخر وهو المشار الیه بقوله کل یوم هو فی شان وان یوما عند ربک کالف سنة مما تعدون ولهذا بعث اکثر اولوالعزم علی راس الف سنة من مضی من قبله انتهی بحروفه وکانه اخذه من قول شیخه ان بعد کل الف تغییر الملل فنقول هذا اثبات لما فهمناه فان انقضاء نوبة سلطنة الاسم البطال لحکمة محمد صلعم حکمه وشرعه باق الی یوم القیمة فیدل علی عدم انقضاء حکم هذا الاسم الذی هو مظهره فاذا لم یبطل حکم لم یحتج الی مجدد آخر فان قلت لم لا یجوز ان یکون بطل حکمه منفردا ولکن ظهر اسم آخر معه هو احمد هذا انصار الحکم مشترکا کما قال فی بعض مکاتیبه انه شریک محمد صلی الله علیه وسلم فی دولته الخاصة یعنی ختم النبوة وانه خلق من طینته قلنا قد ذکرتم ان لکل اسم الف سنة لا زائد ولا ناقص فلا یجوز المشارکة فی الالف بین الاسمین وایضا فان بعد مضی الالف من بعثته صلی الله علیه وآله وسلم الی زوال الدنیا لم یبق الا اربع مائة وشئ فلا یکون تمام حصة اسم فیجب ان یضم الیه تمام الالف من البرزخ ویلزم ان تکون القیمة لا تقوم علی امة محمد صلی الله علیه وآله وسلم من ضروریات الدین انه صلی الله علیه وسلم نبی الساعة وانها علی امته تقوم وانه خاتم النبیین لا نبی بعده واذا قد تکلمتم بمقتضی ما تعلمتم عن المیبذی واتممتم التجدید بعد الالف فقد لزمکم الاعتراف بما فهمناه اذ التجدید المتعلق بالالف بهذا المعنی هو ابطال نبوة وشرع واحداث الاخر لی والا کان کفاه ان یسمی نفسه مجدد المائة الحادی عشرة اذ تجدید المائة لا یستلزم ذلک فقد قال صلی الله علیه وآله وسلم ان الله تعالی یبعث فی هذه الامة علی راس کل مائة من یجدد لها امر دینها فاشار بقوله هذه الامة وبقوله یجدد لها الی ان هذا التجدید المبنی مؤید للدین ومقوله بخلاف التجدید الالفی فانه ابطال الدین ورفع له فانظر الفرق بین البعیدین فان قولکم مجدد الالف الثانی مع کونه کذبا اذ لا الف ثان وکونه مخالفا للشرع اذ لم یرد به الشرع فیه ایهام لبطلان شرعه صلی الله علیه وآله وسلم وفی ضمن ذلک دعوی نهض الجبال عند العارف بالمعانی علی ان الالوف المذکورة لیست قمریة بل شمسیة ولا یلزم توافقهما بل لا تتوافقان ولو سلم فالنبی صلی الله علیه وسلم لم یبعث فی راس الالف السابع بل بعث فی اواخر الالف السادس کما هو مصرح به فی الاحادیث وان اول البعثة لیس اول الهجرة ولا وقت ارتحاله وعلی هذا فالنبی صلی الله علیه وسلم اخذ من الالف قدما یکون راس الالف الشمس عند خروج المهدی فانه احق بوصف التجدید وقد ذکرنا فی رسالتنا اضاءة النبراس ان شرط المجدد

المسمّی لیست موجودۃ فی ہذا الرجل ولا یصلح ان یکون مجددًا اصلًا وبالجملۃ فعہدہ العہود ما کان ینبغی ان یشتغل بجوابہ لکن اخرج الامر الی ذکرہ اقول ہہنا ابحاث البحث الاول ان علم الساعۃ من المغیبات التی لا یعلمہا الا اللہ تعالی فالقول بانہا تقوم فی سنۃ کذا امر عسیر جدا فانہ لم ینقل من الشارع تصریح بانہا تقوم فی سنۃ کذا والمظنونات لا تفید الیقین وما قال السیوطی فی رسالۃ الکشف یکذبہ ما قالہ البرزنجی فی الاشاعۃ وانا نبین بطلان قول البرزنجی ان شاء اللہ تعالی فاعلم انہ قال البرزنجی فی الاشاعۃ قال الامام الحافظ المجتہد جلال الدین عبد الرحمن السیوطی فی رسالتہ المسماۃ بالکشف فی مجاوزۃ ہذہ الامۃ عن الالف الذی دلت علیہ الآثار ان مدۃ ہذہ الامۃ تزید علی الف سنۃ ولا تبلغ الزیادۃ علیہا خمس مائۃ سنۃ وذلک لانہ ورد من طرق ان مدۃ الدنیا ای من لدن آدم علیہ السلام الی قیام الساعۃ سبعۃ الاف سنۃ وان النبی صلی اللہ علیہ وسلم بعث فی آخر الالف السادس قال ودوران الدجال یخرج علی راس مائۃ سنۃ وینزل عیسی علیہ السلام فیقتلہ فیمکث فی الارض اربعین سنۃ وان الناس یمکثون بعد طلوع الشمس من مغربہا مائۃ وعشرین سنۃ وان بین النفختین اربعین سنۃ فہذہ مائۃ سنۃ لا بد منہا قال ولا یمکن ان تکون المدۃ الفاذ خمس مائۃ سنۃ اصلًا ثم ساق بسندہ الاحادیث الدالۃ علی ما ذکرہ مستوفیا لطرقہا اقول الذی فہم مما مر من الاحادیث التی ذکرناہا فی القسم الثالث ان المہدی یمکث فی الارض اربعین سنۃ وان عیسی یمکث بعد الدجال اربعین سنۃ کما رواہ الحاکم فی المستدرک عن ابن مسعود رضی اللہ تعالی عنہ ان عیسی ینزل فیقتل الدجال فیتمتعون اربعین سنۃ لا یموت احد ولا یمرض احد ویقول الرجل لغنمہ ولدابتہ اذہبوا فارعوا وتمر الماشیۃ بین الزرعین لا تاکل منہ سنبلۃ والحیات والعقارب لا تؤذی احدا السبع علی الباب الدور ویاخذ الرجل المد من القمح فیبذرہ بلا حرث فیجئ منہ سبع مائۃ مد الحدیث فانہ ظاہر فی ان الاربعین بعد الدجال وان بعد عیسی یتولی امر امتہم القحطانی یتولی احدی وعشرین سنۃ ولنفرض لیقینہم الی طلوع الشمس من المغرب عشرین سنۃ ایضا ان لم یکن اکثر فہذہ مائۃ وعشرون سنۃ ودوران الدجال یمکث اربعین سنۃ فان لم یکن سنتین فلا اقل من مقدار سنتین لان ایامہ طوال وان بعد طلوع الشمس من مغربہا یمکث الناس مائۃ وعشرون سنۃ وفی روایۃ ان الشرار بعد الخیار عشرون ومائۃ سنۃ ومر ایضا ان المومنین یتمتعون بعد طلوعہا اربعین سنۃ ثم یشرع فیہم الموت فہذہ ثلث مائۃ عشرون سنۃ وقد مضی بعد الالف قریب من ثمانین فہذہ اربع مائۃ والی تمام ہذہ المائۃ تبلغ اربع مائۃ وثلثین وقد مر عن السیوطی انہ لا تبلغ خمس مائۃ بل اخذ بعضہم من قولہ تعالی فہل ینظرون الا ان تاتیہم الساعۃ بغتۃ وقولہ تعالی ولا تاتیہم الا بغتۃ وان الساعۃ تقوم سنۃ سبع بعد اربع مائۃ فان عدد حروف بغتۃ الف واربع مائۃ وسبع والعلم عند اللہ تعالی فیحتمل خروج المہدی علی راس ہذہ المائۃ احتمالا قویا بل قبل المائۃ

از الدجال يخرج في خلافته وهو كما مر يخرج على راس المائة ويحتمل ان يتاخر للمائة الثانية ولا ينفوتها قطعا واذا تاخر فلابد ان يبعث الله على راس هذه المائة من يحيي الامة امر دينها كما ورد في حديث مشهور قال الحافظ السيوطي في منظومه ؎ واشر طا في ذلك ان يمضي المائة ؎ وهو على جويه بين الفئة ؎ يشار بالعلم الى مقامه ؎ وينفر السنة في كلامه ؎ وان يكون في حديث قد روى ؎ من اهل البيت المصطفى وهو قوي ؎ ويرجح الاحتمال الثاني ما اخرج نعيم بن حماد عن محمد بن الحنفية رضي الله عنه قال ويقوم للمهدي سنة مائتين واخرج عن جعفر الصادق قال يقوم للمهدي سنة مائتين واخرج ايضا عن ابي قبيل رضي الله عنه قال اجتماع الناس على المهدي سنة اربع ومائتين تنبيهه وجه الجمع بين الروايات ان كمال ظهوره وذلك انما يكون بعد فتح القسطنطنية وذلك يكون سنة مائتين ويجمع عليه الناس اجمعون سنة اربع ومائتين وذلك بعد فتح الرومية والقاطع وهذا لا ينافي خروج الدجال على راس مائة لانه انما باعتبار اول خروجه بالمشرق او ادعائه الخلافة اولان الاربع والخمس بل والعشر من اول المائة يعد من راس المائة عرفا وعلى هذا فيكون خروج المهدي سبع او تسع او ثلاثين او بالعين قبل المائة لا يخرجه عن كونه يخرجه على راس المائة وكذلك تاخر خروجه عن راس المائة وهذه كلها منظونات وردت باخبار الاحاد بعضها صحاح وبعضها حسان وبعضها ضعاف مع شواهد وبعضها بغير شواهد وغاية ما ثبت بالاخبار الصحيحة الصريحة الكثيرة الشهيرة التي بلغت التواتر المعنوي وجود الآيات العظام التي منها بل اولها خروج المهدي وانه يأتي في آخر الزمان من ولد فاطمة يملأ الارض عدلا كما ملئت ظلما وجورا وانه يقاتل الروم في الملحمة ويفتح القسطنطنية ويخرج الدجال في زمنه وينزل عيسى ويصلي خلفه وما سوى ذلك كله امور مظنونة او مشكوكة انتهى فيظهر من هذه العبارت ان ما قال السيوطي في الكشف ان قيام الساعة لا يتجاوز على الف وخمسمائة سنة لا يستقيم لانه كان وفات السيوطي في سنة ٩١١ وقد حاسب السيوطي من زمانه والآن ١٣٠٠ من الهجرة النبوية على صاحبها الصلوة والتحية فقد شرع في سنة اربع مائة بعد الالف وما ظهر علامة من علامات الساعة والكان لقوم المهدي عليه السلام في سنة مائتين فاين عليه السلام وقد شرع في اربعمائة سنة مع انه قيل ان اجتماع الناس على المهدي سنة اربع ومائتين فلما ظهر مهدي عليه السلام ما وقع الاجتماع وما قيل ان كمال ظهوره يكون بعد فتح قسطنطنية يكون سنة مائتين فيجمع عليه الناس اجمعون سنة اربع ومائتين يكذبه الوجدان فبحمد الله وقوته ان قسطنطنية تحت حكومة الاسلام في هذا الزمان والسلطان عبد الحميد خان نصره الله على اعدائه صاحب الافواج القاهرة والسلطنة الزاهرة وعساكره البرية والبحرية سبع مائة الاف بل ازيد منها وقوتها تقتضي ان لا تغلب عليه اعدائه مدة مديدة وان كان نزول قوته فظاهر الحال يقتضي ان يبقى قوته في سنة اربعمائة بل مزيدة لانه ايشاهد فيه ومن فعلى

تقدیر کل الاحوال تقوم الساعۃ بعد الف وسبع مائۃ واللہ اعلم بحقیقۃ فیکون قیام الساعۃ بعد مضی اکثر من مائۃ الف
الثانی فلا اکثر حکم الکل واخذ حساب بغلبۃ بحساب الجمل امر ذہنی لاشرعی بایاہ احوال الزمان وامور الساعۃ وتبعیۃ
لایدعن بالامور التخیلیۃ الذہنیۃ التی من شعار الشعراء البحث الثانی لما کانت الشریعۃ المحمدیۃ صلعم باقیۃ
الی یوم القیامۃ فاقتضت الحکمۃ الالٰہیۃ المجدد لیتجدد امور الدین ومہماتہ واعجب انہ تصور بمجدد الالف البطال النبوۃ
فلما کان مجدد الالف مبطل النبوۃ فیکون مجدد المائۃ ایضا مبطل النبوۃ وکون المجدد للالف امرا کشفیا الہامیا
یتعلق لارباب ہذہ المعاملۃ وکل من کان عارفا لعلامۃ ومدرکا لآثارہ یقبل آثار اہل اللہ تعالی ویدور مدار الفیوض
والبرکات فی خدماتہم وکل من کان جاہلا لاحوالہم لایدرک اسرارہم ولایقبل اقوالہم ولایستحصل فیضانہم وبرکتہم
قال المجدد رح فی المکتوب الرابع من الجلد الثانی بما تعریبہ انہ یکون علی راس کل مائۃ من مجددشتان بین مجدد
المائۃ والالف فتما بین المائۃ والالف فرق فکذا بین المجددین والمجدد من یصیل الفیوض والبرکات منہ الی المائۃ
وان کانوا الاقطاب والاوتاد انتہی فہذا امر کشفی لایخالف العرف والشرع اما العرف فبانہ فرق بین المائۃ
والالف فیکون بین مجدد المائۃ والالف فرقا ویکون مجدد الالف اقوی واعلی رتبۃ لیصل فیوضہ الی منتہی
الالف بخلاف مجدد المائۃ فانہ یکفی فیہ قوۃ یجدد امر الدین الی منتہی المائۃ اما الشرع فبان الکل قد یکون
مجموعیا وقد یکون افرادیا فان کان المراد من کل المائۃ کلا افرادیا یجوز وجود المجدد لکل المائۃ وان کان المراد
من الکل کلا مجموعیا یراد بہ الالف لجواز ان یکون مجموع المائۃ والعشر الفا وان القول بالالوف الشمسیۃ والقمریۃ
سخیف لاعبرۃ فیہ ولما کانت الشریعۃ المحمدیۃ باعتبار حساب الشہور القمریۃ فالمعتبر ہو الحساب القمری لاالشمسی
روی الواقدی کان بین آدم ونوح علیہما السلام عشر قرون والقرن مائۃ سنۃ وبین نوح وابراہیم علیہما السلام
عشر قرن وبین ابراہیم وموسی عشر قرن قال عبد الوہاب الشعرانی فی لطائف المنن والاخلاق فی بیان
وجوب التحدث بنعمۃ اللہ علی الاطلاق ان الدعاۃ الی طریق اللہ من الامۃ علی اقدام الرسل فلما کان
کل رسول یاتی بعد فترۃ ناسخا لشرع من قبلہ او مؤیدا لہ فکذلک طائفۃ الدعاۃ الی اللہ تعالی من الاولیاء
وعلی ہذا القدم جماعۃ من اہل عصرنا بحمد اللہ تعالی احیوا الدین واقاموا معالمہ وان لم یسمع لہم کالشیخ سلیمان الخضیری
وسیدی محمد البکری والشیخ نجم الدین الخیطی والشیخ شمس الدین الخطیب الشربینی والشیخ زین الجزیری والشیخ
نور الدین الطنتدائی والشیخ سراج الدین الحانوتی والشیخ بدر الدین الشہادی والشیخ شمس الدین البرہتوشی
فہولاء من اعظم الذابین عن الدین فی عصرنا ہذا وفیہم الخیر والبرکۃ والعلم فاللہ تعالی ینفعنا ببرکاتہم فلوان
الامۃ کلہا اجتمعت علیہم واطاعوہم لہدوہم باذن اللہ تعالی الی الصراط المستقیم لکثرۃ ما اعطاہم اللہ تعالی من العلوم
والاسرار والسیاسات رضی اللہ تعالی عنہم ونفع فی اہلہم الاسلام والمسلمین والیضاح ماقلنا من النقرات الحاصلۃ

بین کل داع وداع من الاولیاء انه لما مات الائمة المجتهدون حدث بعدهم اهواء وبدع وحجب علی القلوب حتی صار الناس کانهم فی فترة بالنسبة الی ما سلف فاتی الله تعالی بالمشائخ المذکورین فی رسالة القشیری فاحیوا معالم الطریق واظهروا واندرس فیها کالسری والجنید وابی سلیمان الدارانی واشباههم رضی الله تعالی عنهم من کمل العارفین والعلماء العالمین الذین کانوا فی عصرهم فلما ماتوا وقعت الفترة مدة حتی اتی الله تعالی بالطبقة الثانیة کالشیخ عبد القادر الجیلی والشیخ احمد بن الرفاعی والشیخ ابی مدین المغربی والشیخ ابی عبد الله القرشی وابی یعزی وابی النجار واخراهم رضی الله تعالی عنهم فلما ماتوا حصلت الفترة العظیمة حتی اتی الله تعالی بالسادة الشاذلیة والرفاعیة رضی الله تعالی عنهم اجمعین واول الطبقة ابو الحسن بن الصباغ وابو الحسن الاخضری وابو الفتح الواسطی وکانت سلسلة القوم وانقطعت من مصر حتی جاء سیدی یوسف النجی رحمه الله تعالی فتسلسلت منه الطریق فی مصر وقرابا الی عصرنا هذا فکانت الفترة الحاصلة بعد هولاء فی الدیار المصریة انما هی بعد موت سیدی علی المرصفی والشیخ محمد الشناوی والشیخ تاج الدین الذاکر والشیخ ابی المسعود الجارحی واحزابهم رحمهم الله اجمعین فاتی الله تعالی بعدهم بالجماعة الذین قدمناهم فاحیوا الدین والطریقة بعد موت هولاء فالحمد لله الذی جعلنا منهم فیعلم ان الفترة موجودة برهة من الزمان بعد کل داع الی الله تعالی حتی یظهره من یظهره الله بعده هذا مع استمرار وجود الاولیاء اصحاب الدوائر الکبری من القطب والاقطاب والاوتاد والابدال والاعین واولی الامر اذ لو خلا الوجود من هولاء لخرب الوجود کله دفعة واحدة حتی ان الوقت الذی نقوم فیه القیامة لا یکون فیه احد یقول الله الله ثم انه لما کانت الاصنام تعبد بین فترات الرسل علیهم الصلوة والسلام وتر فض فیها الشرائع وترتکب فیها المحارم ویستحلون الدماء ویحکمون بالهوی ویتولاهم الشیطان ویزعمون مع ذلک انهم ما عبدوا الاصنام الا لیقربوهم الی الله زلفی فکذلک الحکم فی فترات الاولیاء فانها مقابلة لفترات الرسل علیهم الصلوة والسلام بل ربما وقع فی فترات الاولیاء ما هو اقبح من عبادة الاصنام فان عباد ها ما تقوا قط الا له وانما قالوا ما نعبدهم الا لیقربونا الی الله زلفی علی زعمهم واهل فترات الاولیاء قد استحکم فی غالبهم الضلال والفساد واستوی علی خیالهم وطباعهم المحال حتی عکسوا الاحوال فی الافعال والاقوال وحکموا علی المستحیل بالواجب وبالعکس والحق الموجود بالمعدوم والحادث بالقدیم وبعضهم رای ان کل شیء فی الموجود هو الاله وان عین هذا الوجود الحادث هی عین الله من الجماد والنبات والعقارب والحیات والجان والانسان والملک والشیطان ویجعلون الخالق هو عین المخلوق من جمیع نفوس مرجوم وملعون ورئیس ومرؤس حتی الابالیس وهذا کلام لا یرضاه اهل الجنون فلا من کان فی جبة مجنون وقد تقلبت بهذه الامور فی زمننا هذا عن جماعة بالصعید فیعتقدون هذه الامور فیما بینهم وبین اصحابهم

صدة وينكرون ذالك في الظاهر خوف القتل بل الذي اقوله ان ابليس لعنه لو ظهر ونسب اليه هذا
ر منه وتجلي من الله تعالى وان كان هو الذي يلقي الى نفوسهم ذلك وقد حكيت سيدي على الخواص
مات هولاء نقال هولاء زنادقة وهم انجس الطوائف لانهم لا يرون حسابا ولا عقابا ولا جنة ولا نارا ولا حلالا
لا آخرة ولا لهم دين يرجعون اليه ولا معتقد يجتمعون عليه وهم اخس من ان يذكروا لانهم خالفوا المعقولات
ت والمعاني وسائر الاديان التي جاءت بها الرسل عن الله تعالى ولا نعلم احدا من طوائف الكفار
تقاد هولاء فان طائفة من النصارى قالت المسيح ابن الله وكفرهم القوم الآخرون وطائفة من اليهود
لعزير ابن الله وكفرهم القوم الآخرون فلم يجعلوا الوجود عين الله تعالى وقد اشبع الشيخ الكامل الراسخ
ي الدين العربي رضي الله تعالى عنه الكلام في الرد على اهل الحلول والاتحاد من كلامه رضي الله تعالى
الاتحاد الا اهل الالحاد وما قال بالحلول الا من دينه معلول وقد بسطنا لقوله رضي الله تعالى عنه
ما المسمى باليواقيت والجواهر في بيان عقائد الاكابر ونقلت ذلك من النسخة المقابلة على خطه
ي دس فيها الاعداء والحسدة ما دسوا ولعل الشيطان انما دسوس لهولاء الاعداء بدس العقائد الزائغة
شيخ ليوقع فيها من اراد الله اضلاله من جهة المتصوفة فان الشيخ محي الدين كان من اكابر الاولياء
ن فربما قال لهم ابليس ان ما في كتبه ليس مدسوسا عليه وانما ذلك كان اعتقاده ويكفيكم في الدليل
الرجل الجليل فعظمه في اعينهم حتى لا يتوقفوا في اعتقاده ما يجدونه في كتبه من المدسوس ومن كلامه
رضي الله تعالى عنه في الفتوحات المكية من اراد ان الافضل فليرمي ميزان ظاهر الشريعة من يده طرفة
عين ويعتمد ما عليه الائمة المجتهدون ومقلدوهم ويرفض ما عداه انتهى فانظر يا اخي في هذا الكلام المحشور بالنور تفلك
بد الشيخ برا من سور المعتقد الذي تشبث به هولاء الجهلة وكان اخي الشيخ افضل الدين رحمة الله تعالى
لنت حاكما نضربت عنق كل من قال لا موجود الا الله ونحو ذلك من الالفاظ لازلم يات بذلك شريعة
س بالحقائق ارباب الاذواق والمكاشفات والمعارف والمخاطبات وذوو البصائر والكرامات وخرق العادات
لنا عن احد منهم انه كان يعتقد خلاف ما جاءت به الرسل بل لو اعتقد احد منهم خلاف ما جاءت به الرسل
د منهم كرامة ولا خرق عادة وانما الكرامات لاهل السنة والجماعة واطال في ذلك رحمه الله تعالى في رسالته
ا اخي ومخالطة اهل البدع لا يقصد هدايتهم الى طريق الحق والله يرشدك والحمد لله رب العالمين انتهى
هذا الكلام فانه ثبت المجددية للالف ويدفع جميع القدشات الواردة في هذا المقام والشعراني
ت بفوائح مدائحه اسفار الكبار والبقيت على اكرامه وتبجيله وتفخيمه وتعظيمه كلمة الاخيار فابان الحق
بصيرة واوضح الصدق للمتدرب الخبير واستاصل بنار كل تحرير وتقرير وهدم اساس كل صغير وكبير

واللہ علی ذلک قدیر و ما حکی الانکار وجود شرط المجدد عن اضائۃ النبراس فہو من وساوس الخناس الذی یوسوس فی صدور الناس ۵ ولو ولدت تفنیزۃ جرو کلب ۵ نسب بذلک الجرو الکلابا ۵ وما رایت اضائۃ النبراس الی الآن وظن انہا علی دیدن تحریرات البرنجی مشحونۃ بالسب والبہتان ۵ ومن ذا الذی یخون الناس سالما ۵ وللناس فیما یظنون و قیل ۵ اعوذ باللہ من حقد الحقود وحسد الحسود من العنود ۵ حسدوا الفتی اذلم ینالوا سعیہ ۵ فالقوم اعدائہ لہ وخصوم ۵ کیف وان المجدد رح عابد زاہد بل مشکوۃ نور تعلق قلبہ بالمساجد فاضاء بہ مصباح الانوار وذاتہ مشکوۃ العلوم والاسرار وکل عصر یشع یرد شمس الفضل بعد الافول ویشرق شمس العصر علی القصر والطلول فبالمجدد یزین الدین وینقطع اعناق المبتدعین وشتان بین المجدد والنبی المشرع المعدد قال واما ذکرہ فی المکتوب التاسع والمائتین جوابا عن السوال المذکور فلا جواب فیہ ایضا لانہ قال ما یحصلہ ینبغی ان یعلم ان حقیقۃ کل شیء عبارۃ عن التعین الوجودی لذلک الشیء وہو اسم من الاسماء الالہیۃ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم وذلک الاسم رب ذلک الشخص ومبدء الفیوض الوجودیۃ لہ وتوابعہا الی ان قال فاذا تمہد ہذا فنقول ان محمدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم مرکب من عالم الخلق والامر والاسم الالہی الذی ہو ربہ شان العلیم والذی ہو فی عالم امرہ ہو المعنی الذی صار مبدء لذلک الشان وحقیقۃ الکعبۃ ایضا ذلک المعنی واذا کانت حقایق الاشیاء الاسماء الالہیۃ وحقیقۃ الکعبۃ فوق تلک الاسماء کانت متبوعۃ بحقایق الاشیاء فلزم ان تکون مسجودۃ للمحمدیۃ انتہی الغرض منہ وانما قلنا انہ لا جواب فیہ اذ لیس فیہ نفی افضلیۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ بل فیہ اثبات متبوعیتہا للحقایق وہو اثبات لافضیلتہا اقول ہذا احقر من قلاحۃ لان البرنجی ما فہم عبارۃ المکتوب وقد غلط فی التعریب بالمکذوب فاعلم اسعدنی اللہ تعالی واباک للسلوک فی الصراط السوی والورود علی المنہل الروی انہ افاد المجدد رح فی رسالۃ المبدء والمعاد ان بعد مضی الف سنۃ وبضع سنین من رحلۃ سیدنا صلی اللہ علیہ وسلم یعرج فیہ الحقیقۃ المحمدیۃ من مقامہا وتتحد بحقیقۃ الکعبۃ ویسمی حقیقۃ احمدیۃ وتصیر مظہرۃ ذات الاحد جل سلطانہ وتحققان بسمہا وتخلو المقام السابق عن الحقیقۃ المحمدیۃ الی ان ینزل عیسی علیہ السلام ویعیل بالشریعۃ المحمدیۃ علیہم الصلوۃ والتسلیمات فتعرج الحقیقۃ المحمدیۃ عن مقامہا وتستقر بمقام الحقیقۃ المحمدیۃ کان خالیا فاعلم ان حقیقۃ الشخص عبارۃ عن التعین الوجودی الذی التعین الامکانی لہ ظل ذلک التعین وہو اسم من اسماء اللہ تعالی جل شانہ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم واشتالہا وہو ربہ ومبدء فیوضہ الوجودی وتوابعہ الوجودی ولذلک الاسم بالنسبۃ الی ذاتہ تعالی مراتب شتی وہو یطلق علیہ فی مرتبۃ شان الصفۃ وفی مرتبۃ الشان وشتان بین الصفۃ والشان علیہ ما فصلہ المجدد رح فی موضع آخر والشان مجردا عتبار مبدء وجود اعتباری وفوقہ ہذا الاعتبار اعتبار ایضا لکن القوۃ المدرکۃ عاجزۃ عن ضبطہ والمجدد رح

قدار تقی الیہ لکن فوقہ لیس الا الاستہلاک والاضمحلال وفوق کل ذی علم علیم ۵ ہنیئا لارباب النعیم نعیمہا ۞ وللعاشق المسکین ما یتجرع ۞ وتفاضل شتی بین اقدام اولیاء اللہ باعتبار طے ہذہ المراتب فہو علی تفاوت الاستعداد والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء فان اکثرہم واصلون الی ظل من ظلال ذلک الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامکانیۃ باسرہا بطریق السلوک والسیر التفصیلی وقد یتوہم الوصول الی ذلک الاسم فی طریق الجذبۃ الصرفۃ ایضا لکنہ غیر معتبر ولا یعتد بہ والذین عرجوا من ذلک الاسم وقطعوا مراتبہ المتفاوتۃ قلت او کثرت فہؤلاء اقل قلیل منہم فی الحقیقۃ الشیء کما یطلق علی التعین الوجودی کذلک یطلق علی التعین الامکانی اذا القیت ہذہ المقدمات فی روعک فاعلم ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم فی لون کافۃ الانام مرکب من عالم الخلق وعالم الامر ورب عالم خلقہ شان العلیم ورب عالم امرہ مبدہ فالحقیقۃ المحمدیۃ عبارۃ عن شان العلیم والحقیقۃ الاحمدیۃ کنایۃ عن مبدہ وہی حقیقۃ الکعبۃ فنبوتہ صلی اللہ علیہ وسلم قبل خلق آدم علیہ السلام باعتبار الحقیقۃ الاحمدیۃ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم کنت نبیا وآدم بین الماء والطین ونبوتہ بعثتہ العنصری لیس باعتبار الحقیقۃ المحمدیۃ بل باعتبار الحقیقتین فربہا الشان ومبدیہ ولذا تم وکمل باعتبار السابق لان فی الاول دعوتہ مخصوص لعالم الامر وتربیتہ مقصور بالروحانیات وفی الثانی شامل للخلق والامر وتربیتہ مشتمل بالاجساد والارواح غایتہ ما فی الباب ان النشاء العنصری غالب فیہ علی النشاء الملکی لمناسبۃ الافادۃ والاستفادۃ قال اللہ تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی فبعد تحالیہ صلی اللہ علیہ وسلم غلب علیہ جانب الروحانیۃ وانتقص المناسبۃ البشریۃ فبعد مرور الف سنۃ غلبۃ الروحانیۃ لون جانب البشریۃ بلونہ وانصبغ عالم الخلق بعالم الامر فعرج الحقیقۃ المحمدیۃ والتحق بالحقیقۃ الاحمدیۃ والمراد منہا فی ہذا المقام التعین الامکانی للخلق والامر لہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا التعین الوجودی الذی ہو التعین الامکانی فی ظل لہ لان عروج التعین الوجودی لا معنی لہ ولا یعقل اتحاد التعین الامکانی بالتعین الوجودی فیظہر من ہذا التحقیق ان حقیقۃ الکعبۃ یعنیہا الحقیقۃ الاحمدیۃ والحقیقۃ المحمدیۃ ظل لہا فتکون مسجودۃ للحقیقۃ المحمدیۃ فاتضح ما افاد فی رسالۃ المبدء والمعاد انتہی ملخصا فما قال البرزنجی انہ لیس فیہ نفی افضلیۃ الکعبۃ علی الصورۃ المحمدیۃ کلہ ہذیان او محمول علی عدم فہم المعنی المراد واللہ الہادی الی الطریق السداد **قال** لا یقال ان حاصل البحث ان مبداء عالم امرہ متبوع لعالم خلقہ فلا تفضیل للکعبۃ لانا نقول صورۃ الکعبۃ ہی التی یطوف بہا الطائفون بمقتضی الامر وہی لیست صورۃ روح النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم والمسجود نحوہا ہی الکعبۃ لا روح النبی صلی اللہ علیہ وسلم فکون مبداء روحہ متبوعا لمبدء جسدہ لا دخل لہ فی الجواب **اقول** کلہ ہذیان فانہ لا بحث فی تفضیل الکعبۃ بل البحث فی حقیقۃ الکعبۃ وصورۃ الکعبۃ التی تطوف بہا الطائفون بمقتضی الامر ان لم تکن

روح النبی صلے اللہ علیہ وسلم فلاباس بہا بل صورۃ الکعبۃ لیست صورۃ روح النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فی الحقیقۃ وایضا المسجود الیہا انکانت الکعبۃ لاروح النبی صلے اللہ علیہ وسلم فلاہرج فیہا وماقال احدٌ بہذا القول واکون مبدء روحہ متبوعًا لمبدء جسدہ کمالا دخل لہ فی الجواب لادخل لہ فی الدخل بل لامعنی لہ فانہ ماقال احدٌ ان مبدء روحہ متبوعٌ لمبدء جسدہ فہذا التقریر مضحکۃ الثکلی قال ثم قال سوال ان قیل الکعبۃ تطوف باولیاء اللہ تعالی عن ہذہ الامۃ وتلتمس برکاتہم فاذا کانت حقیقتہا فوق الحقیقۃ المحمدیۃ فما وجہ جواز ہذا المعنی فاجاب بان الحقیقۃ المحمدیۃ نہایۃ مقامات نزول محمد من اوج التنزیہ والتقدیس وحقیقۃ الکعبۃ نہایۃ عروج الکعبۃ فالدرجۃ الاولی لعروج الحقیقۃ المحمدیۃ الی التنزیہ والتقدیس ہی حقیقۃ الکعبۃ ونہایۃ عروجاتہا لایطلع علیہا غیر الحق سبحانہ تعالی ولما کان لکمل اولیاء امتہ نصیب تام من عروجاتہ لم یعد ان یلتمس الکعبۃ من برکات مولاہ الاکبر فاتضح الجواب عن العبارۃ الاخری فی الرسالۃ وہی کما ان صورۃ الکعبۃ مسجودۃ لصورۃ الاشیاء کذلک حقیقتہا مسجودۃ لحقائق الاشیاء لما علم من ان الحقیقۃ الکعبۃ متبوعۃ للحقائق انتہی الغرض منہ وہذا صریح من ان المراد بصورۃ الکعبۃ صورۃ البیت الحرام المبنی بالطین والحجر ودلیل علی ان حقیقتہا لیست الحقیقۃ الاحمدیۃ بعینہا لان صورۃ الاحمدیۃ عبارۃ عن عالم الامر من محمد صلے اللہ علیہ وسلم عندہ والطواف بالبیت الحرام لابروح النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وکذا روحہ لیس ہو الطائف بکمل الاولیاء لالتماس برکاتہم بل الاولیاء ملتمسون من برکاتہ صلے اللہ علیہ وسلم بل الانبیاء کلہم من رسول اللہ ملتمس غرفا من الیم فلم نحصل من ہذا الکلام الجواب عن السوال اذلیس فیہ نفی تفضیل صورۃ الکعبۃ علی صورۃ محمد صلے اللہ علیہ وسلم ولا نفی تفضیل حقیقتہا علی حقیقتہ بل مقتضی کون حقیقتہا متبوعۃ للحقائق تفضیلہا صورۃ ومعنی ورفع ذلک ففی کلامہ التہافت والتناقض حیث لایستقر کلامہ علی معنی واحد فی بیان المراد بالحقیقۃ ولا بالصورۃ فتارۃ یقول حقیقۃ الکعبۃ اسم اللہ وتارۃ یقول الحقیقۃ الاحمدیۃ وتارۃ یقول فوق الحقائق وتارۃ یقول اعلی عروجاتہا اوفی عروجات الحقیقۃ المحمدیۃ وتارۃ یقول مایلزم منہ ان صورۃ الکعبۃ ہی ہذہ وتارۃ یقول شیء فی لون الحقائق الامریۃ واعجوبۃ لبخار العقل عن تشخیصہا وکل ہذا یدل علی انہ لیس علی بصیرۃ فی امرہ اقول کلہ لغو لاطائل تحتہ فان البرزنجی قد ترک العبارۃ التی افادہا المجدد التی تدفع الایرادات کما ترکوا دانتم سکاری وقالوا لاتقربوا الصلوۃ فانہ افاد فی حل العبارۃ ان حقائق الاشیاء عبارۃ عن الاسماء الالہیۃ جل سلطانہ وہی مبادی فیوض وجودہم وتوابعہ وحقیقۃ الکعبۃ فوقہا فتکون حقیقۃ الکعبۃ متبوعۃ لحقائق الاشیاء نعم ان سار کمل الاولیاء فوق حقیقۃ الکعبۃ فیلتمس الکعبۃ من برکاتہم انتہی فحل منہ الاشکال الذی قد ذکر وبقی فیہ اشارۃ فضلا عن التصریح بان المراد من صورۃ الکعبۃ صورۃ البیت الحرام المبنی بالطین والحجر وبقی فیہ دلیل علی ان حقیقتہا لیست الحقیقۃ المحمدیۃ فالدلیل الذی ذکر من

فبسبیل الہذیان فلا ملتفت بما عارضہ وردہ وما ادعی فی النہایۃ بین مراد الحقیقۃ والصورۃ فخبیث جدا فانہ ان قال احد ان زیدا انسان وعمرا انسان وبکرا انسان والانسان یکون کاتبا والانسان یکون ضاحکا فالقول بالنہایۃ یکون مضحکۃ البتہ فان حقیقۃ الکعبۃ ہی الحقیقۃ المحمدیۃ وہی الحقیقۃ الاحمدیۃ وہی ذات اللہ تعالی وہی فوق الخلائق وعروجہا نہایتہا لا منتہا ہی فانہا یعجز العقل عن تشخیصہا وما قیل ان اعلی عروجہا ادنی عروجات الحقیقۃ المحمدیۃ وان صورۃ الکعبۃ ہی ہذہ فہو افتراء علیہ ع زیادۃ القول تحکی التقصص فی العمل ۔ قال ثم ان تصریحہ بان حقیقۃ الکعبۃ ہی المشتمل لعروجہا وان کمل الانبیاء والاولیاء یقع لہم العروج فوق حقائقہم دلیل علی ان الحقیقۃ المحمدیۃ افضل وعلی ان حقیقۃ الکعبۃ لیست ہی الاحمدیۃ بعینہا ولا صورۃ الکعبۃ صورتہا والاصح عروجہا فوق حقیقتہا کما صرح للانبیاء اقول ہذا الیفر مبنی علی فہمہ فانہ عروج حقیقۃ الکعبۃ والانبیاء والاولیاء لا یستلزم ان الحقیقۃ المحمدیۃ افضل ولا ان حقیقۃ الکعبۃ لیست ہی الحقیقۃ الاحمدیۃ بعینہا ولا صورۃ الکعبۃ صورتہا بل لا یحصل لقولہ ولا صورۃ الکعبۃ لصورتہا وما قال والاصح عروجہا فوق حقیقتہا نعوذ لا طائل تحتہ والتحقیق انہ قدمر سابقا انہ تفاضل شتی بین اقدام اہل اللہ باعتبار طی المراتب فلا باس ان سار کمل الاولیاء فوق حقیقۃ الکعبۃ فیلتمس الکعبۃ من برکاتہم فتامل فان فوق حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ الصفات الحقیقۃ وفوقہا الشیون الذاتیۃ وفوقہا الذات البحت فان وقع العروج علی حقیقۃ الکعبۃ فکیف یعد التماس الکعبۃ من برکاتہم قال ثم راینا فی الجزء الاول من مکتوبات ولدہ الاوسط قدس سرہ وذکر عن ابیہ انہ اثبت التعین الجبی فوق التعین الوجودی فی بعض مکاتیبہ ومنع الترقی عنہ ونقل عنہ انہ اراد بالتعین الجبی التعین الاول الذی لیس فوقہ الا اللاتعین وانہ لا قدم لاحد فی اللاتعین وعد من المحالات الترقی عنہ ثم نقل عنہ انہ قال بعد ما عرج بہ الی حیث قیل السلطان لیس فی الدار وانہ ظہر لہ ان ہذا المقام مقام حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ عرج الی ما وراءہ حتی وصل الی مقام الصفات الحقیقۃ الزائدۃ علی الذات وہو فوق مقام الصور العلمیۃ للصفات ورای صور الصفات الکامنۃ فی مرتبۃ التعین الوجودی والتعین الجبی ثم عرج الی اصول تلک الصفات التی ہی الشیون الذاتیۃ ثم منہا الی الذات البحت المجرد من النسب والاعتبارات انتہی فاثبت بعد مقام حقیقۃ الکعبۃ مقام الصفات الحقیقۃ ثم مقام اصولہا ثم الذات البحت وجعل التعین الجبی المراد بہ التعین الاول دون مقام حقیقۃ الکعبۃ مع انہ منع الترقی عنہ کما مر واجاب ولدہ المذکور عن ہذا التناقض بان الترقی الممنوع الوصول القدمی والمثبت الوصول النظری انتہی ولا یخفی انہ لا یحصل منہ جواب لانہ مصرح بان التعین الجبی لیس فوق اللاتعین فکیف یصح ان یکون فوقہا تعینات الصفات الحقیقۃ ثم تعیناتہا باصولہا وکل تعین فہو دون اللاتعین وکیف یصح الوصول الشہودی ولا شہود الا لمتعین متجل ولا متعین

حيث لا تعين فلا وصول شهوديًا يا هذا ان اراد بقوله انظر الشهودي وان اراد نظر العقل فهو بمعزل عن ذلك وان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت لم يصح ان تكون فوق التعين الحبي الذي هو التعين الاول **اقول** كله لغو لا طائل تحته فاحسن الكلام كلام صحيح من لسان فصيح في وجه صبيح **فاعلم** ان المراد بالتعين الحبي الحقيقة المحمدية والعروج فوقها لا يمكن الا ان يراد بالحقيقة ظلها وهي عبارة عن اجمال حضرة العلم وهي بشبه الظل بالاصل ولما تخلص عن الظل فالترقي يكون محالا لان فوقه الوجوب كما هو مفصل في المكتوب المائة والثانية والعشرين من المجلد الثالث فظل التعين الحبي يكون فوقه تعينات الصفات الحقيقة والتعين الحبي نفسه ليس فوقه الا اللاتعين لا يمكن العروج اليه الا بالوصول النظري لا القدمي والمراد بالنظري الشهودي والتعين للقدمي للشهودي فارتفع المنافات وما قال بعده لغو لا طائل تحته فانها ان تكن حقيقة الكعبة التي فوق التعين الحبي هي اللاتعين وفوق تعينات اصولها وفوقها الذات البحت فلم لا يصح ان يكون فوق التعين الذي هو التعين الاول قال عروة الوثقى رح فان قيل الحب فرع الوجود اذ الحب بدون الوجود لا يتصور فكيف يكون الحب اصلا للوجود قلنا قد سبق ان الحق جل سلطانه موجود بنفسه وصفاته الثمانية تعالت موجودة بذات الحق ولا مدخل للوجود ولا للوجوب ثمة بل الوجود والوجوب من الاعتبارات المتنزلة عن تلك الحضرة فاول اعتبار ظهر لايجاد العالم الحب ثم الوجود الذي هو مقدمة الايجاد لان لتلك المرتبة المقدسة بدون هذين الاعتبارين غنا ذاتيا عن ايجاد العالم ان الله لغني عن العالمين وان شئت تفصيل الكلام في هذا المقام وتحقيق المرام على التمام وان تعرف حقيقة مقام المحبة والحب والوجود فعليك بكلام الامام غوث الانام شيخنا وقبلتنا جزاه الله سبحانه عنا خير الجزاء واعلم ان التعين العلمي الجلي المذكور سابقا هو الذي يسميه الشيخ واتباعه قدس اسرارهم بالوحدة والتعين الاول والحقيقة المحمدية ويقولون هو اوسع التعينات وهو مشهود الكل وهو التجلي الذاتي وله مقام التوحيد الاعلى ومبدأه وهو ممتد الاعتبارات ومنبع النسب والاضافات الظاهرة في الوجود والباطنة في عرصة التعقلات والاذهان والمعقول فيه انه وجود مطلق واجب ويقولون اطلاق اسم الذات على الحق تعالى لا يصدق الا باعتبار هذا التعين وورائه مرتبة اللاتعين والوجود المطلق فاقول ليت شعري كيف حكموا بكون صفة من صفاته تعينا للذات المعراة عن النسب والاضافات بل الاظهر ان يقال ان هذا التعين تعين صفة العلم وظهور ما في مرتبة الصفة والصفة في الحقيقة غير الموصوف ولا ينبغي ان يقال انه تعين الذات بهذه الصفة لان الذات لا تعين بالصفة وارباب المعقول قالوا في علم الشيء بالوجه ان المعلوم هو الوجه فنا بالنسبة الى ذات الشيء تحقق الجهل وقد تحقق بما تقرر ان هذا التعين حصة من حصص الوجود التي تميز وتعين في تحصيل الوجود لكنه اجمع الحصص وهو

وہو سبوق بصفۃ الحیوۃ والحیوۃ سبوق بمرتبتی الوجود الاجمالی والتفصیلی والوجود سبوق بالخلۃ والخلۃ سبوقۃ بالحب والحب تعین اول واعتبار اسبق فالتعین العلمی الجملی متنزل عن التعین الاول بستۃ مراتب وعما فوقہ بسبع مراتب وعما ینبغی ان یعلم ان لیس معنی التعین عندنا ان الحق عزوجل تنزل فصار حبا اووجودا بل معنی التعین الصدور لانہ ایق بالتنزیہ والانسب بلسان الانبیاء علیہم جمیعہم عموما وعلی خاتمہم خصوصا الصلوۃ والتسلیمات والتحیات والبرکات **قال** ثم قال ولدہ یفہم من بعض عبارتہ ان حقیقۃ الکعبۃ فوق اعتبار الشیون والصفات ویفہم مما سبق من انہ عرج من مقام حقیقۃ الکعبۃ الی الصفات الزائدۃ ثم الی اصولہا ثم الی الذات خلاف ذلک فاجاب عن ہذا التناقض بان المراد من الصفات والشیون التی تکون حقیقۃ الکعبۃ فوقہا ہی الصور العلمیۃ للصفات فی مرتبۃ التعین العلمی التی ہی دون حقیقۃ الکعبۃ فلا ینافی ان یکون فوقہا الصفات الحقیقۃ ثم قال لاح من ہذا البیان السابق ان حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ فوق الحقیقۃ المحمدیۃ لان الحقیقۃ المحمدیۃ ثابتۃ من مراتب التعینات وحقیقۃ الکعبۃ فوق مراتب التعینات انتہی وہذا جواب متناقض آخرا لانہ اجاب عن التناقض الاول بان حقیقۃ الکعبۃ فوقہا تعینات الصفات الحقیقۃ وفوقہا تعینات اصولہا ووجودہا الصور العلمیۃ وہہنا قال حقیقۃ الکعبۃ فوق مراتب التعینات ثم انہ لاجواب فیہ عن التناقض الاول بین قولہ لیس فوق التعین الجمعی الا الاتعین وقولہ ان حقیقۃ الکعبۃ فوق التعین الجمعی **اقول** ہذا مبنی علی عدم فہم المعنی المراد لان الصفات التی حقیقۃ الکعبۃ فوقہا الصور العلمیۃ للصفات التی ہی فی مرتبۃ التعین العلمی فان فی اصطلاح القوم مقام الصفات والشیون عبارۃ عن الصور العلمیۃ التفصیلیۃ کما انہم یقولون ان الاجمال ہذا المرتبۃ ہی مرتبۃ الذات وتجلیہا بتجلی الذات والمراد من الصفات بتفصیل مرتبۃ التعین الوجودی والواجب تعالی موجود بذاتہ لا بالوجود وکذا الصفات الثمانیۃ موجودۃ بذاتہ لا بالوجود بل لیس للوجوب الغیر فی ہذا المقام دخل بالان للوجود والوجوب اعتبارات وذاتہ تعالی غنی عن الاعتبار فیکون الصفات فوق حقیقۃ الکعبۃ فلا تناقض وحقیقۃ الکعبۃ ہی التعین الجمعی کما مر فارتفع الاشتباہ بتذکیرہ اذا القیت جلباب الحیاء فتقل ما شئت **قال** ثم قال ولدہ فان قیل انہ قال فی بعض مکاتیبہ ان حقیقۃ الکعبۃ عبارۃ عن ذات الواجب الوجود الذی سلب عنہ الکیف ولم یجد غبار الظلیۃ والظہور الیہ سبیلا المستحق للمعبودیۃ والمعبودیۃ یلزم منہ تفوق حقیقۃ الکعبۃ علی الصفات الحقیقۃ مطلقا وہو خلاف ما سبق من ان فوقہا لیس الا علی الصورۃ العلمیۃ للصفات قلنا اولا من المقرر عند القوم ان مرتبۃ اطلاق الذات فوق مراتب التعینات فلہذا عبر عنہا بالذات المسلوب عنہا الکیف انتہی وانت تعلم ان ہذا انما ہو توجیہ لاطلاق الذات المسلوب عنہا الکیف علی حقیقۃ الکعبۃ لکونہا فوق مراتب التعینات عندہ واما التناقض بین کونہا دون الصفات الحقیقۃ واصولہا وبین کونہا فوق

جمیع التعینات فهو باق علی ان المناسب انما هو توجیه اطلاق الکعبة علی الذات لا بالعکس لانه قال الکعبة عبارة عن واجب الوجود ولم یقل الذات عبارة عن حقیقة الکعبة مع انه مناقض لقوله فیما مر ان حقائق الاشیاء باسماء الله تعالی لان الذات المطلق غیره باعتبار اسم من الاسماء **اقول** لا تناقض بین کونها دون الصفات الحقیقیة واصولها وبین کونها فوق جمیع التعینات لان الصفات الحقیقة موجودة بالذات البحت کما مر فتکون حقیقة الکعبة فوق جمیع التعینات ودون الصفات الحقیقة فان حقیقة الکعبة برزخ بین حقائق المخلوقات وحقیقة الواجب تعالی جل سلطانه وهی مرتبة احدیة الذات تعالی فان الکعبة مسجودة الیها للخلائق فلا بد ان تکون حقیقتها ممتازة عن سائر حقائق الخلائق لان المسجود ذاته تعالی فلا بد للکعبة ان تکون ناشیة عن المرتبة المقدسة فحقیقة الکعبة والکائنات ذات الله تعالی لاکن اعتبار المسجودیة التی من الصفات الاضافیة ملحوظة فیها فلا جرم ان تتنزل عن الذات البحت فتکون الصفات الحقیقة فوق حقیقة الکعبة واطلاق الذات علی الحقیقة وعلی العکس سیان لا عبار علیه وتقریر المناقض بان حقائق الاشیاء الخ لغو لا طائل تحته هذا ظهر من الشمس وابین من الامس **قال** قال وثانیا یحتمل انه سمی تلک الحقیقة ذاتا ملابکیف مجازا باعتبار ملابسته یکون بین البیت وصاحب البیت اذ هو المسجود بالحقیقة والبیت واسطة انتهی وفیه انه سمی الذات حقیقة الکعبة لا بالعکس وقد مر انفا مافیه ومع هذا ان صح هذا المجاز فانما هو توجیه للاطلاق ولا دفع للمناقض فیه علی انه لا قرینة علی هذا المجاز او ذات الواجب المسلوب عنه الکیف المنعوت بان غبار الظلمانیة والظهور لم یجد الیه سبیلا لا ملابسة بینه وبین البیت فان الملابسة انما هو للتعین المتجلی فی البیت بوجه لائق بجامع للتنزیه وما لا سبیل للظهور الیه لا ظهور له فی البیت واتی سامع من المومنین یفهم ذات الواجب المسلوب عنها الکیف الذی لا سبیل للظهور الیه من اطلاق لفظ حقیقة الکعبة او بالعکس اذ من المعلوم بالضرورة ان الکعبة اذا اطلقت لا یفهم منها المومنون الا البیت الحرام لا رب البیت الحرام ثم کیف یناسب هذا التاویل قوله المار انه قیل له السلطان لیس فی الدار فاذا کانت حقیقة الکعبة نفس السلطان وذاته کیف یقال لیس السلطان فی البیت نسال الله تعالی العافیة **اقول** هذا باطل وان الباطل کان زهوقا **اما اولا** فبان اطلاق الذات وعلی العکس سیان **واما ثانیا** فبان الاعتراض المذکور فی المکتوب بناء علی قوله ذات بیجون فتوجیه الجواب الثانی ان اطلاق حقیقة الکعبة علیه مجاز بالملابسة فبالحقیقة اطلاق الحقیقة علی الذات باعتبار المسجودیة فلا تکون فوق الصفات الحقیقة والحقیقة القرانیة **واما ثالثا** فبانه بین وجه الملابسة ان المسجود فی الحقیقة ذات الواحد والبیت واسطة وهو معتبر فی حقیقة الکعبة وهذا القدر من الملابسة یکفی **واما رابعا** فبان حقیقة الکعبة لیست لنفس السلطان وذاته بل باعتبار المسجودیة فیتضح الجواب بان السلطان لیس فی الدار لان البیت واسطة کما مر فی نتیجة العلوم قوله لم یزل

داعی الوصال بنادی فی سری احب السلطان فانہ یدعوک کنفی بالسلطان عن الحضرۃ الالٰہیۃ العظیمۃ الشان ومرادہ انہ ماسلک فی طریق اللہ تعالی الا بعد حصول المطلب لہ من جہۃ اللہ تعالی باشارات کان یجدہا فی نفسہ وہذا نظیر قول بعض العارفین من قصیدۃ لہ ؎ واللہ ماطلبوا الوقوف ببابہ ۔ حتی دعوا واتاہم المفتاح ۔ قولہ فطار طیر ہمتی الی باب القدس فوصلت الی سرادق عالی فقیل لی السلطان لیس فی البیت مرادہ حکایۃ حالہ فی کیفیۃ سلوکہ فی طریق المعرفۃ الالٰہیۃ والسلطان یکنی بہ عن الحق تعالی من حیث ظہورہ بالجلال والالٰہیۃ کما ذکرنا وقولہ السلطان لیس فی البیت ای لیس ہو فی شی من الاکوان اصلا وجملۃ الاکوان خالیۃ منہ فجملۃ الاکوان بیتہ وہی مملکتہ نافذ فیہا امرہ ونہیہ وقدرتہ وقدرتہ فی الکعبۃ انہا بیت اللہ فیجوز فی حقہ اطلاق البیت فاعتبار ظہورہ فی الاکوان وہی خالیۃ عنہ قائمۃ بہ متعلقۃ بہ وہو لازم لہا بالقیومیۃ وہی لیست لازمۃ لہ لاستغنائہ بہ عنہا انتہی قال وثالثا یحتمل ان یکون المراد بالذات بلا کیف الذات المقیدۃ باعتبار المعبودیۃ والمسجودیۃ ونحو ذلک لا مطلق الذات المعراۃ عن النسب والاعتبارات انتہی وفیہ ان الذات بلا کیف بمعنی الذات المطلق ضد الذات المقید شیء من القیود فہو من باب ارادۃ الشی من ضدہ بل من نقیضہ وبفرض تمامہ انما یصح الاطلاق ولا یدفع التناقض علی انہ صرح فی المبدأ والمعاد بان حقیقۃ الکعبۃ فوق جمیع مراتب التعینات ولیس فی ذلک المولی شیون واعتبارات فتاویل الذات التی ہی عبارۃ عنہا بما یقیدہا من القیود والاعتبارات مناقض للوجہ المصحح للاطلاق وبعد ذلک کلہ فہذہ العبارات کلہا مخالفۃ لصراح الشرع القویم اذ لا معنی لجعل الکعبۃ صورۃ ذات اللہ ولا الاطلاق الکعبۃ علی ذات اللہ وفرق بین المسجودین فان الذات مسجود لہ والکعبۃ مسجود الیہا ولکل ہذہ اباطیل اقول ہذا مبنی علی عدم فہم معنی الکلام فان للصفات الحقیقیۃ والشیونات التی ہی کالاصول لہا تفوق علی سائر الاعتبارات والذات مع الصفات الحقیقۃ والشیونات کالمطلق والذات مع الاعتبار مقید فیلحظ فیہ الاعتبار کما فی علم الشی بوجہہ فی علم المعقول فالمعلوم ہنا ذلک الوجہ فافترقا ولا تناقض اصلا وامما الاشتباہ بما افادہ فی رسالۃ المبدء والمعاد انجوابہ ان الشیون ان لوحظت کانہا اصول للصفات فلا تمایز اصلا ویکون الذات مع الصفات الحقیقیۃ والشیون واحدۃ فوق حقیقۃ الکعبۃ وما قیل انہ مخالف للشرع فہم والقول بانہ جعل الکعبۃ صورۃ الذات واطلق الکعبۃ علی الذات افتراء بلا امتراء والفرق بین المسجودین خارج عن البحث لاطائل تحتہ فاظہر الحق فی کمل الوضوح والعیان ودمر علی تلمیعات اہل العدوان فانشط بہ کل ماہر وکامل وفصم ظہر کل مکابر مجادل لعمری ان البرزنجی لم یستبعد بمطالعۃ کتب التصوف والحدیث والآثار فتفوہ بما تفوہ من الجحود والانکار فان کان ریحا فقد صادفت الاعصار واللہ العاصم من زلل الاقدام وعثار الافکار ؎ لیس فی ہذا الکلام شیء ۔ یقتضی التکذیب والبہتان ۔ ولا ما خالف العقل

والنقل ۞ کما اوضحت لک بالبیان ۞ وعلے ماادعاہ نتیجۃ البحث ۞ وباقی الدلیل والبرہان ۞ بخلاف الشناع عندہ ولکن ۞ لیس یخلو من حاسد الانسان النجدی ۞

المقالۃ الثانیۃ فیما بناہ علی المقدمۃ الثانیۃ

قال ومبنی ہذہ المقدمۃ الثانیۃ بطلان دعواہ سقوط واسطۃ النبی صلے اللہ علیہ وسلم فقد قال فی المکتوب الثامن والثمانین من المجلد الثالث من مکتوباتہ ان امۃ کل نبی انما یصلون الے اللہ بوسیلۃ ووسائط وفیما بین اللہ الافرد من افراد ہذہ الامۃ یعنی نفسہ فان نصیبہ من اللہ تعالے بالاصالۃ من الذات العلیۃ اقول اما اولا فبانہ لیس فی المکتوب المذکور الا فرد من افراد ہذہ الامۃ فان ہذا الافتراء عبارۃ المکتوب بلہ اگر انکہ فروے از افراد امت را بالاصالت از حضرت تعالی نصیب بود تعبیر ایں لفرد من افراد الامۃ نصیبہ بالاصالۃ من اللہ تعالی مما لا یقبل من افراد ہذہ الامۃ افتراء بلا امتراء فتفکر ۞ خلاف فحواہ وبطلان الاحتمال من طریۃ بالفاسد علی الفاسد واما ثانیا فبانہ افاد العلامۃ الدمشقی فی نتیجۃ العلوم بیانہ ان ذلک الفرد الواحد ہو مظہر الاسم الالہی الفرد وہو الحقیقۃ المحمدیۃ التی خلق اللہ تعالی منہا کل مخلوق کما ورد فی الحدیث الطویل علے ما صرح بہ العلماء فان نصیبہ ای ذلک الفرد من اللہ تعالی بالاصالۃ لا بواسطۃ احد کما قال صلی اللہ علیہ وسلم لی وقت مع اللہ لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل ای لا یسعنی فی ذلک الوقت الذی لی مع اللہ تعالی جبریل ولا انا من حیث انی نبی مرسل کما اشار الی ہذا المعنی ابن کمال باشا فی رسالتہ فی الروح فہو صلے اللہ علیہ وسلم من حیث انہ نبی مرسل لہ رتبۃ ومن حیث انہ فی مقام الفردیۃ من تجلی الاسم الفرد لہ رتبۃ اخری اعلے من الرتبۃ الاولی ثم انہ صلے اللہ علیہ وسلم من حیث رتبۃ الفردیۃ المذکورۃ ینظر فی کل وقت الی یوم القیمۃ فی الصور المختلفۃ التی ہی مخلوقۃ منہ صلے اللہ علیہ وسلم ای من نورہ الاصلی الذی ہو اول ما خلقہ اللہ من غیر واسطۃ کما ورد اول ما خلق اللہ نور نبیک یا جابر ثم خلق اللہ کذا وکذا الی آخرہ ولا ینظر صلے اللہ علیہ وسلم فی کل وقت من حیث انہ نبی مرسل اعنی من ہذہ الرتبۃ فاذا ظہر فی صورۃ انسان وعرف الانسان نفسہ وانکشف لہ انہ مخلوق من ذلک النور المحمدی کان ہو ذلک الفرد المحمدی کما ان تلک الصورۃ الانسانیۃ التی کان ظاہرا بہا صلے اللہ علیہ وسلم فی مکۃ وہاجر بہا الی المدینۃ ہی صورۃ رتبۃ النبی المرسل لا یکون مثلہا صورۃ اخری یظہر بہا بعد ذلک الا انہا یقال لہا باعتبار مقام الفردیۃ وہو الفرد المستمد من اللہ تعالی بلا واسطۃ ولا بد من ادراک معنی ہذا الکلام ولا اظن انک تجد معنی ذلک ابدا ولا اقدر ان ادرکہ کشفا الا بمعونۃ اللہ تعالی فان جمیع المحسوسات والمعقولات مراتب علمیۃ لا غیر فی حضرۃ الوجود الواحد الحق والوجود الواحد الحق ظاہر بہا کلہا علے السواء ولکن من ظہر بہا علے التمام فی مرتبۃ العلم الالہی لیس کمن لم یظہر بہا کذلک قال اللہ تعالی قل ہل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون

الفقرۃ الثانیۃ النجدی بطلان دعوی سقوط واسطۃ النبی صلعم

انما یتذکر اولوا الالباب والمنتسب الی السلطان مثل من حیث ما هو علیه فی نفسه مثل المنتسب الی الکتاب او الوتاد لاختلاف الصورة ولا البنیة ولکن من حیث ما فی نفس کل واحد منهما من قوة الحال باعتبار تشرف ما انتسب الیه لیس سواء وکذلک من عرف ان نفسه وصورته منتسبة الی الحقیقة المحمدیة الفردیة الناشی هو عنها ولیس له استقلال دونها لیس مثل غیره الذی لا یعرف الا نفسه وهو مستقل بنفسه فی الظهور انما یتذکر اولوا الالباب ویشیر الی مقام الفردیة العام فی جمیع الامة الخاص به صلی الله علیه وآله وسلم کما ذکرنا قوله صلی الله علیه وسلم فی الحدیث الصحیح الذی رواه مسلم وغیره عن عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنهما عنه علیه الصلوة والسلام اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما یقول ثم صلوا علی فانه من صلی علی صلاة صلی الله علیه بها عشرا ثم سلوا الله لی الوسیلة فانها منزلة فی الجنة لا تنبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو فمن سال لی الوسیلة حلت له الشفاعة فان تلک المنزلة التی فی الجنة المسماة بالوسیلة هی رتبة الفردیة التی اشار الیها العارف الهندی رضی الله عنه وقدس سره وهی حاصلة لرتبة النبی المرسل محمد صلی الله علیه وسلم فی حیاته وهو صلی الله علیه وسلم یعلم انها تنتقل بعد موته صلی الله علیه وسلم الی افراد امته الذین هم رتب ظهوراته الی یوم القیمة فقال صلی الله علیه وسلم وارجو ان اکون انا هو ای یرجو صاحب رتبة النبوة والرسالة وهو العبد النبی المرسل محمد صلی الله علیه وسلم ان یکون ذلک العبد العلیه صلی الله علیه وسلم انها من مراتب العباد الذین تغلب علیهم صفة العبودیة فی الکمال العرفانی والتحقیق الربانی دون غیرهم فمن غلبت علیهم حیوانیتهم وضعف فیهم الانسانیة من الغافلین الجاهلین بانفسهم وبکیفیة خلق الله تعالی الاشیاء من جمیع الامة ما عدا اهل هذه الطریقة والله اعلم بحقائق الاحوال وقوله ان ذلک الفرد لیس تبعا لای ما هو تابع المرتبة النبی المرسل الذی هو محمد صلی الله علیه وسلم من حیث رتبة نبوته ورسالته التی لا تسع فی ذلک الوقت الذی یرید الله تعالی کما ورد فی الحدیث السابق فان رتبة الفردیة لا یکون معها شئ غیرها اصلا بل هی قائمة بمحض کرم الله تعالی ولیس ذلک الفرد غیر الحقیقة المحمدیة المظاهرة فی تلک الصورة الکونیة المخلوقة منها ولا بد لک من المؤونة الالهیة حتی تعرف هذه الکلام وتکشف عن معناه الذی عند اهله وذلک اذا تحول ادراکک الاول للمحسوسات والمعقولات فلم تشهد بها مغایرة للنور الاصلی الابجدی الرتبة الامکانیة والله علی کل شئ قدیر من جاهد فینا نجاهدن لنهدینهم سبلنا وانتفاعها ان الله لغنی عن العالمین فهو غنی عن کل رتبة ظهر بها من کل من یسمی شیئا لان کل شئ هالک ای فان مضمحل الا وجهه ای الاذاته کما مر انتهی واما ثالثا فبان السالک اذا فرغ من السیر الی الله وشرع فی السیر فی الله بمتابعة النبی صلی الله علیه وسلم وسلطنته فاذا جذبه الله تعالی الیه بکمال فضله وکرمه ارتفع الوسائط کلها بینه تعالی وبین هذا المجذوب السالک حتی سمعه وبصره ورجله وجمیع القوی وهی وسائط

وآلات ظاہرۃ ومع ہذا یرفع اللہ تعالی منہ ہذہ القوی الظاہرۃ فاذا وصل العارف الی ہذہ المعرفۃ یأخذ العلم من اللہ تعالی بلا واسطۃ وہو العلم اللدنی کما کان للخضر ع ونصیب بعض العارف باللہ قال تعالی وعلمناہ من لدنا علما ویقال لہذہ المرتبۃ فی اصطلاحاتہم قرب النوافل ودلیل علیہ ما اخرجہ البخاری عن ابی ہریرۃ رض قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم عن اللہ تعالے ولا یزال عبدی المومن یتقرب الی بالنوافل حتی احببتہ فاذا احببتہ کنت سمعہ الذی یسمع بہ وبصرہ الذی یبصر بہ ویدہ التی یبطش بہا ورجلہ التی یمشی بہا الحدیث وقولہ علیہ الصلوۃ والسلام الی مع اللہ وقت لا یسعنی فیہ ملک مقرب ولا نبی مرسل فمن وصل الی ہذہ المرتبۃ یجذبہ تعالی الیہ ویفضلہ یأخذ المعارف والاسرار بلا واسطۃ من اللہ تعالے ولا یلزم الکفر بقولہ اخذت العلم من اللہ تعالی بلا واسطۃ فمن ینکر ہذہ المرتبۃ فہو ینکر الحدیث الصحیح وقال مولانا عبد الرحمن الجامی قدس سرہ فی خطبۃ شرح الفصوص اما بعد فاعلم ان الحکم الفائضۃ من الحق سبحانہ علے قلوب کمل عبادہ وخلص عبیدہ علے انواع منہا ما یفیض علیہم بواسطۃ الملائکۃ المقربین بالفاظ وعبارات محفوظۃ من التغییر والتبدیل مرادہ تلاوتہا وہو القرآن المنزل علے نبینا صلے اللہ علیہ وسلم بواسطۃ الروح الامین ومنہا ما یفیض علیہم بواسطۃ او غیر واسطۃ معانی صرفۃ او معبرۃ بعبارات غیر متلوۃ ومن ہذا القبیل الاحادیث القدسیۃ فہی اما مما افاضت علیہم معانی صرفۃ لکنہ کساہا الکسیۃ عباراتہ الخاصۃ او بعبارات مخصوصۃ غیر مراد ضبطہا وتلاوتہا وہذا النوع لیس مخصوصا بالانبیاء بل یعم الاولیاء وصالحی المومنین ومنہا ما یفیض من بعض الکمل علی بعض انتہی ولقصوا من کلام الشیخ المجدد رح لفظ تبعیتہ بعد قولہ من الذات العلیۃ فیصیر الکلام معہا ہکذا فان نصیبہ من اللہ تعالے بلا اصالۃ من الذات العلیۃ بالتبعیۃ ای تبعیۃ النبی صلعم انتہی فتوح الغیب فافہم ہذا الکلام فانہ امر رفیع من الغیب واقطع من السیف

قال وقال ان المطلوب من الدعوۃ ہو المحبوب یعنی النبی ص والباقون مطلوبون بتبعیتہ وتطفلہ الافرد من افرادہ فانہ لیس بتبعیتہ بل بمحض کرم اللہ تعالی فہذا اقرار بخروجہ عن متابعۃ النبی ص واصالتہ فیما لہ من اللہ تعالی ولیس موطفیلیا لہ ص بخلاف غیرہ **اقول** ہذا النقل ایضا علے دیدن المعترض لا یطابق المنقول بل ہو افترا فانہ غیر قول المجدد رح بالزیادۃ والنقصان فیہ وہو فی الاصل ہکذا التبعیۃ فی فرد الامۃ باعتبار التشریع فان لم نجمع بشریعۃ النبی صلے اللہ علیہ وسلم لم یصل المطلوب وتبعیۃ الانبیاء للنبی ص باعتبار ان النبی المتبوع یعنی محمدا ص وصولہ الی تلک الدرجۃ العالیۃ اولا وبالذات ووصول الانبیاء سواہ الیہا ثانیا وبالعرض لان المطلوب من الدعوۃ والضیافۃ المحبوب وبطیب غیرہ بطفیلہ وتبعیتہ لکن کلہم جالسون علی سفرۃ واحدۃ فی مجلس واحد علے تفاوت الدرجات ومستوفون التلذذات والتنعمات علیہا وانہم یحملون الزلۃ التی تبقی بعد اکلہم علے السفرۃ ولا یجلسون مع الانبیاء علے السفرۃ الافرد من افرادہم وہو مخصوص وجلیس

مجلس الاکابر کیما مر و مع ذلک الامۃ امۃ النبی نبی وان وصل ذلک الفرد العلو والغرو ہو الدولۃ التی یصیل راسہ برجل النبی وقال اللہ تبارک وتعالی ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین الایۃ انتہے وقولہ الافرد من افرادہم مستثنی من قولہ وامہم یحیلون الزلۃ لامن قولہ والباقون مطلوبون تبعیۃ وبطفیلہ کما فہم المعترضون بسبب تحریفہم عبارۃ الشیخ ولیست ہذہ العبارۃ فی مکتوبہ **قال** فان قلت جعلہ نفسہ من الامۃ اقرار بالتبعیۃ قلت کلا لجواز ان یرید امۃ الدعوۃ وبہذا المعنی جمیع الناس فی امتہ حتی الکفار فکونہ من الامۃ محتمل والاستثناء صریح فلا یکون من امۃ الاجابۃ بنص دعواہ واصح من ذلک ماقالہ فی المکتوب السابع والثمانین من المجلد الثالث من ان اللہ تعالی لم یحیل فی حقی من اسباب التربیۃ غیر المعدات ولم یجعل العلۃ الفاعلیۃ فی تربیتی غیر فضلہ وکمال کرمہ واہتمامہ بی وغیرتہ علی لم یجوز فی حقی ان یکون لفعل الغیر مدخلا فی تربیتی اوان التوجہ فیہ الی غیرہ تعالی انی مرباہ جل شانہ ومحبتی کرمہ الذی لامنتہی لہ فہذا اوکد واصح لفظ فی نفیہ الواسطۃ بینہ وبین اللہ تعالی وہو عین دعوی خروجہ عن اتباع النبی ﷺ **اقول** ہذا ہذیان صریح وہتان قبیح فان کان الکذب نجی فالصدق انجی

ع کل العداوۃ قد ترجی ازاحتہا ✤ الا عداوۃ من عاداک من حسد ✤ نعوذ باللہ من ہذا الہتان ولنعم مایضرب من سل سیف العداوۃ عمدا فیہ راسہ الکان المجدور ح من امۃ الدعوۃ فہل المعترض من امۃ الاجابۃ حاشا للہ **ع** الصبر یحمد فی المواطن کلہا ✤ الا علیک فانہ مذموم ✤ والمراد من الغیر غیر النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لانہ صرح بقولہ فان من لم یتبع شریعۃ النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لم یصل الی المطلوب کما صرح فی المکتوب الاثنین والعشرین والمائۃ من المجلد الثالث بما تعریبہ ان وصول المطلوب بدون توسطہ علیہ الصلوۃ والسلام محال فہو نبی الانبیاء والمرسلین ورسالتہ رحمۃ للعالمین **قال** قال فی آخر المکتوب انی مرید اللہ ومرادہ وسلسلۃ ارادتی متصلۃ باللہ من غیر توسط احد ویدی نائب مناب ید اللہ رمز واشارۃ الی دعوی کونہ نبیا بعد الف سنۃ **اقول** ہذا مبنی علی عدم علم معنی المرید والمراد المصطلح عند المتصوفین قال صاحب بہجۃ الاسرار فی بیان الارادۃ والمرید والمراد اما الارادۃ فترک ما علیہ العادۃ وتحقیقہا نہوض القلب فی طلب الحق وترک ماسواہ فاذا ترک العبد العادۃ التی ہی حظوظ الدنیا والاخری فقد وجد ح ارادتہ فالارادۃ مقدمۃ کل امر یعقبہا القصد ثم الفعل فہو بدء بطریق کل سالک واسم اول منزلۃ کل قاصد قال اللہ عزوجل لنبیہ ص ولا تطرد الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ فنہی نبیہ ص عن طرد ہم والبعاد ہم وقال فی آیۃ اخری واصبر نفسک مع الذین یدعون ربہم بالغداۃ والعشی یریدون وجہہ ولا تعد عیناک عنہم ترید زینۃ الحیاۃ الدنیا فامرہ بالصبر معہم وملازمتہم وتصبیر النفس فی صحبتہم ووصفہم بانہم یریدون وجہہ عزوجل ثم قال ولا تعد عیناک عنہم ترید زینۃ الحیاۃ الدنیا فبان بذلک ان حقیقۃ الارادۃ وجہہ اللہ عزوجل فحسب دون زینۃ الدنیا

وزینته الاخری فالمرید والمراد فالمرید ھو من کان فیہ ھذہ الجملۃ وتصف بھذہ الصفۃ فھو اذا اقبل علی اللہ عزوجل وطاعتہ مولیٰ عن غیرہ واجابتہ لیسمع من ربہ عزوجل فیعمل بما فی الکتاب والسنۃ ویصم عما سوی ذلک ویبصر بنور اللہ سبحانہ فلا یرے الا فعلہ فیہ وفی غیرہ من سائر الخلائق ویعمی عن غیرہ فلا یرے فاعلا الا اللہ علی الحقیقۃ غیرہ جل وعز بل یری آلۃ وسببا محرکا مسخرا قال النبی صلعم حبک الشی یعمی ویصم ای یعمیک عن غیر محبوبک ویصمک عنہ لا مشتغالک بمحبوبک فما احب حتی اراد وما اراد حتی تحرکت ارادتہ حتی قذفت فی قلبہ حمرۃ المحبۃ فاحرقت کل ما ھناک قال اللہ عزوجل ان الملوک اذا دخلوا قریۃ افسدوھا وجعلوا اعزۃ اھلھا اذلۃ فشمر جل جلالہ واکلہ فاقۃ وکلامہ ضرورۃ تصبح لفظہ فلا یحبھا ابدا الی محبوبھا ولذاتھا فیصم عباد اللہ ویانس بالخلوۃ مع اللہ ویصبر عن معاصی اللہ ویرضی لقضاء اللہ ویختار امر اللہ ویسخی من قطر اللہ ویبذل مجھودہ فی مجاب اللہ ویتعرض ابدا لکل سبب یوصلہ الی اللہ ویقنع بالخمول والاحتقار ولا یختار احمد عباد اللہ ویتحبب الی ربہ عزوجل بکثرۃ النوافل مخلصا للہ عزوجل حتی یصل الی اللہ سبحانہ فیصل فی زمرۃ احباب اللہ ومرادیہ فحینئذ یسمع عما سوی اللہ محیط عنہ اثقال سالکی طریق اللہ سبحانہ ویغسل بماء رحمۃ اللہ ورافتہ وبلطفہ فیبنی لہ بیتا فی جوار اللہ فیجعل علیہ انواع الحلی وھی المعرفۃ باللہ والانس بہ والسکون والطمانینۃ الی اللہ فینطق بحکمۃ اللہ واسرار اللہ بعد الاذن الصریح بل الخبر من اللہ عزوجل ویلقب بالقاب تمیز بین احباب اللہ فیدخل فی خواص اللہ ویسمی باسماء لا یعلمھا الا اللہ ویطلع علی اسرار حضیۃ فلا یبوح بھا عنہ غیر اللہ فیسمع من اللہ ویبصر باللہ وینطق ویبطش بقوۃ اللہ ویسعی فی طاعۃ اللہ ویسکن الی اللہ وینام مع طاعۃ اللہ وذکر اللہ فی کلام اللہ وحزر اللہ فیکون من امناء اللہ وشھداۂ داوتاد ارضہ وسجن عبادہ وبلادہ واحبابہ واخلائہ قال النبی صلے اللہ علیہ وسلم حاکیا عن اللہ عزوجل لا یزال عبدی المومن یتقرب الی بالنوافل حتی احببتہ فاذا احببتہ کنت سمعہ وبصرہ ولسانہ ویدہ ورجلہ وفوادہ فبی یسمع وبی یبصر وبی ینطق وبی یعقل وبی یبطش فھذا عبد حمل عقلہ العقل الاکبر وسکنت حرکاتہ الشھوانیۃ بقبضۃ الحق عزوجل فصار قلبہ مخزنۃ اسرار اللہ عزوجل فھذا مراد اللہ عزوجل وان اردت ان تعرفہ باسم اللہ المرید المبتدی والمراد المنتھی المرید الذی نصب بین التعبد والقی فی مقاساۃ الشاق والمراد الذی کفی الامر من غیر مشقۃ المرید متعب والمراد مرفوق بہ من ربہ فالاغلب فی حق القاصدین المبتدئین فی سنۃ اللہ ما قدمت وجری من توفیق اللہ عزوجل للمجاھدات ثم ایصالھم الیہ وحط الاثقال عنھم والتخفیف عنھم فی کثیر من النوافل وترک الشھوات والاقتصار علی القیام بالفرائض والسنن فی جمیع العبادات وحفظ القلوب ومحافظۃ الحدود والمقام والانقطاع عما سوی الحق عزوجل بالقلوب فتکون ظواھرھم مع خلق اللہ وبواطنھم

۵۱ بر ج بالفتح اشکارکردن وآشکار شدن راز ۱۲ منتخب ۵۲ طارت کردہ شدہ ۱۲ ۵۳ حط الوضع ۱۲ قاموس

مع اللہ عزوجل والمستفہم لکم اللہ وقلوبہم لعلم اللہ والمستفہم لنصح عباد اللہ واسرارہم لحفظ ودائع اللہ فعلیہم سلام اللہ وتحیاتہ وبرکاتہ ورحمتہ مادامت ارضہ وسماوہ وقام العباد لطاعتہ وحفظ حقہ وحدودہ والمرید تتولاہ سیاستہ العلم والمراد تتولاہ رعایۃ الحق لان المرید یسیر والمراد یطیر فمتی یلحق السائر الطائر ونیکشف لک ذلک بموسے ونبینا محمد صلوات اللہ علیہما کان موسے مریدا ونبینا مرادا انتہے سیر موسے الی جبل طور سینا وطار نبینا محمد الی العرش واللوح المسطور فالمرید طالب والمراد مطلوب وعبادۃ المرید مجاہدۃ وعبادۃ المراد موہبۃ المرید موجود والمراد فان المرید یعمل للعوض والمراد لا یری العمل بل یری التوفیق والمنن المرید یعبد فی سلوک السبیل والمراد قائم علے مجمع کل سبیل المرید ینظر بنور اللہ والمراد ینظر باللہ عزوجل المرید قائم بامر اللہ والمراد قائم بفعل اللہ المرید یخالف ہواہ والمراد یتیسر من ارادتہ ومناہ المرید یتقرب والمراد یتقرب بہ المرید یحمی والمراد یدلل ونعیم ونعیمی ویشہی المرید یحفظ والمراد یحفظ بہ المرید فے الترقی والمراد قد وصل وبلغ الے الرب الذی ہو المرقی ونال عندہ کل طرف انتہے لما کان معنی المرید والمراد ہذا فالاشتباہ ماذا فان المرادیۃ تقتضی عدم الوسلطۃ قال العلامۃ الدمشقی فی نتیجۃ العلوم قال سبحانہ الرحمن علم القرآن خلق الانسان علمہ البیان وقال تعالی اقرا باسم ربک الذی خلق خلق الانسان من علق اقرا وربک الاکرم الذی علم بالقلم علم الانسان مالم یعلم وہذا فی مطلق الانسان وقال تعالی فی حق النبی صلے اللہ علیہ وسلم وعلمک مالم تکن تعلم فاشرک تعالی بینہ وبین غیرہ فے التعلیم فالتعلیم کلہ من اللہ تعالی وحدہ والاخذ کلہ عن اللہ تعالی وحدہ عند من یعرف ومن لا یعرف والعبد الشاکر ہو الذی یری التسلیم منہ تعالی وحدہ وکافر النعمۃ ہو الذی غافل عن ذلک قال ابو یزید البسطامی قدس اللہ سرہ اخذنا علمکم میتا عن میت واخذنا علمنا عن الحی الذی لا یموت انتہے **قال** ان طریقی سبحانی فان طریقی التنزیہ منہ وخلت علے الذات الاقدس لم التفت باسم وصفۃ لکن قول سبحانی منہی لیس کقولہ من ابی یزید البسطامی فانہ لا مساس لقولہ بقولنا فان قولہ خرج من دائرۃ الانفس وقولنا وراء الآفاق والانفس وقولہ تشبیہ کسی لباس التنزیہ وقولنا تنزیہ لم یرتبہ غبار التشبیہ وقولہ صدر عن سکر وقولنا صدر من عین الصحو فانظر الے ہذا الضلال المضل کیف تفوق علے اکابر الامۃ بدعواہ وکیف خرج عن اتباع محمد صلعم بصریح قولہ وفحواہ وکیف سجل علے نفسہ اتباع الشیطان وہواہ **اقول** ان المخاطب اخطا الجاہل والنابل فہو احیر من لقۃ فی حقہ **ص** شلت یمینک ان قتلت لمسلم وجبت علیک عقوبۃ المتعمد **اعلم** ان قول الشیخ رح ان طریقی سبحانی ای منسوب الی السبحان الے تنزیہ اللہ تعالے والیاء فیہ للنسبۃ کیاء المتکلم فانہ قد صرح بنسبۃ التقابل والتباین بین لفظ سبحانی الذی صدر من ابی یزید البسطامی رح وبین لفظ سبحانی الذی فی مکتوبہ ففے الاول یاء النسبۃ دون الثانی یاء المتکلم وہذا من قبیل تجنیس التلفیف ویظہر من ادنی تامل ان عبارتہ تدل علے یاء النسبۃ صریحا فانہ قال

سلسلتی سلسلۃ الرحمانیۃ وانا عبد الرحمن مزلی ارحم الراحمین وطریقی الطریق السبحانی وذہبت من سبیل التنزیہ وما اردت من الاسم والصفۃ الا الذات الاقدس تعالی ہذا سبحانی لیس کسبحانی الذی قال ابو یزید البسطامی لانہ لاساس لہ ہذا السبحانی لانہ خرج من دائرۃ النفس وہذا ما وراء النفس والافاق وسبحانی ابی یزید تشبیہ لبس لباس التنزیہ وہذا سبحانی تنزیہ محض وما وصلہ غیاب التشبیہ وذلک سبحانی تفور من منبع السکر وہذا السبحانی ینبع من عین الصحو **قال** فی المکتوب الموفی مائۃ من المجلد الثالث وان کان محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لیس لہ شریک فی دولۃ الخاصۃ ولکن ینبغی ان یعلم انہ بعد تخلیقہ وتکمیلہ ابقیت من طینتہ بقیۃ حجلت خمیرۃ طینتی فجعلونی بتبعیۃ ووراثۃ شریک ودولۃ الخاصۃ وہذا ایضا دعوے النبوۃ وان نبوتہ فی مرتبۃ نبوۃ صلی اللہ علیہ وسلم ودولتی فی قوۃ دولتہ وہذا اخس فی افساد الدین واصرح فی الحادہ وزندقتہ **اقول** کلۃ مبنی علے سوء الفہم فلا یخلوا عن الخلل فمثلہ کمثل النحاتۃ لا طیر ولا جمل اما تعرف انہ ما وقع جعلونی بیا التکلم فی مکتوبہ وہی مخرفۃ بل فی مکتوبہ ہذہ العبارۃ وان لم یکن احد یشرکہ فی ہذہ الدولۃ الخاصۃ المحمدیۃ لکن ہذا الفقیر یدرک ان من دولۃ الخاصۃ لہ صلے اللہ علیہ وسلم بعد تخلیقہ وتکمیلہ ابقیت بقیۃ لان من لوازم اہل الکرم ان یبقے بقیۃ فی سفرتہم بعد اکلہم وہو نصیب الخدم وتلک البقیۃ اعطیت لاحد اصحاب الدولۃ من امتہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وجعلہا خمیرۃ طینتہ فجعل شریک دولۃ الخاصۃ علیہ وعلے آلہ وصحبہ الصلوۃ والتسلیمات انتہے والمراد بالطینۃ اما الدولۃ الخاصۃ اعنے مرتبۃ الفناء الاتم وہو مختص بالنبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم عند الصوفیۃ ویکون لبعض امتہ تبعیۃ ووراثۃ فح یکون متخلقا باخلاقہ فلما تم ہذہ المرتبۃ یعطی لہ الوجود الموہبی ویکون مع النبی صلے اللہ علیہ وسلم فی الجنۃ بموجب قولہ تعالے ومن یطع اللہ والرسول فاولئک مع الذین انعم اللہ علیہم من النبیین والصدیقین والشہداء والصالحین وحسن اولئک رفیقا ذلک الفضل من اللہ الآیۃ وحدیث المرء مع من احب او الاخلاق الحمیدۃ الاصلیۃ الحقیقۃ للنبی صلے اللہ علیہ وسلم او المعنی الاصلی قالہ العبد رحمہ اللہ باعتبار جدہ لان سیدنا عمر رضی اللہ عنہ کان جسدہ من بقیۃ طینۃ النبی علیہ الصلوۃ والسلام واشیخ من اولادہ ولا یستلزم السادات اخرج البخاری فی تاریخہ وغیرہ اکرموا عمتکم النخلۃ فانہا خلقت من طینۃ آدم فکما ان خلقۃ النخلۃ التی لا تساوی بنی آدم فی الفضل والکرامۃ من طینۃ سیدنا آدم علا یلزم النقص فی سیدنا آدم ع فکذا فی النبی ص وکیف لا تشرف فرد من بنی آدم بہذہ الفضیلۃ وہو اشرف من النخلۃ قال الشیخ محی الدین بن عربی فی الباب الثامن من الفتوحات المکیۃ ان اللہ تعالی لما خلق آدم علیہ السلام الذی ہو اول جسم انسانی تمکون وجعلہ اصلا لجمیع الاجسام الانسانیۃ فضلت من خمیرہ طینۃ فضلۃ خلق منہا النخلۃ فہی اخت لآدم علیہ السلام وہی عمۃ لنا وقد سماہا الشرع لنا عمۃ وشبہہا

بالمؤمن دلها اسرارا عجيبة ودون سائر البنات وفضل من الطينة بعد خلق النخلة قد السمسمة في الخفاء فمد الله من تلك الفضلة ارضا واسعة الفضاء اذا جعل العرش وما حواه والكرسي والسموات والارضون وما تحت الثرى والجنات كلها والنار في هذه الارض كان الجميع فيها كحلقة ملقاة في فلاة من الارض وفيها من العجائب والغرائب ما لا يقدر قدره ويحير العقول امره وفي كل نفس يخلق الله فيها عوالم لا يحصون الليل والنهار الا القيوم وفي هذه الارض ظهرت عظمة الله وعظمت عند المشاهد لها بقدرته وكثير من المحالات العقلية التي قام الدليل الصحيح العقلي على احالتها موجود في هذه الارض وهي مسرح عيون العارفين العلماء بالله وفيها يجولون وخلق الله من جملة عوالمها عالما على صورنا اذا بصر بهم العارف يشاهد نفسه فيهم وقد اشار الى مثل ذلك ابن عباس فيما يروى في هذه حديث الكعبة بيت واحد من البقعة عشرة مثلها وان في كل ارض من هذه الارضين خلقا من خلق الله حتى ان فيهم ابن عباس مثلي وصدقت هذه الرواية عند اهل الكشف قال العلامة الدهلوي في نفحة العنبر وتحوله هذه الدولة المحمدية الخ صلى الله عليه وسلم وان لم يكن له احد يشركه فيها الا انه بعد خلق هذه اي تصويره بالصورة الانسانية في احسن تقويم وتكميله بالاخلاق الفاضلة الكريمة بقيت بقية من طينة وهي بضعة اصلي الله عليه وسلم فاطمة الزهراء فاعطيت تلك البقية لواحد من امته وذلك الواحد هو ولد فاطمة الحسن بن علي رضي الله عنهما انتقلت اليه تلك البضعة وهي بقية الطينة المحمدية فكان الامام الحسن رضي الله عنه اشبه الناس برسول الله صلى الله عليه وسلم كما ورد في الاحاديث وجعلوها اي تلك البقية خميرة طينة لسائر طينة ذلك الواحد من امته وفضيلة في جعلوها للملائكة المقربين بالارحام فالطينة من علي رضي الله عنه وهي النطفة وخميرتها من فاطمة الزهراء رضي الله عنها وهي النطفة فعملت الخميرة من البقية النطفة من اولاده واولاد اخيه الحسن رضي الله عنه الى يوم القيمة وصارت تلك الخميرة في اولاد الصلب اولاد العهد مثل الدين في عقد بيعة المشايخ النقشبندية وغيرهم من اصحاب العهود في صدق الوفاء وتمكين الحب والصفاء والمس المذكور من قوله تعالى من قبل ان تمسوهن وقوله مخلقة غير مخلقة وذلك في المريدين الآخذين عن المشايخ وجعلوه اي ذلك الواحد شريك دولة الخاصة بصلى الله عليه وسلم وسبب ذلك ظهوره رتبة فردانية من تجلي الاسم الفرد في مظاهر ذرته فمقام الذي هو مقام الفردية فيظهر من الفرد في كل زمان ما كان منه صلى الله عليه وسلم من حيث باطن ولايته الخاصة لا من حيث رتبة نبوته ورسالته فان تلك الرتبة اختتمت بموت صلى الله عليه وسلم وذلك قوله عليه السلام العلماء ورثة الانبياء يحبهم اهل السماء تستغفر لهم الحيتان في البحار اذا ماتوا الى يوم القيمة وقوله عليه السلام العلماء مصابيح الارض وخلفاء الانبياء وورثتي وورثة الانبياء وقوله عليه السلام العلم ميراثي وميراث الانبياء قبلي الاحاديث الثلاث اخرجها السيوطي في جامعه الصغير فالعلماء بنا هم ورثة النبي صلى الله عليه وسلم وورثة بقية الانبياء عليهم السلام في مقام فردية

صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وہی العلم الباطن فالمشارکۃ انما تصور لو کانت فی زمان واحد واما اذا کانت بطریق تجدید الدواۃ فی صورۃ اختارہا اللہ تعالی لذلک المقام فخلقہا من ذلک النور لذلک النور فلا ضرر ولا ضرار انما یتذکر اولوا الالباب ثم ان الشیخ احمد السرہندی العارف الکامل قدس اللہ سرہ اعاد الکلام لیخبر عن نفسہ بحصول ذلک المقام فقال وان کان محمد صلے اللہ علیہ وسلم لیس لہ شریک فی الدولۃ الخاصۃ بہ الکن ینبغی ان یعلم انہ بعد تخلیقہ وتکمیلہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم لفیت من طینۃ بقیۃ جعلت خمیرۃ طینتی ای وصلت تلک البقیۃ التی ذکرناہا الی طینۃ ای نطفۃ من ابیہ او امہ قبل الولادۃ اذ کان لہ نسب فی قریش او بعد الولادۃ بمصافحۃ ذی النسب او صدق العہد من المشایخ وہو لم یکن مخلقۃ وغیر مخلقۃ کما ذکرناہ فان المصافحۃ تلقیح فی اہل الاستعداد فتری الخمیرۃ فی بعض النطفۃ تحیل لبعض کلہ خمیرا انتہی **قال** فی المکتوب الثالث والاربعین وماتہ من المجلد الاول ان کلما یصح ان یری او یعلم نفی ذلک بکلمۃ لا ضروریۃ فالمطلوب المثبت ماورائ ذلک ویلزم منہ ان کل ما یشہد ویشہود محمد رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مستحقا للنفی فان محمدا مع علو شانہ کان بشرا والبشر یتسمت الحدوث والامکان فما عسی ان یدرک البشر من خالق البشر والممکن من الواجب والحادث من القدیم جلت عظمتہ ولیس یحیط بہ الا یحیطون بہ علما نفصل قاطع انتہی فانظر الی حسبانہ لم یجز للنبی صلے اللہ علیہ وسلم ان یکون مشہودا الا ما ینفی من الممکنات **اقول** ان ہذا القول فی الاصل یوافق قول سیدنا ومولانا الشیخ بہاء الدین رضی اللہ عنہ والفاظہ الفارسیۃ ہر چہ دیدہ شد وشنیدہ شد ہمہ غیر حق است بکلمۃ لا نفی باید کرد انتہی وفی المکتوب فی بیان کلمۃ لا الہ الا اللہ ان کل ما یحس فی العلم والبصر نفیہ بکلمۃ لا ضروری لان المطلوب المثبت ماورائ البصر والعلم فیلزم منہ ان مشہود محمد صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ایضا لا یلیق للنفی والمطلوب المثبت وراء ذلک متحقق یا ای محمد صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مع ذلک الشان العلو بشر وبعلاقۃ الحدوث والامکان متسم والبشر من خالق البشر ای شی یدرک والممکن من الواجب ما یدرک والحادث لا یحیط اللہ بکنہ ذاتہ لا یحیطون بہ علما نفصل قاطع فی حق جمیع الخلائق نبیا کان او غیرہ انتہی فالمعنی ان کل ما یصح ان یری فی بصیرۃ احد من البشر او یسمع او یعلم من المکاشفات والمشاہدات نفی ذلک بکلمۃ لا ضروری فالمطلوب المثبت وہو ذاتہ تعالی وراء الوراء الذی خطر فی بال البشر ولا تعرف احد کنہ ذاتہ تعالی الا ہو لان ذات اللہ تعالی وکمالاتہ غیر متناہیۃ والسالک الی اللہ لا نہایۃ لہ ولہذا قیل سبحانک ما عرفناک حق معرفتک والمعنی الثانی ان کل ما یدرک فی بصیرۃ السالک او یعلم من الحوادث الکونیۃ نفی الوجود الاصلی والتحقیقی عنہ بکلمۃ لا آلہ ضروری ویثبت ہذا الوجود الاصلی التحقیقی لما وراء ذلک الکون وہو اللہ تعالی بالا الا اللہ وکذا وقع فی فصل الخطاب لخواجہ محمد پارسا قدس سرہ من انہ لا بد فی بیان ذکر لا الہ الا اللہ انہ مرکب من النفی والاثبات فالذاکر فی طرف النفی ینفی وجود

جمیع المحدثات الاصلیۃ وفی طرف الاثبات یثبت وجود القدیم جل وعلا انتہی بل ہذا الامر منصوص علیہ فی الاخبار الالہیۃ والنبویۃ قال اللہ تعالی فاعلم انہ لا الہ الا اللہ ای لا موجود بحق الا اللہ قال اللہ تعالی کل شی ہالک الا وجہہ ای الا ذاتہ قال اللہ تعالی ایما تولوا فثم وجہ اللہ تعالی ای ذاتہ تفسیرہ قولہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اصدق کلمۃ قالہا الشاعر کلمۃ لبید الا کل شی ماخلا اللہ باطل ۞ والباطل خلاف الحق وقولہ علیہ السلام کان اللہ ولا شی معہ وہو الآن علی ما علیہ کان فالباطل معناہ ولا شی مع الحق اذا الاشیاء کلہا بالحق تعالی لا مع الحق تعالی فان الشی من المشیۃ فلولا المشیۃ الالہیۃ لما کان شی اصلا واصل الشی المشیۃ وہو شی بیائین فعیل بمعنی مفعول کقتیل بمعنی مقتول وجریح بمعنی مجروح فالاشیاء کلہا منفیۃ فی الشہود المحمدی بدلیل کان اللہ ولا شی معہ وہذا امر لا یعرفہ الا اہلہ من اصحاب الادراک الخاص کما افاد العارف الدمشقی فی نتیجۃ العلوم فما ثبت بالآیات والاحادیث فانکارہ جسارۃ علی جسارۃ فان ہذا اضعف من عین الصبی قال فی المکتوب التاسع والاربعین من المجلد الثالث لا یخفی انہ لما حصلت لی النسبۃ الحضوریۃ بذات الواجب جل سلطانہ لزم ان ینکشف لی کنہ ذاتہ جل سلطانہ وان یعلم بکنہ ذاتہ کما ہو وہذا وان کان محالا لما ہو مقرر عند العلماء لکنہ علم حضوری متعلق بذات الواجب تعالی فہو کالردیۃ بالنسبۃ الی ذاتہ تعالی فالانکشاف موجود والدرک مفقود انتہی فانظر الی جسارتہ اجاز لنفسہ انکشاف حقیقۃ کنہ الذات وہذا ہو اثبات للفوقیۃ علی النبی علیہ افضل الصلوۃ واکمل التحیات المبارکات الطیبات بل وادعی ذالک لولدیہ ایضا اقول ہذا افتراء بلا امر ایۃ ولا مرفی الاستقامۃ دانست تعوجین انظر ذالک المکتوب وتامل این ہذہ العبارۃ فیہ ایاک ایاک الکذوب فانہا جالبۃ الی الشر دعاء للشر جالبہ ۞ بل مسلک المجدد رح ان معرفۃ ذاتہ وصفاتہ بالکنہ والوجہ ممتنع افاد المجدد رحمۃ اللہ فی المعارف اللدنیۃ ما تعریبہ ان معرفۃ اللہ تعالی واجب باتفاق الصوفیۃ والاثبر المتکلمین شکر اللہ تعالی سعیہم لکنہم مختلفون فیما بینہم فی الطریق الموصل الی المعرفۃ فالصوفیۃ قالون ان المعرفۃ بالریاضۃ وتصفیۃ الباطن والمتکلمون من الاشاعرۃ والمعتزلۃ یقولون انہا بالنظر والاستدلال ولعل النزاع بینہم نزاع لفظی مبنی علی تفسیر لفظ المعرفۃ فالصوفیۃ یقولون ان المعرفۃ ہو علم بسیط وجدانی وشہودی للصورۃ التصدیقیۃ الایمانیۃ والمتکلمون قالون بانہا صورۃ تصدیقیۃ ایمانیۃ ولا شک ان طریق تحصیل المعرفۃ بالمعنی الاول ہی الریاضۃ وتصفیۃ الباطن وبالمعنی الثانی ہو النظر والاستدلال فما یقولون ان اول ما یجب علی المکلف معرفۃ اللہ تعالی المراد ہنا المعرفۃ بالمعنی الثانی لا الاول لان حصول المعرفۃ فی المعنی الاول یکون فی حق الیقین وہو نہایۃ مراتب کمال اہل اللہ والفرق بین المعرفتین بتقریر آخر ان المعرفۃ عند الصوفیۃ عبارۃ عن علم حضوری بالحق تعالی یکون بعد الفناء والبقاء یعبرون بہ بشناختن ویافتن

ہامش: ۱ رسالہ نفسہ من المجدد رح ۱۲ ۲ ای الصوفیۃ والمتکلمون ۳ لاولی ۱۲

وعند المتکلمین عبارۃ عن علم حصولی سبحانہ تعالی الذی ہو نتیجۃ النظر والاستدلال بیانہ ان العلم الحصولی حصول الصورۃ او الصورۃ الحاصلۃ فی المدرکۃ فہو یحصل من الخارج والعلم الحضوری ما یتعلق بذات العالم فیکون خلافہ فالعارف بعد فناء الذات والصفات یبقی ببقاء اللہ تعالی فعلمہ علم حضوری ولا یکون ہذا من قبیل الحلول والاتحاد نعوذ باللہ منہما فطور الولایۃ وراء طور العقل وطریقہا الکشف الصحیح لیس ہہنا مدخل للنظر والاستدلال وما قال الحکماء والغزالی منا ان معرفۃ ذات اللہ تعالی ممنوع فالمراد بہا الصورۃ التصدیقیۃ الایمانیۃ کما یشہد بہ الادلۃ حیث قالوا ان معرفۃ ذات اللہ تعالی اما بالبداہۃ او بالنظر وکل منہما باطل علی ما ہو مذکور فی الکلامیۃ وایضا امتنعوا معرفۃ کنۃ اللہ تعالی لا المعرفۃ بوجہ لان المعرفۃ بوجہ حاصل لکل احد فانہم یعرفون الذات بالوصف الحقیقۃ ام الرازقیۃ وفرق بین معرفۃ الشی بالوجہ وبوجہ وفیما نحن فیہ یکون الثانی لا الاول فان قلت ہذا مسلم فی الخلق والرزق لان وصف الخلق معلوم منہا لا الذات بوصف الخلق لکن لا نسلم فی الحقیقۃ لان المراد منہا ذات لہ الخلق فیعرف الذات بہذا الوصف قلت ان المراد من الذات اما مفہومہ او مصداقہ الکان الاول فالمعلوم الوجہ والانکان الثانی فہو مستلزم لعلم کنہ الذات لان کنہ الشی عبارۃ عن نفس الذات لیس بمتجزء لانہ بسیط حقیقی فبفرض تعلق العلم بکنہ یکون العلم بالکنہ وفی علم المخلوقات العلم بالوجہ لا یستلزم العلم الکنہی لان الحقیقۃ متجزء فکلما کانت الحقیقۃ متجزیۃ فالعلم بالوجہ لا یستلزم العلم بالکنہ والکانت بسیطۃ حقیقۃ لا تقتضی التجزی یکون علمہ بالکنہ کما فی الواجب تعالی فمعرفۃ کنہہ تکون محالا فمعرفتہ تعالی بالمعنی المذکور مطلقا مما بالکنہ کان او بالوجہ بل صفاتہ تعالی ایضا کذا فانہا غیر معلومۃ بوجہ مثلا علمہ تعالی لیس کمثل علم المخلوقات لانہ لیس لہ فی انکشاف المعلوم مدخل واللہ تعالی یعطی الانکشاف عقیبہ جریا للعادۃ ولو سلم ان لہ تاثیرا فی الانکشاف ولو فی الجملۃ کما عنہ بعض المتکلمین فنقول ان التاثیر خلق فیہ ولیس ہو بمؤثر حقیقۃ بل لا دخل للمؤثریۃ فیہ فلیس بین علم الخالق والمخلوق مناسبۃ فلا اشتراک والاطلاق اسمی وکذا حال القدرۃ والارادۃ بینہما فان قدرتہ وارادتہ تعالی مبدء صدور الافعال ومنشاء وجود المخلوقات بخلاف قدرۃ العبد وارادتہ فانہما لیس کذلک فان اللہ سبحانہ وتعالی یخلق الاشیاء لا بطور جری العادۃ عقیبہما ولیس لقدرۃ العبد فی الایجاد مدخل وکذا سائر الصفات فکل معلوم لا یناسب العالم لا یعلمہ فانہ لا یدرک الشی بمایضادہ وبغایرہ فلا یدرک صفاتہ تعالی کما لا یدرک ذاتہ تعالی وتقدس ہہنا اشکال قوی وہو انہ لما کان الذات والصفات متمنعا المعلومیۃ فمعرفتہما تکون محالا فما معنی وجوب المعرفۃ قلنا معرفۃ الذات ہنا مثلا انہ لیس کجسم ولا جوہر ولا عرض ومعرفۃ الصفات انہ لیس بجاہل او عاجز او اصم او ابکم غایۃ ما فی الباب یعرف بہذا ذاتہ وصفاتہ قال بعض المتکلمین المعرفۃ

عبارۃ عن التمیز بین المحدث والقدیم ومن ہنا قال ابو حنیفۃ رضی اللہ عنہ سبحانک ما عبدناک حق عبادتک ولکن عرفناک حق معرفتک فسبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ والمعرفۃ الخاصۃ بأہل اللہ تکون حسب استعداد الطالب قال العارف بہاء الدین النقشبند قدس سرہ ان اہل اللہ بعد الفناء والبقاء ما ینظرون فی ذاتہ وما یعرفون فی ذاتہ حیرتہم فی ذاتہم وفی انفسہم انما ینظرون وہذہ المعرفۃ نفس الحیرۃ قال ذو النون المصری رح المعرفۃ فی ذات اللہ حیرۃ قال بعض العرفاء اعرفہم باللہ اشدہم تحیرا فیہ قال المجدد رح والکمال اکثر المشائخ صرحوا بکذا فی معرفۃ الذات اما عندنا معرفۃ الصفات الیہ عبارۃ عن الحیرۃ انتہے **قال** قال فی کنز الہدایۃ التاسعۃ عشر مخاطبا لولدیہ لم نزل داعی الوصال ینادی فی سری اجب السلطان فانہ یدعوک فظاظیر ہمتی الی باب القدس فوصلت الی سرادق عال فقیل لی السلطان لیس فی البیت فعلمت ان ذلک مقام حقیقۃ الکعبۃ الربانیۃ فاسرعت الی ما وراء ذلک ودعرجت الی مقامات الصفات الحقیقیۃ الموجودۃ بوجود زائد وہذا دار الصور العلمیۃ الصفات فی مرتبۃ التعین العلمی ودار ذلک صور الصفات التی فی مرتبۃ التعین الوجودی والتعین الحبی فعرجت عنہ ایضا الی اصول تلک الصفات وہی الشیون الذاتیۃ والاعتبارات المحضۃ فی ذاتہ تعالی ثم الی الذات البحت المجرد عن النسب والاعتبارات وانتما ایہا الاخوان یعنی ولدیہ کنتما معی فی کل مقام من تلک المقامات فانظرا الی ہذہ الخرافات والدعاوی الباطلۃ والاکاذیب المحضۃ بتعجب منہ **اقول** عند الجدال یظہر فضل الرجال لما تعرف ان کنز الہدایۃ لیس من مصنفات المجدد رح وعلی تقدیر التسلیم لا یلزم من ہذا القول علی قائلہ شئ اذ کثیرا ما یظہر للسالک فی السیر الی اللہ المشاہدات والمکاشفات وہی وراء طور العقل فیعجز الناس من فہمہا وہو ذکر لمریدیہ ومحبیہ موجب لامنعتہ ربک فحدث او بخلیۃ الستر کثیر من الاولیاء ذکروہا فلا محذور فیہ کما قال الغوث الصمدانی شیخ عبد القادر جیلانی رض فی بعض قصائدہ ؎

وامری بامر اللہ قلت کن یکن	وکل بامر اللہ حکمی وقدرتی	فاصبحت بالجواد المقدس جالیا	علی طور سینا رقیتہ بخلوتی
وطفت بی الاکوان من کل جانب	فصرت لہا الا تجلی نسبتی	ولی علم فی ذروۃ المجد قائم	رفیع البنا ناداہ لبیک امتہ
فلا علم الا من بحار ورودتہا	ولا نقل الا من صحیح روایتی	علی الدرۃ البیضاء کان اجتماعنا	وفی قاب قوسین اجتماع الاحبۃ
وعاینت اسرافیل واللوح والرضا	وشاہدت ما فوق السموات کلہا	کذا العرش والکرسی فی طی قبضتی	
وکل بلاد اللہ ملکی حقیقۃ	فلاحت لی الاسرار من کل جانب	وبانت لی الانوار من کل وجہۃ	
وشاہدت مغنی لوہد اکشف سترہ	ومطلع شمس الافق ثم مغیبہا	واقطع ارض التی فی حال خطوتی	
انا قطب الاقطاب الوجود حقیقۃ	علی سائر الاقطاب قولی فحرتی		

قال فی المکتوب الخامس والتسعین من المجلد الثالث ولایتی وان کانت مرباۃ للولایۃ المحمدیۃ والموسویۃ ومتطفلۃ علی ولایتہا لکنہا جامعۃ لہما فرکبتہ من نسبۃ المحبوبیۃ

تحقیق قول احب السلطان فانہ یدعوک

تحقیق قول ولایتی مرباۃ للولایۃ المحمدیۃ والموسویۃ

الحجیۃ فان محمداً رئیس المحبوبین وموسی عراس المحبین لکن فی ولایتی امر آخر ومعاملتی علی حدتہا بذلک الامر مربوطۃ حیث ان اصلہا من الولایۃ المحمدیۃ الناشئۃ بالاصالۃ عن المحبوبیۃ الصرفۃ وانضمت الیہا ولایۃ موسی الناشئۃ عن المحبیۃ الصرفۃ والصبغت بلونہا ایضاً صارت وجوداً آخر وحقیقۃ اخری واثمرت ثمرۃ اخری وانتجت نتیجۃ اخری فیقال لہذا الفضل المفضل المغرور المکور ما معنی کون ولایۃ محمد من المحبوبیۃ الصرفۃ ولایۃ موسی من المحبیۃ الصرفۃ ان کان المراد ان محمداً صلے اللہ علیہ وسلم ما کان یحب اللہ وموسیٰ ما کان اللہ یحبہ والعیاذ باللہ فقد ضللت ضلالاً بعیداً وہلکت ہلاک الابد بل محمد صلے اللہ علیہ وسلم کما انہ رئیس المحبوبین فہو راس المحبین وموسی کما انہ راس المحبین یاس المحبوبین ایضاً بل لا تکون محبۃ العبد ربہ بالمرتبۃ مہا محبۃ اللہ عبدہ قال اللہ تعالی یحبہم ویحبونہ وقال اللہ تعالی رضی اللہ عنہم ورضوا عنہ ثم ان فی کون ولایۃ حقیقۃ اخری وثمرۃ ثمرۃ اخری اعتراف بانہ لیس علی شریعۃ احد الرسولین لان شرع کل نبی لا یثمر الا ولایۃ ذلک النبی وشرع محمد صلے اللہ علیہ وسلم لما کان جامعاً لجمیع الشرائع حیث امر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بالاقتداء بارباب تلک الشرائع کلہم یثمر ولایۃ جمیع تلک الانبیاء فلا یخرج ولایتہ عن ولایتہ صلے اللہ علیہ وسلم فاذا وجدت ولایۃ غیر ولایۃ صلے اللہ علیہ وسلم واثمرت ثمرۃ غیر ثمرتہا کانت تلک الولایۃ ولایۃ ابلیس نعوذ باللہ من مکر اللہ اقول ہذا کذب طریف وبہتان سخیف لو تاملت فی عبارۃ المکتوب فلم تکن تجتر علی ہذا المکذوب ولکن التعصب الفاحش وحب الباطل الداحش غطے علی سریرتک وغشی ضعیف بصیرتک الا تری انہ لیس فی قولہ لفظ اجمع اسم التفضیل لیلزم منہ ان ولایۃ اجمع من دائرۃ ولایۃ محمد وموسے علیہما الصلوۃ والسلام بل فیہ ان ولایتی مربوطۃ ولایۃ محمد صلعم وولایۃ موسی علیہ السلام وبطفیلہما ولایتی مرکبۃ من نسبتی المحبی والمحبوبی ورئیس المحبوبین سیدنا ومولانا محمد صلعم وراس المحبین سیدنا موسے علیہ السلام وانا بوسیلۃ متابعۃ خاتم الرسل علیہ الصلوۃ والسلام مع ولایتی امر آخر ومعاملۃ علاحدۃ بہا مربوطۃ وان کان اصل ہذہ الولایۃ ولایۃ نبیہ صلعم وہو الولایۃ المحمدیۃ ونشارہا بالاصالۃ نسبۃ محبوبیۃ صرفۃ لکن نشاء ولایۃ موسے ناش من المحبیۃ الصرفۃ وہی متضمنۃ مع ہذہ الولایۃ ومنصبغۃ بلونہا ایضاً وصارت وجوداً آخر بل حقیقۃ اخری وثمرۃ اخری یعنی بولایۃ مناسبۃ بہا وخرج بوجہ بہما ونشارت منہما وہما اصلہا وہی فرعہما ولا محذور فیہ قال العلامۃ الدمشقی رح فی نتیجۃ العلوم قولہ ولایتی وان کانت مربوطۃ للولایۃ المحمدیۃ ای منتہیا الولایۃ المحمدیۃ ونقلتنی فی الطوار ہا من السیر من نفسی الی حضرۃ ربی ومن حضرۃ ربی الی حضرۃ ربی ثانیاً ومن حضرۃ ربی الی نفسی بمعارج التحقیق فی العرفان وہو معنی التبعیۃ فی الظاہر والباطن علی وجہ الکمال والموسویۃ ای مربوطۃ ایضاً للولایۃ الموسویۃ بالسیر الباطنی فی مشربہا المخصوص علی مقتضی قلب موسی علیہ السلام فی العرفان الالہی ومتطفلۃ یعنی ولایتی

تلك على ولايتهما اى ثابتة بولايتهما بطريق التظفل فى المقام لان ولاية النبى اصلٌ وولاية الولى فرعٌ
لان حصولها بسبب الارث فالورثة لما استعدوا بالمتابعة للمورثين فى الاعمال والاحوال كان لهم مناسبة
بهم وقرب معنوىّ فورثوهم عند موتهم والانبياء عليه السلام لا يورثون الا العلم لا غير وهى الولاية لكنها اى
ولايتى جامعة لها اى هى من المشربين المشرب المحمدى والمشرب الموسوى فلو ولايتى مقام الرونية المحمدية
البصرية فى التجلى بالصور بعد فناء الصور على حد ما يعرفه اهل المعرفة من الادراك الخاص بأهل هذه الطريقة كما
قدمناه ولها ايضا مقام المناجاة والمكالمة الموسوية السمعية بعد فناء الحرف والصوت على حد معرفة اهل الادراك
الخاص المذكور ولا ظن انك تقدر ان تفهم شيئا من ذلك بعقلك فضلا عن التحقيق به وعن ذوقه ووجدانه الا
بعونة الله تعالى لك والله على كل شئ قدير فصارت اى ولايتى المذكورة وجودا آخر وان كان الوجود واحدا
لا تعدد اصلا لكن خصوص الرتبة المعنوية التى تظهر عنه تقتضى مغايرته كما اقتضت تعدده حقيقة اخرى يعنى باعتبار
تلك الرتبة المذكورة واثمرت ثمرة اخرى باعتبار ما يناسب المكان والزمان كما قال تعالى لكل جعلنا منكم شرعة
ومنهاجا وان كان الشرع والمنهاج واحدا لكن اختلاف الاشخاص بحسب الاحوال والازمان يقتضى اختلاف
الاحكام وانتجت نتيجة اخرى كما ان ثمرة الشجرة تكون حلوة او حامضة والشجرة نفسها الحاملة لتلك الثمرة تكون
ثمرة وقد تخالفها فى طبعها ومزاجها وهى منها متفرعة عنها وللشجرة الفضل التام على الثمرة ولا يصل الامداد
للثمرة الا من الشجرة قال تعالى وتلك الامثال نضربها للناس وما يعقلها الا العالمون وهم اصحاب الادراك
الخاص الذى قدمناه وفيها اى فى ولايتى المذكورة امر آخر ومعلوم ان ذلك الامر الآخر انما استفيد من
الاصل فان الفرع لا يأتيه الامداد الا من اصله ومعالمتى يعنى التى بينى وبين الله تعالى وبينى وبين
غيرى على حد تنها اى منفردة الآن عن المتابعة وذلك لظهور النور المحمدى لنفسه فى صورتى المخلوقة
منه له بذلك الامر المذكور المستقل لانه امر جديد لم يظهر بعد فى الاكوان بعد مكرر التجلى وهو خصوص النشو
النبوى مربوطة اى دائرة معالمتى كلها على حكم ذلك الامر الخاص بى الذى ظهر بظهورى لذلك النور المحمدى
الذى انا متحقق به فى نفسى على حسب ذلك الادراك الخاص الذى قدمناه انتهى اذا عرفت هذا فاعلم ان
ولاية الانبياء ظلال ولايات الانبياء عليهم الصلوة والسلام فلنعط الكلام فى هذا المقام ينادى ما على هذا
على اثبات هذا المرام والمرء لا يكون غير ما يرى به الا ترى انك لو اخذت جرعة من ماء وماء من بحرين فى
كوز فتبرك ذلك الماء المحصل كيفيته بالامتزاج لكنه يكون فرع ماء البحرين ولا يكون حقيقة ماء الكوز على حدة
واحيل ان محمدا صلى الله عليه وسلم ما كان يحب الله وموسى ما كان الله يحبه فمبناه على فهم المعترض ان المحبوب
اخاف فى المكتوب السادس والتسعين من المجلد الثالث ان لاسم محمد واحمد من اسماء النبى صلى الله عليه وسلم

ولايتين فالمتمكن الولاية المحمدية وان كانت ناشئة من المقام المحبوبية لكن ليست فيها المحبوبية الصرفة بل ممتزجة من نشأة المحبية وولاية الاحمدية ناشئة عن المحبوبية الصرفة ليس فيها شائبة المحبوبية وهذا مقام النبي صلى الله عليه وسلم فكما انه لايقال انه لما كان موسى كليم الله لايكون محمد صلى الله عليه وسلم غير كليم الله فكذا ههنا لايقال انه لما كان محمد رسول الله محبوب الله لايكون موسى عليه السلام محبوب الله وهذا بين جداً وما قيل ان شريعة المجدد روح غير شريعة المجدد روح رسولنا وموسى عليهما الصلوة والسلام خيال فاسد ومتاع كاسد فان المجدد روح ليس لصدد بيان الشريعة بل هو يذكر الاحوال والمواهيد والمقامات وأين هذا من ذاك فالسب والشتم كله يرجع الى فهمه الباطل **قال** واصح من ذلك ماقاله في المكتوب الثالث والتسعين بعد ماذكر نحواً من ذلك ان مركز دائرة المحبوبية الصرفة يتصور بصورة دائرة مركزها المحبوبية الصرفة ومحيطها المحبوبية الممتزجة بالمحبية وهي نصيب فرد من افراد الامة يعني بنفسه **اقول** ان فيه هذه العبارة والمحبوبية الممتزجة بالمحبية نصيب فرد من افراد امته متبعيته له صلعم ومتبعيته لموسى ايضاً انتهى فلا قبح فيه وترك المعترض لفظ متبعيته له صلى الله عليه وسلم فشل المعترض مثل البرغوث دماغه دمه **قال** والسليم ان المحيط هذه الدائرة تقدم كثير على الدائرتين وهو اقرب الى من الله الاقرب ثم اورد سوالا فقال ان **قلت** كل كمال تيسر للجزء فهو ايضاً تيسر للكل لان الكل عبارة عن ذلك الجزء مع بقية الاجزاء فما وجه سبق الجزء الكل **الجواب** الكمال الذي يظهر في الجزء بطريق الاصالة فهو في الكل ببعية الجزء ووساطته لابطريق الاصالة ولاشك ان الاصالة سابقة على التبعية وللاصل قرب ليس في الفرع فعلى هذا اذا تقدم مركز الدائرة في الكمالات المخصوصة به فهو واسع ممكن **والتحقيق في الجواب** ان كمال الجزء انما يسري في الكل اذا كان ذلك الكمال ناشئاً من ماهية الاصلية ولا يلزم سريانه في الكل مثلاً اذا انقلب جزء من الفضة بعمل الاكسير منه ذهباً لايمكن ان يقال ان كمالات هذا الجزء المنتقل ذهباً تسري في الكل لانه بعد الانقلاب خرج عن الجزئية انتهى وهذا يعني قوله الا ان ولاية صارت حقيقة اخرى فانظر الى هذا كيف انقلب على العقب بانقلابه الى حقيقة الذهب وخرج عن اتباع سيد العرب ومن ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئاً وهو ينه قد ذهب بهذه الدعوى حيث جعل نفسه اصلاً في الكمال والنبي تابعاً له فيه وان الكمال تسري منه اليه ثم نفى السراية ايضاً فجعل نفسه مستقلاً وشتمه نفسه بالذهب والنبي صلى الله عليه وسلم بالفضة فقد ادعى التقدم على موسى ومحمد عليهما الصلوة والسلام ثم ترقى وادعى التفوق على جميع الانبياء **اقول** هذا التقرير مبني على عدم فهم المعنى المراد من المكتوب الثالث والتسعين من المجلد الثالث فاعلم **اولاً** ان العبارة المنقولة ليست في المكتوب المذكور بل فيه ان مركزية الثالث تقدم كثيراً وهي اقرب الى الله من كل اقربا وهو مركزية الثالث الولاية المحمدية صلى الله عليه وآله وسلم فالدائرة **الاولى** دائرة العلم والثانية دائرة المحبة والثالثة دائرة المحبوبية وهي اقرب الى ذاته ولا محمد ورفيه

وثانیاً۔ ان محصل المکتوب ان التعین الاول الوجودی رب خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ومبدء تعینہ وتعین خلتہ ومرکز تعینہ رب حضرۃ حبیب اللہ ومبدء تعینہ وتعین محبتہ علیہ الصلوٰۃ والسلام فاورد علیہ ایرادات واجاب عنہا منہا ان الکمال التعین الاول رب الخلیل فکیف التوفیق بینہ وبین قولہ علیہ الصلوٰۃ والسلام اول ماخلق اللہ نوری فاجاب بان المرکز اسبق اجزاء الدائرۃ والجزء مقدم علی الکل فیکون مبدء تعین حبیب اللہ صلے اللہ علیہ وسلم اسبق منہا الکمال المحصل للجزء یسری فی الکل لان الکل عبارۃ عن ذلک الجزء وجزء اخری فماوجہ حصول السبق والقرب فی الجزء لا الکل فاجاب عن ہذا الایراد بجوابین الاول تسلیم التسری والفرق بینہما بالاصالۃ والتبعیۃ فان الکمال فی الجزء بالاصالۃ وفی الکل فبعینہ الثانی بعد تسلیم التسری بان کمال الجزء فی وقت یسری فی الکل ان کان الکمال ناشیا من ذلک الجزء وان کان الکمال فی الجزء ناشیا بعد انقلاب ماہیۃ الجزء فلا یلزم ان یسری فیہ لان الجزء بعد انقلاب ماہیتہ لا یکون جزء للکل مثلاً الفضۃ التی تصیر طلاء بعمل الاکسیر فلا یقال فیہا ان کمالات ذہبیۃ ذلک الجزء یسری فی الفضۃ التی ہی الکل لان ذلک الجزء علی ہذا التقدیر لیس جزء نہ فی الحقیقۃ انتہی فالاعتراض بان المبدء حقیقۃ انقلب علی العقب بالانقلابہ الی حقیقۃ الذہب وخرج عن اتباع سید العرب وغیرہ علی ماذکر کلہ ہذیان فان الکلام فی مبدء تعین خلیل الرحمن وحبیب اللہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وتفوق مبدء تعین حبیب اللہ الذی ہو المرکز علی مبدء تعین خلیل الرحمن علیہ الصلوٰۃ والسلام الذی ہو الکل فالمکتوب مبرا عن ہذہ الہفوات (ہفوہ کذا ۱۲ ملا یتکلمون کذا ۱۲) فافہم ولا تکن من الغافلین لیس من العدل سرعۃ الغدر واد عاء التفوق علی الانبیاء یا عجیب جدا لا ہذا لیس فی المکتوب ما یشیر الی ذلک اصلاً قال فی المکتوب التاسع عشر من المجلد الثالث کانت الانبیاء والمرسلون یفرون من البلاء وانا فی عین البلاء فی عافیۃ فیقال لہ یا ایہا المغرور ای نبی فر من البلاء واتی بلاء اروت ان اروت انہم فروا من البلاء الدنیوی فہو مع کونہ کذباً صریحاً کفر البتہ وان اروت البلاء فی الدین فالفرار بالدین عین الکمال اقول ان فی المکتوب المذکور ہکذا واجتنبوا عن البلاء ما استطعتم فان الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین علیہم الصلوٰۃ والسلام ونحن فی عین البلاء مع العافیۃ فللہ سبحانہ الحمد انتہی قیل یعنی ان البلاء الذی لا یطاق الفرار منہ سنۃ اما الصبر فی البلاء المطاق فالصابر فیہ الیفہ شاب والصابر فی البلاء الذی لا یقدر ان یفر منہ شاب ومن کان فی مقام الرضاء البلاء عندہ راحۃ ونعمۃ قال اللہ تعالی ولنبلی المومنین منہ بلاء حسنا فتامل ہذہ الاعتراضات لا یورد ہا الا من لہ ادنی درایۃ ودیانۃ قال ثم ترقی الی تنقیص القرآن فقد نقل الشیخ العارف باللہ المحدث الشیخ عبد الحق الدہلوی ان بعضہم کتب الیہ انکم مع جلالۃ ما تدعونہ من المراتب لم لا تظہر منکم کرامۃ قال الا کرامۃ اجل مما ابینہ من الحقائق والمعارف التی تعجز

وتحقیق الفرار مما لا یطاق من سنن المرسلین

وآداب الامر بالصبر علی البلاء الذی لا یطاق والمعارف

تعجز الناس عن بیانها بل کان معجزۃ الرسول صلعم الاکلاما فانظر الی ہذا الجاہل المکلوم المغرور کیف سوی کلامہ بالقرآن العظیم وکیف اثبت المثل للقرآن المجید وکیف رقی نفسہ الی مرتبۃ خاصۃ باللہ وہیہات کون کلامہ معجزا

اقول لیس فیہ التسویۃ ولا التنقیص بل فیہ ازالۃ وہم الوہم فانہ کیف ینکر عظمۃ الکلام وکونہ کرامۃ والقرآن من اعظم معجزاتہ صلے اللہ علیہ وسلم قال العارف العلامۃ النابلسی فی نتیجۃ العلوم قولہ انہ اکرامۃ اجل مما ابینہ من الحقائق والمعارف فان البیان لیسہل الکشف عن ذلک واستحقق بہ فان من لا کشف لہ ولا تحقق فی نفسہ ربما لا یبان لہ عن شیٔ من الحقائق اصلا الا بطریق الحکایۃ عن الغیر من قبیل نقل العبارۃ وانہ حال من المحجوبین دائما للعارفین فی ان ما یاتون بہ من العلوم والاسرار ان ذلک کلہ باطلۃ او انہ محفوظ لہم من کلام غیرہم نظیر ما جحدہ الکافرون علی الانبیاء الماضین من العلوم الالہیۃ والشرائع النبویۃ حتی نسبوہم الی الجنون والکذب وغیر ذلک وقالوا اساطیر الاولین اکتتبہا فہی تملی علیہ بکرۃ واصیلا والآیہ وقالوا معلم مجنون فقالوا مجنون وازدجر وقالوا ساحر کذاب وقالوا غیر ذلک واللہ تعالی یعلم المفسد من المصلح وحاصلہ ان الذی جاءت بہ الانبیاء علیہم السلام حق وصدق وہو من عند اللہ تعالی بطریق الوحی من جبریل علیہ السلام وغیرہ من الملائکۃ والذی جاءت بہ الاولیاء ایضا من العلوم التوحیدیۃ والمعارف الالہیۃ والحقائق العرفانیۃ کلہ حق وصدق ایضا وہو من عند اللہ تعالی بطریق الالہام والفیض علی قلوبہم بطریق الالہام من ملائکۃ الالہام وبعضہم یعطی العبارۃ عن ذلک ویقدرہ اللہ تعالی علی بیانہ نظیر النبی الذی اوحی الیہ بشرع وامر بابلاغہ للامۃ وبعضہم لا یعطی العبارۃ عن ذلک ولا یقدر علی بیانہ نظیر النبی الذی اوحی الیہ بشرع ولم یؤمر بابلاغہ فلو بلغہ خالف الامر فلا یقبل منہ کما ان الولی الذی لم یعط العبارۃ لم یؤذن لہ فی البیان فلو بینہ لا یقبل منہ وربما اوذی علی بیانہ وطردوا بعنف وبغض وربما قتل ومن اعطی العبارۃ قبل منہ البیان واستحسن کلامہ وانتفع بہ غیرہ فاذا سکت فی محل الکلام اثم وعوقب من طرف اللہ تعالی او من طرف الخلق واللہ خیر حافظا وہو ارحم الراحمین وقولہ انہ لا کرامۃ اجل من ذلک البیان فہو امر معلوم عند اہلہ فان الکرامات التی تعتبرہا العوام لا فائدۃ بہا للولی وان اقتضت حسن اعتقاد العوام بالولی فالنفع فیہا للعوام لا للولی وذلک اذا اعتنی اللہ تعالی بالعوام فاظہرہا علی ید الولی لینتفع بہا العوام واما بیان العلوم الالہیۃ والحقائق الربانیۃ النافعۃ للسالکین والخواص الموقنین یرتقون بہا فی معارج التحقق ویتبینون بفہمہا عقبات الطریق وانما یتضرر بہا المتعدی علی الاولیاء بالانکار بعدم توفیقہ وقلۃ اذعانہ لکثیرہ فی نفسہ واراد تہ ان یکون لہ ارتفاع مرتبۃ علی ابناء جنسہ قولہ وہل کرامۃ محمد صلے اللہ علیہ وسلم الا کلام معجز یعنی القرآن العظیم الذی ہو کلام اللہ تعالی الذی عجز الفصحاء البلغاء ان یاتوا بمثلہ وہو متضمن للمعانی التوحیدیۃ والمعارف الربانیۃ والحقائق العرفانیۃ ویزید علی کلام الاولیاء الذی یاتون بہ بالاحکام الشرعیۃ

والشرائع النبوية والكل من عند الله تعالى لان كلام الاولياء الذي ياتون به هو معاني الكلام القديم الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم وانما جاء الولي بالنظم الجديد في الكلام القديم فكلام الاولياء كرامتهم اكرمهم بها الله تعالى وكلام الله تعالى الذي جاء به النبي صلى الله عليه وسلم معجزة له اكرمه الله تعالى بها والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم انتهى قال شيخ الاسلام الهروي في منازل السائرين والذي ثبت عندي بالتجربة ان فراسة اهل المعرفة انما هي في تمييزهم من يصلح لحضرة عز وجل فمن لا يصلح ويعرفون اهل الاستعداد الذي اشتغلوا بالله سبحانه ووصلوا الى حضرة الجمع فهذه فراسة اهل المعرفة واما فراسة اهل الرياضة والجوع والخلوة وتصفية الباطن من غير وصلة الى جناب الحق سبحانه فلهم فراسة كشف القبور والاخبار بالمغيبات المختصة بالحق تعالى فانهم لا يخبرون الا عن الخلق لانهم محجوبون عن الحق سبحانه اما اهل المعرفة فلاشتغالهم لما يرد عليهم من معارف الحق سبحانه فاخبارهم انما يكون عن الله تعالى ولما كان العالم اكثرهم اهل انقطاع عن الله سبحانه واشتغال بالدنيا مالت قلوبهم الى كشف القبور والاخبار عما غاب عن احوال المخلوقات فعظموهم واعتقدوا انهم اهل الله خاصة واعرضوا عن كشف اهل الحقيقة واتهموهم فيما يخبرون عن الله سبحانه وقالوا لو كان هؤلاء اهل الحق كما يزعمون لاخبرونا عن احوال المخلوقات فكيف يقدرون على كشف امور على من هذه وكذبوهم بهذا القياس الفاسد وعميت عليهم الابناء الصحيحة ولم يعلموا ان الله تعالى قد حمى هؤلاء عن ملاحظة الحق وحفظهم وشغلهم مما سواه حماية لهم وغيرة عليهم ولو كانوا يتعرضون الى احوال الخلق ما صلحوا للحق سبحانه فاهل الحق لا يصلحون للخلق كما ان اهل الخلق لا يصلحون للحق تعالى وقد راينا اهل الحق اذا التفتوا ادنى التفات الى كشف القبور ادركوا منها ما لا يقدر غيرهم على ادراكه بالفراسة فسمها المعرفة وهي الفراسة فيما يتخلق بالحق سبحانه والقرب منه واما فراسة اهل الصفا الخارجين المتعلقين بالخلق فلا يتعلق بجناب الحق سبحانه ولا بالقرب منه ويشترك المسلمون والنصارى واليهود وسائر الطوائف فيها لانها ليست شريفة عند الله سبحانه فيختص بها اهله انتهى قال قال في المكتوب الثاني من المجلد الثاني ان الصفات السبعة او الثمانية موجودة في الخارج ومتميزة في الخارج عن الذات غير ان الاشكال في زيادة الصفات قوي وهو ان الصفات اما ممكنة او واجبة لا سبيل الى الاول لاستلزام حدوثها وعدم اتصاف الحق تعالى بها ازلا ولا الى الثاني لان الواجب الوجود بذاته واحد ثم قال وحل هذا الاشكال ما ظهر وهو لهذا الفقير هو انه تعالى موجود بذاته لا بالوجود لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد وصفات الواجب تعالى موجودة بذاته لا بالوجود اذ لا مجال للوجود في ذلك الموطن قال الشيخ علاء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك الودود فلا يتصور نسبة الامكان والوجوب ايضا في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب

وہذہ المعرفۃ ورا ء طور النظر والفکر انتہی وانت تعلم ان مالیس عین الوجود ولا قائما بہ الوجود فہو المعدوم لیس الا ولا شئی من المعدوم بموجود فلا معنی لکونہ موجودا بذاتہ لا بالوجود الا انہ تعالی عین الوجود القائم بذاتہ المتعین بذاتہ فنفی کون الوجود عین الذات مع القول بانہ تعالی موجود بذاتہ دلیل علی انہ لیس علی بصیرۃ فی معنی الوجود ولا فی معنی کونہ تعالی موجودا بذاتہ واما قول علماء الدولۃ نفع اللہ بہ ان اراد بہ ان مرتبۃ الامکان فوق مرتبۃ الوجوب فہو صحیح ولا شاہد فیہ لان الوجود الذی ہو عین الذات ہو الوجود المطلق المعری عن کل قید زائد علی ذاتہ القائم بذاتہ المتعین بذاتہ لا وجود الممکنات المتعین بمقتضی استعدادات الماہیات فانہ مقید متعین زائد علی ذاتہ مفتقر الی ذلک التعین الذی ہو مقتضی الماہیۃ فلا یکون متعینا لذاتہ فلا یکون واجبا لذاتہ وان اراد انہ تعالی لیس عین الوجود المطلق فہو مبنی علی ما فہمہ من کلام الشیخ محی الدین نفع اللہ بہ ان المطلق معناہ الکلی الذی لا یوجد الا فی ضمن افرادہ وہو فہم فاسد لان مراد الشیخ نفع اللہ بہ بینتہ فی الباب الثانی من الفتوحات انہ تعالی موجود بذاتہ غیر مقید بغیرہ لغناہ عن العالمین والمبنی علی الفاسد فاسد ثم قولہ ان صفات الواجب تعالی موجودۃ بذاتہ لا بالوجود وان اراد انہا موجودۃ بعین وجود الذات لا بوجود یغایرہ فناقض قولہ انہا موجودۃ فی الخارج متمیزۃ عن الذات وان اراد ان وجودہا متوقف علی ذات الحق تعالی لکونہا قائمۃ بہ فلا ینافی منہ نفی وجودہا ونفی الامکان عن وجودہا ثم الوجود اذا لم یکن عین الذات ولا قائما بہ فمعنی اطلاق الواجب علیہ تعالی فی قولہ وصفات الواجب تعالی الخ مع القطع بان العلماء یریدون بہذا الاطلاق انہ تعالی واجب الوجود لذاتہ ثم کون الامکان والوجوب نسبۃ بین الماہیۃ والوجود من المسائل المقررۃ فی المکتب العقلیۃ کشرح الاشارات وشرح التجرید فقولہ ان ہذہ المعرفۃ ورا ء طور النظر والفکر تلبیس ودلیل علی انہ غیر ناصح فی دین اللہ ثم ان ذاتہ تعالی اذا لم یکن عین الوجود ولا متصفا بالوجود کان معدوما محضا لاستحالۃ ارتفاع النقیضین عن شئی واحد فی حالۃ واحدۃ وہذا عین نفی الواجب القدیم الواحد الاحد فقولہ موجود بذاتہ مع کونہ مناقضا لنفسہ دفع للسیف عن رقبتہ ولا یدفع عنہ التکفیر ولا یجدیہ بنفع جلیل او حقیر اقول ہذا الکلام مبنی علی عدم فہم المراد علی وجہ ان المعترض اما اولا فبانہ قال المجدد رح فی ذلک المکتوب ان الصفات السبعۃ او الثمانیۃ للواجب تعالی التی علی اختلاف الآثار من الصفات الحقیقیۃ موجودۃ فی الخارج وغیر الحق من الفرق المخالفۃ لیسوا بقائلین بوجود صفاتہ تعالی علی ان المتاخرین من الصوفیۃ ایضا ینکرون وجود الصفات ویثبتون زیادۃ الصفات ای العلم ویقولون ؎ از روے تعقل ہمہ غیر ند صفات ٭ باذات تواز روے تحقق ہمہ عین ٭ یعنی ان الصفات فی التعقل متغایرۃ وفی الخارج عین ذاتہ تعالی والحق ان قول اہل الحق ہو الحق ومقتبس من مشکوۃ النبوۃ نور الکشف والفراسۃ غایۃ ما فی الباب ان الاکمال

الذي يردّه المخالفون في وجود الصفات قوتي فانهم يقولون ان كانت الصفات موجودة اما ممكنة او واجبة
الاول مستلزم الحدوث لان كل ممكن حادث عندهم على انه يستلزم جواز انفكاك الصفات عن الذات
والثاني في بناء التوحيد وحل الاشكال على ماظهر لي ان الواجب تعالى موجود بذاته لا بوجود عينه او زائد عليه و
صفاته تعالى ايضا موجود بذاته لا بوجود لانه ليس للوجود في ذلك الموطن مدخل قال علماء الدولة فوق عالم الوجود عالم الملك
الودود فلا تصور نسبة الامكان والوجوب في ذلك الموطن لان الامكان والوجوب نسبتان بين الماهية والوجود
فحيث لا وجود لا امكان ولا وجوب هذه المعرفة وراء طور النظر والفكر والمحسوسون عقيلة العقل لا يعرفون هذا
المرام وليس لهم الا الانكار انتهى فما نقله المعترض رح فيه تحريفات اعلاها انها زادت ميزة في الخارج مع انها
ليست في المكتوب واما ثانيا فبان الوجود قد يراد به الماهية المتعينة والذات المشخصة في الخارج وهو هذا
المعنى عين الماهية والذات وهو المراد لقولنا الله تعالى موجود بذاته لا بالوجود فالمقصود من هذا القول تنزيه
ذات الله تعالى في احتياجها الى شئ بان يقال انها محتاجة الى الوجود وانكان عينا وقد يراد بوجود الشئ
كونه في الخارج وثبوته فيه وهو بهذا المعنى زائد عليه وعرض عام وقد يراد الصفة الموجودة الزائدة على الذات
كالحيات مثلا فما قامت به صفة الوجود ويكون موجودا ويكون محتاجا في موجوديته الى صفة الوجود كما قامت
به صفة الحيوة يكون حيا والله تعالى موجود بذاته لا بهذا الوجود فلا يكون ذاته محتاجا الى الوجود فيكون ذاته
العلي كافيا في تحققه غير محتاج الى الوجود ولا يكون للوجود ثمة مدخل عينا كان او زائدا قال عروة الوثقى
في مكتوب خمس وثمانين من المجلد الاول وتحقيق مذهبنا ان طالب اليقين وصاحب الفطرة السليمة اذا رجع
الى وجدانه بفكر صائب وتامل صادق وانصف من نفسه ادرك ان الذات المقدس لا ينبغي ان
يحتاج في وجوده الى غيره ويكون في نفسه خاليا عن الوجود واحتاج في ثبوته الى الوجود وادرك ايضا
ان ماهيته وحقيقته سبحانه لا ينبغي ان تكون هو الوجود للان الوجود مع كونه في نفسه من المصادر والاحداث
لا ضرورة لنا بالقول بكونه حقيقة للواجب الموجود في الخارج بوجود اصيل وان نصطلح عليه بواسطة عدم
احتياجه الى الغير ومع ذلك لم يرد الشرع به فالحق ان له سبحانه ماهية وحقيقة وراء الوجود ثابتة بنفسها
مستغنية عن عروض الوجود لها وما يترتب على الوجود يترتب على تلك الماهية بذاتها فهي موجودة بذاتها
المقدسة لا بالوجود عينا كان او زائدا وقولنا موجود بنفسه مجرد بعبر بقولنا هست لان الوجود امر زائد
ثابت قائم به تعالى او عينه فلا مدخل للوجود في تلك الحضرة العلية المتعالية عن جميع النسب والاعتبارات
كما لا مجال للعدم ثمة فهو سبحانه لغاية تقدسه لا اصيل اليه نسبة لكونه خالقا لكلها فكلا النقيضين منتفيان عن
تلك المرتبة المقدسة غير متصورين ثمة حتى يتصور ارتفاع النقيضين فلا تناقض حقيقة لشئ بشئ في مرتبة الذات

المعراعن جميع الاعتبارات حتى يستحيل ارتفاع النقيضين اذا الارتفاع والثبوت من الاعتبارات والنسب المنفية عن تلك الحضرة الايرى ايها ما افاده بعض المحققين من ان الجسم في مرتبة وجوده السابق على البياض لا ابيض ولا ابيض وليس في ذلك ارتفاع النقيضين لمستحيل لان المستحيل ارتفاعهما بحسب نفس الامر مطلقا لا بحسب مرتبة من المراتب فان الامور التي ليس بينها علاقة التقدم والتاخر والمعية ليس لبعضها في مرتبة الآخر وجود ولا عدم انتهى فلما سلم امثال هذه الامور في الممكنات فما ظنك في شان خالق الممكنات تعالى ولله المثل الاعلى فعلى هذا لا يحتاج في نفي احتياج الذات المقدس الى الغير الى اطلاق لفظ عليه يكون مفهومه اللغوي من المعقولات الثانية والمعاني القائمة بالغير ولو كان كذلك لكان صاحب الشرع حقا بالتعبير عن ذاته المنزه بالوجود والاخبار كما اخبر به عن سائر اسمائه وصفاته وكمالاته وليس فليس فالله عز وجل بذاته العلي مستغن عن عروض الوجود له فما يتفرع على الوجود يتفرع عليه سبحانه وكذا الحال في سائر الصفات فكلما يتفرع عليها فذاته العلي كاف فيه ومع ذلك له سبحانه صفات ازلية موجودة قائمة بذاته لورود الشرع بها ولما جرى عادته سبحانه بان كلما ثبت في عالم الحقيقة ان يحصل له انموذجا في عالم المجاز ليستدل به على حصل الوجود انموذجا لوجوده بنفسه الا بالوجود فان الوجود لو وجد كان موجودا بنفسه دون الوجود المجاز فسطرة الحقيقة فتحن نوافق جمهور المتكلمين في زيادة الوجود على الذات الغني العلي وعدم كون الوجود عينا له وكما لا نقول باحتياج الذات المقدس الى الوجود واستكماله بالغير مع كمال بنفسه ونرجوان يكون مراد السلف من زيادة الوجود هو هذا المعنى ان كان منهم رواية في هذا الباب لكن الظاهر ان ليس من السلف في هذا نقل انما هو قول المتاخرين من اصحابنا رحمهم الله سبحانه بخلاف زيادة الصفات فان النصوص معاضدة لها فالحاصل ان الحق عز وجل موجود بذاته وصفاته السبعة بل الثمانية موجودة بذات الحق دون الوجود فالوجود كما هو متنزل عن مرتبة الذات المقدس كذلك متنزل عن صفاته الحقيقية فلما لم تتحلل في حضرة الذات المقدس والصفات العلية وجود لم تتحلل وجوب ولا امكان اذا الامكان والوجوب نسبة بين الماهية والوجود فحيث لا وجود لا وجوب ولا امكان فمن هذا التحقيق اندفع اشكال صعب يرد على الصفات الحقيقية بانها اما ممكنة لذواتها او واجبة فعلى الاول يلزم حدوثها لان كل ممكن حادث عندهم ايضا يلزم جواز انفكاكها عن الذات فيلزم جواز الجهل والعجز تعالى عن ذلك وعلى الثاني يلزم تعدد الواجب لذات المنافي للتوحيد قال شيخنا واما منا الامام الرباني والمجدد للالف الثاني قدس ذاته تعالى وصفاته سبحانه فوق هو لاء الثلثة المنحصرة غاية ما في الباب اذا تصور ذاته تعالى وتعلقت صفاته سبحانه بالوجوه والاعتبارات اذ لا سبيل الى الكنه عرض لذاته سبحانه في الوجود التصوري انطلى الوجوب لما هو المناسب واللائق بشانه تعالى وعرض لصفاته سبحانه بالوجود الذهني الامكان لما هو المناسب لاحتياجها الى الذات ذاته تعالى وصفاته سبحانه في حد انفسها فوق مرتبة الوجوب والامكان بل فوق

مرتبۃ الوجود ایضاً وباعتبار الوجود التصوری الظلی الوجوب یناسب الذات تعالی والامکان یناسب الصفات تعالت وتقدست فالصفات تعالت من حیث الوجود الخارجی لا واجبۃ ولا ممکنۃ بل ہی فوق الوجوب والامکان وباعتبار الوجود الذہنی ممکنۃ ولا یلزم من ہذا الامکان الحدوث لما انہ لیس لذواتہا کما للممکنات بل الوجود انہا الظلیۃ ویناسب ہذہ المعرفۃ ما قالہ ارباب المعقول من ان الکلیۃ والجزئیۃ تعرضان للماہیۃ باعتبار خصوصیۃ الوجود الذہنی فلا یوصف بہما الماہیۃ حال الوجود الخارجی فزید الموجود فی الخارج مثلاً قبل الفعل لیس بجزئی کما انہ لیس بکلی بل عرض لہ الجزئیۃ بعد الوجود الذہنی الظلی بل نقول جمیع النسب والاضافات والاحکام والاعتبارات التی تحمل علیہ تعالی کالالوہیۃ والربوبیۃ والازلیۃ غیر الصفات الثمانیۃ الموجودۃ انما یصدق علیہ سبحانہ باعتبار التصور والتعقل والا فالذات من حیث ہو غیر متصف بصفۃ ولا مسمی باسم ولا محکوم بحکم فصاحب الشرع تعالی انما اطلق علی ذواتہ اسماءً واحکاماً باعتبار التناسب والتشابہ لتکون قریبۃ الی افہام المخلوقات ویکون التکلم معہم علی قدر عقولہم کما یقال لزید الموجود فی الخارج بدون ملاحظۃ وجودہ الذہنی انہ جزئی علی سبیل التشبیہ والتنظیر ویکون حکمہم بالجزئیۃ النسبۃ داشبہ من حکمہم بانہ کلی فکذلک الحکم بالوجوب والوجود علی الذات الغنی العلی اولی وانسب من الحکم بالامکان والامتناع والافلا تصیل الی جناب قدسہ تعالی وجوب ولا وجود کما لا یلیق بجناب تنزیہہ تعالی الامکان والامتناع فافہم ہذہ المعرفۃ الشریفۃ القدسیۃ فانہا اساس الدین وخلاصۃ علم الذات والصفات تعالت وتقدست وما تکلم بہا احد من العظماء ولا واحد من الکبراء استار اللہ سبحانہ ذا العبد ہذہ المعرفۃ والسلام علی من اتبع الہدی ومما افادہ شیخی والمامی قدس اللہ سبحانہ بسرہ السامی ان الصفات الحقیقۃ موجودۃ فی مرتبۃ الذات ولم یحصل من اثباتہا تعین وتنزل فی تلک الحضرۃ العلیۃ ومع کون الصفات تفاصیل للکمالات المندرجۃ فی حضرۃ الذات لم یحصل منہا مرتبۃ اخری فحکمہا ممتازۃ عن احکام سائر الاجمالات والتفصیلات لان مرتبۃ احدیتہا ممتازۃ عن مرتبۃ الاخری فمرتبۃ التفصیل دون مرتبۃ الاجمال وہذا المعنی مفقود فی تلک الحضرۃ المقدسۃ والتفصیل ثابت فی مرتبۃ الاجمال وثبوت ہذہ المرتبۃ وراء العلم والخارج وتقسیم الوجود الذہنی والخارجی انما ہو فی مرتبۃ الامکان فلا اجمال فی تلک الحضرۃ للخارج ولا للعلم لانہ لما لم یکن للوجود مدخل ثمۃ فالوجود الخارجی والعلمی فرعہ وہذہ المعرفۃ کشفیۃ بل جمیع ما یجی وما ذکرنا فی تحقیق الوجود وغیرہ واثبات الصفات مع کون الذات المقدس کما فیما یترتب علی الصفات العلیۃ امور ذوقیۃ کشفیۃ وما یورد فی اثباتہا من قبیل التنبیہات علی البدیہیات التی لا مساغ للبحث فیہا والعلم الواجبی المتعلق بتلک الصفات فی تلک المرتبۃ المقدس شبیہ بالعلم الحضوری لعلمہ سبحانہ بذاتہ العلی وکمالاتہ المندرجۃ فی الذات وتلک الصفات مع زیادتہا کانتہا نفس العالم وحضورہا کحضور نفس العالم فمن جہتہا ہی

جم غفير من الصوفية العلية الى عينيتها مع ذات الواجب تعالى ونفى غيريتها الكلام الموافق لمذاق علوم الانبياء على اجمعهم عموما وعلى افضلهم خصوصا الصلوات والبركات والتحيات والمطابق لآراء اهل السنة والجماعة شكر الله تعالى سعيهم ان يسلب عينيتها مع القول بنفى غيريتها ويقال لا هو ولا غيره ولذا قلنا ان علمها شبيه بالعلم الحضورى بعدم عينيتها ولما لم يتنزع منه صورة وحضور النفسها كان كان من قبيل العلم الحضورى ولا يتوهمن من هذا ارتفاع النقيضين لان اتحاد الزمان والمكان شرط فى حصول التناقض وليس فى تلك الحضرة زمان ولا مكان فلا تصور التناقض وما ينصرف فى لفظ الغير يراد بالغير الغير المصطلح فانظر الكشفى ينفى هذا التخصيص وينفى الغيرية باى معنى كان فان ارباب الكشف يجدون بالذوق والفراسة الصحيحة المقتبسة من مشكوة النبوة ان الصفات كما انها ليست عين الذات لزيادتها ليست غيرها وان كانت زائدة بينهما نسبة الاثنينية ففى تلك الحضرة انتقض قاعدة ارباب المعقول ان الاثنان متغايران اذا عرفت هذا فاعلم ان لهذه المرتبة المقدسة التى هى مرتبة الذات مع الصفات الحقيقية تعالت وتقدست ظهورا فى المرتبة الثانية بلا تغير وتبدل وذلك المرتبة مرتبة الوجود الذى هو خير محض وكمال صرف وليس لشئ غير الوجود قابلية مظهرية جميع الكمالات بطريق الظلية ولهذا ان تعلق علم بتلك المرتبة المقدسة وانتزع كمالاته لكان اول شئ ينتزع منها حضرة الوجود والكمالات الاخر تابعة له ولهذا ذهب جماعة من الصوفية العلية وغيرهم الى عينية الوجود للذات المقدسة وتصوره مع كونه تعينا بالتعين وثبوت هذا التعين الوجودى وراء العلم والخارج لان الوجود الخارجى والعلمى من اقسام المطلق الوجود ومرتبة المقسم فوق مرتبة الاقسام فحضرة الوجود من حيث هو سابق على كل الوجودين ولا يتصور ثمة وجود خارجى ولا ذهنى على ما مر وحضرة الوجود جامع بطريق الظلية لجميع الكمالات الذاتية والصفاتية اجمالا وتفصيلا فالاجمال تعين اول والتفصيل كانه تعين ثان ففى مرتبة اجمال الوجود لا تميز كمال ولا صفة عن صفة وفى مرتبة تفصيل الوجود امتياز الكمالات وظهرت الصفات فاول شئ ثبت فى تفصيل الوجود الحيوة التى هى ام جميع الصفات وهذه الصفة كانها ظل لصفة الحيوة التى لها ثبوت فى مرتبة حضرة الذات المنزه ويصدق فى حقها لا هو ولا غيره وهذا الظل لما كان ثبوته فى مرتبة هى دون مرتبة الذات تعالى يصدق فى حقها لا هو ولا يصدق لا غيره بل كان مغائر الذات الحق عز وجل وكذا حال سائر الصفات تعالت ولبد صفة الحيوة ظهر صفة العلم ثم الصفات الاخر من الارادة والقدرة وغيرها والعلم مع كونه جزء من التعين الوجودى وحصته من حيث صفته جامع لجميع الصفات والصفات الاخر مع استقلالها كانها اجزاء لصفة العلم لان لهذه الصفة نوع اتحاد مع موصوفها ليس لغيرها هذا الاتحاد اذا العلم قد يتحد مع العالم والمعلوم والقدرة لا تتحد مع القادر والمقدور وكذا الارادة والسمع وغيرهما لا يتحد مع الموصوف وصفة العلم لجامعيتها اجمال لا يظهر فيه الصفات متميزة وتفصيل يظهر فيه الكمالات متميزة كما

للوجود و اجمالہ حکم مرکز الدائرۃ و لتفصیلہ حکم محیطہا فمن ہہنا اندفع ما قد یورد ان تمیز الحیوۃ عن سائر الصفات انما ہو فی تفصیل العلم الذی لیسمونہ بالواحدیۃ و اما فی مرتبۃ الاجمال فلا تمیز ہناک لصفۃ من الصفات الاخری فکیف یحکم بتقدم الحیوۃ علی العلم المجمل علی ما وقع فی عبارات شیخنا و اما مناقدس سرہ العجب من ہذا المعترض کیف یورد اصطلاح طائفۃ غیر مسلم عند الخصم حجۃ علیہ امثال ہذا من عدم الاطلاع علی حقیقۃ مذہب الخصم و ضبطا حہ فیعد جہلہ اعتراضا وقد عرفت ان التمیز الحاصل لصفۃ الحیوۃ فی تفصیل الوجود بعد اندماجہ فی حضرۃ اجمالہ سابق علی العلم الاجمالی و التفصیلی فالحاصل ان ہناک تفصیلا تفصیلیا للکمالات المندرجۃ فی اجمال الوجود و الحیوۃ ہناک مقدم علی العلم بنوعیہ و تفصیل فی حضرۃ العلم بما اندرج فی اجمالہ و الحیوۃ ہنا موخر عن العلم فالعلم المحاط مسبوق بالحیوۃ و المحیط سابق علیہ و انت خبیر بان صفۃ الحیوۃ المسبوقۃ بالعلم لیس فی الحقیقۃ صفۃ الحیوۃ بل صورۃ علمیۃ لتلک الصفۃ فصفۃ الحیوۃ سابقۃ علی العلم البتۃ و صورتہا العلمیۃ مسبوقۃ بالعلم و مع قطع النظر عن جمیع ما ذکرنا فتقدم شان الحیوۃ علی شان العلم مما لا یحتاج الی دلیل و تنبیہ عند ذوی فطرۃ سلیمۃ انتہی و اما ثالثا فبان کلام علماء الدولہ رح لا ینبئ ان مرتبۃ الامکان فوق مرتبۃ الوجود و ہو لیس لصدور ہذا البیان و کلامہ ظاہر جدا علی ما ذکر فحمل الکلام من تلقاء نفسہ علی غیر محلہ خلاف ما یسوغہ القال و القول لصحتہ من قبیل البہتان و علی ہذا ما اریدانہ تعالی لیس عین الوجود المطلق سفسطۃ لا ریب فیہا و اما العجاف فبان توجیہہ التناقض فی وجود الصفات مبنی علی فہمہ علی ما ذکر لانہ لیس فی المکتوب متمیزۃ عن الذات بل ہذہ العبارۃ من زیادات المعترض و علی ہذا ما اریدان وجودہا متوقف علی ذات الحق تعالی لکونہا قائمۃ لانہ لیس لہا سبیل اذا بالحق عز و جل موجود بذاتہ و صفاتہ السبعۃ بل الثمانیۃ موجود بذات الحق دون الوجود علی ما مر و للمجد در حیث فی ہذا الشان تحقیق عمیق تہتز بہ الاذہان فانہ افاد فی المکاشفات الغیبیۃ بما تعریبہ انہ ذاتہ تعالی کاف عن اعتبار الصفات بل مستغن عن نفس الصفات فما یترتب علی الصفات الذات المجرد عن الصفات کاف بہ مثلا ان فرض نفی صفۃ الحیوۃ و العلم و القدرۃ و الارادۃ عنہ فعلی الذات المجرد یترتب الآثار کما یترتب علیہا لا یعنی ان الصفات لیست بموجودۃ او انہا موجودۃ فی العلم لا فی الخارج لانہ مخالف لمسلک اہل السنۃ و الجماعۃ بل یعنی ان الصفات مع الاستغنار الذاتی موجودۃ فی الخارج بوجود زائد علی الذات عز سلطانہ کما ہو مذہب اہل الحق و تتضح ہذہ المسئلۃ بمثال واضح و ہو ان المایل بالطبع من الاعلی الی الاسفل یصدر من حد ذات المائل فعل العلم و الحیوۃ و القدرۃ و الارادۃ فان کان لہ علم یمیل الی الاسفل ایضا و صدر عنہ فعل الارادۃ و ہو تخصیص احد المتساویین و من ہذہ الحرکۃ الارادیۃ صدر عنہ فعل الحیوۃ و القدرۃ و لما بصیر المائل جزء الحیوان فمع المیل الطبعی یتصف بصفات زائدۃ ایضا مع وجود صفات طبیعیۃ و لتلک المثل الاعلی ذاتہ تعالی عز شانہ مع الاستغنا الذاتی و غناہ عن الصفات فی المرتبۃ الالوہیۃ یتصف بصفات زائدۃ وجودیۃ و یصدر منہا افعال لا یکفی الذات

تحصلها فكما لا يقال في الماء المجرد عن الصفات انها عين ذاته لانه هنا ذات صرف بلا صفات فكذا لا يقال في ذاته تعالى جل شانه ان صفاته عين ذاته لانه مجرد عن الصفات في هذه المرتبة ولو اعتبرت الصفة وان كان الاعتبار عليها محا العينية استهلى قال العارف الله مشقي عبد الغني النابلسي في نفحة العلوم قوله ان الله تعالى موجود بذاته لا على ان الوجود عينه ولا على انه زائد ومراده ان الله تعالى لا يدرك عند مخلوقاته اصلا من حيث ذاته العلية ولما الموجود فانه يدرك بالعقل والحس والعقل والحس حاكمان قطعا بان الله موجود فلو قال ان الوجود عينه لزم ان يكون تعالى مدركا ولو من حيث الوجود وقد قال سبحانه لا تدركه الابصار ولان الوجود الذي يدركه العقل والحس انما هو ظهور الوجود الحق على الاشياء لانه هو الوجود الحق على ما هو عليه فليس الوجود الظاهر عينه ولا الوجود ايضا زائد عليه تعالى بمعنى ان له ماهية غير الوجود فيكون تعالى مركبا من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية الزائدة على الوجود فيشابه سبحانه الاشياء فان كل شيء مركب من عام وهو الوجود وخاص وهو الماهية المخصوصة ويكون تعالى مفتقرا الى الوجود كما ان الاشياء مفتقرة الى الوجود وهذا كله محال عليه تعالى لانه تعالى لا يشابه شيئا ولا يشابهه شيء ليس كمثله شيء وهو السميع البصير وانما يقال انه تعالى هو الوجود بالمعنى المدرك للعقل والحس فانه ظاهر بهذا الحق وهو معنى قولهم رضي الله عنه انه موجود بذاته اي لا انه موجود باعتبار ما يشهده العقل والحس انه موجود اما موجود بوجود هو عينه او موجود بوجود زائد عليه وكلاهما ممتنع عليه تعالى لانه تعالى ليس مما يدرك بالعقل والحس وانما يطلق عليه تعالى بانه موجود باعتبار تنزله وظهوره للعقل والحس فان وجوده تعالى مطلق باطلاق التحقيقي حتى انه مطلق عن قيد الاطلاق فان الاطلاق قيد والله تعالى منزه عن كل قيد فهو الغيب المطلق والية الاشارة بقوله سبحانه الذين يؤمنون بالغيب قال بعض المفسرين الغيب الذي يؤمنون به هو الله تعالى وقد استوفينا الكلام على هذا المقام في كتابنا الوجود والحق والخطاب الصدق بما لا مزيد عليه انتهى واما خامسا فبانه بالتحقيق السابق ظهر ان هذه المغرقة وراء طور النظر والفكر وبين مسالك المجذوبين ومسلك المتكلمين بون وليس مرجع كونه تعالى موجودا بنفسه وكون الوجود نفس ذاته كما هو مذهب الصوفية العلية واحد لان معنى كونه سبحانه موجودا بنفسه ان حقيقته سبحانه في نفسه وراء الوجود كاف في ترتب آثار الوجود عليه والوجود متنزل عن تلك المرتبة العليا على ما سيجيء حقيقته انشاء الله تعالى في تبيين مذهب شيخنا واما منا رضي الله تعالى عنه ومعنى كون الوجود نفس ذاته ان حقيقته سبحانه هو الوجود ليس الا على ما يستفاد من تحقيقاتهم فاطلاق الوجود على ذلك المرتبة المقدسة حقيقة عندهم ولوازمه العينية الوجود ان ما يترتب على الوجود ويترتب عليه وكان اطلاق الوجود عليه سبحانه بطريق المجاز والتشبيه والتنظير والمجاز بنفي فيصح نفي الوجود عنه ويكون الذات تعالى في نفسه غير الوجود والصوفية القائلون

بعینیتہ الوجود لایخفی نہ کما لایخفی علی المتتبع فی کلامہم الواقف علی اطوارہم لایقولون ان حقیقۃ الحق سبحانہ وجود بحت لیس الا وسلب الشیء عن نفسہ محال ولولا اطلاق الوجود علیہ تعالی عندہم بطریق الحقیقۃ لما کان للاختلاف بین القائلین بعینیۃ الوجود فی کونہ سبحانہ وجودا مطلقا او فردا معنی محصلا وکیف یسوغ اطلاق الوجود علی تلک المرتبۃ العلیا بطریق المجاز عندہم علی ما افاد العروۃ الوثقی رح فادعا تلبیس لغو **قال** ورائت فی بعض مکاتیبہ انہ سئل عن ہذا المعنی اعنی عدم ظہور الخوارق منہ فاجاب بان ظہور الخوارق من عدم الکمال وان عبد القادر قدس اللہ سرہ کان الی مرتبۃ الروح فقط وانہ تقصّ فی الارشاد اذ کلما کان النزول اتم کان الارشاد اکمل **اقول** ان ہذا کذب الصدق بحتی والکذب بیہلک فان رائیتہ فی بعض مکاتیبہ فقل فی اسے مکتوب رائیتہ **قال** ولعمری لو وقع لہ شیء من الکرامات لطار وا بہ فی اقطار الارض ان ہی الا دعاوی باطلۃ **اقول** قد عد کرامتہ الی سبع مایۃ علی ما ہی فی الزبر والاسفار مسطورۃ وعلی السنۃ العلماء والزہاد مذکورۃ وان کانت ہذہ باطلۃ فلعلہ ینکر کرامات سائر الاولیاء ویکذب جمّا غفیرا من العلماء فالصدق المقال ما نطقت بہ الحال **قال** قال لی عنہ حفیدہ فرح فی رسالتہ انہ قال کنت یوما جالسا فی الاصحاب وکنت ناظرا الی سوء اعمالی وغلب علی ذلک النظر بحیث رایت نفسی غیر مناسب لقرب اللہ وفی ہذہ الاثناء یکلمنی من تواضع للہ رفعہ اللہ نودی فی سری غفرت لک ولمن توسل بک بواسطۃ او غیر واسطۃ الی یوم القیامۃ وکرر ہذا النداء حتی لم یبق فیہ ریب عندہ فانظر کیف امن مکر اللہ حیث القی بشبہ موہوم او قد یکون المنادی ہو ابلیس **اقول** قد استہزی البرزنجی باسم مولانا فرخ وہذا بعید جدا منہ فلو کنت نسیا عرفت قرابتی ولکن برزنجی عظیم البشاشۃ فاعلم ان مثل ہذہ المکاشفات بل اعلی منہا منقولۃ من اکابر الاولیاء فی الاخبار الاخیار قال الشیخ عبد القادر الجیلانی قدس سرہ قدم علی اللہ عزوجل بفضلہ انہ یدخل الجنۃ اصحابی واہل بیتی وتابعی طبقی ومن یحبنی وقال ایضا انہ سبحانہ وتعالی اعطانی سجلا فیہ اسماء اصحابی ومن تابعنی الی یوم القیامۃ وقال عزوجل قد غفرت لہم بک واستغفرت من مالک خازن النار اعندک من اصحابی احاب لابغرۃ اللہ یدی علی حمایۃ من تابعنی مثل السماء علی الارض ان لم یکن جیدا فما جیدا بغرۃ اللہ لاذہب من عندہ حتی ندخل الجنۃ اصحابی فالجحد والانکار لہذہ المکاشفات لایناسب من اہل الحق والثبات والانصاف احسن الاوصاف **قال** فی المکتوب الرابعۃ والتسعین من المجلد الثالث ومایقال من الانبیاء لایحتاجون الی الاستمداد وان الکمالات حاصلۃ لہم بالفعل مصرح الاکابر بہ انتہی فجوزان لایحصل للانبیاء الکمالات بالفعل **اقول** لیس ہذا محل الاستبعاد عقلا ولا نقلا فاجہل الناس من قل صوابہ وکثر اعجابہ **قال** المجدد رح فی المکتوب المذکور بما تعربہ ان النبی یحصل لہ بعض الکمالات بتوسط فرد من امتہ وبتوسلہ یصیل الی البعض

بعض المقامات لکن لایلزم منہ نقص النبی ولامزیۃ علیہ لانہ حصل ذلک الکمال بمتابعۃ نبیہ فیکون ذلک الکمال من النبی فی الحقیقۃ وہو کالخادم الذی یصرف من خزائن مخدومہ لہ ویترتب لباساً لازدیاد حسنہ والامداد من الخدام لیس نقصاً للمخدوم بل ہو کمال وموجب لازدیاد الجلال فان السلاطین یدخلون الملک والحصن بامداد عساکرہم ویکون ہذا من عظمتہم وشرف خدامہم وما یقال ان الانبیاء علیہم الصلوۃ والسلام لایحتاجون الی الامداد وجمیع مراتب الکمال حاصل لہم بالفعل فہو مکابرۃ صریحۃ لانہم من عباد اللہ تعالی ویرجون فیوضہ وبرکاتہ ویستدعون الترقی قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم من استوی یوماہ فہو مغبون وقال صلے اللہ علیہ وسلم سلوا لی الوسیلۃ وفی حدیث الصحاح کان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم یستفتح بصعالیک المہاجرین فہذہ اعانۃ ومن لم یجوز امداد الانبیاء نظرہ الی عظمۃ مدارج الانبیاء مع عدم توجہہ الی عبودیتہم واحتیاجہم الی رب الارباب واستجاداتہ اعانۃ الخدام والغلمان والافلم یقل بہ انتہی تحقیق المقام وتوضیح المرام علی ما افاد العلامۃ ابن حجر المکی الہیتمی فی الفتاوی الحدیثیۃ الکتاب والسنۃ والاجماع علی ان طلب الزیادۃ لہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم امر مطلوب محمود قال تعالی وقل رب زدنی علما وروی مسلم انہ صلے اللہ علیہ وسلم کان یقول فی دعائہ واجعل الحیوۃ زیادۃ لی فی کل خیر وطلب کون الفاتحۃ او غیرہا زیادۃ فی شرفہ طلب لزیادۃ علمہ وترقیہ فی مدارج کمالاتہ العلیۃ وان کان کمالہ من اصلہ قد وصل الغایۃ التی لم یصل الیہا کمال مخلوق فعلم ان کلا من الآیۃ الشریفۃ والحدیث الصحیح دال علی ان مقامہ صلے اللہ علیہ وسلم وکمالہ یقبل الزیادۃ فی العلم والثواب وسائر المراتب والدرجات وعلی ان غایات کمالہ لاحد لہا ولانہایۃ بل ہو دائم الترقی فی تلک المقامات العلیۃ والدرجات السنیۃ بما لایطلع علیہ ویعلم کنہہ الا اللہ تعالی وعلی ان کمالہ صلے اللہ علیہ وسلم مع جلالتہ لاحتیاجہ الی مزید ترق واستمداد من فیض افضل اللہ وجودہ کرمہ الذاتی الذی لاغایۃ لہ ولانہایۃ وعلی ان طلب الزیادۃ لایشعر بان ثم نقصا اذ لاشک ان علمہ صلے اللہ علیہ وسلم اکمل العلوم ومع ذلک فقد امرہ اللہ بطلب زیادتہ فلنکن نحن مامورون بطلب زیادۃ ذلک لہ صلے اللہ علیہ وسلم وقد ورد ایضا امرنا بذلک فیما یندب من الدعاء عند رویۃ الکعبۃ المعظمۃ اذ فیہ ورد من شرفہ وعظمہ وحجہ واعتمرہ تشریفا الی آخرہ وہو صلے اللہ علیہ وسلم کسائر الانبیاء الذین حجوا البیت وہم کل الانبیاء الا فرقۃ قلیلۃ منہم علی الخلاف فی ذلک داخل فیمن شرفہ وعظمہ وحجہ واعتمرہ واذا علم دخولہم فی ذلک العموم من دلالۃ العام ظنیۃ او قطعیۃ علی الخلاف فیہ علم انا مامورون بطلب الدعاء لہ صلے اللہ علیہ وسلم ولغیرہ من الانبیاء المذکورین بزیادۃ التشریف والتکریم وان الدعاء بزیادۃ ذلک لہ صلے اللہ علیہ وسلم امر مندوب مستحسن ویؤیدہ ما رواہ الطبرانی عن علی رضی اللہ عنہ لکن نظر فی سندہ ابن کثیر انہ کان یعلم الناس کیفیۃ الصلوۃ علی النبی صلی اللہ علیہ وسلم

وفيها ما يصرح بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في مضاعفات الخير وجزيل العطاء وبهذا الذي ذكرته وان لم ار من سبقني بالاستدلال في هذه المسئلة بشئ منه يظهر الرد على شيخ الاسلام صالح البلقيني في قوله لا ينبغي الاقدام على ذلك الا بدليل فيقال له واي دليل اعلى من الكتاب والسنة وقد بان بما ذكرته دلالتهما على طلب الدعاء له صلى الله عليه وسلم بالزيادة في شرفه اذ الشرف العلو كما قال اهل اللغة والمراد به هنا علو المرتبة والمكانة وعلوها بالزيادة في العلم والخير وسائر الدرجات والمراتب وكل من العلم والخير قد امرنا بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم فيه بالطريق الذي قدمناه فلنكن ماموربن بطلب زيادة الشرف له وعلى شيخ الاسلام الحافظ ابن حجر في قوله هذا الدعاء مخترع من اهل العصر ولو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد ابو عبد الله الحليمي من اكابر اصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي وقوله ولا اصل له في السنة فيقال له بل له اصل في الكتاب والسنة معا كما تقرر على ان الظاهر انه انما قال هذا قبل اطلاعه على ما ياتي عنه ثم اعلم ان هذين الامامين لم ينازعا في جواز ذلك وانما نازعا في هل ورد دليل يدل على طلبه ففعل اولا فينبغي فعله وقد علمت انه ورد ما يدل على طلبه ومن ثم لما كان النووي رحمه الله وشكر سعيه متحليا من السنة بما لم يحقق فاته ذلك ممن جاء بعده كما صرح به بعض الحفاظ دعي بطلب الزيادة له صلى الله عليه وسلم في شرفه في خطبتي كتابيه اللذين عليهما معول المذهب وهما الروضة والمنهاج فقال في خطبته كل منهما صلى الله عليه وسلم زاده فضلا وشرفا لديه وهذه العبارة متداولة في ايدي العلماء منذ نحو ثلثمائة سنة لا نعلم احدا ممن تكلم على الروضة والمنهاج غيرهما بوجه من الوجوه ولعل هذين غفلا عنهما بدليل قول الثاني هذا الدعاء مخترع من اهل العصر اذ لو استحضر ما قاله النووي لم يقل ذلك بل سبق النووي الى نحو ذلك الامام المجتهد ابو عبد الله الحليمي من اكابر اصحابنا وقدمائهم وصاحبه الامام البيهقي وقد ذكرت عبارتهما في اثناء البسط من هذا ومما صرح به الاول ان اجزال اجره صلى الله عليه وسلم ومثوبته وابداء فضله للاولين والآخرين بالمقام المحمود ونحو فضيلة على كافة المقربين وان كان تعالى قد اوجب هذه الامور له صلى الله عليه وسلم فان كل شئ منها ذو درجات ومراتب فقد يجوز اذا صلى عليه واحد من امته فاستجيب دعاءه ان يزاد النبي صلى الله عليه وآله وسلم بذلك الدعاء في كل شئ مما سميناه رتبة ودرجة انتهى المقصود منه وبهذا تصرح منه بان طلب الزيادة في شرفه صلى الله عليه وسلم داخل في الصلوة عليه وقد امرنا بها فلنكن ماموربن بما تضمنته كما صرح به هذا الامام وناهيك به ومما صرح به الثاني في معنى السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته سلمك الله من المذام والنقائص فاذا قلت اللهم سلم على محمد انما تريد اللهم اكتب له في دعوته وامته السلامة من كل نقص وزد دعوته على مر الايام علوا وامته تكاثرا وذكره ارتفاعا انتهى المقصود منه فتامل قوله من المذام والنقائص وقوله من كل نقص وان ذلك هو مفهوم السلام الذي امرنا

تجده صریحا فی امر الطلب زیادة الشرف علیهوان فرض علی انه یدل علی ما توهمه هذا المنکر الجاهل اذ غایته طلب الزیادة انه یدل علی عدم الکمال المطلق ونحن نلتزمه اذ الکمال المطلق لیس الا لله وحده ونبینا صلی الله علیه وسلم وان کان اکمل المخلوقات الا ان کماله لیس مطلقا فتقبل الزیادة ومراتب تلک الزیادة قد یسمی کل منها عدم کمال بالنسبة لما فوقه من کمال آخر اعلی منه وبهذا یعلم الحافظ السخاوی عن شیخه ابن حجر اجعل الحدیث عن ابی رضی الله عنه وفی آخره قلت اجعل لک صلاتی کلها ای دعائی کله کما فی روایة قال اذا تکفی همک ویغفر ذنبک اصلا عظیما لمن یدعو بهذا الدعاء فقوله اجعل ثواب ذلک لسیدنا رسول الله صلی الله علیه وسلم وکانه قصد بهذا الرد علی شیخنا شیخ الاسلام السراج البلقینی فی قوله لا ینبغی ذلک الا بدلیل وبهذا هو الذی اخذ عنه ولده علم الدین رحمه الله عنه وقد علمت رد هما ثم ذکر السخاوی عن شیخه ابن حجر ایضا ما حاصله ان من یقول مثل ثواب ذلک زیادة فی شرفه مع العلم بکماله فی الشرف لعله لخطاب ان معنی طلب الزیادة ان یتقبل الله قراءته فیثیبه علیها واذا اثیب احد من الامة علی طاعة کان للمعلم الاول وهو الشارع صلی الله علیه وسلم نظیر جمیع ذلک فهذا معنی الزیادة فی شرفه وان کان شرفه مستقرا حاصلا وحینئذ اجعل مثل ثواب ذلک تقبله لحصول مثل ثوابه للنبی صلی الله علیه وسلم وحاصله ان طلب الزیادة له صلی الله علیه وسلم یکون بنحو طلب تکثیر اتباعه سیما العلماء ای ورفع درجاته ومراتبه العلیة کما مر عن الحلیمی وقد رد شیخ الاسلام ابو عبد الله القایاتی ما مر عن العلم دابیه فقال بهذا فی الرد فتة ان القاری اذا قرأ وجعل ما حصل من الاجر للمیت کان دعاء بحصول ذلک الاجر للمیت فینفعه وفی الاذکار المختار ان یدعو بالجعل فیقول اللهم اجعل ثوابها واصلا لفلان وأعلم ان القدرة الالهیة مهما تعلق بشیء یکون لا محالة وقد قرر فی علم الکلام ان قدرته سبحانه وتعالی لا تتناهی فخبر الله لا ینفد والکامل المترقی فی درجات الکمال هو ابدا کامل انتهی ووافقه صاحبه شیخ الاسلام الشرف المناوی فاقتضی باستحسان هذا الدعاء ووافقهما ایضا صاحبهما امام الحنفیة الکمال بن الهمام بل زاد علیهما بالبسط فی رفقه شان هذا الدعاء حیث جعل کل ما صح من الکیفیات الواردة فی الصلوة علیه صلی الله علیه وسلم موجودا فی کیفیة واحدة ومن جملتها الدعاء بزیادة الشرف وهی اللهم صل ابدا افضل صلواتک علی سیدنا محمد عبدک ونبیک ورسولک محمد واله وسلم علیه تسلیما فورده شریفا وذکر بهیا وانزله المنزل المقرب عندک یوم القیمة انتهی فاجعل بالبسط زیادة الشرف له صلی الله علیه وسلم من جملة الاسباب المقتضیة لافضل هذه الکیفیة ولا شتمالها علی معنی ما فی الکیفیات الواردة عنه صلی الله علیه واله وسلم ووافقهم جمیعهم شیخنا شیخ الاسلام خاتمة المحققین البجیرمی نکرة الانصاری فانه سئل عن واعظ قال لیجوز اجماع القاری القرآن والحدیث ان یهدی مثل ثواب ذلک فی صحائف سیدنا رسول الله صلی الله علیه وسلم

وبہ افتے المتقدمون والمتاخرون فاجاب بان ما ادعاہ ہذا الواعظ الجلیل المعرفۃ یحتج بکذبہ علی الاجماع التقریری البالغ وزعمہ ان ذلک لایجوز الحق خلافہ بل یجوز والعجب لہ کیف ساغ لہ دعوی اجماع المسلمین دوانما المتقدمین والمتاخرین علی عدم الجواز وہل ہذا الا مجازفۃ فی دین اللہ فان جوازہ کما تری شائع ذائع فی الاعصار والامصار فان قلت الدعاء بالزیادۃ فی شرفہ صلے اللہ علیہ وسلم ممتنع لانہ یقتضی انہ متصف بضد ما حتی تطلب لہ الزیادۃ وہو محال فی حقہ قلت اعلم ان نبینا صلے اللہ علیہ وسلم ہو اشرف المخلوقات واکملہم فہو فی کمال وزیادۃ ابدا یترقی من کمال الی کمال الی لایعلم کنہہ الا اللہ تعالی فلا محال فی تزاید کمالہ وترقیہ بالنسبۃ الی نفسہ بعد کونہ اکمل المخلوقات ونحن نطلب لہ الزیادۃ فی الکمال الی تلک الدرجۃ التی لایعلم کنہہا الا اللہ تعالی وفائدۃ طلبنا لہ ذلک مع انہ حاصل لہ لامحالۃ بوعد اللہ تعالی انہ منہا اظہار شرفہ صلے اللہ علیہ وسلم وکمال منزلتہ وعظم قدرہ ورفع ذکرہ وتوفیرہ ومنہا مجازاتہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم علی احسانہ الینا ومنہا حصول الثواب لنا ونزید اطلاعا علی ما ذکرناہ ما فی الحدیث الصحیح کان صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم اجود الناس الحدیث فانظر ذلک وتاملہ فانہ تخصیص بعد تخصیص صلے سبیل الترقی فی فضل اوّلا اجودہ علی الناس کلہم وثانیا جودہ فی رمضان علی جودہ فی سائر اوقاتہ وثالثا جودہ عند لقاء جبریل صلے جودہ فی رمضان مطلقا ففیہ تزاید وتفاضل باعتبار نفسہ صلی سبیل الترقی فاعتبر ما نحن فیہ بہذا ونظیر ما نحن فیہ من طلب الزیادۃ اللہم زد ہذا البیت تشریفا فی حق بیت اللہ تعالی الحرام فان الدعاء بزیادۃ الشرف ماموربہ ولم یقل احد ان ذلک ممتنع انتہی فتامل ذلک وما قبلہ تجد ہذا المنکر قد ارتکب فی انکارہ منا من عمیاء وخبط خبط عشواء ولیت وبنہ سلم لہ کلا ان انکارہ المباح بل الحسن والترقی عن ذلک الی جعلہ کفرا خطا عظیما اثم کبیر جرمہ فعلیہ عقوبتہ ذلک فی الدنیا والآخرۃ انتہی قال العلامۃ الدمشقی رح فی نفحۃ العلوم مایقال من ان الانبیاء علیہم السلام لایحتاجون الی الاستمداد وان الکمالات حاصلۃ لہم بالفعل صریح المکابرۃ اقول ان کمالات الانبیاء علیہم السلام لاتتناہی کما یشیر الیہ قولہ علیہ السلام انہ لیغان علی قلبی وانی لاستغفر اللہ فی الیوم واللیلۃ اکثر من مائۃ مرۃ وہو صلے اللہ علیہ وسلم دائم الترقی فکلما وصل الی مقام ہو اعلی وجد المقام الذی کان فیہ اولی فیستغفر اللہ منہ ولہم جرا وقال ان البوصیری فی ہمزیتہ المدیحیۃ ؎ یتباہی بک العصور وتسمو ٭ بک علیا بعد نا علیا یعنی انہ صلے اللہ علیہ وسلم کلما اتی عصر تباہی بہ علی العصر الذی مضی بوجودہ صلے اللہ علیہ وسلم فی العصر المستقبل بکمال لم یکن علیہ فی العصر الماضی وکذلک تفتخر بہ مرتبۃ علیا بعد مرتبۃ علیا فہو صلے اللہ علیہ وسلم وکذلک سائر الانبیاء علیہم السلام فی الدنیا وفی البرزخ وفی الآخرۃ دائما الترقی فی الکمالات

وکیف لا وانتہاہی فی الدنیا والبرزخ والآخرۃ ومعلوم ان مالایتناہی لایدخل فی الوجود کلہ دفعۃ وہم
فصدق قول عارف السرہندی قدس سرہ ومایقال من ان الانبیاء علیہم السلام لایحتاجون الی الاستمداد
یعنی استمداد الکمال من ذوی الجلال وان الکمالات حاصلۃ لہم بالفعل فان ذلک مکابرۃ صریحۃ بلاشبہۃ لاتقصا
ذلک نقصان مقامات الانبیاء علیہم السلام لاقتضائہ انحصار کمالاتہم وانقطاع امدادہم من الحق تعالی وانتفاء
قولہ تعالی فی العموم کلا نمد ہؤلاء وہؤلاء من عطاء ربک وما کان عطاء ربک محظورا اہی ممنوعا عن احد دائما
ماذلک الاجہل محض عند المنصف المدقق قال فان قلت قد یکون ذلک فی السکر قلت قد صرح بانہ
انما یتکلم بالحقائق فی الصحو لاکما یزیدہ امثالہ فانہم قالوا فی السکر وان السکر نقص وان الکمال فی الصحو
وانہ مقام الانبیاء فلا یجوز حمل اقوالہ علی انہ قالہا فی السکر اقول الجواب مثل السوال آنفا وکلہ افتراء
علیہ فقل این صرح دائما احتاج ہذا العارف الی ذکر ہذہ الابحاث التی تعسر فہمہا علی الکثیر من علماء الرسوم
لان المخاطبین بذلک عندہ ہم جماعتہ واصحابہ الذین یعرف منہم الانتفاع بہ فی سلوکہم فی طریق اللہ تعالی
وانہم اصحاب الادراک الخاص الذی قدمنا بیانہ لان المخاطب بذلک منہ غیرہم من علماء الرسوم الذین تمکنوا
فی ادراکہم الخاص بہم من جمود الافہام والتباس الاوہام مما یشارکون فیہ جمیع العوام من اہل الاسلام
وغیر اہل الاسلام ولکنہم یدخلون فیما لایعنیہم وکان لہم سند دحتہ عن الذم والاحتقار بانکان ذلک الی علم الواحد
القہار والرفع من شانہم عند العوام بالتصریح بینہم ان لہم ارفع مقام وان لایعرف الکلام الا اہلہ ولاینظر فضیلۃ
الفرع الا اصلہ قال ولما اردت ادخالہ براح روغان الثعلب وہرب الی غیر مرہب مہرب فقال فی المکتوب
الواحد والعشرین بعد المائۃ من المجلد الثالث ان السکر الخالص للعوام وان مرادنا بالصحو الصحو الممتزج بالسکر
وان صحو الخواص لاینفک عنہ غایۃ ما فی الباب ان للسکر مراتب کثیرۃ وکلما کثر السکر غلب الشطح فیقال لہ اذا
قررت ان مثل ہذہ الکلمات صدرت منک عن سکر فلم لم تجتنبہا ولم انتہیت فی مکاتیب تقرء فی المحافل وتدعوا الناس علی
الی اعتقادہا فیہا وقد کان الاوائل اذا صحوا عن سکرہم استغفروا وتابوا عن مقالاتہم التی قالوہا فی السکر
ومحوہا عن دفاترہم وکل من انتبہ من تلک الکلمات شیئا فشیئا ہی التی قالوہا فی الصحو عن اذن الہی
اقول ہذا مبنی علی عدم الامتیاز بین الصحو والسکر والصحو الممتزج بہ مع ان المعترض یدعی فن التصوف
قلہ الف فی السماء وہست فی الماء طول المقال بمثل وطول الکلام بمثل اما تعرف انہ مانسب انہ قال
ان مثل ہذہ الکلمات صدرت عن سکر افتراء محض نعم تجویز انشاء الاسرار والمبادات والافتخار وانہار المرتبۃ
علی غیرہ یکون من بقایا السکر ولذا اصاحب العوارف حمل الکلام المشہور قدمی ہذہ علی رقبۃ کل ولی اللہ
علی السکر وما لم یصدر منہ کلام فی السکر فلیس فیہا کلام قابل المحو وما اعترض علیہا المعترض مبنی علی سو

فهیهٔ علی مابینت وسنبین ان شاء اللہ تعالٰی فتظہر الصدق الحرّی بالایمان والاذعان فرغ ع دار الریب والزیغ الجالب للہوان ودہدم بیت الکفر الناشی من الطغیان فاخم کل منکر خاسر والتھم الجوّ فی فم کل جاہد قاصر

ب الصبر یحمد فی المواطن کلہا ✤ الا علیک فانہ مذموم ✤ المقالۃ الثالثۃ فبناہ علی المقدمۃ الثالثۃ

قال وبنی علی المقدمۃ الثالثۃ بطلان دعواہ ان الولایۃ المحمدیۃ والابراہیمیۃ لم تحصلا لہ صلے اللہ علیہ وسلم الا بعد الف سنۃ بوساطۃ فانہ قال فی المکتوب الثامن والثمانین من المجلد الثالث وجود العالم ونظامہ کلاہما مربوط بالخلۃ وہی ابرک الاشیاء وبرکتہا شاملۃ للموجود والمعدوم وہی بالاصالۃ مخصوصۃ بابراہیم صلے اللہ علیہ وسلم وولایتہا ولایۃ ابراہیمیۃ ولہذا کان یذکرہ النبی صلعم بالابوۃ بخلاف سائر الانبیاء کان یذکرہم بالاخوۃ واذکر فی الصلوۃ کما صلیت علی ابراہیم لعلہ سببہ ان الوصول الی حضرۃ الذات تعالی وتقدس بدون توسط التعین الاول الوجودی وبدون التوسل بجمیع الکمالات الابراہیمیۃ غیر تیسر لان اول قباب مرتبۃ الحضرۃ المقدسۃ ہی لانہا مرات غیب الغیب ولیس لاحد یدّ عن توسطہ فلذا امر خاتم الانبیاء بمتابعۃ لیصل بتبعیتہ الی ولایۃ نفسہ ومنہا ینجر الی حضرۃ الذات الاقدس انتہی وقال فی المکتوب الرابع والتسعین حاصلہ ان التعین الاول ہو التعین الوجودی منشاء الولایۃ الابراہیمیۃ وفوق ذلک مرتبۃ الذات الاقدس لایسع فی شئی من التعینات لکن سرّہا اودع فی مرکز دائرۃ التعین الاول ہو منشاء الولایۃ المحمدیۃ وجمال محیط الدائرۃ یشبہ الصباحۃ وجمال المرکز یشبہ الملاحۃ وہی فوق الصباحۃ فالوصول الی الملاحۃ انما یتصور بعد طی مراتب الصباحۃ وعالم یتیسر الوصول الی جمیع المقامات الابراہیمیۃ لایمکن وصول الی الذروۃ العلیا التی ہی الولایۃ المحمدیۃ ولا یتیسر من ہنا امر النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بمتابعۃ ملۃ ابراہیم لیصیل الی ولایۃ التی عبرنا عنہا بالملاحۃ یتوسل الوصول الی الولایۃ الابراہیمیۃ ولما لم یکن للنبی صلے اللہ علیہ وسلم مناسبۃ بالولایۃ الابراہیمیۃ لامکانہ بالطبع نقطۃ مرکز دائرۃ الولایۃ الخلیلیۃ وسیرہ مقصور علی راس مرکز تلک الدائرۃ فبالضرورۃ وصولہ الی محیط الدائرۃ واکتساب کمالات ذلک المحیط تعسرت علیہ لانہ خلاف مقتضی طبیعتہ فلا بد من متوسط من افرادامتہ یکون لہ تبعیتہ فی عین المرکز وله من طریق آخر مناسبۃ بمحیط الدائرۃ لیکتسب ذلک الفرد کمالات تلک المرتبۃ الخلیلیۃ ویتحقق بحقیقتہ ثم بتوسطہ یحصل للنبی صلے اللہ علیہ وسلم تلک الکمالات ویتحقق بہا فیتحققا بعد ذلک بکمالات مرتبۃ نفسہ صلی اللہ علیہ وسلم بمقتضی قولہ من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا وبمعنی کلامہ انہ لم یوجد ہذا الفرد فی الصحابۃ ولا فی التابعین ولا فیمن بعدہم وانما وجد بعد الف سنۃ قال فجاء ہذا الفرد یعنی نفسہ ونائب محیط الدائرۃ وحصل الکمالات الابراہیمیۃ وذکر فی سر ذلک ان نقطۃ مرکز دائرۃ ولایۃ الخلۃ التی امتازت عن سائر نقطہا بالمحبیۃ وان کانت بسیطۃ

لکنہا بالتضمنہا اعتباری المحبیۃ والمحبوبیۃ تصورت بصورۃ دائرۃ محیطہا اعتبار المحبیۃ ومرکزہا اعتبار المحبوبیۃ وبعد الف سنۃ تسع نقطۃ مرکز ہذا الدائرۃ الثانیۃ وتتصور بصورۃ دائرۃ مرکزہا المحبوبیۃ الصرفۃ ومحیطہا المحبوبیۃ المتشرحۃ بالمحبیۃ ومرکز الدائرۃ منشاء الولایۃ الاحمدیۃ انتہے قال وانما حصلت لہ ہذہ المرتبۃ الثانیۃ من الولایۃ الموسویۃ فحصل ہذا الفرد الولایۃ العظمے الجامعۃ لکمالات المرکز والمحیط فحصل للنبی صلے اللہ علیہ وسلم بتوسط ہذا الفرد کمالات محیط الدائرہ وتیسرت لہ ولایۃ الخلۃ ثم حصلت لہ ولایۃ المحبوبیۃ وہو ولایۃ صلے اللہ علیہ وسلم وقبل دعاوہ صلے اللہ علیہ وسلم بقولہ اللہم صل علی محمد وعلے آل محمد کما صلیت علے ابراہیم بعد الف سنۃ انتہی حاصلہ ہذا کما ترے فیہ خلاف الشرع من وجوہ احدہا مخالفۃ للاحادیث الصحاح ان الخلۃ حصلت لہ فی حیاتہ بل ان الخلۃ الابراہیمیۃ حصلت لہ لیلۃ مولدہ وان التی حصلت لہ لیلۃ المعراج وبعدہا خلۃ اخری فوق تلک الخلۃ والیہا الاشارۃ فی حدیث الشفاعۃ العظمے ان ابراہیم علیہ الصلوٰۃ والسلام یقول انما کنت خلیلا من وراء وراء ثانیہا انہ صلے اللہ علیہ وسلم کان حصل الکمال فی حیاتہ لان کمالہ متوقف بزعم علے حصول الکمال الابراہیمی وہو متوقف علے توسط رجل من امتہ ولم یات ہذا الفرد الا بعد الف سنۃ واذا کان لم تحصل لہ الولایۃ فکیف حصلت لہ النبوۃ وہی متاخرۃ عن حصول الولایۃ واللہ تعالی ..... یقول الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتی الاکمال نسبہ صلے اللہ علیہ وسلم ثالثہا الطعن علے جمیع الصحابۃ رضی اللہ تعالی عنہم حیث لم یوجد فیہم من یصلح لذلک التوسط الا ابوبکر وما من بعدہ ولا جمیع الصحابۃ من حیث الجمیع کما العہا سیاتی قریبا فی الفصل بعدہ ان بعد مضی الف سنۃ لا یبقے لجدہ الشریف فی زعم ہذا الرجل ناعین ولا اثر فمن الذی یتصف بتلک الکمالات الحاصلۃ لہ والمعدوم لا یتصف بالکمالات علے انہ قد اثبت ہذہ المناسبۃ التی تامل وتحقق ہو بہا تحصیل الکمالات الابراہیمیۃ اعنی مناسبۃ تحیط الدائرۃ للنبی صلے اللہ علیہ وسلم ایضا اقول کلہ مبنی علے عدم فہم کلام المجدد رح فان المعترض عرب بعض عبارات المکتوب وقد ترک منہا ما تزیل الاوہام فانہ افاد فی المکتوب الثمانیۃ والمائتین ان بین الخلۃ والمحبۃ عموم وخصوص الخلۃ عام والمحبۃ فرد کامل لہا کان افراط الانس والالفۃ محبۃ وہی تقتضی التعلق وعدم القرار والسکون والخلۃ باسرہا انس والفۃ والمحبۃ بذلک الاقتضاء امتازت من سائر افراد الخلۃ فان فیہا حزن وفی الخلۃ فرح وفرح وانس ولذا اعطی اللہ تعالی لخلیلہ اجر العمل فی الدنیا والآخرۃ وقال فی حقہ آتیناہ اجرہ فی الدنیا وانہ فی الاخرۃ لمن الصالحین ولما کان الحزن فی المحبۃ کان رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم متواصل الحزن وقال علیہ الصلوٰۃ والسلام ما اوذی

بنبی مثل ما اوذیت لانه کان فردا کاملا فی حصول المحبة فمقتضی المحبة صار المحبوب البعض محبا له وروی فی الحدیث القدسی الاطال شوق الابرار الی لقائی وانا الیهم اشد شوقا انتهی فلما کان رسول الله صلے الله علیه وسلم محبوبا کان خلیلا لان الخاص لایوجد بدون تحقق العام فالاعتراض الاول مبنی علے عدم فهم معنی المحبة والخلة واما الاعتراض الثانی فجوابه ان المجدد رح افاد فی المکتوب الرابع والتسعین بما تقریبه انه اذا کانت الملاحة فوق الصباحة فالوصول الی الملاحة بعد طے مراتب الصباحة ولا تیسر الوصول الی حقیقة هذه الولایة التی هی الذروة العلیا والولایة المحمدیة علیه الصلوة والسلام حتے یصل الی جمیع مقامات الولایة الابراهیمیة ای جمیع المقامات التی یتوقف علیها حصول الولایة المحمدیة ومراده بالملاحة الولایة المحمدیة وبالصباحة الولایة الابراهیمیة علیه الصلوة والسلام وبحقیقة هذه الولایة کنهها مع کنه جمیع فروعها والولایة المحمدیة صلے الله علیه وآله وسلم اصل جمیع الولایات ومرجعها ومرکزها فوقها وکل الولایات لجمیع الانبیاء والرسل علیهم الصلوة والسلام مندرجة فیها ومنشارت منها ولایاتهم اجزاء ولایته صلے الله علیه وآله وسلم ولکل جزء منها مقامات ومراتب وکانت حاصلة لنبینا علیه الصلوة والسلام بعضها تفصیلا وبعضها اجمالا وکانت جمیع مقامات الولایة الابراهیمیة حاصلة له صلے الله تعالی علیه وسلم تفصیلا الا البعض شیونا تها وهو کان حاصلا له صلے الله تعالی علیه وآله وسلم مجملا ونسبة ذلک البعض الی الولایة المحمدیة کنسبة الورقة الی الشجرة والشعرة الی الانسان والقطرة الی البحر بل اقل قلیلا فاذا لم یکن تلک الورقة والشعرة والقطرة فی الشجر والانسان والبحر مع انها اجزاء منها لم یکونوا ناقصین لا فی العقل ولا فی النقل فان حصلت تلک الورقة والشعرة والقطرة لها بواسطة شیء لایتصور انه کملها وکانت ناقصة وکذا لایقال غیر المومن لمن لایرفع الحجر والمدر عن الطریق مع ان فی الحدیث الصحیح الایمان بضع وسبعون شعبة اعلاها قول لا الٰه الا الله وادناها اماطة الاذی عن الطریق والحاصل ان لکل شیء اجزاء متقومة له واجزاء غیر متقومة له کالشعر للانسان والورقة للشجرة وتمامیة دائرة النخلة بحصول الاجزاء الغیر المتقوم لا بحصول الاجزاء المتقوم وفی بعض المکاتیب من المجلد الثالث صرح بان الحقیقة المحمدیة حقیقة الحقائق وغیرها اجزاؤه صلے الله تعالے علیه وآله وسلم انتهے والعاقل تکفیه الاشارة ولهذا امر خاتم الرسل بمتابعة ملة ابراهیم صلے الله تعالے علیه وآله وسلم لیصل صلے الله تعالی علیه بوسیلة هذه المتابعة حقیقة ولایته بمقدار فضله واستعداده صلے الله تعالی علیه وآله وسلم عند الله تعالی ومنها الی حقیقة ولایة التی عبرت بالملاحة صلے الله تعالے علیه وآله وسلم المراد بحقیقتها کنهها مع کنه جمیع فروعها وشیونها کما مر وکان لنبینا صلے الله تعالے علیه وآله وسلم مناسبة ذاتیة بمرکز دائره ولایة الجملة الذی هو اقرب الی حضرة احمال الذات ومحیطها الذی هو تفصیل کمال الذات تعالی افل المراد بالمرکز الاصل والمرجع والمتقوم والمقر الخیر المطیع

کما مر ودلایۃ کل نبی وولی جزء ولایۃ نبینا علیہ الصلوۃ والسلام وکل نبی وولی وصلت الولایۃ منہا وہو صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الکل وہی الکل ولی بطریق الظلیۃ واستہلاک الفرع فی الاصل لایکون لہ کمالہ واشار بالمرکز الی الواحدۃ والبساطۃ والقرب الی الاحدیۃ فمالم یتحقق بکمالات تلک الدائرۃ مفضلا بقدر فضلہ عند اللہ سبحانہ بحصول ذلک الشان المجمل کما مر مع ان جمیع المقامات والتعینات کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم تفصیلا بمقدار فضلہ الا ذلک الشان الواحد المجمل لاتتم ولایۃ الخلۃ تفصیلا بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ تعالی ولفظ لاتتم یدل علی ان ولایۃ الخلۃ کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم مجملا ولہذا جاء فی الصلوۃ المأثورۃ کما صلیت علے ابراہیم اے جاء فیہا کما صلیت الی آخرہا ومعناہا اللہم صل علے محمد بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک کما صلیت علے ابراہیم بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک اے اللہم اعط مرتبۃ خلیلک محمدا بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک کما اعطیتہا ابراہیم بمقدار فضلہ واستعدادہ عندک حتی تتیسر کمالات الولایۃ الابراہیمیۃ بتمامہا لہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مفضلا بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ ولفظ بتمامہا ایضا یدل علے حصولہا لہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مجملا کما کانت حاصلۃ لصاحبہا بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ تعالے ولما کان المکان الطبعی للولایۃ المحمدیۃ مرکز دائرۃ ولایۃ الخلیلیۃ وسیر صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم منہ ودخولہ فیہا والکتاب کما لاتہا اے الکتاب تفصیلہا وخروجہ ایضا مقصور علے السیر المرکزی فتلک الدائرۃ لیسر خروجہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم منہ ودخولہ فیہا والکتاب کما لاتہا اے الکتاب تفصیلہا وہذہ العبارۃ تدل علے حصول الولایۃ المحمدیۃ للنبی صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم وحصول الولایۃ المحمدیۃ تدل علے حصول الولایۃ الابراہیمیۃ للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لان تلک الولایۃ الابراہیمیۃ موقوف علیہا حصول الولایۃ المحمدیۃ وحصول الموقوف یدل علی حصول الموقوف علیہ ووجودہ وخروجہ منہ خلاف مقتضی الطبیعۃ لانہ الجبر بطبعی لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فلابد ان یکون فرد من امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم متوسطا کائنا بتبعیتہ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فی عین ذلک المرکز ومن طریق آخر لہ مناسبۃ بمحیط تلک الدائرۃ اشار بقولہ من طریق آخر الی آخرہ الی قول الصوفیۃ بان کل ولی من امتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم علے قلب نبی من الانبیاء صلوات اللہ تعالے وسلامہ علے نبینا وعلیہم وفی بحر المعانی قال النبی صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ان للہ تعالی قلوب ثلثمائۃ قلوبہم علے قلب آدم علیہ السلام ولہ اربعون قلوبہم علے قلب موسے علیہ السلام ولہ سبعۃ قلوبہم علے قلب ابراہیم علیہ السلام ولہ خمسۃ قلوبہم علے قلب جبرئیل علیہ السلام ولہ ثلثۃ قلوبہم علے قلب میکائیل علیہ السلام ولہ واحد قلبہ علے قلب اسرافیل علیہ السلام وبہم رفع اللہ تعالے

البلاء من ہذہ الامۃ حتی یکتسب کمالات تلک المرتبۃ التی ہی ذلک الشان الجمل غیر المقوم وغیر الموقوف علیہ الذی نسبتہ الی الولایۃ المحمدیۃ کنسبۃ القطرۃ الی البحر وہذا الفرد بمنزلۃ الآلۃ کالسیف للمجاہدۃ فانہ یسمی المجاہد وسیف القطع الی السیف مجازا ویتحقق بہا والنبی المتبوع بحکم من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا بتوسط وصولہ وخدمتہ تبعیۃ نبیہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم الیہا یتحقق بتلک الکمالات وہی تفصیل النحلۃ بمقدار فضلہ وشرفہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم عند اللہ تعالی ایضا وتتم مراتب الولایۃ الخلیلیۃ ومع ذلک الشان المجمل الغیر المقوم الذی کانت جمیع مقامات الولایۃ حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم سواء والاعمال الصالحۃ للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم قسمان قسم المباشرۃ بہا وقسم غیر المباشرۃ بہا وہو الاعمال الصالحۃ بمباشرۃ امتہ بہا بموجب من سن سنۃ حسنۃ فلہ اجرہا واجر من عمل بہا للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم تتم کمالات محیط تلک الدائرۃ بمقدار فضلہ واستعدادہ عند اللہ تعالے بحصول ذلک الشان المجمل وان کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم مفصلۃ غیر ذلک الشان وتتم الولایۃ الخلیلیۃ ایضا لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بالحاق ذلک الشان المجمل الغیر المقوم الذی یدل علیہ لفظ تمت ونسبتہ الی الولایۃ المحمدیۃ کنسبۃ القطرۃ الی البحر ودعاء اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراہیم قرن بالاجابۃ بمقدار فضلہ واستعدادہ لبعد الف سنۃ بدعاء الامۃ لحصول ذلک الشان المجمل الغیر المقوم لانبیہ من الکمالات لانہا کانت حاصلۃ لہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مفصلا والکمالات حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فی السیر فی اللہ الآن ایضا یوما فیوما لان السیر فی اللہ غیر متناہ وکمالاتہ وفیوضہ تعالی لا تتحصی ولا تتعد وبدعاء امتہ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم افاض اللہ علیہ التحیات الغیر المتناہیۃ وللنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بعد تمام ولایۃ النحلۃ سیر وسلوک ونشارۃ الذی اودع فی المرکز الذی عبر بالملاحۃ وفوض النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم حراستہ امتہ ومحافظتہا الیہ لارشادہم الی صراط المستقیم فی زمانہ واستغرق فی مشاہدۃ جمال غیب الغیب واشتغل بالمحبوب واللہ تعالے اعلم حاصلہ ان للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم عروجا ونزولا فعروجہ فی حین حیوتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم من عالم الشہادۃ الی عالم المثال ومنہ الی عالم الملکوت والارواح ومنہ الی مرتبۃ الواحدیۃ ومنہا الی الوحدۃ وہی المسماۃ بالحقیقۃ المحمدیۃ وعالم الشیونات وہی مرکزہ وحقیقتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم واجمال ذاتہ تعالی وہذہ المرتبۃ خاصۃ النبیا صلے اللہ تعالے علیہ وعلی آلہ وسلم وبعض افراد امتہ صلے اللہ علیہ وسلم نصیب منہا بطفیلہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وہذہ العروج من عالم الکثرۃ الی الوحدۃ التی اقرب الی

ذاته تعالی ونزولہ من الوحدۃ الی الکثرۃ والتفصیل الی عالم الشہادۃ لہدایۃ امتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم وکان ہذان السیران للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم دائما فی حین حیوتہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم وجمیع الکمالات الممکنۃ للبشر فی الدنیا حاصلۃ لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لبعضہا بواسطۃ جبرئیل وغیرہ من الملائکۃ قال اللہ تعالی علمہ شدید القوے ذومرہ قال النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ان روح القدس نفث فی روعی وبعضہا بلا واسطۃ مع انہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم افضل من جبرئیل علیہ السلام وبعد انتقالہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الی عالم القدس والرفیق الاعلے لہ عروج فقط ومقرہ فی مرکز دائرۃ الخلۃ الذی ہوالوحدۃ وکانت حرکتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فی حین حیوتہ الے عالم الشہادۃ قسریۃ لاطبیعیۃ والی عالم القدس طبیعیۃ فیفوض حراستہ امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الی فرد من امتہ ولہ ہذہ المرتبۃ بطفیلہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم کما صرح الشیخ رحمۃ اللہ تعالے علیہ فی المکتوب الواحد والعشرین والمائۃ من الجلد الثالث لایظن احد ان السالک لایحتاج الے النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لانہ کفر والحاد والدقیقۃ من الدقائق والمعرفۃ من المعارف التی لہولاء القوم لاتحصل لہم الابتوسطہ ومتابعتہ وحیلولتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم سواء کانت مبتدیا اومتوسطا اومنتہیا ؎ محال ست سعدی کہ راہ صفا ٭ توان رفت جز بر پئے مصطفا ٭ معنے البیت یاسعدی ہذا امر مستحیل ان یصیل احد الی الطریق المستقیم بلا متابعۃ النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وحاصل لذلک الفرد من الکمالات فہولہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وہو بمنزلۃ الآلۃ والخادم وفی المواہب فی بیان خصائصہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم قال الشافعی رح ما من خیر یعلمہ احد من امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الا والنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم اصل فیہ قال فی تحقیق النصرۃ فجمیع حسنات المسلمین واعمالہم الصالحۃ فی صحائف نبینا صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم زیادۃ علے مالہ من الاجر مع مضاعفۃ لایحصیہا الا اللہ تعالی لان کل مہتد وعامل الی یوم القیمۃ یحصل لہ اجرہ الے ان قال وبہذا یجاب عن اشکال دعاء القاری لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بزیادۃ الشرف مع العلم بکمالہ علیہ الصلوۃ والسلام فی سائر انواع الشرف انتہی وابہم الشیخ المجدد رحمۃ اللہ تعالی علیہ ذلک الفرد من امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وما نال انا ذلک الفرد فیمکن ان یکون ذلک الفرد الخضر والالیاس علیہما السلام اوغیرہما وفی المواہب فی بیان خصائص امتہ صلے اللہ تعالے علیہ وعلے آلہ وسلم نعم ہواسی علیہ السلام واحد من ہذہ الامۃ لماذکر من وجوب اتباعہ لنبینا صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم والحکم بشریعتہ باق الی ان قال وکذلک من یقول من العلماء بنبوۃ الخضر وصحیحہ فی الاصابۃ انہ

نبی وانہ باق الی الیوم فانہ تابع لاحکام ہذہ الامۃ وکذلک الیاس علی اصحہ الوجہ عبد اللہ القرطبی انہ حی ایضاً ولیس فی الرسل من یبعث رسولاً الا نبینا صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وکفے بہذا شرفا لہذہ الامۃ المحمدیۃ زادہا اللہ شرفا انتہے وواقع فی الشفاء والفتاوی من ان تنقیص النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم کفر فہو بالنسبۃ الی ما ہو غیر کمالات اللہ تعالی وصفاتہ وتعلیم النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم من جبرئیل علیہ السلام الذی یدل علیہ قولہ تعالی علمہ شدید القوی ذو مرہ مع ان جبرئیل علیہ السلام مفضول والنبی علیہ الصلوۃ والسلام افضل منہ وکذا سؤال الشیطان جمیع اولاد بنی آدم وقت تولدہم الا عیسے علیہ السلام وکذا قولہ صلے اللہ علیہ وسلم انا اول من یرفع راسہ بعد النفخۃ فاذا انا بموسے آخذ بقائمۃ من قوائم العرش فلا ادری افاق قبلی ام جوزی بصعقۃ الطور رواہ البخاری وفی الدر السافرۃ للسیوطی رحمۃ اللہ تعالی علیہ فی بیان الصعقۃ وہذہ الغشیۃ لانبیاء الاموسے فانہ حصل فیہ تردد فان لم یحصل لہ فیکون قد حوسب بصعقۃ یوم الطور وہذہ فضیلۃ عظیمۃ فی حقہ ولکن لا یوجب افضلیتہ علے نبینا علیہ الصلوۃ والسلام لان الشیء الجزئی لا یوجب الکلیا انتہے وغیرہا من الامثلۃ التی یدل التفصیل المفضول علے الفاضل لیست کلہا من قبیل التنقیص المذموم وترقی الدرجات التی للنبی علیہ الصلوۃ والسلام یوما فیوما فی البرزخ لا یدل علے تنقیصہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم مع ان کل درجۃ من الدرجات التی حصل لہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم الیوم اعلے مما قبلہ الی غیر النہایۃ فکیف یقال لمن یقول کل الدرجات التی حصلت لہ صلے اللہ علیہ وسلم الیوم اعلے مما قبلہ وہو متصف بجمیع صفات الکمال انہ تنقیصہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم واللہ اعلم ولیس فی کلام شیخ المجدد رحمہ اللہ تعالی ما یدل علے التنقیص وفی آخر مکتوب الرابع والستین من المجلد الثالث فی جواب من توہم من ہذا الکلام فی بیان الملاحۃ والخلۃ ان ذلک الفرد کمل النبی صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم صرح بان ذلک الفرد خادم وتابع للنبی صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم کما حصل لہ فہو من خزانۃ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم فان جاء العبد والخادم بہدیۃ الی المخدوم یقبلہا منہ لا یلزم بہ تنقصہ وذکر لدفع ہذا الوہم کلاما مکتوبا ہذا فمن اراد الوقوف علیہ فلیراجع الی مکتوبہ ولدفع ہذا الوہم تمثل بہذہ المسئلۃ المعقولۃ والمکشوفۃ بالمحسوسۃ زمان تصور بستانا عظیما حولہ سور وہو بمنزلۃ دائرۃ الخلۃ وقصر امر تفعانی غایۃ الارتفاع فی وسط ہذا البستان وہو بمنزلۃ المرکز وقد دخل فیہ النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم وراے کلما فیہ تفصیلا الاشیاء قلیلا ثم ارتقے علے ذلک القصر النبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم واستغرق فی مشاہدۃ جمال ذاتہ تعالے فیہ لا یتوجہ ولا یلتفت الی البستان والسور الذی ہو اسفل من مکانہ العالی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم

امر الکلیا فیہ یامن

وذلك الفرد من الجماء والعبيد يبلغ حقيقة هذا البستان والسور اليه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم باعتبار بعض الوجوه الذي هو محجل كملائكة السماوات في الارض يبلغونه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم سلام امته وصلواتهم ويزيد الله تعالى شرفه ودرجته بواسطة دعائهم وصلواتهم يوما فيوما فليس فيه لقصه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم مع انه يعلم صلوة كل فرد من افراد الامة ويحصل ثوابها له صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بواسطة الملائكة والامة فافهم ورد في احمد والنسائي والحاكم حديث تبليغ الملائكة صلوة الامة اليه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وترقي الدرجات للنبي عليه الصلوة والسلام في البرزخ يوما فيوما بسبب اعمالهم نفسه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم لان الاعمال الصالحة لامته فهي في الحقيقة اعماله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بمقتضى حديث من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها كما مر بيانه وان فرغنا ان هذا البحث يجر الى الفضل الجزئي فلا يلزم المحذور ايضا لانه جائز عند العلماء وان لم يفهمه الناس ويدل على الفضل الجزئي احاديث كثيرة منها ما في رواية الترمذي قال النبي عليه الصلوة والسلام اعقول الله تعالى المتحابون في جلالي لهم منابر من نور يغبطهم النبيون والشهداء وروى ابو داود عن عمر رضي الله تعالى عنه قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم ان من عباد الله لاناسا ما هم بانبياء ولا شهداء يغبطهم الانبياء والشهداء يوم القيمة بمكانتهم من الله تعالى قالوا يا رسول الله تخبرنا من هم قال قوم تحابوا بروح الله من غير ارحام بينهم ولا اموال يتعاطونها الحديث وصدر من المشائخ رح ايضا اقوال تدل على الفضل الجزئي وحصول مرتبة اعلى للنبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بدعاء امته منها قول الشيخ محي الدين بن العربي في الفتوحات المكية في الباب التاسع والخمسين وخمسمائة لاينال الخلة محمد صلى الله تعالى عليه وآله وسلم صاحب الوسيلة في حقنا ومانالها الا بدعاء امته واين امته منه في الفضيلة ومع هذا بدعائهم كانت لمحمد الوسيلة والمدعو له ارفع من الداعي وفي موضع آخر في هذا الباب نال محمد صلى الله تعالى عليه وآله وسلم الوسيلة والخلة بدعاء امته ولذلك امرهم بالصلوة عليه كما هو صلى الله تعالى عليه وآله وسلم امرهم ان يسألوا له الوسيلة انتهى وقال مولانا جلال الدواني في رسالته في بيان تشبيه كما صليت على ابراهيم لان التفضيل المفضول على الفاضل باعتبار بعض الوجوه اذ في الحديث لله تعالى عبادا ليسوا بانبياء يغبطهم الانبياء انتهى ملخصا وفي البيضاوي في تفسير قوله تعالى قال له موسى هل اتبعك على ان تعلمن مما علمت رشدا هل ينافي نبوته وكونه صاحب شريعة ان تعلم من غيره ما لم يكن شرطا في ابواب الدين فان الرسول ينبغي ان يكون اعلم ممن ارسل اليه فيما بعث به من اصول الدين وفروعه لا مطلقا انتهى والخضر نبي في قول وليس بنبي في قول وعليه اكثر العلماء كذا في تفسير الجلالين وفيه ايضا روى البخاري حديث ان موسى اوحى الله اليه ان لي عبدا بمجمع البحرين هو اعلم منك انتهى وفي المواهب

وهي احمد والدارمي والطبراني عن ابي بصيرة يا رسول الله احدثنا منا اسلمنا معك وجاهدنا معك قال نعم قوم يكونون من بعدكم يؤمنون بي ولم يروني واسناده حسن وصححه الحاكم انتهى وفي المشكوة عن عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده قال قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اي الخلق اعجب اليكم ايمانا قالوا الملائكة قال وما لهم لا يؤمنون وهم عند ربهم قالوا فالنبيون قال وما لهم لا يؤمنون والوحي ينزل عليهم قالوا فنحن قال وما لكم لا تؤمنون وانا بين اظهركم قال فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ان اعجب الخلق الى ايمانا لقوم يكونون من بعدكم يجدون صحفا فيها كتاب يؤمنون بما فيها عن بريدة قال اصبح رسول الله صلى الله تعالى عليه وآله وسلم فدعا بلالا فقال بما سبقتني الى الجنة ما دخلت الجنة الا سمعت خشخشتك امامي الحديث وفي شرح العقائد العضدي لجلال الدواني فان افضل موضوعة للزيادة في معنى المصدر لوجه ما اهم من ان يكون بجميع الوجوه او بجميع صفات الفضائل من حيث المجموع والذي وقع الخلاف فيه ههنا هو الرجحان بهذا الوجه اعني من حيث الثواب لا الرجحان من الوجوه الاخر فلا ينافي ذلك رجحان الغير في احاد الفضائل الاخر ولا في مجموع الفضائل من حيث المجموع وتمام تفصيله في الحواشي الجديدية على الشرح الجديد للتجريد انتهى واعلم ان حاصل كلام المجدد رح في بيان النخلة ومراده منه ان مرتبة النخلة كلي وله حصص ولكل نبي عليه الصلوة والسلام حصة منها على قدر استعداده وشرفه لانه اراد بها التفصيل كمالات ذات الله تعالى ولكل نبي صلى الله تعالى عليه وآله وسلم حاصل تفصيل كمالات ذاته تعالى بقدر استعداده وشرفه وخص ابراهيم عليه السلام بالنخلة لشهرته بها ولنبينا صلى الله تعالى عليه وآله وسلم نخلة على قدر استعداده وشرفه وهي اشرف واعلى درجة من النخلة التي لغيره صلى الله تعالى عليه وآله وسلم من الانبياء والمراد بالصلوة في قوله اللهم صل على محمد كما صليت على ابراهيم النخلة والرحمة معناه اللهم اعط النخلة والرحمة محمدا عليه الصلوة والسلام لقدر استعداده وشرفه عندك كما اعطيتها ابراهيم عليه السلام لقدر استعداده وشرفه عندك ولنبينا صلى الله عليه وآله وسلم حصلت حصة النخلة في عين حيوته وهي اشرف واعلى من الحصة التي لابراهيم عليه السلام باعمال نفسه صلى الله تعالى عليه وآله وسلم وهكذا يترقى درجة النخلة والرحمة لنبينا عليه الصلوة والسلام يوما فيوما في البرزخ ايضا لانها غير متناهية باعمال نفسه لا بغيره وهي الاعمال الصالحة لامته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم بموجب حديث من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها والاعمال الصالحة لامته كلها سنة حسنة سنها النبي صلى الله عليه وآله وسلم وآله كذا في الآية لحصول تلك الاعمال الصالحة للنبي صلى الله عليه وآله وسلم كالسكين للقاطع فاسناد وكسب كمالات حصة النخلة الى فرد من امته صلى الله تعالى عليه وآله وسلم اسناد مجازي كاسناد القطع الى السكين ومقام النبي عليه الصلوة والسلام فوق مرتبة النخلة وهي الولاية المحمدية والمرتبة المحبوبية

وہی اشرف واعلی من الخلۃ ودعاء ذلک الفرد والامۃ بقول اللھم صل علے محمد کما صلیت علے ابراہیم لاتمام مرتبۃ الخلۃ للنبی صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم بقدر استعدادہ وشرفہ عند اللہ تعالی قرن بالاستجابۃ وتم ودعاءہم لہ صلے اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لازدیاد شرفہ والرحمۃ والقرب فی مرتبۃ المحبوبیۃ ودرجۃ عند اللہ تعالی بقول اللھم صل علے محمد الخ باق الی یوم القیمۃ وہذہ المعانی التی ذکرتہا یدل علیہا کلام المجدد رحمہ اللہ تعالے علے بعضہا بدلالۃ لفظیۃ وعبارتہ وعلے بعضہا بالاشارۃ واقتضائہ ولایخفی فہم ہذہ المعانی من کلامہ علے سلیم الطبع المنصف الذی استحضر من علم اصول الفقہ والمعانی والبیان **واما الاعتراض الثالث** فہو ایضا لغو البتۃ لانہ لیس فی عبارۃ المجدد رح طعن وکیف یطعن وہو اول العلماء فی الہند ممن رد علے الشیعۃ ورفع الطعن من الصحابۃ اما تری ان السلطان محمود فتح بلاد الہند فہل یکون طعنا علے الصحابۃ و

اما الاعتراض الرابع فیظہر انہ مبنی علے جہلہ **قال** فی المکتوب الثامن والتسعین من المجلد الثالث ان الولایۃ المحمدیۃ وان کانت ناشئۃ من مقام المحبوبیۃ الا انہ لیس ہناک محبوبیۃ صرفۃ بل فیہ نشأۃ من المحبیۃ ایضا وہذا المزج وان لم یکن لہ بالاصالۃ لکنہ یمنع من المحبوبیۃ الصرفۃ دان الولایۃ الاحمدیۃ ناشئۃ من صرف المحبوبیۃ لیس فیہا شائبۃ المحبیۃ اصلا وہذہ الولایۃ اسبق من الاولی واقدم برحلۃ انتہے فیقال لہم لایجوز ان یکون النبی باعتبار احمدیتہ فی مرکز الدائرۃ التی محیطہا الولایۃ الابراہیمیۃ وباعتبار محمدیتہ یکون لہ مناسبۃ بمحیط الدائرۃ فیکتسب بتلک المناسبۃ الکمالات الابراہیمیۃ وتحقق بحقیقتہا ثم تحقق بحقیقۃ کمالات نفسہ ولایحتاج الی توسط ہذا الفرد الجائی بعد الف سنۃ ولایمکنہ ان یقول نہ مقتضی خلاف طبیعتہ لان ذلک انما یاتی فی الاحمدیۃ واما المحمدیۃ فمقتضی طبعہ الامتزاج والمناسبۃ باعترافہ کما مر آنفا واللہ اعلم **اقول** - **اما اولا** فبانہ لیس ہذہ العبارۃ فی المکتوب الثامن والتسعین بل فی الستۃ والتسعین **واما ثانیا** فبان المرکز والمحیط منوط علے الملاحۃ والصباحۃ علے ما ہو مشرح فی المکتوب الرابع والتسعین وما معنی الاحتمال الذی ذکرتہ فکلہ لغو لاطائل تحتہ **قال** ثم انہ قد نفی تبعیتہ فی حصول تلک الکمالات للنبی وانکر وساطتہ لہ حقیقۃ وحکما وانما حصلت لہ بمحض فضل اللہ وان غیرۃ اللہ ابت ان یکون احد وسطۃ بینہ وبین اللہ تعالی حتے یتم قولہ بحکم من سن سنۃ حسنۃ فما اجاب بہ فی آخر ہذا المکتوب فی تنبیہ من ان حصول بعض الکمالات للنبی صلے اللہ علیہ وسلم بتوسط فرد من افراد امتہ لایلزم منہ نقص النبی ولایلزم مزیتہ لذلک الفرد لان ما حصل لذلک الفرد انما ہو بتبعیۃ النبی فہو بمنزلۃ الخادم الذی یترتب الکسا الفاخرۃ لمخدومہ بصرف من خزانۃ مرود من وجوہ احدہا انہ قد انکر ان یکون حصل لہ ہذہ المرتبۃ تبعیۃ ووساطتہ کما مر وثانیہا انہ ماسن ہذہ السنۃ الحسنۃ حتے یکون ہذا الرجل تابعا لہ فیہا وانما سنہا ہذا الرجل فی عہد

الولایۃ المحمدیۃ ناشئۃ من مقام المحبوبیۃ

والنبی تابع له فیها فلہ اجرا تباع النبی صلے زعمہ الباطل وما ذکرہ من کونہ بنزلۃ الخازن یقال لہ ان کان ذلک من خزانۃ اللہ فقد اثبت التقدم علیہ حیث اتی تسبب بوصول الخلعۃ الیہ وان کان من خزانۃ النبی صلے اللہ علیہ فقد منعت ان تکون تلک الخلعۃ فی خزانتہ حیث حکمت بتقدیر حصول الولایتین لہ وانہما انما حصلتا لہ بتوسطک فاین المقر کلا اوزرا الی ربک المستقر وثالثہا انہ صلے اللہ علیہ وسلم حین وجود ہذا الرجل لم یبق من جسدہ الا عین ولا اثر فی زعمہ الفاسد کما مر وراجع الیہا کیف تاخر اتصافہ بہذا الکمال الی الف سنۃ وخامسہا لا توسط ابوبکر فی ذلک او غیرہ من الصحابۃ او جمیعہم المشہود لہم بالخیریۃ فی نص القرآن کنتم خیر امۃ اخرجت للناس وفی نص الحدیث ان اللہ اختار اصحابی علے جمیع العالمین غیر الانبیاء والمرسلین الحدیث اقول کلہ مبنی علی عدم فہم کلام المجدد رحمہ اللہ اما اولا فبانہ لما افاد فی المکتوب الرابع والتسعین من المجلد الثالث ان کل کمال تیسر لامۃ فہو حاصل مبنی لملک الامۃ بحکم من سن سنۃ حسنۃ انتہے والظاہر ان کلمۃ من عامۃ یشمل النبی وغیرہ اما ثانیا فبان المجدد رحمہ اللہ ما انکر التبعیۃ والوساطۃ وان ہذا الافتراء واما ثالثا فبانہ صلے اللہ علیہ وسلم سن ہذہ السنۃ واما رابعا فبانہ وان کان کل الاشیاء من خزانۃ اللہ حقیقۃ لکن یقال فی ہذہ المقام باعتبار الظاہر انہ من خزانۃ النبی بحکم ذلک الحدیث واما رابعا فالقول بانتفاء التجدد مبنی علے فہم المتعرض واما خامسا فبانہ لا باس بتاخر الکمال الی الف سنۃ اما تری قال النبی صلے اللہ علیہ وسلم اعطیت مفاتیح کنوز الارض وقال وضعت مفاتیح کنوز الارض فی یدی وفی الصحیحین زویت لی الارض مشارقہا ومغاربہا وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منہا وفی روایۃ اخرے ان اللہ زوی لی الارض مشارقہا ومغاربہا واعطے مفاتیح کنوز الارض وجاء فی غیر احادیث الصحاح جاءنی جبرئیل بمفاتیح کنوز الارض علے فرس الملق وظاہر ان الہند دخل فی بلاد الاسلام سبعی شکور من سلطان محمود الغزنوی والے الآن بلاد چین وخطا خارجۃ عن احاطۃ الاسلام وستفتح فی عہد المہدی وعیسے علیہما السلام وفی جامع الصغیر خیر امتی عصابتان عصابۃ بالہند وعصابۃ تکون مع عیسے ابن مریم قال الشیخ محی الدین عربی فی باب خمسمائۃ وتاسع وخمسین من الفتوحات ومن ذلک ایضاح السبیل فی الحاق محمد بالخلیل اللہم صل علے محمد کما صلیت علے ابراہیم فی العالمین فمن ہذہ الحالۃ من الابرار ومن المقربین ابن ہذہ العلامۃ من قولہ انا سید الناس یوم القیمۃ وانہ یفتح باب الشفاعۃ دون الجماعۃ للجماعۃ ومن الجماعۃ الخلیل بذلک المقام الجلیل کان لآدم السجود ولمحمد المقام المحمود بمحض الشہود وبالیت شعری ہل تقوم الخلۃ بکون رسالۃ محمد تعم کل ملۃ ودیانۃ فی من جوامع مناہیج الادلۃ ولا ینال الخلۃ الا من سد من الانام الخلۃ محمد صاحب الوسیلۃ فی جنتہ وما نالہا الا بدعاء امتہ این امتہ منہ فی الفضیلۃ ومع ہذا بدعائہم کانت لمحمد الوسیلۃ المدعولہ ارفع من الداعی لما اورد بہ من الصلوۃ

علی محمد کما الصلوة علی ابراہیم الحافظ الوعی نحن المومنون العالمون بسیادتہ وخصوصیتہ عبادتہ ان المقام المحمود من مقام السجود مسجد المقربین والابرار لبنارہ قائم من التراب والاحجار فالمجد والطریف والتلید فمن اختص بالمقام الحمیدة واما سادسا فبانہ قد ظہر مما قلنا انفا ان الکمالات کلہا ما حصلت فی عہد الخلفاء الراشدین بل منہا ما حصل بعدہ وبعضہا متوقع الی عہد عیسی علیہ السلام ولا باس بہ قال الشیخ الاکبر صاحب الفتوحات فی فضل المزدلفة قولوا اللہم صل علی محمد وعلی آل محمد والمومنون آلہ کما صلیت علی ابراہیم وما اختص بہ الا النخلة فلما دعونا بہا لرسول اللہ اجاب اللہ دعاءنا فیہ لنتخذ عنہ یدا بذلک فصلی اللہ عنہ علینا بذلک عشر افقام تعم عن تنبیہ بالمکافاة عنایة منہ بہ وتشریفا لنا حیث لم تکمل المکافاة فی ذلک الملک ولغیرہ فقال النبی عند ذلک لما حصلت الاجابة من اللہ فیما دعونا فیہ لنبیہ لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا وفی روایة البخاری لو کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابا بکر خلیلا ولکن صاحبکم یعنی نفسہ خلیل اللہ ولو صحت لہ ہذہ النخلة من قبل دعاء امتہ لہ بذلک لکان غیر مفید صلوتنا علیہ الی دعاءنا لہ بذلک فان قبیل قد حصلت النخلة بدعاء الصحابة اولا فافاد دعاءنا ونحن مامورون فی ہذا الوقت بالصلوة علیہ مع حصول النخلة فہکذا حکم الاول فربما نال النخلة قبل دعاء اصحابہ وتکون نسبة دعائہم بہا لہ کدعائنا الیوم قلنا اما اولا فبان حکم النخلة ما ظہر ہہنا وانما یظہر ذلک فی الآخرة والحکم للمعنی لا یکون الا بحصول المعنی فمتی قام المعنی بمحل وجب حکمہ لذلک المحل ففی الآخرة تنال النخلة ظہور حکمہا ہناک واما الذی یظہر ہہنا منہا لوامع ہذا ہو الصحیح ثانیا فبان لکل نفس منفوخا من محمد وہو الصورة التی فی باطنہ اعنی فی باطن کل انسان من امتہ صلی اللہ علیہ وسلم فہو فی کل نفس بصورة یعتقد فیہ کل شخص فیدعوہ بالصلوة علیہ المذکورة فتنال تلک الصورة المحمدیة التی عندہ تلک الحال المدعو بہا بدعائہ والصلوة علیہ فما حصلت لہ النخلة من ہذا الوجہ الا بعد دعاء کل نفس وہکذا بعدہ اہل اللہ فی کشفہم فاعلم ذلک قال ثم انہ قال فی ہذا المکتوب ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اختفی فی خلوة غیب الغیب ورد ہذا الفرد المتوسط من امتہ بحراستہ الامة ومحافظتہا فیقال لہذا الفضال ای حراستہ حرست بہا وای تجدید جددت ولیت شعری من لم یحرس لحیتہ حیث یدعہا تتنف فی مجلس سلطان جہانگیر کیف یحرس الامة اقول ان النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل ووجہ التشبیہ فیہ ان العلماء العاملین یرشدون امتہ صلعم الی صراط المستقیم ویہدونہم الی سبیل معرفة اللہ تعالی العظیم کالانبیاء فصح حراستہم للامتہ وہذا الفرد منہم ومشہود عند الصوفیة ان قطب الوقت وہو الغوث یحرس امتہ وکذلک الاوتاد والابدال والنجباء والنقباء والنبی کان دائما مستغرقا فی مشاہدة جمال ذاتہ تعالی فی مقام قاب قوسین ادادنی فخصوصا بعد انتقالہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم الی الملاء الاعلی وما توجہ الی العالم السفلی بموجب مازاغ البصر وما طغی ویزید شرفہ وقربہ عند اللہ تعالی یوما فیوما

صوفی الاعظم الاکبر

فان فوض حراسته امته الی فرد من امته فلا قبح فیه وکم من نبی اوذی من قومه فهذه سنة الله ولن تجد لسنة الله تبدیلا ۵ لاحیل عندک تهدینا ولا مال ۞ فلیس عندنا نطق ان لم یسعد الحال ۞ قال العلامة الدمشقی فی نفحة العنبر قوله ان النبی صلی الله علیه وسلم قد اختفی فی خلوة غیب الغیب وهو رجوعه صلی الله علیه وآله وسلم الی حقیقة الاصلیة التی هی النور المخلوق ای المقدر من نور الحق تعالی فهو صلی الله تعالی علیه وآله وسلم روح الارواح لان الارواح غیب الاجسام وهو صلی الله علیه وسلم غیب الارواح فهو فی غیب الغیب لان نوره صلی الله علیه وسلم اول مخلوق خلقه الله تعالی ولا یلزم من کونه صلی الله علیه وسلم فی غیب الغیب ان لا یکون حیا فی قبره فان حیاته وقبره کل ذلک تعینات فی حقیقته الاصلیة التی خلق منها کل شئ وقوله ورد هذا الفرد متوسط ای الذی هو بین الحقیقة المحمدیة التی هی فی غیب الارواح وبین البشریة الظاهرة بالجسم فی عالم الاجسام وهذا الفرد هو الوارث المحمدی الذی یکون فی کل عصر علی قدم محمد صلی الله علیه وآله وسلم قال الشیخ الاکبر رضی الله عنه الاولیاء علی عدد الانبیاء فلا بد ان یکون فی کل عصر مائة الف ولی واربعة وعشرون الفا لا یزیدون ولا ینقصون لکل نبی ولی انتهی فالفرد منهم هو الوارث المحمدی قوله لحراسة الامة ای هو ظاهرا لذلک بالحال والقال ومحافظتها ای المحافظة علیها والمحامات عنها قد یکون ظاهرا وقد یکون مخفیا قال الشیخ الاکبر رضی الله عنه بشیر الی ذلک من جملة ابیاته المعشرات ۵ ولله در رجال مالهم دول ۞ وهم یقیمون ما فی الدهر من دول ۞ لهم عنت اوجه الاملاک ساجدة ۞ وما لهم ارب فی علة العلل ۞ قال ومن العجائب قوله فی المکتوب الحادی عشر من المجلد الاول بعد ان ذکر مقاما وقال مر علیه الخلفاء قال والد یطر یقان احدهما روحیة النفس حتی انه یری کل من فی العالم حتی الکافر الاصلی والملحد الزندیق افضل من نفسه ویری نفسه اسوء منهم فیقال له کیف یری الکافر افضل من المؤمن فان المؤمن له راس الاعمال واساسها وهو الایمان والکافر اعماله کسراب بقیعة وان شک فی ایمان نفسه فقد کفر وان کان باعتبار الموافات وسبق الکافر برزق الایمان وهو یسلبه فهذا هو الذی یظن بالله ویائس من رحمة الله بالنظر الی نفسه وهما ان لم یکونا کفرا فلا شک انهما کبیرتان ومکما یجوز ان یسلم الکافر والملحد الزندیق فکذلک یجوز ان یبقی اسلامه بل هو اولی لان الاصل بقائه وبقاء کفر الکافر غایة التجویز العقلی المساوات لا الافضلیة ولیست الولایة التی تکون الکفر والالحاد والزندقة خیر منها اقول ایاکم والظن فان الظن اکذب الحدیث ولا تجسسوا ولا تحاسدوا ولا تباغضوا ولا تدابروا وکونوا عباد الله اخوانا فاعلم ان المکتوب المذکور ارسله المجدد رح الی شیخنا مولانا باقی بالله رحمه الله فکتب فیه حاله کما هو شان المریدین الاطلاع علی واردا تهم وحالاتهم فحرر فیه ما عند الطائفة النقشبندیة المحمدیة امر مسلم والاعتراض علیه مبنی علی عدم الاطلاع علی اصطلاحاتهم فمن المقررات عندهم ان حقائق الممکنات مرکبة عن اعدام اضافیة وظلال صفات حقیقته یعنی ان الاعدام لما یتقابل

منشا الکفر فی اصطلاح المتصوفین

الاسماء والصفات حصل لها مرتبۃ الثبوت فی علم الٰہی فصار وا مرایا انوار الاسماء والصفات ومبادی تعینات العالم
وموجود والوجود ظلی فتکسبہا من الوجود والعدم صار وا مصدر آثار الخیر والشر فبالعدم الذاتی یکسبون الشر وبالوجود
الظلی یکسبون الخیر ومن الظاہر ان فی عالم الحس لما ینظر المرء علی مرآۃ مصفاۃ ممثل من انوار الشمس یلاحظ انوار الشمس
والمرآۃ تختفی بخلاف غیر ہذہ الحالۃ فعند فقدان محاذاۃ الشمس یتراءی المرآۃ کما ہی فالصوفی اذا ینظر الاشیاء
الشریفۃ والحسنۃ یقع نظرہ علی وجود مظاہر یتراءی منہا واذا ینظر نفسہ یقع نظرہ علی العدم الذاتی الذی ہو
منشاء الشر ویجد بانہا خالیۃ عن الخیر والکمال المستعارین اکتسبہما من الوجود فلا بد ان یراہا خسیسۃ من الکافر وسائر الاشیاء
الخسیسۃ فالصوفی الکامل لا ینسب الخیر والشر الی نفسہ ویخیلہ مستعارا وہذا معنی الفناء التام وحاصل الشہود وان نظر
الی الوجود والانوار دون العدم فیدعی بدعوی انا الحق کما ادعی حسین ابن منصور رحمہ اللہ تعالی علی رؤس الاشہاد
فہو فی حالۃ السکر نظر الی جانب الوجود ومایزہ للعدم وقع مثلہ عن بعض اکابر الاولیاء الامن عصمہ اللہ تعالی
ببرکۃ حبیبہ صلے اللہ علیہ وسلم قال المجدد رح فی مکتوب المائتین واثنین وعشرین ان فی الکافر نورانیۃ
بواسطۃ عالم الامتزاج عالم الامر والخلق وزال ہذا الامتزاج فی العارف الکامل انتہی ولنعم ما قیل ان صدور
الاحرار کنوز الاسرار فالقول بالخسیسۃ من الکافر مبنی علی ہذا الاصطلاح ولیس المراد ان الخسیسۃ للعارف
من الکافر یکفر الکافر وایمان العارف العیاذ منہ باللہ تعالی فہذا الاصطلاح فتح باب الحق الظاہر علی وجہ کل
معاند مکابر فلم یبق لاحد من ارباب الانصاف مجال للہجر وساغ للطعن والطنز فلم یکن للتکفیر وسمۃ وان
کان القرنبٰی فی عین اہا حسنۃ ؎ یا جبلی نعمان باللہ خلیا ✦ نسیم الصبا یخلص الی نسیمہا ✦ فعلیک
الانصاف والتجنب عن الاعتساف فعلل الافہام اشد من علل الاجسام وطعن اللسان اشد من طعن السنان

؎ ہذا دواء للہموم مجرب ✦ فاسمع مقالۃ ناصح لک قد نصح **المقالۃ الرابعۃ فیما ینبغی علی المقدمۃ**
الرابعۃ قال ومبنی علی المقدمۃ الرابعۃ بطلان دعواہ فنار جسدہ صلے اللہ علیہ وسلم بعد الف سنۃ
وانقطاع عبادۃ ابدانہم وتعذر الافادۃ والاستفادۃ بینہم وبین امہم فقد قال فی المکتوب السادس
والتسعین من الجلد الثالث ان محمدا صلے اللہ علیہ وسلم طوقی عبودیۃ یعنی خلقتنی الہیم وہما اشارتان الی تعینہ
احدہما تعینہ الجسدی وہو بشریتہ والثانی تعینہ الروحی وہو ملکیتہ ولما فنا تعینہ الجسدی بالموت قوی
تعینہ الروحی لکن کان تعینہ الجسدی بقیۃ فلما مضی الف سنۃ زالت تلک البقیۃ ولم یبق تعینہ الجسدی
اثر فانقطع طوق عبودیۃ جسدہ وطرء علیہ الزوال والفناء فقام الف الالوہیۃ مقامہ فصار محمد احمدا وانتقلت
الولایۃ المحمدیۃ الی الولایۃ الاحمدیۃ انتہی الغرض منہ فی ہذا الکلام وجوہ من الکفر والضلالۃ **احدہا** فی تصریحہ بفناء
جسدہ الشریف صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وقد دلت الاحادیث ببقاء اجساد الانبیاء **ثانیہا** تصریحہ بانقطاع

المقالۃ الرابعۃ فی فنا روضۃ

عبادتہ الجسدیۃ وان الانبیاء احیاء فی قبورہم یصلون وان عبادتہم لاتنقطع فی البرزخ ثم النشاۃ الثانیۃ قولہ قام الف الالوہیۃ مقامہ ان کان المراد ان العبد صار الٰہا وانقلبت العبودیۃ الوہیۃ فہذا ہو الکفر الصراح وان کان المراد ان العبد فنی وبقی الالٰہ فالعبد ہو مجموع الروح والجسد لا الجسد وحدہ حتی یلزم بفناء فناء العبودیۃ وان کان المراد انہ یترکب من الالوہیۃ والعبودیۃ فہذا اعجب واعجب فان ہذا امر لا یقول بوحدۃ الوجود حتی یقول بشہود وجہ اللہ فی جمیع الکائنات **اقول** ہذا ایردن مار ہمدان فاعلم ان مبنی الاعتراضات علی حمل الفناء بمعناہ المتعارف المشہور وہو فی اصطلاح المتصوفین عدم الاحساس بعالم الملک والملکوت بالاستغراق فی عظمۃ الباری ومشاہدۃ الحق والیہ اشار المشائخ بقولہم الفقر سواد الوجہ فی الدارین یعنی الفناء فی العالمین والظاہر ان ارباب العلوم یطلقون حسب اصطلاحہم فانتساب الکفر بنار الفاسد علی الفاسد واذا استبد الانسان برائہ عمیت علیہ المراشد **اما ازاحۃ الاعتراض الاول** فبانہ ما قال المجدد رح بفناء الجسد فان ہذا الاقرار بالاستمرار فمعنی حمل الفناء علی المعنی المصطلح عند المتصوفین یکون المعنی عدم احساسہ بعالم الملک والملکوت والاستغراق فی عظمۃ الباری ومشاہدۃ الحق واللاہوت وہذہ منتقضۃ لانتقاض الاحادیث الکثیرۃ الصریحۃ بانہ قال فی آخر المکتوب المذکور بما تعریبہ ان الفناء والبقاء اللذین الولایۃ بہما مرتبطۃ فناء وبقاء شہودیان فان کان الفناء والزوال فہو باعتبار النظر وان کان البقاء والثبات فہو ایضا بہذا الاعتبار فالصفات البشریۃ مستترۃ ومنخلعۃ عن الجسد ومنضمۃ بالروح وفی ذلک البقاء العبد لا یکون معبودا الا انہ یتقرب بہ قربانا ما ویبعد عن الاحکام البشریۃ فہذا العروج یوصلہ الی الدرجۃ العلیا حتی لا یکون الخیریۃ فیہ فیحیط النور الذی یقع علی الامۃ بواسطۃ البشریۃ ویقل التوجہ الذی کان مبذولا علیہا لانہ مصروف بالمحبوب ومن ہنا یستولی الکفر والبدعۃ بعد الالف ویضمحل نور الاسلام والسنۃ **واما ازاحۃ الاعتراض الثانی** فبانہ اخذ من حملۃ الخطب لان المجدد رح ما قالہ **واما ازاحۃ الاعتراض الثالث** فبانہ لا ضرورۃ الی تبیین المراد من تلقاء نفسہ اذا بین القائل مرادہ فان المجدد رح قال وانقلبت الولایۃ المحمدیۃ الی الولایۃ الاحمدیۃ فلیس المراد ان العبد فنی وبقی الالٰہ ولا انہ مرکب من الالوہیۃ والعبودیۃ لیحتاج الی القول بوحدۃ الوجود بل ہہنا بیان صیرورۃ الحقیقۃ المحمدیۃ حقیقۃ احمدیۃ علی ما سیاتی تفصیلہ قال العلامۃ الدمشقی فی تتمۃ العلوم قولہ فقام الف الالوہیۃ مقامہ ومرادہ بالف الالوہیۃ الالف التی ہی اصل جمیع الحروف فانہا لا تسمی حرفا لعدم انحرافہا لانہا مستقیمۃ فاذا انحرفت فہی جمیع الحروف وجمیع الحروف انحرافات حقیقتہا الالف وہذہ الانحرافات کلہا فی آن واحد ووقت واحد ولہذا سمیت الفا تالیف الحروف کلہا منہا وسمیت حروفا لانحرافہا الی جہات مختلفۃ وہو قولہ تعالی اینما تولوا فثم وجہ اللہ وقولہ کل شی ہالک الا وجہہ ولا اظن انک تفہم شیئا من ہذہ المعانی

فضلا عن وجدانہ وذوقہ فایاک ان تکون ممن قال تعالی لہم وتجعلون رزقکم انکم تکذبون **قال** وقال فی المکتوب التاسع والمائتین ان نبوتہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم لاتعلق بنشاۃ العنصریۃ باعتبار الحقیقۃ المحمدیۃ بل باعتبار الحقیقتین الاحمدیۃ والمحمدیۃ لکن غلبت نشاۃ العنصریۃ المحمدیۃ علی الملکیۃ الاحمدیۃ بتحصیل المناسبۃ بینہ وبین الامۃ والافادۃ والاستفادۃ ولہذا امر بقول انا بشر مثلکم فاکد البشریۃ بما ألفہم وبعد ارتحالہ عن النشاۃ العنصریۃ غلب جانب الروحانیۃ ونقص جانب البشریۃ ونقص نورانیۃ الدعوۃ وغلبت الظلمۃ ولما مضے من رحلتہ الف سنۃ غلب جانب الروحانیۃ وعدمت البشریۃ وانمحقت بصبغ عالم اللاہوت فبالضرورۃ رجع عالم خلقہ الی عالم الامر واتحدت المحمدیۃ بالاحمدیۃ انتہے فکانہ یقول لماضی الحمید البشر کیف فی زعمہ الباطل عدمت البشریۃ التی ہی شرط فی دعوۃ الامۃ وانتفت المناسبۃ بین الرسول والامۃ وتعذرت بینہما الافادۃ والاستفادۃ فاحتاج الامر الی فرد یکون فی الصورۃ البشریۃ حتے یدعو الناس الی اللہ ویمکنہ الارشاد والتربیۃ ویتاتی الافادۃ والاستفادۃ فکان ہو ذلک الفرد ولایمکن ان یکون ذلک المہدی لانہ لم یولد ح ولاعیسے لانہ اذ ذاک روحانیۃ غالبۃ علی البشریۃ وتمامہ فی قولہ المار فی الفصل الاول ان المراد بحقیقۃ الکعبۃ الاحمدیۃ التی ہی تعینہ الامکانی الامری وبالحقیقۃ المحمدیۃ تعینہ الامکانی الخلقی فبعد مضے الف سنۃ تغلب الروحانیۃ التی للاحمدیۃ علی البشریۃ التی کانت للمحمدیۃ فینصبغ عالم خلقہ بصبغ عالم امرہ فمار جع من خلقہ الی المحمدیۃ یعرج حتے یلتحق بالاحمدیۃ ویتحد ان وقال فی موضع آخر ان المحمدیۃ تبقی شاغرۃ حتے یاتی عیسے فیعرج الیہا فینزلہا فکانہ یقول انہ تغلب بشریتہ فیوجد المناسبۃ بینہ وبین الامۃ وتتاتی الافادۃ والاستفادۃ وامامبل ذلک فلا یصح للارشاد بغلبۃ روحانیتہ فوجب ان یکون ذلک الفرد ہو بزعمہ فیقال لہ یاجاہل ان کان الموت ہو السبب فی فناء البشریۃ فقد وجد السبب فوجب ان یوجد المسبب عقیبہ بلا فصل وان کان البلی کما فی زعمک الباطل ان الانبیاء تبلی اجسامہم والعیاذ باللہ وجوزت تطرق الفناء والبلے الی جسدہ صلے اللہ تعالے علیہ وآلہ وسلم فالبلے لایتاخر الی الف سنۃ ولاالی مائۃ سنۃ ولاسیما فی ارض المدینۃ الشریفۃ کما ہو مشاہد فکیف تاخر الی الف سنۃ وبعلہ تحصل النوبۃ الیہ من بین ح ثم ان جمیع ذلک خلاف الاحادیث الکثیرۃ الشہیرۃ الدالۃ علی انہ صلے اللہ [illegible] وان البشریۃ باقیۃ وان رسالتہ مستمرۃ وان امدادہ لامتہ متواصل وان [illegible] الاستغفار لہم متکامل وتکذیب ذلک کفر **اقول** ان کلام المجدد روح صاف عن غبار [illegible] الواہیۃ الواردۃ علیہ فلنذکرہنا اصطلاحہ لیتضح الامر وبندفع الشبہۃ فحاصلہ ان النبی صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم مرکب من عالم الخلق وہو ما یقابل الخرق

والتجزی والانقسام ومن عالم الامر وهو مالا یقبل الخرق والتجزی والانقسام ورب عالم خلقه صلی الله علیه وسلم العلیم ورب عالم امره صلی الله علیه وآله وسلم شان العلیم ومنشائه الحقیقة المحمدیة عبارة عنا عن الحقیقة الامکانیة العنصریة والحقیقة الاحمدیة کنایة عن تلک الامکانیة النورانیة والنبی صلی الله علیه وسلم باعتبار عالم امره مربی عالم ملکوت السموات والارض وباعتبار عالم خلقه مرشد العالم العنصری لمناسبة عالم خلقه البشریة بالعالم العنصری وبعد انتقاله صلی الله علیه وسلم عن العالم العنصری الی العالم الروحانی انتقص هذه المناسبة بسبب انتقاص آثار النشأة العنصریة کالاکل والشرب والنوم والمرض وغیر ذلک من الصفات الجسمیة العنصریة وبقی فیه من الصفات البشریة التوجه الی العالم السفلی لارشاد امته وبعد مضی الزمان المدید زال ذلک التوجه والالتفات الی العالم العنصری ایضا وهو المراد عنده بفناء جسمه صلی الله علیه وآله وسلم لا الهیکل المخصوص الجسدی واستغرق فی بحر مشاهدة جمال ذاته تعالی والمراد بالفناء ما اراد القاضی عیاض رح فی الشفاء فی القسم الثالث فیما یجب للنبی صلی الله علیه وسلم وما یستحیل او یجوز علیه فظاهرهم واجسادهم وبنیتهم متصفة باوصاف البشر طارء علیه ما یطرأ علی البشر من الاعراض والاسقام والموت والفناء ولغوت الانسانیة وارواحهم وبواطنهم متصفة بما علی من اوصاف البشر متعلقه بالملأ الاعلی انتهی والاولیاء لا یتوجهون الی نعمة الجنة من الاکل والشرب ومرادهم فی الجنة رضاء الله تعالی ولقائه تعالی فکیف یلتفتون الی النعمة الدنیویة الخسیسة وغلب روحانیته صلی الله علیه وسلم علی جسمانیته وقرب الجسمانیة الی الروحانیة وهذا معنی عروج الحقیقة المحمدیة والحاقها بالحقیقة الاحمدیة وخلو مکانه صلی الله تعالی علیه وآله وسلم مع انه جسده الشریف باقٍ علی حاله لا یبلی منه شیء والمراد بعروج سیدنا عیسی علیه السلام بعد نزوله الی المقام المحمدیة افاضة مقامه لارشاد امته وترویج شریعته صلی الله علیه وآله وسلم متبعیة له صلی الله علیه وآله وسلم کما کان النبی صلعم قبل عروج حقیقته یهدی الخلائق ویرشدهم وبعد ارتحاله صلعم الی العالم القدس والرفیق الاعلی انتقص نورانیته هدایته وارشاده وظهرت الظلمة ولهذا قال بعض اصحابه ما فرغت من دفنه صلعم الا وقد وجدت قلبی منفاوتا کما ورد فی الحدیث فی روایة الترمذی عن انس ما نفضنا ایدینا عن التراب وانا لفی دفنه حتی انکرنا قلوبنا ویدل علی هذا المراد من زوال الجسد قوله فی المکتوب التاسع والمائتین من المجلد الاول متی مضی الف سنة غلب جانب روحانیته صلعم علی البشریة یعنی صفات جسده علی نهج لون تمام جانب بشریته بلون نفس الروح وانصبغ عالم خلقه بصبغ عالم الامر انتهی والمراد بقوله وواحد من طوقی العبودیة انقطع الحقیقة الاحمدیة مظهر اسم الله الجامع لجمیع صفات الکمال ومرتبة هذا القرب من الله تعالی افضل من التوجه الی العالم السفلی ولا یصح قول المعترض فینئذ لهذا فکانه یقول انه ح غلب بشریته فوجد المناسبة بینه وبین الامة

الی آخرہ لانہ ما قال ہذا ولم یفہم من کلامہ فمن این یفتریہ بل قال فی المکتوب المذکور بما تعریبہ لما ینزل عیسی علیہ السلام من مقامہ لیعراج الی مقام الحقیقۃ المحمدیۃ ویصیر الیہ تبعیۃ للنبی ص ویقوی دینہ انتہی والمراد بزوال اثر التعین الجسدی بعد مضی الف سنۃ انکسار احد طوقی العبودیۃ وہو عبارۃ عن السہم الاول من اسہم محمد واقامۃ الف الالوہیۃ مقامہ والانخلاع من الجسد الی الروح زوال ہذا التوجہ الی العالم السفلی للارشاد والتفاتہ صلے اللہ علیہ وسلم الیہ الا لہلاک الجسد کما مر بیانہ فالنقص غایۃ الامر ان ہذا المسئلۃ کشفیۃ ما ورد الروایۃ فیہا قال العلامۃ الدمشقی فی اتحفۃ العلوم قولہ ان نبوتہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم تتعلق بنشأتہ العنصریۃ بتحصیل المناسبۃ بینہ وبین الامۃ کما قال تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی وتتعلق الافادۃ والاستفادۃ کما قال تعالی وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومہ لیبین لہم وتقدیر الکلام واما مقام ولایۃ الخاصۃ بہ صلے اللہ علیہ وسلم وہی مقام فردانیتہ فہی تتعلق روحہ الشریفۃ التی ہی روح الارواح کلہا قولہ ومن ہنا ای ومناسب ما ذکرناہ ہنا انہم نقلوا عن الشرائع المتقدمۃ ان بعد کل الف سنۃ من رحلۃ کل واحد من اولی العزم من الرسل العظام بعث رسول آخر ومرادہ ان ہذا الامر کان فی الامم الماضیۃ وفی ہذہ الامۃ صارت الافراد المجددون لہذا الدین قائمین مقام الانبیاء لانہم ورثۃ الانبیاء وعنی اللہ تعالی بہذہ الامۃ فصار فی کل مائۃ سنۃ یکون ذلک التجدید کما ورد فی الحدیث السابق انتہی نقول البرزنجی بالکفر منبنی علی زعمہ الباطل فالآن اوضح الحق الصائب وقد جم کل معاند خائب بالشہاب الثاقب ۱۲ فلی اللوم عاذل والعتاب ۱۲ وقولی ان اصبت لقد اصابن ۱۲ **المقالۃ الخامسۃ فی ما بناہ علی المقدمۃ الخامسۃ**

قال وبنی علی المقدمۃ الخامسۃ دعواہ التفوق علی الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ وعلی بقیۃ الصحابۃ رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین فقد قال فی المکتوب الحادی عشر من المجلد الاول المقام الذی کنت رایت نفسی فیہ لما لاحظتہ رایت الخلفاء الثلثۃ قد عبروا علیہ الی انہ قال فی اثنائہ ملاحظۃ ذلک المقام مرۃ ثانیۃ رایت مقامات اخر بعضہا فوق بعض ولما وصلت الی مقام فوق المقام السابق علمت انہ مقام ذی النورین رضی اللہ عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وہذا المقام ایضا مقام التکمیل والارشاد وہنا ان مقامان فوق ذلک سنذکرہما وظہر لی فوق ہذا المقام مقام آخر فلما وصلت الیہ علمت انہ مقام الفاروق رضی اللہ عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وفوقہ مقام آخر ہو مقام الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالی عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وفوقہ لا یعرف مقام الا مقام الرسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وظہر لی فی محاذاۃ مقام الصدیق مقام آخر اعظم منہ والوم بقع نظری علیہ مثلہ قط وکان ارفع من مقام الصدیق ارتفاع الصفۃ عن وجہ الارض وعلمت ان ذلک مقام المحبوبین وذلک المقام ملون منقش ورایت نفسی منقشا ملونا من انعکاس ذلک المقام

۱۲ قال العلامۃ الدمشقی فی اتحفۃ العلوم قولہ ان نبوتہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم تتعلق بنشأتہ العنصریۃ بتحصیل المناسبۃ بینہ وبین الامۃ کما قال تعالی قل انما انا بشر مثلکم یوحی الی وتتعلق الافادۃ والاستفادۃ کما قال تعالی وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومہ لیبین لہم وتقدیر الکلام واما مقام ولایۃ الخاصۃ بہ صلے اللہ علیہ وسلم وہی مقام فردانیتہ فہی تتعلق روحہ الشریفۃ التی ہی روح الارواح کلہا قولہ ومن ہنا ای ومناسب ما ذکرناہ ہنا انہم نقلوا عن الشرائع المتقدمۃ ان بعد کل الف سنۃ من رحلۃ کل واحد من اولی العزم من الرسل العظام بعث رسول آخر ومرادہ ان ہذا الامر کان فی الامم الماضیۃ وفی ہذہ الامۃ صارت الافراد المجددون لہذا الدین قائمین مقام الانبیاء لانہم ورثۃ الانبیاء وعنی اللہ تعالی بہذہ الامۃ فصار فی کل مائۃ سنۃ یکون ذلک التجدید کما ورد فی الحدیث السابق انتہی نقول البرزنجی بالکفر منبنی علی زعمہ الباطل فالآن اوضح الحق الصائب وقد جم کل معاند خائب بالشہاب الثاقب ۱۲ فلی اللوم عاذل والعتاب ۱۲ وقولی ان اصبت لقد اصابن ۱۲

المقالۃ الخامسۃ فی ما بناہ علی المقدمۃ الخامسۃ

قال وبنی علی المقدمۃ الخامسۃ دعواہ التفوق علی الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ وعلی بقیۃ الصحابۃ رضی اللہ تعالی عنہم اجمعین فقد قال فی المکتوب الحادی عشر من المجلد الاول المقام الذی کنت رایت نفسی فیہ لما لاحظتہ رایت الخلفاء الثلثۃ قد عبروا علیہ الی انہ قال فی اثنائہ ملاحظۃ ذلک المقام مرۃ ثانیۃ رایت مقامات اخر بعضہا فوق بعض ولما وصلت الی مقام فوق المقام السابق علمت انہ مقام ذی النورین رضی اللہ عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وہذا المقام ایضا مقام التکمیل والارشاد وہنا ان مقامان فوق ذلک سنذکرہما وظہر لی فوق ہذا المقام مقام آخر فلما وصلت الیہ علمت انہ مقام الفاروق رضی اللہ عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وفوقہ مقام آخر ہو مقام الصدیق الاکبر رضی اللہ تعالی عنہ وقدم علیہ بقیۃ الخلفاء وفوقہ لا یعرف مقام الا مقام الرسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم وظہر لی فی محاذاۃ مقام الصدیق مقام آخر اعظم منہ والوم بقع نظری علیہ مثلہ قط وکان ارفع من مقام الصدیق ارتفاع الصفۃ عن وجہ الارض وعلمت ان ذلک مقام المحبوبین وذلک المقام ملون منقش ورایت نفسی منقشا ملونا من انعکاس ذلک المقام

فی ۲ وجدت نفسی لطیفا فی لون الہواء وقطعۃ غنم منتشرۃ فی الآفاق ورأیت حضرت شیخ الکبیر فی مقام الصدیق ورأیت نفسی فی ذلک المقام المحاذی لہ المذکور استہی فہذا دعوی منہ بان مقامہ ارفع من مقام الصدیق وقد مر فی المقدمۃ الرابعۃ انہ لیس احد بعد الانبیاء والمرسلین افضل منہ ولا احد بینہ وبین رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم وقد ذکر الشیخ الکبیر الشہاب السہروردی نقلا عن الجنید ان مقام حق الیقین مقام ابی بکر الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ اقول قال السید ۱۱ ازاد البلجرامی فی سبحۃ المرجان فی آثار ہند وستان واستدل العلماء بہذا القول علی ان الشیخ المجدد یدعی ان مقامہ فوق مقام الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ فاشتد النطاق علی خصامہ واحضروہ عند السلطان جہانگیر والی الہند وقال السلطان للشیخ المجدد سمعت انکم کتبتم ان مرتبتکم فوق مرتبۃ الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ فاجاب شیخ المجدد انکم تطلبون الادنی من خدامکم عندکم لاجل خدمۃ فتعطفون علیہ وتسرون حدیثا الیہ فلا بد ان یصیل الیکم ذلک الادنی

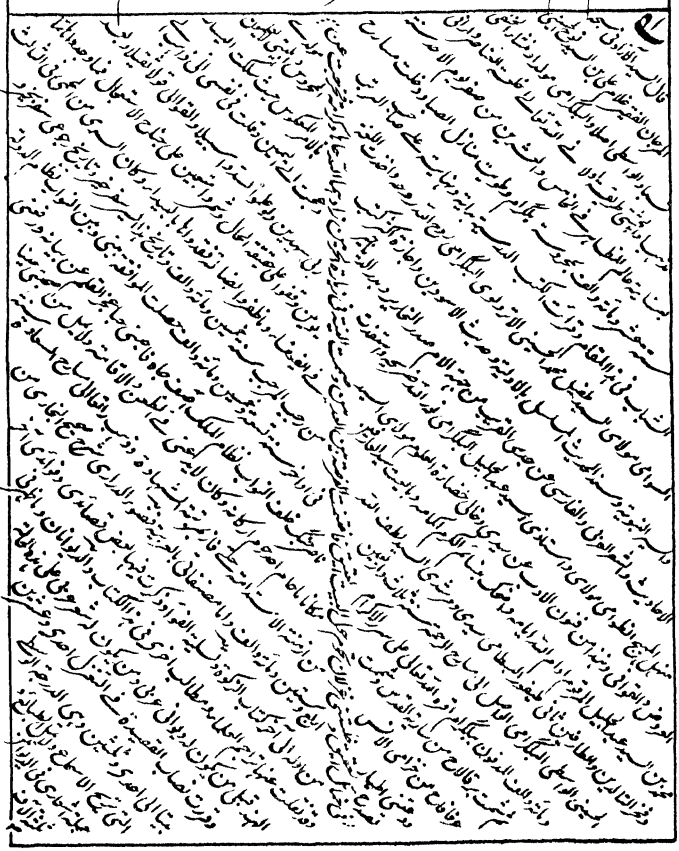

بعد طي مقامات الامرار ثم يرجع الى محله ليقف به ولا يلزم من هذا ان تكون مرتبته هذا الادنى فوق مرتبة الامرار فسكت السلطان بهذا الجواب وطوى كشحه عن العتاب وفي هذه الاثناء عرض رجل من الحضار على السلطان اراتيم تكبير هذا الشيخ ماسجد لكم مع انكم ظل الله وخليفته بل عمل توضعا معمولا بين الناس فغضب عليه السلطان وحبسه في گوالیار بضم الكاف الفارسية والواو والالف وكسر اللام والتحتانية والالف والراء الساكنة وهي قلعة حصينة شهيرة في الهند واليها اشرت في قولي متغزلا ؎ لقد برع الاقران في الهند سابح ❊ وجد فؤاد العشق باللمعد ❊ فلا عجب ان صاده متقنص ❊ الم تر في الاسلاف قيد للجد ❊ وكان السلطان شاه جهان بن السلطان جهانگير مخلصا لجناب الشيخ وقبل ان يحضر الشيخ عند السلطان ارسل شاه جهان رسولين افضلخان والخواجه عبد الرحمان المفتي مع بعض كتب الفقه الى الشيخ وقال جوز العلماء سجدة التحية للسلاطين فانتم ان تسجدوا للسلطان عند الملاقات فانا ضامن ان لا اصل اليكم ضرر من السلطان فلم يقبل الشيخ وقال هذه رخصة والعزيمة ان لا يسجد لغير الله سبحانه وقد اجيب عما يرد على كلامه الذي مضى باجوبة منها انه قال الشيخ في كلامه وجدت نفسي ملونة منقشة بالعكاس ذلك المقام وما قال وصلت وبين الوجدان والوصول بون بعيد رب فقير يجد نفسه في في حالة السكر سلطانا وهو ماشم رائحة من السلطنة ومنها انه قال وجدت نفسي ملونة بانعكاس ذلك المقام لا بذلك المقام كما ان الشمس مقامها الفلك الرابع وضوءها يقع على الارض وبهذا الاصل الى مقام الشمس ومنها انه قال الشيخ المجدد قدس سره في بعض مكتوباته ومن اغلاط الصوفية ان السالك في مقامات العروج ربما يجد نفسه فوق من هو افضل منه بالاجماع بل ربما يقع هذا الاشتباه بالنسبة الى الانبياء الذين هم افضل الخلائق قطعا عليهم الصلوات والتسليمات فنشأ غلط البعض ان كلا من الانبياء والاولياء عروجهم اولا الى الاسماء التي هي مبادي تعينات وجودهم ويتحقق بهذا العروج اسم الولاية لهم وعروجهم ثانيا في تلك الاسماء ومنها الى ماشاء الله سبحانه ومع هذا العروج مادي كل منهم ذلك الاسم الذي هو مبدء تعين الوجودي له ومن ثم من يطلبهم في مقامات العروج يجدهم في تلك الاسماء على الاكثر لان الامكنة الطبيعية لهم في مراتب العروج من تلك الاسماء والعروج والهبوط من تلك الاسماء بعروض العوارض فالسالك الخالي الفطرة اذا يقع سيره فوق تلك الاسماء فلا حرم يصعد فوق اسم من هو افضل منه ويحدث له توهم افضلية نفسه منه العياذ بالله سبحانه من ان يزيل ذلك التوهم اليقين السابق ويحدث الاشتباه في افضلية الانبياء عليهم الصلوات والتسليمات واولوية واولياء الذين هم افضل الناس بالاجماع وهذا المقام من مزال الاقدام ولا يعلم ذلك السالك ان هؤلاء الاكابر عرجوا الى معارج لا نهاية لها ووصلوا الى فوق الفوق وايضا لا يعلم ان تلك الاسماء امكنة طبيعية لهم ولم

ایضاً ثم مکان طبیعی ہو او دون من تلک الاسماء وانزل منہا لان افضلیۃ کل شخص باعتبار اقدمیۃ اسمہ الذی ہو مبدء تعینہ ومن ہذا القبیل ما قالہ الشیخ ان العارف فی مقامات العروج یکالا بحجاب البرزخیۃ الکبریٰ حائلۃ ویترقی بلاوساطتہا وکان مرشدنا الخواجہ عبد الباقی یقول رابعۃ البصریۃ من تلک الجماعۃ وہولاء الجماعۃ وقت عروجہم اذا یمرون فوق الاسم الذی ہو مبدء تعین البرزخیۃ الکبریٰ یتوہمون ان البرزخیۃ الکبریٰ لیست بحائلۃ والمراد بالبرزخیۃ الکبریٰ حضرۃ الرسالۃ الخاتمیۃ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات وحقیقۃ المعاملۃ مامرت قبل ومنشاء غلط البعض ان سیر السالک یقع فی اسم ہو مبدء تعینہ وذلک الاسم جامع لجمیع الاسماء علی سبیل الاجمال وجامعیۃ لجامعیۃ ذلک الاسم فلا بد ان یقع فی سیر اسماء ہی تعینات للمشائخ الاخر علی سبیل الاجمال ویمر علی کل منہا الی ان یصل الی منتہی اسمہ وحینئذ یتوہم فوقیۃ نفسہ علیہم ولا یعلم ان ما رای من مقامات ہولاء ومر علیہا انموذج من مقاماتہم لا حقیقتہا وہو یجد نفسہ فی ہذا المقام جامعاً لجد الآخرین اجزاء نفسہ لا جرم یتوہم اولویۃ نفسہ وفی ہذا المقام یقول الشیخ البسطامی لوای ارفع من لواء محمد ولا یعلم من غلبۃ السکران لوائہ لیس بارفع من نفس لواء محمد بل من النموذجہ الذی صار مشہوداً فی ضمن حقیقۃ اسمہ ومن ہذا القبیل ما قال ہو فی سعۃ قلبہ ان وضع العرش وما فیہ فی زاویۃ قلب العارف لم یکن شیء منہ محسوساً وہہنا ایضاً اشتباہ الانموذج بالحقیقۃ والا فالعرش الذی وصفہ اللہ تعالی بالعظیم لا اعتبار ولا مقدار لقلب العارف فی جنبہ والمظہور الذی فی العرش لیس عشر عشرہ فی القلب وان کان من العارف الا تری ان الرویۃ الاخرویۃ تتحقق بظہور العرش ونحن نوضح ہذا المقال بمثال الانسان الجامع للعناصر والافلاک اذا ینظر الی جامعیۃ نفسہ یلاحظہ العناصر والافلاک اجزاء نفسہ واذا غلبت ہذہ الملاحظۃ علیہ فلیس ببعید ان یقول انا اعظم من الارض والسموات وفی ہذا الوقت یفہم العقلاء ان عظمتہ بالنسبۃ الی اجزاء نفسہ والارض والسموات لیست من اجزائہ فی الحقیقۃ بل جعلت انموذجاتہا اجزائہ بعظمتہ بالانموذجات التی ہی اجزاء لا بحقیقۃ الکرۃ الارضیۃ والسماویۃ ولاشتباہ انموذج الشیء بحقیقۃ الشیء قال صاحب الفتوحات المکیۃ الجمع المحمدی اجمع من الجمیع الالہی لان الجمع المحمدی مشتمل علی الحقایق الکونیۃ والالہیۃ فیکون اجمع و[illegible] اشتمال ہو اشتمال علی ظل من ظلال مرتبۃ الالوہیۃ وعلی انموذج من انموذجاتہا لا علی حقیقۃ المرتبۃ المقدسۃ بل [illegible] بالنسبۃ الی المرتبۃ المقدسۃ التی من لوازمہا العظمۃ والکبریاء ما للتراب ورب الارباب وفی ہذا المقام اذا یقع [illegible] ہو ربہ ربما یحسب ان البعض الاکابر الذین ہم افضل منہ بالیقین وصلوا بتوسط الی البعض درجات الفوق وعروا بتوسلہ وہذا ایضاً من مزال اقدام السالکین العیاذ باللہ سبحانہ من ان یحسب نفسہ افضل بہذا التوہم ویصیل بالخسارۃ الابدیۃ واسی عجب واسی افضلیۃ ان ورد

ملک عظیم الشان من مملکته ناحیة لها رئیس وتتوسطه الیصل الی بعض المقامات ویفتحها غایة ما فی الباب
ان ههنا فضلا جزئیا وهو خارج عن المبحث لان کل قرن وحائک تکون له مرتبة من بعض الوجوه المخصوصة
علی عالم ذی فنون وحکیم ابی قلمون وهذه الافضلیة خارجة عن الاعتبار انما الاعتبار للفضل الکلی الذی
هو ثابت للعالم والحکیم ومنهما ما افاده الشیخ المجدد قدس سره ایضا فی دفع هذه الشکوک والشبهة وقال
قال ارباب المعقول الدخان مرکب من الاجزاء الارضیة والاجزاء الناریة ویعرج بقسر القاسر قالوا ان کان الدخان
قویا یتحقق عروجه الی الکرة الناریة وفی هذا العروج تفصل الاجزاء الارضیة الی مقامات الاجزاء المائیة
والاجزاء الهوائیة التی لها تفوق بالطبع ویعرج منها الی الفوق وفی هذا المصورة لا یحکم بان مرتبة الاجزاء
الارضیة فوق مرتبة الاجزاء المائیة والاجزاء الهوائیة لان تفوق تلک باعتبار القاسر لا باعتبار الذات والاجزاء الارضیة بعد
وصولها الی الکرة الناریة تهبط وتصل الی مرکزها الطبیعی فیکون مقامها دون من مقام الماء والهواء ففی نحن
فیه عروج السالک الی المقامات باعتبار القسر والقاسر ههنا افراط حرارة المحبة وقوة جذب العشق وباعتبار
الذات مقامات تحت المقامات ثم الجواب الذی قلنا مناسب بحال المنتهی اما اذا حدث هذا التوهم للسالک
فالابتداء ویجد نفسه فی مقامات الاکابر فوجهه ان لکل مقام فی الابتداء والوسط ظلا ومثالا والمبتدی
والمتوسط حین یصلان الی الظلال یتخیلان انهما شارکا الاکابر فی المقامات ولیس کذلک بل ثم اشتباه
ظل الشیء بنفس الشیء اللهم ارنا حقائق الاشیاء کما هی وجنبنا عن الاشتغال بالملاهی بحرمة
سید الاولین والآخرین علیه وعلی آله وصحبه من الصلوات والتسلیمات اتمها واکملها ومنها ما افاده
الشیخ المجدد قدس سره ایضا وقال لیس هذا اول قارورة کسرت فی الاسلام بل الکلمات المتشابهات
واقعة من القدیم ولقد جاء فی کلام الله لفظة الید والساق واستوی وهذه الالفاظ اماتت طائفة من الناس
عن الطریق وجعلتهم مجسمة وجاء فی الحدیث ان الله خلق آدم علی صورته ورأیت ربی علی صورة امرد
شاب فی سکک المدینة وقال الشیخ البویزیدلوائی ارفع من لوائی محمد کما مر تفصیله وقال الشیخ محی الدین
ابن العربی خاتم النبوة لبنة الفضة وخاتم الولایة لبنة الذهب وقال ایضا خاتم النبوة یاخذ المعارف والعلوم
من خاتم الولایة وقال الخواجه بهاء الدین نقشبند سرت فی مقامات الشیخ الحلاج والشیخ ابی یزید البسطامی والشیخ
جنید البغدادی ووصلت الی حیث وصلوا حتی وصلت الی مقام لم یکن مقام ارفع منه والهمت انه
المقام المحمدی علیه الصلوة والسلام فما اجتزت وما فعلت ما فعل البویزید وقال الخواجه بهاء الدین ایضا
قال البویزید کنت اسیر فی صفات الانبیاء فوصلت الی المقام المحمدی علیه الصلوة والسلام واردت ان اسیر
فی صفته علیه الصلوة والسلام فمسحوا ایداهم علی جبهتی ووصلت بالعنایة الالهیة فی سیر المقامات الی هذا المقام

فما اجتریت ووضعت راسی علی عتبۃ العلیۃ علیہ الصلوۃ والسلام فعطف علی وادخلنی ہذا المقام انتہی ما نقلہ الخواجہ بہاء الدین عن البسطامی فظاہران من وصل الی المقام المحمدی علیہ الصلوۃ والسلام فلہ ان یصیل فوق مقامات سائر الانبیاء والخلفاء فالتاویل الذی یصرف ہہنا یصرف ثم قال الشیخ فرید الدین العطار کما ان للانبیاء وخلفائہم اماکن خاصۃ فی عالم الشہادۃ وہی اتیہا المسافرون والزوار ویزورون ویستفیدون منہا کذلک لہم مقامات فی عالم الغیب یاتیہا سلاک الطریقۃ لتحصیل الفتوحات وطلب النعم ویتضرعون فی جنابہم ویسئلونہم فتح الباب وکثیرا ما یرد افتح الباب فیاتون العتبۃ العلیۃ النبویۃ علیہ الصلوۃ والسلام ویاخذون منہا الفیض انتہی **قال** علی انہ قد ذکر فی مقامات الخلفاء الثلثۃ انہا قد وقع علیہا عبور بقیۃ الخلفاء ولم یقل فی مقامہ انہ مر علیہ احد **اقول** لا محصل لہ فانہما فی المفہوم متواحدان وقد خان تبرک العبارۃ فانہ قال المجدد رح لا تفاوت الا فی العبور والمقام والمرور والثبات فبہذا یظہر ان التعاوۃ بینہما عطیۃ فان فی العبور والعبور والمقام والمقام والمرور والمرور والثبات والثبات او عدم الثبات فروق لا تنا ہی **قال** وذکر ان الشیخ النقشبند کان معہ الی مقام الصدیق ولم یقل فی مقام نفسہ انہ معہ **اقول** لعل المراد منہ انہ سوء ادب کالخان الاطفال اذا سیروان یکون اکابرہم معہم لیحفظوہم وینظروہم فیقولون الاطفال انی ذہبت الی مقام فلان وکان ابی ام جدی معی ولا یتفوہون بانی کنت مع الاب او الجد فکذا ہذا **قال** انہ لا یری فوق مقام الصدیق الا مقام النبوۃ فمعنی کلامہ انہ دخل مقام النبوۃ ولذا لم یقع علیہ عبور الخلفاء **اقول** ہذا غلط فاحش فانہ لیس فی عبارۃ المجدد رح ما یکون معناہ انہ دخل مقام النبوۃ فانہ افاد وفوق مقام الصدیق لا یکون مفہوم الا مقام النبوۃ فثمان بین المفہوم والدخول والتعلیل عجیب جدا فان دخولہ فی مقام لا یقتضی عدم عبور الخلفاء وان سلم ہذا فکیف وقع عبور المجدد والخلفاء فی مقام ذکر **قال** ثم انہ اسقط علیا عن الذکر لکونہ نزلہ عن مرتبتہم کثیرا **اقول** ہذہ من العجائب لان ذکر العروج یقتضی ان یتبین ما وقع العروج علیہ لا ان یبین سائر مقامات العروج عم من ان یقع العروج علیہ ام لا فلم وقع العروج علی مقام الخلفاء الثلثۃ ذکرہ فالتعلیل الذی ذکرہ من سوء الظن وان بعض الظن اثم **قال** فی الفصل الثالث من المجلد الاول ان نہایۃ کمال ولایۃ اولیاء الامۃ الخاصۃ الغوثیۃ و نہایۃ الکمال ولایۃ الاہل ولایۃ الانبیاء فی اولیاء الامۃ الامامۃ ونہایۃ کمال کمالات النبوۃ فی غیر النبی الخلافۃ وقد ظہر لی سر ہذا المعنی وفی الحقیقۃ خلافۃ الشیخین استقامت وکانت فی غایۃ القوۃ والعدل لان جانب کمالات النبوۃ التی کانت فیہا کان غالبا وخلافۃ ذی النورین کان برزخا بین الولایۃ والنبوۃ فلہذا وقع النزاع والشر فی خلافتہ وخلافۃ علی رضی اللہ تعالی عنہ کان جانب الولایۃ غالبا فیہ فلہذا دخلہ الخلل التام لکن لما کان صاحب مرتبۃ واحدۃ وہی الامامۃ الحقیقیۃ لم یکن مقبولا فی باب الخلافۃ ولما کان خلافۃ عثمان برزخا

بین حقیقۃ الامامۃ والخلافۃ قلت وفی نظری ان ولایۃ علی اول الشروع فی الامامۃ المجرد انتہی وقد قال فی المکتوب المائتین والستین لیعلم ان منصب النبوۃ ختم بخاتم الرسل لکن من کمالات ذلک المنصب بطریق التبعیۃ لاتباعہ نصیب کامل وکانت ہذہ الکمالات فی طبقۃ الصحابۃ اکثر وفی التابعین قلیلا ثم ستترت وغلبت ولایۃ الکمالات الظلیۃ لکن ارجو ان بعد مضی الف سنۃ تتجدد وتلک الدولۃ وتظہر الکمالات الاصلیۃ وتستتر الظلیۃ انتہی فانظر انہ جوز لنفسہ الکمالات النبویۃ بل واد عاہا ولم یجوزہا لعلی رضی اللہ عنہ وقد قال علی رضی اللہ عنہ انا الصدیق الاکبر لایقولہا بعدی الا کذاب ولو کان قتل عثمان لما ذکر لما قتل عمر والاختلال فی خلافۃ ابی بکر رضی اللہ عنہ کان اکثر واکبر حیث ارتد الناس فی خلافتہ ومنعوا الزکوۃ وادعی جماعۃ النبوۃ لکن ضرب بالسیف حتی استقام وانظر الی ولایۃ عبد الملک بن مروان واتباعہ الاربعۃ کیف استقام مع انہ ورد فی ذمہم من الاحادیث وانظر الی خلافۃ الحسن کیف لم یستقم وہو افضل الناس اباً وامّاً اقول علی الناقل صحیح النقل والظاہر انہ غلط فاحش فانہ من مطالع المکاتیب الشریفۃ یعرف ان المجلد الاول منہ بیس ہوا ولا مفصلا مع انہ قیل انہ فی الفصل الثالث من المجلد الاول فلم لم یکن فی الفصل الاول ولا الثانی فکیف یکون الثالث وقد تدلس المعترض فی نقل عبارۃ مکتوب المائتین والستین لانہ قال بعد العبارۃ المنقولۃ والمہدی علیہ الرضوان بالظاہر والباطن مروج ہذہ النسبۃ العلیۃ ومن مسلمات القوم ان بعد من کثیر وشیوع البدع والاہوار تتجدد الکمالات الاصلیۃ بظہور مہدی علیہ السلام فلا عباء علیہ فالان ازال النہوا عن وازاح الوساوس واثبت الحق بالتحقیق بالاتباع والاقتفار المتبغی حقائق النفائس بلا مترا ہ واحض الباطل المطرود زعزع وکان الانکار والجحود ولا اقعد الجبن عن ہیجاء ولو توالت زمر الاحداء فالحمد للہ علی ما اجبت جوابا شافیا والمفحم المعترضین کافیا مع انی نغض عن الہفوات ونقابل السیات بالحسنات واللہ المستعان وعلیہ التکلان اللہم صل وسلم علی النور الاول والسر الانزہ الاکمل عین الرحمۃ الربانیۃ وبہجۃ الاخت اعات الکونیۃ منور کل شیء ومبدہ ومعیدہ کل ستر وسناہ من فتحت بہ خزائن الحکمۃ والہبوت وتمت بظہورہ انوار الملک والملکوت قطب دائرۃ الجمال وباقوت تاج محاسن الجلال مدار الامداد ووجود الجود واحد الاحاد وسر الوجود واسطۃ عقد السلوک وشرف الاملاک والملوک بدر المعارف فی سموات الدقائق وشمس العوارف فی عروش الحقائق مفتاح الغیب الازلی وختام السر الکلی حائز الصفات القدسیۃ وجلیس الحضرۃ العبدیۃ نہایۃ الحقیقۃ ودلالۃ الطریقۃ بابک الاعظم وصراطک الاقوم بروقک اللامع ونورک الساطع سرک المنشہ الساری فی جزئیات العالم وکلیاتہ علویہ وسفلیاتہ من جوہر وعرض ووسایط ومرکبات وبسائط غیب اسرار الذات ومشرف انوار الصفات مظہر التجلیات من السرادقات المصلی فی محراب جمع الجمع باجمد والقاری بفرقان الفرق

اشرف کا اقتضا شد ان چیزے ! سایہ دہ !

المجد القائم فی الملک بشرعه وجلاله والراحم فی الملکوت برحمته وجماله عین عینک الکاملة وخلیقتک
علی الاطلاق فی مملکتک الشاملة مفیض المعارف علی القلوب من حضرات الملکوت والغیوب
فلا شیء الا وہو منوط اذ بولا الواسطة لذہب الموسوط صل اللہم علی مرآة الذات ومظہر انوار الصفات الجمال
المطلق والغرالمحقق السر الاجلا والمورد الاحلا الباطن الاتقا والقلب الاتقی والجلال الظاہر والمحتضر
الطاہر الرحمة الشاملة والنعمة الکاملة مبتدی الامر والختام ووسطة عقد النظام مفتاح الملک والملکوت
ومستودع خزائن الرحموت فاتح خزائن المعارف ومفیض الاسرار واللطائف نور الانوار وسر الاسرار
مقر التنزلات ومجلی التجلیات بالمعنی الروحی والذکر السبوحی روح الارواح ولطیفة الاسرار تباح خطیب
خطبة الوصال نجیب الاقبال بدی الجمال والجلال من اہل الکمال اللہم صل وسلم علیه صلوة بہا
سوفه التحقق فی کل موطن وطریق فارسی فی دورات الزمان سہر سریان سره فی الاکوان ویعرف بہا
اسرار معارف الحقیقة المحمدیة وانوار لطائف الحقیقة الاحمدیة وحقیقة الکعبة الربانیة والحقیقة القرانیة اللہم حققنا
بحقائق علومه وبیانه فی حضرات عیانه وانزل علینا من برکات تنزلاته مالفوز به من لحظاته فی جمیع حضراته
اللہم اجعل قلوبنا معمورة بمعارفه العلمیة وارواحنا منورة بانواره الشہیة وعقولنا ثاقبة لما موراته ونفوسنا
مجتنبة عن منہیاته وابداننا منقادة لذلک الہدی ما حیینا ابدا اللہم اجعل حیاتنا علی سنته ومماتنا
علی ملته واجعله الحبیب عنا فی البرزخ عن السوال والشفیع لنا عند ک یوم القیمة من النکال وعظیم الاہوال
اللہم اجعله لنا جارا فی دار ثوابک ومجیرا من عذابک اللہم اجعلنا عنده من اہل العنایة فی البدایة والنہایة
وصل علی آله واصحابه کذلک والحمد للہ علی ذلک

تمت بالطبع

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ العزیز الحکیم الذی خلق الانسان فی احسن تقویم والصلوة علی رسوله ونبیه الکریم الذی انزل علیه سبع من المثانی
والقرآن العظیم وعلی آله واصحابه الذین ہم ہداة صراطه المستقیم ونجوم سماء الدین القویم اما بعد الفوائد العجیبه واللطائف الغریبه
والنکات اللطیفه والمعانی الطریفه اعنی الکتاب المستطاب والنسخة المطبوعة لطبائع اولی الالباب الموسوم بالکلام المنجی برد
ایرادات البرزنجی من نتایج افکار الاکابر عمدة العلماء رزبدة الفضلاء البحر الزاخر والبحر المتبحر جامع کمالات المعنوی والصوری
مولوی وکیل احمد سکندرپوری قد طبع بکمال الصحة وحسن الکتابة فی شہر رمضان المبارک سنة الف وثلث مائة وثنتی عشرة
من ہجرة النبیة علیه الف الف تحیة باہتمام راجی ربه الصمد محمد عبد الاحد فی المطبع المجتبائی الواقع فی دہلی

والحمد للہ اولا وآخرا وباطنا وظاہرا

فہرس الکلام المبنی بر دایرادات البرزنجی

صفحہ	مضمون
۲	خطبۃ الکتاب
۳	المقدمہ
۳	ترجمۃ المجدد رحمہ اللہ
۶	ایذاء السفیہہ الکاملین
۷	سبب تحریر البرزنجی
۱۰	تعقیب السید محمد الافندی علی البرزنجی۔
۱۱	تعقیب الشیخ محمد بیگ علی البرزنجی۔
〃	تعقیب الشیخ عبد اللہ الافندی علی البرزنجی
۱۳	تحریر الشیخ عبد الغنی النابلسی الدمشقی۔
۱۴	تعریف التصوف وتحقیقہ
۱۸	تکفیر المتصوفین امر عظیم الخطر۔
۲۷	خمس مقدمات للبرزنجی۔
۲۶	المقالۃ الاولی فی حقیقۃ الکعبۃ
۳۸	معنی مجدد الالف الثانی۔
۵۲	المقالۃ الثانیۃ فی بطلان دعوے سقوط وساطۃ النبی صلے اللہ علیہ وسلم۔
۵۵	تحقیق المرید والمراد۔
۵۷	سبحانی۔
۵۸	تحقیق الطمینۃ۔
۶۰	نفی کلمۃ لا
۶۱	تحقیق عدم ادراک کنہ ذات تعالی
۶۲	تحقیق قولہ احب السلطان فانہ یدعوک۔
۶۳	تحقیق قولہ ولایتی وان کانت مرباۃ للولایۃ المحمدیۃ والموسویۃ۔
۶۷	تحقیق الفرار مما لایلیق من سنن المرسلین
〃	الکرامۃ الاصلیۃ بیان الحقائق والمعارف۔
۶۹	الصفات السبعۃ والثمانیۃ موجودۃ فی النجاج
۷۷	تحقیق ظہور الخوارق۔
〃	تحقیق تحصیل بعض الکمالات بتوسط فرد من الامۃ الکفر والصحو۔
۸۲	المقالۃ الثالثۃ فی الولایۃ المحمدیۃ والابراہیمیۃ
۸۳	الولایۃ المحمدیۃ ناشئۃ من مقام المحبوبیۃ
۹۲	معنی الکافر فی اصطلاح المتصوفین
۹۵	المقالۃ الرابعۃ فی فنا الجسد
۹۶	المقالۃ الخامسۃ فی دعوے التفوق علے الصدیق رضی اللہ تعالی عنہ
۱۰۰	العبور علے مقامات الخلفاء
۱۰۰	تمام شد

درکنون ترجمۂ انوار یعیون مولفۂ
حضرۃ شیخ عبدالقدوس صاحب
گنگوہی رحمۃ اللہ در حالات ملفوظات
شاہ عبدالحق صاحب دہلوی رحمۃ اللہ
مطبوعہ مجتبائی مع شمہ احوال و
دفتر مفہم مثنوی مولانا روم فارسی
جسکو مولانا حضرت ابوالمحمود مولوی
شیخ محمد صاحب محدث تھانوی قدس
سرہ العزیز نے ۱۲۷۶ ہجری مین
بالہام الٰہی تصنیف کیا ہے جسکو
لب لہجۂ زبان مین مثنوی کے
ساتھ پوری مناسبت ہے
دقائق الاخبار فی ذکر الجنۃ والنار
مع ترجمہ فارسی مجتبائی زیر طبع
روضۃ الریاحین عربی۔ لاہوری
رفیق الارواح ترجمۂ اردو
مونس الارواح۔
راحۃ القلوب فارسی ملفوظات حضرت
شیخ المشائخ بابا فرید شکر گنج رحمۃ اللہ
مولفہ حضرت نظام الدین اولیا
روضۂ اقطاب حالات حضرت
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
و بعض دیگر بزرگان بزبان فارسی
روضۃ الاقطاب اردو
رسالہ ستہ ضروریہ تصوف
کے بیان مین۔
رسالۂ حق نما فارسی از دارا شکوہ

رسائل توحید مصنفہ حضرت
نظام الدین اولیا رح و حضرت
شیخ شرف الدین یحیی منیری فارسی
رشحات از ملا حسین واعظ کاشفی
رموز العارفین نظم
رسالہ درد و غمناک
رباعیات سرمد فارسی
سلک السلوک در علم مسلوک مصنفہ
حضرت مولانا ضیاء الدین نخشبی
رح زیر طبع مطبع مجتبائی
سبع سنابل۔ یہ کتاب مسائل
تصوف مین عجیب و غریب ہے
نظامی۔
سیر الاولیا فارسی مرتبۂ حضرت
امیر خرد رحمہ اللہ تعالی۔
سیر الاقطاب فارسی کشوری
ایضا اردو کشوری
سفینۃ الاولیا فارسی احوال
اولیائے کرام مصنفہ شہزادۂ
دارا شکوہ رحمہ اللہ
سراج السالکین ترجمۂ اردو
منہاج العابدین صحیح مجتبائی
سلطان الاذکار فی مناقب
غوث الابرار اردو۔
سبحۃ الابرار فارسی منظوم
لوائح جامی فارسی مجتبائی
شرف المناقب سوانح عمری حضرۃ

بوعلی شاہ قلندر رح بزبان اردو
شجرۂ معرفت ترجمۂ اردو لب آب
مثنوی مولانا روم کشوری
شرح مثنوی مولانا روم ازہر العلوم
شفاء العلیل ترجمۂ قول جمیل
صد پند لقمان کشوری
صراط مستقیم تالیف مولوی محمد
اسمعیل صاحب در بیان اذکار
و اشغال وغیرہ
طی الفراسخ الی منازل البرازخ
علم الکتاب از حضرت خواجہ میر درد
علم التصوف اور حقائق کا ایک
دریا ہے۔
غذائے روح منظوم اردو از حاجی
امداد اللہ صاحب مجتبائی
فوائد السالکین ملفوظات حضرۃ
خواجہ قطب الدین بختیار کاکی رح
مرتبہ حضرۃ بابا فرید شکر گنج رح
فارسی۔
فوائد الفواد ملفوظات حضرت
نظام الدین اولیا رح مرتبہ حضرت
حسن دہلوی رح فارسی۔
فوائد سعدیہ فارسی کشوری
فتوح الغیب حضرۃ غوث الاعظم
مع شرح فارسی شیخ عبدالحق
محدث دہلوی رح مجتبائی
فتوح الغیب مترجم اردو با حواشی

صحیح خوشخط مجتبائی
ایضا ترجمہ تحت اللفظ لاہور
قرۃ العینین فی مناقب غوث
الثقلین اردو۔
کلمات طیبات فارسی مجتبائی
کشکول شریف محشی و راز کار و
اشغال فارسی مجتبائی از شاہ
کلیم اللہ جہان آبادی۔
ایضا مع ترجمۂ اردو مجتبائی
کنز الاسرار ترجمۂ اردو مثنوی
بوعلی شاہ قلندر رحمہ اللہ
کلیۃ الحق مع رسالہ بوعلی شاہ قلندر
کیمیائی سعادت از امام غزالی رح
بزبان فارسی کشوری
کلمۃ الحق در بیان وحدت وجود
مع دلائل و رفع شکوک فارسی
کمالات عزیزی اردو مع مجربات
غریبہ۔ مولانا شاہ عبدالعزیز صاحب
رحمۃ اللہ علیہ
گلشن اسرار فارسی رموز تصوف
گلزار ابراہیم یعنی قصۂ ابراہیم و ہم
گلدستہ کرامات ذکر کرامات حضرت
غوث الاعظم رح اردو
لب لباب فارسی بسبی مجلد
لطائف قدوسی شتمل بر حالات حضرۃ
شیخ عبدالقدوس صاحب گنگوہی مجتبائی
منتخب مکتوبات قدوسیہ

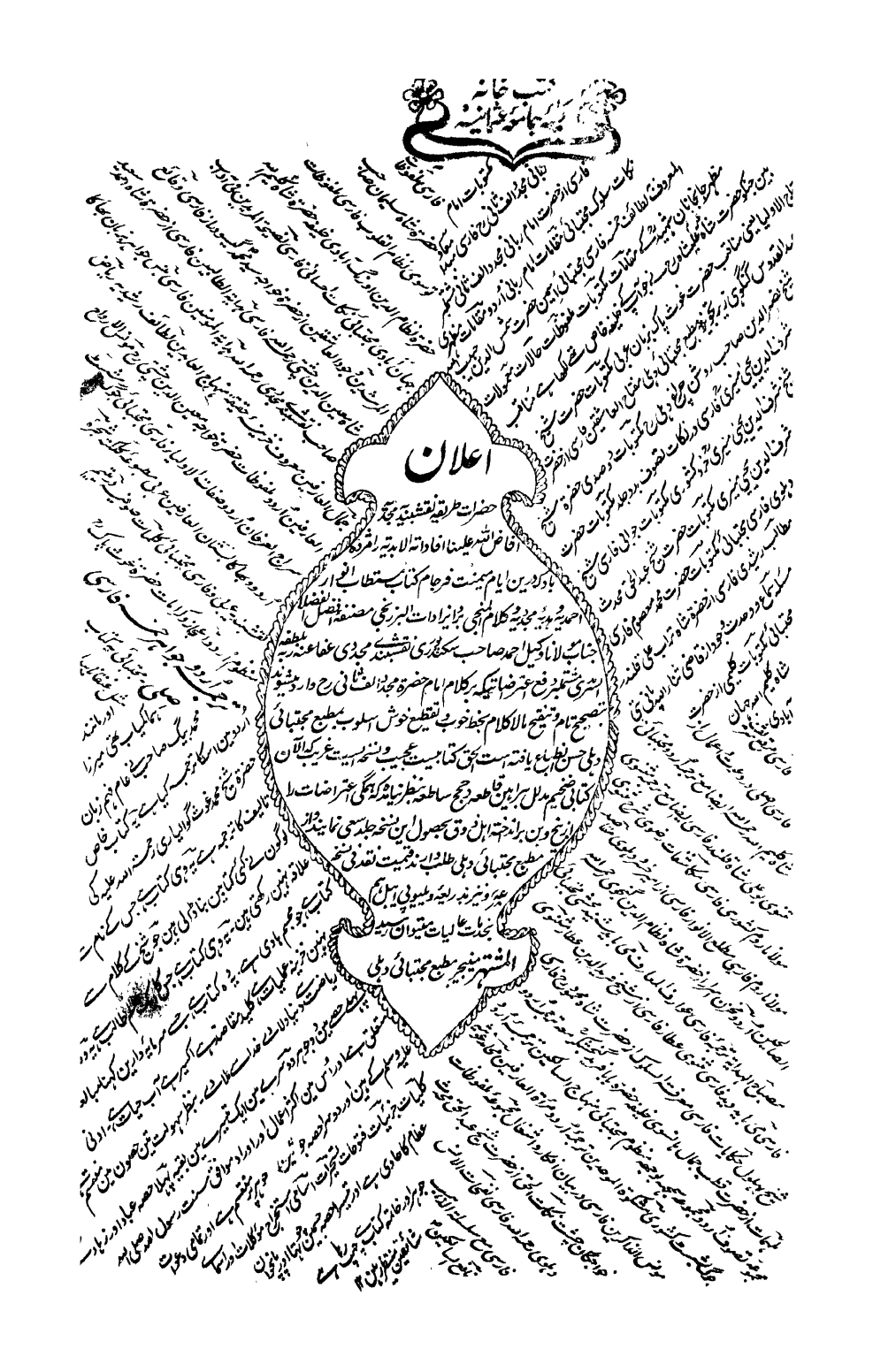
کتب خانہ
بہ یاد ہمایوں عثمانیہ
اعلان
حضرات طریقہ نقشبندیہ مجددیہ
اخا فاضل اللہ علینا افاداتہ الابدیہ راقم گرامی
یادگار دیرین ایام سمنت فرجام کتاب مستطاب انوار
احمدیہ ہدیہ مجددیہ کلام المنجی برانوار ذات البرزخی
مصنفہ افضل الفضلا
جناب مولانا وکیل احمد صاحب سکندرپوری نقشبندی مجددی عفا عنہ ربہ
بطبعہ
اسری شتمبر فرخ عمر ضیائیکہ بر کلام امام حضرۃ مجدد الف ثانی رح وارد شوند
بتصحیح تمام و تنقیح مالا کلام بخط خوب و تقطیع خوش اسلوب مطبع مجتبائی
دہلی حسن نظر طبع یافتہ ہست بحق کتابیست عجیب و نسخہ ایست غریب الآن
کتابی صحیح مدلل سراپا بین قاطعہ و حجج ساطعہ نظر بیاید کہ آنگہی اعتراضات را
بر ایں نسخہ جلد سعی نمایند و از
مطبع مجتبائی دہلی طلب اند قیمت فقدنی نسخہ
عہ و نیز ند ربعیہ ویلیو پی ایبل ہم
بخدمت عالیات متیوان رسید
المشتہر منیجر مطبع مجتبائی دہلی